

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

ТОМ 2-й

Аналіз законодавства України
у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності
та пропозиції щодо доповнень до законодавства

жовтень 2011



Проект фінансується
Європейським Союзом

The Project is funded by the
European Union



Європейський інструмент
сусідства й партнерства
для України

The European Neighborhood
and Partnership Instrument
for Ukraine

Роботу з проведення аналізу законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності здійснювала група українських та європейських фахівців у складі:

Авігдор Г., Атаманова Ю., Булкін І., Бутнік-Сіверський О., Галенко І., Ісакова Н., Капіца Ю., Кир'ян В., Лео Х., Орлюк О., Попович О., Симсон О., Тьед В., Фаренвальд А., Хіменко О., Хребтов А., Шкворець Ю.

УДК

ББК

Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проект ЄС “Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні”.- К.:Фенікс, 2011.- ____ с.

The analysis of the legislation of Ukraine in the sphere of research, developments and innovation activity and suggestions for amendments for legislation. EU Project “Enhance Innovation Strategies, Policies and Regulation in Ukraine”.- K.: Feniks, 2011. - ____ p.

ISBN

Аналіз законодавства України та ЄС у сфері інноваційної діяльності підготовлено групою українських та європейських фахівців в рамках діяльності проекту ЄС “Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні”. Розглянуті питання регулювання прямого фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, визначення та реалізації пріоритетів інноваційного та технологічного розвитку, розробки та реалізації державних програм у сфері досліджень і розробок, правового статусу суб'єктів інноваційної інфраструктури; діяльності державних наукових установ, державних закупівель науково-дослідних робіт та конкурсного фінансування досліджень та розробок, фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності, податкового стимулювання інноваційної діяльності, підтримки інноваційного розвитку малих та середніх підприємств, створення територіальних інноваційних структур, інноваційного розвитку на регіональному рівні, державно-приватного партнерства у сфері досліджень та інноваційної діяльності.

Наведені пропозиції щодо змін та доповнень законодавства України. та оцінка ефективності законодавства.

До видання увійшли також матеріали, підготовлені проектом, з питань запровадження підтримки іноземного патентування, гармонізації законодавства України з Європейською патентною конвенцією.

© Представництво Європейського Союзу в Україні, 2011

Охороняється авторським правом України та міжнародним авторськом правом. Відтворення дозволяється у випадках вільного використання творів, визначених законодавством України та міжнародним авторським правом, з посиланням: «Матеріали підготовлені в рамках проекту ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні» - EuropeAid/127694/C/SER/UA, 2009-2011.

АНАЛІЗ ДІЮЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ДОСЛІДЖЕНЬ, РОЗРОБОК ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ДОПОВНЕНЬ ДО ЗАКОНОДАВСТВА

Зміст

	Вступ	
1.	Законодавче регулювання прямого фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності	6
	1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин: 1.2. Аналіз законодавства а) Державне фінансування дослідно-конструкторських та дослідних робіт б) Державне фінансування інноваційної діяльності с) Державне фінансування трансферу технологій д) Державно-приватне фінансування науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт, трансферу технологій та інноваційної діяльності 1.3. Питання, що мають бути вирішені: 2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання	
2.	Законодавче регулювання визначення та реалізації пріоритетів інноваційного та технологічного розвитку, досліджень та розробок, прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку	26
	1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин 1.2. Аналіз законодавства а) Визначення та реалізація пріоритетів інноваційного та технологічного розвитку, досліджень та розробок б) Прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку 1.3. Питання, що мають бути вирішені	
3	Здійснення правового аналізу прогалин у законодавчому регулюванні, узгодженості законодавчих актів, їхньої оцінки відносно правового статусу суб'єктів інноваційної системи	34
	1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин 1.2. Аналіз законодавства Технопарки Технополіси Венчурні фонди Центри трансферу технологій 1.3. Питання, що мають бути вирішені 2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання	
4.	Законодавче регулювання розробки та реалізації державних програм України у сфері досліджень і розробок та інноваційного розвитку	62
	1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин 1.2. Аналіз законодавства 1.3. Питання, що мають бути вирішені	
5.	Національна інноваційна системи та питання правового забезпечення її функціонування	70
	1.1. Аналіз законодавства	



	1.2. Питання, що мають бути вирішені	
6.	Правовий аналіз правового статусу державних установ, що працюють в науково-дослідній та інноваційній сферах	77
	1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин 1.2. Аналіз законодавства 1.3. Питання, що мають бути вирішені: 2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання	
7.	Правовий аналіз в галузі державного замовлення науково-дослідних робіт та конкурсного фінансування досліджень та розробок	90
	1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин: 1.2. Аналіз законодавства 1.2.1. Конкурсне фінансування проектів досліджень та розробок 1.2.2. Державне замовлення науково-дослідних робіт 2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання	
8.	Аналіз законодавства України щодо фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності	102
	1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин 1.2. Аналіз законодавства 1.3. Питання, що мають бути вирішені 2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання	
9.	Податкове стимулювання інноваційної діяльності	119
	1.1. Вступ 1.2. Аналіз законодавства 1.2.1. Податкове регулювання до 2010 р. а) Загальні питання б) Амортизаційне регулювання інноваційної діяльності в) Податкове стимулювання проведення підприємствами досліджень та розробок г) Податкове стимулювання інвестицій у нові технології, придбання обладнання та витрат на здійснення інноваційних проектів д) Особливості податкового стимулювання нових інноваційних підприємств, малих та середніх інноваційних підприємств е) Особливості податкового стимулювання використання об'єктів права інтелектуальної власності. ж) Особливості податкового стимулювання інжинірингу 1.2.2. Податковий кодекс України та інноваційна діяльність 1.3. Питання, що потребують вирішення. 2. Аналіз податкового регулювання інноваційної діяльності в Російської Федерації 3. Порівняльний аналіз досвіду регулювання в державах-членах ЄС та Україні	
10.	Питання законодавчого регулювання підтримки інноваційного розвитку малих та середніх підприємств	153
	1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин 1.2. Аналіз законодавства 1.3. Питання, що мають бути вирішені	

	2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання	
11.	Наукові дослідження та виробництво наукоємної продукції: наявність стимулів та перспективи розвитку (на прикладі сфери матеріалознавства в Україні)	163
	1.1. Державні пріоритети та розвиток матеріалознавства 1.2. Проблеми розвитку досліджень та розробок у сфері матеріалознавства 2. Виробництво нових матеріалів та виробів у сфері матеріалознавства в Україні 3. Питання, що потребують вирішення	
12.1	Питання законодавчого регулювання створення територіальних інноваційних структур (інноваційні кластери)	173
	1.1. Досвід законодавчого регулювання інноваційних кластерів в ЄС, державах-членах ЄС Основні засади і категорії кластерної моделі Кластерна політика Основні зарубіжні кластерні моделі 1.2. Питання, що потребують вирішення	
12.2	Засоби стимулювання інноваційного розвитку на регіональному рівні (на прикладі Донецького регіону)	180
	1. Пряме фінансування регіональних інноваційних програм за рахунок коштів обласних бюджетів 2. Залучення коштів підприємств на фінансування інноваційних програм	
13.	Державно-приватне партнерство у сфері досліджень і розробок та інноваційної діяльності: питання законодавчого регулювання	182
	1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин 1.2. Аналіз законодавства 1.2.1. Загальний аналіз ефективності законодавства в сфері досліджень та розробок та інноваційної діяльності 1.2.2. Запровадження моделі державно-приватного партнерства в сфері досліджень та розробок та інновацій та проблеми її реалізації в діючому законодавстві України 1.3. Питання, що потребують вирішення 2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання	
	Додаток 1. Пропозиції щодо змін та доповнень законодавства у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності	196
	Додаток 2. Оцінка законодавчих актів у сфері досліджень та розробок та інноваційної діяльності	230
	Правове регулювання інноваційної діяльності у Франції	242
	Питання гармонізації законодавства України з охорони інтелектуальної власності з Європейською патентною конвенцією	271
	Підтримка іноземного патентування в державах-членах Європейського Союзу та інших країнах	294
	Аналіз стану міжнародного патентування в Україні. Пропозиції з підтримки патентування винаходів, створених в Україні, в іноземних країнах	321

Вступ

Технічним завданням проекту було передбачено наступні заходи:

- проведення аналізу ефективності діючого законодавства у сфері досліджень та інновацій,
- проведення порівняльного аналізу національного законодавства у сфері інновацій та досліджень в Україні та ЄС, а також в державах-членах ЄС.
- розробка на підставі проведених робіт пропозицій (доповнень) щодо вдосконалення поточного законодавства

Крім того мав бути підготовлений короткий перелік актів України та проектів нормативних актів з зазначенням – чи вони є ефективні чи неефективні.

Організація роботи

Виконання зазначених завдань здійснювалося наступним чином.

1. На підставі дослідження питань інноваційної політики в ЄС, державах-членах ЄС та України, що здійснювалося проектом протягом першої фази його виконання, були визначені наступні сфери законодавства для подальшого аналізу:

1. Законодавче регулювання визначення та реалізації пріоритетів інноваційного та технологічного розвитку, досліджень та розробок;
Законодавче регулювання прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку;
2. Законодавче регулювання прямого фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності
3. Законодавче регулювання розробки та реалізації державних програм України у сфері досліджень і розробок та інноваційного розвитку
4. Законодавче регулювання конкурсного фінансування наукових та інноваційних проектів. Державне замовлення науково-дослідних робіт.
5. Здійснення правового аналізу прогалин у законодавчому регулюванні, узгодженості законодавчих актів, оцінки їхньої ефективності відносно правового статусу суб'єктів інноваційної системи
Правовий аналіз правового статусу державних установ, що працюють в науково-дослідній та інноваційній сферах
6. Правовий аналіз стимулювання інноваційної діяльності (форм прямої та опосередкованої підтримки інноваційної діяльності)
7. Податкове стимулювання інноваційної діяльності
8. Аналіз законодавства України щодо кредитної підтримки інноваційної діяльності
9. Аналіз законодавства України з питань державно-приватного партнерства у сфері досліджень і розробок та інноваційної діяльності
10. Аналіз законодавства України з питань створення територіальних інноваційних структур (інноваційні кластери)
11. Законодавче регулювання у сфері підтримки інноваційного розвитку малих та середніх підприємств та інноваційного розвитку великих підприємств
12. Наукові дослідження та виробництво наукоємної продукції у сфері матеріалознавства в Україні: наявність стимулів та перспективи розвитку
13. Аналіз законодавчого регулювання інноваційного розвитку вугільно-сталеливарних регіонів України
14. Аналіз стану і ефективності системи інноваційного законодавства України. Оцінка рівня правового забезпечення функціонування національної інноваційної системи України.



2. Проектом були підготовлені рекомендації з підготовки матеріалів з аналізу законодавства. За рекомендаціями передбачалося надання фахівцями матеріалів за наступною структурою:

1. Аналіз регулювання відносин за певним напрямком інноваційної діяльності, досліджень та розробок.

Виділяються такі підрозділи

1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин

1.2. Аналіз ефективності законодавства

1.3. Питання, що мають бути вирішені

1.3.1. Питання, що потребують вирішення на рівні законодавства.

1.3.2. Питання, врегульовані на законодавчому рівні, проте не реалізовані (реалізовані частково).

2. Порівняльний аналіз досвіду законодавчого регулювання відносин у сфері інноваційної діяльності, досліджень та розробок за певним питанням в ЄС, державах-членах ЄС та України

При цьому експерти використовують:

- матеріали з питань інноваційної політики держав-членів ЄС, ЄС, що підготовлені фахівцями Проекту;
- матеріали стосовно досвіду законодавчого регулювання в ЄС, державах-членах ЄС з певного питання, що розміщено у базах даних Європейської комісії та проектів ЄК;
- інші матеріали.

3. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері інноваційної діяльності, досліджень та розробок

Надаються короткі пропозиції щодо вдосконалення законодавства з врахуванням досвіду України, ЄС, держав-членів ЄС, інших країн за встановленою у рекомендаціях формою.

Додаток. Відповідно до Технічного завдання проекту фахівцями наводиться для певних галузей - перелік діючих нормативних актів з зазначеним ефективних або не ефективних актів, або певних положень таких актів за єдиною формою.

3. Паралельно з роботою, зазначеною вище, були визначені питання для здійснення спеціальних аналізів законодавчого регулювання інноваційної діяльності в ЄС та державах-членах ЄС європейськими фахівцями. Вказане стосувалося:

- Аналізу актів ЄС у сфері інноваційної діяльності
- Підготовки огляду законодавства держав-членів ЄС у сфері інноваційної діяльності, досліджень та розробок
- Аналізу законодавчого регулювання інноваційної діяльності у Франції
- Аналізу законодавства держав-членів ЄС з податкового стимулювання інноваційної діяльності та проведення досліджень та розробок

Слід зазначити, що вказані огляди та виступи відповідних європейських фахівців обговорювалися під час проведення Міжнародного симпозіуму «Інноваційна політика та законодавство в Європейському Союзі та Україні: формування, досвід, напрямки наближення» (Київ, 2-3.06.2011) та Міжнародного семінару «Податкове та кредитне стимулювання інноваційної діяльності у державах-членах Європейського Союзу та Україні» (Київ, 21.06.2011), організовані проектом.

4. Робота українських фахівців здійснювалася у взаємодії європейськими фахівцями, що розробляли пропозиції з інноваційної політики, готували огляди з питань законодавства, а також при співпраці з постійними експертами проекту.

Результати аналізу законодавства обговорювалися під час засідання Робочої групи проекту «Законодавство в сфері інноваційної діяльності та охорони прав інтелектуальної власності» 11 травня 2011. За результатами обговорення певні матеріали було дороблено.

5. В Аналізі діючого законодавства у сфері інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства, що додається для певної сфери правовідносин, надається аналіз ефективності законодавства, зазначаються питання, що потребують вирішення, наводиться аналіз законодавства ЄС та України.

Окремо додаються Пропозиції щодо змін та доповнень законодавства у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності.

6. Роботу з проведення аналізу законодавства здійснювала міжнародна група фахівців у складі:

Авігдор Г., експерт проекту InnoPolicy, Італія; Атаманова Ю.Є, д.ю.н., заступник директора Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук, Харків; Булкін І.О., к.е.н, ст.н.с. ЦДПН ім. Г.М. Доброва НАН України; Бутнік-Сіверський О.Б., д.е.н., зав. відділом Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України; Галенко І.В., к.т.н., експерт проекту, член Експертна рада Комітету Верховної Ради України з питань регуляторної та промислової політики та підприємництва; Ісакова Н.Б., к.е.н., ст.н.с. ЦДПН ім. Г.М. Доброва НАН України; Капіца Ю.М., к.ю.н., експерт проекту InnoPolicy, директор Центру інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України; Кир'ян В.І., д.т.н., зав. відділом Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України; Лео Х., експерт проекту InnoPolicy, Австрія; Орлюк О.П., д.ю.н., член-кореспондент НАПрН України, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України; Попович О.С., д.е.н., завідувач Міжгалузевої лабораторії проблем формування та реалізації науково-технічної політики України Міністерства освіти та науки та НАН України; Симсон О.Е., к.ю.н., докторант Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого, Харків; Тьед В., експерт проекту InnoPolicy, ФРН; Фаренвальд А., експерт проекту InnoPolicy, проф., ФРН; Хіменко О.А., начальник відділу науково-правового забезпечення інноваційної діяльності Департаменту інноваційної діяльності та трансферу технологій Державного агентства України з питань науки, інновацій та інформатизації (посада зазначена на час підготовки аналізу); Хребтов А.О., к.т.н., радник голови Донецької обласної ради, заст. директора НДЦ «Реактивелектрон» НАН України; Шкворець Ю.Ф., к.е.н., ст.н.с. НДІ Мінекономрозвитку України.



1. Законодавче регулювання прямого фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності

1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин:

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1977-XII від 13.12.1991 р. (редакція від 06.01.2011 р.) [1]¹.
2. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» № 2623-III від 11.07.2001 р. (редакція від 12.10.2010 р.) [2].
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»» № 2519-VI від 09.09.2010 р. [3].
4. Закон України «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XI від 25.06.1993 р. (редакція від 06.01.2004 р.) [4].
5. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» № 51/95-ВР від 10.02.1995 р. (редакція від 03.03.2006 р.) [5].
6. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. (редакція від 23.06.2010 р.) [6].
7. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XIV від 16.07.1999 р. (редакція від 01.01.2011 р.) [7].
8. Закон України «Про наукові парки» № 1563-VI від 25.06.2009 р. [8].
9. Закон України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18.03.2004 р. [9].
10. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV від 16.01.2003 р. (редакція від 14.07.2009 р.) [10].
11. Закон України «Про державний бюджет України на 2004 р.» № 1344-IV від 27.11.2003 [11].
12. Закон України «Про державний бюджет України на 2010 р.» № 2154-VI від 27.04.2010 [12].
13. Закон України «Про державний бюджет України на 2011 р.» № 2857-VI від 23.12.2010 [13].
14. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на 2007-2010 роки» № 1181 від 26.09.2007 р. [14].
15. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми «Образний комп'ютер» на 2010 рік» № 58 від 27.01.2010 р. [15].
16. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2008-2012 роки» № 608-VI від 30.09.2008 р. [16].
17. Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» № 1676-IV від 9.04.2004 р. [17].
18. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку державних підприємств "Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова" і "Конструкторське бюро "Південне" імені М.К. Янгеля"» № 491 від 10.04.2009 р. [18].
19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання у 2008 році коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання Державної комплексної програми розвитку авіаційної промисловості до 2010 року, в тому числі через механізм здешевлення кредитів» № 441 від 07.05.2008 р. [19].
20. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» № 143-V від 14.09.2006 р. (редакція від 01.01.2011 р.) [20].
21. Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 01.07.2010 р. [21].

¹ Цифри у дужках слугують кодом для посилань на нормативні акти в тексті.



22. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» №447 на 2009-2013 роки» від 14.05.2008 р. [22].

23. Закон України «Про інститути спільного фінансування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» № 2299-III від 15.03.2001 р. (редакція від 27.07.2010 р.) [23].

24. Національний план дій на 2011 рік з впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. Напрямок «Розвиток науково-технічної та інноваційної сфери» (пропозиції для проекту для затвердження Указом Президента України) [24].

1.2. Аналіз законодавства

В нормативному полі України, що регулює процеси фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, існує протиріччя між достатньо проробленими положеннями рамкового законодавства та слабкістю і порівняною вузкістю спектру інструментарію, який має бути застосованим для їх практичної реалізації.

а) Державне фінансування дослідно-конструкторських та дослідних робіт

В рамковому законі [1] серед цілей та напрямів державної політики в науковій і науково-технічній діяльності (стаття 1) вказано, що держава забезпечує соціально-економічні, організаційні, правові умови для формування та ефективного використання науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності. Зазначено, що ця, виразно «про-наукова», позиція держави має реалізовуватись шляхом її участі в: створенні інфраструктури науки і системи інформаційного забезпечення науково-технічної діяльності; інтеграції освіти, науки і виробництва; підготовці і підвищенні кваліфікації наукових кадрів; підвищенні престижу науково-технічної діяльності, підтримки та заохочення наукової молоді; фінансуванні та матеріальному забезпеченні фундаментальних досліджень; організації прогнозування тенденцій науково-технічного та інноваційного розвитку на довгостроковий та середньостроковий періоди; підтримці пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; створенні ринку науково-технічної продукції та впровадженні досягнень науки; правовій охороні інтелектуальної власності та створення умов для її ефективного використання; стимулюванні наукової та науково-технічної творчості, винахідництва та інноваційної діяльності (зі списку всіх напрямів обрано ті пункти, що стосуються предмету напрямку). В законодавчому полі України окремо *не виділено регулювання науково-технічної діяльності в приватному секторі економіки*.

Положення закону [1] цілком кореспондують з вимогами рамкових законів [4] та [5]. Зокрема в законі [4] в статті 17 вказується, що держава з метою створення та розвитку національної системи науково-технічної інформації забезпечує створення державних мереж первинного збирання, обробки та зберігання усіх видів науково-технічної інформації; проведення заходів для поширення і підвищення якісного рівня інформаційної продукції та послуг; фінансову, в тому числі валютну, підтримку надходження науково-технічної інформації до державних органів і служб науково-технічної інформації, наукових і науково-технічних бібліотек, створення їх мереж і відповідного технічного забезпечення; підготовку кадрів у сфері інформатики і науково-інформаційної діяльності через систему навчальних закладів вищої та середньої освіти, підвищення рівня інформаційної підготовки спеціалістів народного господарства; виділення коштів і матеріально-технічних засобів для роботи над створенням і розвитком державних ресурсів науково-технічної інформації та їх використанням, а також для міжгалузевого обміну інформацією про науково-технічні досягнення. В законі [5] в статті 31 вказується, що проведення державної науково-технічної експертизи фінансується за рахунок державного бюджету, позабюджетних фондів або коштів замовника. Кошти на проведення державної науково-технічної експертизи передбачаються в межах асигнувань на виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (надалі в тексті – НДДКР) і виділяються окремим рядком. Експертиза, яку за дорученням державних органів проводить державна установа (організація), що перебуває на державному бюджеті, може фінансуватися за рахунок бюджетних коштів, передбачених на утримання цієї організації. Згідно статті 34 фінансову підтримку діяльності експертів у сфері державної науково-технічної експертизи забезпечує держава. Згадані законодавчі вимоги в цілому виконуються, хоча в діяльності державних академій України, передусім Національної академії наук, одержала розповсюдження практика безоплатного



експертування проектів державних рішень, запитів на проведення НДДКР та її результатів, що, однак, не суперечить уставу її діяльності.

Виходячи із розуміння про недостатність фінансових можливостей держави в умовах економічної нестабільності, у законі фактично присутнє принципове (номінально воно не є оформленим) положення про необхідність виділення окремого сегменту об'єктів, які потребують першочергової прямої підтримки держави. Саме для цього статтею 12 закону [1] введений спеціальний Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави. Визначено, що до нього мають бути включені наукові установи (незалежно від форми власності), діяльність яких має важливе значення для науки, економіки та виробництва. Включення здійснюється центральним органом виконавчої влади у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності (зараз це Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України) за умови проходження державної атестації. Наукові установи, які одержують право до включення до Державного реєстру наукових установ не можуть змінювати науково-технічну діяльність на інші види діяльності та зобов'язані не менш як 50% доходу від своєї діяльності спрямовувати на проведення науково-дослідних робіт та розвиток дослідницької матеріально-технічної бази. Також статтею 14 з метою збереження унікальних наукових об'єктів: колекцій, інформаційних фондів, дослідних установок та обладнання, а також заповідників і дендропарків, наукових полігонів, які мають виняткове значення для української та світової науки, створений Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Рішення про віднесення наукових об'єктів до реєстру приймає Кабінет Міністрів України за поданням згаданого вище агентства. Фінансування заходів щодо утримання і збереження наукових об'єктів, які включені до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання, щорічно передбачається у Державному бюджеті України. На практиці ці видатки в рамках програмної класифікації Державного бюджету здійснюються лише по лінії Національної академії наук України, що дещо спотворює позавідомчий за ідеєю принцип визначення об'єктів реєстру. Особливий (історично обумовлений) статус державних академій був закріплений статтею 15, згідно якій Національній академії наук України та галузевим академіям держава передає у безстрокове безоплатне користування без права зміни форми власності основні фонди, а також обігові кошти. В результаті застосування цих норм законодавства в значній мірі вдалося приборкати негативні тенденції у розвитку академічного сектору наукової системи України, але заводський та особливо галузевий сектори зазнали суттєвих втрат (насамперед в кадровому аспекті) не маючи достатнього впливу на формування зазначених реєстрів та пов'язаних з ними пілг в режимі хазяйнування.

Серед форм і методів державного регулювання в сфері науково-технічної діяльності провідне місце займає її бюджетне фінансування (закон [1], стаття 34). Вказується, що держава забезпечує бюджетне фінансування науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менше 1,7% валового внутрішнього продукту (ВВП) України. Видатки на науково-технічну діяльність є захищеними статтями видатків Державного бюджету України. В історичному ракурсі положення про орієнтир бюджетного фінансування висувалося виходячи з нагальної потреби в радикальній зміні державної науково-технічної політики в 1990-і рр. і за змістом носило революційний характер, оскільки не базувалося на аналізі емпіричних тенденцій інтенсивності бюджетної підтримки (в тому числі – й в розвинених країнах світу), тому у наступному підверглося інтенсивній критиці: фактичний рівень бюджетного фінансування на протязі всього часу незалежності країни за даними Держкомстату поступався нормативному майже в 4 рази, зокрема в останнє десятиріччя його значення коливалося в діапазоні 0,325-0,420% ВВП. В світовій практиці рівень бюджетних витрат цивільного призначення в 1,7% ВВП не забезпечувався жодного разу за весь час спостереження. В СРСР в 1985-1990 рр. та в США в 1965-1969 рр. згадане значення показника все ж таки досягалося, але з врахуванням видатків на роботи військового спрямування. Повторення цього досвіду сучасною Україною утруднено як за причиною відсутності екстремальної зовнішньополітичної мотивації (військове протистояння у часи «холодної» війни), так і особливостями сучасних умов глобалізації, при яких значно зросли можливості розповсюдження одержаних науково-технічних результатів, що призвело до більшого розмежування країн-виробників та споживачів науково-технічного знання (зараз лише 18 країн перевершують середньосвітовий рівень за часткою сукупного фінансування НДДКР в ВВП). Попри багаточисельні редакції закону норматив зберігся та кількісно залишився без змін, хоча в українських умовах його не можна визнати реалістичним. Щодо захищеності видатків на науково-технічну діяльність цю вимогу вдалося задовольнити лише в 2000-і роки і лише в частині



забезпечення витрат на оплату праці та комунально-експлуатаційні потреби науково-технічних організацій.

Згідно статті 34 бюджетне фінансування наукових досліджень здійснюється шляхом базового та програмно-цільового фінансування, при цьому, однак, не дається повноцінне визначення цим каналам підтримки (воно у діючому українському законодавстві відсутнє взагалі). Присутній лише перелік напрямів їх застосування. Так вказується, що базове фінансування надається для забезпечення: фундаментальних наукових досліджень; найважливіших для держави напрямів досліджень, у тому числі в інтересах національної безпеки та оборони; розвитку інфраструктури науково-технічної діяльності; збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання; підготовки наукових кадрів тощо. Перелік наукових установ та вищих навчальних закладів, яким надається базове фінансування для здійснення науково-технічної діяльності, затверджується Кабінетом Міністрів України. Таким чином, фактично реалізується адміністративний механізм виділення окремого сегменту наукової системи, якому надається пільговий режим функціонування. Чіткі критерії виділення цього сегменту відсутні. Програмно-цільове фінансування, навпроти, може застосовуватись стосовно будь якого кола виконавців НДДКР. При цьому зазначається, що воно здійснюється на конкурсній основі для: науково-технічних програм і окремих розробок, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; забезпечення проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок, які виконуються за державним замовленням; проектів, що виконуються в межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

Для підтримки фундаментальних наукових досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук, що провадяться науковими установами, вищими навчальними закладами, окремими вченими (стаття 35), був створений Державний фонд фундаментальних досліджень. У Державному бюджеті України кошти для Фонду визначаються окремим рядком. Кошти Фонду формуються за рахунок: бюджетних коштів; добровільних внесків юридичних і фізичних осіб (у тому числі іноземних). Кошти Фонду розподіляються на конкурсній основі. На практиці фінансування фонду здійснювалося лише за рахунок коштів держави, причому обсяг призначень завжди був меншим 1% від величини сукупних бюджетних асигнувань науково-технічного спрямування. Таким чином його роль виявилася суттєвою лише для фінансової підтримки окремих груп науковців для проведення, як правило, некапіталомістських досліджень. З іншого боку функціонування фонду виступило прикладом діючого на протязі довгого часу каналу конкурсного фінансування. Проте для забезпечення достатнього впливу фонду на розвиток наукової системи України в цілому в умовах домінування інституціонального фінансування через державні академії наук та вищі учбові заклади обсяги його фінансування мають бути збільшені якнайменш в 8-10 разів. Інакше роль фонду залишиться суто допоміжною.

Згідно закону [3] видатки Державного бюджету України, передбачені для проведення фундаментальних досліджень, здійснюються за наявності висновку про доцільність проведення витрат по кожній науковій темі, наданого Експертною радою при Національній академії наук України із залученням експертів центрального органу виконавчої влади у сфері науково-технічної діяльності. Фактично таким способом закріплюється певна привілейованість НАН України в частині важелів реалізації науково-технічної політики та обмежуються можливості для неакадемічних науковців. Роль НАН України підсилюється положенням закону [2], де вказується (стаття 4), що для формування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки Кабінет Міністрів України із залученням Національної академії наук України, галузевих академій наук, центральних органів виконавчої влади розробляє і здійснює державну цільову програму прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України. На думку автора, здійснення експертування фундаментальних досліджень має здійснюватися позавідомчим органом без прив'язки до рішення Експертної ради при НАНУ: попри значну роль останньої вона не є монополістом у виконанні фундаментальних досліджень і має нести відповідальність лише в межах внутрівідомчих видатків (хоча наукові співробітники НАНУ як приватні особи можуть залучатися до експертування в будь-якій ролі).

Закон [3] деталізує положення про бюджетний інструментарій реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки (стаття 5), яке забезпечується шляхом розроблення та виконання за визначеними пріоритетними тематичними напрямами наукових досліджень і науково-технічних розробок державних цільових програм, державного замовлення на науково-технічну продукцію,



підготовку наукових кадрів, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення наукових досліджень і науково-технічних розробок. Обсяги коштів, що спрямовуються на реалізацію кожного з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, щорічно визначаються законом про Державний бюджет України (на практиці остання норма у переважній більшості випадків ігнорувалася).

Впровадження закону [9] номінально підсилило роль державних цільових науково-технічних програм (стаття 36 закону [1]), які стали вважатися основним засобом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки шляхом концентрації науково-технічного потенціалу держави для розв'язання найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем. При цьому було уточнено, що програми з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки формуються центральним органом виконавчої влади у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності на основі цільових проектів, відібраних на конкурсних засадах (тобто одержав оформлення й механізм формування програм). На практиці частка фінансування ДНТП з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки ніколи не досягала передбачених «старими» версіями закону [1] нормативу в 30% від загального фінансування науково-технічної діяльності і з 1995 року мала чітку тенденцію до зменшення (за даними О.С. Поповича – до рівня, меншого 1% від загального бюджетного фінансування). До того ж фактичний обсяг коштів, які виділяються на реалізацію програм, практично ніяк не пов'язаний із тими сумами, що обумовлюються при обґрунтуванні й затвердженні програм. Слід вказати й на принципову ваду в статистичному врахуванні фінансування НДДКР за пріоритетними напрямами науки і техніки – на практиці воно здійснюється в режимі самоідентифікації науково-технічними організаціями власного фронту робіт на предмет його релевантності пріоритетам без обов'язкової прив'язки коштів до конкретних програм, за якими надходять кошти. В результаті маніпулятивних процедур з формування позитивного іміджу організації-виконавця НДДКР обсяг фінансування науково-технічних пріоритетів (інформація щодо якого як раз і акумулюється через облікові форми) виявляється завищеним.

Державне замовлення на науково-технічну продукцію було законодавчо оформлене статтею 37 закону [1], де вказується, що воно формується щорічно центральним органом виконавчої влади у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності та центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики на основі переліку найважливіших розробок, спрямованих на створення новітніх технологій та продукції, і затверджується Кабінетом Міністрів України. Коректне оцінювання значення державного замовлення як каналу фінансування на базі аналізу бюджетного розпису утруднено існуючою практикою формулювання статей бюджетних видатків, де замовлення у більшості випадків присутнє в єдиній статті разом з іншими напрямами витрат – прикладними дослідженнями, науковими частинами державних цільових програм, інколи навіть разом із підготовкою наукових кадрів. Такі дії розширюють можливості розпорядників бюджетних призначень щодо внутрішнього перерозподілу коштів в межах однієї статті видатків у випадку недостатнього фінансування, тобто виводять виконання планів держави поза контроль суспільства.

Цікаво, що в статті 3 закону [9] присутнє положення про те, що за своєю спрямованістю державні цільові програми поділяються на (в переліку інших видів) на наукові, метою яких є забезпечення виконання фундаментальних досліджень у галузі природничих, суспільних і технічних наук та науково-технічні, що розробляються для розв'язання найважливіших науково-технічних проблем, створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, іншої наукоємної та конкурентоспроможної продукції. Тобто програмний підхід може бути застосованим також й до фінансування фундаментальних досліджень, що формально суперечить змісту статті 34 закону [1], хоча фактично розвиває її положення завдяки легалізації додаткових каналів фінансової підтримки.

В рекомендаціях слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти «Стан та проблеми реалізації Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та шляхи його вдосконалення» від 30.06.2010 р. зазначалося про необхідність забезпечення випереджального розвитку науки в цілому, особливо фундаментальної, в порівнянні з іншими сферами соціальної діяльності. В черговий раз були повторені вимоги законів [1, 2] щодо необхідності виходу протягом 3-4 років на рівень фінансування науково-технічної діяльності не менше 1,7 % ВВП, передбачивши перш за все фінансування заходів з реалізації пріоритетних напрямів науки і техніки на рівні не нижче 30% коштів, від загального обсягу фінансування. Крім того вказувалося на потрібність спрямовування 10% коштів від приватизації державного майна на забезпечення інноваційної



діяльності. Вимоги – традиційні, на рівні Постанов Верховної Ради України вони звучать починаючи з 1999 р.

На думку автора, уявлення про базове та цільове фінансування в реаліях останніх двох десятиліть має смислову подібність до співвідношення планового та позапланового в часи СРСР (на перше слід розраховувати, а друге – як вийде). Проте зараз в строгому розумінні термін «базове» не має семантичної прив'язки до певної рівневої бази. До того ж в ознаках "базове – цільове" фактично відбулось змішування точок відліку: цільове визначається з боку тих, що надає кошти, а базове – з боку тих, хто їх одержує. Тобто ознаки не є гармонізованими. Базове фінансування за своєю природою прив'язано до підтримки функціонування системи науково-технічних установ: одним з його атрибутів є штатно-окладна система оплата праці, яка регулює певний гарантований мінімум достатку наукових кадрів, тобто змістовно є зв'язок між базовим фінансуванням та гарантованим (а не просто тим, що розраховане від певної бази). Але гарантуватися має не тільки достатній рівень оплати праці, але й інфраструктурні витрати, щоб науковці не змінювали сферу зайнятості за причинами як особистої нереалізованості, так і професійної декваліфікації. Тобто базовим фінансуванням становиться завдяки тому, що здатне задовольняти базові потреби науково-технічних організацій (а вже перед цим воно має якість гарантуватись).

Принциповим є й те, що форма програми не є єдиною для реалізації цільового принципу. Тут слід усвідомити, що програма передбачає цілісний цикл робіт різних видів НТД, бажано – з виходом на споживача кінцевого продукту. Далеко не всі програми, що реалізуються в країні мають належний рівень комплексності. З другого боку не всі науково-технічні роботи мають оформлятися в форму програми (особливо при невизначеності кінцевого споживача). З третього боку, на практиці існують програми внутрішньовидових робіт (зокрема, програми фундаментальних досліджень), однак у цьому випадку вони часто фінансуються за базовим принципом, а їх менеджмент недостатньо орієнтований на передачу проміжного продукту на подальші стадії, тобто цільове спрямування виражено мало. Таким чином, програмний та цільовий підходи не є тотожними. Програмно-цільове фінансування насправді не стосується науково-технічних організацій як об'єкта підтримки за причиною того, що орієнтовано на виконання конкретних робіт, а не на підтримку життєдіяльності установ. Фінансування конкретних робіт відповідно до наявного науково-технічного потенціалу може розподілятися між кількома установами та навіть бути адресованим тимчасовому творчому колективу, що створений з наукових працівників кількох організацій. Саме цьому програмно – цільове фінансування не може та і не мусить виступати заміником базового фінансування. Тому слід дати визначення базового фінансуванню, або ж взагалі відмовитись від використання цього терміну, визнавши його недостатньо адекватним задачам підтримки науково-технічної діяльності.

Для вирішення питання із застосуванням базового фінансування слід розробити спеціальні Положення про інституціональне, грантове та цільове фінансування науково-технічної діяльності, де буде чітко прописана їх сутність та порядок застосування цих засобів фінансової підтримки. На основі цього положення має бути здійснена ревізія діючої бюджетної класифікації щодо системного відображення видатків на науково-технічну та інноваційну діяльність (це аспект способу здійснення підтримки – див. вище). Для повноцінного відображення каналу фінансування, який зазвичай трактується як базове, слід впровадити логічно парні ознаки «цільове фінансування» (де цілі діяльності визначає замовник, а виконавець підстроюється до них) – «меценатське (варіанти – місіонерське або дарче) фінансування» (де цілі діяльності визначає виконавець, а донор або розпорядник коштів погоджується з його інтересами виходячи із ціннісних міркувань щодо значимості місії виконавця – саме виходячи з цього використаний термін місіонерське). Кошти донором надаються безповоротно, саме звідси такий варіант формулювання як «дарче». Виконавець при цьому бере на себе відповідальність виконати певний обсяг робіт у напрямку, який ним визнається перспективним, але кінцевий їх результат не може бути однозначно прогнозованим. Тобто тут при визначенні режиму фінансування одночасно «грають» два фактори – міри чіткості цілеполягання та його джерела. При недостатній чіткості зовнішнього цілеполягання логічно передати цю функцію безпосереднім виконавцям робіт.

З точки зору розпорядника коштів логічно парною категорією до цільового є «нецільове», що на практиці не є вірним (будь-яка робота, на яку видаються кошти, має певну ціль). З точки зору одержувача коштів формулювання парної категорії до базового фінансування має звучати як «небазове», тобто ні до чого не прив'язане, випадкове або імовірнісне. Хоча в житті і такий канал



фінансування може мати місце, впровадити його в управлінську практику пр. проблематично. Звідси слід зробити висновок, що діючі положення закону [1] не можуть вважатися точними і достатніми. На практиці не підтвердилася достатня ефективність положення про те, що програмно-цільове фінансування має обов'язково здійснюватися на конкурсних засадах, що пов'язано із численними фактами бюрократичної імітації та профанації конкурсу. Слід законодавчо оформити та процедурно опрацювати застосування такої логічної пари ознак, як конкурсне фінансування (коли претендентів на фінансування багато) та безальтернативне фінансування (попри низку бажаючих, реальний претендент – один). Далеко не у всіх випадках проведення конкурсів обґрунтоване, що витікає із високої тематичної спеціалізації праці в сучасній науці. Зазначимо, що доцільність проведення конкурсів також залежить від чіткості формулювань щодо зовнішнього замовлення науці: недостатня чіткість провокує конкурс робіт, проектів та навіть наукових напрямів, які не можуть бути коректно співставлені за об'єктивними ознаками. Пари ознак «конкурсне – безальтернативне» та «цільове – місіонерське» між собою є незалежними, тобто можлива ціла низка способів фінансування, яким має бути надане відповідне процедурне оформлення. При вдосконаленні класифікації (номенклатури видів) бюджетного фінансування науково-технічної діяльності також слід процедурно оформити третю пару ознак «відомче фінансування» (через замовників у особі конкретних відомств) – «централізоване фінансування» (через надвідомчі загальнодержавні структури, які є відповідальними за науково-технічний та інноваційний розвиток на рівні країни). Виходячи із сказаного вище має бути розроблене Положення про інституціональне, грантове та цільове фінансування науково-технічної діяльності, ключові поняття якого слід відобразити в статті 34 закону [1], та реконструювати зміст розділу V «Форми і методи державного регулювання та управління у науково-технічній діяльності» в цілому».

б) Державне фінансування інноваційної діяльності

В рамковому законі [6] в статті 1 визначається, що державну підтримку інноваційної діяльності одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних. Тобто у законодавчому полі окремо *не виділено регулювання інноваційної діяльності в приватному секторі економіки.*

В законі визначена чітка прив'язка рішення про підтримку з процедурами кваліфікації статусів проектів та діяльності підприємств. Критерієм першого є орієнтація проекту на створення і реалізацію інноваційного продукту та (або) інноваційної продукції. Стосовно інноваційних підприємств використовуються, на перший погляд, прозорий критерій їх віднесення до інноваційних: розробка, виробництво та реалізація інноваційних продуктів або продукції чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70% загального обсягу їх продукції (стаття 16). Проте здійснення експертно-кваліфікаційних процедур може суттєво скоротити цю частку і залишити підприємство за колом тих, що набувають інноваційний статус. Ніяких проміжних кваліфікаційних рівнів стану підприємства, які заслуговують іншу за інтенсивністю державну підтримку, немає, що допускає маніпулювання із звітністю підприємств заради одержання бажаного відсотка для одержання преференцій.

Згідно статті 12 закону державна підтримка реалізації інноваційного проекту надається за умови його державної реєстрації. Проекти, що визнані за результатами експертизи інноваційними (стаття 13), заносяться спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності (зараз це Державне агентство з інвестицій та розвитку) до Державного реєстру інноваційних проектів. Примітно, що державна реєстрація інноваційного проекту не передбачає будь-яких зобов'язань щодо бюджетного кредитування його виконання чи іншої державної фінансової підтримки (п.10 статті 13), що помітно зменшує мотивацію інноваторів у проходженні їх проектом низки експертних процедур. Це, зокрема, пояснюється логікою конкурсного відбору пріоритетних інноваційних проектів (стаття 9), де також можуть буди присутні різні варіанти трактування зв'язку запропонованих проектів із затвердженими інноваційними пріоритетами. Фінансова підтримка обраних проектів, згідно закону, здійснюється державними інноваційними фінансово-кредитними установами (на практиці це Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, яка була створена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 654 від 13.04.2000 р. і є правонаступником майнових прав і обов'язків, в тому числі за договорами про надання інноваційних позик, Державного інноваційного фонду та його територіальних відділень).



Окрім (стаття 6 закону [6]) фінансової участі в реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм, виконанні окремих інноваційних проєктів, держава підтримує функціонування і розвиток інноваційної інфраструктури. Остання вимога закону [6] в була реалізованою постановою [22], в якій для розбудову інноваційної інфраструктури в 2009-2013 рр. передбачено виділити з Державного бюджету та місцевих бюджетів відповідно 104,25 та 79,4 млн.грн. Оцінка ефективності реалізації програми утруднена у зв'язку з неопрацьованістю системи моніторингу її виконання. За оцінками колишнього Міністерства освіти і науки України в 2009 р. заплановане фінансування програми не здійснювалося. До того ж в рамках підготовки акту [24] передбачається внесення змін до програми, що однак поки що це не оформлено у виді відповідного законопроекту.

Серед суто кредитного стимулювання інноваційної діяльності серед видів фінансової підтримки інноваційної діяльності (стаття 17, частини а і б п.1). суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проєктів може бути надана фінансова підтримка шляхом: повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проєктів, а також надання державних гарантій комерційним банкам, які здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проєктів.

Подібно законам, що регулюють здійснення науково-технічної діяльності [1, 2], в акті [10] в статті 6 реалізація стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності здійснюється через систему загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля. Тобто також застосовується програмний підхід, але в опису програми застосовується семантика тієї сфери діяльності, до вдосконалення якої плануються застосувати інновації (науково-технічні програми – лише один із можливих різновидів), тому чітка локалізація інноваційних програм за їх назвами утруднена. В статті також вказується, що «реалізація середньострокових інноваційних пріоритетів галузевого рівня здійснюється на конкурсних засадах через державні програми, інноваційні програми, інноваційні проєкти та інноваційні проєкти технологічних парків. Найбільш важливі для держави роботи з реалізації інноваційних пріоритетів загальнодержавного та галузевого рівнів здійснюються на конкурсних засадах через державне замовлення за інноваційними проєктами». Прикладом практичної реалізації цього підходу в Україні явилася низка Державних цільових науково-технічних програм, затверджених актами [14], [15], [16], [17], [18] [19], в яких пряме бюджетне фінансування науково-технічних робіт поєднувалося з використанням бюджетних коштів на компенсацію кредитних ставок комерційних банків. Проте, на думку автора, якість нормативних актів суттєво погіршується використанням в тексті положення про те, що «фінансування Програми здійснюється з урахуванням можливостей державного бюджету» [15]. Це знецінює сам принцип програмування видатків.

Слід звернути увагу на певне звуження спектру інструментарію, який застосовується для державної підтримки інновацій. Це почалося після ліквідації в 2000 р. Державного інноваційного фонду, норма щодо якого, що цікаво, залишилася в діючій версії закону [1]. В статті 38 вказується, що «з метою фінансового забезпечення проведення державної політики у науковій і науково-технічній діяльності і заходів, спрямованих на розвиток та використання досягнень науки в Україні, створюється Державний інноваційний фонд. Державний інноваційний фонд здійснює на конкурсних засадах фінансову та матеріально-технічну підтримку заходів, спрямованих на впровадження пріоритетних науково-технічних розробок та новітніх технологій у виробництво, технічне його переоснащення, освоєння випуску нових видів конкурентоспроможної продукції. Кошти Державного інноваційного фонду формуються за рахунок зборів до фонду, а також позабюджетних коштів, одержаних від повернення позик, інвестиційних вкладів, лізингових платежів, надходжень від сумісної діяльності з виконавцями інноваційних проєктів, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб. Це положення закону легалізувала збір до інноваційного фонду як альтернативний канал фінансування прикінцевих стадій науково-виробничого циклу (норматив – 1% від обсягу реалізованої продукції підприємствами України). Наприкінці 1990-х рр. застосування збору було визнано недопустимим – як додаткового податкового навантаження суб'єктів економічної діяльності, що з урахуванням виявлених фактів нераціонального та нецільового використання коштів фонду призвело до його ліквідації. Діяльність правонаступника фонду (див. вище) обмежилася непрямими методами



регулювання інноваційної діяльності. Зазначимо, що в 1995-2000 рр. за рахунок коштів Державного інноваційного фонду фінансувалося до 19% від загального обсягу НДДКР в країні, тому, на думку автора, радше було б обійтись корегуванням безпосередньої практики його функціонування.

В 2005 р. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» пільги для інноваторів були значно скорочені, причому відмінені положення статей 21 і 22 закону [6] та його прикінцеві положення так і не були відтворені. У зв'язку з цим тактику впровадження норм щодо стимулювання інноваційної діяльності було змінено з вдосконалення рамкового закону на сегментацію об'єктів підтримки та встановлення для них спеціальних додаткових норм. Рамковий закон зберіг для них цю можливість: так згідно статті 16 «інноваційне підприємство може функціонувати у вигляді інноваційного центру, бізнес-інкубатора, технополісу, технопарку тощо». Тому надалі система стимулювання почала розвиватися саме відносно окремих сегментів національної інноваційної системи, причому як на рівні певних типів інноваційних структур, так і окремих суб'єктів інноваційної діяльності. Характерним поєднанням обох підходів став закон [7], де були визначені правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності шістнадцяти, а пізніше п'ятнадцяти технологічних парків: "Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка" (м. Київ), "Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона" (м. Київ), "Інститут монокристалів" (м. Харків), "Вуглемаш" (м. Донецьк), "Інститут технічної теплофізики" (м. Київ), "Київська політехніка" (м. Київ), "Інтелектуальні інформаційні технології" (м. Київ), "Укрінфотех" (м. Київ), "Агротехнопарк" (м. Київ), "Еко-Україна" (м. Донецьк), "Наукові і навчальні прилади" (м. Суми), "Текстиль" (м. Херсон), "Ресурси Донбасу" (м. Донецьк), "Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій" (УМБІЦЕНТ) (м. Одеса), "Яворів" (Львівська область)". Під спеціальним режимом інноваційної діяльності в статті 1 розуміється правовий режим, який передбачає надання державної підтримки щодо стимулювання діяльності технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств при реалізації проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків, який запроваджується строком на 15 років (стаття 3) і діє при виконанні проектів технологічного парку. Принциповим тут стало державне сприяння інноваційній діяльності технологічних парків шляхом державної фінансової підтримки та цільового субсидіювання їх проектів. Окрім інструменту пільгового або часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) проектів технологічних парків було передбачено впровадження (починаючи з 2007 р.) бюджетної програми підтримки діяльності технологічних парків шляхом повної або часткової компенсації відсотків, сплачуваних виконавцями проектів технологічних парків комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування проектів технологічних парків (стаття 6). Згідно статті 7 для реалізації проектів технологічних парків технологічним паркам (стаття 7), їх учасникам та спільним підприємствам, що виконують проекти технологічних парків, державою надаються цільові субсидії у вигляді: сум ввізного мита, що нараховуються згідно з митним законодавством України, при ввезенні в Україну для реалізації проектів технологічних парків нових устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в країні. Суми ввізного мита зараховують на спеціальні рахунки технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств (на рахунки виконавців проектів технологічних парків зараховуються 50% суми ввізного мита, а решта 50% – на спеціальний рахунок керівного органу відповідного технологічного парку).

Зазначимо, що одержання спеціального режиму вимагає проходження спеціальної експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків (стаття 5), яка здійснюється центральним органом виконавчої влади з питань науки за поданням Національної академії наук України (що додатково підсилює статус цієї установи). Свідоцтво про державну реєстрацію проекту технологічного парку видається на строк реалізації цього проекту, але не більш як на п'ять років, і є підставою для запровадження спеціального режиму інноваційної діяльності та відкриття спеціальних рахунків технологічних парків, їх учасників та спільних підприємств. Низка непростих для проходження бюрократичних процедур в сукупності із достатньо жорсткою регламентацією витрат, які мають здійснюватися за рахунок наданих пільг, об'єктивно зменшують зацікавленість більшості економічних суб'єктів у державній підтримці, особливо тих, хто не має достатніх зв'язків із науковим істеблшментом. Не випадково, що в останнє десятиріччя частка бюджетного фінансування в сукупному обсязі інноваційних витрат в промисловості України не перевищила рівень в 3%. До того ж бюджетне стимулювання проектів технопарків в Законах України «Про Державний бюджет» в останні



чотири роки не було передбачено і воно не здійснювалося. На думку автора, цільове субсидування поступається механізму зарахування частки податків на спеціальні рахунки технопарків оскільки є бюрократично складнішим і не завжди прозорим механізмом та зменшує можливості учасників технопарків в оперативному розпорядженні цільовими коштами. Проте субсидування може виступати важливим додатковим інструментарієм стимулювання при наявності державної зацікавленості в розвитку певних напрямів інноваційної діяльності.

В законі [8], який став узагальненням прийнятого раніше Закону України «Про науковий парк «Київська політехніка»» №523-V від 22.12.2006 р. (яскравий приклад вузької сегментації заходів підтримки²) вказується (стаття 17), що розроблення і реалізація проектів наукового парку може здійснюватися за рахунок коштів наукового парку і його партнерів та/або за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів. При цьому проекти наукового парку, що виконуються за рахунок коштів наукового парку і не передбачають державної підтримки, не потребують державної реєстрації. Важливим є положення (стаття 18), згідно якому звернення наукових парків щодо державного замовлення на поставку продукції, виконання робіт і надання послуг для забезпечення пріоритетних державних потреб розглядається у пріоритетному порядку – свого роду адміністративна пільга. Крім неї законом [8] передбачена пільга щодо режиму звільнення від обкладення ввезним митом наукового обладнання, комплектуючих та матеріалів, що не виробляються в Україні згідно з номенклатурою та обсягами, передбаченими проектом наукового парку (при цьому не використовується ускладнений механізм з використанням спеціальних рахунків – як у випадку діяльності технопарків). Додатково присутня пільга з використання особливого порядку сплати комунальних послуг та орендної плати. Норми щодо особливостей прямого бюджетного фінансування діяльності наукових парків в законі відсутні.

Попри вимогу щодо документального відображення програмного підходу стосовно прямого фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності в законах України «Про державний бюджет», на практиці воно реалізувалось лише в окремих випадках. Так в тексті закону [11] в статті 31 було чітко вказано: «передбачити бюджетні призначення за державною програмою "Розвиток наукового і науково-технічного потенціалу України" у сумі 1.687.118,7 тис. гривень, з них за такими пріоритетними напрямками: державне замовлення з пріоритетних напрямів науки у фундаментальних дослідженнях - 767.855,2 тис. гривень; науково-технологічний, інноваційний та інформаційний розвиток України - 512.352,3 тис. гривень». Пізніше, в законі [12] спосіб представлення бюджетних намірів дещо змінився: про розвиток науково-технічного потенціалу вже не згадувалося, лише в статті 13 щодо плану надання бюджетних гарантій щодо виконання боргових зобов'язань за запозиченнями у переліку напрямів поруч із зобов'язаннями Державної служби автомобільних доріг України і Національного агентства з питань підготовки та проведення в Україні «Євро-2012», Державної іпотечної установи згадується «фінансування інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України» без уточнення конкретних сум за об'єктами підтримки. Далі, в статті 74, цей підхід частково уточнюється: «установити, що у 2010 році кошти Стабілізаційного фонду спрямовуються на заходи відповідно до Закону України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" та заходи за такими напрямками: ...державна підтримка реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки, у тому числі через механізм здешевлення кредитів, – 1.000.000 тис. гривень». Тобто держава поруч з організаційно-адміністративними важелями (надання гарантій за борговими зобов'язаннями) поступово опановує непрямі методи державного стимулювання. Хоча остання тенденція закріпилася в законодавстві [13, стаття 9], перелік об'єктів, до яких має бути застосовано державне гарантування повного або часткового (вже й часткового!) виконання боргових зобов'язань зазнав значного розмивання: тепер гарантії, що надаються Кабінетом Міністрів України, вже стосуються «фінансування інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та

² Співставною за рівнем сегментації є Державна програми розвитку державних підприємств "Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова" і "Конструкторське бюро "Південне" імені М.К. Янгеля" [18], Державна комплексна програми розвитку авіаційної промисловості до 2010 року, положення якої напряму відносяться до Харківського державного авіаційного виробничого підприємства та державного підприємства "Київський авіаційний завод "Авіант" [19].

реалізація яких сприятиме розвитку економіки України». Розподіл обсягів підтримки за зведеними групами об'єктів в основній частині закону не наводиться. У додатках до Державного бюджету (структуру бюджетних видатків за програмною класифікацією викладено в додатку 3) у більшості випадків цей напрям витрат також не виділений (в числі виключень багаторічне обслуговування кредитів для проектів створення ракетносія «Циклон-4» та Національної супутникової системи зв'язку, компенсація відсотків за кредитами, залученими підприємствами машинобудування для агропромислового комплексу).

с) Державне фінансування трансферу технологій

В статті 1 закону [6] вказано, що інноваційна діяльність - це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок. На реалізацію цього положення направлені норми закону [20], в якому введено поняття про цільову субсидії на трансфер технологій (стаття 1): це фінансове сприяння, що надається державою для реалізації трансферу технологій. Величина субсидії і розподіл субсидій за термінами надання вносяться до фінансового плану здійснення трансферу технологій і затверджуються комісією з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів Кабінету Міністрів України. Величина субсидій не може бути меншою за суму оподаткування, що нараховується при реалізації трансферу технологій. На трансфер технологій, що здійснюється за пріоритетними напрямками інноваційної діяльності загальнодержавного рівня (стаття 22), встановлюється режим його цільового субсидювання. Цільова субсидія встановлюється у розмірі: суми ввізного мита, що нараховується згідно з митним законодавством України при ввезенні в Україну для реалізації проектів трансферу технологій, устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, що не виробляються в Україні. Також під час формування проекту Державного бюджету України головні розпорядники бюджетних коштів (стаття 21) передбачають необхідні обсяги видатків за бюджетними програмами, що можуть бути спрямовані на: проведення патентно-кон'юнктурних, наукових, маркетингових досліджень, конструкторських і проектних робіт із створення та трансферу технологій, які є частиною державних програм технологічного оновлення вітчизняного виробництва, згідно з потребами держави і суспільства у відповідних технологіях та продукції; забезпечення правової охорони технологій та їх складових в Україні та в державах, куди передбачається їх передати; виплату винагороди авторам технологій та їх складових, а також особам, які здійснюють їх трансфер. Однак в статті 20 закладено схему, де за державою закріплюються майнові права на технології та їхні складові, зокрема на інтелектуальну власність у цій галузі, створену за державні кошти: «кошти, одержані від трансферу технологій, створених або придбаних за рахунок державних коштів, майнові права на які належать державі, підлягають зарахуванню до спеціального фонду Державного бюджету України на рахунки головних розпорядників бюджетних коштів за бюджетними призначеннями». Тобто в законі [20] збережено діючу практику вилучення в науково-технічних організацій результатів розробок, здійснених за кошти Державного бюджету, нехтуються інтереси та мотиваційні фактори наукових організацій та вчених.

д) Державно-приватне фінансування науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт, трансферу технологій та інноваційної діяльності

Порядок сумісного фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності державою та підприємницьким сектором в Україні законодавчо поки що не оформлений, хоча підстави для опрацювання цього питання виникли завдяки недавнішому прийняттю закону [21]. В його статті 4 визначені сфери застосування державно-приватного партнерства, більшість стала наслідком суспільних потреб у реалізації проектів з підготовки фінальної частини чемпіонату Європи з футболу 2012 р. Хоча згадування про науково-технічну та інноваційну діяльність в тексті відсутнє, закон констатує, що державно-приватне партнерство може застосовуватися й в інших сферах діяльності, крім видів господарської діяльності, які дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям. В статті 18 викладені засоби державної підтримки здійснення державно-приватного партнерства: надання державних гарантій, гарантій Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування; фінансування за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів згідно із загальнодержавними та місцевими програмами. На думку автора, досвід оформлення партнерства може бути частково запозичений з практики щодо сумісної фінансової

підтримки наукових проектів українською державою та іноземних наукових фондів, зокрема CRDF США.

1.3. Питання, що мають бути вирішені:

В рамковому законодавчому акті при декларуванні орієнтирів державної науково-технічної політики в аспекті обсягів бюджетної підтримки НДДКР необхідно політично визначитися з наступними положеннями:

а) обмежитися в якості нормативу доведенням величини бюджетних витрат на науково-технічну діяльність до 1,0% ВВП при затвердженні захищеними від щорічного бюджетного узгодження заходів щодо стимулювання активності суб'єктів науково-технічної політики на протязі найближчих 10 років. Виділення при цьому додаткового нормативу щодо частки витрат на необоронні НДДКР, як це зараз присутнє в законі [1] слід зняти для стимулювання робіт військового та подвійного призначення. При практичній реалізації нормативу слід опрацювати механізм забезпечення виходу на зазначений рівень шляхом поступового додання низки фіксованих проміжних рівней бюджетної підтримки НДДКР, які мають бути відображені у Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр. [22]. При позитивній загальноекономічній динаміці ці міри дозволять наблизити сукупні витрати в країні до рівня в 1,7% ВВП;

б) забезпечити задовільну динаміку бюджетних витрат шляхом нормування кількісного орієнтиру обсягу державних коштів, яке матиме науково-технічне спрямування, наприклад 3-4% від бюджетних витрат (діапазон значень цього орієнтиру присутній у більшості країн ОЕСР, в США досягалося 6,8% від бюджетних витрат, у Франції - 5,7% , зараз в Україні планове значення на 2011 р. – 1,6% з урахуванням ряду робіт допоміжного характеру). Норматив величини сукупних наукових витрат відносно ВВП тоді визначати не слід. При прийнятті такого підходу всякі строки досягнення кількісного орієнтиру в 1,0% від ВВП мають бути опущені: головним слід вважати найскоріше введення практики визначення розміру бюджетних витрат від законодавчої норми, що прописана в термінах, які є прийнятними для процесу формування бюджетних призначень, тобто як частка від загального обсягу бюджетних витрат, що плануються;

в) організуючі стратегічний підхід до реформування науково-технічної сфери законодавчо оформити задачу-максимум: зафіксувати певний мінімальний рівень витрат з усіх національних джерел, сприяння досягненню якого (будь-яким способом, аж до повного фінансування із власних фондів при невдачі у використанні інших важелів) бере на себе держава. Як орієнтир можна залишити відомі 1,7% ВВП – як близьке до нині існуючого середньосвітове значення. Остання позиція в найбільшій мірі є орієнтованою на кінцевий результат: хоча налагодження кооперації із зацікавленими в здійсненні НДДКР недержавними економічними суб'єктами є історично новим у вітчизняній науково-технічній політиці, досвід країн, які висунулися на провідні світові позиції в останнє десятиріччя свідчить, що ця задача так чи інакше має бути вирішена.

г) в діючому законодавстві напрями застосування прямого бюджетного фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності слід розподілити за двома аспектами – за об'єктами підтримки та за способами здійснення підтримки. До числа об'єктів підтримки мають входити наступні:

- відтворення науково-технічного потенціалу за усіма його структурними елементами, а не просто підтримка деяких елементів, як це робиться зараз (не тільки підготовки кадрів, але й оновлення матеріально-технічної та інформаційно-комунікативної бази НДДКР);

- реалізація такої зовнішньої функції науки як виробнича сила суспільства, що передбачає наскрізне планування реалізації науково-технічних та інноваційних проектів якнайменш до стадії дослідного виробництва;

- налагодження участі у сумісному фінансуванні науково-технічної та інноваційної діяльності разом з недержавними економічними та іноземними суб'єктами, включаючи венчурне фінансування. Для цього законодавчий супровід державно-приватного партнерства має бути розповсюджений в сферу сумісного фінансування та співвиконання науково-технічних та інноваційних проектів;

- провадження міжнародного науково-технічного співробітництва за всім науково-виробничим циклом, причому за всіма зацікавленими відомствами (а не тільки Міністерством освіти і науки та НАН України, як це було в розпису бюджетних видатків в останнє десятиріччя);

- розвиток патентно-ліцензійної діяльності в аспекті сприяння вітчизняним винахідникам при компенсації частини вартості здійснення експертизи в закордонних патентних відомствах та



подальшої підтримки патентного захисту, а також в частині відпрацювання механізму державної участі в торгівлі об'єктами інтелектуальної власності, в тому числі – міжнародній;

д) в напрямі вдосконалення діючої бюджетної класифікації слід перевірити коректність віднесення низки статей до блоку діючої функціональної класифікації Державного бюджету «Дослідження та розробки в сфері державного управління», попередній аналіз змісту яких свідчить про їх занадто опосередкований зв'язок із тематикою власне державного управління. Також слід дешифрувати витрати, що здійснюються під егідою комплексних проектів за конкретними видами науково-технічної діяльності. Насамперед це стосується програм Державного космічного агентства України (офіційні значення витрат на прикладні дослідження не відповідають вочевидь наукоємному профілю діяльності цього відомства). Тому нагальним є введення спеціального Положення щодо кодифікації видатків програмної класифікації бюджету (зокрема тих, що пов'язані з підтримкою науково-технічної та інноваційної діяльності), яке дозволить реалізувати наскрізний підхід представлення видатків у бюджетному розписі за структурно-функціональними ознаками, як це було в бюджетній класифікації, котра діяла до 2001 р. До того ж це дозволить виділити видатки науково-технічної спрямованості в рамках комплексних проектів та програм, що зараз на рівні Державного бюджету не здійснюється;

е) має бути налагоджений моніторинг виконання державних видатків за законодавчо оформленою номенклатурою каналів бюджетної підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності на рівні науково-технічних установ та промислових підприємств, для чого слід законодавчо ввести додаткові облікові форми офіційної статистики. Справа у тому, що така звітність формується безпосередніми виконавцями робіт, яким на відміну від органів державної влади, котрі відповідальні за розподіл та провадження бюджетних видатків, не має сенсу збільшувати фактичні обсяги одержаного фінансування. Така система доповнить бюджетну і відомчу звітність та на практиці реалізує вимогу щодо публічності та прозорості інформації, яка стосується державних видатків в їх відкритій частині. Достатньо деталізована класифікація бюджетних видатків (тобто з точки зору розподілу коштів) в сучасній Україні не є гармонізованою з діючими формами статистичної звітності. На практиці це веде до того, що обсяги бюджетних видатків, які одержали науково-технічні організації та підприємства (тобто одержувачі коштів), є відмінними від обсягів бюджетних призначень, а виявити причини розбіжностей майже неможливо за причиною відсутності повноцінного диференційованого відображення бюджетного фінансування в формах статистичної звітності за групами, котрі є подібними до статей програмної класифікації бюджету. Вирішення цієї проблеми дозволить одержати більш-менш надійне джерело незалежної оцінки практичного виконання бюджетних призначень.

2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання

При порівнянні законодавства України з провідними країнами світу та ЄС слід прийняти до уваги дві важливі обставини. Перша обумовлена потребами в реалізації «стратегії виживання» вітчизняної науково-технічної сфери, тому законодавство має виразний протекціоністський нахил щодо функціонування науки в несприятливому економічному середовищі, причому це робиться на рівні базового рамкового законодавства. Не випадково, що в ньому присутні конкретні кількісні орієнтири, які в практиці інших країн, як правило, перенесені на рівень поточних національних стратегій і навіть окремих програм (виключення – друга редакція рамкового закону Франції, де передбачено нарощування частки витрат на НДДКР в ВВП до 3%, законодавство Аргентини та Португалії). Тому вітчизняне законодавство за спрямованістю є більше гомогенним із законодавством країн СНД. Друга обставина пов'язана з перенесенням акценту в політиці розвинених країн переважно на непрямі інструменти регулювання інноваційної сфери, що є наслідком відпрацьованості механізмів прямої державної підтримки, досягнення певної обмеженості її ефективності та пошуками додаткових заходів інтенсифікації інноваційної діяльності насамперед через застосування кооперативних ефектів з усіма зацікавленими суб'єктами. В Україні цей пошук здійснюється в умовах недостатньої ефективності бюджетної підтримки, і залучення недержавних суб'єктів де-факто розглядається не як підсилювач існуючих бюджетних можливостей, а як їх заміник. Тому нижче порівняльний аналіз подібних елементів законодавства буде скомбінований із характеристикою практики розвинених країн, які можуть бути перспективними для опанування в інноваційній сфері України (де коректне порівняння іноземного досвіду з нормами вітчизняного законодавства не є можливим за причиною відсутності останніх).



Законодавство провідних країн СНД, що регламентує інноваційну діяльність, суттєво різниться за глибиною деталізації і є подібним в Україні та Росії (це передусім Закон РФ «Про інноваційну політику та державну інноваційну діяльність в Російській Федерації» та низка похідних від нього). В Казахстані, попри численні програми загальноекономічного розвитку, застосовуються лише положення рамкового Закону Республіки Казахстан «Про інноваційну діяльність» (2002 р.). Білорусь схильна до регулювання розвитку не інноваційної сфери в цілому, а лише певних елементів національної інноваційної системи (Закон Республіки Білорусь «Про основи державної науково-технічної політики» (1997 р.). За предметною спрямованістю законодавство Росії і Білорусі переважно нормує політику держави в інноваційній сфері, а України і Казахстану – інноваційну діяльність як соціально-економічний феномен. Визначення державної інноваційної політики в українському та білоруському законодавстві відсутні взагалі. В російському законі визначення інноваційної політики надається вкрай звужено – в контексті загального цілеполягання та легалізації механізмів підтримки окремих пріоритетних програм. Казахський закон надає ширшу дефініцію інноваційної політики – як складову соціально-економічної політики, проте без уточнення конкретних функцій держави. В законі України, на відміну від російського та казахського, перелік конкретних видів інноваційної діяльності відсутній, що утруднює її практичну ідентифікацію та застосування подальшої фінансової підтримки. Кваліфікаційні (стосовно інноваційних ознак) процедури в українському законодавстві перенесені на рівень окремих проектів, що розглядаються – якщо стосовно них передбачається застосування заходів державного стимулювання, та на розсуд керівництва підприємств – при заповненні форм статистичної звітності.

Якщо в частині залучення інвестицій український закон акцентує увагу на відносинах з комерційними банками, то російський також орієнтований на залучення іноземних інвесторів та створення венчурних фондів. Казахським законом передбачається державне сприяння просуванню товарів на зовнішніх ринках, а також гарантування збуту інноваційної продукції, що була створена в рамках державного замовлення. Останнє присутнє й російському закону, який також передбачає цілеспрямовану підготовку кадрів для інноваційної діяльності, в том числі й інноваційних менеджерів. У порівнянні з казахським і російським українська держава виявляється дещо дистанційованою від безпосередніх інноваційних процесів (наприклад, ніде, окрім спеціалізованих галузевих програм, не йде мова про закупівлю наукоємної продукції та передової техніки для потреб держави). Російський закон серед методів підтримки інноваційної діяльності включає й положення щодо її безповоротного бюджетного фінансування, що значно перевершує норми закону України, де в найкращому випадку передбачено безвідсоткове кредитування (тобто з нульовою ставкою відсотку, якщо кошти – державні та компенсація процентів за кредит, якщо залучені кошти – недержавні). Навіть гарантії комерційним банкам, що фінансують проекти в українському законодавстві надаються лише при умові, якщо проект має статус пріоритетного інноваційного. Примітно, що хоча держава може виступати гарантом перед комерційними банками, у випадку розгляду заявки на кредитування з боку Державної інноваційної фінансово-кредитної установи організаторам інноваційного проекту вже самим приходиться шукати гаранта, в том числі й серед тих же комерційних банків. В російському законі роль поручителів покладається на державні інноваційно-венчурні фонди. В російському законі присутні цілих три статті, що регламентують зовнішньоекономічні аспекти інноваційної діяльності, причому одна спеціально присвячена співробітництву з країнами СНД. Виділено положення про можливість здійснення протекційних заходів, про допустимість спеціальних пільг для діяльності іноземних інвесторів, і навпаки – для іноземних вкладень російського капіталу. Хоча зазначені норми є природним наслідком розвитку глобалізаційних процесів, в законодавстві решта країн СНД такого акценту немає.

Переважає більшість заходів на рівні Євросоюзу здійснюється через пряму підтримку грантами або позиками Структурних фондів ЄС. Зокрема це властиво організації робіт Європейською дослідницькою радою за розділом «Ідеї» Сьомої рамкової програми – для підтримки цільових фундаментальних досліджень індивідуальними дослідниками або дослідницькими групами на конкурсних засадах. Більшість європейських держав, а також сам Європейський Союз у цілому (зокрема в при реалізації останніх Європейських рамкових програм) виділяють бюджетні кошти на дослідницькі проекти лише при умові відповідальності виконавців щодо розповсюдження їх результатів. При цьому розповсюдження необов'язково має здійснюватися через механізми



комерціалізації, оскільки не кожне проектне фінансування передбачає подальшу комерційну діяльність (також необов'язковим є забезпечення охорони інтелектуальної власності як підсумка результатів НДДКР). В ряді країн (Німеччина, Італія, Велика Британія, Нідерланди) заохочується укладення угод про майбутній розподіл прав власності на потенційні результати між винахідником, роботодавцем та посередником. В інших країнах цей процес регулюється законодавчо і є більш універсалізованим. Зокрема у Франції винахідники одержують 50 % від загальної суми роялті, що одержує наукова установа від промислових партнерів, в той же час як університети одержують решта 50 %. Пропорція варіюється від типу науково-технічних організацій в межах від 30% (на користь автора-винахідника). Регулювання розвитку інфраструктури комерціалізації в ЄС зазвичай здійснюється не на основі спеціальних законів, а через реалізацію спеціальних програм та окремих проектів.

На сучасний момент в країнах ЄС застосовуються різні інструменти стимулювання комерціалізації технологій, серед яких в частині прямих методів впливу слід виділити спеціальні програми з комерціалізації, які здійснюються як урядовими агентствами, так і спеціалізованими фондами з участю державного капіталу. В їх числі програми співфінансування контрактних наукових досліджень, субсидіювання організаційно-адміністративних послуг з комерціалізації, надання стартового капіталу для «start-up» компаній. Зазначимо, що в рамках програм державно-приватного партнерства здійснюється не тільки часткове фінансування сторін, але і спільне використання результатів досліджень і розробок, інформації, нових технологій, інтелектуальної власності та ін. Такі програми направляються на доведення до ринку результатів НДДКР, отриманих за кошти державного бюджету; підтримку малих і середніх інноваційних підприємств, в тому числі заохочення створення державними організаціями «start-up» та «spin-off» компаній; прискорення процесів трансферу результатів НДДКР, створених в державних організаціях з використанням бюджетних коштів; розвиток інформаційного забезпечення. Окрім суто фінансових стимулів широко застосовується метод надання «послуг замість грошей», який має антикорупційний зміст, оскільки коли компанії замість фінансових транзакцій одержують услуги, це дещо послаблює стимули до пошуку ренти від їх взаємодії з державою. До таких послуг відносяться: навчання персоналу; сприяння в патентуванні, в сертифікації продукції; надання місця в інкубаторах та технопарках. Прикладом є норвезька програма BUNT, яка передбачає державну підтримку з фінансування послуг консультантів з оцінки доцільності використання технології на конкретному підприємстві в межах реалізації його технологічної стратегії.

У Франції «Закон про інновації та дослідження» (1999 р.) передбачає сприяння трансферу технологій з державного в приватний сектор та створення інноваційних компаній. Найбільш масштабною національною ініціативою, в якій бере участь Міністерство освіти, наукових досліджень і технологій разом з іншими відомствами є програма «Центри конкурентоспроможності» (Poles de Competitivite). Її інструментарієм є паралельне використання прямих субсидій і субвенцій по лінії кількох міністерств і агентств, а також зменшення податків з прибутку та соціальних виплат. Під егідою Міністерства промисловості створено Агентство промислових інновацій, в завдання якого входить фінансування крупних науково-дослідних проектів загальнонаціонального рівня, пов'язаних з високими технологіями, з опорою на державно-приватне партнерство (мета – збільшення масштабів НДДКР у приватних підприємствах) Об'єктом підтримки «Програми з мобілізації промислових інновацій» є інноваційні проекти вартістю більш ніж 100 млн. євро тривалістю до 5 років. В числі обов'язкових умов надання підтримки в рамках програми принципіальна технологічна новизна проекту та провідна роль підприємницького сектору в кожному консорціумі. Програма може компенсувати до половини видатків на НДДКР, що значно зменшує ризики інноваційної діяльності. Також важливою програмою в області державно-приватного партнерства є створення так званих «Мереж досліджень та інноваційних технологій», що забезпечують коопераційні зв'язки державних і приватних структур в області НДДКР. Для сприяння інноваційній діяльності в промисловості, переважно в секторі малого та середнього бізнесу, було створено Національне агентство з підвищення інноваційної привабливості наукових досліджень (ANVAR) з промислово-комерційним статусом. Цей статус означає, що ANVAR працює як незалежний концерн, але його місія визначається урядом, який й надає основну частину коштів (інше формулювання місії – інфраструктурна організація, яка діє як агент держави по реалізації спеціальних програм та має право з надання стимулів). ANVAR на протязі 25 років був основним джерелом підтримки інноваційних підприємств і наукових установ, в тому числі у патентуванні за кордоном (50% витрат на цю мету покриваються за



рахунок субсидій агентства). З 2004 р. ANVAR функціонує під назвою OZEO і розширив профіль діяльності через надання допомоги дрібним і середнім підприємствам у розробці та впровадженні технологічних інновацій. Середній розмір кошторису проекту, що одержує допомогу OZEO, складає 100 тис. євро³. Для забезпечення державно-приватного партнерства функціонує й інша структура – Національне дослідне агентство, яке було створене з метою координації та підтримки фундаментальних і прикладних досліджень.

Під егідою Федерального міністерства освіти і досліджень Німеччини функціонує Федеральне агентство з розробки і реалізації високотехнологічних стратегій, місією якого є сприяння конкретним областям досліджень в сфері енергетики, аерокосмічного машинобудування, інформаційно – комунікаційних технологій та ін. Прямі бюджетна підтримка надається інноваційним малим та середнім підприємствам з акцентом на розвиток співпраці між науковими установами та компаніями, як правило, в формі гранту на безповоротних засадах. Важливу роль в комерціалізації результатів НДДКР відіграє Товариство Макса Планка (MPG), яке створило приватну компанію Garching Innovation GmbH, завданням котрої стала комерціалізація науково-технічних результатів членів MPG. Спочатку Garching Innovation займалася тільки реєстрацією і комерціалізацією патентів, але з 1990 року стала надавати консультаційні послуги та підтримку щодо створення «spin-off» компаній MPG. Фінансування MPG переважно здійснює Федеральний уряд Німеччини. Подібна компанія була створена й у Товаристві Фраунхофера – Fraunhofer Venture Group, яка спеціалізується на фінансуванні невеликих розробок, створенні нових інноваційних компаній та управлінні інтелектуальною власністю товариства. Аналогічна практика здійснюється бельгійською компанією «Sopartec», яка здійснює трансфер технологій для університету Louvain. Окрім використання власного інвестиційного капіталу для створення нових компаній, вона приймає на себе витрати з забезпечення патентного захисту та комерціалізації винаходів. Це є важливим стимулом для винахідників і департаментів університету (оскільки ці витрати минають їх бюджети). Перспективним проектам Fraunhofer Venture Group може надати фінансування в розмірі 50-150 тис. євро – для завершення НДДКР і створення бізнес-моделі та суми до 500 тис. євро в формі акцій або кредитних коштів – для заснування нової компанії. Малі інноваційні фірми в Німеччині мають право на державну фінансову підтримку під час патентування винаходів, а Патентне управління допомагає вивести розробку на ринок та реалізувати її. З 1990 р. в Німеччині діє програма венчурного капіталу для малих технологічних фірм Beteiligungskapital für Technologieunternehmen (BTU). Ця програма, призначена для зниження ризиків партнерів з інвестицій венчурного капіталу в технологічні фірми. В рамках програми Early Stage, що орієнтована на наукоємні підприємства, надається венчурний капітал для «передпосівного» і «посівного» етапів розвитку технологічних фірм. Подібні функції виконує й створений в 2005 р. фонд ERP-EIF Dachfonds, який спеціалізовано обслуговує «start-up» технологічних компаній.

Урядові програми з залучення венчурного капіталу в Ізраїлі базуються на досвіді програми «Yozma». До фондів пред'являлися такі вимоги: наявність одного ізраїльського партнера і одного авторитетного американського або європейського партнера. В обмін фонд отримував 8 млн. доларів з фондів Yozma (решту – 12 млн. дол. партнери повинні були представити спільно), які у разі провалу фонду вони не зобов'язані були повертати. А в разі успіху партнери мали право викупити частку держави за ту ж суму і додатково сплатити процентну ставку (7% від прибутку на цю частку). У підсумку більше 90% доходу одержували приватні учасники програми. В дещо обмеженій формі ця практика застосована в діяльності Фонду сприяння розвитку малих підприємств у науково-технічній сфері Російській Федерації (однак, не венчурного), де передбачається трьохрічний процес розвитку малої інноваційної компанії, котрій надається підтримка. На першому етапі кошти фонду надаються заявникам для проведення розробки прототипу продукту, його випробування, патентування, складання бізнес-плану, що дозволяє переконатися в реальності комерціалізації результатів НДДКР. Перехід на другий та третій рік фінансування здійснюється за умови залучення позабюджетних інвестицій. Фінансування фондом науково-дослідної діяльності здійснюється за етапами на безповоротній і безоплатній основі.

В Швеції підтримка комерціалізації НДДКР здійснюється через Шведський Фонд промислового розвитку (IDF), який здійснює кредитування і пряме інвестування в малі інноваційні фірми,

³ Сперанская Т. С. Французский опыт сотрудничества государственного и частного секторов в сфере высоких технологий // Проблемы прогнозирования. – 2007, №3.



продукція яких відноситься до пріоритетних областях технологічного розвитку. IDF здійснює інвестування на різних стадіях розвитку проекту (посівної, початкової, розширення бізнесу). Однак при цьому IDF не надає фінансування в формі гранту, тобто безповоротно. Зокрема до 2007 р. діяла Програма технологічного мосту, яка була орієнтована на підтримку технологічних підприємств, котрі не відділилися від провідних університетів Швеції. В 2005 р. була впроваджена Національна програма інкубаторів з метою збільшення кількості нових компаній, що проводять НДДКР. В рамках цієї програми надається бюджетна підтримка компаніям, які знаходяться на «передпосівній» стадії.

Фінський національний фонд досліджень та розвитку SITRA, спрямований на розвиток економіки шляхом прямого фінансування компаній та власних проектів. В рамках програм фонду здійснюється як пряме фінансування «start-up» фірм, так і вкладення коштів в регіональні фонди підтримки технологічних підприємств. SITRA фінансує фірми на венчурних засадах із подальшим обміном на частину їх акцій (15-40%), надаючи суми від 0,2 до 2,0 млн. євро. Важливу роль у комерціалізації НДДКР також відіграє Фінський Фонд підтримки технології та інновацій Tekes. З 1993 році Tekes фінансує програму TULI для запуску нових високотехнологічних компаній, заснованих на комерційному використанні результатів наукових досліджень. При цьому забезпечується інвестиційне фінансування на ранніх стадіях розвитку компаній, фінансування розробки бізнес-планів та розширення міжнародного співробітництва дослідницьких організацій. Для забезпечення фінансування Tekes використовує механізми фінансування проектів (на рівні до 40% від його обсягу) за допомогою прямого субсидування; виділення грантів компанії (до половини витрат), якщо вона проводить дослідження в кооперації з університетом, а не тільки розробку нового продукту; виділення ризикових позик компанії (до 60-70% від витрат на розробку нового продукту або процесу). Фінансування проектів здійснюється впродовж до 2-х років, а в разі сприятливих результатів розробки нового продукту продовжується ще на 2-3 роки у вигляді ризикової позики. Компанія, якій була надана допомога, зобов'язана повернути позику, якщо розробка була успішно виведена на ринок. Основний акцент програми – розвиток конкурентного дослідницького середовища за допомогою конкурентного фінансування).



2. Законодавче регулювання визначення та реалізації пріоритетів інноваційного та технологічного розвитку, досліджень та розробок, прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку⁴

1.1. Акти, якими регулюється дана сфера відносин

1. Закон України “Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності» № 1977 від 13.12.1991 р.
2. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” N 285-XIV від 1.12.1998 р.
3. Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002 р.
4. Закон України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» № 2623-III від 11.07.2001 р. (остання редакція – 2519-17 від 9.09.2010р.)
5. Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” № 433-IV від 16.01.2003 р. (проект нової редакції, внесений Кабінетом Міністрів України і прийнятий Верховною Радою України за основу у першому читанні 21.12.2010 - № 7333)
6. Закон України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” N 991-XIV від 16.07.1999 р.
7. Закон України «Про наукові парки» № 1563 – VI від 25.06.2009 р.
8. Закон України «Про державні цільові програми» N 1621-IV від 18.03.2004 р.
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про державні цільові програми" N 3421-IV від 9.02.2006 р.
10. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інноваційної діяльності» (винесений на громадське обговорення ДКНП http://www.dknii.gov.ua/images/stories/20101110_proekt_zu.doc)
11. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» N 106 від 31 січня 2007 р.
12. Закон України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» N 1490-III від 22 лютого 2000 р (Закон втратив чинність на підставі Закону «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» N 150-VI від 20.03.2008)
13. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602 – III від 23 березня 2000 року
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження «Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» N 921 від 17.10.2008 р.
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету» № 1084 від 25.08.2004 р.
16. Постанова Кабінету Міністрів України № 1086 від 25 серпня 2004 року «Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004 – 2006 роки».

1.2. Аналіз законодавства

а) Визначення та реалізація пріоритетів інноваційного та технологічного розвитку, досліджень та розробок

Перші з наведених вище законодавчих актів є базовими – ними визначається вся система державного регулювання науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Її специфікою

⁴ При підготовці рекомендацій використовувався відповідний іноземний досвід, наведений у звітах проекту PR3, PR4.



є певне розмежування наукового процесу від інноваційного розвитку у сфері виробництва. Це зумовлено тим, що стадія наукових досліджень і розробок має значні відмінності від стадії їх комерціалізації та впровадження у виробництво, якими завершується інновація. Відповідно і механізми державного регулювання організації досліджень і розробок істотно відрізняються від важелів державного впливу, які можна застосувати у виробничій сфері.

Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» мають формуватися пріоритети державної політики, які визначаються Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»⁵. Закон України «Про інноваційну діяльність» передбачає формування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, які сформульовані в законі «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні».

Законами визначено, що основним механізмом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки є державні науково-технічні програми (ДНТП), які формуються на конкурсних засадах центральним органом виконавчої влади в сфері науки та інновацій і затверджуються рішенням Кабінету Міністрів України. Кошти (хоча, на превеликий жаль, дуже незначні!) на реалізацію таких програм повинні визначались при прийнятті державного бюджету на черговий рік, що дозволяло після затвердження пріоритетних напрямів оголошувати конкурс спочатку на визначення переліку програм (за запропонованими їх концепціями), а після вибору програм і затвердження їх концепцій Кабінетом Міністрів – конкурс проектів, спрямованих на реалізацію ДНТП. Суттєво, що спеціальною постановою Кабінету Міністрів України затверджувались координаційні ради по кожному із затверджених пріоритетних напрямів, які склалися висококваліфікованих спеціалістів і забезпечували професійний підхід до формування програм.

Натомість в законі «Про інноваційну діяльність» інноваційні програми згадуються лише як один із можливих засобів реалізації інноваційних пріоритетів (стаття 6. унормовує, що державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом «формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм» поряд з податковим стимулюванням, захистом інтелектуальної власності, прямою фінансовою підтримкою і т.п.), проте не передбачав ні конкретних механізмів формування таких програм, ні виділення необхідних для цього коштів.

А норма статті 8, яка, окреслюючи повноваження Кабінету Міністрів України, передбачає що він «готує та подає Верховній Раді України пропозиції щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності як окрему загальнодержавну програму або в рамках Програми діяльності Кабінету Міністрів України, загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;» тільки заплутує ситуацію: адже по суті вона дозволяє взагалі не формувати ніяких програм, а обмежитись твердженням, що інноваційні пріоритети неявно присутні в усіх програмах, які тільки можна придумати.

Щоправда, серед повноважень спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності та інших центральних органів виконавчої влади законом передбачено (стаття 9.), що він «готує і подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, державних інноваційних програм і щодо необхідних обсягів бюджетних коштів для їх кредитування». Проте конструктивний зміст цієї норми був повністю блокований тим, що для формування державних інноваційних програм згаданому органу жодного разу в державному бюджеті не було передбачено необхідних коштів. Державні фінансово-кредитні установи обмежувались фінансуванням окремих інноваційних проектів.

Спроба більш чітко окреслити механізми реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності і закріпити при цьому особливий статус державних інноваційних програм була зроблена при підготовці проекту Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». При цьому ключовою ідеєю було запровадження ієрархії державних пріоритетів (стратегічні, середньострокові загальнодержавного рівня, середньострокові галузевого та регіонального рівнів) з різним, специфічним для кожного рівня механізмом їх реалізації. В принципі, ця ідея була підтримана Комітетом Верховної Ради з питань науки і освіти і Верховною Радою України в цілому, проте при остаточному редагуванні тексту закону специфіка цих механізмів «випала». Ще однією

⁵ Термінологія тут не зовсім точна – традиційно йдеться про *пріоритетні напрями прикладних досліджень*, а напрями розвитку техніки і технологій мали б бути перенесені до сфери дії закону «Про інноваційну діяльність».

надзвичайно важливою втратою став статус *державних інноваційних програм*: в проєкті передбачалось, що такі програми формуються лише за умови, коли їх фінансування здійснюється на паритетних началах і кошти з державного бюджету виділяються тільки за умови, якщо зацікавлені у впровадженні інновацій виробничі структури беруть на себе принаймні половину необхідних витрат. Проти цього при обговоренні проєкту закону ніхто не заперечував, проте в остаточній його редакції відповідні норми відсутні.

Таким чином, в діючій системі законів України більш-менш виразно виписаний механізм реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, але лишається до кінця не вирішеним питанням механізм реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності⁶. Фактично інноваційні пріоритети враховуються лише при наданні статусу інноваційних проєктам, що виконуються в рамках технопарків (у відповідності з Законом України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків”), а також при експертизі проєктів, що беруть участь у конкурсах на одержання фінансування від державних кредитних установ. Крім того законом «Про наукові парки» передбачено, що пріоритетні напрями діяльності наукових парків мають узгоджуватися «з напрямками діяльності, визначеними законами України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” та “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”».

Ще однією проблемою ефективності політики пріоритетів є якість самих формулювань пріоритетів, що зафіксована в законі “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та стратегічних пріоритетів у законі “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Майже одностайною є думка фахівців, що ці формулювання, як правило, настільки широкі, що на практиці вступають у суперечність з самою ідеєю пріоритетності – важко знайти таку тему досліджень, яка не вписувалась би бодай в один із визначених законом пріоритетних напрямів.

Це зумовлено перш за все тим, що до останнього часу в законах України не було чіткого визначення самого терміну *«пріоритетний напрям розвитку науки і техніки»* та його змістовного наповнення і конкретної ролі в системі законів, що регулюють науково-технологічну політику держави. В уяві багато-кого із тих, хто безпосередньо формував пропозиції щодо пріоритетних напрямів, їх список виглядав як вичерпний перелік всього, що буде підтримуватися державою, – тобто фінансування наукових досліджень і розробок, які не вписуються у визначені пріоритети має бути припинено. Звідси бажання сформулювати пріоритети якомога більш широко, щоб «нікого не забути».

В свою чергу низький рівень інноваційної культури багатьох працівників апарату управління, спричинив те, що державна підтримка науки не сприймається ними як цілеспрямована орієнтація на інноваційний розвиток економіки, а розглядається лише як певна форма благодійної діяльності тобто як один з напрямів непродуктивних витрат бюджету. Зрозуміло, що при такому погляді визначення пріоритетних напрямів також зводиться лише до вирішення питання – хто більше вартий певної соціальної підтримки, а хто й може почекати.

Нова редакція Закону України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», прийнята Верховною Радою України у вересні 2010 року, на теоретичному рівні розв’язує цю проблему – закон дає визначення: *«пріоритетні напрями розвитку науки і техніки – науково, економічно та соціально обґрунтовані напрями науково-технічного розвитку на довгостроковий період (понад 10 років), яким надається пріоритетна державна підтримка з метою формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних розробок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку, національної безпеки України та підвищення якості життя населення»*. З цього визначення випливає, що крім пріоритетних мають право на існування і непріоритетні напрями досліджень та розробок, а пріоритети – це по суті напрями більшої концентрації зусиль, напрями прориву. Проте необхідна цілеспрямована робота для того, щоб це було належним чином усвідомлено в апараті державного управління.

⁶ Ліквідація цієї прогалини значною мірою передбачена у винесеному на громадське обговорення Державним комітетом з питань науки інновацій та інформатизації проєкті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інноваційної діяльності».

Чітке і зважене формулювання пріоритетних напрямів безпосередньо пов'язане і з проблемою визначення масштабів державної підтримки кожного з них. Гострота цієї проблеми значною мірою знімається при застосуванні методології ієрархії пріоритетів, яка була вперше застосована в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003 р.). Але недостатньо чітке визначення механізмів реалізації пріоритетів – конкретних форм державного впливу на забезпечення пріоритетного розвитку відповідних напрямів інноваційної діяльності – не дозволило повністю скористатися цією можливістю. Далеко не всі формулювання стратегічних пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності, затверджені цим законом, можна вважати вдалимими. Навряд чи доцільним в даному законі було записувати: «Верховна Рада України проголошує особливим пріоритетом України гармонійний розвиток людського потенціалу, економіки і природного середовища держави» – воно сприймається в контексті закону про пріоритети інноваційної діяльності не більше як популістське гасло, яке нікого і ні до чого не зобов'язує. В ряді інших формулювань допущена по суті підміна понять – названі фактично не напрями інноваційної діяльності, а галузі економіки, в яких вони мають реалізуватися (машинобудування, сільське господарство, транспорт, будівництво, охорона здоров'я, виробництво літальних апаратів і т.п.). В новій редакції, цього закону, внесеної Кабінетом Міністрів України і прийнятий Верховною Радою України за основу у першому читанні 21 грудня 2010 р. намагання формально зменшити число пріоритетних напрямів до п'яти призвело до формулювання стратегічного пріоритету: «Забезпечення розвитку високотехнологічних галузей промисловості та технологій в галузі транспорту, освоєння нових надточних технологій виробництва матеріалів, їх обробки і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів». Хоча від того, що транспорт, нанотехнології і з'єднання матеріалів об'єднані в одній комірці реальних напрямів не стає менше.

Ні одним із розглянутих законів не визначено, як бути з політикою пріоритетів, якщо чинність затверджених Верховною Радою їх переліків закінчилась. Така ситуація склалася в Україні у 2006 році з пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки, які були затверджені на п'ять років у 2001 році. В силу політичної нестабільності та інших причин новий закон не був прийнятий до вересня 2010 р. Напевне, в іншій країні – такій, де проблеми інноваційного розвитку є предметом піклування всіх органів державної влади, в подібній ситуації була б продовжена чинність прийнятого у 2001 році переліку до прийняття нового закону. В Україні ж на 4 роки було взагалі припинено формування державних науково-технічних програм з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки – Мінфін не виділяв на них коштів, вважаючи, що якщо нові пріоритети не затверджені, то й програм не повинно бути.

Крім безпосередніх втрат у вигляді можливих але не здійснених досліджень і розробок це сприяло посиленню деградації програмно-цільового підходу, що є певною мірою світовою тенденцією і особливо виразно спостерігається в останні роки в Україні. Основною причиною цього є **недостатня увага до забезпечення управління ходом реалізації програм**, відсутність у їх керівників можливостей для оперативного і гнучкого реагування на нові обставини, що виникають в процесі розв'язання передбачених програмою завдань, тобто оптимізації програми шляхом здійснення маневру коштами і ресурсами. Якщо врахувати, що, незважаючи на гучну назву («програми з пріоритетних напрямів...»), ресурси ці були дуже незначні, тож чи варто дивуватись, що в результаті формування державних науково-технічних програм все більшою мірою почало розглядатися виключно як спосіб залучення деяких додаткових бюджетних коштів для підтримки робіт, що вже виконуються.

Деградації програмно-цільового підходу значною мірою сприяло прийняття Верховною радою України у березні 2003 року Закону України «Про державні цільові програми». Цей закон можна вважати шедевром бюрократичного мислення – в ньому детально розписано всі процедури узгодження проектів програм, формальні вимоги до змісту численних документів та послідовності їх проходження через владні інстанції, а щодо механізмів управління їх реалізацією сказано тільки (Стаття 8.), що державний замовник здійснює загальне керівництво і контроль за розробленням державної цільової програми та виконанням її заходів і завдань, що він призначає керівника державної цільової програми, основними завданнями якого є оперативне управління та контроль за розробленням і виконанням програми, подає пропозиції щодо внесення змін до державної цільової програми, а також припинення її виконання (при цьому стаття 12. унормовує, що такі зміни можуть бути внесеними лише за рішенням органу, що затвердив програму – тобто Кабінету Міністрів



України). Тож чи варто дивуватися тому, як був вражений один із українських керівників ДНТП, коли, відвідавши ФРН, дізнався, що кошти на виконання аналогічних програм у цій країні перераховуються на рахунок призначеного керівником програми вченого, який несе особисту відповідальність за доцільність їх використання. Вітчизняні вчені ніколи не користувалися таким довір'ям держави і, природно, не могли почувати себе настільки відповідальними за досягнення поставлених програмою цілей.

Що ж до науково-технічних рад програм, то в законі про них навіть не згадується, щоправда в затвердженому постановою Кабінету Міністрів України «Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» є п.41: «Державний замовник утворює у разі потреби координаційну раду як консультативно-дорадчий орган (для програм з наукових та науково-технічних питань – науково-технічну раду, до складу якої входять представники державного замовника, заінтересованих органів виконавчої влади, Національної та галузевих академій наук, підприємств, установ та організацій, які беруть участь у виконанні програми. Очолює координаційну раду (науково-технічну раду) керівник програми. Склад ради затверджується державним замовником за поданням керівника програми». Самі формулювання даного пункту цього нормативного документу свідчать, що його автори глибоко сумніваються в доцільності формування науково-технічних рад програм, але якщо й допускають їх створення («в разі потреби»), то лише як деякого представницького органу, який узгоджує інтереси причетних до виконання програми відомств і організацій. Вони не бачать потреби у науково-технічній раді необхідна як мозковому центрі програми, покликаному продумати її задум і структуру, глибоко аналізувати хід її виконання і знаходити способи оптимізації шляхів до поставленої мети.

Про наявність деякого законодавчого забезпечення формування **національних науково-технічних програм** можна було говорити до лютого 2006 року. Прийнятим у 1991 році Законом України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» формування переліку таких програм та обсягів фінансування по кожній з них було віднесено до компетенції Верховної Ради України⁷. У лютому 1994 року Постановою Верховної Ради України було затверджено перелік національних науково-технічних програм. До нього були включені три програми: “Енергоресурси”, “Агропродкомплекс” та “Матеріали і речовини”. Варто звернути увагу на те, що в переліку були сформульовані основні цілі кожної з програм, напрями їх реалізації і визначено, що на першу з них має бути направлено 10% коштів, з передбачених у державному бюджеті на фінансування науки, на другу – відповідно 13%, а на третю – 12%. Крім того, в постанові було зафіксовано, що на реалізацію названих національних програм буде спрямовано також до 50% щорічних надходжень до інноваційних фондів заінтересованих міністерств і відомств. Цією ж постановою Кабінету Міністрів України було доручено забезпечити формування національних програм.

Тобто законодавчий орган України постановив, що на визначені ним три національні програми має виділятися щонайменше 35% всіх передбачених бюджетом витрат на розвиток наукових досліджень і розробок. А треба наголосити, що ці програмами відповідали лише трьом із семи визначених Постановою Верховної Ради України від 16 жовтня 1992 року пріоритетним напрямам. Це можна було зрозуміти тільки в тому плані, що на реалізацію всіх пріоритетів має виділятися ще більша частка асигнувань на науку (насправді в жодному з наступних років цього ніколи не було: найбільший рівень асигнувань на програми за всіма семи пріоритетним напрямом був у 1995 році – всього 7,3 % коштів, передбачених у державному бюджеті на фінансування наукових досліджень і розробок, а починаючи з 2001 року – менше 1%).

Що ж до формування національних науково-технічних програм, то тут сталася певна заминка. Для того, щоб уникнути довготривалої і трудомісткої роботи по формуванню, погодженню і затвердженню таких програм, було знайдено формулювання: «національні науково-технічні програми реалізуються через виконання державних науково-технічних програм з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки» (тобто насправді ніяких національних програм можна не робити!). Однак, деякі національні програми все ж були розроблені. Зокрема в 1996 році – «Національна енергетична програма України до 2010 року». Це був досить ґрунтовний документ (хоч

⁷ Ця норма була збережена і в законі «Про наукову і науково-технічну діяльність», який прийшов на зміну даному закону у 1998 р.



деякі фахівці й критикували окремі його аспекти). Проте, як відзначалось у постанові Верховної Ради України за підсумками парламентських слухань: «Прийнята в 1996 році Національна енергетична, програма до 2010 року не має дієвих за сучасних умов механізмів реалізації, зокрема реального фінансового забезпечення». У 1998 році окремим законом Верховна Рада України затвердила «Національну програму інформатизації», але вона також не отримала необхідного для її ефективної реалізації фінансування.

Сама назва «національна програма» з урахуванням реального ставлення до цих документів Мінфіну почала звучати смішно. Можливо, саме з цих міркувань в лютому 2006 р. був прийнятий спеціальний закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про державні цільові програми", яким сам термін «національна програма» був викоренений з українського законодавства. Цим законом були внесені зміни у 27 законодавчих актів з тим, щоб вилучити з них слово «національна», або в крайньому випадку замінити його на «загальнодержавна» і скрізь до слова «програма» додати «цільова».

За роки незалежності в Україні було розроблено і затверджено законодавцями або урядом сотні програм науково-технічних та соціально-економічних (з вагомою науково-технічною складовою), і переважна їх більшість була спрямована на вирішення дійсно важливих і актуальних проблем. Проте практично жодна з них не справила серйозного впливу на розвиток економіки. Причини:

1. Склалася практика, при якій урядове рішення і навіть закон про затвердження програми (хоча при цьому обов'язково затверджується і сума асигнувань на її виконання) зовсім не означає, що Мінфін знайде потрібним її фінансувати. В результаті практично жодна з них не отримувала того фінансування, яке було передбачено при затвердженні. Ряд програм (наприклад затверджена спеціальним законом програма впровадження високих технологій отримували менше 1% передбачених асигнувань).

2. Відбулася деградація самого механізму застосування програмно-цільового підходу: не приділяється належної уваги взаємній узгодженості та взаємообумовленості завдань програми при її формуванні, процес виконання програми фактично позбавлений будь-якого управління, керівники програми не мають реальних можливостей контролю за ходом їх реалізації.

Практично у всіх країнах ЄС формуються і визначаються пріоритети науково-технологічної та інноваційної політики, хоча підходи до їх формування і нормативного затвердження досить різні. В той же час аналіз свідчить, що в більшості випадків їх формулювання досить подібні до тих, що приймалися в Україні – це стосується як пріоритетів окремих країн, так і спільних пріоритетів ЄС. Основна різниця полягає в тому, що проголошуючи пріоритет в Європі, як правило, відразу приймають рішення щодо масштабів його фінансової підтримки та стратегії реалізації і затим докладають значних зусиль, щоб ці рішення були виконані. В Україні ж цього немає – склався своєрідний «розподіл обов'язків»: одні інстанції формують пріоритети, а інші вирішують підтримувати їх чи ні або просто ігнорують прийняті з цього питання закони.

б) Прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку

Нормативно правове забезпечення прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку в Україні почало формуватися ще в 1991 році – в Законі України “Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності» було підкреслено: «Основою для визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки є комплексний прогноз соціально-економічного та науково-технічного розвитку України (ст. 13)».

В 2000 році було прийнято закон «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», стаття 2 якого серед основних принципів державного прогнозування називає й принцип науковості. Однак, незважаючи на те, що курс на інноваційний розвиток економіки на час прийняття цього закону був уже не раз проголошений на найвищому рівні держави, науково-технологічне прогнозування, яке мало б визначати орієнтири і темпи соціально-економічного розвитку, в ньому повністю проігноровано. В ст. 4 закону наведено перелік можливих прогнозних документів, але для технологічних прогнозів серед них не знайшлося місця. А згадка про науково-технічний потенціал зустрічається лише в статтях, що регламентують формування регіональних прогнозів. Це свідчить про те, що працівники Міністерства економіки, які готували



проект даного закону, не розглядали науку і новітні технології як фактор економічного і соціального розвитку.

Стаття 2 прийнятого у 2001 році закону «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» проголошувала: «Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки формуються на п'ять років **на підставі прогнозу розвитку науки і техніки...**» Проте на практиці ця норма ще ніколи не виконувалась.

Постанова Кабінету Міністрів України № 1086 від 25 серпня 2004 року «Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004 – 2006 роки» передбачала організацію прогнозно-аналітичного дослідження з метою:

«Створення системи прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України, наукового обґрунтування державної соціально-економічної політики;

Визначення актуальних напрямів розвитку науки і техніки, найбільш перспективних напрямів інноваційної діяльності.»

В результаті виконання цієї програми, до участі в якій було залучено біля 700 експертів, були розроблені пропозиції щодо того, що собою повинна являти постійно діюча система науково-технологічного прогнозування і запропоновані конкретні пріоритетні напрями науково-технологічного розвитку та інноваційної діяльності. Однак вони фактично не були враховані при підготовці відповідних законів. Стаття 4 прийнятої у вересні 2010 року нової редакції закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» проголошує: «Для формування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки Кабінет Міністрів України із залученням Національної академії наук України, галузевих академій наук, центральних органів виконавчої влади розробляє і здійснює державну цільову програму прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України відповідно до Закону України "Про державні цільові програми"». Тобто автори закону відкинули пропозиції щодо створення постійно діючої системи технологічного прогнозування і законодавчо закріпили необхідність періодичного формування і затвердження Кабінетом Міністрів України прогнозно-аналітичних програм з усіма бюрократичними процедурами, передбаченими законом «Про державні цільові програми». Практика свідчить, що ці процедури займають більше року. Так, після закінчення у 2006 році згаданої вище програми прогнозування роботи за новою більш скромною програмою, що прийшла їй на зміну, розпочалися лише у 2008 році.

Такий підхід докорінно відрізняється від європейського, де вже не одне десятиліття розвиваються фортсайтні дослідження, а останнім часом все більшого значення для організації технологічного прогнозування набувають так звані *європейські технологічні платформи* – постійно діючі структури, які забезпечують залучення широких кіл наукової громадськості, представників бізнесу і влади до пошуку найбільш перспективних напрямів науково-технологічного та інноваційного розвитку (в даний час працює 36 європейських технологічних платформ).

1.3. Питання, що мають бути вирішені

1. Потребує суттєвого вдосконалення система науково-технологічних та інноваційних пріоритетів (а отже і внесення змін до чинних законів) і забезпечена послідовна реалізація норми законів яка вимагає формування пріоритетних напрямів на основі **ґрунтовних прогнозно-аналітичних досліджень**. Доцільно для пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки запровадити більш чітко виражену ієрархічну структуру, подібну до передбаченої законом для інноваційних пріоритетів. При цьому навіть для довготривалих пріоритетів стратегічного рівня слід уникати надто громіздких всеохоплюючих формувань, а тим більше підміни понять (наприклад, замість напрямів інноваційної діяльності часом просто називаються галузі економіки).

2. Необхідна розробка і законодавче забезпечення **механізмів реалізації** пріоритетних напрямів науково-технічного розвитку та інноваційної діяльності (їх відсутність є найбільшою вадою нормативно-правового регулювання державної політики у цій сфері).

3. Одним із найбільш дієвих механізмів реалізації такої політики могло б бути **застосування програмно-цільового підходу**, як ідеології максимальної доцільності використання наявних коштів, але для цього необхідно законодавче забезпечення використання основних принципів такого підходу як на стадії формування науково-технічних програм, так і на стадії їх виконання. Істотного



вдосконалення потребує закон «Про державні цільові програми», який по суті не передбачає гнучкого управління цим процесом.

4. Принципово важливо для України законодавчо забезпечити запровадження у практику управління державою сучасних принципів **стратегічного планування та управління**, розробити й унормувати спеціальним законом дієві **механізми реалізації стратегічних концепцій і програм та відповідальності** за це органів виконавчої влади і конкретних державних службовців.

5. Необхідні ефективні і цілеспрямовані заходи держави, спрямовані на підвищення рівня інноваційної культури апарату управління: багатьма працівниками державного апарату глибоко не усвідомлюється, що Україна не має альтернативи інноваційному розвитку економіки, що сукупність законів, які регулюють сферу науки та інновацій, взаємопов'язані і мають утворювати єдину систему. Цим зумовлено й те, що зміни і поправки в ці закони нерідко суперечать їх задуму, порушують системність законодавчого поля.



3. Здійснення правового аналізу прогалин у законодавчому регулюванні, узгодженості законодавчих актів, їхньої оцінки відносно правового статусу суб'єктів інноваційної системи

1. Аналіз регулювання діяльності суб'єктів інноваційної системи України

1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин:

1.1.1. Кодекси:

1. Цивільний кодекс України, закон № 435-IV від 16.01.2003 р. (останні зміни від 22.12.2010 р.) [1]⁸.
2. Господарський кодекс України, закон № 435-IV від 16.01.2003 р. (останні зміни від 22.12.2010 р.) [2].
3. Податковий кодекс України, закон № 2755-VI від 02.12.2010 р. (останні зміни від 23.12.2010 р.) [3].
4. Бюджетний кодекс України, закон № 2456-VI від 08.07.2010 р. (останні зміни від 23.12.2010 р.) [4].

1.1.2. Закони:

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. (останні зміни від 23.06.2010 р.) [5].
2. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV від 16.01.2003 р. (останні зміни від 14.07.2009 р.) [6].
3. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XIV від 16.07.1999 р. (редакція від 12.01.2006 р., останні зміни від 02.12.2010 р.) [7].
4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків "Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка", "Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона", "Інститут монокристалів", "Вуглемаш"» № 3118-III від 07.03.2002 р. (останні зміни від 02.12.2010 р.) [8].
5. Закон України «Про інвестиційну діяльність» № 1560-XII від 18.09.1991 р. (останні зміни від 09.09.2010 р.) [9].
6. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» № 143-V від 14.09.2006 р. (останні зміни від 02.12.2010 р.) [10].
7. Закон України «Про наукові парки» № 1563-VI від 25.06.2009 р. (останні зміни від 22.12.2010 р.) [11].
8. Закон України «Про науковий парк "Київська політехніка"» № 523-V від 22.12.2006 р. [12].
9. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1977-XII від 13.12.1991 р. (редакція від 01.12.1998 р., останні зміни від 02.12.2010 р.) [13].
10. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» № 2623-III від 11.07.2001 р. (редакція від 09.09.2010 р.) [14].
11. Закон України «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XI від 25.06.1993 р. (останні зміни від 20.11.2003 р.) [15].
12. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» № 51/95-ВР від 10.02.1995 р. (останні зміни від 09.02.2006 р.) [16].
13. Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» № 3065-III від 07.02.2002 р. (редакція від 29.06.2004 р., останні зміни від 02.12.2010 р.) [17].
14. Закон України «Про спеціальну економічну зону "Яворів"» № 402-XIV від 15.01.1999 р. (останні зміни від 19.01.2006 р.) [18].

⁸ Цифри у дужках слугують кодом для посилань на нормативні акти в тексті.



15. Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 01.07.2010 р. [19].
16. Закон України «Про Єдиний митний тариф» № 2097-XII від 05.02.1992 р. (останні зміни від 23.12.2010 р.) [20].
17. Закон України «Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік» № 2278-VI від 20.05.2010 р. [21].
18. Закон України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18.03.2004 р. [22].
19. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2008-2012 роки» № 608-VI від 30.09.2008 р. [23].
20. Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» № 1676-IV від 9.04.2004 р. [24].
21. Закон України «Про інститути спільного фінансування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди» № 2299-III від 15.03.2001 р. (останні зміни від 01.07.2010 р.) [25].
22. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XII від 16.04.1991 р. (останні зміни від 23.12.2010 р.) [26].
23. Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 р.» № 2857-VI від 23.12.2010 р. [27].
24. Закон України «Про освіту» № 1060-XII від 23.05.1991 р. (зі змінами) [28].
25. Закон України «Про вищу освіту» № 2984-III від 17 січня 2002 року (зі змінами) [29].
26. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» 13 жовтня 1992 року № 2673-XII від 13.10.1992 р. (зі змінами) [30].

1.1.3. Акти Верховної Ради України:

1. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації Парламентських слухань на тему: "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів"» № 2636-VI від 21.10.2010 р. [31].
2. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації Парламентських слухань на тему: "Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації"» № 1244-V від 27.06. 2007 р. [32].
3. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації Парламентських слухань "Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування"» № 1243-V від 27.06. 2007 р. [33].
4. Постанова Верховної Ради України «Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні» № 1786-IV від 16.06.2004 р. [34].
5. Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» № 916-XIV від 13.07.1999 р. [35].
6. Постанова Верховної Ради України «Про стан фінансування науково-технічної сфери в державі» від № 746-XIV від 16.06.1999 р. [36].
7. Постанова Верховної Ради України «Про стан науки та її роль в економічному розвитку України» № 73/94-ВР від 01.07.1994 р. [37].

1.1.4. Укази Президента України:

1. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і України від 6 квітня 2006 року "Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України"» N 606/2006 від 11.07.2006 р. [38].
2. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 липня 2001 року "Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери



України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку"» № 640/2001 від 20.08.2001 р. [39].

3. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про стан науково-технологічної сфери України та невідкладні заходи щодо підвищення ефективності її державного регулювання"» N 1147/97 від 19.09.1997 р. [40].

4. Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» № 1085/2010 від 09.12.2010 р. [41].

1.1.5. Акти Кабінету Міністрів України:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку погодження рішення про створення наукового парку» № 93 від 03.02.2010 р. [42].

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку зарахування сум ввізного мита на спеціальні рахунки технологічного парку, його учасників та спільних підприємств, використання зазначених коштів і здійснення контролю за їх витратами» № 118 від 02.02.2011 р. [43].

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування і використання активів Державної інноваційної фінансово-кредитної установи» № 685 від 17.06.2009 р. (останні зміни від 07.02.2011 р.). [44].

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на провадження на постійній та/або професійній основі посередницької діяльності у сфері трансферу технологій» № 861 від 26.06.2007 р. (останні зміни від 04.11.2009 р.) [45].

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер» № 520 від 04.06.2008 р. [46].

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації Закону України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій"» № 995 від 01.08.2007 р. [47].

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання» № 86 від 28.01.2004 р. (останні зміни від 15.12.2010 р.) [48].

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» № 106 від 31.01.2007 р. (останні зміни від 25.03.2009 р.) [49].

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009 – 2013 роки» № 447 від 14.05.2008 р. (замовник-координатор – Міністерство освіти і науки України) [50].

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки» № 439 від 07.05.2008 р. (замовник-координатор – Міністерство економіки України) [51].

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008-2012 роки» № 1155 від 19.09.2007 р. (замовник-координатор – Міністерство освіти і науки України) [52].

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки» № 1118 від 11.09.2007 р. (замовник – Міністерство освіти і науки України) [53].

13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до п. 14 Порядку розгляду, експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків» № 1310 від 08.11.2007 р. [54].

14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення моніторингу та здійснення контролю за реалізацією проектів технологічних парків» № 517 від 21.03.2007 р. [55].



15. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації діяльності технологічних парків» № 1657 від 29.11.2006 р. [56].
16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету шляхом здешевлення довгострокових кредитів» № 1563 від 17.11.2004 р. [57].
17. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів» № 1474 від 17.09.2003 р. (останні зміни від 28.07.2010 р.) [58].
18. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Комісію з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів» № 1219 від 06.08.2003 р. (зі змінами) [59].
19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» № 549 від 22.05.1996 р. (зі змінами) [60].
20. Постанова Кабінету Міністрів України «Про нормативно-правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків"» N 2311 від 17 грудня 1999 р. (зі змінами; постановою затверджено «Положення про порядок розгляду та затвердження пріоритетних напрямів діяльності технологічного парку» та «Порядок розгляду, експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків») [61].
21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення Державного інноваційного фонду» № 77 від 18.02.1992 р. (останні зміни від 13.04.2000 р.) [62].
22. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи» № 979 від 15.06.2000 р. (останні зміни від 07.02.2011 р.) [63].
23. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання створення, реорганізації та ліквідації державних наукових установ» № 321 від 14.04.1997 р. [64].
24. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» № 1074 від 05.09.1996 р. (зі змінами) [65].
25. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету» № 1084 від 25.08.2004 р. N 1084 (зі змінами) [66].
26. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави» № 380 від 23.04.2001 р. [67].
27. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» № 796 від 27.08.2010 р. (зі змінами) [68].
28. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про національний науковий центр» № 174 від 19.03.1994 № 174 (зі змінами) [69].
29. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки"» № 381-р від 06.06.2007 р. [70].
30. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011 – 2015 роки» № 1990-р від 29.09.2010 р. [71].
31. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» № 680-р від 17.06.2009 р. [72].



32. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про передачу МОН повноважень на затвердження порядку ведення Державного реєстру договорів про трансфер технологій» № 252-р від 06.02.2008 р. [73].

1.1.6. Відомчі нормативно-правові акти:

1. Наказ Державного агентства України з інвестицій та розвитку «Питання конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для їх фінансування за рахунок коштів Державної інноваційної фінансово-кредитної установи» № 122 від 23.11.2010 р. [74].
2. Наказ Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації «Про затвердження Порядку організації та супроводу виконання робіт за договорами на створення (передачу) науково-технічної продукції» № 100 від 18.11.2010 р. [75].
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандартів надання державних адміністративних послуг у сфері інноваційної діяльності та трансферу технологій» № 142 від 25.02.2010 р. [76].
4. Наказ Державного агентства України з інвестицій та інновацій «Про організацію підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інвестицій та інноваційної діяльності» № 61 від 04.08.2008 р. [77].
5. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку державної реєстрації договорів про трансфер технологій та ведення Державного реєстру договорів про трансфер технологій» № 409 від 14.05.2008 р. [78].
6. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію інноваційного проекту» № 1029 від 11.11.2008 р. [79].
7. Наказ Міністерства освіти і науки України «Критерії оцінки проекту діяльності та розвитку технологічного парку» № 594 від 10.07.2007 р. [80].
8. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження форми заявки та переліку документів, необхідних для проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій» № 654 від 25.07.2007 р. [81].
9. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження складу Державної комісії з питань акредитації фізичних та юридичних осіб на провадження посередницької діяльності у сфері трансферу технологій» № 646 від 24.07.2007 р. [83].
10. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про створення підрозділів з питань інтелектуальної власності» № 631 від 01.11.2005 р. [84].
11. Спільний наказ Державного комітету України з питань науки та інтелектуальної власності, Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку визначення обсягів фінансування наукових об'єктів, що становлять національне надбання» № 10/153/305 від 29.09.1999 р. [85].
12. Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про право і захист інтелектуальної власності та посилення її ролі у формуванні національного багатства» від 21.11.2008 р. (Указ Президента України про Рішення РНБО не прийнято) [86].
13. Наказ Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації «Про затвердження Методичних рекомендацій» (затверджено Методичні рекомендації з комерціалізації розробок, створених в результаті науково-технічної діяльності) № 18 від 13.09.2010 р. [87].
14. Наказ Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації «Про затвердження примірного статуту та перейменування державних підприємств» № 31 від 27.09.2010 р. [88].
15. Наказ Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації «Про затвердження примірних статутів та методичних рекомендацій» № 150 від 27.12.2010 р. (Додатки: Методичні рекомендації щодо створення та діяльності інноваційного бізнес-інкубатора; Методичні рекомендації щодо створення та діяльності центрів трансферу технологій; Примірний статут Центру



трансферу технологій (юридичної особи); Примірний статус Центру трансферу технологій (неюридичної особи)) [89].

1.2. Аналіз законодавства

В Україні в цілому створена відповідна нормативно-правова база, що визначає правовий статус суб'єктів інноваційної системи, і яка дозволяє їм функціонувати в межах рамкового законодавства. Водночас ефективність такого функціонування не є високою, чому сприяють недосконалі правові механізми та неузгодженість між актами законодавства різних галузей. Крім того, доки в Україні відсутній або є недостатнім відповідний правовий інструментарій, який би сприяв розвитку інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів інноваційного розвитку, центрів трансферу технологій, венчурних фондів та інших організаційно-правових форм, що в цілому формують національну інфраструктуру інноваційної системи.

При цьому питання, пов'язані з визначенням кола суб'єктів інноваційних правовідносин та їх правового статусу, є ключовим при розробленні механізму правового регулювання національної інноваційної системи. Щодо питання правового аналізу прогалин у законодавчому регулюванні, узгодженості законодавчих актів та оцінки їхньої ефективності можна зазначити наступне.

З урахуванням положень ГК України [2], ст. 1 та ст.5 Закону України «Про інноваційну діяльність» [5], положень Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» [72], інших нормативно-правових актів України [у т.ч. 1-2, 7, 11-12, 24-25, 31-32, 38-39, 71, 89], а також положень проаналізованих наукових досліджень, слід навести наступний перелік учасників інноваційних правовідносин:

- (а) суб'єкти інноваційної діяльності, які є учасниками інноваційно-виробничих, організаційно-інноваційних та внутрішньоінноваційних відносин;
- (б) суб'єкти інноваційної інфраструктури;
- (в) органи державної влади та місцевого самоврядування, а також інші суб'єкти, наділені щодо суб'єктів інноваційної діяльності організаційно-господарською компетенцією в інноваційній сфері;
- (д) володільці майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, які забезпечують введення останніх господарський оборот та можливість їх реалізації як інновацій.

Основні проблеми, пов'язані з правовим статусом вказаних суб'єктів.

Система державного управління та регулювання інноваційного процесу в державі є недосконалою, існує розпорошеність функцій управління по різних суб'єктах влади, відсутній єдиний державний центр управління та координації зусиль.

Так, до органів, на які покладається завдання з забезпечення реалізації державної інноваційної політики, відносяться:

- Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України;
- Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України;
- Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном;
- Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України;
- Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (має окремі суміжні повноваження з цій сфері);
- інші органи державної влади, що здійснюють окремі повноваження по реалізації інноваційної політики в рамках своєї компетенції.

В цілому органи державного управління, задіяні у реалізації державної інноваційної політики, представлені різними відомствами, компетенція між якими однозначно не розподілена, чітко не розмежована, а часто навіть дублюється.

Наслідками такої ситуації є відсутність позитивних зрушень на шляху досягнення поставлених державою завдань, неможливість встановлення відповідальних осіб, «розбазарювання» та нецільове використання державних коштів.

За таких умов неможливо розраховувати на формування дійсно єдиної за сутністю державної інноваційної політики.

Слід зауважити, що здійснена наприкінці 2010 р. – початку 2011 р. адміністративна реформа частково вирішує питання щодо розмежування компетенції між органами виконавчої влади, але не повною мірою.

Технопарки

На основі аналізу положень ГК України [2], Закону України «Про інноваційну діяльність» [5], Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [7], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [60], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» [72], інших нормативно-правових актів України [у т.ч. 8, 43, 54-56, 59, 61, 70, 80], а також досліджень, що здійснювались науковцями у цій сфері, можна виділити наступні блоки проблем, пов'язаних з правовим статусом технопарків в Україні.

Існують проблеми, пов'язані з визначенням правової природи технопарку.

У науковій літературі немає єдиного погляду на те чи слід відносити технопарк до **суб'єктів інноваційної діяльності** (тобто до тих структур, які розробляють, виробляють і реалізують інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги), чи до суб'єктів інноваційної інфраструктури (тобто до тих структур, які надають послуги (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) із забезпечення інноваційної діяльності, тобто не створюють самостійно інноваційні продукти/продукцію тощо).

Немає єдності у визначенні природи технопарку і у чинних нормативно-правових актах. Так, зокрема, в Законі України «Про інноваційну діяльність» [5] технопарки відносять до інноваційних підприємств, тобто таких структур, які розробляють, виробляють і реалізують інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, тобто до суб'єктів інноваційної діяльності. У той самий час відповідно до Концепції розвитку національної інноваційної системи (Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи») [72] технопарк на ряду з науковими парками, технополісами та бізнес-інкубаторами тощо віднесено до суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Немає єдності і у визначенні організаційно-правової форми технопарку.

Так відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» [5], Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [7], Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [60] технопарк є або юридичною особою (інноваційним підприємством), або групою юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність.

При цьому відповідно до статті 403 ГК України [2] та ст.3 Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [30] технопарк взагалі позиціонується як один із типів спеціальних (вільних) економічних зон. Тобто взагалі як територія зі спеціальним режимом діяльності.

Існують проблеми, пов'язані із встановленням правоздатності технопарків.

Оскільки в Законі України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [7] цьому питанню не присвячено жодного слова, це надає підстав для визнання за технопарками загальної правоздатності згідно положень, визначених ЦК та ГК України [1, 2].

Однак, на думку фахівців, з такою позицією законодавця не можна погодитися, оскільки вказана структура в силу своєї природи повинна бути визначена як суб'єкт зі **спеціальним статусом**.

Існують проблеми, пов'язані з діяльністю такої форми технопарку як група осіб, що діє на підставі договору про спільну діяльність.

По перше, у разі вибору саме цієї форми організації діяльності технопарку, останній згідно ст. 55 ГК України [2] не може бути визнаний суб'єктом господарювання.

По-друге, відповідно до положень Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [7] договором про спільну діяльність учасників технопарку залишилася неврегульованою низка важливих для діяльності останнього питань. Серед них слід назвати відсутність закріплення правових підстав можливого припинення діяльності технопарку та його ліквідації, а також самої процедури ліквідації технопарку. Правда, останній аспект віднесений згідно з п. 2 ст. 1 Закону на розсуд самих учасників технопарку та має визначатися в договорі про спільну діяльність.

Не встановлені правові наслідки припинення дії договору про спільну діяльність, якщо такий юридичний факт настане до закінчення строку виконання зареєстрованого проекту технопарку. При цьому хотілось би відмітити, що за логікою закону це має призвести до ліквідації технопарку, однак прямо така ситуація залишається не врегульованою, що не може вважатися допустимим, враховуючи ту роль технопарків, яку покладає на них держава для стимулювання процесів науково-технічного та інноваційного розвитку

Крім того, договірні відносини між учасниками технопарку не вичерпуються лише договором про спільну діяльність – в цілому вони носять комплексний характер, оскільки доповнюються різноманітними правочинами на виконання проекту. В результаті між ними складаються „багатшарові” відносини, які, однак, взаємопов'язані та утворюють системну єдність з метою успішного виконання інноваційного проекту. Така їх взаємообумовленість вимагає приділення уваги законодавцем договірним аспектам діяльності технопарку.

Особлива форма технопарку як групи суб'єктів господарювання без наявності статусу юридичної особи викликає необхідність нормативного визначення питань, пов'язаних з відповідальністю учасників технопарку за зобов'язаннями по виконанню проекту. Крім того доцільно закріпити правило про збереження зобов'язань учасників технопарку у разі виходу учасника з технопарку (виходу з договору про спільну діяльність) до закінчення реалізації проекту, на виконання якого такий договір був укладений.

Ще однією прогалиною у впорядкуванні діяльності технопарків виступає відсутність в Законі положень про розподіл прав на об'єкти інтелектуальної власності та інноваційні продукти між учасниками технопарку. Причому якщо щодо перших об'єктів прогалина заповнюється шляхом звернення до загальних положень про право інтелектуальної власності, встановлених ЦК України [1], то щодо інноваційних об'єктів, участь у створенні яких приймають декілька суб'єктів, така деталізація не завадила б у зв'язку з повною законодавчою невизначеністю щодо них з метою попередження виникнення спірних ситуацій.

Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [7] у своїй преамбулі говорить про те, що він визначає правові та економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків.

Вказаний режим фактично полягає в отриманні технопарками, їх учасниками та спільними підприємствами певних пільгових умов для здійснюваної ними інноваційної діяльності. Відповідно до ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону спеціальний режим інноваційної діяльності запроваджується для технопарку строком на 15 років і діє при виконанні його проектів.

Однак такий режим де-факто розповсюджується не на всю діяльність технопарків, їх учасників та спільних підприємств – він стосується лише умов виконання конкретного, зареєстрованого проекту технологічного парку. Іншими словами, спеціальний режим надається не інноваційній діяльності технопарку та виконавцям його проекту в цілому, а лише відповідному проекту, який пройшов експертизу та на який отримано свідоцтво про його державну реєстрацію. І таким чином фактично мову слід вести не про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарку, а про спеціальний режим виконання певного інноваційного проекту останнього.

Зазначене положення не змінилося і у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України [3].



Також не можна не звернути уваги на наявні законодавчі неточності, прогалини та колізії, пов'язані зі встановленням спеціального режиму інноваційної діяльності для технопарків. Так, реєстрація технопарків віднесена до компетенції центрального органу виконавчої влади з питань науки, однак підставою для цього визнається їх включення до переліку технопарків, наведеному у преамбулі Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [7], що фактично означає необхідність внесення змін до Закону, а це вже компетенція Верховної Ради як вищого законодавчого органу держави. Тобто положення про компетенцію з реєстрації технопарків є неоднозначним. Зазначенні питання частково вирішуються на рівні підзаконного нормативно-правового регулювання (наприклад, див. «Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [60], «Положення про порядок розгляду та затвердження пріоритетних напрямів діяльності технологічного парку» та «Порядок розгляду, експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків» [61]).

Крім того, користування умовами спеціального режиму при реалізації інноваційних проектів обмежено для технопарку 15-річним терміном. Однак при цьому свідоцтво про реєстрацію проекту технопарку, який є підставою запровадження спеціального режиму, чинне на протязі строку реалізації проекту технопарку, але не більше 5 років. Слід відзначити, що вищезгаданим Законом України не передбачена можливість продовження дії свідоцтва або отримання нового у разі, якщо реальний строк виконання проекту перевищує п'ятирічний термін, а термін діяльності технопарку ще не вичерпаний.

Також, відповідно до положень Закону реалізація інноваційного проекту може здійснюватися не лише силами самого технопарку, але й шляхом створення спільного підприємства, а також шляхом залучення співвиконавців та виробників продукції. Однак у вищеназваному Законі фактично відсутнє встановлення правового статусу для цієї категорії суб'єктів, що причетні до реалізації проекту технопарку, не визначені правові підстави їх участі у проекті.

В цілому наявність вищеназаних проблем, а також той факт, що в нормативно-правові акти, які регулюють діяльність технопарків, неодноразово вносилися численні зміни та доповнення, які то скасовували, то знову поновлювали надані цим структурам пільги, не сприяє нормальному та повноцінному функціонуванню вказаних суб'єктів НІС.

Технополіси

Щодо функціонування в Україні такої інноваційної структури, як технополіс, можна зазначити наступне.

Дотепер жодного технополісу в Україні не створено.

Фахівці вбачають причиною цього, *по-перше*, те, що в Україні історично були відсутні так звані, наукові містечка, які притаманні історичному розвитку науки й освіти інших країн. *По-друге*, світовий досвід створення технополісів виключно за державною ініціативою, наприклад, таких як технополіс Цукуба в Японії або технополіс Тайдок у Південній Кореї, показали себе функціонально неспроможними утвореннями. Більш успішний технополіс Японії Канзай виник спонтанно, у його створенні значну роль відіграла ініціатива крупних японських корпорацій.

Зараз Україна не містить таких інноваційно-активних територій, які б були інвестиційно-привабливі для вітчизняних та зарубіжних інвесторів, а підтримка держави в складних економічних умовах сьогодні здатна лише на застосування деяких стимулюючих механізмів для обмеженого коло суб'єктів і поки що не спроможна на значну фінансову інвестицію для реалізації ініціативи створення технополісу, яка потребує значних капіталовкладень, що можливо взагалі є не доцільним в Україні.

По-третє, українська нормативна база (зокрема, ГК України [2], Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [30], Закон України «Про інноваційну діяльність» [5] тощо) встановлює правовий режим функціонування технополісу, елементний склад режиму якого, визначений різними законами, не співпадає та не корелюється один з одним, що не лише ускладнює застосування діючого законодавства України щодо створення технополісів, а робить неможливим його застосування взагалі. Інституціонально-правові реалії в



Україні такі, що не дозволяють одночасне поєднання таких важливих складових інноваційного розвитку держави як освіта та наука з регіональним принципом організації інноваційно-активних утворень.

Так, наприклад, на законодавчому рівні, як і у випадку з технопарками, немає єдності у визначенні їх природи. Відповідно до положень ГК України [2] та Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [30] технополіс віднесено до одного з типів ВЕЗ. У свою чергу Закон України «Про інноваційну діяльність» [5] відносить ці структури до юридичних осіб, а саме – інноваційних підприємств (ст. 1).

Перша спроба створення саме технополісу на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», метою функціонування якого повинно було стати сприяння активізації науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, підвищенню результативності вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок шляхом збільшення частки наукових та науково-технічних досліджень, спрямованих на створення нових видів інноваційної продукції, на підставі чинного українського законодавства закінчилась відмовою від застосування саме цього типу інноваційної структури та організацією в Україні першого наукового парку «Київська політехніка».

Наукові парки

Першим законом, який встановив нормативні правила щодо порядку створення та діяльності такого типу інноваційних структур, як науковий парк, став Закон України «Про науковий парк «Київська політехніка» [12]. Причому недоліки та явні правові колізії, що мали місце у цьому законі, знайшли своє відтворення й в базовому Законі України «Про наукові парки» [11]. Правовий статус, повноваження, завдання діяльності деталізуються у підзаконних нормативно-правових актах [зокрема, 42, 50, 53, 71-72, 75].

Характерною особливістю вказаних двох законів про наукові парки можна назвати те, що вперше в Україні в нормативному документі мова йде про встановлення правового режиму майнових прав на технології та об'єкти права інтелектуальної власності, створені із залученням коштів Державного бюджету України, хоча при цьому стаття закону містить банкетну норму права, в якій визначено, що порядок обмеження використання і розпорядження такими об'єктами права інтелектуальної власності встановлюється законом, який ще має бути розроблений та прийнятий. Наразі такий закон в Україні відсутній. Не врегульовані ці питання і в чинному Бюджетному кодексі України [4].

Важливим питанням є законодавче закріплення гарантій збереження та ефективного використання ОПІВ, створених за рахунок бюджетних коштів.

Необхідно законодавче визначення правової підстава набуття та правового механізму реалізації права на використання розробок для «*власних потреб*» суб'єктами, чийми зусиллями вони були здійснені, але майнові права інтелектуальної власності належать державі; умови переходу майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені із залученням бюджетних коштів, до наукового парку та його партнерів із визначенням статусу права на патентування винаходу та ін. в Україні й за кордоном; надання безвідкличної ліцензії та ліцензії на використання технологій або інших об'єктів права інтелектуальної власності, створених за бюджетні кошти, іншим комерційним структурам; розподіл отриманих доходів від ліцензійних платежів між державою, розробниками об'єктів права інтелектуальної власності, користувачами технологій й інших розробок, винахідниками; відповідальність та наслідки невикористання та незалучення у господарських обіг технологій, інших об'єктів права інтелектуальної власності, створених за бюджетні кошти, якщо права на такі об'єкти надані їх розробникам.

Не врегульованим до кінця залишається питання взаємин освітніх та наукових організацій і науковців щодо розпорядження об'єктами наукової творчості та іншими об'єктами права інтелектуальної власності, що є результатом інтелектуальних досліджень. Їх правова природа може бути різною – такі об'єкти можуть бути створені за договором або в процесі виконання трудової функції, а так само створені не в зв'язку з основною трудовою діяльністю. Для вирішення зазначеного питання необхідно визначити режим охорони і захисту об'єктів наукової творчості. *По-перше*, мова йде про те, що такі об'єкти можуть не містити в собі об'єкти патентної охорони і тоді вони будуть

захищатися тільки авторським правом, що, як відомо, захищає форму. На сьогодні ж важливим є сам зміст наукової інформації, що містять об'єкти наукової творчості і який, головним чином, ніяк не захищається. По-друге, і Закон України «Про наукові парки» [11] і Закон України «Про науковий парк «Київська політехніка» [12] для подолання наявної в них правової колізії, коли встановлений законом принцип визнання майнових прав на створений інтелектуальний результат ігнорує права їх авторів, вимагають приведення у відповідність до вимог цивільного законодавства щодо розподілу майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності між інвестором, виконавцем проекту й творцем.

Венчурні фонди

В чинному законодавстві України венчурні фонди є елементами системи інститутів спільного інвестування, запровадженого Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [25]. Згідно із Законом венчурний фонд – це недиверсифікований інститут спільного інвестування (надалі – ІСІ) закритого типу, який здійснює виключно приватне (закрите) розміщення цінних паперів ІСІ серед юридичних осіб та фізичних осіб. Наявна ситуація свідчить про те, що працюючи в Україні венчурні фонди не виконують тих функцій, які притаманні для них у міжнародній практиці.

Разом із тим для повноцінного функціонування в Україні венчурних фондів необхідно запровадити низку організаційно-правових заходів. Так, для залучення до інвестування венчурного підприємництва не тільки юридичних, але й фізичних осіб необхідно створити систему відповідних гарантій як з боку держави, так і з боку муніципальних органів та запровадити заохочувальні механізми податкових пільг, які нині чітко не прописані у Податковому кодексі України [3].

Іншим напрямом розширення кола потенційних інвесторів інноваційних проектів є створення економіко-правових та організаційно-правових умов залучення до інвестування пенсійних фондів.

Чинне в Україні законодавство не передбачає участі в венчурних фондах таких інституційних інвесторів, якими виступають страхові компанії і пенсійні фонди та й сама мережа пенсійних фондів в країні не є достатньо розвинутою, а діяльність самих приватних пенсійних фондів, як і функціонування венчурних фондів взагалі, спрямована не стільки на реалізацію інвестиційної функції цих інструментів з метою отримання інвестиційного прибутку, скільки використовується для здійснення спекулятивних схем управління власністю та оптимізації податкового тягара їх учасників.

Для забезпечення ліквідності венчурного бізнесу необхідна наявність не тільки розвинутого фондового ринку, але й інших можливостей реалізації акцій інноваційних підприємств, невідомих широкому колові покупців. З цією метою, запозичивши досвід інших держав, доцільно створити Українську асоціацію біржових дилерів із системою автоматичного котирування, що дозволить укладати угоди через систему телекомунікації по всій території країни.

Актуальним є також потреба створення дієвого механізму стимулювання венчурного інвестування коштами місцевих бюджетів із перспективою організації мережі регіональних венчурних фондів, які надавали б новим компаніям не тільки фінансову допомогу, але і здійснювали б висококваліфіковане всебічне кураторство їхньої діяльності. Реальними інвестиційними джерелами венчурного підприємництва могли б стати кошти Банку розвитку.

Цікавою формою стимулювання ризикового фінансування є можливість надання державних гарантій під інвестиції венчурними фондами малого бізнесу в малі технологічні фірми.

Діяльність венчурних структур, як принципово нової організаційної форми прискорення науково-технічного прогресу, тісно пов'язана із сукупністю правовідносин у сфері інтелектуальної власності. Фахівці наголошують на тому, що принципове значення набуває вирішення питання щодо спільного володіння правами на об'єкти інтелектуальної власності працівником і роботодавцем. У зв'язку з цим визначена ще одна підстава, яка наочно демонструє актуалізацію необхідності прийняття закону про «службові» об'єкти права інтелектуальної власності, тобто про об'єкти права інтелектуальної власності, створені при виконанні трудового договору.

Центри трансферу технологій

Правовий статус, завдання та порядок функціонування центрів трансферу технологій визначені чинним законодавством України. Базовим законом є Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» № 143-V від 14.09.2006 р. [10]. Питання регулюються також постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації Закону України "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій"» № 995 від 01.08.2007 р. [47], іншими підзаконними актами [зокрема, 34-35, 38-39, 45-46, 50, 52-53, 72-73, 75, 77-78, 81-83, 89].

Водночас нині, у процесі формування національної інноваційної системи, необхідно і надалі створювати фактично допоки малорозповсюджені та слабодіючі центри трансферу технологій, які призначені для виявлення безпосередньо в наукових організаціях комерційно привабливих результатів досліджень та запуск їх до інноваційного циклу, на виході якого має з'явитися ринково затребуваний товар.

Слід зауважити й на те, що допоки в Україні діяльність з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, створених в як в рамках вищих навчальних закладах, так і в рамках наукових установ, ще не набула характеру звичайної практики. Спочатку лише окремі навчальні установи з власної ініціативи впроваджували аналогічні структурні підрозділи, а з 2004 р. за наказом Міносвіти вони стали обов'язковими для вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації та для наукових установ. Зараз згідно з Наказом Міносвіти від 01.11.2005 р. в структурі вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації, підпорядкованих Міністерству науки і освіти, молоді та спорту, повинні діяти підрозділи з питань інтелектуальної власності або спеціаліст чи фахівець в даній сфері [84]. Вищим же навчальним закладам III та IV рівнів акредитації, що перебувають у підпорядкуванні інших центральних органів виконавчої влади, а також вищим навчальним закладам комунальної та приватної форми власності рекомендовано створити такі підрозділи або ввести зазначені вище посади. Необхідність діяльності таких підрозділів передбачена і для наукових установ.

Діяльність з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності припускає винайдення попиту та обґрунтованих варіантів впровадження таких нематеріальних продуктів у промисловому секторі або в соціальній сфері, а також їх випуск та обслуговування в господарському комерційному обороті як самостійного товару. Для ефективного здійснення такої роботи і отримання реальних результатів необхідне поєднання зусиль спеціалістів з різних галузей знань, яких в одному учбовому закладі (або науковій установі) навряд чи вдасться знайти. Вихід полягає лише у залученні сторонніх спеціалістів. Але при цьому керівництву навчального закладу необхідне винайдення додаткових коштів на оплату їх праці, що за теперішніх умов не може вважатися легковиконуваним завданням. Більш того, для успішних результатів діяльності таких спеціалістів з комерціалізації результатів дослідної діяльності наукових та науково-педагогічних співробітників їх праця повинна бути висококваліфікованою, а значить й високооплатною, що зовсім важко уявити в рамках національної системи освіти. Тим більш, що підрозділ з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності не має відповідно до змісту зазначеного наказу прав самостійного суб'єкта господарювання, а входить до складу вищого навчального закладу. Водночас на думку фахівців, наділення такого підрозділу правами самостійної юридичної особи надало б йому можливості стати комерційно привабливим та конкурентоздатним суб'єктом на ринку інноваційних послуг.

Зазначені вище обставини дають підстави вважати ідею створення в рамках вищих навчальних закладах підрозділів з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності малоефективним заходом. Тому серед фахівців склалася пропозиція про доцільність створення єдиного Центру інноваційних технологій, який буде мати статус юридичної особи. Це допоможе, з одного боку, не перевантажувати вищі навчальні заклади додатковими структурами та функціональними обов'язками. З іншого ж, – стане установою, яка на професійних засадах буде надавати високоякісні послуги для державних науково-дослідних та учбових закладів.

Отже, існуюча в Україні система інноваційної інфраструктури є функціонально неповною, недостатньо розвинутою. Вона не лише не охоплює усі ланки інноваційного процесу, але в інноваційному середовищі практично відсутні такі структурні утворення, як венчурні фонди та реально функціонуючі центри трансферу технологій.

Слід також зауважити, що Закон України «Про інноваційну діяльність» має досить обмежену дієвість, оскільки ним визначаються лише засади державного регулювання інноваційної діяльності.

Водночас зазначеним законом не встановлені загальні умови та правила функціонування недержавного сектора національної інноваційної системи, не визначені взаємозв'язки та організаційні форми інших її елементів, не оформлена структура національної інноваційної системи в цілому. Без чіткого законодавчого визначення цих моментів неможливо забезпечити ефективне формування національної інноваційної політики.

1.3. Питання, що мають бути вирішені:

На основі поведеного вище аналізу нормативно-правових актів України та наукової літератури можна виділити наступні питання, що потребують вирішення.

1. На законодавчому рівні слід визначити поняття «національної інноваційної системи», її структурних елементів, визначити різновиди та особливості інноваційних відносин, чітко визначити суб'єктів НІС та їх правовий статус.

2. Необхідно чітко встановити розмежування повноважень між всіма органами, залученими до реалізації інноваційної політики, із виключенням дублювання виконуваних ними функцій, а також із додержанням принципу логічного взаємозв'язку із самим інноваційним процесом.

3. Чітко визначити природу та організаційно-правові форми таких структур як технопарки, наукові парки, бізнес-інкубатори, венчурні фонди тощо.

4. Визначити якою правоздатністю (загальною чи це є суб'єкти зі спеціальним правовим статусом) наділені такі структури як технопарки, наукові парки, бізнес-інкубатори тощо.

5. Якщо законодавець дійде висновку, що така форма функціонування технопарку як група осіб, що діють на підставі договору про спільну діяльність, є доцільною, то слід усунути прогалини, що існують, а саме: чітко закріпити правові підстави можливого припинення діяльності технопарку та його ліквідації, а також самої процедури ліквідації технопарку; визначити правові наслідки припинення дії договору про спільну діяльність, якщо такий юридичний факт настане до закінчення строку виконання зареєстрованого проекту технопарку; слід нормативно визначити питання пов'язані з відповідальністю учасників технологічного парку за зобов'язаннями по виконанню проекту технологічного парку; визначити питання розподілу прав на ОПВ та інноваційні продукти між учасниками технопарку.

У зв'язку з цим також слід визначити наступні питання: визначити такі поняття як «інновації», «інноваційний продукт» та «інноваційна продукція», їх кваліфікаційні критерії, розмежування та співвідношення з об'єктами інтелектуальної власності, класифікацію інновацій (інноваційних продуктів), тощо.

6. Законодавцю слід приділити увагу договірним аспектам діяльності технопарку, оскільки договірні відносини між учасниками технопарку не вичерпуються лише договором про спільну діяльність. Між учасниками технопарку «багатошарові» відносини, які взаємопов'язані та утворюють системну єдність з метою успішного виконання інноваційного проекту. Посилання виключно на положення чинних ЦК та ГК України при регулюванні договірних відносин технопарків може створити певні проблеми у правозастосуванні.

7. Визначити кому/чому надається спеціальний режим інноваційної діяльності – технологічному парку чи його конкретному проекту.

Усунути наявні нині нормативні колізії та прогалини, пов'язані зі встановленням спеціального режиму інноваційної діяльності технопарків. Зокрема, реєстрація технопарків віднесена до компетенції центрального органу виконавчої влади з питань науки, однак підставою для цього визнається їх включення до переліку технопарків, наведеному у преамбулі Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [7], що фактично означає необхідність внесення змін до Закону, а це вже компетенція Верховної Ради як вищого законодавчого органу держави. Тобто положення про компетенцію з реєстрації технопарків є неоднозначним. Зазначенні питання частково вирішуються на рівні підзаконного нормативно-правового регулювання (наприклад, див. «Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [60], «Положення про порядок розгляду та затвердження пріоритетних

напрямів діяльності технологічного парку» та «Порядок розгляду, експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків» [61]).

Крім того, користування умовами спеціального режиму при реалізації інноваційних проектів обмежено для технопарку 15-річним терміном. Однак при цьому свідоцтво про реєстрацію проекту технопарку, який є підставою запровадження спеціального режиму, чинне протягом строку реалізації проекту технопарку, але не більше 5 років. Слід відзначити, що вищезгаданим Законом України не передбачена можливість продовження дії свідоцтва або отримання нового у разі, якщо реальний строк виконання проекту перевищує п'ятирічний термін, а термін діяльності технопарку ще не вичерпаний.

8. Слід визначити правовий статус такої категорії суб'єктів, що причетні до реалізації проекту технопарку, як співвиконавці та виробники продукції. Також слід визначити правові підстави їх участі у проекті технологічного парку.

9. Слід вирішити ряд питань, пов'язаних з ОПІВ: чітко визначити механізм розподілу майнових прав інтелектуальної власності на «службові» ОПІВ; ОПІВ, створені за державні кошти; питання виплати винагороди творцям ОПІВ; питання оцінки ОПІВ; постановки їх на баланс; визначити підстави внесення майнових прав інтелектуальної власності до статутних фондів юридичних осіб тощо.

10. Щодо діяльності венчурних фондів: необхідно створити систему відповідних гарантій як з боку держави, так і з боку органів місцевої влади та запровадити заохочувальні механізми податкових пільг, які нині чітко не прописані у Податковому кодексі України; створити економіко-правові та організаційно-правові умови залучення до інвестування пенсійних фондів, страхових компаній; доцільно створити Українську асоціацію біржових дилерів із системою автоматичного котирування, що дозволить укладати угоди через систему телекомунікації по всій території країни; створити дієвий механізм стимулювання венчурного інвестування коштами місцевих бюджетів із перспективою організації мережі регіональних венчурних фондів, які надавали б новим компаніям не тільки фінансову допомогу, але й здійснювали би висококваліфіковане всебічне кураторство їхньої діяльності; створити механізм надання державних гарантій під інвестиції венчурними фондами малого бізнесу в малі технологічні фірми тощо.

11. Із врахуванням існуючих складнощів під час створення та діяльності центрів трансферу технологій, розглянути доцільність створення єдиного Центру інноваційних технологій, який буде мати статус юридичної особи. Це допоможе, з одного боку, не перевантажувати вищі навчальні заклади додатковими структурами та функціональними обов'язками. З іншого ж, – стане установою, яка на професійних засадах буде надавати високоякісні послуги для державних науково-дослідних та учбових закладів.

2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання

Досвід Італії

Перші інноваційні структури, технопарки або науково-технологічні парки (НТП) почали створюватись в Італії ще на початку 70-х років з метою координації та активізації наукових досліджень в інтересах підтримки загального науково-технічного розвитку, впровадження нових технологій в виробництві, прискорення розвитку в депресивних, економічно відсталих регіонах країни, особливо на півдні Італії.

Станом на 2008 р., за даними Асоціації науково-технологічних парків Італії, в країні нараховувалося 31 НТП, в складі яких працюють близько 600 високотехнологічних підприємств, 140 з яких є інкубованими, 14 бізнес-інкубаторів, що спеціалізуються у напрямку підтримки створення та розвитку нових підприємств, та 150 центрів досліджень.

У рамках НТП в процесі розвитку інноваційних проектів вирішуються питання забезпечення потреб внутрішнього товарного ринку, нарощення обсягів виробництва конкурентоздатної високотехнологічної продукції та збільшується кількість робочих місць. Близько 2 500 італійських компаній користуються послугами існуючих науково-технологічних парків, в яких кількість зайнятих тільки у високотехнологічному виробництві становить близько 6 300 осіб.



Як правило, юридичною формою оформлення НТП в Італії є консорціум підприємств (організацій), до якого можуть входити науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади, органи місцевої (регіональної) влади, окремі підприємства тощо.

За інформацією Асоціації науково-технологічних парків Італії, серед стимулюючих механізмів, що застосовуються з метою заснування та розвитку науково-технологічних парків, для підприємств, що входять в НТП, існують наступні переваги:

- звільнення від сплати реєстраційного податку для нових підприємств, що створюються в складі НТП;
- звільнення від сплати податку на прибуток в перші два роки діяльності та сплата податку на прибуток за пільговою ставкою в наступні роки для підприємств, що вже функціонують в складі НТП;
- звільнення від сплати земельного податку та податку на майно.

Одним із найбільш крупних НТП в Італії є науково-технологічний парк AREA Science Park, що розташований поблизу м. Трієст.

НТП AREA Science Park розміщується на площі в 55 гектарів, нараховує 1400 співробітників, які працюють в 60 окремих підприємствах-учасниках консорціуму, що за типологією поділяються на наступні:

- національні та міжнародні наукові центри та учбові заклади, органи регіональної влади, зокрема, Адміністрація автономної області Італії Фріулі-Венеція Джулія, Університет м. Трієст, Університет м. Удіне, Національна Рада Італії з питань наукових досліджень (аналог НАН України), міжнародний Центр досліджень в галузі генної інженерії та біотехнологій, комплекс лабораторій синхротрону ELETTRA тощо;

- лабораторії та центри послуг провідних світових компаній в галузі досліджень та розвитку (R&D);

- окремі малі та середні науково-дослідницькі високотехнологічні компанії та підприємства.

При цьому головним стимулюючим фактором для участі в консорціумі технологічного парку AREA Science Park для всіх вищенаведених категорій учасників є підвищення ефективності діяльності та відповідне зростання конкурентоспроможності досліджень, яке досягається за рахунок:

- наближення взаємопов'язаних фундаментальних розробок та можливостей їх прикладного застосування;

- використання учасниками НТП спільної інфраструктури, науково-дослідницьких та лабораторних потужностей, інформаційно-комп'ютерних мереж НТП, банків даних тощо;

- отримання централізованої патентної підтримки, фінансово-банківських та консалтингових послуг тощо;

- організації навчання та підвищення кваліфікації персоналу в формі різноманітних конференцій, семінарів, курсів та ін.;

- сприяння отриманню фінансування робіт R&D у відповідності до існуючих регіональних, національних та загальноєвропейських програм .

НТП AREA Science Park відрізняє самий широкий спектр досліджень, які знаходять своє застосування в хімічній та фармацевтичній промисловості, автомобілебудуванні, текстильному виробництві, захисті навколишнього середовища, космічних дослідженнях та багатьох інших галузях науки, техніки та індустрії.

Крім іншого, НТП AREA Science Park входить до складу загальноєвропейської мережі обміну технологіями Innovation Relay Centre Network – IRENE, заснованої рішенням Європейської комісії у 1995 р. Мережа IRENE об'єднує понад 70 європейських НТП, в яких працюють близько 65000 підприємств, наукових центрів та інших організацій R&D. З часу заснування в межах мережі IRENE

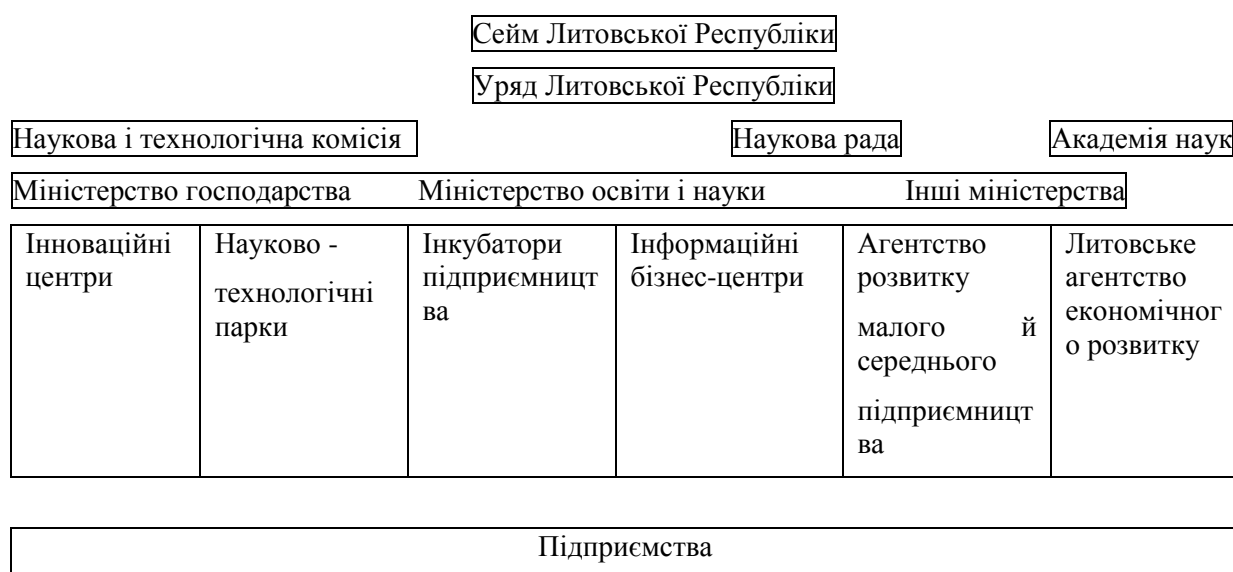


здійснено понад 1000 трансфертів технологій, 5000 трансфертних угод перебувають в стадії опрацювання.

Іншим прикладом створення та успішного функціонування завдяки цілеспрямованій державній програмі та політиці ЄС, відповідним цільовим пільгам на розвиток депресивних регіонів, наявності наукової та освітньої бази, є розвинутий технологічний парк з розробки та виробництва мікроелектронних компонентів, засобів телекомунікації та програмного забезпечення в провінції міста Катанія. Головними підприємствами технопарку, який має неофіційну назву «Etna Valley», є найсучасніший дослідницько-виробничий центр всесвітньо відомих компаній, таких, як Nokia та транснаціональної групи ST Microelectronics (одне з найбільших підприємств в світі по виробництву напівпровідникових елементів).

Досвід Литовської Республіки

Інституційна схема інноваційної діяльності в Литовській Республіці



Діяльність **Литовського центру інновацій** спрямована на підвищення міжнародної конкурентоздатності підприємництва Литви шляхом інтенсифікації нових технологічних рішень і організаційного ініціювання їх реалізації на підприємствах.

Центр інновацій надає послуги, спрямовані на:

- міжнародну передачу технологій (імпорт і експорт технологій, вивчення технологічних потреб підприємств і пошук партнерів за кордоном, які можуть задовольнити ці потреби, їх ідентифікацію й пошук шляхів придбання цих технологій);
- інформування про програми технологічного розвитку ЄС;
- підтримку інновацій, надання інформації про захист інтелектуальної власності, ліцензування, фінансування інновацій;
- консультаційну допомогу підприємствам при ініціюванні і здійсненні інноваційних проектів, використанні допомоги структурних фондів ЄС.

Центром створений спеціальний інноваційний портал в Інтернеті: www.innovation.lt. Крім того, у Каунаському технологічному університеті у 2002 році на базі Центру впровадження інновацій і відділу інформації був створений Відділ інновацій і інформації (www.ktu.lt).

Виконуючи проект Програми PHARE «Інноваційні здібності», Литовський інноваційний центр заснував 5 представництв у Каунасі, Алітусі, Паневежисі, Шауляї і Клайпеді.

У даний час у Литовській Республіці до мережі наукових і технологічних парків входить 6 парків.



Підприємницькі інформаційні центри в Литві допомагають починаючим підприємцям, яким на пільгових умовах надають інформацію, консультації, проводять навчання щодо організації підприємництва, підготовки бізнес-проектів, використання інформаційних технологій, управління фінансами і бухгалтерським обліком тощо. В Литві вже діють 33 таких центри.

Підприємницькі інкубатори в Литовській Республіці можливо розділити на два види:

промислові - опікуються підприємцями, які здійснюють виробничу діяльність, роздрібну торгівлю та надають послуги. При цьому, одним із засновників таких інкубаторів є міська або районна рада;

технологічні – інкубатори, одним із засновників яких має бути науковий або навчальний заклад. У таких інкубаторах опікуються господарюючими суб'єктами, які виконують прикладні дослідження, створюють нові продукти або використовують інтелектуальну продукцію.

У Литві перший інкубатор був створений у 1998 р. Тепер діють Регіональний бізнес-інкубатор Каунаського технологічного університету, Тяльшайський, Алітуський, Шауляйський, Казлу-Рудський інкубатори та бізнес-інкубатор регіону Ігналінської АЕС.

Крім того, із метою заохочення й залучення прямих інвестицій у Литву, поліпшення інноваційного клімату країни, збільшення експортних можливостей, надання допомоги підприємствам Литви з метою виходу на міжнародні ринки, а також утвердження за кордоном високого ділового іміджу Литви, у Литовській Республіці в 1997 р. було створено *Литовське Агентство економічного розвитку* (далі – Агентство) шляхом об'єднання Литовського інвестиційного агентства і Литовського агентства розвитку експорту.

Агентство складається з Інвестиційного департаменту, Експортного департаменту і Департаменту інформації і зв'язків із громадськістю.

Агентство має 3 представництва за кордоном. Нині в Агентстві працює 33 особи. Засновником Агентства було Міністерство промисловості й торгівлі ЛР, функції якого тепер виконує Міністерство господарства Литовської Республіки.

Метою діяльності Інвестиційного департаменту Агентства є збільшення обсягів іноземних інвестицій, надання інвесторам необхідної інформації й допомоги, надання консультацій при подоланні бюрократичних бар'єрів тощо.

Діяльність Інвестиційного департаменту зосереджена на генерації інвестиційних проектів, обслуговуванні інвесторів, пошуку, підборі й підготовці об'єктів Литви, які мають потребу в інвестиціях і якими можуть зацікавитися потенційні іноземні інвестори, підвищенні кваліфікації працівників у сфері інвестицій.

Департамент експорту Агентства бере участь у виконанні державної експортної стратегії, забезпечуючи всебічну інформаційну й правову допомогу підприємствам Литви щодо збільшення експорту, пошуку партнерів у різних країнах світу. Агентство бере участь у багатьох міжнародних проектах: Multi-Country Trade Development Programme, ETPO-WGIP, ICTIN. В Агентстві створена комп'ютеризована торговельна інформаційна бібліотека, база даних про виробників-експортерів Литви. З його роботою можливо ознайомитись на сайті <http://www.lda.lt>.

Литовське агентство розвитку малого й середнього підприємництва засноване в 1996 р. Засновником, власником і вищим органом його управління є Міністерство господарства Литви. Колегіальним органом управління є Рада з розвитку підприємництва.

Метою створення агентства є:

- аналіз економічних і правових умов розвитку малого й середнього підприємництва в Литві;
- накопичення й поширення інформаційних матеріалів про умови розвитку підприємництва в Литві;
- накопичення й надання інформації про можливості одержання фінансової допомоги;
- організація консультацій і навчання підприємців у повітах;



- заохочення співробітництва великих, малих і середніх підприємств;
- участь у міжнародних програмах і проектах ЄС.

Вироблені також механізми фінансової підтримки інновацій.

Зокрема, наказом Міністра господарства Литовської Республіки від 12.04.2005р. №4-156 затверджено «Правила надання фінансової підтримки для здійснення проектів науково-технологічним паркам, інноваційним і технологічним центрам». У документі визначено, що ініціатори реалізації проектів у науково-технологічних парках, інноваційних і технологічних центрах можуть отримати державну фінансову підтримку на підготовку інноваційних проектів, оренду приміщень, придбання майна довготривалого користування, обладнання й транспорту, підвищення кваліфікації працівників, проведення семінарів і конференцій, використання послуг аудиту, виплату заробітної плати та зобов'язань соціального страхування, проведення реконструкції та ремонту приміщень, виконання інформаційних робіт тощо.

Розміри фінансової підтримки можуть складати від 10 до 400 тисяч литів (3,5 -145 тис. дол. США).

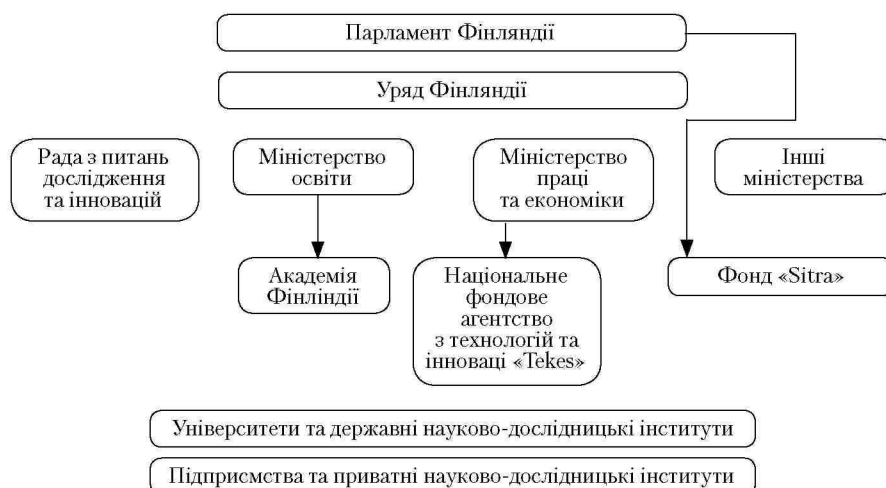
Фінансову підтримку з боку держави у зазначених сумах можуть отримати і малі та середні підприємства на реалізацію інноваційних проектів. Порядок їх виділення та використання визначений «Правилами надання фінансової допомоги малим і середнім підприємствам для інноваційних проектів», затвердженими наказом Міністра господарства Литовської Республіки від 10.06.2005 р. №4-237.

Основними пріоритетами міждержавного науково-технічного та інноваційного співробітництва для Литви є: використання литовського й міжнародного науково-технічного та технологічного потенціалу для підвищення конкурентоздатності литовської промисловості і сфери підприємництва; розробка енергозберігаючих технологій; альтернативна енергетика; селекція нових сортів рослин для біопалива; боротьба за генетично чисті продукти харчування; наукове регулювання ринку товарів і послуг, тощо.

Досвід Фінляндії

Становлення національної інноваційної системи (НІС)

Фінляндія стала першою країною, яка прийняла концепцію *національної інноваційної системи* як основного елемента політики у сфері науки й технологій



Варто відзначити такі особливості та сильні сторони фінської інноваційної системи: стабільність систем освіти, управління та інститутів інноваційної діяльності, співпраця університетів та приватного сектору, наявність ринку венчурного капіталу та регіональних програм розвитку.

Необхідно також нагадати про постійне вивчення та використання міжнародного досвіду, а також безперервну оцінку заходів, спрямованих на підтримку інноваційної діяльності країни, та порівняння їхньої ефективності з заходами в інших країнах

До 2009 р. політику Фінляндії в сфері науки, інновацій та технологій формувала Рада з наукової та технологічної політики під головуванням прем'єр-міністра. У червні 2006 р. Рада ухвалила заснування п'яти стратегічних центрів (кластерів), що мають ключове значення для розвитку фінського суспільства, бізнесу й промисловості, а саме: в сфері енергетики й захисту навколишнього середовища; металопродукції й машинобудування; лісової галузі; охорони здоров'я; інформаційної й комунікаційної індустрії. Дані центри зобов'язані забезпечувати координацію дослідницьких ресурсів у країні та за кордоном.

09.10.2008 р. Державна Рада схвалила доповідь з питання національної інноваційної політики, що була підготовлена Міністерством праці та економіки у червні 2008 р, у якій визначені основні положення проекту національної інноваційної стратегії. Головним змістом стратегії є визначення цілей інноваційної політики уряду та засобів її реалізації. До них, у першу чергу, віднесено підтримку конкурентоспроможності фінської економіки, забезпечення потреб споживачів та охорона довколишнього середовища. Крім того, у проекті стратегії пропонується здійснити реформування державних механізмів регулювання та підтримки інноваційної діяльності з метою створення комплексного підходу до її реалізації.

З цієї метою вже з 01.01.2009 р. розпочала роботу **Рада з питань досліджень та інновацій, яка замінила Раду з питань наукової та технологічної політики**. Рада є головним дорадчим органом Уряду з питань моніторингу, оцінки та визначення головних напрямків політики в галузі технологій та інновацій.

Державна науково-технологічна політика

За обсягами інвестицій у наукові дослідження, Фінляндія є однією з провідних країн світу. У бюджеті на 2009 р. було заплановано виділення 1,9 млрд. євро на науку та дослідження. Близько 82 % цих коштів розподіляють Міністерство праці і економіки та Міністерство освіти Фінляндії. Зокрема фінансування вузівської науки (основна частина фундаментальних досліджень країни й частина прикладних) відбувається через **Академію Фінляндії** – підконтрольний Міністерству освіти центральний науковий адміністративний орган. До складу Академії входять **Комітет з науки та шість комісій**: з природних, медичних, сільськогосподарських, технічних, суспільних і гуманітарних наук.

В питаннях фінансування для Академії Фінляндії пріоритетними є такі напрямки досліджень: сфера медицини, біологічних наук і навколишнього середовища; культура й суспільство; природознавство й техніка.

Основні інструменти Академії – фінансування науково-дослідних проектів, заявки на яке подаються в загальному порядку; дослідницькі програми; центр програм підвищення професійної майстерності. Інші 20 % бюджетних коштів розподіляються між іншими відомствами. Крім Академії Фінляндії фінансування науки проводить ще кілька організацій. Назвемо найбільш значимі з них.

Національне фондове агентство з технологій та інновацій Tekes виступає як посівний інвестор.

Агентство є підзвітним Міністерству праці і економіки Фінляндії й розподіляє більшу частину бюджетних коштів, що виділяються на прикладні дослідження. Tekes став основним джерелом фінансування державних досліджень і розробок, орієнтованих на бізнес. За міжнародними оцінками, Tekes ефективно фінансує дослідження і розробки, орієнтовані на створення експортних продуктів. Цей фонд на певних стадіях фінансує розробки практично всіх успішних фінських технологічних компаній (у т. ч. і Nokia). **Дієвість Tekes обумовлена його незалежним статусом. Незалежність дозволяє фонду діяти більш оперативно, а також на довшу перспективу, ніж діють політичні структури.** Це дає можливість максимально наблизити процес прийняття рішень до специфіки розробок. Хоча фонд має звітуватися перед міністерством торгівлі і промисловості за витрачання коштів, міністерство не вправі приймати рішення про фінансування конкретних проектів – це вирішує сам Tekes.



Tekes діє у двох напрямках: стимулює активність, водночас реагуючи на неї. Через свої технологічні програми він відкриває нові теми там, де виявляє необхідність у дослідженнях і розробках. Ці програми плануються спільно з університетами й компаніями та передбачають створення керівних груп із представників дослідників, промисловості та уряду. Tekes також відкритий для пропозицій щодо проектів, які не вписуються в уже існуючі технологічні програми, фінансуючи такі проекти за умов, що вони відповідають його критеріям технологічної та економічної перспективності й передбачають співробітництво з іншими компаніями або університетами. Тобто нові ініціативи йдуть і знизу, і згори.

Створення мереж стимулюється суттєвими винагородами у складі спеціальних технологічних програм і в рамках окремих проектів. Чим більше розвинутий мережевий зв'язок між великими, малими й середніми компаніями та університетами, тим більшу частину витрат буде фінансувати Tekes (його частка може зрости з 50 до 70 %).

Завдяки моделі мережних зв'язків Tekes накопичив значний капітал знань про дослідження і розробки, які виконуються в університетах і компаніях, а також про те, які проблеми вважаються головними викликами майбутнього. Через управління своїми інформаційними ресурсами Tekes опосередковано бере участь у реалізації цього капіталу знань (іноді Tekes пропонує компаніям кооперацію задля здійснення проектів, якщо (на думку керівників Tekes) проект матиме вигоду від такої взаємодії).

Tekes прагне зберегти свій динамізм, постійно аналізуючи свою діяльність і проекти, які фінансуються цим фондом. Наприклад, по завершенні кожної технологічної програми її керівна група оцінює результати. Tekes також воліє залишатися маленькою організацією з горизонтальною структурою (сьогодні персонал Tekes не перевищує 200 осіб) .

Під егідою Парламенту країни діє фонд **Sitra**, який не займається фінансуванням технологічних досліджень і розробок як таких, але перетворився у венчурного капіталіста, що субсидує нові компанії на стадії початку і розширення їхньої діяльності. Переважна більшість компаній (95 %), де Sitra фінансує інновації, спочатку були партнерами Tekes.

Між Tekes і Sitra на всіх рівнях існує тісна кооперація, мета якої – досягнення найкращих результатів. Оскільки ринок приватних венчурних капіталів у Фінляндії добре розвинувся наприкінці 1990-х, то Sitra змістила акцент на попереднє фінансування.

Крім ролі найбільшого державного венчурного капіталіста Фінляндії Sitra є мозковим центром, який генерує нові ідеї і фінансує сміливі, неординарні дослідження, не орієнтовані безпосередньо на створення товарів, а також освіту, у тих сферах, які вважає важливими для розвитку Фінляндії (Sitra може також фінансувати експерименти в цих галузях). Стратегічна діяльність Sitra, між іншим підтримує освіту в сфері викликів майбутнього. Така освіта необхідна для малих груп або вищих керівників різних організацій.

Оскільки Sitra несе відповідальність лише перед фінським парламентом, то її можна вважати агентом загальнонаціонального проекту. Причому підпорядкування парламенту не означає прямого контролю з боку останнього: подібно до Tekes Sitra має фактично автономний статус і є швидше мережевою організацією, ніж великим інститутом.

Розробка та комерціалізація інновацій

Одним із ключових інститутів фінської інноваційної системи є **Центр технічних досліджень Фінляндії (ЦТД)**, який був створений ще в 1943 р. ЦТД став найбільшою в Північній Європі організацією, що займається прикладними політехнічними дослідженнями. Він надає допомогу клієнтам у підвищенні конкурентоспроможності шляхом розробки нових технологічних рішень і прикладних технологій. Крім того, він сприяє передачі технологій шляхом участі в національних і міжнародних дослідницьких програмах і мережевих структурах співробітництва. Багатопрофільна дослідницька система ЦТД охоплює такі області політехнічних досліджень: біотехнологію, енергетику, целюлозно-паперове виробництво, цифрові інформаційні системи, телекомунікації, промислові системи, мікротехнології й сенсори, матеріалознавство й будівництво. Маючи штат приблизно в 2,7 тис. співробітників і володіючи унікальними науково-дослідними можливостями, ЦТД надає своїм національним і міжнародним клієнтам і партнерам широкий спектр прикладних



високих технологій, рішень і ноу-хау. Участь ЦТТ в міжнародних і національних інноваційних мережних структурах зміцнює потенціал цієї організації у сфері підтримки співробітництва, партнерства й передачі технологій [54, с. 150].

Фінвера (FINNVERA PLK) – це державна спеціалізована фінансова компанія, а також офіційне агентство кредитування експорту Фінляндії, яке виконує функції посередника між програмами фінансування Європейського Союзу і фінськими малими та середніми підприємствами. Головними завданнями Фіннвера є стимулювання і розвиток зовнішньоекономічної діяльності малих і середніх підприємств, зокрема через надання фінансових послуг. Крім того, ця організація бере участь у реалізації регіональної політики уряду. Основна мета фінських промислових інвестицій, тобто державної акціонерної інвестиційної компанії, полягає в поліпшенні умов діяльності малих і середніх підприємств шляхом залучення інвестицій фондів ризикового капіталу. Фінвера надає послуги по фінансуванню бізнесу у вигляді кредитів, гарантійних зобов'язань і гарантій експортного кредиту. Ця компанія може і сама вкладати кошти безпосередньо в акції конкретних компаній, особливо тих, що займаються діяльністю, яка вимагає врахування довгострокового ризику.

Фінніш індастрі інвестмент (ФІІ) – державна компанія, що займається інвестиціями в акціонерний капітал і підпорядкована МТП. Завдання ФІІ – поліпшення умов діяльності, особливо МСП, за допомогою інвестування засобів у фонди венчурного капіталу. ФІІ також робить інвестиції безпосередньо в акціонерний капітал цільових компаній, особливо в підприємства, пов'язані з довгостроковим ризиком. Регіональні фонди відбирають у своїх регіонах цільові компанії, що перебувають на різних етапах розвитку бізнесу. Крім того, ФІІ здійснює прямі інвестиції разом з іншими інвесторами й фінансовими інститутами.

Центри зайнятості й економічного розвитку (ЦЗЕР) – це державні організації, які перебувають під керівництвом міністерств і охоплюють мережу з 15-и регіональних бюро, що мають комерційні відділи. Завданням комерційних відділів є задоволення потреб малих і середніх підприємств шляхом надання їм послуг з підтримки комерційної діяльності, консультаційних послуг і фінансової допомоги. Крім того, центри виступають як регіональна мережа в рамках програм інших міністерств і канали для надання послуг у регіонах. Близько половини обсягу фінансової допомоги центри одержують від структурних фондів ЄС і направляють її в цільові зони ЄС.

Фінпро (FINPRO) – організація, частково фінансована з державних фондів, що надає експертні послуги у сфері зовнішньоекономічної діяльності, тобто надає інформацію щодо різних ринків, рекомендації з розвитку бізнесу, консалтингові та маркетингові послуги, бере участь у здійсненні програм комерціалізації нововведень разом з іншими державними організаціями. Це асоціація, заснована фінськими промисловими колами в 1919 р., перетворилася в професійну консалтингову організацію. Міністерство торгівлі й промисловості підтримує діяльність Фінпро у формі державно-приватного партнерства. Фінпро заснована на членстві й об'єднує близько 600 компаній, Конфедерацію фінських промислових підприємств, Фінську організацію підприємців і асоціацію Технологічні галузі промисловості Фінляндії. Місія Фінпро полягає в прискоренні інтернаціоналізації фінських компаній при одночасному сприянні управлінню ризиками, пов'язаними із цим процесом. Послуги організації призначені для малих і середніх підприємств. Фінпро вирішує це загальнонаціональне завдання в тісному співробітництві з іншими сервісними організаціями, такими, як Національне технологічне агентство (Tekes), місцеві центри зайнятості й економічного розвитку, Фінвера, Sitra й інші учасники фінської національної інноваційної системи. П'ятдесят торгових центрів Фінпро у більш ніж 40 країнах полегшують доступ фінських компаній до закордонних ринків. Ці торгові центри стратегічно розташовані на тих ринках, де у Фінляндії є особливі конкурентні переваги і які представляють близько 90 % фінського експорту.

Фірма **Фінпро маркетинг лімітед** була створена недавно. Вона функціонує як приватна корпорація й не одержує державної підтримки. Фірми можуть придбати її послуги для досягнення своїх міжнародних маркетингових цілей.

Ще однією організацією, яка здійснює підтримку й сприяє створенню й використанню фінських винаходів, є **Фонд фінських винаходів**. Значну роль у діяльності фонду відіграє надання юридичної допомоги й фінансової підтримки в патентуванні винаходів. Фонд є важливим джерелом рекомендацій і підтримки окремим винахідникам, а також дослідникам і малим та середнім

підприємствам у Фінляндії. Діяльність фонду може бути представлена шістьма напрямками, що відповідають шести різним фазам створення винаходу:

- сприяння винахідницькій діяльності;
- оцінка винаходів (ринковий потенціал, новизна й винахідницький рівень, комерційний потенціал та ін.);
- консультативні послуги (специфічні рекомендації стосовно винаходів, прав інтелектуальної власності і ін.);
- фінансування охорони винаходів (патенти й інші права інтелектуальної власності);
- фінансування розробки продукції (планування й дизайн, розробка прототипів, технічні й комерційні рекомендації);
- фінансування маркетингу (включаючи рекомендації відносно ліцензування).

Значна частина діяльності фонду пов'язана з консультативними послугами. Фактично фонд консультує підприємства по широкому спектру питань, починаючи від технічних, пов'язаних з окремими винаходами, до оцінки ринкового потенціалу продукту, надання допомоги в розробці прототипів і юридичної допомоги з питань патентування й ліцензування винаходів. За час свого існування (фонд був заснований в 1971 р.) ним були надані рекомендації приблизно 150 тис. клієнтам. Фінансування розробки й комерціалізації винаходів звичайно здійснюється за такими чотирма схемами:

Фонд Кексі покриває початкові витрати на розробку винаходу в сумі до 8 тис. євро. При цьому відшкодування витрат не передбачається.

Допоміжне фінансування: використовується для оплати витрат на патентування, розробку продуктів і їх комерціалізацію. Ця схема включає умовне відшкодування фонду залежно від успіху проекту, а також прибутків, отриманих винахідником від його використання. При цьому не стягуються ніякі відсотки.

Гранти надають невеликі суми без зобов'язання відшкодування. Позики надають винахідникам і малим та середнім підприємствам на початкових стадіях комерціалізації винаходу.

Розмір фінансування становить від 1,5 тис. до 100 тис. євро, залежно від характеру винаходу і його комерційного потенціалу. Більша частина операційних коштів фонду надається Міністерством торгівлі й промисловості Фінляндії. Велику увагу фонд приділяє охороні винаходів, правам інтелектуальної власності, особливо патентам. Винахідницький рівень і в більш загальному плані патентоспроможність винаходу розглядаються як ключовий критерій для вибору проектів, що приймаються до фінансування фондом. Крім того, винахідники й малі та середні підприємства одержують юридичну допомогу з питань охорони патентів у Фінляндії, інформацію про потенційні експортні ринки, а також рекомендації про розробку стратегії в області промислової власності стосовно винаходів. І нарешті, у ході стадії комерціалізації фонд надає рекомендації з питань ліцензування й існуючих ринків для збуту винаходів для цілей здійснення контактів між винахідниками й потенційними ліцензіатами.

За роки свого існування Фонд фінських винаходів одержав 16 тис. заявок на фінансування, з яких фінансову підтримку одержали 2 тис. винаходів, включаючи фінансування з метою патентування винаходів. На сьогодні за підтримки фонду самим винахідником/підприємцем або за ліцензійною згодою комерційно використовуються в цілому близько 500 нових продуктів.

Постійно обновлюваний ринок винаходів пропонує через Інтернет підприємцям нові продукти та бізнес-ідеї.

Досвід Росії

Формування і розвиток інноваційної інфраструктури в Російській Федерації було закріплено у *Федеральному Законі «Про науку та державну наукову політику»* і віднесено до сумісного ведення Російської Федерації та її суб'єктів.



Федеральний рівень бере на себе вирішення значної частини проблем розвитку інноваційної інфраструктури і зводить її в ранг пріоритетів наукової та інноваційної політики.

Суб'єкти федерації тримають цю проблему у фокусі своєї уваги. Все це сприяє тому, що створення інноваційної інфраструктури в таких регіонах розглядається як одне з найважливіших завдань державного значення.

Для Російської Федерації формування та розвиток технопаркової інноваційної інфраструктури має ту особливість, що наука в країні сконцентрована лише в декількох регіонах, вона є генератором базисних інновацій. А саме ці інновації в цілому є джерелом формування інноваційної інфраструктури.

У 1990 році була створена *Асоціація науково-технологічних парків, бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів («Технопарк»)*. При Асоціації були створені *технічна рада* з інформатизації і розвитку телекомунікаційної мережі «технопарк», *експертна рада* з відбору інноваційних програм і наукоємної продукції фірм технопарків за рахунок засобів федеральних програм. Організований *Центр акредитації технопарків* повинен був оцінювати та підтверджувати досягнутий технопарком рівень розвитку, його здатність до активної інноваційної діяльності та можливість ефективного використання цільових кредитів, фінансову та інші форми підтримки. Асоціація «Технопарк» спільно з керівництвом технопарків в короткий строк підготувала більш 150 проектів малих інноваційних організацій в рамках федеральної програми розвитку малого і середнього підприємництва Росії

Все це дало можливість в Російській Федерації розробити і реалізувати в кінці XX – на початку XXI століть програму «Створення та розвиток технологічних парків».

Технологічні парки в Російській Федерації були сформовані й розвиваються на базі промислових підприємств і науково-дослідних інститутів.

У Російській Федерації при створенні технологічних парків підприємствам надається весь необхідний пакет інфраструктурних послуг і зручностей (комунальні послуги, додаткові виробничі послуги), причому за цінами нижче ринкових. Експлуатація єдиних об'єктів інфраструктури дозволяє підприємствам-користувачам істотно знижувати витрати і максимізувати віддачу. Дислокуючись в технологічних парках, підприємства отримують економічні вигоди як мінімум рівнозначні тим, які вони могли б отримати при пільговому кредитуванні та інших фінансових преференціях.

Сьогодні Росія є по суті технопарковою державою, в країні діє близько 60 технопарків. Щорічно починаючи з 1990р. в Росії створюються в середньому 8-10 технопарків. Передбачалося, що за підсумками першого десятиріччя XXI сторіччя в Росії буде більше 100 технопарків. У технопарках Росії створено 8 тис. робочих місць. У кожному російському технопарку розміщено 22 - 25 інноваційних сервісних фірм. 12 - 15 найбільш розвинених російських технопарків здійснюють передачу своїх розробок не тільки на внутрішній ринок, але й на західний.

Широку популярність здобули технопарки Томська, Санкт-Петербурга, Нижнього Новгорода. Аналіз складу засновників технологічних парків показує, що вони об'єднують в умовах перехідного періоду промисловий потенціал підприємств, науковий потенціал вузів, наукових організацій, привертають зарубіжних партнерів, органи територіального управління, що дозволяє їм активно впливати на формування регіональної науково-технічної і економічної політики.

В рамках програми створення російських технопарків проводиться навчання менеджерів в інвестиційній сфері, які зможуть досліджувати ринок інтелектуальних продуктів, створювати інноваційні структури з урахуванням потреб регіону.

Складнощі в діяльності технопарків.

Формування і розвиток технологічних парків в Російській Федерації пов'язаний із рядом труднощів. Перша із них складається з того, що в створенні технопарків задіяно багато учасників. З однієї сторони, це позитивний момент, оскільки є можливість зібрати багато різних ідей, з іншої сторони – проявляється негативний момент в організації технопарків, тому що необхідна домовленість всіх сторін. Це прояв бюрократичності процесу, оскільки до нього залучено

муніципалітет, область, різні міністерства, відомства. Проходження всіх цих кругів є складним тривалим процесом.

Слід також визначити, що економічна ефективність технопарків в Росії є ще низькою порівняно з європейськими. Низький показник ефективності діяльності технопарків пов'язаний з тим, що під час їх створення не використовувались ринкові підходи. Більшість технопарків організовувалася з єдиною метою – одержати додаткові бюджетні кошти під нову структуру. Водночас з боку держави не проводилось якої-небудь первісної селективної політики. У підсумку на сьогодні технопарки поєднують, як правило, малі підприємства, не обов'язково наукомісткі, котрі вже налагодили випуск своєї продукції, і тому свою споконвічну функцію – функцію підтримання високотехнологічного бізнесу – за рідкісним винятком не виконують.

Другим видом технопаркової інноваційної структури в Російській федерації є **наукові парки**.

У Росії наукові парки, створені при університетах, фактично виконують функції технологічних «бізнес-інкубаторів», оскільки вони сприяють комерційній реалізації завершених НДДКР. Російські наукові парки надають інноваційним малим підприємствам наступний спектр послуг: оренда приміщень, телефонне і телексне обслуговування, забезпечення доступу до результатів НІОКР, допомога у підготовці технічних проектів, навчання і підбір фахівців тощо.

У науковому парку малі інноваційні підприємства можуть отримати наступні послуги: організаційні (маркетинг і реклама, організація виставок і ярмарків); навчання, видавничко-поліграфічні, фінансові (бізнес-планування і прогнозування, сприяння у пошуках джерел фінансування тощо); консультаційні (технологічний трансфер, патентування і ліцензування, бухгалтерський облік і аудит, правове забезпечення тощо); діловодство; оренда комп'ютерів і оргтехніки охорона.

В Російській Федерації створення **технополісів** має ту особливість, що ядром більшості технополісів є будівництво наукових містечок («наукоградів»).

«Наукогради» в більшості – це закриті міста, державні наукові центри. Російські «наукогради» – це міста науки і високих технологій.

Крім великих наукових центрів Росії, що мають багатий науковий потенціал з великою кількістю висококваліфікованих фахівців, технополіси можуть створюватися й на базі колишніх закритих міст ВПК. Це полегшує процес конверсії та проблему зайнятості фахівців, що особливо важливо сьогодні, коли перед Росією постає завдання відродження ВПК. Необхідно додати цьому процесу сучасний характер, провести величезну роботу з його реструктуризації та високотехнологічної конверсії ряду галузей і підприємств ВПК.

Вирішення зазначених проблем пов'язано ще з однією характерною рисою сучасної російської економіки. Це – відродження «закритих» міст, які були повністю орієнтовані на ВПК країни. Створення в них технополісів було б оптимальним розв'язком «вбудовування» їх у сучасну економіку Росії, що додало б їм нового високого технологічного імпульсу розвитку.

Будівництво таких міст стало важливою особливістю створення ВПК у Росії. Такі відомі міста, як Жуковський, Обнинськ, Протвіно, Дубна, Кремлів (Арзамас-16), Красноярськ-26 та інші, які будувалися навколо великого оборонного підприємства або науково-дослідного інституту, що спеціалізується на найбільш передових військово-технічних напрямках (ядерна фізика й атомна промисловість, авіаційна й ракетно-космічна техніка, високотемпературна надпровідність і мікробіологія). Ці підприємства та НДІ мали дуже високий науковий і технологічний рівні, які й сьогодні у ряді випадків (наприклад, технології збагачення урану) перевищують світовий рівень. Саме ці «закриті» міста науково-виробничого профілю мають найбільш реальні можливості для формування територіальних центрів («полісів») росту, центрів структурної динаміки.

Статус «закритих» міст був закріплений у 1992 р. Законом РФ «Про закриті адміністративно-територіальні утворення» (ЗАТУ). Закон надав цим містам цілий ряд пільг, найважливіша з яких – можливість залишити (у межах затверджених нормативів) у бюджеті міста зібрані на його території податки. Разом з тим, пільги не вирішують проблеми «закритих» міст.



По-перше, пільги не поширюються на градоутворюючі підприємства – основні джерела податкових надходжень.

По-друге, пільги не були спрямовані на стимулювання розвитку економіки «закритих» міст, а мали самий загальний характер. Оскільки, надпланові доходи бюджету можуть бути закладені в нормативи бюджету забезпеченості наступного року, а зростання планових доходів зменшує бюджетні дотації, то основною метою наданих «закритим» містам пільг стало поповнення бюджетів цих муніципальних утворень. Ця мета була досягнута, але ціною набагато більш значимих втрат федерального бюджету.

Віддавши всі податки в розпорядження місцевої влади, федеральний уряд повністю усунувся від контролю над ситуацією. Якби з боку федеральних органів влади здійснювалося постійне спостереження та контроль над наданням пільг у «закритих» містах, вдалося б уникнути і бюджетних втрат та відпрацювати механізм податкового стимулювання наукової та інноваційної діяльності не тільки в рамках одного міста, але й у масштабах усієї держави.

Крім того, у російській економіці «полюсами росту» були «академмістечка». На сьогодні в Росії діє понад 50 академмістечок (Томський, Санкт-Петербурзький, Новосибірський, Зеленоградський, МДУ тощо). В них працює більш 900 малих інноваційних і понад 150 обслуговуючих підприємств. Найбільш відомим технополісом у Росії є Новосибірське академмістечко. У цей час у Росії налічується понад 70 технополісів.

В міру стабілізації економіки розвиток російських технополісів повинен сприяти активізації національного економічного та інноваційного потенціалу і структурному перетворенню всього соціально-економічного простору Росії.

Ще одним видом технопаркової інноваційної інфраструктури в Російській Федерації є ***інноваційно-технологічні та інвестиційно-інноваційні центри***.

Створення таких центрів в Російській Федерації почалось у 1992 році, коли за ініціативою Міністерства науки і технології Російської Федерації в рамках міжвідомчої програми щодо активізації інноваційної діяльності в науково-технологічній сфері було розпочато створення восьми інноваційно-технологічних центрів (ІТЦ): три – в Москві, два – в Санкт-Петербурзі, в Новосибірську, Казані і Єкатеринбурзі. Для створення ІТЦ були привернуті засоби різних структур на федеральному рівні і суб'єктів Федерації, включаючи Міністерство науки і технології Росії, Міністерство освіти Росії, Фонду сприяння розвитку малих форм підприємств в науково-технічній сфері, регіональних органів влади.

З розвитком технологічних центрів створюються центри передачі в регіонах технологій за ініціативою місцевих органів управління, учених, підприємців, регіональних відділень Торговельно-промислової палати, різного роду асоціацій у формах типу бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, центрів сприяння технологіям і інноваціям. Одночасно федеральні органи влади, розуміючи важливість цієї проблеми, недостатність засобів і досвіду в регіонах, беруть значну частину роботи в цій області на себе, створюючи мережу таких фондів, яким відводиться роль опорних пунктів у формуванні інноваційно-технологічної інфраструктури Росії.

У 1998 році створення інноваційних центрів було розширено за рахунок нових регіонів, що мають високий науково технічний потенціал на Уралі (Єкатеринбург), Далекому Сході (Хабаровськ), Сибіру (Іркутськ, Новосибірськ, Томськ), Європейській частині Росії (Москві, Московській області, Санкт-Петербурзі, Самарі, Нижньому Новгороді та у ряді інших міст). На стартовому етапі (перші 1 – 2 роки) цим структурам була надана фінансова підтримка на паритетному принципі з федерального і місцевого бюджетів, після чого структури були переведені в режим саморозвитку.

З метою використання міжнародного досвіду в цій області та залучення засобів міжнародних фондів для вирішення цієї проблеми у 1997 р. почалася реалізація сумісного проекту Міністерства науки і технології Російської Федерації – Європейського Союзу (ЕС/TACIS) – Адміністрації чотирьох регіонів Росії. Проект направлений на створення інвестиційно-інноваційних центрів в чотирьох регіонах Росії: Зеленограді, Томську, Самарі, Новосибірську. Такого роду центри формувалися із залученням фахівців академічних, галузевих інститутів, вузів, крупних промислових організацій, фінансово-промислових корпорацій. Інвестиційно-інноваційні центри сприяють формуванню

горизонтальних зв'язків між промисловістю, наукою, вищою школою, сектором малого бізнесу та вертикальних, зв'язків з обласними адміністраціями, і федеральним рівнем.

Створення інвестиційно-інноваційних центрів здійснюється на паритетній основі Міністерством науки і технологій РФ, адміністраціями регіонів, за підтримки ЄС/TACIS.

Основними завданнями інвестиційно-інноваційних центрів є: організаційний супровід інноваційного процесу, надання суб'єктам інноваційної діяльності юридичних, інформаційних, консалтингових послуг, що сприяють просуванню наукоємної продукції на внутрішні і зарубіжні ринки; консалтингові послуги в області вибору стратегії маркетингу, сертифікації продукції, патентування, охорони інтелектуальної власності, вибору шляхів трансферу технологій і продажу ліцензій; організації корпоративних зв'язків організацій по інтересах; інформаційних послуг з пошуку потенційних стратегічних партнерів та інвесторів, а також проведення рекламних компаній; створення баз даних по науковому та інноваційному потенціалу регіону; підготовка кадрів менеджерів програм за наукоємними технологіями; технологічний аудит організацій науково-технічної сфери.

Як показує досвід, межа між окремими видами інноваційних інфраструктур розмита і змішані форми зустрічаються на практиці частіше, ніж чисті. Так, у Російській Федерації поряд з інвестиційно-інноваційними центрами успішно розвиваються інноваційно-технологічні центри (ІТЦ). В Росії до кінця XX століття вже було більше 40 інноваційно-технологічних центрів, в які входило 80 інноваційних фірм і більше 150 сервісних підприємств. Функціонують асоціація наукових технологічних парків і інкубаторів бізнесу, Союз інноваційних підприємств, Союз незалежних інжинірингових організацій (фірм), Асоціація управління проектами, Російський інноваційний союз, Асоціація підтримки малих інноваційних підприємств, технологічних центрів і технополісів, що сприяють в освоєнні і реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринку конкурентоздатної продукції і технологій на базі інновацій. Вісімнадцять ІТЦ створено при фінансовій підтримці Міннауки, Міносвіти, Фонду сприяння розвитку малих форм підприємств в науково-технічній сфері. В ІТЦ розміщуються фірми, що займаються розробкою, освоєнням і виробництвом наукоємної продукції в різних областях діяльності. Вирішено почати створення інноваційно-промислових комплексів для розгортання повномасштабного випуску конкурентоздатної продукції, яка випускається в невеликих об'ємах малими підприємствами. На даний час функціонують три ІПК: «Інформаційні технології» (в МГУ), «МІЗТ» і «Світлана».

Процес створення технологічних центрів продовжується і вже зараз в Російській Федерації в 11 регіонах було створено і діють вже 52 інноваційно-технологічних центра, в яких працюють більш ніж тисячі різних малих науко-технологічних підприємств і фірм, що використовують інфраструктуру інформаційно-технологічного центру (ІТЦ) для свого розвитку.

Найбільшу популярність серед них здобули інформаційно-технологічний центр Московського енергетичного інституту, Центр інформаційних технологій Наукового парку МДУ ім. М. Ломоносова і Центр інформаційних технологій Санкт-Петербурга.

Центр інформаційних технологій МДУ був відкритий у січні 1999 р. Тут може одночасно розміщуватися до 50 малих фірм. Загальне число працівників, що беруть участь в діяльності центру, вже перевищило 2500. Завдання ЦІТ – надавати широкий спектр комерційних послуг технічного і консультативного характеру (здавання в оренду приміщень, забезпечення каналами зв'язку, допомога в складанні бізнес-планів, сприяння в залученні фінансових ресурсів, допомога в організації виставок, становлення контактів тощо). Центр інформаційних технологій МДУ удостоєний сертифікату ЮНІДО. Приблизно 70% всіх співробітників центру пов'язані з роботами в області програмного забезпечення і розвитку інтернет-технологій. Зокрема, тут представлена компанія «Стек», відома розробкою однієї з найпоширеніших в Росії інформаційно-пошукових систем – Rambler. Поряд з інформаційними технологіями тут також ведуться роботи в області лазерної медицини і медичної діагностики, біотехнології, екології та інших наукоємних напрямів. Інноваційний технологічний центр інформаційних технологій в Санкт-Петербурзі був утворений на базі Інституту інформатики Російської академії наук і Центру міжнародної співпраці і галузевого інституту «Електростандарт». Серед основних функцій цього ІТЦ – організація виставок і передача нових технологій з держсектора промисловим компаніям. На основних площах ІТЦ (5000 м²) одночасно може розміститися до 25 компаній. Більше 10 років на території Російської Федерації діє



Міжнародний науково-технічний центр. За цей час їм надана фінансова підтримка для більше 1800 науково-технічних проектів на суму близько 500 млн. дол. Іноземні юристи і фахівці в області комерціалізації створили в Центрі інфраструктуру для комерціалізації.

Венчурна діяльність: європейська та світова практика

У **Фінляндії** найважливіший внесок у створення надзвичайно успішної моделі інноваційної економіки внесли зусилля двох організацій – Tekes і Sitra. Tekes (Національне технологічне агентство), засноване в 1983 році, хоча і підзвітне уряду, але рішення про вибір проектів для підтримки приймає самостійно. Воно фінансує прикладні дослідження і розробки; на визначеній стадії розвитку це фінансування підтримувало розробки всіх успішних фінських хайтек-компаній (включаючи Nokia). Sitra (Національний фонд досліджень і розвитку) був створений ще в 1967 році. Після створення Tekes Sitra поступово перетворилася в «державного венчурного капіталіста». Обидві організації – порівняно нечисленні за кількістю працівників (у Tekes – 200 співробітників, у Sitra – всього 60) і відмінно вписуються у фінську модель інформаційного суспільства завдяки своїй, по суті, мережній структурі.

Досвід Європи засвідчує, що участь держави гарантує в ряді випадків більш сприятливі умови для реципієнтів венчурного капіталу.

Так, фонд VaekstFonden, що фінансується урядом **Данії**, не вимагає відшкодування наданих їм кредитів у випадку провалу проектів малого бізнесу, розрахованих на створення нових технологій.

Діюча в **Нідерландах** схема Technical Development Credits передбачає надання малому бізнесу позик, що також можуть не повертатися у випадку технічної чи комерційної невдачі.

Шведський інвестиційний фонд ALMI Foretagspartner AB, основним акціонером якого є уряд, звільняє фірми, що одержали на 6-10 років кредити з метою забезпечення стартового капіталу, від сплати відсотків у перші два роки і виплати самого боргу по позиці протягом перших чотирьох років.

Іншою формою сприяння розвитку венчурного бізнесу, що часто застосовується, є різні схеми державних гарантій інвестицій на випадок невдалого завершення профінансованих проектів малого бізнесу.

У **Німеччині** і **Франції** для таких цілей створюються спеціальні фінансові інститути, де держава виступає як великий акціонер чи вторинний гарант.

Програма, яка орієнтована на інвестиції венчурних фондів, діяла в 1981 – 1995 р. у **Нідерландах**, і припинила існування після того, як венчурний бізнес одержав досить широке поширення.

В другій половині 90-х років програми аналогічної спрямованості були ініційовані в **Австрії**, **Данії** і **Фінляндії**.

В **Ізраїлі** у 1992 році була створена державна компанія Yozma з капіталом у \$100 млн. Основною ідеєю створення компанії – залучити до партнерства широко відомих і успішних на Заході венчурних підприємців. Була поставлена умова – західні партнери повинні були навчати ізраїльтян всім аспектам технології венчурного бізнесу. Привабливість участі західних інвесторів забезпечувалася винятково пільговими для них умовами розподілу доходу (і страхування ризиків). Таким чином, гроші Yozma пішли на оплату послуг західних фахівців і окупилися у виді вкладених у бізнес \$5 млрд. інвестицій, з немислимим коефіцієнтом 50. Крім того, в Ізраїлі була створена надзвичайно ефективна система хайтек-інкубаторів при ряді університетів, яка працює по грантовій системі.

Безсумнівним підтвердженням ефективності венчурного бізнесу на ринках, що розвиваються, є досить висока активність закордонного венчурного капіталу в **Росії**. В даний час декларують свою присутність у Росії більше 40 венчурних фондів із сумарними активами не менш 4,3 млрд. доларів. На території Росії розміщені представництва близько 30 керуючих компаній венчурних фондів.

Основними джерелами засобів венчурного капіталу в Росії є Європейський Банк Реконструкції і Розвитку, Міжнародна Фінансова Корпорація і фонди, які фінансуються американським урядом – *TUSRIF (The United States – Russia Investment Fund)* і *Defence Enterprise Fund*).



Формування російських венчурних фондів за участю національного капіталу знаходиться в зародковому стані, хоча у цій роботі готові брати участь національні пенсійні фонди, страхові компанії і банки. Але відсутність відповідної законодавчої бази не дозволяє їм ефективно використовувати свої кошти у даному секторі економіки. Ситуація дещо змінилася після 2000 року, коли стали створюватися структури з російським за походженням капіталом. Була створена некомерційна організація "Венчурний інноваційний фонд" (ВІФ). Гроші з нього повинні вкладатися як первісні інвестиції у венчурні фонди, що мають працювати на комерційних засадах і формуватися в основному за рахунок позабюджетних коштів.

Велика увага приділяється питанням, пов'язаним із навчанням, вихованням, тренінгом менеджерів керуючих компаній. Ця діяльність здійснюється в тісному контакті з Російською асоціацією венчурного інвестування, Європейською асоціацією венчурного інвестування, Національною асоціацією венчурного інвестування США. Крім того, починаючи з 2000 р., у Росії щорічно проводяться венчурні ярмарки, у 1997 р. створена Російська асоціація венчурного інвестування (РАВІ). Також у 2003 р. розроблено проект Концепції розвитку венчурної індустрії в Росії (державної системи стимулювання венчурних інвестицій).



4. Законодавче регулювання розробки та реалізації державних програм України у сфері досліджень і розробок та інноваційного розвитку⁹

Як свідчить аналіз досвіду формування і організації виконання в Україні державних цільових наукових і науково-технічних програм (ДЦНТП), недоліки в програмному процесі значною мірою мають інституціональний характер, в першу чергу, завдяки відсутності належної правової і методичної бази при управлінні розробленням та реалізацією програм.

У зв'язку з цим слід внести зміни та доповнення до чинного законодавства і нормативних актів щодо регулювання процесів формування і управління виконанням ДЦНТП і державних цільових програм (ДЦП) в цілому, розробити і затвердити ряд положень і методик, що торкаються окремих стадій програмно-цільового планування та повноважень органів управління реалізацією програм.

З цією метою варто ретельно вивчити досвід країн-членів ЄС та інших країн щодо розроблення і застосування відповідних правових актів і методичних документів.

1. Аналіз регулювання відносин щодо розробки та реалізації в Україні державних цільових наукових і науково-технічних програм

1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин

Закони

1. Закон України “Про державні цільові програми” №1621-IV від 18.03.2004р.
2. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” N 1977-XII від 13.12.1991.
3. Закон України “Про наукову і науково-технічну експертизу” № 51/95-ВР від 10.02.1995.
4. Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002.
5. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» № 2623-III від 11. 07. 2001р.
6. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» № 2519-VI від 9.09.2010р.

Укази Президента України

1. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і України від 6 квітня 2006 року “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України “ N 606/2006 від 11 липня 2006 р.
2. Указ Президента України „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 липня 2001 року "Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку" № 640/2001 від 20 серпня 2001 р.

Постанови Верховної Ради України

1. Проект “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів”, що розглядалася під час парламентських слухань від 17 червня 209 р. та Рекомендацій парламентських слухань.
2. Постанова Верховної Ради України «Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні» № 1786-IV від 16.06.2004.

Акти Кабінету Міністрів України

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007р. №106 “Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм ”

⁹ При підготовці рекомендацій використовувався відповідний іноземний досвід, наведений у звітах проекту PR3, PR4.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.1995р. № 796 «Про затвердження Положення про державну наукову і науково-технічну програму»

1.2. Аналіз законодавства

Одним із перших нормативно-правових актів щодо формування і реалізації ДЦНТП в Україні було Положення про державну наукову і науково-технічну програму, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.1995р. № 796, дія якого поширюється і на порядок формування та реалізації наукових і науково-технічних частин державних (міжвідомчих) програм, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету.

“Положенням”, зокрема, було вперше визначено, що основою формування згаданих вище програм є схвалені Урядом концепції їх розроблення. Важливого значення для демократизації розроблення програм має п. 3 «Положення», згідно із яким ініціатором розроблення програм можуть бути органи державної влади і місцевого самоврядування, академії наук, підприємства, установи, організації та окремі громадяни.

П. 5 «Положення» передбачає, що орган управління програмою та керівника програми визначає Уряд України, чим забезпечується їх високий статус. Проте в п. 3 «Положення» констатується, що органом управління програмою може бути центральний орган державної виконавчої влади, академія наук (за згодою), національний науковий центр і лише в окремих випадках - провідна державна наукова або проектно-конструкторська організація. На нашу думку, центральний орган виконавчої влади, академія наук можуть бути державним замовником науково-технічної чи наукової програми, а функції управління, як свідчить світова практика, вони повинні делегувати керівникові програми та головній (і не обов'язково державній) науковій організації. В ринкових умовах функції управління державною програмою можуть бути покладені також на асоціацію, консорціум, акціонерне товариство, що створюються для реалізації програми.

Органу управління програмою доручається здійснювати експертизу окремих проектів та відбір на конкурсних засадах виконавців програми та укладання угод (контрактів) з виконавцями програми. Проте на практиці вказані функції виконував центральний орган виконавчої влади, що відповідав за розвиток науки і техніки (в останні роки МОН України).

П. 12 «Положення» передбачено створення органом управління програмою науково-технічної ради, персональний склад якої затверджується згаданим вище центральним органом виконавчої влади. Раді надано повноваження щодо проведення експертизи цільових проектів та конкурсного відбору їх виконавців, підготовки пропозицій про обсяги фінансування програми. Проте практично реалізуються, як правило, лише функції науково-технічних рад щодо розгляду проміжних та кінцевих звітів виконання програми і цільових проектів і в окремих випадках щодо пропозицій про припинення виконання окремих робіт та включення до складу програми нових проектів.

Важливе значення мають п.п. 15-18 «Положення» щодо відповідальності замовника за впровадження результатів виконання програми, яке повинно здійснюватись за рахунок власних коштів, коштів інших заінтересованих міністерств і відомств, підприємств і організацій, позабюджетних та інноваційних фондів різного рівня. При цьому відповідальність за відбір закінчених проектів і проведення їх державної експертизи повинен нести згаданий вище центральний орган виконавчої влади, якому разом з іншими органами виконавчої влади доручається забезпечувати умови для широкого використання науково-технічної продукції під час формування та виконання державних замовлень з організації виробництва та випуску нової продукції, реалізації державних і регіональних інноваційних програм та окремих проектів.

Проте на практиці ці функції державні замовники і згаданий вище центральний орган виконавчої влади не виконували, про що, зокрема, свідчить відсутність впроваджених у виробництво проектів, виконаних у 2003-2006 роках ДЦНТП з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.

Слід відзначити, що п. 19 «Положення» передбачена статистична звітність організацій та підприємств всіх форм власності про використання науково-технічної продукції, переданої їм для наукової та виробничої діяльності.

Згаданому вище органу центральної виконавчої влади разом із Держкомстатом доручалось щорічно здійснювати аналіз результативності ДЦНТП та ефективності використання науково-



технічної продукції і подавати до Уряду аналітичну довідку з цих питань. Проте в останні 5 років статистична звітність щодо виконання ДЦНТП не ведеться.

У законодавчому полі України ДЦНТП знайшли своє місце в ст. 36 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (в редакції Закону № 3421-IV від 09.02.2006р.), згідно із якою передбачено, що ДЦНТП є основним засобом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки шляхом концентрації науково-технічного потенціалу держави для розв'язання найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем.

При цьому законодавчо закріплюється, що ДЦНТП з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки формується центральним органом виконавчої влади у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, що нівелює відповідальність і зацікавленість інших міністерств та відомств у формуванні і реалізації вказаних програм.

Слід відмітити, що ще Законом України від 11.07.2001 р. № 2633-III «Про пріоритетні напрями розвитку, науки і техніки» було передбачено, що реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки здійснюється через систему ДЦНТП, а також державне замовлення на науково-технічну продукцію.

Формування переліку вказаних програм доручалось спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у сфері наукової і науково-технічної діяльності (ст.3). Обсяг коштів на їх фінансування повинен був становити не менше 30% загального обсягу бюджетного фінансування видатків на науку. Фактично ж у 2003-2006рр. виділялось на всі ДЦНТП і наукові частини ДЦП від 7,9% у 2003р. до 5,7% у 2006р. для 21÷16 головних розпорядників бюджетних коштів, у т.ч. для реалізації ДЦНТП з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки – відповідно лише 0,68-0,33%, тобто у 44-90 разів менше передбачених згаданим вище Законом.

Варто відзначити, що Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 9.09.2010р. №2519-VI вказана вище норма вже не передбачена.

Обов'язковість наукової і науково-технічної експертизи ДЦНТП, інноваційних програм та проектів державного значення, а також міждержавних, галузевих і міжгалузевих програм у сфері наукової і науково-технічної діяльності передбачена Законом України «Про наукову і науково-технічну експертизу».

Проте в цьому Законі чомусь не йдеться про експертизу наукових і науково-технічних частин державних цільових програм іншого спрямування.

Правові засади розроблення, затвердження та виконання державних цільових програм (ДЦП) різної спрямованості, у тому числі наукових і науково-технічних, вперше серед країн СНД було визначено Законом України «Про державні цільові програми»

В Законі:

- приводиться визначення державних цільових програм (ДЦП), встановлено їх чітка класифікація та ієрархічне співвідношення;
- визначено мету, основні умови розроблення ДЦП та їх роль і місце в системі планування та прогнозування економічного і соціального розвитку України;
- окреслено коло суб'єктів формування і реалізації ДЦП, їх права, обов'язки та відповідальність. Зокрема, покладено на центральний орган виконавчої влади з питань економіки функції методичного забезпечення робіт з розроблення та виконання ДЦП та їх обліку;
- розкрито зміст основних стадій розроблення і виконання програм;
- встановлено обов'язкові вимоги до змісту програм та їх концепцій;
- підкреслено обов'язковість державної експертизи проектів ДЦП та проведення конкурсного відбору виконавців заходів і завдань програми;
- законодавчо закріплено демократичні принципи і відкритість у формуванні і реалізації ДЦП шляхом публікації в офіційних засобах масової інформації проектів їх концепцій для громадського обговорення та заключних звітів про результати виконання програм.

Разом з тим, в Законі відсутня стаття щодо державної статистичної звітності про хід виконання ДЦП, що не дозволяє отримувати центральним органам законодавчої і виконавчої влади своєчасну інформацію про стан виконання програм і ефективність використання державних коштів на їх реалізацію і, врешті – решт, приводить до істотного послаблення систематичного контролю з цих питань.

Законом передбачається необхідність обов'язкової державної експертизи проектів ДЦП, проте відповідна стаття щодо мети, змісту і механізму цієї експертизи в ньому відсутня. Лише відносно наукових і науково-технічних програм передбачено, що їх державну наукову і науково-технічну експертизу здійснює центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки, тобто він проводить експертизу програм, які практично сам і формує.

В класифікації ДЦП за спрямованістю відсутні інвестиційні та інноваційні програми, незважаючи на те, що реалізація останніх передбачена Законом України "Про інноваційну діяльність". Це в умовах впровадження інноваційної моделі розвитку економіки не може бути виправданим. Крім того, поняття "наукові програми" чомусь обмежені лише фундаментальними дослідженнями.

Не визначена в цьому Законі взаємна відповідальність державних замовників і виконавців за виконання і досягнення цільових показників програм. Не розкрито фінансово-кредитний механізм розробки і реалізації програм, відсутні економічні важелі управління їх виконанням.

Окремі правові норми щодо ДЦП і ДЦНТП були передбачені в указах Президента України і постановах Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Так згідно із Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 липня 2001 року «Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку» було доручено Кабінету Міністрів України підготувати і внести на розгляд Верховної Ради України проект Державної програми науково-технічного розвитку України, в якому передбачити заходи щодо реалізації Концепції науково-технічного та інноваційного розвитку України, а також положень Концепції (основи державної політики) національної безпеки України, що стосуються науко-технічної сфери, та заходи з оновлення матеріально-технічної бази наукових і науково-технічних установ, заохочення молоді до участі в науковій та науково-технічній діяльності.

Проте розроблення вказаної програми завершилось недолугою її концепцією, підготовленою МОН України.

Указом Президента України «Про рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року "Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України" №606/2006 від 11 липня 2006 р. доручалось Уряду опрацювати пропозиції про збільшення обсягів програмно-цільового фінансування прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок та прийняти нормативно-правовий акт щодо врегулювання порядку розроблення та виконання державних цільових програм.

Проте, починаючи з 2007 р. до цього часу Мінфін не виділяє кошти на формування і реалізацію ДЦНТП з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.

В ці роки виконувалось 6-11 ДЦНТП, які не попали в число пріоритетних. Але бюджетну підтримку отримує, як правило, лише половина цих програм. При цьому на реалізацію окремих програм виділяються значно менші від затверджених Урядом чи Парламентом бюджетні кошти. Так, на виконання Загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукоємних технологій у 2006-2008 рр. виділялось 1,3-0,3% від передбачених законом про затвердження програми.

Всього у 2009 році ДЦНТП отримали з державного бюджету лише 3,6% бюджетних витрат на науку, а з урахуванням наукових і науково-технічних частин державних цільових програм іншого спрямування – 9,6% вказаних витрат.

Доручення Уряду у згаданому указі щодо врегулювання порядку розроблення та виконання державних цільових програм було виконано. Відповідний Порядок було розроблено і затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007р. № 106.



Згідно із постановою Верховної Ради України від 16.06.2004. № 1786-IV «Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні» було рекомендовано Кабінету Міністрів України при підготовці проектів Закону про Державний бюджет України на 2005 і наступні роки забезпечити досягнення параметрів видатків на фінансування ДЦНТП з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки на рівні 30% видатків на науку, а також до 1.10.2004р. розробити рекомендації щодо формування загальнодержавних, галузевих та регіональних інноваційних програм.

Щодо першого доручення, то навіть з урахуванням наукових і науково-технічних частин ДЦП іншого спрямування бюджетне фінансування ДЦНТП у 2005-2009рр. не досягало і 10% видатків на науку.

Рекомендації щодо формування інноваційних програм не були розроблені. вказані програми, як було відмічено вище, поки що знаходяться поза законодавчим полем України.

В проекті Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, що розглядалася під час парламентських слухань 17.06.2009р., підкреслювалась необхідність здійснення системних заходів щодо вдосконалення програмно-цільового механізму реалізації пріоритетних завдань в інноваційній сфері. Це, зокрема, стосується проведення ретельного перегляду існуючого переліку програм, їх комплексної експертної проблемно-орієнтованої оцінки з точки зору їх відповідності визначеним пріоритетам.

Вказану рекомендацію наразі виконати не є можливим, зважаючи на те, що прикінцевими положеннями Закону України від 9.09.2010р. № 2519-VI «Про внесення змін до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» доручено Уряду лише протягом року з дня набрання чинності цим Законом забезпечити перегляд державних цільових програм та приведення їх у відповідність із пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки, визначеними цим Законом. Крім того досі не затверджено жодної державної цільової інноваційної програми. Проект нового закону «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» ще не розглянуто парламентом.

Проектом Стратегії визначена необхідність в ініціюванні процесу широкого впровадження інноваційних програм розвитку у всіх галузях, регіонах, на підприємствах і установах поряд з програмами випереджального інноваційного розвитку в пріоритетних напрямках економіки. З цією метою, в першу чергу, слід легалізувати державні цільові інноваційні програми в Законі України «Про державні цільові програми», а також розробити і затвердити рекомендації щодо формування інноваційних програм різного рівня (згідно із постановою Верховної Ради України від 16.06.2004р. № 1786-IV)

Підготовлений відповідно до Закону України «Про державні цільові програми» і затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 106. «Порядок розроблення та виконання державних цільових програм» певною мірою визначає механізм розроблення, погодження і подання для затвердження та виконання ДЦП.

Зокрема, в цьому нормативному акті детально розписано зміст розділів щодо розроблення проекту концепції програми (п. п. 7-13), визначено необхідність організації її громадського обговорення з боку ініціатора на засіданнях колегії, конференціях, нарадах, за результатами якого готуються пропозиції, що враховуються під час доопрацювання проекту (п.14).

Заслуговує на увагу перелік критеріїв, що повинні враховуватись під час погодження проекту концепції з Мінфіном та іншими заінтересованими органами виконавчої влади (п. п. 15-16).

Проте, цей документ у ряді пунктів дублює статті Закону, а в частині управління ДЦП і експертизи їх проектів потребує конкретизації.

Зокрема, згідно із п.41 державному замовнику дозволено утворювати лише в разі потреби координаційну (науково-технічну) раду на чолі із керівником програми. Проте функції, права і обов'язки згаданої вище ради в «Порядку» не зафіксовані.

Що ж до державної експертизи проекту програми, то п.32 «Порядку» доручає організацію її проведення державному замовнику програми.

При цьому експертиза проводиться за різними (часто і різновекторними напрямками): наукова, науково-технічна, екологічна, інвестиційна, санітарно-епідеміологічна, експертиза земельпорядної документації тощо. Для кожної з перелічених експертиз визначено законодавчими актами свої критерії, що регламентують проведення локальних експертиз. І часто-густо в різних державних експертизах вони протирічають один одному. Так, при позитивних висновках наукової та науково-технічної експертизи, експертиза інвестиційна чи екологічна тієї чи іншої ДЦП може бути негативною.

Викладене вище свідчить про необхідність обов'язкового проведення комплексної державної експертизи концепцій та проектів ДЦП і ДЦНТП, аналізу всієї сукупності діючих програм та тих, що розробляються з метою встановлення їх відповідності пріоритетам економічного, соціального, науково-технічного, екологічного та національно-культурного розвитку держави й реальності реалізації вказаних пріоритетів в рамках сукупності цільових програм, проведення експертизи ефективності використання бюджетних коштів на їх виконання.

Аналіз всієї сукупності законодавчих і нормативно-правових актів України, що регулюють процеси формування і реалізації як державних цільових програм в цілому, так і їх складової - державних цільових наукових і науково-технічних програм, свідчить, з одного боку, про неузгодженість їх окремих положень, що стосуються одних і тих же суб'єктів, об'єктів та процесів програмно-цільового управління, а з іншого боку - про неповноту і системну незавершеність вказаних актів.

Так, після прийняття у 2004 р. Закону України «Про державні цільові програми» і затвердження у 2007р. Порядку розроблення і виконання державних цільових програм не втратило своєї чинності затверджене у 1995р. «Положення про державну наукову і науково-технічну програму»

Як, відмічалось вище, згідно ст.. 6 Закону ініціювати розроблення ДЦП можуть лише Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, Національний банк, Національна академія наук, верховна Рада АРК, обласні Київська та Севастопольська міські ради, Рада Міністрів АРК, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації. Водночас згідно з п. 3 «Положення» ініціаторами розроблення програми можуть бути підприємства, установи, організації та громадяни.

П. 5 «Положення» передбачено, що при прийнятті рішення про формування програми Уряд визначає її замовника, орган управління та керівника програми. Згідно ж із Ст.. 7 Закону Кабінет Міністрів визначає лише державних замовників, а керівника програми призначає державний замовник (Ст. 8).

Про орган управління ДЦП в Законі не йдеться. Водночас, «Положенням» визначено, що орган управління програмою здійснює експертизу окремих проектів та відбір на конкурсних засадах виконавців програм (п.6), а також укладає угоди (контракти) з виконавцями програми (п.8).Законом (Ст.. 11) передбачено, що договір (контракт) укладає державний замовник, який згідно із п. 32 «Порядку» організовує проведення державної експертизи проекту програми.

Згідно із п. 12 «Положення» органом управління програмою створюється науково-технічна рада, склад якої затверджується центральним органом виконавчої влади з питань наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.П. 41 «Порядку» передбачено, що державний замовник утворює науково-технічну раду програми (лише в разі потреби), склад ради затверджується державним замовником.

У згаданих вище документах відсутні повноваження органів управління програми, механізми їх конкурсного відбору та державної експертизи, фінансування ,економічного стимулювання, моніторингу виконання.

1.3. Питання, що мають бути вирішені

1.3.1. Питання, що потребують вирішення на рівні законодавства.

На законодавчому рівні повинні бути вирішені питання щодо:

- включення інноваційних програм в класифікацію державних цільових програм за спрямованістю;



- включення в перелік ініціаторів розроблення ДЦП галузевих академій наук, підприємств і наукових організацій та окремих громадян;
- призначення керівника ДЦП і ДЦНТП Кабінетом Міністрів України, а не державним замовником (Ст. 7 Закону України «Про державні цільові програми»), законодавче закріплення створення і функціонування організаційної структури управління програмами;
- надання права державним замовникам внесення часткових змін до програм в частині уточнення окремих показників і заходів, строків їх виконання і переліку виконавців;
- введення статистичної звітності про стан виконання ДЦП і ДЦНТП та інноваційних програм і законодавче закріплення повноважень органу центральної виконавчої влади з питань статистики у сфері реалізації ДЦП».
- визначення взаємної відповідальності замовників і виконавців за виконання і досягнення цільових показників програм;
- передбачення в підзаконних актах чітких механізмів експертизи, конкурсного відбору завдань (цільових проектів) і виконавців, фінансування ДЦП і ДЦНТП, організації виконання і моніторингу програм, включення до форми завдань і заходів програми їх конкретних виконавців.

1.3.2. Питання, врегульовані на законодавчому рівні, проте не реалізовані (реалізовані частково)

1. Ст. 6 Закону України від 11.07.2001р. № 2623-III «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» було визначено, що обсяги фінансування з Державного бюджету ДЦНТП з ПН РНТ повинні становити не менше 30% загального обсягу бюджетного фінансування видатків на науку.

Проте ця норма навіть з урахуванням наукових частин ДЦП не досягла і 10%. Законом України від 9.09.2010р. №2519-VI «Про внесення змін до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» вона вже не передбачена.

2. Доручення Кабінету Міністрів України підготувати і внести на розгляд Верховної Ради України проект Державної програми науково-технічного розвитку України згідно із Указом Президента України „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 липня 2001 року "Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку" № 640/2001 від 20 серпня 2001 р.

Не виконано.

3. Доручення Кабінету Міністрів України опрацювати пропозиції про збільшення обсягів програмно-цільового фінансування прикладних наукових досліджень і науково-технічних(експериментальних) розробок згідно із Указом Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України “ N 606/2006 від 11 липня 2006 р.

Не виконано.

4. Рекомендації Кабінету Міністрів України при підготовці проектів Закону про Державний бюджет України на 2005 і наступні роки забезпечити досягнення параметрів видатків на фінансування ДЦНТП з ПН РНТ на рівні 30% видатків на науку згідно із Постановою Верховної Ради України “Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні” № 1786-IV від 16.06.2004р.

Не виконано.

5. Рекомендації Кабінету Міністрів України розробити рекомендації щодо формування загальнодержавних, галузевих та регіональних інноваційних програм згідно із Постановою Верховної Ради України Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні” № 1786-IV від 16.06.2004р.

Не виконано.



6. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.1995р. № 796 «Про затвердження Положення про державну наукову і науково-технічну програму» (П. 12) передбачено створення органом управління програмою науково-технічної ради, її повноваження і статус.

Реалізовано частково. Більшість науково-технічних рад працюють не регулярно, не виконують функцій щодо розподілу і перерозподілу коштів між цільовими проектами програми. Їх, як правило, очолюють керівні працівники наукових організацій, завантажені основною роботою.

7. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.1995р. № 796 «Про затвердження Положення про державну наукову і науково-технічну програму» (П.п.15-18) визначена відповідальність державних замовників за впровадження результатів виконання ДЦНТП.

Не виконується.

8. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.1995р. № 796 «Про затвердження Положення про державну наукову і науково-технічну програму» (П.19) передбачена статистична звітність організацій та підприємств про використання науково-технічної продукції, переданої їм для наукової та виробничої діяльності.

Не виконується. Законом України «Про державні цільові програми» не передбачена статистична звітність про виконання ДЦП.



5. Національна інноваційна системи та питання правового забезпечення її функціонування¹⁰

1.1. Аналіз законодавства

Інноваційні процеси та пов'язані з ними трансформації відбуваються завдяки функціонуванню сукупності організацій та інститутів, які здійснюють розробку, впровадження чи використання і комерціалізацію інноваційних продуктів та забезпечують успішну реалізацію інноваційних проєктів на кожній їх стадії. У їхній єдності та взаємозв'язку з урахуванням правових, фінансових, організаційних та соціальних аспектів вони утворюють структуру, що отримала назву національної інноваційної системи.

Розробкою змісту цього поняття займається економічна наука, в межах якої вже склалися різні підходи до її визначення. Нею інноваційна система розглядається як комплекс економічно взаємодіючих наукових та інноваційних елементів й інституційних структур соціально-економічної системи, які забезпечують господарський розвиток та зріст якості життя населення на базі знань і нововведень шляхом генерування, інвестування та практичного застосування результатів інноваційної діяльності¹¹.

Національна інноваційна система, будучи категорією системного порядку, характеризується структурованістю, цілісністю, відособленістю, підпорядкуванням загальній цілі стимулювання, забезпечення та поширення інноваційних трансформацій. Системний характер поняття національної інноваційної системи означає, що технологічний розвиток розглядається не у вигляді односторонніх спрямованих причинно-наслідкових зв'язків, що ведуть від науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт до інновацій, а й як процес взаємодії та зворотних зв'язків між всім комплексом економічних, соціальних, політичних, організаційних та інших факторів, які визначають створення інновацій¹². Національна інноваційна система не просто охоплює сферу, яка генерує нові знання та доводить їх до стану практичного застосування чи впровадження, а й виступає механізмом реалізації інтелектуального капіталу держави. Більше того, вона утворює структуру, яка безпосередньо забезпечує протікання інноваційних процесів. Це, у свою чергу, означає обумовленість ступеня впровадження в межах національної економіки країни інноваційної моделі розвитку ефективністю функціонування національної інноваційної системи. Будучи напряму пов'язаною з творчою інтелектуальною діяльністю, якій властиві свобода та непередбачуваність (хоча й очікуваність) результатів, робота національної інноваційної системи значною мірою здійснюється на засадах саморегулювання, а тому одночасно із зазначеними аспектами її розглядають і як структуру управління інноваційними процесами.

Таким чином, національна інноваційна система, з одного боку, є генератором нових знань, та виконує трансформаційну функцію – забезпечує їх доведення до стану інноваційних продуктів та інновацій, а з іншого, – нею самостійно визначаються напрямки інноваційних процесів, активність та результативність інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Підхід до формування національної інноваційної системи видається таким, що заслуговує на увагу не лише економістів, а й представників юридичної науки, законодавчої та виконавчої гілок влади для вибрання його за орієнтир при розробленні правового механізму функціонування інноваційної моделі економіки, при формуванні інноваційної політики держави. Розуміння процесів, явищ, закономірностей та тенденцій, що властиві національній інноваційній системі, надасть можливість виявити найбільш актуальні питання та перепони інноваційного розвитку економіки країни, складності у взаємодії елементів національної інноваційної системи, а також її зовнішніх зв'язках, сприяти технологічним змінам в діяльності суб'єктів господарювання та підвищенню їх конкурентоспроможності.

¹⁰ Рекомендації підготовлені з врахування практики України.

¹¹ Стратегический ответ России на вызовы нового века / Под общей ред. академика Л.И. Абалкина // М.: „ЭКЗАМЕН“, 2004. – 606 с. – С. 300

¹² Маренков Н.Л. Инноватика: Учебное пособие. – М.: Ком книга, 2005. – 304 с. – С. 180



Однак, слід визнати, що в Україні питання формування національної інноваційної системи, незважаючи на розуміння особливої актуальності його вирішення, в цілому досить знаходиться в початковому стані, хоча урядом ще до кінця 2006 р. мала бути затверджена Концепція розвитку національної інноваційної системи¹³. Фактично ж така Концепція була затверджена Кабінетом Міністрів України 17 червня 2009 р.¹⁴

Відповідно до Концепції розвитку національної інноваційної системи національна інноваційна система визнається сукупністю законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу.

Ураховуючи, що право, будучи одним з основних та дієвих регуляторів суспільних відносин, може не лише впорядковувати, а спрямовувати та стимулювати розвиток суспільно корисних відносин, вважаємо, що питання про введення до правового поля України категорії „національна інноваційна система”, законодавчого закріплення основних її елементів та врегулювання відносин, що складаються між суб'єктами, які залучені до її функціонування, повинно вирішуватися мінімум на рівні закону, а не підзаконного нормативно-правового акту, оскільки сама національна інноваційна система є необхідною передумовою підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання та формування інноваційної моделі національної економіки. Більш того, оскільки підхід до системного врегулювання відносин, що виникають у зв'язку із здійснення інноваційної діяльності, реалізацією інноваційних проектів, має використовуватися державою при розробленні та здійсненні інноваційного напрямку економічної політики, законодавче закріплення національної інноваційної системи та правове врегулювання відносин, що складаються при її функціонуванні, може стати методологічним підґрунтям для формування правової інноваційної політики держави.

Концепцією розвитку національної інноваційної системи визначено наступні основні складові – підсистеми національної інноваційної системи:

(а) державного регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи;

(б) освіти, що складається з вищих навчальних закладів, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою, а також навчальних закладів, які проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів;

(в) генерації знань, що складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи вищих навчальних закладів, наукові та конструкторські підрозділи підприємств;

(г) інноваційної інфраструктури, що складається з виробничо-технологічної, фінансової, інформаційно-аналітичної та експертно-консалтингової складової, а також з технополісів, технологічних та наукових парків, інноваційних центрів та центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів; інформаційних мереж науково-технічної інформації, експертно-консалтингових та інжинірингових фірм, інституційних державних та приватних інвесторів;

(д) виробництва, що складається з організацій та підприємств, які виробляють інноваційну продукцію і надають послуги та (або) є споживачами технологічних інновацій.

Слід відзначити, що поняття «національна інноваційна система» іншими законодавчими та нормативно-правовими актами України не визначено.

¹³ Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 6 квітня 2006 р. „Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України”: Указ Президента від 11.06.2006 р. / Урядовий кур'єр. – 2006. – 15 липня. – № 130. – С. 9.

¹⁴ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: розпорядження КМУ від 17.06.2009 р. № 680-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 47. – Ст. 1593

Не встановлений на законодавчому рівні механізм взаємодії між різними її підсистемами та не розроблені спеціальні правові засоби державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання у межах кожної з підсистем.

Таким чином, слід визнати, що при формуванні ж і реалізації інноваційної політики держава не зорієнована на забезпечення функціонування національної інноваційної системи. У цьому контексті важливо відмітити, що у запропонованому Міністерством освіти і науки України проекту ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інноваційної діяльності» не закладено принцип законодавчого забезпечення функціонування та сталого розвитку національної інноваційної системи: не надано її дефініції, не визначено її структуру та не передбачено правові засади діяльності суб'єктів господарювання, що утворюють її підсистеми. У цій частині запропоновано лише удосконалення визначення інноваційної інфраструктури як сукупності суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (організаційні, посередницькі, фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо). До елементів інноваційної інфраструктури, зокрема, віднесено: центри трансферу технологій, інноваційні бізнес-інкубатори, інноваційні структури.

1.2. Питання, що мають бути вирішені

Визначення поняття національної інноваційної системи має бути закріплено, перш за все, у Господарському кодексі України¹⁵ (далі – ГКУ) у главі 34 та ЗУ (далі – ЗУ) «Про інноваційну діяльність»¹⁶, оскільки саме вона має визнаватися предметом інноваційної політики держави. Вважаємо, що з правової позиції національна інноваційна система може бути визначена як комплекс економічно, організаційно та юридично взаємодіючих суб'єктів наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, інші підприємства, установи, організації, які здійснюють, забезпечують та/або сприяють проведенню наукових досліджень, розробленню, комерціалізації та практичному застосуванню (в реальному секторі економіки) результатів інтелектуальної діяльності та інноваційних об'єктів в межах національних кордонів.

Наведена дефініція національної інноваційної системи у разі її законодавчого закріплення дозволить, на наш погляд, окреслити не лише суб'єктів, діяльністю яких забезпечується функціонування такої системи, але й відбиває предмет їхньої діяльності, враховуючи напрямки та форми їх взаємодії між собою.

Крім визначення національної інноваційної системи повинно бути встановлено у законодавстві її структуру та принципи діяльності, що необхідно для розроблення та застосування ефективних засобів її державного регулювання. У цьому аспекті важливого значення набує розуміння та законодавче закріплення того, що національна інноваційна система складається з регіональних інноваційних систем, результат функціонування яких прямо пропорційно впливає на загальний стан національної інноваційної системи.

Пропонуємо встановити у ГКУ та ЗУ «Про інноваційну діяльність» норму наступного змісту: «Національна інноваційна система об'єднує регіональні інноваційні системи, які утворилися або створюються у межах однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць та функціонування яких має на меті стимулювання проведення наукових досліджень, використання наукового потенціалу та знань (в реальному секторі економіки), активізацію інноваційної діяльності суб'єктів господарювання на відповідній території та забезпечення економічного розвитку відповідної (-их) адміністративно-територіальної (-их) одиниці (одиниць) на основі впровадження (реалізації) результатів інтелектуальної діяльності та інноваційних об'єктів».

Безумовно, нормативного закріплення потребує й структура національної інноваційної системи, причому на рівні закону. З метою визначення напрямів інноваційної політики держави, яка повинна

¹⁵ Господарський кодекс України. Затверджений Законом України від 16 січня 2003 р., № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.

¹⁶ Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002р., № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.



реалізовуватися у кожній підсистемі національної інноваційної системи, вважаємо, доцільним визначення структури національної інноваційної політики у ГКУ та ЗУ «Про інноваційну діяльність».

Як вбачається, основні елементи структури національної інноваційної політики визначені у Концепції розвитку національної інноваційної системи: освіти, генерації знань, інноваційної інфраструктури та виробництва. Однак державне регулювання, що складається із законодавчих, структурних і функціональних інституцій, які встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи, вважаємо, неможна включити до складу національної інноваційної системи, оскільки остання характеризується автономністю функціонування щодо держави, а тому й зазначений феномен становить суть функціональних зв'язків національної інноваційної системи із зовнішнім щодо неї оточенням – державою.

Крім того, нормативне регулювання як один із аспектів державного регулювання взагалі становить основу функціонування національної інноваційної системи, а не як не її структурний елемент.

Обраний законодавцем підхід до визначення національної інноваційної системи також не враховує та не відводить місця до такого важливого елементу останньої як ринок об'єктів інтелектуальної власності та інноваційних об'єктів, в тому числі технологій.

Інтегративна якість та визначені властивості національної інноваційної системи дозволяють більш-менш чітко встановити певний мінімальний розмір структури, так би мовити "кристалічну решітку", яка за умови взаємодії елементів, що її утворюють, забезпечує виконання системою покладених на неї функцій. Така мінімальна конструкція складається з декількох конструктивних складових, які разом забезпечують реалізацію інноваційного процесу та створення власно інновацій як інтегративної якості національної інноваційної системи.

Іншими словами, мінімальний обсяг структури національної інноваційної системи має бути достатнім і необхідним для виникнення її основної інтегративної властивості – інновацій. Вважаємо, що така елементарна структура національної інноваційної системи, яку доцільно визначити на законодавчому рівні у ГКУ та ЗУ «Про інноваційну діяльність», складається з:

1) підсистеми науки, в межах якої відбувається генерація нових ідей, розроблення нововведень та до якої входять суб'єкти наукової діяльності, (а саме: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, громадські організації в науковій та науково-технічній сфері), а також фізичні особи, що здійснюють інтелектуальну діяльність;

2) підсистеми технічного забезпечення (виробників) інноваційних продуктів, діяльність якої спрямована на доведення розробок до придатного для впровадження й комерціалізації стану, тобто їх трансформацію в інноваційні продукти;

3) підсистема споживання інноваційних продуктів, яку утворюють споживачі або реципієнти інноваційних продуктів та об'єктів інтелектуальної власності, – суб'єкти господарювання, що використовують (упроваджують) інноваційні продукти;

4) підсистема інфраструктури національної інноваційної системи (інноваційної інфраструктури), яка виконує функцію ресурсного забезпечення або сприяння реалізації інноваційних проєктів, забезпечення ефективного здійснення інноваційної діяльності й впровадження інновацій.

Доцільно відзначити, що інфраструктуру національної інноваційної системи утворюють суб'єкти господарювання, діяльність яких спрямовано на забезпечення, підтримання, полегшення здійснення інноваційної діяльності її суб'єктами, на надання допомоги й ресурсне забезпечення інших суб'єктів господарювання при реалізації ними інноваційного проєкту з метою успішного доведення результатів інтелектуальної діяльності до стану інноваційних продуктів та їх використання (впровадження) як інновацій.

Метою функціонування інфраструктури національної інноваційної системи є створення умов для ефективної взаємодії між наукою та виробництвом, поєднання реального попиту на нову, суттєво

удосконалену продукцію, процеси (технології), нові/суттєво удосконалені роботи (послуги), нове /суттєво удосконалене виробництво з відповідними пропозиціями.

Однією із складових інноваційної інфраструктури є підсистема інноваційного посередництва, яка функціонування якої спрямовано на поєднання попиту та пропозиції на нові розробки, інноваційні продукти забезпечення просування розробок від їх розробників до реципієнтів інноваційних продуктів.

Національна інноваційна система, будучи системним утворенням, характеризується не лише структурою, а й функціональними зв'язками, які забезпечують узгоджену роботу всіх її конструктивних елементів. З економічної точки зору функціональні зв'язки становлять собою певний рух різного роду об'єктів. Зокрема, в межах національної інноваційної системи функціональні зв'язки (відносини) можуть складатися щодо грошових коштів, інформації, виконання робіт (науково-дослідних, дослідно-конструкторських, технологічних на ін.) або надання послуг (зокрема, освітні послуги, послуги з професійної підготовки, надання консультацій, послуги з оцінки нематеріальних активів на ін.), а також щодо самих результатів інтелектуальної діяльності, в тому числі інноваційних продуктів, які виступають як самостійний товар. З правової точки зору функціональні зв'язки є відносинами, що виникають між суб'єктами господарювання щодо різних об'єктів у зв'язку із створенням, впровадженням та оборотом інноваційних продуктів та/або з метою забезпечення їх реалізації як інновацій.

Зв'язки щодо передачі, обміну об'єктів інтелектуальної власності та інноваційних продуктів, які виникають між такими підсистемами національної інноваційної системи, як підсистема науки, підсистема технічного забезпечення (виробників) інноваційних продуктів, підсистема реципієнтів інноваційних продуктів та підсистема інноваційних посередників, утворюють в економічному аспекті інноваційний ринок, а своє правове оформлення отримують у вигляді зобов'язальних відносин. Інноваційний ринок в силу особливостей свого функціонування охоплює в межах національної інноваційної системи так би мовити певний простір, і також може бути представлений як певне відособлене утворення, що має системний характер.

Основною передумовою становлення інноваційного ринку як особливої сфери обміну об'єктами інтелектуальної власності та інноваційними продуктами і як сукупності відносин, які при цьому складаються, треба, на наш погляд, вважати затребуваність інновацій не лише як фактору виробництва, але й як самостійного товару, так мовити, кінцевого споживання. І саме останній аспект інновацій відіграє визначальну роль – у зв'язку з нематеріальним характером об'єктів інтелектуальної власності, які становлять центральну ланку будь-якої інновації, а також із необхідністю сполучення в інноваційній діяльності якісно різних видів праці (інтелектуальної, фінансової й виробничої), існує розрив між розробкою (створенням) інноваційного продукту і його впровадженням у виробництво. При цьому через спеціалізацію праці, а, отже, і домінування різних факторів виробництва, з'єднати останні в якісно необхідному обсязі для повномасштабного здійснення інноваційної діяльності, як правило, реально складно виконуване завдання. Цим пояснюється попит з боку власників фінансового й виробничого капіталів на результати інтелектуальної праці ресурси, завдяки яким можливо отримати додатковий прибуток при інших рівних з конкуруючими суб'єктами умовах діяльності (у тому числі, і без зміни профілю підприємства). Таким вимогам відповідають, головним чином, саме інноваційні продукти, які за рахунок підвищення якості (удосконалення) товарів або технологій, здатні поліпшити показники виробничого процесу та/або конкурентоспроможності виробленої продукції. У володільців же нових знань та інформації зазвичай відсутні виробничо-фінансові ресурси, що визначає пропозицію ними власних розробок іншим суб'єктам. Таким чином, асиметрія у володінні факторами виробництва в цілому й інтелектуальними ресурсами зокрема стимулює виникнення особливої сфери попиту та пропозиції (обміну) – ринку, на якому товаром виступають власне інноваційні об'єкти.

Інноваційні продукти, що містять об'єкти інтелектуальної власності, стають усе більше затребуваним товаром, завдяки їх визначальній ролі у підвищенні технічного рівня виробництва, у випуску продукції, здатної задовольняти все зростаючі потреби суспільства, в удосконалюванні системи господарювання в цілому. Інновації як впроваджені нові продукти, засоби, технології, винайдені або створені в результаті проведених наукових досліджень, що якісно відрізняються від своїх аналогів, й перш за все, своїм інтелектуальним рівнем, визнаються найбільш ефективними



засобами технологічного розвитку господарюючих суб'єктів, забезпечення їх сильних конкурентних позицій.

У зв'язку із підвищенням попиту на інноваційні продукти виникли нові напрямки діяльності для суб'єктів господарювання, що активно набирають масштаби та обороти. Зокрема, в Україні раніше були не відомі технопарки, інноваційно-інвестиційні центри, венчурні фірми, такі види діяльності, як оцінка бізнесу й інтелектуальної власності, Інтернет-біржа інтелектуальної власності, інформаційно-аналітичне, консультаційне, менеджмент-маркетингове забезпечення інноваційної діяльності, аутсорсинг та інші. З'являються нові суб'єкти господарювання, зайняті аналізом, управлінням та оптимізацією процесу отримання інноваційного доходу на різних етапах створення додаткової вартості протягом всього інноваційного циклу. Одержали розвиток нові форми й механізми використання кредитно-фінансових інструментів – кредитування довгострокових інноваційних проектів банками, інвестиційними фондами, страхування інноваційних ризиків, інноваційне фінансування під заставу об'єктів права інтелектуальної власності, спеціалізовані венчурні фонди й інше.

Національна інноваційна система, незважаючи на її саморегульований характер, не є абсолютно автономною, відособленою системою. Вона тісно взаємодіє і навіть пронизує інші системи держави (зокрема, економічну, освітню, соціальну) або їх структурні елементи (промисловість, інвестиційний ринок, ринок фінансових послуг та ін.), які виступають щодо неї найближчим зовнішнім оточенням та з якими складаються зовнішні функціональні зв'язки. Крім того, серед зовнішніх зв'язків національної інноваційної системи слід виокремлювати її відносини з самою державою як політичною організацією суспільства. Вони складаються як суб'єкт-об'єктні відносини управління, що привносить у функціонування національної інноваційної системи ознак певного рівня регулювання. Таким чином, національну інноваційну систему слід розглядати і як елемент системи вищого порядку, а тому між нею і державою складаються певні ієрархічні відносини, яким властивий механізм управління. Тому використання засобів державного регулювання щодо національної інноваційної системи не означає нівелювання саморегульованих засад, що їй властиві. Саме у поєднанні механізми саморегулювання та управління забезпечують стійке положення та сталий розвиток національної інноваційної системи.

Взаємозв'язки держави та її систем з національною інноваційною системою мають отримати правове визначення та юридичне закріплення, оскільки саме нормативний регулятор виступає запорукою чіткості взаємовідносин між державою та національною інноваційною системою, а також забезпечує недопущення відхилень у балансі використовуваних ними механізмів. Тому вирішення потребує ціла низка питань, правове закріплення яких дозволить встановити межі використання з боку держави механізму управління щодо національної інноваційної системи та буде слугувати певною гарантією щодо збереження саморегульованого характеру у її функціонуванні. До них, перш за все, слід віднести принципи, механізми, засоби державного регулювання та контролю за діяльністю національної інноваційної системи, систему органів державного регулювання інноваційної сфери, розподіл компетенції між ними. Тобто до сфери правового регулювання інноваційної діяльності доцільно також включити питання щодо упорядкування відносин, які визначають зовнішні зв'язки національної інноваційної системи, і, перш за все, відносини з державою.

Таким чином, у межах національної інноваційної системи доцільно, на наш погляд, виокремлювати два блоки структурних утворень:

по-перше, це конструктивні, базові елементи, які становлять каркас системи та обумовлюють виконання нею її основних властивостей, і,

по-друге, функціональні зв'язки: внутрішні, які забезпечують взаємодію всіх елементів системи та об'єднують їх у цілісне утворення за певним функціональним призначенням, та зовнішні, що опосередковують взаємодію системи із зовнішнім оточенням та об'єднують її з іншими утвореннями в систему вищого порядку (перш за все, державою).

Дослідження структури та закономірностей функціонування національної інноваційної системи має методологічний значення для розроблення правового механізму врегулювання відносин, що складаються у зв'язку зі створенням, впровадженням та комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності та інноваційних продуктів. Використання знань про особливості функціонування

національної інноваційної системи дозволить, на наш погляд, впровадити при розробленні правового механізму регулювання інноваційної сфери системний підхід, який дозволить охопити позитивним впливом права всі структурні елементи та упорядковувати функціональні зв'язки національної інноваційної системи. Іншими словами, лише за умови співвідношення правового механізму зі структурою національної інноваційної системи можуть бути досягнуті цілі, що ставить держава в інноваційній сфері з проекцією на стан соціально-економічного розвитку країни.

Висновки

Виходячи з запропонованої структури національної інноваційної системи, якою об'єднуються розрізнені елементи у єдину функціональну систему із інтегративною властивістю, що становить безпосередній інтерес як для держави, так і суспільства в цілому, вважаємо можливим виділити наступні блоки питань функціонування національної інноваційної системи, які мають вирішуватися в межах державної інноваційної політики як основні її напрямки та обов'язково отримати правове регулювання в межах єдиного комплексного правового механізму:

- 1) закріплення структури національної інноваційної системи в цілому та окремих її елементів;
- 2) формулювання принципів та загальних засад правового регулювання діяльності національної інноваційної системи;
- 3) визначення системи органів державного регулювання національної інноваційної системи та їх компетенції;
- 4) закріплення механізмів та засобів державного регулювання і контролю за діяльністю національної інноваційної системи;
- 5) визначення учасників національної інноваційної системи як суб'єктів правових відносин, їх правового статусу та організаційно-правових вимог до їхньої діяльності;
- 6) встановлення правових режимів та умов діяльності учасників національної інноваційної системи;
- 7) правове оформлення відносин обміну об'єктами інтелектуальної власності та інноваційними продуктами, що утворюють інноваційний ринок, шляхом закріплення їхніх договірних форм та вимог до них;
- 8) закріплення правових механізмів та форм взаємодії учасників національної інноваційної системи поза межами інноваційного ринку;
- 9) визначення міжнародно-правових аспектів функціонування національної інноваційної системи та здійснення інноваційної діяльності.

Відповідно до напрямів доопрацювання законодавчого забезпечення функціонування національної інноваційної системи пропонуємо доповнити ГКУ та ЗУ «Про інноваційну діяльність» статтею «Національна інноваційна система» (наводиться у таблиці з пропозиціями до законодавства).

Пропонуємо також доповнити перелік принципів державної інноваційної політики, закріплених у п. 2 ст. 3 ЗУ «Про інноваційну діяльність», принципами, що відображають об'єктивні закономірності функціонування національної інноваційної системи (наводяться у таблиці з пропозиціями до законодавства)

Таким чином, структурування національної інноваційної системи носить для юридичної науки важливе методологічне значення, виконує інструментальну функцію – воно дозволяє на підставі встановлення основних учасників інноваційних процесів, відносин, що складаються між ними, а також між ними та іншими суб'єктами права, їх особливостей із формулюванням цілей та завдань держави в інноваційній сфері розробити ефективний правовий механізм регулювання відносин, що складаються у зв'язку зі створенням, впровадженням та комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності та інноваційних продуктів, а також визначити основні напрямки державної інноваційної політики.



6. Правовий аналіз правового статусу державних установ, що працюють в науково-дослідній та інноваційній сферах

1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин

1. Кодекси:

1.1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV, набрав чинності з 1 січня 2004 року (із наступними змінами та доповненнями) [1]¹⁷.

1.2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV, набрав чинності з 1 січня 2004 року (із наступними змінами та доповненнями) [2].

2. Закони України:

2.1. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-XII (із наступними змінами та доповненнями) [3].

2.2. Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» від 07.02.2002 р. № 3065-III (із наступними змінами та доповненнями) [4].

2.3. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-XII (із наступними змінами та доповненнями) [5].

2.4. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. № 2984-III (із наступними змінами та доповненнями) [6].

2.5. Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI (із змінами, внесеними згідно із Законом № 2850-VI від 22.12.2010 р.) [7].

2.6. Закон України «Про науковий парк "Київська політехніка"» від 22.12.2006 р. № 523-V [8].

2.7. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV (із наступними змінами та доповненнями) [9].

2.8. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки та техніки» від 11.07.2001 р. № 2623-III (із наступними змінами та доповненнями) [10].

2.9. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003 р. № 433-IV (із наступними змінами та доповненнями) [11].

2.10. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V [12].

2.11. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 р. № 3322-XII (із наступними змінами та доповненнями) [13].

2.12. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. № 991-XIV (із наступними змінами та доповненнями) [14].

2.13. Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 р. № 2289-VI (із наступними змінами та доповненнями) [15].

2.14. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (зокрема, стаття 20) від 19.11.1992 р. № 2801-XII (із наступними змінами та доповненнями) [16].

2.15. Закон України «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності» від 03.03.1998 р. № 147/98-ВР (із наступними змінами та доповненнями) [17].

2.16. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 р. № 51/95-ВР (із наступними змінами та доповненнями) [17].

2.17. Закон України «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 № 2269-XI (із наступними змінами та доповненнями) [18].

¹⁷ Цифри у дужках слугують кодом для посилань на нормативні акти в тексті.



2.18. Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 р. № 185-V (із наступними змінами та доповненнями) [19].

2.19. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р. № 1621-IV [20].

3. Укази Президента України:

3.1. Указ Президента України «Про забезпечення діяльності та розвитку Академії наук України» від 20.01.1992 р. № 43 [21].

3.2. Указ Президента України «Про державну підтримку наукової діяльності Академії наук України» від 22.03.1994 р. № 100/94 (із наступними змінами та доповненнями) [22].

3.3. Указ Президента України «Про надання Академії правових наук України статусу національної» від 23.02.2010 р. № 233/2010 [23].

3.4. Указ Президента України «Про Академію правових наук України» від 23.07.1993 р. № 275/93 (із наступними змінами та доповненнями) [24].

3.5. Указ Президента України «Про заснування Академії педагогічних наук України» від 04.03.1992 р. № 124 (із наступними змінами та доповненнями) [25].

3.6. Указ Президента України «Про надання Академії педагогічних наук України статусу національної» від 24.02.2010 р. № 259/2010 [26].

3.7. Указ Президента України «Про Академію медичних наук України» від 24.02.1993 р. № 59/93 (із наступними змінами та доповненнями) [27].

3.8. Указ Президента України «Про надання Академії медичних наук України статусу національної» від 24.02.2010 р. № 255/2010 [28].

3.9. Указ Президента України «Про надання Українській академії аграрних наук статусу національної» від 06.01.2010 р. № 8/2010 [29].

3.10. Указ Президента України «Питання Національного інституту стратегічних досліджень» від 16.12.2002 р. N 1158/2000 (із наступними змінами та доповненнями) [30].

3.11. Указ Президента України «Про Положення про національний заклад (установу) України» від 16.06.1995 р. № 451/95 (із наступними змінами та доповненнями) [31].

4. Постанови Кабінету Міністрів України:

4.1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури" на 2009-2013 роки» від 14.05.2008 р. № 447 [32].

4.2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державний фонд фундаментальних досліджень» від 24.12.2001 р. № 1717 [33].

4.3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку погодження рішення про створення наукового парку» від 03.02.2010 р. № 93 [34].

4.4. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Академії правових наук» від 18.05.1994 р. № 321 (із наступними змінами та доповненнями) [35].

4.5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Статуту Академії правових наук України» від 02.02.2000 р. № 210 (із наступними змінами та доповненнями) [36].

4.6. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Академії педагогічних наук України» від 16.06.1992 р. N 335 (із наступними змінами та доповненнями) [37].

4.7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нової редакції Статуту Академії педагогічних наук України» від 13.07.2004 р. № 914 [38].

4.8. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Академії медичних наук України» від 22.03.1993 р. № 211 (із наступними змінами та доповненнями) [39].



4.9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Статуту Академії медичних наук України» від 18.10.1999 р. № 1913 [40].

4.10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Статуту Української академії аграрних наук» від 13.08.1999 р. N 1488 (із наступними змінами та доповненнями) [41].

4.11. Постанова Ради Міністрів РСР «Про заснування Української академії аграрних наук» від 22.09.1990 р. N 279 [42].

4.12. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання утворення Державного центру інноваційних біотехнологій» від 06.01.2010 р. N 27 [43].

4.13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Статуту Державної наукової установи "Державний центр інноваційних біотехнологій"» від 24.02.2010 р. № 240 [44].

4.14. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання створення, реорганізації та ліквідації державних наукових установ» від 14.04.1997 р. № 321 [45].

4.15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» від 05.09.1996 р. N 1074 (із наступними змінами та доповненнями) [46].

4.16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету» від 25.08.2004 р. N 1084 (із наступними змінами та доповненнями) [47].

4.17. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави» від 23.04.2001 р. N 380 [48].

4.18. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» від 22.05.1996 р. № 549 (із наступними змінами та доповненнями) [49].

4.19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» від 27.08.2010 р. № 796 (із наступними змінами та доповненнями) [50].

4.20. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про національний науковий центр» від 19.03.1994 р. № 174 (із наступними змінами та доповненнями) [51].

5. Спеціальне фінансове законодавство:

5.1. Бюджетний кодекс України, закон № 2456-VI від 08.07.2010 р. (останні зміни від 23.12.2010 р.) [52].

5.2. Податковий кодекс України, закон № 2755-VI від 02.12.2010 р. (останні зміни від 23.12.2010 р.) [53].

1.2. Аналіз законодавства

Державні наукові установи та вищі навчальні заклади III - IV рівня акредитації відіграють важливу роль в процесі здійснення наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні.

Аналізуючи положення чинного законодавства України щодо правового статусу вищевказаних суб'єктів можна відмітити наступні позитивні моменти:

♦ наявність права створювати юридичні особи та їх об'єднання (для установ, що знаходяться у віданні Національної академії правових наук України та галузевих академій наук, можливість створювати підприємства – абз.3 ст.3, абз.3 ст.4 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» [4]; для вищих навчальних закладів можливість створювати юридичні особи, що здійснюють свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої діяльності вищого навчального закладу – ч. 2 ст. 23 Закону України «Про вищу освіту» [6]; акредитованих вищих навчальних закладів у можливість створювати навчальні та навчально-науково-виробничі

комплекси, які є добровільними об'єднаннями – ч.3 ст. 23 Закону України «Про вищу освіту» [6]; для національних вищих навчальних закладів можливість створення установ, підприємств, організацій – абз. 4 ст. 26 Закону України «Про вищу освіту» [6]; загалом для суб'єктів наукової діяльності можливість створювати технологічні парки та інноваційні структури інших типів – п. 3) Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [12], абз. 2 п.2 Постанови КМУ «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [49], для вищих навчальних закладів IV рівня акредитації та наукових установ можливість створювати наукові парки – абз. 3 ст. 1 Закону України «Про наукові парки» [7]; для НТУУ «КПІ» можливість створити науковий парк «Київська політехніка» - абз. 4 ст. 1 Закону України «Про науковий парк "Київська політехніка"» [8]).

- ♦ наукові установи, вищі навчальні заклади IV рівня акредитації (об'єднання наукових установ чи вищих навчальних закладів IV рівня акредитації), що проводять комплексні наукові дослідження загальнодержавного значення та мають світове визнання своєї діяльності можуть отримувати статус наукового центру - ст. 13 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3]. Метою надання науково-дослідній (науково-технічній) установі, вищому навчальному закладу IV рівня акредитації (об'єднання науково-дослідних, науково-технічних установ чи вищих навчальних закладів IV рівня акредитації) статусу національного наукового центру є: реалізація державної підтримки установ, наукові дослідження яких мають світове визнання або в проведенні яких держава має особливу потребу; сприяння розвитку науково-технічного потенціалу загальнодержавного значення та забезпечення його ефективного використання; наукове забезпечення розв'язання найважливіших завдань розвитку економіки і соціальної сфери (п.2 Постанови КМУ «Про затвердження Положення про національний науковий центр» [51]). Відповідно до п. 7 Постанови КМУ «Про затвердження Положення про національний науковий центр» [51] в установленому порядку Центру можуть надаватися пільги щодо конкретних науково-технічних розробок і досліджень;

- ♦ бути орендодавцем приміщень та обладнання (наприклад, вищий навчальний заклад та/або наукова установа – засновник наукового парку мають право бути орендодавцем приміщень та обладнання для партнерів наукового парку на строк реалізації проектів наукового парку – ст. 20 Закону України «Про наукові парки» [7]);

- ♦ вищий навчальний заклад державної та комунальної форм власності самостійно розпоряджається доходами та іншими надходженнями, одержаними від надання дозволених законодавством платних послуг (ч. 3 ст. 63 Закону України «Про вищу освіту» [6]). Схоже положення міститься в п. 84 Постанови КМУ «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» [46] – вищий навчальний заклад самостійно використовує бюджетні та позабюджетні кошти відповідно до загального кошторису, що затверджується органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває навчальний заклад. Відповідно до підпунктів 1), 4), 9), 11), 12), 14) п. 2 Постанови КМУ «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» [50] до платних послуг, що можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності належать: проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських, проектно-конструкторських, технологічних, пошукових та проектно-пошукових робіт; проведення наукової, науково-технічної, інших видів експертиз в установленому законодавством порядку; впровадження результатів наукових досліджень; впровадження, виробництво і реалізація дослідної, промислової, наукової, науково-технічної, інноваційної продукції, техніки, обладнання, приладів та устаткування, що виготовлені за власними технологіями; здійснення операцій, пов'язаних із трансфером (передачею) технологій, що розроблені за рахунок коштів державного бюджету; забезпечення діяльності технологічних та наукових парків.

- ♦ ст. 12 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3] передбачено можливість бути внесеними до державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави. При цьому відповідно до вказаної статті Наукові установи, включені до Державного реєстру наукових установ: користуються податковими пільгами відповідно до законодавства України;

♦ запровадження норм, що визначають правовий режим майнових прав на технології та об'єкти права інтелектуальної власності, створені в процесі діяльності наукових парків – *ст. 17 Закону України «Про наукові парки» [7]* , *ст. 6 Закону України «Про науковий парк "Київська політехніка"» [8]*), тощо.

Однак існування нижчевикладених проблем призводить до нівелювання позитивного ефекту вищезгаданих норм.

1. При створенні юридичних осіб, державні установи та вищі навчальні заклади стикаються з проблемою формування уставного фонду відповідної юридичної особи.

Так державні установи, що знаходяться у віданні Національної академії наук України та галузевих академій, мають право вносити до статутного фонду підприємств **лише майнові права** – *абз.3 ст.3, абз.3 ст.4 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» [4]* .

Вищий навчальний заклад та/або наукова установа **беруть участь у формуванні статутного капіталу наукового парку шляхом внесення до нього нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності)** у порядку, встановленому законодавством України - *ч. 3 ст. 13 Закону України «Про наукові парки» [7]* .

З урахуванням того, що в законодавстві не міститься особливих вимог щодо порядку формування статутного капіталу інших юридичних осіб, що можуть створюватися державними науковими установами та вищими навчальними закладами, можна зробити висновок, що статутний капітал у цих випадках формується відповідно до загальних вимог, що містяться в ЦКУ [1], ГКУ [2], Законі України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-XII тощо.

Тобто, щодо державних наукових установ, що знаходяться у віданні Національної академії наук України та інших державних галузевих установ, законодавством встановлено чітке обмеження, що вони мають право формувати статутний капітал підприємств лише за допомогою майнових прав.

Схоже обмеження діє і щодо вищих навчальних закладів та/або наукових установ при формуванні статутного капіталу наукових парків.

При цьому слід зазначити, що при внесенні до уставного фонду майнових прав інтелектуальної власності постає ряд проблем:

- питання оцінки ОПВ,
- постановки ОПВ на баланс державної наукової установи чи вищого навчального закладу,
- питання на основі якого договору (ліцензійного чи про передачу (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності) мають бути внесені вказані права до статутного капіталу створюваної юридичної особи;
- питання на якому етапі можливо внести майнові права інтелектуальної власності до статутного капіталу юридичної особи. З цього приводу, хотілось би відмітити наступне, в юридичній літературі деякі науковці висловлюють думку про те, що оскільки суб'єктами права інтелектуальної власності є фізичні та/чи юридичні особи передати майнові права інтелектуальної власності, у тому числі як внесок до статутного капіталу, можливо лише після створення юридичної особи- правонаступника. Як відомо створеною юридична особа вважається з дати її державної реєстрації. Таким чином, можна зробити висновок, що оскільки при створенні певних видів юридичних осіб на її засновників покладається обов'язок внести половину статутного капіталу **до моменту державної реєстрації**, то постає питання щодо доцільності закріплення на законодавчому рівні імперативів щодо можливості формування державними науковими установами та вищими навчальними закладами статутного капіталу виключно за рахунок майнових прав інтелектуальної власності на ОПВ.

Питання доцільності встановлення такого імперативу також постає і у разі, якщо на ряду з державної науковою установою чи вищим начальним закладом у формуванні статутного капіталу юридичної особи зголосилися взяти участь лише бюджетні організації, які в силу чинного

законодавства теж не є вільними у розпорядженні своїм майном та коштами, виникає питання, а як же буде існувати така структура без «живих» грошей, які будуть потрібні скажімо на оренду приміщень, закупівлю оргтехніки, витратних матеріалів тощо.

Слід зазначити, що у тих випадках, коли чинне законодавство України не містить імперативів щодо формування статутного капіталу лише за рахунок майнових прав, в тому числі майнових прав інтелектуальної власності, вибір у державних наукових установ та вищих навчальних закладів залишається невеликим, фактично їм залишаються знову ж майнові права інтелектуальної власності.

Це зумовлено тим, що, по-перше, майно надане державним науковим установам та вищим навчальним закладам знаходиться у них на праві оперативного управління, що накладає значні обмеження у порядок розпорядження ним (відчуження, надання в оренду, безоплатного передання з балансу на баланс здійснюється лише з дозволу відповідних структур тощо) [2].

Крім того, бюджетні установи можуть витратити бюджетні кошти, що надані для забезпечення їх діяльності, лише за чітко визначеним цільовим призначенням, в якому на сьогоднішній день не має рядка про виділення коштів на створення юридичних осіб [52].

Навіть позабюджетні кошти, отримані державними науковими установами та вищими навчальними закладами в результаті дозволеної їм господарської діяльності, можуть бути витрачені останніми лише відповідно до затвердженого кошторису [52].

Так, наприклад, п. 84 Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» [46] зазначає, що вищий навчальний заклад самостійно використовує бюджетні та позабюджетні кошти відповідно до загального кошторису, **що затверджується органом управління, у підпорядкуванні якого перебуває навчальний заклад.**

Ряд особливостей пов'язаний і з застосуванням порядку списання коштів з казначейських рахунків державних наукових установ та вищих навчальних закладів.

Все це зводить права вищеназваних установ та закладів на створення юридичних осіб майже нанівець.

2. З питанням внесення майнових прав інтелектуальної власності у якості внеску до статутного капіталу під час створення державними науковими установами та вищими навчальними юридичних осіб тісно пов'язана і така проблема, як відсутність чіткого вирішення питання розподілу майнових прав інтелектуальної власності на ОПІВ, інноваційний продукт (інноваційну продукцію), які створені за рахунок бюджетних коштів.

Так, при виконання договорів (контрактів), на підставі яких виконуються науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, що фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, положення *ст. 42 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»* [3] щодо необхідності визначення суб'єктів права інтелектуальної власності, зобов'язання сторін щодо забезпечення охорони прав на створені об'єкти інтелектуальної власності, визначення сторони, яка буде сплачувати винагороду суб'єктам права інтелектуальної власності згідно із законодавством України або ігнорується залишаючи це питання «завислим у повітрі», або у відповідному договорі прописується положення про те, що усі майнові права інтелектуальної власності залишаються за замовником, а не виконавцем – державною науковою установою чи вищим навчальним закладом.

При цьому виконавцю можуть залишити право використовувати результати науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт «для себе». Зазначена правова категорія є доволі абстрактною.

Також при виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт залишаються не врегульованими правовідносини між роботодавцем – виконавцем робіт та працівником щодо прав на створені об'єкти інтелектуальної власності та інноваційний продукт (інноваційну продукцію).

Виникає багато складнощів при вирішенні питань виплати винагороду суб'єктам права інтелектуальної власності згідно зі спеціальним законодавством України, що регулює сферу інтелектуальної власності, оскільки воно у цій частині характеризується колізіями та прогалинами.

Не вирішеними є питання співвідношення понять «ОПІВ», «інновація», «інноваційний продукт» тощо.

Існує велика кількість неузгодженостей у врегулюванні вищезазначених питань між ЦКУ [1], ГКУ [2], БКУ [52], ПКУ [53] та спеціальними законами у сфері інтелектуальної власності та інноваційної діяльності.

Усе це не дає змоги державним науковим установам та вищим навчальним закладам повною мірою здійснювати ефективне управління майновими правами інтелектуальної власності, здійснювати реалізацію та захист своїх прав.

3. Великою перешкодою на шляху діяльності державних наукових установ та вищих навчальних закладів є наявність тендерних процедур при придбанні товарів, робіт і послуг за державні кошти. Досить часто вартість проведення цих процедур з'їдає ліву частину коштів бюджетної установи чи закладу, отриманих на проведення того чи іншого дослідження. Окрім того, проблемним є співвідношення процедур бюджетного планування та тендерних витрат, оскільки бюджетне законодавство не висвітлює належною мірою порядок планування коштів на проведення тендерів, результат яких є невідомим до їх закінчення. Відповідно, виникає проблема у можливості у майбутньому звинувачення у нецільовому використанні бюджетних ресурсів розпорядника бюджетних коштів в обсягах, передбачених чинним Бюджетним кодексом України [52].

Не рятує ситуацію і наявність процедури закупівлі товарів, робіт та послуг у одного учасника. Складність процедури надання відповідного обґрунтування нерідко змушує замовника відмовлятися від цієї процедури.

Тендерні процедури впливають також і на якість закуплених товарів, робіт чи послуг. Непоодинокі випадки, коли той чи інший тендер вигравать не за вищу якість пропонувану послугу (робіт, товарів), а за подання в пропозиції найнижчої ціни.

Таким чином, для того, щоб бути вільними у виборі контрагентів (вибрати саме ту особу, яка надасть дійсно якісні послуги, зможе дійсно виконати певні роботи, поставити якісне обладнання), державні наукові установи чи вищі навчальні заклади вимушені «хитрувати», залучаючи до участі у тендерних процедурах так званих «своїх осіб» у якості конкурентів, щоб забезпечити вигравши необхідній особі.

Це не служить на користь ані ефективного використання бюджетних ресурсів, ані якісного отримання послуг (виконання робіт).

4. Здійснюючи загальний аналіз законодавства у науковій, науково-технічній та інноваційній сферах, слід зазначити наступне.

Нормативно-правове регулювання інноваційних процесів в Україні не носить комплексного характеру. В юридичній літературі наголошується на тому, що для існуючої системи законодавчих актів в інноваційній сфері характерна дезінтегрованість, відсутність логічної, узгодженої внутрішньоструктурної побудови, частковість та фрагментарність. Також зазначається, що на рівні закону діє лише обмежена кількість нормативно-правових актів, пов'язаних із інноваційними процесами, які діють відокремлено один від одного. При цьому домінуючу роль у врегулюванні інноваційних процесів займають підзаконні нормативно-правові акти, що не може не насторожувати за умови визнання стратегічним національним інтересом формування інноваційної моделі економіки України, оскільки досягнення практичних результатів по стратегічних напрямках соціально-економічного розвитку може бути забезпечено лише у разі проведення необхідних заходів та механізмів, встановлення правил поведінки на вищому загальнодержавному рівні. Крім того, підзаконне правове регулювання за відсутності цілісної комплексної нормативно-правової бази на рівні закону загрожує розпорошенням єдиної стратегічної лінії соціально-економічного розвитку

держави, її зведенням лише до окремих питань, крім того підвищується можливість суміщення акцентів та підміни завдань.

5. Існуючі концепції та державні програми в сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є неузгодженими між собою.

Наявні концепції та програми повинні взаємно узгоджуватись між собою через їх ієрархічність, доповнювати одна одну, а не знаходитися в режимі «паралельного співіснування».

6. Актуальною є проблема декларативності норм щодо розмірів фінансової підтримки державних наукових установ та вищих навчальних закладів з боку держави, призупинення чи відсутності механізму надання різноманітних пільг, інших видів підтримки з боку держави.

Як вбачається з проведеного вище аналізу існування численних неузгодженостей у нормах чинного законодавства, відсутності механізмів їх реалізації або їх невиконання (ігнорування) призводить до того, що державні установи, що здійснюють свою діяльність у сфері науково-дослідної та інноваційної діяльності, не в змозі в повній мірі реалізовувати надані їм права та виконувати поставлені перед ними завдання.

1.3. Питання, що мають бути вирішені:

Як вже зазначалося вище, державні наукові установи та вищі навчальні заклади III - IV рівня акредитації відіграють важливу роль в процесі здійснення наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні.

Однак для того, щоб бути повноцінними учасниками відносини у науково-дослідній та інноваційній сферах, слід подолати режим обмеженої функціональності цих структур.

Для цього слід вирішити наступні питання:

1. Вирішити проблеми, пов'язані з формуванням державними науковими установами та ВНЗ статутного капіталу наукових парків, технопарків, інших юридичних осіб та їх об'єднань.

По-перше, слід замислитися над доцільністю положень Закону України «Про наукові парки», Закону України «Про науковий парк «Київська політехніка», Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» про те, що наукові установи та ВНЗ можуть формувати статутний капітал підприємств/наукового парку шляхом внесення майнових прав чи нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності) відповідно.

По-друге, в будь-якому випадку для того, щоб можна було виконати вказані вище положення законів необхідно вирішити ряд важливих питань:

- як співвідносяться поняття «ОПІВ», «інноваційний продукт», «інноваційна продукція»;
- як повинні розподілятися майнові права інтелектуальної власності на ОПІВ/ інноваційний продукт (інноваційну продукцію), створені за державні кошти;
- як повинні розподілятися майнові права інтелектуальної власності між роботодавцем – ВНЗ чи державною науковою установою та працівником на створені останнім ОПІВ / інноваційний продукт (інноваційну продукцію);
- як здійснити виплату винагороди суб'єктам права інтелектуальної власності згідно зі спеціальним законодавством у цій сфері;
- за якою методикою слід здійснювати оцінку ОПІВ, постановку їх на баланс державних наукових установ та ВНЗ;
- на основі якого договору (ліцензійного чи про передачу (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності) мають бути внесені вказані права до статутного капіталу створюваної юридичної особи;
- на якому етапі можливо внести майнові права інтелектуальної власності до статутного капіталу юридичної особи (до чи після державної реєстрації).

Отже, слід подолати численні прогалини та неузгодженість у врегулюванні вищезазначених питань між ЦКУ, ГКУ, БКУ, ПКУ та спеціальними законами у сфері інтелектуальної власності та інноваційної діяльності.

По-третє, у тих випадках, коли таких обмежень немає, слід забезпечити реальну можливість державним науковим установам та ВНЗ формувати статутний капітал юридичної особи не лише майновими правами/нематеріальними активами (майновими правами на об'єкти інтелектуальної власності), а й іншим майном.

2. Слід замислитися над необхідністю існування процедури закупівель за державні кошти (тендерних процедур). Оскільки їх існування, особливо в сучасному вигляді, не служить на користь ані ефективного використання бюджетних ресурсів, ані якісного отримання послуг (виконання робіт).

3. Слід узгодити між собою концепції та державні програми в сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

4. Необхідно забезпечити виконання норм щодо розмірів фінансової підтримки державних наукових установ та вищих навчальних закладів з боку держави, надання різноманітних пільг, інших видів підтримки з боку держави.

2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання

В європейських країнах існують різноманітні організаційні форми, в межах яких відбувається взаємодія державних наукових установ, ВНЗ, їх співробітників та бізнесу.

Серед них можна назвати наступні: старт-ап та спін-офф компанії, квазі-підприємства, бізнес-інкубатори, наукові парки, технопарки, консорціуми тощо.

Так, в ряді європейських країн наукові організації та дослідники мають право робити вклади в капітал старт-ап компаній і ставати акціонерами (така схема існує, наприклад, в **Ірландії, Німеччині, Нідерландах**). Слід зазначити, що інколи це поєднується з певними обмеженнями, встановленими законодавством, і правилами, що не допускають упередженості під час переговорів між інститутом та підприємствами, що створюються. Наприклад, у **Франції** дослідник є державним службовцем і може володіти лише 15% від акціонерного капіталу підприємства; у **Німеччині** наукові інститути мають право на 25 % акцій протягом 8 річного періоду.

Цікавим є досвід **Швеції**, оскільки приклад цієї країни ілюструє гарний потенціал даного інструменту комерціалізації технології на фоні не самого оптимального законодавства. Шведські університети є урядовими установами і за законодавством країни не мають права займатися комерційною діяльністю. Парадокс полягає в тому, що при цьому університети мають право займатися комерційною діяльністю через свої холдингові компанії. Для цього Міністерство освіти, науки та культури Швеції встановлює спеціальну юридичну рамку. Холдингові компанії створюються з метою посилення комерціалізації науково-дослідних і бізнес ідей, вони також володіють компаніями, які як раз і надають послуги в області комерціалізації. І університет, і промисловість мають представництво в директораті холдингової компанії. Діяльність холдингових компаній і усієї інноваційної системи навколо університету залежать від різних факторів – типу університету, рівня його досліджень, його мотивації тощо. Патентні та венчурні компанії – це поширені дочірні фірми холдингових компаній. Свого часу уряд Швеції стимулював створення холдингових компаній в 14 університетах Швеції шляхом надання 79 млн. шведських крон на створення капіталу холдингових компаній.

Прикладом може слугувати так звана «**Каролінська інноваційна система**» або «**Каролінське підприємство**». Це модель, яка створена в Каролінському інституті, що знаходиться в районі Стокгольма, і є одним з найбільших медичних вузів у Європі. До складу цієї інноваційної системи входять декілька малих компаній, які належать університетському холдингу. Зазначені малі компанії працюють у різних стратегічних напрямках комерціалізації. Співробітники цих компаній співпрацюють як між собою, так і з іншими зовнішніми організаціями на проектній основі. В середині цієї «інноваційної системи» кожна компанія працює у відкритому конкурентному середовищі. Це означає, що дослідники та наукові колективи Каролінського інституту вільні у виборі зовнішніх каналів для комерціалізації, тобто вони не зобов'язані використовувати послуги підприємств Каролінського інституту. В той же час компанії, які входять до складу Каролінської



інноваційної системи, вільні у виборі ідей, результатів досліджень та інвестиційних умов. У зв'язку з цим слід особливо виділити компанію «Каролінські інновації», яка управляє процесом комерціалізації всередині системи. Вказана компанія, маючи у своєму штаті 8 співробітників з досвідом роботи у фармацевтичній промисловості і медичних дослідженнях, зосередила свою діяльність на патентуванні, ліцензуванні, а також на підтримці створення і розвитку стартап-компаній. Компанія також виступає в ролі третьої (інтерфейсної) сторони у науково-дослідних контрактах, які укладаються між промисловістю та академіями. На наступному етапі, коли ведеться оцінка самого потенційного винаходу, компанія перевіряє наявність трьох фундаментальних елементів: патентоздатності (оцінюється спільно патентними агентствами і науковими експертами), ринкового потенціалу (проводиться аналіз розміру ринку і конкуренції), необхідності в інвестиціях (проводиться аналіз необхідності в капіталі). Оцінка цих трьох складових підходу здійснюється на договірних умовах, що закінчується розрахунками можливого майбутнього доходу у випадку комерціалізації ідеї. Мета підходу полягає не в тому, як комерціалізувати результат дослідження, а як заробити на ідеї протягом 3 – 7 років. Із 1999 року компанія «Каролінські інновації» інвестувала 6 млн. євро у процес комерціалізації, аналіз ринку, оцінку патентоздатності результатів досліджень і бізнес-планування. Було розглянуто 400 потенційних проектів.

Можна навести наступні результати підтримки стартап-компаній (станом на 2003 рік):

- створено 24 компанії;
- їх загальний оборот досяг приблизно 11 млн. євро;
- створено робочі місця для 216 співробітників;
- із зовнішніх джерел залучено близько 45 млн. євро.

Окрім підприємства «Каролінські інновації» до системи Каролінського інституту входять:

- «Karolinska Development» (бізнес-розвиток);
- Каролінський інвестиційний фонд;
- «Каролінська стартап»;
- Каролінський науковий парк;
- Центр медичних інновацій.

Таким чином, «Каролінське підприємство» або «Каролінська інноваційна система» є провайдером усього комплексу інноваційних послуг, включаючи фінансування спін-офф компаній і надання місць в бізнес-інкубаторі. Ключовими характеристиками «Каролінської інноваційної системи» чи «Каролінського підприємства» є: «просунутий» та зацікавлений менеджмент державної дослідної організації, формування бізнесу всередині системи в умовах відкритої конкуренції, здатність встановлювати пріоритети всередині системи, відповідне законодавство, що дозволяє створювати холдингові компанії університетами.

Досвід Франції по створенню стартап-компаній

Згідно із Законом Франції «Про інновації і наукові дослідження» (1999 р.) наукові співробітники установ вищої школи і науково-дослідних організацій мають право виступати в якості співзасновників або керівників підприємств, приймати участь у частці підприємства або вносити в його роботу свій науковий внесок, а також приймати участь в адміністративній або наглядовій раді підприємства.

В результаті дії цього закону 451 наукових співробітників із бюджетної сфери отримали позитивний висновок спеціальної Комісії з етики, відповідно до якого вони могли приймати участь в роботі підприємств. Так, 124 співробітників отримали дозвіл особистої участі в якості компаньйона або керівника при створенні підприємства; 301 співробітник отримав можливість протягом 5 років (з правом продовжити співробітництво) приймати участь в діяльності підприємства шляхом внесення свого наукового «багажу»/або участі в капіталі підприємства в межах 15 %; 26 осіб приймають участь в адміністративній раді або наглядовій раді акціонерних товариств.



Досвід Данії по створенню наукових парків, консорціумів та інших структур

Важлива роль в інноваційній системі Данії належить ВНЗ країни, зокрема, університетам. Університетський сектор складається з 8-ми університетів. Згідно проведеної реформи університети підпорядковані Міністерству науки, технології та інновацій. В результаті реформи було змінено систему і структуру управління університетів та чітко відокремлено управління навчальним процесом і науковими дослідженнями від вирішення адміністративних, фінансових, господарських та технічних питань забезпечення діяльності ВНЗ. За новою схемою ректори не обираються, а призначаються на конкурсних засадах Наглядовою радою університету як менеджери, що відповідають за забезпечення нормального функціонування установи, у т.ч. за всі адміністративно-фінансові питання.

Державні дослідницькі інституції також *приймають участь* разом з приватними компаніями та Інститутами технологічних послуг (приватні незалежні консультативні компанії, що розробляють та продають технологічні послуги приватним підприємствам та державним установам; є неприбутковими організаціями, що сертифікуються Міністерством науки, технологій та інновацій терміном на три роки) *у спільних проектах*.

Інститути можуть отримувати державне фінансування для реалізації проектів першочергових та другорядних заходів. Державні установи можуть надавати співфінансування для різноманітних спільних проектів, що реалізуються *консорціумом*, який може складатися з Інституту, державної дослідної установи, а також приватної компанії.

Відповідно до Закону «Про передачу технологій в державних дослідних установах» (2004 р.) *дослідним установам дозволяється створювати та володіти одним державним акціонерним товариством з обмеженою відповідальністю та бути співвласником однієї або більше таких компаній, що створені іншими державними дослідницькими установами.*

Важливою складовою інноваційної системи Данії є *наукові парки*. В країні діє 7 наукових парків, які є *приватними організаціями та мають тісний зв'язок з університетами*. В окремих випадках університети виступають в якості акціонерів або повноцінними власниками наукових парків.

Вказані вище структури часто мають різні пільгові преференції, фінансові стимули, натуральні преференції (принцип «надання послуг замість грошей») тощо.

Досвід європейських країн щодо розподілу прав інтелектуальної власності на ПІВ, створені за державні кошти або з залученням вказаних коштів.

Багато європейських країн у минулому під час вирішення вказаного вище питання надавали дослідникам так звану «професорський привілей», суть якого полягав у тому, що дослідник ставав єдиним власником охороноздатної чи неохороноздатної інтелектуальної власності. Однак таке положення справ призвело до того, що в порівнянні з країнами, де не застосовувався вказаний привілей, країни, які його мали, відставали по передачі технологій. Тобто на практиці вказаний порядок розподілу прав на ОІВ виявився неефективним. Тому на сучасному етапі більшість європейських країн залишають права інтелектуальної власності на ОІВ, створені за державні кошти або з залученням вказаних коштів, за організацією-розробником (з розподілом платежів).

Можна навести деякі приклади розподілу прав та ліцензійних платежів між співробітником та державною дослідною організацією в європейських країнах:

№ з/п	Назва держави	Суб'єкт прав	Розподіл ліцензійних платежів
	Австрія	Нові винаходи мають бути розглянуті керівництвом державної наукової організації. Протягом 3 місяців керівництво має визначити ступінь цінності винаходу для продовження подальших розробок.	Розподіл ліцензійних платежів між організацією та співробітником відповідно до політики, що проводиться в сфері інтелектуальної власності

		Якщо протягом 3 місяців рішення не приймається, то права інтелектуальної власності на винахід автоматично передаються його творцеві.	відповідною організацією.
	Данія	Державна наукова організація.	Розподіляються між організацією і співробітником.
	Франція	Державна наукова організація.	1. В інститутах – дослідник отримує 50 % від загальної суми роялті, отриманої інститутом від промислових партнерів, 50%, що залишилися, отримує інститут. 2. В державних наукових установах не університетського типу правила розподілу роялті варіюються.
	Швеція	Належать досліднику (однак дане положення знаходиться в процесі обговорення).	Здійснюється на базі переговорного процесу.
	Німеччина	Державна наукова організація.	Правила розподілу є предметом індивідуальних домовленостей і політики інститутів в сфері прав на ОІВ.

Доцільно також розглянути питання зобов'язання по забезпеченню діяльності щодо комерціалізації та поняття стимулів, яке тісно пов'язане з вищерозглянутим питанням розподілу прав ІВ.

Зобов'язання здійснювати діяльність щодо комерціалізації майже без винятків покладається на власника прав ІВ. Більшість європейських країн, а також сам ЄС (наприклад, Європейська рамкова програма) надають бюджетні кошти на дослідницькі проекти лише у поєднанні з зобов'язанням розповсюдити результат. Розповсюдження не обов'язково здійснюється шляхом комерціалізації (не будь-яке проектне фінансування потребує здійснення комерційної діяльності). Також необов'язково існує зобов'язання по забезпеченню охорони ІВ (хоча здійснення охорони вітається та заохочується).

Ефективне використання способів комерціалізації по відношенню до непроєктних результатів досліджень (тобто отриманих в результаті базового державного бюджетного фінансування) більше заохочується загальними, чітко визначеними нормами, і ще більше стимулами. Вони можуть бути визначені між різними рівнями учасників. Державні наукові організації в основному керуються законодавчими (статутними) нормами. У **Німеччині** Університетський рамковий закон визначає передання технологій як першочергове, ключове завдання університетів і наукових співробітників. **Франція та Нідерланди** мають схожі регулюючі положення. При реалізації цих законів федеральні фінансові органи нещодавно ввели нову категорію виділення додаткових бюджетних коштів, орієнтовану на результати, для наукових організацій та інститутських наукових творчих колективів.

В Європі *головним рушієм діяльності в області комерціалізації є стимули, що надаються різним видам учасників, а не забороняючі моменти.* Більшість держав на законодавчому рівні закріпили розподіл прибутку між окремими дослідниками, інститутом и посередником, що сприяє комерціалізації. На сучасному етапі посередники (офіси комерціалізації) знаходяться «зовні» інститутів (раніше вони були підрозділом всередині інституту). Залежно від джерела фінансування посередники можуть бути державними, приватно-державними, приватними. Посередники діють в законодавчих рамках, що захищають державу від приватизації цінностей, отриманих за допомогою державних бюджетних коштів, однак вони можуть виступати в ролі ринкових учасників з прийняттям рішень на основі потреб ринку. Загальнопоширена участь в прибутку дослідника, установи та посередника надає стимули в грошовому виразі у випадку успішної комерціалізації. У деяких державах (наприклад, **Ірландія**) такий прибуток від передання технології користується суттєвими податковими пільгами, що є додатковим стимулом.



7. Правовий аналіз в галузі державного замовлення науково-дослідних робіт та конкурсного фінансування досліджень та розробок

1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин:

1. Господарський кодекс України, закон № 435-IV від 16.01.2003 р. (останні зміни від 22.12.2010 р.) [1]¹⁸.
2. Цивільний кодекс України, закон № 435-IV від 16.01.2003 р. (останні зміни від 22.12.2010 р.) [2].
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1977-XII від 13.12.1991 р. (редакція від 01.12.1998 р., останні зміни від 02.12.2010 р.) [3].
4. Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 р. № 2289-VI (із змінами, останні зміни внесені Законом від 03.02.2011 р. № 2995-VI) [4].
5. Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» від 22.12.1995 р. № 493/95-ВР (із змінами і доповненнями, останні зміни внесені Законом № 2289-VI від 01.06.2010 р.) [5].
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету» від 25 серпня 2004 р. № 1084 (зі змінами) [6].
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням» від 29.02.1996 р. № 266 (зі змінами) [7].
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку погодження застосування процедури закупівлі в одного учасника» від 28.07.2010 р. № 668 (зі змінами) [8].
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про встановлення розміру плати за подання скарги відповідно до статті 18 Закону України «Про здійснення державних закупівель» від 28.07.2010 р. № 773 [9].
10. Наказ Міністерства економіки України від 26.07.2010 р. № 916 «Про затвердження Типового положення про комітет з конкурсних торгів» [10].
11. Наказ Міністерства економіки України від 26.07.2010 р. № 921 «Про затвердження Порядку визначення предмета закупівлі» [11].
12. Наказ Міністерства економіки України від 27.07.2010 р. № 925 «Про затвердження Типового договору про закупівлю товарів (робіт або послуг) за державні кошти та Інструкції щодо заповнення Типового договору про закупівлю товарів (робіт або послуг) за державні кошти» [12].
13. Наказ Міністерства економіки України від 26.07.2010 р. № 919 «Про затвердження стандартної документації конкурсних торгів» [13].

Зазначеним наказом затверджено:

- Стандартну документацію конкурсних торгів для процедури закупівлі - відкриті торги;
- Стандартну документацію конкурсних торгів для процедури закупівлі - двоступеневі торги.

14. Наказ Міністерства економіки України від 26.07.2010 р. № 922 «Про затвердження форм документів у сфері державних закупівель» [14].

Зазначеним наказом затверджено:

- форму оголошення про проведення відкритих торгів та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму оголошення про проведення процедури двоступеневих торгів та Інструкцію щодо її заповнення;

¹⁸ Цифри у дужках слугують кодом для посилань на нормативні акти в тексті.



- форму запиту цінових пропозицій та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму оголошення про проведення попередньої кваліфікації та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму інформації про застосування процедури закупівлі в одного учасника та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму обґрунтування застосування процедури закупівлі в одного учасника та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму повідомлення про акцепт пропозиції конкурсних торгів або цінової пропозиції та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму повідомлення учасникам про результати процедури закупівлі та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму оголошення про результати проведення торгів та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму повідомлення про результати проведення попередньої кваліфікації та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму інформації про результати процедури запиту цінових пропозицій та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму інформації про результати проведення процедури закупівлі в одного учасника та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму повідомлення про відміну торгів чи визнання їх такими, що не відбулися, та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму повідомлення про відміну процедури закупівлі в одного учасника та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму звіту про результати проведення процедур відкритих і двоступеневих торгів та Інструкцію щодо її заповнення ;
- форму звіту про результати проведення процедури запиту цінових пропозицій та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму звіту про результати проведення процедури закупівлі в одного учасника та Інструкцію щодо її заповнення;
- форму протоколу розкриття пропозицій конкурсних торгів (кваліфікаційних пропозицій, цінових пропозицій);
- форму протоколу оцінки пропозицій конкурсних торгів (цінових пропозицій);
- форму реєстру отриманих пропозицій конкурсних торгів, кваліфікаційних пропозицій, цінових пропозицій;
- форму річного плану закупівель та Інструкцію щодо її заповнення.

15. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку надання відомостей про основні результати виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт, заходи щодо забезпечення їх практичного застосування та про підсумки моніторингу впровадження наукової (науково-технічної) продукції» від 22.12.2008 р. № 1180 [15].

1.2. Аналіз законодавства

1.2.1. Конкурсне фінансування проектів досліджень та розробок

Закон України «Про державні цільові програми» і затверджений постановою Кабінету Міністрів України «Порядок розроблення та виконання державних цільових програм», справив згубний вплив на практику застосування в Україні програмно-цільового підходу в науково-технологічній сфері та на організацію конкурсів на виконання наукових проектів тим, що



передбачали норму: «Відбір виконавців заходів програми здійснюється відповідно до Закону України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти"» (п. 38. названого «Порядку»).

Необхідно підкреслити, що з самого початку державні науково-технічні програми формувалися на конкурсних засадах. В конкурсах на виконання проектів, що входять до складу програм брали участь тисячі претендентів, з яких відбиралося десь третя-четверта частина. Саме для забезпечення якісної і безсторонньої експертизи конкурсних проектів при Міннауки було створено Державний центр науково-технічної та інноваційної експертизи (нині він у складі МОН). Але основними критеріями цього відбору були науковий рівень робіт, кваліфікація виконавців їх наявний доробок та наукова новизна задуму проекту. Розрахована вартість робіт, як правило не відігравала великої ролі, адже і виконавці і замовники знали, що врешті буде виділена лише невелика частка потрібних витрат – пропорційна тому, яку частку запланованих коштів виділить для програм Мінфін.

Процитована ж норма з «Порядку розроблення та виконання..» на ділі означала, що натомість основним критерієм вибору проектів стає їх вартість, а крім того, що замість вибору, наприклад, десь 20 проектів із представлених шістдесяти чи сімдесяти заявок, тепер *кожен з проектів повинен мати щонайменше одного конкретного конкурента*, який буде «переможений» через те, що за ту саму роботу вимагає більших коштів. Отже, при еволюції нормативно-правової бази переміг формально-бюрократичний підхід, що повністю ігнорує специфіку науково-дослідного процесу, в якому кожна дослідницька робота є по суті унікальною, і конкурс перш за все має організовуватись для того, щоб обрати найбільш оригінальні і сильні роботи – такі, у яких немає конкурентів.

На формально-бюрократичному рівні проблема розв'язалась порівняно просто: при сумнозвісній тендерній палаті швидко виросла ціла зграя фірм і фірмочок, готових «конкурувати» з будь-ким за будь-якою тематикою. Після деякого торгу відносно плати за свої «послуги» такі фірмочки давали згоду на те, щоб зацікавлений у перемозі в конкурсі розробник проекту вносив досить солідну суму закладних (тендерне забезпечення) за себе і за двох фальшивих «конкурентів», готував купу «тендерної документації» – знову ж і за себе і за них – і тендер відбувався за всіма правилами. У багатьох вчених, яким мимоволі доводилося брати участь у цій дивній грі в конкурси, склалося тверде переконання, що саме в інтересах отих «професійних переможених», які безсоромно оббирають конкурсантів, і були придумані всі ці процедури.

Масштаби корупції і зловживань, пов'язаних із діяльністю тендерної палати, врешті досягли такого рівня, коли цього вже не можна було приховати, що врешті решт і зумовило її ліквідацію і навіть відміну закону «Про закупівлі товарів і послуг за державні кошти». Науковці полегшено зітхнули, та як виявилось – занадто рано. На зміну сумно-відомому закону прийшло затверджене постановою уряду «Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти», і нині, як висловився один із добре обізнаних у цій справі чиновників: «тендерної палати нема, але справа її жива». Це положення (подібно до відміненого закону) кваліфікує наукові дослідження і розробки, вартість яких перевищує 100 тис. грн., як послуги, оплата яких здійснюється установами, заснованими (бодай частково) на державній власності, тільки в результаті проведення тендерних процедур (згідно з законом Держказначейство не дозволяє здійснювати відповідні виплати, якщо йому не буде представлено звіт про проведення тендеру). Тендер на проведення наукових досліджень, експериментів або розробок має проводитись за двоступеневою процедурою, учасників тендеру має бути не менше двох. Положення допускає використання різних критеріїв оцінки, але цінові характеристики все одно лишаються вирішальними (їх питома вага не може бути нижче ніж 70 відсотків). Обов'язковість таких процедур підтверджено затвердженням Кабінетом Міністрів України у 2004 році Порядком формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету – тобто практично для всіх без винятку НДДКР, що виконуються на замовлення міністерств і відомств або установ і організацій, серед власників яких є державні установи.

Новий Закон України «Про здійснення державних закупівель» [4] зберіг в основному зазначений підхід з здійсненням фінансування наукових досліджень здійснюється за процедурою закупівлі з проведенням відкритих торгів та учасю щонайменше двох учасників.

Таким чином, у випадку проведення конкурсів наукових проектів за державними програмами – конкурсна комісія відбирає найкращі проекти з поданих. Після цього, якщо сума фінансування проекту становить більше 100 тис. грн. має бути штучно організований тендер з тематики проекту,



який вже виграв конкурс. При цьому за законодавством навіть проект, що виграв конкурс може не виграти тендер. Тому що – основні критерії при проведенні конкурсів за державними науково-технічними програмами – це якість проекту, склад виконавців, їх спроможність виконати проекти на високому рівні. У випадку тендерного відбору – основний критерій – цінова пропозиція. Це призводить до перемог у тендерах невідомих компаній, які пропонують меншу ціну. Відомі випадки, коли саме ж такі компанії зверталися до переможців конкурсів проектів з пропозицією виконати тендерний проект, оскільки у них відсутні відповідні фахівці.

Як вже згадувалось, з 2006 по 2010 рік не відбувалося формування державних науково-технічних програм з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки під приводом того, що такі напрями не затверджені, а «старі» втратили чинність. Тому важко уявити, як передбачену Законом України «Про здійснення державних закупівель» можна було б застосувати до поданих на конкурс десятки тисяч заявок на участь у кількох десятках програм – яким способом можна формувати з них «конкурентні пари» і в той же час узгоджувати їх із завданнями програми. Формувалися лише окремі програми, наприклад, Державна програма прогнозування науково-технологічного розвитку. На практиці процедура зводилась до того, що спочатку оголошувався конкурс на формування так званих «лотів», тобто щось схоже на конкурс проектів, але таке, що можна здійснити «по-людськи», фахово аналізуючи суть пропозицій, їх відповідність концепції програми і корисність для досягнення поставленої мети. Цю процедуру можна здійснювати не оглядаючись на формальності «Положення» – без формальної імітації попарної конкуренції – на тій підставі, що тут ще не укладаються договори на виконання робіт: в результаті реальної конкуренції пропозицій вирішується, які конкретні завдання мають бути вирішені в рамках виконання програми. Кожне з таких завдань тепер іменують лотом і оголошується тендер на їх виконання. В ньому вже всі формально-бюрократичні процедури, передбачені «Положенням» неухильно виконуються. А якщо виявиться, що крім авторів заявки, що стала основою «лоту» претендентів на виконання відповідного завдання не буде, то це розглядається як «проблема авторів» - нехай шукають собі конкурентів, інакше тендер буде вважатися таким, що не відбувся. Практика показує, що проведення всіх цих процедур може тривати більше року.

Штучність такої гри в конкурс ні в кого не викликає сумніву. Для того, щоб уникнути цих абсурдних бюрократичних процедур і здійснювати нормальний конкурс проектів, Державний фонд фундаментальних досліджень свідомо перестав надавати гранти вище встановленої законом межі, вище якої треба організовувати тендер (до останнього часу ця межа була 100 тис. грн.). Проте за таку суму принципово неможливо організувати серйозне експериментальне дослідження.

Проблема забезпечення об'єктивного конкурсного відбору проектів для наступного їх фінансування існує у всіх країнах Європи. В ряді випадків для того, щоб виключити суб'єктивні оцінки, залучають експертів із інших країн, хоча це також не виключає суб'єктивних оцінок, адже наукова спільнота давно стала інтернаціональною, і науковці, що працюють в близьких напрямках в різних державах нерідко добре знають один одного. Тому крім прискіпливого вибору експертів, постійного аналізу їх об'єктивності надзвичайно важливо навіть при таємному рецензуванні забезпечити прозорість конкурсних процедур, аргументованість вибору переможців конкурсів, а також мінімальну участь у них працівників апарату управління. На нашу думку на увагу і наслідування в цьому плані заслуговує досвід ФРГ, де, наприклад, Міністерство економіки замовляє організацію конкурсів на фінансування НДДКР одній з громадських організацій вчених (подібній до Спільки наукових та інженерних товариств України).

1.2.2. Державне замовлення науково-дослідних робіт

Закон України «Про здійснення державних закупівель» [4] встановлює правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти, в тому числі й послуги з наукових досліджень і розробок. Так, останній застосовується до всіх замовників та закупівель товарів, робіт і послуг, які повністю або частково здійснюються за рахунок державних коштів, за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), *послуги* (послуг) дорівнює або перевищує **100 тисяч гривень**, а робіт – 300 тисяч гривень. Поняття ж послуги включає в себе, зокрема, і наукові дослідження (п. 23 ч. 1 ст. 1 Закону).

Відповідно до цього Закону замовлення послуг з наукових досліджень і розробок здійснюється за процедурою закупівлі з проведенням відкритих торгів (необхідною умовою проведення є участь щонайменше двох учасників), або, у виключних випадках, – у одного учасника.



Це негативно впливає на якісні та кількісні показники таких досліджень, адже процедура закупівлі може тривати до кількох місяців.

Для досягнення цілей пріоритетних досліджень, їх ефективності та доцільності є неприпустимим зволікання та формалізм у їх проведенні. В свою чергу неперервність етапів виконання замовлення забезпечує прикладне застосування одержаних результатів.

Відповідно до чинного законодавства про здійснення державних закупівель генеральний замовник зобов'язаний організувати і провести процедуру закупівлі, що спричиняє збільшення документообігу та додаткове навантаження на штатних працівників відповідного органу державної влади, комунальної установи чи організації.

Специфікою ж наукових досліджень є те, що в рамках певної науково-технічної програми або наукової частини державної цільової програми існує дуже багато напрямків, які є безпосереднім предметом досліджень. Таким чином, *працівники відповідного органу потребуватимуть високої кваліфікації для якісного проведення організації наукових закупівель, також це може стати причиною додаткових витрат з Державного бюджету* на оплату виконаної ними роботи.

Учасником процедури закупівлі може бути будь-яка фізична або юридична особа, а не державна наукова установа, як це було раніше. Це може негативно позначитися на функціонуванні таких закладів і доцільності їх утримання за рахунок Державного бюджету України. Наслідком цього може бути *занепад державних наукових установ та втрата робочих місць їх працівниками.*

Таким чином, доцільно було б передбачити, що *закон поширюється, зокрема, і на наукові дослідження, але за виключенням закупівель, що здійснює розпорядник державних коштів в установах безпосереднього підпорядкування.*

Державне замовлення на науково-технічну продукцію законодавчо визначено і в ст. 37 **Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»** [3], диспозиція якої передбачає, що таке державне замовлення щорічно формується центральним органом виконавчої влади у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності та центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики на основі переліку найважливіших розробок, спрямованих на створення новітніх технологій та продукції, і затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства України.

В той же час, *дослідити ефективність цієї правової норми досить складно*, адже в законі про державний бюджет на відповідний рік видатки на цей вид державного замовлення, як правило, поєднуються в одній статті бюджетних видатків з іншими їх видами (наприклад, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами, фінансова підтримка підготовки наукових кадрів тощо).

Державне замовлення науково-дослідних робіт також можна розглянути в розрізі **Закону України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб»** [5], який встановлює загальні правові та економічні засади формування, розміщення і виконання на договірній (контрактній) основі замовлень держави на поставку (закупівлю) товарів, виконання робіт, надання послуг (далі – продукція) для задоволення пріоритетних державних потреб.

Державними замовниками зазначеної продукції можуть бути Верховна Рада України та інші центральні органи державної влади України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, державні організації та інші установи – головні розпорядники коштів державного бюджету. При цьому, *держава виступає гарантом за зобов'язаннями державних замовників.*

Пріоритетними державними потребами визнаються потреби України в товарах, роботах і послугах, необхідних для розв'язання найважливіших соціально-економічних проблем, підтримання обороноздатності країни та її безпеки, створення і підтримання на належному рівні державних матеріальних резервів, реалізації державних і міждержавних цільових програм, забезпечення функціонування органів державної влади, що утримуються за рахунок Державного бюджету України.

На виконання цього Закону постановою Кабінету Міністрів України від 29.02.1996 р. № 266 [7] затверджено Порядок формування та розміщення державних замовлень на поставку продукції для

державних потреб і контролю за їх виконанням (надалі – Порядок), відповідно до якого державне замовлення формується Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції (сьогодні – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України) разом з міністерствами, іншими органами державної влади, установами, організаціями. Одним із пріоритетних напрямів визначено розроблення новітніх технологій у сфері науки і техніки та забезпечення розвитку матеріально-технічної бази науки.

Відбір же виконавців державного замовлення на поставку продукції для задоволення пріоритетних державних потреб здійснюється у порядку, встановленому Законом України «Про здійснення державних закупівель» [4].

Таким чином, *державне замовлення науково-дослідних робіт відповідно до закону, що розглядається, потребує проходження всіх процедур, які визначені законом щодо державних закупівель.*

1.3. Питання, що мають бути вирішені

1) Розробити і законодавчо унормувати *організацію конкурсів на виконання наукових досліджень і розробок*, особливо при формуванні державних цільових науково-технічних та інноваційних програм.

Проведення таких конкурсів відповідно до Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти (постанова Кабінету Міністрів України N 921 від 17.10.2008 р.), Порядку формування і виконання замовлення на проведення наукових досліджень і розробок, проектних та конструкторських робіт за рахунок коштів державного бюджету (постанова Кабінету Міністрів України № 1084 від 25 08 2004 р.) та діючого закону України «Про здійснення державних закупівель» не враховують специфіки наукових досліджень і розробок, а також суперечать законодавству щодо державних закупівель держав-членів ЄС (дивись частину 2), де рішення про фінансування наукових проектів приймається на підставі конкурсів проектів за відповідними напрямками при вершальному значенні критеріїв – якість науково-дослідного плану та компетентність наукового колективу – виконавця робіт.

2) Необхідним є удосконалити процедуру проведення державних закупівель науково-дослідних робіт шляхом усунення наявних недоліків та неточностей.

3) Обмежити сферу дію Закону України «Про здійснення державних закупівель» в частині закупівель наукових досліджень, що здійснює розпорядник державних коштів в установах безпосереднього підпорядкування;

4) Удосконалити систему державних закупівель наукових досліджень в частині визначення переможця не за критерієм ціни пропозиції, а за якісними показниками учасника. На сьогодні при визначенні переможця державних закупівель наукових досліджень питома вага цінового критерію не може бути нижчою 50 відсотків (тобто становить 50% і більше). Таким чином, переможцями зазвичай стають учасники, які за професійним рівнем своїх працівників, власними науковими досягненнями, істотно поступаються іншим учасникам, однак вони пропонують нижчу ціну пропозиції.

2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання державного замовлення науково-дослідних робіт

В країнах Європейського Союзу основним інструментом розміщення державного замовлення на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки є контракти та проекти. Фундаментальні дослідження в багатьох країнах фінансуються через спеціалізовані фонди на основі грантів.

Система державних контрактів (державних закупівель) регламентується великою кількістю документів. Особливість контрактної системи полягає в тому, що вона є не тільки формою фінансування, а й системою надання виконавцям робіт різних пільг і преференцій (доступ до майна державних лабораторій, обладнання, кадрів, використання інтелектуальної власності у вигляді патентів, ліцензій, баз даних). При реалізації програмно-цільового фінансування вирішується цілий комплекс завдань: підтримка обраних напрямків наукових досліджень, підготовка по них кадрів, стимулювання участі промисловості у комерціалізації результатів НДДКР тощо.

В США державні науково-технічні програми є одним із методів планування науково-технічного розвитку в промисловості. Це документ, у якому визначено ресурси, виконавці та строки здійснення комплексу заходів, спрямованих на вирішення науково-технічних проблем. За умов ринкової економіки вони мають індикативний характер, оскільки містять планові завдання державним установам, державні замовлення приватним науково-дослідним і проектним організаціям, а також прогнози розвитку НДДКР у приватному секторі економіки.

Важливим інструментом стимулювання технологічного розвитку промисловості в **Великобританії** визнано використання державного замовлення. Прямі й побічні результати науково-дослідних та конструкторських розробок, виконані на замовлення урядових організацій, як правило, використовуються приватними фірмами для освоєння випуску нових товарів і послуг. Додаткова підтримка інноваційним процесам надається шляхом скорочення регулюючих функцій держави, полегшення процедур адміністративного нагляду й контролю, надання податкових пільг на науково-дослідну діяльність та впровадження їх у життя.

В Великобританії почато кроки до залучення бізнесу й удосконалення структури державного фінансування прикладних досліджень за рахунок розширення функцій Ради технологічної стратегії. До складу цього консультативного органу входять керівники найбільших промислових компаній країни, дослідницьких рад, університетів і регіональних центрів технологічного розвитку. З метою прискорення процесу розробки нової наукомісткої продукції та її виведенню на світовий ринок Раді технологічної стратегії надано право самостійно ухвалювати рішення щодо фінансування з державного бюджету невеликих проектів перспективних науково-дослідних та конструкторських розробок в рамках спеціальної квоти в розмірі 5 млн. ф. ст. без узгодження з урядовими відомствами.

В Данії основними елементами інноваційної системи є уряд, міністерства, Рада з питань технологій та інновацій (у складі Міністерства з питань науки, технологій та інновацій) та Дослідницькі ради, які формують концептуальні засади розвитку інновацій в Данії, а також відповідають за їх реалізацію. Діяльність з досліджень та інновації проводиться також в університетах, секторальних дослідних установах, інших дослідних інституціях (госпіталі, музеї, архіви тощо), сертифікованих Інститутах технологічних послуг, наукових парках та інноваційних інкубаторах.

Уряд країни та міністерства здійснюють підтримку інноваційної діяльності згідно внутрішньо міністерських програм, що розроблені на виконання Стратегії національного розвитку в умовах глобалізації від 2006 р. В свою чергу, в системі органів виконавчої влади Данії центральна роль в питаннях розробки та імплементації інноваційних програм відводиться Міністерству з питань науки, технологій та інновацій, у складі якого діє Датська агенція з питань науки, технологій та інновацій, що виконує також функції секретаріату для Дослідницьких рад Данії.

Дослідницькі ради Данії беруть участь у визначенні нових дослідницьких трендів, забезпечують професійні дорадницькі функції в галузі досліджень, а також функціонують в якості фондів. Саме Дослідницькі ради є відповідальними за розподіл зовнішніх державних фондів для дослідницьких цілей, а проекти оцінюються провідними науковцями та експертами і схвалюються на основі відкритого конкурсу. В Данії діють чотири Дослідницькі ради:

- Датська Рада з питань дослідницької політики, яка надає дорадницькі послуги Міністру науки, технологій та інновацій, парламенту Данії та уряду країни;
- Датська Рада незалежних досліджень - фінансує дослідницьку діяльність та надає наукову підтримку проектам;
- Датська Рада стратегічних досліджень, яка виконує дорадницькі та фінансові функції;
- Датський Комітет координації досліджень – здійснює координацію державного фінансування досліджень та інноваційних проектів.

Зазначені Ради складають Дорадчу та фінансову систему для досліджень та інновацій, яка покликана:

- забезпечити високу якість досліджень через *відкритий конкурс*, за яким здійснюється *державне фінансування*, окрім базового фінансування, що надається університетам;

- забезпечити субсидії для базових досліджень, стратегічних досліджень, комерційних досліджень, а також досліджень, що подаються за заявками;
- забезпечити та зміцнити сталу освіту дослідників-науковців.

В **Казахстані** фундаментальні дослідження фінансуються Міністерством освіти і науки та профільними галузевими міністерствами на основі програмно-цільового методу, коли наукові організації отримують замовлення від держави на проведення НДДКР. На даний момент інноваційна інфраструктура представлена переважно державними установами.

У 2005 р. в Казахстані була прийнята Програма щодо формування та розвитку національної інноваційної системи Казахстану до 2015 р. Задекларовано подвоєння коштів, що будуть виділятися на НДДКР. Пріоритетними вважається комерціалізація знання та виведення наукових розробок на ринок. Планується перевести наукові розробки переважно на грантову основу.

Система грантового фінансування передбачає отримання кількох видів грантів:

- на підготовку інноваційного проекту – 5 тис. доларів;
- на реалізацію проектів, націлених на створення проривної технології – до 250 тис. дол.;
- на проведення дослідно-конструкторських робіт – до 55 тис. дол.;
- на патентування розробки за кордоном – до 55 тис. дол.

Грантовою системою передбачено пріоритетні напрями НДДКР (у тому числі інформаційні технології, біотехнології, нові матеріали).

Фінляндія є однією з провідних країн світу за обсягами інвестицій у наукові дослідження. Близько 82 % всіх коштів на науку розподіляють Міністерство праці і економіки та Міністерство освіти Фінляндії. Так, фінансування вузівської науки (основна частина фундаментальних досліджень країни й частина прикладних) відбувається через Академію Фінляндії – підконтрольний Міністерству освіти центральний науковий адміністративний орган. До складу Академії входять Комітет з науки та шість комісій: з природних, медичних, сільськогосподарських, технічних, суспільних і гуманітарних наук.

Основні інструменти Академії – *фінансування науково-дослідних проектів*, заявки на яке подаються в загальному порядку; *дослідницькі програми*; центр програм підвищення професійної майстерності. Інші 20 % бюджетних коштів розподіляються між іншими відомствами.

Академія наук Фінляндії присуджує гранти для фінансування кращих дослідницьких груп, а також для найбільш перспективних молодих дослідників. Підставою для присудження грантів є *експертна оцінка проектів*. Експерти розглядають наукову якість та інноваційність запропонованих пропозицій. У більшості випадків фінальний етап оцінювання відбувається на засіданнях груп експертів. Після одержання результатів оцінки досліджень, члени Ради наукових досліджень Академії виставляють бали пропозиціям і приймають рішення про фінансування проектів. Рішення в основному базується на експертній оцінці, але наукові фактори, пов'язані з формуванням політики, можуть також впливати на прийняття рішень (сприяння кар'єрі молодих вчених, забезпечення рівних можливостей для обох статей – жінок і чоловіків, економічний, екологічний, соціальний та техногенний вплив досліджень).

Робота експертної групи. Група експертів складається з високоповажних вчених у відповідній галузі. Члени групи мають доступ до всіх проектів, які розглядає Рада, за винятком виникнення конфліктів інтересів. Кожна проектна пропозиція призначається на розгляд, принаймні, двом членам групи експертів, яким доручається провести експертизу (підготувати попередню оцінку). Всі попередні результати оцінки повинні бути доступними для всіх членів експертної групи переважно до початку засідання. Група розглядає всі пропозиції, які були передані їй на експертизу, і готує єдину спільну заяву (експертний висновок) щодо оцінки по кожній пропозиції, що ґрунтується на обговореннях і попередній оцінці. У деяких випадках, пропозиції можуть бути направлені на експертизу до фахівця, який не є членом експертної ради, але який може мати необхідні глибокі знання у конкретній галузі наукових досліджень.

При здійсненні оцінки проектів експертна група керується двома основними елементами оцінки:

- 1) План наукових досліджень;
- 2) Компетенція заявника і якість наукового простору запланованих досліджень.

При оцінюванні плану наукових досліджень ключовим є питання наукової якості та інноваційності плану досліджень, а також потенціал досліджень для здійснення прориву в науці.

Основні елементи оцінки розподілені на підпункти наступним чином:

1 Науково-дослідний план

- 1.1 Наукова якість і інноваційність плану досліджень (рейтинг від 1 до 6)
- 1.2 Реальність втілення плану досліджень (рейтинг від 1 до 6)
- 1.3 Етичні питання (заповнюється при необхідності, рейтинг не має числового значення)

2 Компетентність заявника і якість наукових досліджень щодо навколишнього середовища (рейтинг від 1 до 6)

- 2.1 Компетентність та досвід заявника / Дослідницької команди (рейтинг від 1 до 6)
- 2.2 Опис і значення співробітництва в галузі досліджень (рейтинг від 1 до 6)
- 2.3 Навколишнє середовище запланованих досліджень (рейтинг від 1 до 6)
- 2.4 У разі існування дослідницького консорціуму, визначається значення консорціуму для досягнення цілей дослідження (заповнюється при необхідності, рейтинг не має числового значення).

Оцінювання в балах підпунктів і пункту 1 (План досліджень) і пункту 2 (Компетенція заявника та якість наукових досліджень щодо навколишнього середовища) здійснюється згідно рейтингів в межах від 1 балу (слабкий) до 6 балів (видатний):

6 — видатна пропозиція, яка виділяється винятковою новизною, інноваційністю та сприятиме оновленню науки на глибокому рівні.

5 — відмінна пропозиція, яка знаходиться на високому рівні в міжнародному порівнянні — жодних істотних поліпшень не потребує;

4 — дуже хороша пропозиція, яка містить незначні елементи, які можуть бути покращені;

3 — хороша пропозиція, яка містить деякі елементи, які можуть бути покращені;

2 — задовільна пропозиція, яка потребує суттєвих змін або покращень;

1 — слабка пропозиція, є серйозні недоліки, які властиві запропонованому проекту чи програмі.

Таким чином, за результатами оцінки досліджень (виставлення балів відповідній пропозиції (проекту)), Рада наукових досліджень Академії приймає рішення про фінансування проектів. Зазначене рішення є остаточним і є підставою для здійснення фінансування наукового проекту.

Крім Академії наук Фінляндії, фінансування науки проводить ще кілька організацій.

Так, Національне фондове агентство з технологій та інновацій Tekes є підзвітним Міністерству праці і економіки Фінляндії й розподіляє більшу частину бюджетних коштів, що виділяються на прикладні дослідження. Tekes став основним джерелом фінансування державних досліджень і розробок, орієнтованих на бізнес. За міжнародними оцінками, Tekes ефективно фінансує дослідження і розробки, орієнтовані на створення експортних продуктів. Цей фонд на певних стадіях фінансує розробки практично всіх успішних фінських технологічних компаній (у т. ч. і Nokia). Дієвість Tekes обумовлена його незалежним статусом. Незалежність дозволяє фонду діяти більш оперативно, а також на довшу перспективу, ніж діють політичні структури. Це дає можливість максимально наблизити процес прийняття рішень до специфіки розробок. Хоча фонд має звітуватися перед міністерством торгівлі і промисловості за витрачання коштів, міністерство не вправі приймати рішення про фінансування конкретних проектів — це вирішує сам Tekes.



Tekes діє у двох напрямках: стимулює активність, водночас реагуючи на неї. Через свої технологічні програми він відкриває нові теми там, де виявляє необхідність у дослідженнях і розробках. Ці програми плануються спільно з університетами й компаніями та передбачають створення керівних груп із представників дослідників, промисловості та уряду. Tekes також відкритий для пропозицій щодо проектів, які не вписуються в уже існуючі технологічні програми, фінансуючи такі проекти за умов, що вони відповідають його критеріям технологічної та економічної перспективності й передбачають співробітництво з іншими компаніями або університетами. Тобто нові ініціативи йдуть і знизу, і згори.

Завдяки моделі мережних зв'язків Tekes накопичив значний капітал знань про дослідження і розробки, які виконуються в університетах і компаніях, а також про те, які проблеми вважаються головними викликами майбутнього. Через управління своїми інформаційними ресурсами Tekes опосередковано бере участь у реалізації цього капіталу знань (іноді Tekes пропонує компаніям кооперацію задля здійснення проектів, якщо (на думку керівників Tekes) проект матиме вигоду від такої взаємодії).

Tekes прагне зберегти свій динамізм, постійно аналізуючи свою діяльність і проекти, які фінансуються цим фондом. Наприклад, по завершенні кожної технологічної програми її керівна група оцінює результати. Tekes також воліє залишатися маленькою організацією з горизонтальною структурою (сьогодні персонал Tekes не перевищує 200 осіб) .

Фінансування проектів в рамках Спеціальної програми Європейської комісії РП7 ІДЕЇ.

Всі пропозиції, які подані для фінансування в рамках РП7, спочатку перевіряються на їх відповідність формальним критеріям.

- 1) Проектна пропозиція повинна відповідати всім наступним критеріям:
- 2) Вона повинна бути надана до закінчення терміну до відповідної групи експертів Європейської ради досліджень (ЄРД), яка здійснює первинну перевірку за формальними критеріями.
- 3) Проект слід подати до відповідної експертної ради ЄРД (тобто до тієї експертної ради, яка стосується основних наукових напрямів досліджень відповідної пропозиції).
- 4) Пропозиція повинна містити повний набір необхідних документів (тобто всі необхідні форми, частини або розділи пакету пропозицій, супровідні документи).
- 5) Зміст проекту має відповідати обраній схемі ЄРД гранту, яка визначається в залежності від оголошеного конкурсу пропозицій.
- 6) Проект повинен відповідати вимогам правомірності, закріплених для грантів досконалості ЄРД, а також іншим критеріям, які закріплені у правилах відповідних конкурсів.
- 7) В проекті мають бути враховані обмеження, які закріплені в правилах конкурсу.

Експертна оцінка пропозицій

Після подання пропозицій до ЄРД на отримання гранту з вдосконалення, вона проходить **двоступеневу оцінку**. Заявки на отримання грантів оцінюються експертними радами ЄРД, втім для додаткового оцінювання можуть залучатися зовнішні експерти. Ці ради отримуються доступ до всіх пропозицій, здійснюють оцінювання і розподіляють пропозиції по місцях. Оцінка і ранжування пропозицій здійснюється на основі *індивідуальних оцінок експертів і подальшої дискусії (обговорення) на засіданні рад експертів*. В залежності від бюджету конкурсу пропозиції розподіляються по місцях в переліку проектів, і тільки високий рейтинг пропозицій дозволяє отримати грант від ЄРД.

Важливим застереженням в конкурсному відборі є те, що будь-який прямий або непрямий контакт між експертами певної ради та автором проектної пропозиції може призвести до виключення пропозиції з подальшої участі у конкурсі.

Оцінювання проектів, поданих на конкурс ЄРД з надання грантів вдосконалення, здійснюється 25 галузевими експертними радами, які охоплюють всі галузі науки і техніки.

Етап 1



Пропозиції, які відповідають критеріям правомірності, оцінюються радами ЄРД (розгляд, оцінка і коментарі до пропозицій (частина В1 відповідної форми)). Розподіл пропозицій для кожної експертної групи здійснює голова ради за допомогою ключових слів, зазначених автором пропозиції.

Кожна пропозиція оцінюється щонайменше трьома рецензентами. Пропозиції спочатку оцінюють члени групи. На цьому етапі члени Ради працюють індивідуально, вони не обговорюють пропозиції один з одним, ані з будь-якою іншою особою. Члени ради оформляють звіти, в яких відображають оцінки та коментарі, виходячи з критеріїв оцінки. Після завершення процесу самостійного дослідження, члени ради зустрічаються на спільному засіданні для обговорення та оцінювання пропозицій, виходячи з критеріїв оцінки, для з'ясування суперечливих думок щодо окремих оцінок, узгоджують остаточні бали і складають списки з рейтингом тих проектів, які отримали прохідні бали щодо вимог по якості проекту.

Пропозиції, чії бали є вищими за прохідний рівень і які знаходяться вище межі вичерпання бюджету, передаються на другий етап оцінювання експертами.

Пропозиції, які не пройшли порогу якості по кожному з критеріїв оцінки, або зайняли місце нижче межі вичерпання бюджету, не проходять до наступного етапу оцінювання, про що заявники повідомляються належним чином.

Етап 2

Незалежні судді і члени експертної ради забезпечують проведення індивідуальної оцінки пропозицій (частина В1 і В2 відповідної форми), працюють самостійно і у віддаленому місці. Потім на засіданнях експертної ради проводиться обговорення та виставляються оцінки пропозиціям. Остаточне рішення експертної ради ґрунтується на думці експертів, яка заснована на індивідуальному розгляді та наступному обговоренні на засіданні ради.

Після дискусії, коли вирішені спірні питання, і рішення досягнуто, виставляються остаточні бали щодо всіх пропозицій, і після цього виставляється рейтинг проектів.

Після експертного оцінювання і до прийняття будь-якого рішення про фінансування, всі пропозиції, які мають отримати фінансування, проходять процедуру перевірки етичних аспектів.

Критерії оцінки. Єдиним критерієм оцінки є висока якість проекту. Цей критерій застосовується як при оцінюванні Керівника дослідження, так і самого Дослідницького проекту.

Елементами оцінювання *Керівника проекту* виступають інтелектуальний потенціал і творчі здібності. Вивчається його послужний список, напрями співпраці, концепція проекту, робота із студентами, рівень публікацій (новаторство, незалежне творче мислення, відповідність сучасному рівню науки). Крім того, досліджується готовність Керівника проекту присвятити значну кількість часу цьому дослідженню (принаймні 30% робочого часу, та 50% від загального робочого часу провести в Державі-члені ЄС або асоційованій країні).

При оцінюванні *Дослідницького проекту* основними елементами оцінювання є новаторська природа проекту та потенційний вплив дослідження. Тобто наскільки запропоновані дослідження вирішують важливі проблеми сьогодення у відповідних галузях науки, наскільки проект відповідає заявленим амбітним цілям тощо.

Дослідницький проект повинен відповісти на наступні запитання.

- в якій мірі існує можливість прориву і науці і вплив результатів проекту поза межами конкретних галузей науки / або чи є результати проекту новелою в науковій галузі, та /або чи відбувається використання нетрадиційних методик (чи дотримано баланс «високі здобутки – значний ризик»);
- наскільки виправданий науковий підхід (оцінюється на першому етапі);
- якою мірою запропонована методологія наукових досліджень (в тому числі часові рамки і ресурси) є необхідною для досягнення цілей проекту;
- наскільки існуючі ресурси є необхідними і виправданими (оцінюється на другому етапі); якщо в проекті запланована участь в якості членів команди дослідників працівників інших установ, проводиться з'ясування необхідності такої участі та її виправданості з огляду на отримувану додаткову наукову вартість, які вони додають в проект (оцінюється на другому етапі).



Члени експертної ради та додаткові експерти (судді) оцінюють і виставляють бали пропозиціям з двома критеріями: 1) Керівник проекту (головний дослідник) і 2) Дослідницький проект. Кожна пропозиція отримує певну кількість балів по шкалі від 1 до 4 за кожним з двох критеріїв оцінки: 4 – Видатний проект; 3 – Відмінно; 2 – Дуже добре; 1 – Неконкурентоспроможний проект.

У кінці кожного етапу оцінювання пропозиції отримують рейтинг на засіданні ради на основі балів, які вони здобули, і загальної оцінки сильних і слабких сторін.

За результатами оцінювання приймається рішення про фінансування проекту в рамках РП7. При цьому, експертна рада вправі переглянути обсяги фінансування за проектною пропозицією, і при необхідності, може запропонувати внести зміни до бюджету проекту.



8. Аналіз законодавства України щодо фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності

1.1.Акти, що регулюють сферу правовідносин

Основні нормативно-правові акти, що стосуються фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності включають:

Закони України

- 1 Про інвестиційну діяльність, №1560-XII від 18.09.1991
- 2 Про наукову і науково-технічну діяльність, №1977-XII від 13.12.1991
- 3 Про наукову і науково-технічну експертизу, №51/95-ВР від 10.02.1995
- 4 Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків, №991-XIV від 16.07.1999
- 5 Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки, №2623-III від 11.07.2001
- 6 Про інноваційну діяльність, №40-IV від 04.07.2002
- 7 Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні, №433-IV від 16.01.2003
- 8 Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих технологій №1676-IV від 09.04.2004
- 9 Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій, №143-V від 14.09.2006
- 10 Про науковий парк «Київська політехніка», №523-V від 22.12.2006
- 11 Про наукові парки, №1563-VI від 25.06.2009

Укази Президента України

- 12 Про Стратегію економічного та соціального розвитку України "Шляхом європейської інтеграції" на 2004 – 2015 роки, №493/2004 від 28.04.2004

Постанови Верховної Ради України

- 13 Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України, №916-XIV від 13.07.1999
- 14 Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів", №2632-VI від 21.10.2010

Постанови Кабінету Міністрів України

- 15 Про створення Державного інноваційного фонду, №77 від 18.02.1992
- 16 Про нормативно-правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», №2311 від 17.12.1999
- 17 Порядок державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів, №1474 від 17.09.2003

Розпорядження Кабінету Міністрів України

- 18 Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи, №680-р від 17.06.2009

1.2. Аналіз законодавства

Наразі, в Україні останніми роками суттєво збузвився обсяг облікової бази можливих об'єктів інноваційної діяльності та значно погіршилася динаміка її наповнення. Деякі статистичні дані на

макроекономічному рівні виглядають так¹⁹: при збільшенні протягом 2000 – 2007 років обсягу фінансування з державного бюджету технологічних інновацій майже у 19 разів (з 7,7 млн. до 144,8 млн. гривень), щорічного обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у 3,4 рази (з 1978,4 млн. до 6700,7 млн. гривень) частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції зменшилася з 6,8 до 6,7 відсотка, частка підприємств, які провадили інноваційну діяльність, - у 1,27 рази (з 18 до 14,2 відсотка) та кількість освоєних такими підприємствами інноваційних видів продукції - в 6 разів (з 15 323 до 2526).

Упровадження функціональних засад у практику державного регулювання у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вимагає, по-перше, врахування всіх етапів життєвого циклу конкурентоспроможного товару (інноваційної продукції) і, по-друге, надання державній інноваційній політиці окремого статусу, за якого державне регулювання має корелювати із визначеними пріоритетами розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, бути чітко скоординованим за залученими ресурсами із традиційними сферами (освіта, наука, промисловість, бізнес, фінанси тощо) та відповідати існуючому на світовому ринку попиту. Останнє може бути забезпечене у випадку, коли державна промислова, фінансова, податкова політики будуть узгоджені з державною політикою у сфері освіти, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

1.2.1. Правові засади надання кредитної підтримки

Суб'єктам господарювання, що здійснюють свою діяльність, у тому числі, і в інноваційній сфері, законодавчою базою України, відповідно до Цивільного кодексу України, визначені такі види підтримки їх діяльності: позика, лізинг, кредит, інша фінансова підтримка визначена законодавством.

Позика

За ст. 1046 Цивільного кодексу України²⁰ *«за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості»*.

Оскільки послуга позики не передбачає стягнення відсотків чи інших форм приросту наданих у борг грошей, тому як механізм фінансування інноваційних проектів на пільгових умовах (без відсотків) вона може надаватися неприбутковими фінансовими інститутами, зокрема державними інноваційними фондами. Відповідно до згаданої статті Цивільного кодексу позика у сфері інноваційної діяльності передбачає фінансування фінансовим інститутом (позикодавець) виконавця інноваційного проекту (позичальник) на принципах: (i) строковості; (ii) безвідсоткового повернення грошей; (iii) цільового використання коштів виключно на виконання проекту; (iv) забезпечення гарантії виконання фінансових зобов'язань позичальником перед позикодавцем.

Правовідносини за послугою позики оформлюються договором інноваційної позики. За правовими ознаками такий договір є реальним договором, тобто він набирає чинності з моменту отримання грошових коштів позичальником.

Лізинг

Правові основи лізингу визначені ЦК України (ст. 806) та спеціальним законодавством. Лізинг у сфері інноваційної діяльності є господарською операцією, за якою виконавець інноваційного проекту отримує за своїм замовленням у платне виключне користування і на визначений термін об'єкт лізингу (обладнання, устаткування, машини), необхідний для виконання інноваційного проекту.

Для фінансування інноваційних проектів найбільшого поширення набув фінансовий лізинг. Суб'єктами лізингу у сфері інноваційної діяльності є лізингодавець – фінансовий інститут або спеціалізована лізингова компанія та лізингоодержувач – виконавець інноваційного проекту. Послуги лізингу серед фінансових інститутів і заявників проектів у сфері інноваційної діяльності зустрічаються досить часто через відсутність вимог щодо забезпечення гарантії повернення коштів за обладнання, надане у лізинг, і цілком певного використання коштів за їх цільовим призначенням.

¹⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 року №680-р «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи». <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=680-2009-%F0&p=1299357116578131>

²⁰ Цивільний кодекс України. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=7&nreg=435-15>



Кредитування

Засади кредитування визначені ЦК України (статті 1054, 1055 та 1056).

1.2.2. Умови кредитування

Інноваційні проекти

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність»²¹ державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних.

Для виконання інноваційних проектів суб'єктам інноваційної діяльності може бути надана фінансова підтримка шляхом²²:

- повного безвідсоткового кредитування пріоритетних інноваційних проектів або часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування інноваційних проектів за рахунок бюджетних коштів різних рівнів;
- повної чи часткової компенсації відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;
- надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;
- майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування»²³.

Фінансова підтримка інноваційної діяльності суб'єктів господарювання здійснюється через спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи, що утворюються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності та підпорядковуються останньому, або ж через спеціалізовані комунальні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи, що утворюються органами місцевого самоврядування та їм підпорядковуються.

Кошти державних небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ формуються за рахунок коштів Державного бюджету України, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Кошти комунальних небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ формуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Крім зазначених випадків, кошти як державних, так і комунальних небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ формуються за рахунок залучених згідно з чинним законодавством вітчизняних та іноземних інвестицій юридичних та фізичних осіб, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, від власної чи спільної фінансово-господарської діяльності та інших джерел, не заборонених законодавством України.

Фінансова підтримка на реалізацію зареєстрованих в установленому порядку інноваційних проектів надається лише за умови їхньої участі у конкурсному відборі, який організовується інноваційними фінансово-кредитними установами та здійснюється на засадах прозорості, відкритості і гласності²⁴.

Суб'єкт інноваційної діяльності, інноваційний проект якого пройшов конкурсний відбір, залежно від встановленого конкурсною процедурою рейтингу може отримати від інноваційної фінансово-кредитної установи один чи кілька передбачених статтею 17 Закону України «Про

²¹ Закон України «Про інноваційну діяльність». <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>

²² Стаття 17. «Види фінансової підтримки інноваційної діяльності». Закон України «Про інноваційну діяльність». <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>

²³ Стаття 6. «Добровільне страхування та його види». Закон України «Про страхування». <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>

²⁴ Див, наприклад, постанови Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 року № 329 «Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки інноваційних та інвестиційних проектів» та від 14.03.2007 року № 455 «Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки».



інноваційну діяльність» видів фінансової підтримки. У випадку надання кредитів чи передавання майна у лізинг фінансова підтримка здійснюється за умови наявності гарантій повернення коштів у вигляді застави майна, договору страхування, банківської гарантії, договору поруки тощо.

Проекти технологічних парків

Державне сприяння інноваційній діяльності технологічних парків здійснюється шляхом державної фінансової підтримки та цільового субсидювання проектів технологічних парків.

Для фінансової підтримки проектів технологічних парків щорічно в Державному бюджеті України має запроваджуватися бюджетна програма підтримки діяльності технологічних парків, кошти якої спрямовуються на: повне або часткове (до 50 відсотків) безвідсоткове кредитування проектів технологічних парків; повну або часткову компенсацію відсотків, сплачуваних виконавцями проектів технологічних парків комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування проектів технологічних парків.

На реалізацію проектів технологічних парків Державною інноваційною фінансово-кредитною установою та її регіональними відділеннями можуть надаватися кредити.

1.2.3. Деякі результати кредитної підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання в Україні у період 2000 – 2010 років

Джерела фінансування інноваційної діяльності

За даними Державної служби статистики України за період 2000 – 2009 років суб'єкти господарювання здійснювали інноваційну діяльність в основному за рахунок власних коштів. При цьому, частка власних коштів суб'єктів господарювання у фінансуванні інноваційної діяльності за абсолютною величиною найбільшою була у 2007 році, а за відносною величиною – у 2005 році.

У 2007 році за даними Держкомстату понад 90% підприємств здійснювали інновації за рахунок власних коштів, обсяг яких становив майже три чверті загального обсягу витрат (8,0 млрд. грн.). Отримали кредити 145 підприємств (2,0 млрд. грн.), кошти іноземних інвесторів отримали 23 підприємства, обсяг яких становив 0,3 млрд. грн. (3,0%). Підтримку з державного бюджету отримали 44 підприємства, підтримку з місцевих бюджетів отримали 13 підприємств, при цьому її сукупний обсяг становив 152,1 млн. грн. або 1,4%.

Таблиця 1.2. Фінансування інноваційної діяльності за джерелами за період 2000 – 2009 років (за даними Держкомстату²⁵).

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	з інших джерел
		млн. грн..			
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9

²⁵ За даними Державної служби статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua/>



2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
------	--------	--------	-------	--------	--------

Кредитна підтримка інноваційної діяльності у 2007 році

У 2007 році у державному бюджеті були передбачені три бюджетні програми для фінансової підтримки реалізації суб'єктами господарювання інвестиційних проектів та інноваційних проектів, а саме:

- «Фінансова підтримка інноваційних та інвестиційних проектів, в першу чергу з упровадження передових технологій, що реалізуються у галузях промисловості, в тому числі технологічними парками, через механізм здешевлення кредитів» (далі – бюджетна програма по здешевленню кредитів) у обсязі 144,5 млн. грн.;
- «Надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки, у першу чергу з впровадження передових енергозберігаючих технологій та технологій з виробництва альтернативних джерел палива» (далі – бюджетна програма пільгового кредитування) у обсязі 767,4 млн. грн.;
- «Утримання регіональних центрів інноваційного розвитку та впровадження галузевих і регіональних інноваційних програм» (далі – бюджетна програма з впровадження інноваційних програм), у обсязі 50,0 млн. грн., з яких біля 36,0 млн. грн. було передбачено на впровадження галузевих і регіональних інноваційних програм шляхом фінансової підтримки на безповоротній основі їх окремих завдань і заходів.

Головним розпорядником бюджетних коштів за усіма переліченими програмами було Державне агентство України з інвестицій та інновацій (далі – Держінвестицій).

Для реалізації зазначених бюджетних програм була прийнята така нормативно-правова база:

- постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 року № 329 «Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки інноваційних та інвестиційних проектів»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2007 року № 455 «Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2007 року № 424 «Про утворення Міжвідомчої ради з питань інвестицій та інноваційного розвитку»;
- наказ Держінвестицій від 16.10.2007 року № 104 «Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для утримання регіональних центрів інноваційного розвитку та впровадження регіональних і галузевих інноваційних програм»;
- наказ Держінвестицій від 24.04.2007 року № 26 «Про затвердження Порядку конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для їх фінансової підтримки за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті на 2007 рік»;
- наказ Держінвестицій від 03.05.2007 року № 33 «Про затвердження Порядку конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для надання кредитів на їх реалізацію за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті на 2007 рік»;
- наказ Держінвестицій від 26.04.2007 року № 29 «Про затвердження Форми договору на виплату компенсації сплачених у 2007 році відсотків за кредитами, залученими для фінансування інноваційних та інвестиційних проектів»;
- наказ Держінвестицій від 17.10.2007 року № 105 «Про затвердження Порядку проведення конкурсного відбору регіональних і галузевих інноваційних програм, які впроваджуватимуться за рахунок бюджетних коштів».



З метою забезпечення цільового прозорого та ефективного здійснення фінансової підтримки проектів та програм наказами Держінвестицій були утворені три конкурсні комісії, до складу яких увійшли представники Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства промислової політики України, Міністерства регіонального розвитку і будівництва України, Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, Національного агентства з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів, Національної академії наук України, Наукового парку «Київська політехніка», Українського союзу промисловців та підприємців.

Відбір проектів та програм здійснювався у три етапи: на першому етапі конкурсні комісії ухвалювали висновок щодо доцільності або недоцільності надання фінансової підтримки проектам чи програмам та обсягів цієї підтримки. На другому етапі висновки конкурсних комісій погоджувалися із Міжвідомчою радою з питань інвестицій та інноваційного розвитку. На третьому етапі з урахуванням рекомендацій Міжвідомчої ради конкурсні комісії ухвалювали остаточні рішення щодо фінансової підтримки відповідних проектів та програм.

Результати реалізації зазначених вище бюджетних програм такі²⁶:

- при реалізації бюджетної програми по здешевленню кредитів для участі у конкурсному відборі було зареєстровано 53 проекти на загальну суму заявленої компенсації більше 250,0 млн. грн.. Відповідна конкурсна комісія розглянула 45 проектів, з яких 19 отримали позитивне рішення про надання фінансової підтримки. Серед проектів-переможців 3 проекти мали свідоцтва про їх державну реєстрацію як інноваційних, в тому числі 2 проекти були зареєстровані як проекти технологічних парків. Варто зазначити, що 8 проектів розглянуті не були у зв'язку з вичерпанням на дату реєстрації заявок на їх участь у конкурсному відборі обсягу бюджетних коштів за бюджетною програмою. Станом на 01.01.2008 року за бюджетною програмою по здешевленню кредитів обсяг фактично перерахованих коштів позичальникам за договорами склав 143 627 073,86 млн. грн., або майже 99,4 % її обсягу;

- при реалізації бюджетної програми пільгового кредитування для участі у конкурсному відборі було зареєстровано 52 проекти на загальну суму заявлених кредитів біля 2,4 млрд. грн.. Відповідна конкурсна комісія розглянула 28 проектів, з яких 17 отримали позитивне рішення про виділення бюджетних коштів для їх кредитування. Серед проектів-переможців 4 проекти мали свідоцтва про їх державну реєстрацію як інноваційних. 24 проекти не були розглянуті конкурсною комісією у зв'язку з вичерпанням на дату реєстрації заявок на їх участь у конкурсному відборі обсягу бюджетних коштів за бюджетною програмою. Станом на 01.01.2008 року за бюджетною програмою пільгового кредитування було укладено 17 кредитних договорів на загальну суму 760 123 288,00 грн. та видано кредитів на суму 655 123 288,00 грн., що становить майже 99,1 % та 85,4 % її обсягу, відповідно;

- при реалізації бюджетної програми впровадження інноваційних програм для участі у конкурсному відборі було зареєстровано 8 інноваційних програм, серед яких були три галузеві та п'ять регіональних. Програми передбачали фінансову підтримку впровадження 35 проектів на загальну суму заявленої підтримки більше 75,4 млн. грн.. Конкурсна комісія прийняла рішення щодо доцільності впровадження однієї регіональної та двох галузевих програм. Загальна сума фінансування за зазначеними вище програмами склала 12,58 млн. грн., що становить майже 35 % від загального обсягу програми. Станом на 01.01.2008 року за бюджетною програмою з впровадження інноваційних програм одержувачам коштів було перераховано 4,5 млн. грн. або біля 12,5 % її обсягу.

Кредитна підтримка інноваційної діяльності у 2008 році

За даними Державного агентства України з інвестицій та інновацій у 2008 році²⁷ відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» на фінансову підтримку реалізації проектів було передбачено виділення

²⁶ Хименко О. Державна фінансова підтримка інвестиційних та інноваційних проектів у 2007 році. // Інтелектуальна власність. – 2008. – № 1. – С. 4-9.

²⁷ Звіт про діяльність Державного агентства України з інвестицій та інновацій за 2008 рік. <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=549&id=2026>



коштів (обсягом 168 млн. грн.) за бюджетною програмою «Надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки, у першу чергу з впровадження передових енергозберігаючих технологій і технологій з виробництва альтернативних джерел палива». Головним розпорядником коштів за програмою було визначено Держінвестицій.

Розроблений Держінвестицій проект нормативно-правового акту, прийняття якого забезпечило б реалізацію зазначеної бюджетної програми, не знайшов підтримки у заінтересованих центральних органів виконавчої влади, внаслідок чого бюджетні кошти на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів за згаданою бюджетною програмою так і не були використані.

Альтернативою бюджетній програмі у 2008 році стало забезпечення Держінвестицій організації конкурсного відбору інноваційних проектів для їхньої фінансової підтримки за рахунок коштів Державної інноваційної фінансово-кредитної установи (далі – ДІФКУ). У листопаді 2008 року були прийняті необхідні нормативні акти, а саме: наказ Держінвестицій від 17.10.2008 року № 84 про внесення змін до Порядку конкурсного відбору інноваційних проектів для їхньої фінансової підтримки та наказ від 27.11.2008 року № 106 про утворення Конкурсного комітету з конкурсного відбору інноваційних проектів для їхньої фінансової підтримки за рахунок коштів ДІФКУ.

Для участі в конкурсному відборі інноваційних проектів для їхньої фінансової підтримки нормативною базою визначалися умови проведення конкурсного відбору, а також перелік та порядок реєстрації документів, що подавався суб'єктами інноваційної діяльності. Документи та інноваційні проекти, що подавалися суб'єктами інноваційної діяльності, кваліфікувалися та аналізувалися відповідною експертною комісією, утвореною наказом ДІФКУ від 25.11.2008 року № 50.

Прийом та реєстрація документів для участі у конкурсному відборі інноваційних проектів для їхньої фінансової підтримки за рахунок коштів ДІФКУ розпочалися у грудні 2008 року. За період 3-го по 26-те грудня 2008 року ДІФКУ було зареєстровано 2 заявки від суб'єктів інноваційної діяльності, що подали комплекти документів та інноваційні проекти для участі в конкурсному відборі.

Рішення щодо виділення або не виділення коштів для фінансової підтримки поданих на конкурс інноваційних проектів за рахунок коштів ДІФКУ у 2008 прийняте не було.

Кредитна підтримка інноваційної діяльності у 2010 році

За даними Державного агентства України з інвестицій та інновацій у 2010 році²⁸ на виконання пункту 5 частини першої статті 74 Закону України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» та з метою забезпечення дієвого та ефективного механізму надання суб'єктам господарювання фінансової підтримки на реалізацію інвестиційних та інноваційних проектів постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.2010 року № 476 «Деякі питання надання державної підтримки для реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки» було затверджено Порядок використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для державної підтримки реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки, у тому числі через механізм здешевлення кредитів (далі – Порядок використання коштів), а постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2010 року № 860 «Питання підготовки та відбору інвестиційних проектів, для реалізації яких у реальному секторі економіки надається державна підтримка» було затверджено Порядок відбору інвестиційних проектів, для реалізації яких у реальному секторі економіки надається державна підтримка.

Порядком використання коштів передбачалося спрямування бюджетних коштів на здешевлення кредитів, залучених у національній валюті України та/або в іноземній валюті, у тому числі за кредитами, залученими від іноземних фінансових установ, для реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки, а також для надання державної підтримки для реалізації інвестиційних проектів на умовах співфінансування.

Для забезпечення реалізації зазначеної бюджетної програми крім Порядку використання коштів була прийняті такі нормативні документи:

²⁸ Звіт про діяльність Державного агентства України з інвестицій та інновацій за 2010 рік.
<http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=589&id=3256>



- «Порядок конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки для їх державної підтримки у 2010 році за рахунок коштів Стабілізаційного фонду», затверджений наказом Держінвестицій від 10.08.2010 року № 39;
- «Методичні рекомендації з розробки бізнес-планів інвестиційних проектів», затверджені наказом Держінвестицій від 31.08.2010 року № 73;
- «Примірний договір про компенсацію відсоткової ставки за користування кредитом(ами), залученим(и) для реалізації інвестиційного (інноваційного) проекту», затверджений наказом Держінвестицій від 25.10.2010 року № 106. Слід зазначити, що затвердження примірної угоди мало на меті забезпечити належне оформлення договірно-правових відносин, які могли виникнути між Держінвестицій та переможцем конкурсного відбору.

Крім цього на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 30.06.2010 року № 567 «Про затвердження Порядку та умов надання у 2010 році державних гарантій щодо виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання державного сектору економіки, залученими для фінансування інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України, в тому числі імпортозамінних і експортоорієнтованих галузей» була прийнята такі нормативні документи:

- «Порядок конкурсного відбору інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку з метою надання у 2010 році державних гарантій для їх фінансування», затверджений наказом Держінвестицій від 10.08.2010 року № 40;
- Склад конкурсної комісії з відбору інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки для їх державної підтримки у 2010 році за рахунок коштів Стабілізаційного фонду, затверджений наказом Держінвестицій від 05.10.2010 року № 94;
- Склад конкурсної комісії з відбору інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку з метою надання у 2010 році державних гарантій для їх фінансування, затверджений наказом Держінвестицій від 05.10.2010 року № 95;
- Склад Комісії з координації здійснення заходів, пов'язаних з реалізацією інвестиційних проектів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.05.2010 року № 415. Основним завданням Комісії була підготовка пропозицій щодо доцільності надання державної фінансової підтримки інвестиційним проектам, у тому числі через механізм надання державних гарантій.

У 2010 році на розгляд зазначених вище конкурсних комісій надійшло 90 інвестиційних проектів від суб'єктів господарювання різних форм власності із заявками на участь у конкурсному відборі з метою отримання державної підтримки в обсязі 12 775 850,0 тис. грн.. При цьому від суб'єктів державної форми власності надійшло 17 проектів; від суб'єктів колективної форми власності – 27; від суб'єктів приватної форми власності – 46 проектів.

За напрямками державної підтримки проекти, що надійшли, поділилися так: підтримка за рахунок коштів Стабілізаційного фонду – 71 проект (у тому числі: компенсація суми відсоткових ставок за кредитами – 51 проект; співфінансування – 20 проектів); підтримка за рахунок надання державних гарантій – 19 проектів.

З метою забезпечення виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» та рішень Конкурсної комісії з відбору інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки для їх державної підтримки у 2010 році за рахунок коштів Стабілізаційного фонду, крім зазначених вище, були прийняті такі нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України:

- постанова від 11.10.2010 року № 949 «Деякі питання фінансування у 2010 році інвестиційних проектів у реальному секторі економіки»;
- постанова від 29.11.2010 року № 1127 «Деякі питання фінансування у 2010 році інвестиційних проектів у реальному секторі економіки та надання кредитів для формування державного інтервенційного фонду»;



- розпорядження від 01.12.2010 року № 2173-р «Використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для державної підтримки реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки, у тому числі через механізм здешевлення кредитів»;
- розпорядження від 13.12.2010 року № 2303-р «Про виділення у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для надання державної підтримки з метою реалізації інвестиційних (інноваційних) проектів у реальному секторі економіки, у тому числі через механізм здешевлення кредитів».

Вказані акти Уряду були необхідні для забезпечення виділення Держінвестицій коштів для надання державної підтримки з метою реалізації інвестиційних (інноваційних) проектів у реальному секторі економіки, у тому числі через механізм здешевлення кредитів.

Відповідно до Порядку використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для державної підтримки реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки, у тому числі через механізм здешевлення кредитів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16.06.2010 року № 476, у 2010 році державну підтримку було надано за 6-ма проектами на загальну суму 471 434,3 тис. грн., причому станом на 01.01.2011 року проекти були профінансовані на загальну суму 222 522,5 тис. грн., а в Державному казначействі України як кредиторська заборгованість була зареєстрована суму 248 911,7 тис. грн.

Рішення про надання державних гарантій щодо виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання державного сектору економіки, залученими для фінансування інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України у 2010 році, Кабінетом Міністрів України не приймалися.

1.2.4. Проблемні питання фінансово-кредитного регулювання інноваційної діяльності

Оцінка ефективності окремих норм законодавчих актів, які визначають та регулюють сферу інноваційної діяльності в Україні, у тому числі, і щодо питань кредитної підтримки інноваційної діяльності, наведена у Додатку.

В цілому норми законодавства України, які регулюють сферу інноваційної діяльності, у тому числі, і щодо її кредитної підтримки, використовуються не ефективно, принаймні, через таке.

1. Має місце не відповідність дефініцій, що визначають сферу інноваційної діяльності та використовуються у різних нормативно-правових актах, зокрема, щодо термінів «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційна інфраструктура» тощо²⁹.

2. Згідно чинного законодавства сфера інноваційної діяльності є «дотичною», у першу чергу, до сфери наукової та науково-технічної діяльності та сфери трансферу технологій. У зазначених сферах державне регулювання здійснюють різні центральні органи виконавчої влади, межі компетенції яких чітко не визначені, що стає джерелом прихованих нормативно-правових колізій та дає підстави для політичних маніпуляцій³⁰.

3. Нормативна база інноваційної діяльності в Україні не забезпечує реалізацію державного регулювання інноваційною сферою на функціональних засадах, за яких держава опікується підтримкою інноваційного процесу як в цілому, так і на кожному його окремому етапі: від стадії генерування ідеї майбутнього (інноваційного конкурентоспроможного) товару і аж до стадії реалізації такого товару на ринку із стадією виведення товару з ринку включно.

²⁹ Наприклад, можна порівняти: Статтю 3 «Інноваційна діяльність» Закону України «Про інвестиційну діяльність» (<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>) та Статтю 1 «Визначення термінів» Закону України «Про інноваційну діяльність» (<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>), Статтю 325 Господарського кодексу України (<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15&p=1306852694601189>).

³⁰ Наприклад, за період 2005 – 2010 років йдеться про такі центральні органи виконавчої влади: Державне агентство України з інвестицій та інновацій, Міністерство освіти і науки України, Міністерство економіки України, Міністерство промислової політики України, Державне агентство України з інвестицій та розвитку, Державний комітет України з науково-технічного та інноваційного розвитку, Державний комітет України з питань науки, інновацій та інформатизації, Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.



4. Норми державної підтримки інноваційної діяльності в Україні як такі відповідають усталеній світовій практиці, проте складність їх практичної реалізації фактично зводять їх до декларацій.

5. Зарегульована процедура розробки та затвердження чималої кількості нормативно-правових актів, необхідних для забезпечення реалізації відповідної бюджетної програми, наприклад, щодо фінансової підтримки реалізації інноваційних проектів, призводить до того, що прийняття рішення щодо факту та обсягів фінансової (кредитної) підтримки інноваційних проектів, припадає на останні місяці бюджетного року³¹.

6. Відсутня довіра приватного інвестора до дій держави, пов'язаних із залученням інвестицій, зокрема, на засадах державно-приватного партнерства.

1.3. Питання, що мають бути вирішені

а) Створення загальних сприятливих умов для здійснення інноваційної діяльності

В Україні основним джерелом фінансування витрат суб'єктів господарювання на провадження ними інноваційної діяльності є їх власні кошти. Для збільшення витрат компаній на інноваційну діяльність необхідно реалізувати такі, але не виключно, системні зміни у провадженні державної інноваційної політики.

1. Узгодити державну промислову, фінансову, податкову політику з державною політикою у сфері освіти, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.
2. Створити умови для стимулювання розвитку в Україні державних та приватних фондів прямого та венчурного інвестування інноваційної діяльності.
3. Залучити механізми та інструменти державно-приватного партнерства в інноваційну сферу.
4. Створити чітку систему правил та гарантій для приватного капіталу в інноваційній сфері, підвищити його інноваційну сприятливість.
5. Дерегулювати та дебіюрократизувати процедури виділення суб'єктам господарювання фінансової (кредитної) підтримки на реалізацію інноваційних проектів.
6. Увести державне замовлення на інноваційну продукцію.
7. Збільшувати частку витрат на наукову та науково-технічну діяльність та інновації в структурі ВВП як за рахунок державного бюджету, так і за рахунок приватного капіталу, уводячи прямі та непрямі стимули щодо направлення суб'єктом господарювання частки прибутку від ведення господарської діяльності на ведення наукової та науково-технічної діяльності та технологічний розвиток.
8. Увести податкові та митні пільги і преференції для певних категорій проектів (наприклад, для проектів технологічних парків, а також інноваційних проектів, реалізація яких матиме важливе значення для економіки держави).
9. Покращити інвестиційний клімат та надавати інвестиціям інноваційну спрямованість, у першу чергу, через механізм державно-приватного партнерства.
10. Забезпечити для суб'єктів господарювання вищу доступність пільгового кредитування у порівнянні з іншими формами безповоротного фінансування інноваційної діяльності.
11. Забезпечити формування цілісної системи фінансової інфраструктури інноваційної діяльності шляхом:
 - полегшення доступу до фінансових ресурсів та забезпечення неперервності таких ресурсів для усіх етапів інноваційного процесу;
 - створення і підтримка діяльності венчурних фондів та вибір моделі участі держави у венчурному фінансуванні;

³¹ Можливим шляхом вирішення цієї проблеми може бути уведення у державному бюджеті на кожен рік захищених статей щодо обсягів кредитної (фінансової) підтримки реалізації інноваційних проектів.



- підтримки діяльності інших, крім венчурних, фондів, а саме: фондів стартового капіталу, фондів малих інноваційних підприємств, фондів інноваційного розвитку тощо;
- перенесення акцентів фінансової підтримки із субсидіювання на пільгове кредитування з використанням форм довгострокового кредитування на пільгових умовах та гарантій держави;
- надання державної підтримки інноваційної діяльності виключно на конкурсних засадах;
- залучення лізингових схем фінансування модернізації виробництва через субсидійоване зниження відсоткових ставок.

б) Законодавче забезпечення діяльності фондів підтримки інноваційної діяльності

На рівні законодавства *доцільно розглянути можливість* вирішення таких питань:

- утворення фондів інноваційного розвитку для підтримки у першу чергу початкових стадій інноваційного процесу та діяльності малих інноваційних компаній, в тому числі місцевих інноваційних фондів;
- утворення національної венчурної компанії, місією якої має стати створення в Україні галузі венчурного фінансування інноваційної діяльності як такої,
- прийняття середньострокових пріоритетів інноваційної діяльності та
- уведення податкових пільг для суб'єктів господарювання при реалізації ними інноваційних проектів.

Фонди інноваційного розвитку

Фонд інноваційного розвитку є фінансовою установою, метою утворення якої має стати залучення коштів юридичних та фізичних осіб для інвестування в інноваційні проекти та (або) у створення нових або існуючих (інноваційних) підприємств. Діяльність фондів має регулюватися Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» з урахуванням таких особливостей:

- засновниками і учасниками фондів можуть бути фізичні та юридичні особи України, іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації;
- на створення та діяльність фондів норми Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» не поширюються;
- активами фондів можуть бути корпоративні права, боргові зобов'язання, нерухомість, грошові кошти, майнові та немайнові права інтелектуальної власності.
- фонди здійснюють інвестування в об'єкти інноваційної діяльності, зокрема у інноваційні програми і проекти, нові знання та інтелектуальні продукти, виробниче обладнання та процеси, інноваційну інфраструктуру, а також у корпоративні права та (або) боргові зобов'язання інноваційних підприємств, спільних підприємств, створених для виконання інноваційних проектів та програм, проектів технопарків, наукових парків, інноваційних структур, підприємства інноваційної інфраструктури.

Фондам може надаватися державна підтримка шляхом: прямого поворотного, безповоротного фінансування науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, пов'язаних з діяльністю таких фондів, компенсації частини їхніх витрат на реалізацію інноваційних програм і проектів, надання податкових пільг та преференцій відповідно до податкового законодавства, надання податкового кредиту, прямої участі у статутному капіталі. Особливості діяльності фондів інноваційного розвитку повинні бути викладені у Законі України «Про інноваційну діяльність».

Місцеві інноваційні фонди

Місцеві інноваційні фонди доцільно утворювати як фінансову установу з метою залучення коштів юридичних та фізичних осіб для інвестування в науково-технічні розробки та інноваційні

проекти, діяльність якої має регулюватися Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

Основні завдання місцевих інноваційних фондів, зокрема, можуть бути такими:

- організація на конкурсних засадах відбору інноваційних проектів та інноваційних програм для їх фінансової підтримки відповідно до пріоритетних напрямів інноваційної діяльності за рахунок коштів місцевих бюджетів;
- залучення інвестицій для реалізації інноваційних проектів, спрямованих на впровадження новітніх технологій, технологічне оновлення виробництва;
- надання суб'єктам господарювання фінансової підтримки шляхом фінансових кредитів, позик, фінансового лізингу;
- розроблення та здійснення заходів передінвестиційного характеру.

Національна венчурна компанія

Національна венчурна компанія створюється з метою провадження інноваційної діяльності, пов'язаної з інвестиційною підтримкою різних стадій розвитку нових високотехнологічних компаній, сприяння їх виведенню на глобальний ринок шляхом здійснення венчурних інвестицій та надання менеджмент-консалтингової підтримки, побудови нових міжнародних технологічних компаній на основі українських новацій, капіталізацією активів держави, державною підтримкою інноваційних проектів та програм державного, міжрегіонального, регіонального та галузевого рівнів.

Національна венчурна компанія може стати³² (i) «фондом фондів» тобто інвестором низки венчурних фондів, що здійснюють інвестиції в суб'єкти господарювання, діяльність яких відповідає пріоритетним напрямкам розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності; та (ii) здійснювати пряме інвестування у розвиток інноваційних підприємств в обмін на частку акцій, облігацій чи корпоративних прав; у реалізацію інноваційних проектів, патентування результатів науково-дослідних робіт та їх подальшу комерціалізацію.

Доцільним є закріпити у законодавстві використання для Національної венчурної компанії таких інструментів як: (i) венчурні фонди раннього розвитку для підтримки високотехнологічних компаній, що знаходяться на початковому етапі розвитку (start-up), зокрема фонди інноваційного розвитку (див. вище); (ii) венчурні фонди зростання, головним завданням яких є довгостроковий приріст капіталу; та (iii) венчурні викупні фонди, що спеціалізуються на фінансуванні операцій щодо придбання або стратегічного поглинання підприємств, як правило шляхом придбання контрольного пакету акцій.

Діяльність національної венчурної компанії та відповідних венчурних фондів має регулюватися нормами Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)».

Джерелами формування капіталу національної венчурної компанії може бути:

- цільове бюджетне фінансування;
- власний капітал та прибуток;
- позики на внутрішніх та зовнішніх ринках;
- кошти спеціальних фондів (наприклад, кошти Стабілізаційного фонду);
- цільові відрахування від прибутків підприємств окремих галузей;
- частка доходів від використання об'єктів державної власності;
- частина коштів від реалізації державних цінних паперів та приватизації державного майна.

Утворення національної венчурної компанії як фонду фондів можливе у різних організаційно-правових нормах, наприклад, у формі державного підприємства або у формі публічного акціонерного товариства. В обох випадках, норма щодо формування статутного капіталу (частини статутного

³² За матеріалами: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=238>



капіталу) національної венчурної компанії за рахунок коштів державного бюджету не може бути реалізована без внесення змін до відповідного бюджетного законодавства та Господарського кодексу України.

Податкове стимулювання реалізації інноваційних проектів

В чинне законодавство (Податковий кодекс України) та відповідну нормативно-правову базу України доцільним є увести норми щодо звільнення прибутку суб'єктів господарювання, отриманий ними від реалізації інноваційних проектів за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, причому розмір таких пільг необхідно поставити у відповідність інноваційного проекту рівню відповідного пріоритетного напрямку (відповідних пріоритетних напрямків)³³.

Завезення в Україну для виконання (пріоритетного) інноваційного проекту, зареєстрованого у встановленому Законом України «Про інноваційну діяльність» порядку, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів (крім підакцизних товарів), які не виробляються в Україні або виробляються, але не відповідають вимогам проекту, протягом строку чинності свідоцтва про державну реєстрацію (пріоритетного) інноваційного проекту доцільно звільнити від сплати податку на додану вартість.

Номенклатура та обсяги ввезення сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів мають бути визначені в інноваційному проекті при його державній реєстрації.

в) Розвиток діяльності кредитних установ

Реформування у 2010 році системи державного управління в сфері інвестицій, яке відбувалося шляхом утворення Державного агентства України з інвестицій та розвитку, утворення державного підприємства «Державна інвестиційна компанія», утворення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами, створило в Україні інструменти державної підтримки, у першу чергу, інвестиційних процесів.

Поза увагою держави залишилося розвиток інституційних засад та інструменти підтримки початкових стадій інноваційного процесу, що пов'язані з народженням та упровадженням базових та поліпшувачих інновацій, підтримкою діяльності винахідників та науковців, підтримкою малого інноваційного бізнесу, народженням «start-up» та «spin-off» компаній. Ця проблема може бути розв'язана шляхом утворення низки державних та комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ та місцевих інноваційних фондів як суб'єктів інноваційної інфраструктури.

Станом на 31 грудня 2010 року в Україні функціонувало лише дві інноваційні фінансово-кредитні установи – одна державна та одна комунальна, причому перша рішенням Кабінету Міністрів України була підпорядкована Державному агентству України з інвестицій та розвитку.

Доцільним є утворення та розвиток ще однієї державної інноваційної фінансово-кредитної установи, яка може бути утворена відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» актом Кабінету Міністрів України та має бути підпорядкованою Державному агентству з питань науки, інновацій та інформації, і завданням якої має стати забезпечення підтримки, у першу чергу, початкових етапів інноваційного процесу щодо створення, просування, впровадження та комерціалізації результатів наукової, науково-технічної, винахідницької та інноваційної діяльності в реальному секторі економіки, залучення для цього інвестицій, стимулювання малого інноваційного бізнесу.

Слід зазначити, що станом на березень 2011 року Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України розробило та направило на погодження до заінтересованих органів проект постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення державної небанківської інноваційної фінансово-кредитної установи «Державна інноваційна компанія»..

Основні завдання установи можуть, але не виключно, бути такими:

³³ Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інноваційної діяльності". Офіційний сайт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформації України. Розділ «Громадське обговорення». <http://www.dknii.gov.ua/index.php/uk/2010-09-23-14-24-17>



- організація на конкурсних засадах відбору інноваційних проектів та інноваційних програм для їх фінансової підтримки відповідно до пріоритетних напрямів інноваційної діяльності за рахунок бюджетних коштів;
- залучення інвестицій для реалізації інноваційних проектів, спрямованих на впровадження новітніх технологій, технологічне оновлення виробництва;
- надання суб'єктам господарювання фінансової підтримки шляхом фінансових кредитів, позик, фінансового лізингу, а також провадження спільної діяльності або придбання корпоративних прав у статутному фонді цих суб'єктів;
- розроблення та здійснення заходів передінвестиційного характеру.

Утворення державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи та інноваційних фондів сприятиме створенню в Україні умов для підтримки початкових етапів інноваційного процесу, пов'язаних, у першу чергу, із заснуванням та діяльністю малих інноваційних компаній, що передбачене зокрема Державною цільовою економічною програмою «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009 – 2013 роки, сприятиме активізації інноваційної діяльності в Україні, прискорить процеси, пов'язані з переходом економіки України на інноваційну модель розвитку, збільшенням інноваційної активності промислових підприємств та обсягів фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності.

2. Досвід законодавчого регулювання підтримки інноваційної діяльності в іноземних країнах та Україні.

Щодо інструментів прямої та непрямої підтримки

На сьогодні у світі в рамках трьох основних моделей інноваційного розвитку: американської, європейської та японської сформувались доволі повні та комплексні системи стимулювання різних етапів інноваційного процесу, які оперують багатьма прямими та непрямими інструментами стимулювання: починаючи від етапу досліджень і закінчуючи етапом просування нових технологій, товарів та послуг на ринок. Досвід Європейського співтовариства з питання координації інноваційних політик окремих країн-членів щодо утворення єдиного наукового та інноваційного загальноєвропейського простору вбачається найбільш цікавим та повчальним для України.

Основні форми підтримки та стимулювання інноваційної діяльності, що використовуються в розвинених країнах такі³⁴:

- пряме фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт щодо створення та використання інновацій у формі субсидій на розробку та просування нових технологій, товарів та послуг, яке за обсягом складає до 50% сукупних витрат підприємств на такі цілі (характерно для США, Франції). Дуже часто «отримувачами» таких субсидій стають МСП. Найбільш поширеною формою субсидій в останні роки стали гранти, які на конкурсних засадах надаються державою, різними міжнародними та громадськими організаціями та іншими спеціальними фондами шляхом фінансування проектів;

- пільгове кредитування інноваційної діяльності, яке передбачає повну або часткову компенсацію відсотків сплачених за банківськими кредитами за рахунок коштів спеціальних фондів або державного бюджету. Наприклад, у Німеччині для МСП, які інвестують у модернізацію виробництва, освоєння випуску нових видів продукції або енергозбереження, надаються пільгові кредити у обсязі до 50% від коштів, що витрачає з цією метою підприємство як таке. Крім цього, банківські кредити на закупівлю нового обладнання мають бути застраховані за рахунок державного бюджету. В Італії пільгові кредити на технологічні нововведення надаються у сумі до 80% вартості інноваційного проекту на строк до 15 років.

Спеціальні програми кредитування інноваційних проектів передбачаються відповідно до Федерального закону Австрії від 13 червня 1962 р. щодо управління партнерськими коштами ERP (Закон про Фонд ERP) та Директиви Федерального міністерства економіки та технологій (Німеччина) для Фонду для початківців ERP від 1 лютого 2005 р. Надання безвідсоткових позик для реалізації

³⁴ "Рекомендації щодо підсилення ролі малих та середніх інноваційних підприємств у загальному добробуті країн СНД". VOIB, 17 грудня 2009 року.



інноваційної діяльності у Франції провадиться OSEO (колишній ANVAR) відповідно до Декрету № 2010-1672 від 28 грудня 2010 р. У Люксембургу Національне кредитно-інвестиційне товариство (Закон Люксембургу від 2 серпня 1977 р.) здійснює середньо та довгострокову кредитну підтримку інноваційно-інвестиційних проектів, закупівлі обладнання тощо з пільговою сплатою відсотків.

- надання податкових пільг та канікул як засіб непрямого стимулювання та мотивування до інноваційної діяльності, оскільки прибуток підприємства є основою фінансування інноваційної діяльності, і його збільшення призводить до зростання інноваційних можливостей компаній.

- митні пільги або повне звільнення від сплати митних податків при імпорті наукового або високотехнологічного обладнання.

У низці країн активним учасником венчурного фінансування стала держава, особливо на початковій стадії розвитку цього фінансового інституту. При цьому, можливі кілька типових сценаріїв роботи такого фінансового інституту: (i) провадження діяльності через державний венчурний фонд, який здійснює безпосереднє інвестування в інноваційні підприємства (наприклад, як у Великій Британії, Індії), (ii) утворення «фонду фондів», який розміщує кошти у приватні венчурні фонди (наприклад, як у Ізраїлі, Фінляндії, Сінгапурі) або (iii) поєднання першого та другого сценаріїв (наприклад, як у Канаді, Японії).

Іншою формою участі держави у венчурному фінансуванні є надання державних гарантій щодо повернення суб'єктам господарювання можливих втрат від фінансування інноваційної діяльності (наприклад, як у країнах Європейського Союзу, Сінгапурі, США, Японії) та надання державою для підтримки функціонування венчурного капіталу суттєвих податкових та інших пільг.

В Україні діяльність венчурних фондів регулюється Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» та доволі слабо пов'язана з інвестуванням саме в інноваційні компанії. Пільгове кредитування інноваційної діяльності, що здійснювалося Держінвестицій за бюджетними програмами у 2007-2008, 2010 рр., мало певний позитивний вплив, проте у зв'язку з обмеженістю коштів (у 2010 р. державну підтримку було надано лише 6 проектам) на цей час вказаний інструмент застосовується вкрай обмежено.

Заклучні положення

Досвід фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності в ЄС, інших країнах дозволяє виділити такі етапи фінансової підтримки інноваційної діяльності підприємств.

На ранніх етапах фінансування інноваційних підприємств центральну роль виконують бізнес-янголі та венчурні інвестиційні фірми. Вони надають капітал, експертний досвід та забезпечують підприємницьким починанням легітимність.

Процес фінансування на ранніх етапах можна розглядати як цикл, що складається із чотирьох основних етапів: (i) мобілізація коштів; (ii) інвестування; (iii) управління/створення доданої вартості; (iv) згортання фінансування, та який забезпечує для його учасників (бізнес-янголі та венчурні капіталісти) доходність, здатну щонайменше компенсувати їхні ризики.

На етапі мобілізації необхідно забезпечити доступність коштів, які виділятимуться інноваційним підприємствам спеціалізованими фінансовими посередниками, а саме: бізнес-янголам має бути забезпечена привабливість таких інвестицій; венчурним інвестиційним фірмам – доступ до інституційних інвесторів з довготривалою перспективою їх використання як джерела фінансування та структурування коштів.

На етапі інвестування необхідно забезпечити потік інвестиційних можливостей для бізнес-янголів та венчурних інвестиційних фірм, а також наявність необхідних навичок щодо оцінки фінансових можливостей та щодо відбору проектів для фінансування. Потік інвестиційних можливостей є наслідком підприємницької культури в країні, а навички щодо оцінки та відбору проектів – результатом розвитку знань та накопиченого досвіду.

На етапі створення доданої вартості необхідно забезпечити для інноваційних підприємств наявність необхідних та достатніх навичок та мотивації щодо нагляду, управління та розвитку інноваційних підприємств та можливість доступу до зовнішніх ресурсів з питань ведення поточної діяльності.



На етапі згортання фінансування необхідно забезпечити для інвесторів можливість трансформації створеної доданої вартості у кошти, придатні для використання у наступному циклі фінансування. Успішність реалізації цього етапу залежить від розвиненості в країні ринків капіталу та прозорості процедур придбання компаній³⁵

В сучасних умовах формування на світовому ринку товарів та послуг глобального «попиту та пропозиції» розширення обсягів фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності має відбуватися за активної участі, у першу чергу, держави шляхом³⁶:

1. Визначення пріоритетних (або «проривних») напрямів науково-технічної та інноваційної діяльності, у яких вітчизняні розробки та результати наукових та науково-технологічних досліджень можуть бути конкурентоспроможними, та забезпечення фінансування цих напрямів через систему державних цільових програм, надання пільгових кредитів, здійснення державних закупівель, надання державних гарантій під інвестиції для придбання складного високотехнологічного обладнання вітчизняного виробництва.
2. Забезпечення пріоритетності у фінансуванні наукових досліджень за визначеними «проривними» напрямками.
3. Забезпечення обраних напрямів додатковими джерелами фінансування, наприклад, за рахунок перерозподілу рентних доходів від експлуатації природних ресурсів, залучення регіональних можливостей, механізмів та інструментів державно-приватного партнерства.
4. Розвитку підприємств інноваційної інфраструктури та інноваційних підприємств.

Удосконалення законодавства з фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності повинно передбачати уведення в Україні більшості з відомих на сьогодні важелів впливу, у тому числі, фінансових та фіскальних, на державну політику у сфері інноваційної діяльності та реалізацію низки управлінських заходів.

Щодо політичних та загальних економічних важелів впливу

Серед політичних та загальних економічних важелів доцільно розглядати такі:

- запровадження функціональних засад у державному регулюванні інноваційною сферою;
- узгодження державної промислової, фінансової, податкової політики з державною політикою у сфері освіти, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;
- розроблення об'єктивних критеріїв віднесення господарської діяльності до інноваційної;
- посилення мотивації приватного капіталу до участі у венчурному інвестуванні інноваційної діяльності;

Щодо фінансових важелів впливу

Серед фінансових важелів доцільно розглядати такі:

- удосконалення механізмів бюджетного та позабюджетного фінансування інноваційної діяльності;
- надання безвідсоткових або пільгових позик, грантів та дотацій за рахунок державного бюджету;
- формування державного замовлення на інноваційну продукцію;
- забезпечення умов розвитку інститутів та фондових ринків довгострокового кредитування інноваційних підприємств при реалізації інноваційних проектів; стимулювання участі бізнесу у відборі та комерціалізації науково-технічних результатів;

³⁵ «Компендиум передової практики в області поощрення развития, основанного на знаниях». Европейская экономическая комиссия Организации объединенных наций. 2008. 152 с. Российская ассоциация прямого и венчурного инвестирования. 2010. 152 с.

³⁶ Аналітична записка «Проблеми та перспективи науково-технологічного розвитку України», підготовленої Радою по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України. Київ – 2006.



- удосконалення системи страхування інноваційних ризиків упровадження нововведень;
- створення національної венчурної компанії.

Щодо фінансових важелів впливу

Серед фінансових важелів впливу доцільно розглядати такі:

- зниження ставок податку на прибуток підприємств;
- надання податкового кредиту інноваційним підприємствам;
- зменшення суми прибутку до оподаткування шляхом виключення з нього вартості досліджень та (або) освоєння нової технології;
- звільнення від сплати податку на прибуток, який отримано власниками майнових прав інноваційних та венчурних фірм;
- введення пільгової амортизації.

Щодо управлінських заходів

Ефективна інноваційна політика має забезпечити дієвий механізм інвестування структурних змін вітчизняної економіки на користь виробництв 5-го та 6-го технологічних укладів та включати реалізацію таких управлінських заходів³⁷:

- пряме державне фінансування програм структурної перебудови економіки;
- пряме державне інвестування у розвиток інноваційної інфраструктури;
- запровадження системи пільг для податку на прибуток за умови його використання на інноваційний розвиток;
- стимулювання кооперації науки і виробництва в інноваційному процесі;
- формування сприятливих конкурентних умов для національного товаровиробника інноваційного продукту;
- удосконалення інвестиційної політики щодо міжнародного трансферу технологій.

³⁷ За матеріалами аналітичної записки «Сучасний стан науково-технологічної та інноваційної діяльності в Україні та пропозиції щодо шляхів удосконалення державного управління науково-технічною та інноваційною сферою», підготовленої Радою по вивченню продуктивних сил України Національної академії наук України. Київ – 2005



9. Податкове стимулювання інноваційної діяльності

1.1. Вступ

Дані ОЕСР свідчать, що дедалі більше країн застосовують податкове стимулювання інноваційної діяльності. Так, у 2006 р. 20 країн, що є членами ОЕСР, надавали податкові пільги підприємствам, які провадили ННТР, тоді як у 1995-му їх було лише 12 (у 2004-му – 18). За оцінками фахівців ОЕСР, у майбутньому кількість країн, що надаватимуть податкові пільги для інноваційної діяльності значно збільшиться, одночасно зростатимуть і розміри пільг³⁸. Про різноманітність підходів в країнах ОЕСР говорять дані таблиці 1.³⁹

Таблиця 1

Податкові пільги у країнах ОЕСР, що застосовують податкове стимулювання інноваційної діяльності⁴⁰

Основні види пільг, частка яких у податковому стимулюванні є найбільшою	Країни, в яких застосовуються пільги		
	об'ємні*	прирістні**	комбіновані
Податкові списання, що зменшують базу для розрахунку на прибуток. Податкові кредити, що зменшують розрахунковий податок на прибуток	Чехія Канада Великобританія Фінляндія Південна Корея Нідерланди Італія Туреччина Данія	Франція Японія США Норвегія Мексика	Іспанія Португалія Угорщина Австралія Австрія Польща

*Об'ємні пільги встановлюються до всієї суми витрат на ННТР за поточний податковий період.

**Прирістні пільги встановлюють до приросту таких витрат порівняно з їх середньою сумою у встановленому періоді.

Зазначимо, що встановлення об'ємних пільг характерне для країн, державна інноваційна політика яких спрямована в першу чергу на зростання кількості інноваційно-активних підприємств, зокрема, за рахунок залучення малого бізнесу. Лідерами у запровадженні прирістних пільг є Японія і США.

Що стосується України - спеціальне податкове стимулювання інноваційної діяльності аналогічно досвіду європейських країн в країні не застосовується. Один з наслідків відсутності стимулювання інноваційної діяльності є те, що понад 83% інвестицій отримували підприємства третього технологічного укладу, 10 % – четвертого й лише 7,0 % - п'ятого⁴¹.

Важливим є розробка ефективного й раціонального механізму заохочення інвесторів до вкладення фінансових ресурсів у R&D та використання нових технологій. Особливостями організації фінансування інноваційної діяльності в Україні є обмеженість вибору джерел фінансування внаслідок нерозвиненості інституціональної компоненти національної інноваційної системи загалом та відсутності попиту на вітчизняні розробки з боку реального сектору економіки зокрема.⁴² На сьогодні активізація інноваційних процесів в українській економіці можлива саме за умови забезпечення платоспроможного попиту на результати R&D із боку реального сектора економіки. Досягнення цієї мети потребує здійснення державою економічної й технологічної політики, спрямованої не лише на вибір пріоритетів і механізмів прямого державного фінансування R&D, а й на формування моделі

³⁸ OECD Science, Technology and Industry Scoreboard, 2007. – P.3. – <http://www.oecd.org>.

³⁹ Никифоров А.С., Диба В.М., Парнюк В.О. Податкове стимулювання інноваційної діяльності // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 82.

⁴⁰ Warda I. Tax Treatment of Business Investment in Intellectual Assets: An International Comparison.- OECD \ STI Working Paper. – 2006. – 4 – <http://www.oecd.org>

⁴¹ Данні за 2005 р.

⁴² Федулова Л.І. Стимулююча функція фінансового забезпечення наукових досліджень: уроки для України // Фінанси України. – 2010. – №7. – С. 23 – 25.



стимулювання суб'єктів підприємництва вкладати кошти та одержувати прибутки від упровадження наукових розробок.

1.2. Аналіз законодавства

1.2.1. Податкове регулювання до 2010 р.

а) Загальні питання

До 2011 р. раніше діюча податкова система України мала багато недоліків, серед яких відмічають такі⁴³:

- високий рівень податкового навантаження на економіку в цілому (в середньому за 2005—2009 роки з урахуванням платежів до Пенсійного та інших фондів соціального призначення — 37,9% ВВП, зокрема у 2008-му — 39,1 %, 2009-му — 37,3 %; для порівняння: в середньому по країнах ЄС-12 — 34,4 %, у т. ч. у Польщі — 34,8 %, Чехії - 36,9 %, Естонії - 33,1 %, Латвії - 30,5 %, Болгарії - 43,2 %) та на бізнес зокрема (ставка податку на прибуток в Україні становить 25 %, у середньому по країнах ЄС-12 - 18,9%, у т. ч. у Польщі - 19%, Чехії - 20%, Естонії - 21 %, Латвії - 15 %, Болгарії - 10 %);

- відсутність економічно обгрунтованого балансу між фіскальною й регулюючою функціями податків, неефективна система державного податкового регулювання, її неузгодженість із завданнями економічної політики держави;

- велика кількість малоефективних податків та менша, ніж у європейських системах оподаткування, тривалість базових податкових періодів (щоквартальне декларування і сплата податку на прибуток, тоді як у європейських країнах — раз на рік), що погіршує позиції України в міжнародному рейтингу простоти ведення бізнесу за показником «кількість платежів на рік» та збільшує витрати часу суб'єктів підприємницької діяльності на сплату податків;

- нестабільність податкового законодавства, яка обмежує можливості формування суб'єктами господарювання фінансової та економічної політики в середньо- й довгостроковому періодах;

- неоднорідність і складність нормативно-правової бази оподаткування, недостатня узгодженість і суперечливість окремих законодавчих норм, відсутність єдиної термінології, наявність норм непрямої дії в податкових законах, що призводить до застосування підзаконних актів, податкових роз'яснень, а також збільшення навантаження на судову систему у зв'язку зі зростанням кількості позовів щодо порушень податкового законодавства;

- неузгодженість податкового законодавства з іншими законодавчими й нормативними актами;

- наявність економічно необгрунтованих розбіжностей у підходах до визначення й оцінки доходів і витрат для встановлення об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємств та нормативно-правовою базою бухгалтерського обліку в частині розрахунку фінансового результату, що призводить до невідповідності сум податкових платежів підприємств реальному результату їх господарської діяльності;

- несвоєчасне виконання зобов'язань із відшкодування податку на додану вартість суб'єктам господарювання;

- відсутність істотного прогресу в досягненні цілей реформування податку з доходів фізичних осіб — розширення його бази шляхом виведення доходів із «тіні», про що свідчать результати податкових перевірок суб'єктів господарювання у 2008 році, за якими заробітну плату «в конвертах» сплачували 42 % перевірених роботодавців, із них 74 % роботодавців — фізичних осіб;

- порушення фундаментального принципу справедливості в оподаткуванні, невиконання податковою системою функції перерозподілу доходів від багатих до бідних.

⁴³ Ярошенко Ф.О. Реформування податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу (коментарі до пропозицій Міністерства фінансів України) // Фінанси України. — 2010. — №7. — С. 3 — 4.



Зазначимо, що головними внутрішніми викликами реформування податкової системи України були такі: тінізація економіки, корупція, непрозорі схеми адміністрування податків і зборів, відсутність стратегічної довіри суспільства до податкової служби та інші.⁴⁴ Такий стан в податковій системі відповідним чином стримував запровадження фінансово-податкового стимулювання проведення НДДКР (R&D) в Україні.

б) Амортизаційне регулювання інноваційної діяльності

Амортизація має велике значення для економіки. Наприклад, у промисловості України вона становить близько 3% операційних витрат, а це — десятки мільярдів гривень щороку. Так, у 2009 р. суми нарахованої амортизації в цій галузі досягли 29 млрд. грн., тоді як усі інвестиції в її основні засоби — 58 млрд. грн.⁴⁵

У господарському законодавстві амортизацію розглядають з позицій бухгалтерського і податкового обліків (далі — бухгалтерська і податкова амортизація).

Бухгалтерська амортизація — це систематичний розподіл вартості активів (основних засобів) протягом строку їх корисної експлуатації в порядку, що визначається стандартами бухгалтерського обліку. Бухгалтерська амортизація за звітний період вираховується з суми прибутку або збитку за цей період.

Податкова амортизація (tax-deductible depreciation) — це систематичний розподіл витрат на придбання і (або) виробництво основних засобів протягом певного встановленого строку в порядку, що визначається податковим законодавством. Податкова амортизація вираховується з оподаткованого доходу.

Підкреслимо, що бухгалтерська амортизація оперує поняттями «актив» (тобто майбутня економічна вигода або потенціал надходження коштів) і «строк корисної експлуатації» (тобто період, протягом якого очікується використання цього активу).

Питання оновлення та модернізації основних засобів є одним із найболючіших для економіки сучасної України. Проблема полягає в тому, що підприємства не обтяжують себе пошуком резервів технологічної модернізації виробництва і в більшості випадків перевищують прибутковість виробництва за рахунок зростання цін на продукцію⁴⁶. Одним із напрямків вирішення проблеми є вдосконалення амортизаційної політики. Проблема амортизації ускладнюється перехідним станом української економіки й наявністю в середовищі вітчизняних економістів різних концептуальних поглядів щодо сутності амортизації, філософії її обліку та нарахування.⁴⁷

Впровадження П(С)БО, узгоджених із МСБО, по суті означає перехід від однієї облікової концепції амортизації, *концепції відновлення*, до іншої — *концепції витрат*.

В Указі Президента України «Про Концепцію амортизаційної політики»⁴⁸ відображено як «відновлювальний», так і «витратний» погляди на амортизацію: «Економічна роль амортизації полягає у *фактичному відшкодуванні* діючих основних фондів; відповідні амортизаційні відрахування (економічна амортизація) відображують реальне знецінення основного капіталу в процесі виробництва та надання послуг і *відносяться на витрати* діяльності суб'єктів господарювання». Далі в указі пропонується «закріпити за суб'єктами господарювання право на *використання коштів власного амортизаційного фонду* та заборонити будь-які централізовані вилучення з нього; надавати податкові знижки тільки тим суб'єктам господарювання, які мають документальне підтвердження *інвестиційного використання коштів амортизаційного фонду*».

⁴⁴ Ярошенко Ф.О. Реформування податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу (коментарі до пропозицій Міністерства фінансів України) // Фінанси України. — 2010. — №7. — С. 5.

⁴⁵ Вишневський В., Вієцька О. Шляхи вдосконалення системи податкової амортизації // Економіка України. — 2001. — №2. — С. 49.

⁴⁶ Яценко Н. Экономика Украины 1999–2008: потерянное десятилетие // Зеркало недели. — 2010. — №51.

⁴⁷ Довгопол Н., Нестеренко М. Амортизація: предметна сутність і ступінь впливу на відтворення основних засобів // Бухгалтерських облік і аудит. — 2010. — №12. — С. 3 – 13.

⁴⁸ Указ Президента України «Про Концепцію амортизаційної політики» від 07.03.2001 р. № 169/2001 // <http://www.president.gov.ua/documents/618.html>.



Нарахування амортизації саме по собі не призводить до формування фонду грошових коштів, оскільки сума нарахованої амортизації характеризує грошовий потік минулого періоду, частина якого відноситься на витрати звітного періоду відповідно до принципу нарахування. Амортизація є процесом, під час якого відбувається нарахування пасивів, але вона не здатна перетворити їх на активи, оскільки забезпечує визнання витрат на придбання основних засобів, але аж ніяк не їх покриття. Аналогічна проблема виникає при розгляді суми амортизації, нарахованої в податковому обліку, як джерела відновлення основних фондів. Податкова амортизація звільняється від оподаткування і стає ресурсним джерелом⁴⁹. Отже, амортизаційні відрахування та амортизація не можуть бути ресурсним джерелом інвестицій. Навіть якщо припустити, що всю суму податкової економії буде депоновано на спеціальний рахунок (а без депонування грошових коштів про існування фонду відновлення основних засобів не можу бути й мови)⁵⁰, називати цей фонд амортизаційним не можна: по-перше, сума грошових коштів у цьому фонді не тотожна сумі нарахованої амортизації, а по-друге, існування цього фонду пов'язане з процесом амортизації штучно, оскільки податкова амортизація є законодавчо імперативною розрахунковою величиною. Надання підприємствам «пільги» у вигляді виведення з-під оподаткування суми амортизації не є дієвим засобом стимулювання інвестицій в оновлення основних засобів, оскільки податкова амортизація не враховує можливостей і потреб підприємства в тому чи іншому конкретному випадку. Більш доцільним засобом стимулювання економічної активності є звільнення від оподаткування тієї частини прибутку, яка *реінвестується*. Тобто звільняти від оподаткування слід не віртуальну суму нарахованої амортизації, лише незначна частина якої можливо стане капітальними інвестиціями, а суму реальних капітальних інвестицій.

Довгостроковий і позитивний вплив податкова амортизація справляє при застосуванні в комплексі з різноманітними податковими пільгами. Найпоширенішими податковими пільгами, які пропонують застосовувати в комплексі з амортизацією, є *інвестиційний податковий кредит* (зменшення податкового зобов'язання підприємства за податком на прибуток у розмірах, що еквівалентні частці інвестиційних видатків поточного податкового періоду) та *інвестиційна податкова знижка* (пряме зменшення оподатковуваного прибутку на повний чи частковий обсяг указаних видатків підприємства). Що стосується заходів податкового стимулювання, то до них слід віднести такі пропозиції, як *податкові канікули для новостворених підприємств, право списувати на витрати значну частину вартості основних фондів відразу після їх придбання*, причому основні фонди вітчизняного виробництва повинні мати більший відсоток амортизації, *знижки на реінвестований прибуток*.

Досить поширеною помилкою є те, що під прискореною амортизацією розуміють будь-який метод розрахунку амортизації, за якого вона прогресивно зменшується в кожному періоді. Метод унормованого зменшення «*податково-залишкової*» вартості примушує розтягувати амортизаційний період на десятки років. Тому його з повним правом можна назвати методом *прискорено-уповільненої амортизації*, яка орієнтує підприємства не на оновлення обладнання, а на його тривалий ремонт⁵¹. Прискореним можна вважати лише *метод прогресивно-регресивних норм*, що передбачає жорстку регламентацію не тільки норм амортизації, а й тривалості амортизаційного періоду (7 років). Амортизаційна політика дедалі більше перетворюється на знаряддя формування та підтримання попиту на основні засоби. Інструментами регулювання попиту є норми амортизації. Встановлюючи найвищі норми амортизації на ті чи інші види основних засобів, уряд дає сигнал про те, що витрати, які спрямовуються на придбання основних засобів із найвищими нормами амортизації, дають змогу суттєвіше зменшити базу оподаткування, ніж витрати на придбання основних засобів з меншими нормами амортизації.

Наведена вище критика методу унормованого зменшення «податково-залишкової» вартості як «прискорено-уповільненого» є справедливою, однак це не означає, що прискорена амортизація взагалі є неефективною. Практично всі розвинені країни використовують прискорену амортизацію як стимулюючий чинник⁵², і Україна також може це робити, але для цього слід чітко визначити, якої

⁴⁹ Пархоменко В.М. Облік амортизації // Фінанси України. – 2003. – №8. – С. 65.

⁵⁰ Голов С. Дискусійні аспекти амортизації // Бухгалтерських облік і аудит. – 2005. – №5. – С. 5.

⁵¹ Савченко А.Г. Прискорена амортизація у системі державного регулювання // Фінанси України. – 2003. – №7. – С. 70.

⁵² Швабій К. Инвестиционные стимулы в механизме налогообложения прибыли предприятий // Экономика Украины. – 2007. – №7. – С. 35.



мети потрібно досягти, в якому саме плані амортизація має бути прискореною (за сумою податкової економії в перші роки, за тривалістю амортизаційного періоду тощо), і наскільки механізм прискореної амортизації сприятиме досягненню поставленої мети.

Те, що **прискорена амортизація** стоїть на першому місці серед інших цільових податкових пільг, зумовлено її величезним впливом на інвестиційну діяльність і прискорення модернізації виробництва. У багатьох індустріально розвинутих країнах у загальних інвестиціях на амортизаційні відрахування припадає в середньому 60-65%. Їх ефективність проявляється таким чином. По-перше, господарюючі суб'єкти одержують додаткові кошти, які, на відміну від чистого прибутку, не обтяжені податком. По-друге, амортизаційні відрахування, на відміну від прибутку і позикових коштів, слугують найстабільнішим джерелом фінансів, оскільки на них набагато менше впливають спади виробництва, підвищення ставок по кредитах, зміна цін тощо. По-третє, амортизаційні відрахування - це власні кошти підприємств, і в разі відмови від позикових коштів вони дають змогу економити на виплаті процентів, що в цілому перевищує ефективність виробництва. По-четверте, наявність амортизаційного фонду і необхідність використовувати його за цільовим призначенням самі собою дисциплінують підприємця, примушують його витратити ці кошти на розширення і модернізацію виробництва; контроль з боку держави за цільовим використанням амортизаційного фонду позбавляє спокуси витратити їх на інші цілі. По-п'яте, за помітно прискорених темпів технічного прогресу у світі серйозну роль відіграє фактор часу: гроші, отримані сьогодні, «кошують» набагато дорожче тих, які будуть отримані через 2 – 3 роки. Прискорена амортизація дозволяє підприємцям отримувати додаткові кошти в перші роки використання основних фондів, створюючи для них значні переваги у відношенні до конкурентів.⁵³

Із запровадженням П(С)БО 7 «Основні засоби» у 2000 р. було закладено основу переходу вітчизняної системи обліку амортизації до амортизаційної концепції витрат – тієї, що відповідає господарським реаліям і використовується практично в усіх розвинених країнах.

Із 2009 року набрали чинності зміни, внесені до МСБО 23 «Витрати та позики», відповідно до яких змінилася концепція визнання фінансових витрат у міжнародних стандартах, а сьогодні необхідні зміни вносяться й до П(С)БО 31 «Фінансові витрати». Якщо раніше рішення щодо капіталізації відповідних фінансових витрат або визнання їх витратами звітного періоду підприємство приймало самостійно, визначивши його у своїй обліковій політиці, то тепер капіталізація фінансових витрат, пов'язаних зі створенням кваліфікаційного активу, є обов'язковою для всіх підприємств, крім малих.

Отже, тепер підприємствам потрібно буде обов'язково капіталізувати фінансові витрати в разі створення кваліфікаційного активу, тобто активу, що потребує суттєвого часу, для його створення. Суттєвим визнається час, який становить більше трьох місяців.

До кваліфікаційних активів відносять:

- запаси, які потребують суттєвого часу для виготовлення, витрати на виробництво яких обліковують на рахунку 23 «Виробництво» (у тому числі в будівельних організаціях);
- будинки, будівлі, споруди, інші основні засоби, нематеріальні активи, витрати на виготовлення (будівництво) яких обліковують як капітальні інвестиції на однойменному бухгалтерському рахунку 15;
- інвестиційну нерухомість.

Фінансові витрати на виготовлення кваліфікаційних активів, що оцінюються за справедливою вартістю, зокрема біологічних активів, не капіталізують, а відносять до витрат звітного періоду. Тобто, якщо підприємство здійснює капітальні інвестиції у створення нових основних засобів або нематеріальних активів і для цього залучає позикові кошти, воно повинно капіталізувати витрати на проценти за цими позиками (включати ці витрати до складу вартості створюваного активу). Відноситись до поточних витрат капіталізовані фінансові витрати будуть уже після введення в дію створеного активу шляхом нарахування на нього амортизації. Усі інші фінансові витрати включають

⁵³ Соколов М. Фантом у теорії оподаткування (про криву Артура Лаффера) // Економіка України. – 2010. – №7. – С. 32.



до складу витрат у тому періоді, в якому вони були здійснені⁵⁴. Зауважимо, що в ПКУ це передбачено в пп. 138.10.5 ст. 138 розділу III «Податок на прибуток підприємств» - до витрат включаються всі фінансові витрати, «крім фінансових витрат, які включені до собівартості кваліфікаційних активів відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку».

Як уже зазначалося, визначення капіталізованих фінансових витрат є досить складною процедурою. Якщо підприємство має фінансові витрати, пов'язані й безпосередньо не пов'язані зі створенням кваліфікаційного активу, то капіталізуються всі ці витрати, але до різних витрат застосовується дещо різний порядок розрахунку: до вартості кваліфікаційного активу включається не вся сума фінансових витрат підприємства, а обчислена з урахуванням витрат на створення кваліфікаційного активу і процентних ставок за позиками.

В ПКУ застосовується поняття «основні засоби» а не «основні фонди», як було раніше у Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств». Логічно, що із прийняттям ПКУ і в ньому, і в бухгалтерському обліку має застосовуватись одне поняття — «основні засоби», що поліпшує взаєморозуміння між платниками податку й контролюючими органами.

В п. 14.1.3 ст. 13 розділу I ПКУ читаємо, що амортизація — це систематичний розподіл вартості основних засобів і нематеріальних активів, що амортизується протягом строку їх корисного використання (експлуатації). В бухгалтерському обліку (п. 4 П(С)БО 7 «Основні засоби») зафіксовано таке ж визначення терміна «амортизація», як і в ПКУ, що значно зближує податкові норми з нормами бухгалтерського обліку. В п. 22 П(С)БО 7 зазначено, що об'єктом амортизації є *вартість* основних засобів (крім вартості землі й незавершених капітальних інвестицій). Тобто згідно з податковим законодавством і бухгалтерським обліком амортизується вартість основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів.

Разом із тим у п. 4 П(С)БО 7 підкреслено, що амортизується первісна або переоцінена вартість необоротних активів *за вирахуванням їх ліквідаційної вартості*. Також там сказано, що ліквідаційна вартість — це сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації). Отже, є розбіжність (на суму ліквідаційної вартості) між нормою ПКУ та нормою П(С)БО 7.

У зв'язку з тим, щоб визначити суму ліквідаційної вартості навіть приблизно в момент введення об'єкта необоротних активів у експлуатацію практично неможливо, то слід відмовитися від цієї норми та встановити однозначно, що *амортизується первинна вартість*. Тоді не буде розбіжності між податковим і бухгалтерським підходами до визначення об'єкта амортизації.

В ПКУ детально виписано, які витрати амортизуються, а які не підлягають амортизації та повністю відносяться до складу витрат за звітний період витрат платника податку (п. 144.2 ст. 144). У п. 145.1 статті 145 розділу III ПКУ наведена класифікація груп основних засобів та інших необоротних активів, методи нарахування амортизації. Для цілей оподаткування основні засоби та інші необоротні активи об'єднані в 16 груп. Тобто порівняно, як було раніше Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», кількість груп значно збільшена. Зазначимо, податковою амортизаційною політикою є те, що в ПКУ зафіксовані мінімально допустимі терміни корисного використання основних засобів та інших необоротних активів без врахування їх фактичного зносу (зауважимо, пп.145.1.4 передбачено, що строк корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів переглядається в разі зміни очікуваних економічних вигод від його використання, але він не може бути меншим, ніж визначеним в п. 145.1 цієї статті) . При цьому п. 146.1 ст. 146 передбачено, що облік вартості, яка амортизується, ведеться за кожним об'єктом, що входить до складу окремої групи основних засобів, у тому числі вартість ремонту, поліпшення таких засобів, отриманих безоплатно або наданих в оперативний лізинг (оренду), як окремий об'єкт амортизації та п. 146.2 передбачено, що амортизація об'єкта основних засобів нараховується протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, установленого платником податку, але не менше мінімально допустимого строку,...помісячно...і зупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації та інших видів поліпшення та консервації. Саме

⁵⁴ Гура Н.О. Фінансові витрати: нова концепція визнання та порядок капіталізації // Фінанси України. – 2010. – №12. – С. 90 – 92.



тут враховується фактичний стан зносу основних засобів та інших необоротних активів, що буде свідчити про зупинення нарахування амортизації на застарілі, зношені засоби, які будуть частіше знаходитись в ремонті, а це призведе до збільшення податкової суми, якщо враховувати, що до вартості кваліфікаційного активу включається не вся сума фінансових витрат підприємства. Безумовно, наведені терміни можуть бути використані й у системі бухгалтерського обліку при встановленні корисного терміну використання необоротних активів. Тому логічно, щоб вони були однаковими та використовуватись як у системі оподаткування прибутку, так і в системі бухгалтерського обліку⁵⁵.

Що стосується амортизації нематеріальних активів, то обмежені строки дії права користування при нарахуванні амортизації нематеріальних активів, які визначені в п. 145.1.1 ПКУ та становлять не менше 5 років для об'єктів промислової власності і не менше 2 років для авторського права та суміжних прав, не враховують інноваційний фактор розвитку підприємства в умовах швидкої оновленості і корисної дії нематеріальних активів, про що більш відомо самому підприємству. А термін «відповідно до правовстановлюючого документа» не дає можливості самим підприємствам встановлювати строк корисної дії права користування, до того ж, правовстановлюючі документи (патенти, свідоцтва) передбачають строки, як правило, більші від строку доцільної корисної дії права користування, а на окремі об'єкти навіть не передбачена видача охоронних документів (наприклад, комерційне найменування, комерційна таємниця, в тому числі ноу-хау, тощо).

Вчені звертають увагу, що податкова амортизація ніякого відношення ні до активів, ні тим більше до строків їх корисної експлуатації не має. У випадку податкової амортизації на зменшення оподаткованого доходу списуються *витрати* за певний довільний період, який може бути будь-яким і визначається тільки податковими міркуваннями. Щоб визначити, які методи і норми податкової амортизації є стимулюючими, а які – дестимулюючими, необхідно знайти точку відліку, тобто нейтральні правила, що не справляють впливу на рішення господарюючих агентів щодо інвестицій. Економічний зміст таких правил полягає в тому, що вони є складовою нейтрального оподаткування, яке не призводить до надлишкових втрат добробуту (deadweight loss) і не знижує економічну ефективність. Нейтральна система податкової амортизації передбачає розробку нової класифікації основних засобів, яка б об'єднувала в окремих групах види об'єктів основних засобів з приблизно однаковою нормою економічної амортизації.

Враховуючи зазначене, формулюються такі загальні принципи побудови *нейтральної системи податкової амортизації*:

1) при розробці системи податкової амортизації слід керуватися принципом податкової нейтральності як вихідним критерієм для визначення межі між стимулюванням і дестимулюванням інвестиційної діяльності підприємств;

2) розробка класифікації об'єктів основних засобів повинна враховувати закономірності зміни їх реальної вартості внаслідок старіння (реальну економічну амортизацію);

3) при виборі того чи іншого варіанта політики податкової амортизації необхідно враховувати фактори інфляції та темпів реального економічного зростання⁵⁶

При цьому зауважимо, що той спосіб індексації, що передбачений ПКУ (з використанням індексу споживчих цін і порога індексації на рівні 10%), не дозволяє досягти точки нейтральності (по окремих групах об'єктів), з огляду на те, що податок на прибуток підприємств фактично дестимулює інвестиції в основні засоби.

До введення *нейтральної системи податкової амортизації* можливо було би запровадити диференційовані амортизаційні відрахування, залежно від об'єктів основних засобів та нематеріальних активів з урахуванням терміну амортизації, які прийняті у провідних зарубіжних країнах, з метою накопичення грошових коштів, які акумулюватимуться на спеціальному рахунку і

⁵⁵ Бабіч В.В., Поддєрьогін А.М. Удосконалення оподаткування прибутку на основі визначення об'єкта оподаткування // Фінанси України. – 2010. – №9. – С. 75 – 76.

⁵⁶ Вишневський В., Вісцька О. Шляхи вдосконалення системи податкової амортизації // Економіка України. – 2011. – №2. – С. 58.



утворюватимуть реальний грошовий фонд відновлення, який і буде *фондом капітальних інвестицій*, з метою використання його на інноваційне оновлення основних засобів та нематеріальних активів.

Зазначене підкреслює посилення податкової амортизаційної політики не на користь розвитку інноваційної діяльності, завдяки чому підприємство буде мати незначні амортизаційні фонди як реальне джерело інвестування.

в) Податкове стимулювання проведення підприємствами досліджень та розробок

Ключова роль науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) (R&D) у справі економічного зростання є загально визнаною серед економістів і політиків. Організація з економічного співробітництва і розвитку (OECD) *визначила R&D* наступним чином: «це – творча робота, яка провадиться на постійній основі з метою збільшення обсягів знань ... та використання цих знань для розробки нових можливостей прикладного застосування». R&D може відбуватись у формі загального дослідження, прикладного дослідження чи експериментальної розробки. R&D включає в себе основні аспекти інновацій, і не лише їх. Інші, менш систематичні аспекти, відносяться до процесу пізнання через створення, використання та взаємодію, що часто не враховується при стандартному статистичному аналізі наукових досліджень і розробок. Наприклад, піддається сумніву необхідність включення розробки програмного забезпечення до визначення наукових досліджень і розробок⁵⁷. Інтенсивність проведення наукових досліджень і розробок, а також економічне зростання країн часто залежить від обсягів фінансування наукових досліджень і розробок бізнес-сектором⁵⁸.

Що стосується України, то по відношенню до ОЕСР є декілька принципових відмінностей⁵⁹:

1) У промислово розвинутих країнах підприємство отримує право скористатися податковими пільгами після здійснення витрат на R&D, а в Україні Законом України «Про інноваційну діяльність» (від 04.07.2002 р. №40-IV) передбачалося надання права на отримання пільг тим підприємствам, які мають свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проекту, в розмірі 50% ПДВ і 50% податку на прибуток, тобто надання податкових пільг в залежності від кінцевих результатів інноваційної діяльності. Проте визначити в бухгалтерському і податковому обліку величину ПДВ і розмір прибутку від реалізації саме інноваційного проекту надзвичайно важко. Крім того, певна величина ПДВ і розмір прибутку не обов'язково є результатом реалізації інноваційного проекту. На них можуть впливати ринкові фактори, кон'юнктура ринку, ціни на ресурси тощо. Таким чином, критерій кваліфікованих витрат на ННТР (R&D) не був задіяний. Слід зазначити, що *перелік витрат*, які відносяться до кваліфікованих витрат на ННТР (R&D) *в Україні був відсутній*. Тому, умовою їх втілення для цілей податкового стимулювання інноваційної діяльності доцільна розробка і затвердження Міністерством фінансів України спеціального П(С)БО «Витрати на наукові дослідження, дослідно-конструкторські розробки та експериментальні роботи» та сьогодні передбачити його використання у ПКУ при визначенні суми витрат.

При цьому слід врахувати в більшості відрив витрат на R&D, які обліковуються по їх завершенні в науковій установі, і витрат на впровадження інноваційного проекту у виробництві, що потребує витрати на створення технічних умов реалізації проекту (розробка стендів, обладнання, відповідних матеріальних ресурсів) і витрат на безпосереднє впровадження інноваційного проекту (розробка конструкторської документації, дослідної установки, адаптування до технологічного циклу підприємства тощо).

2) У зарубіжних країнах значного поширення набули, як зазначалось, *прирістні пільги*, що стимулює підприємства до розвитку інноваційної діяльності. В Україні, як метод, прирістні податкові пільги відсутні і це не передбачено у ПКУ.

3) Величина податкових пільг, які надаються в промислово розвинутих країнах, є суттєвою для суб'єктів інноваційної діяльності, що за умови контролю з боку фіскальних органів над формуванням витрат підприємств, робить розвиток інноваційної діяльності економічно вигідним.

⁵⁷ Див. статтю «Науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи та зростання продуктивності: аналіз даних по 16 країнах – членах OECD» (Guelllec, D and Pottelsberg 2001. R&D and Productivity Growth: Panel Data Analysis of 16 OECD Countries, STI Working Paper 2001/3).

⁵⁸ Tanayama, T and Ylä-Anttila, P. 2009. Verokannustimet innovaatiopolitiikan välineenä. ETLA Discussion papers no. 1189.

⁵⁹ Никифоров А.С., Діба В.М., Парнюк В.О. Податкове стимулювання інноваційної діяльності // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 85.



4) За кордоном існує система контролю за цільовим використанням коштів *інвестиційного податкового кредиту*. В Україні інвестиційний податковий кредит не використовується і його не передбачено у ПКУ. Гальмом для його впровадження є не чіткі правила формування витрат, які формуються як в податковому, так і в бухгалтерському обліку за різною методикою. В Україні не стимулюється противитратний механізм формування витрат при розрахунку податку на прибуток, що стримує впровадження податкових інноваційних регуляторів. Про значний масштаб «мінімізації» прибутку свідчать дані Державної податкової адміністрації України. За результатами 2006 р. в Україні близько 4,5 тис. підприємств, які мали скоригований валовий дохід понад 50 млн. грн., сплачували податок на прибуток у розмірі, що не перевищував 1% від скоригованого валового доходу.⁶⁰

Наступним важливим фактором, що зумовлює активність проведення R&D у країні і впливає на приватне фінансування, є *система перерозподілу фінансових ризиків від інвестування* в наукові розробки. Інвестор розраховує отримати в майбутньому прибуток від виконання R&D шляхом перепродажу чи комерціалізації їх результатів на ринку. Зрозуміло, що при цьому існує ризик того, що результати не відповідатимуть початковим вимогам або їх не вдасться комерціалізувати через поганий розрахунок інвестора чи зміну ринкових обставин. На шляху вирішення цієї проблеми може стати державно-приватне партнерство (Public Private Partnership - PPP) як форма співробітництва бізнесу і влади, яка є досить розповсюдженим явищем в Європі. Іншою формою могло би бути впровадження технологічних інновацій тощо під гарантію держави з запровадженням *податкового стимулювання на основі в подальшому повернення наданих податкових пільг з обов'язковим страхуванням бізнесових інноваційних проєктів на умовах передбачених Законом України «Про страхування»*.

г) Податкове стимулювання інвестицій у нові технології, придбання обладнання та витрат на здійснення інноваційних проєктів

Законом України «Про інноваційну діяльність» (ст. 21) передбачалася непряме стимулювання реалізації інноваційних проєктів. **50 відсотків податку на додану вартість** по операціях з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов'язаних з виконанням інноваційних проєктів, і **50 відсотків податку на прибуток**, одержаний від виконання цих проєктів, мали залишатися у розпорядженні платника податків, зараховуватися на його спеціальний рахунок і використовуватися ним виключно на фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності і розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз.

Інноваційні підприємства мали сплачувати земельний податок за ставкою у розмірі 50 відсотків діючої ставки оподаткування.

Від сплати ввізного мита та податку на додану вартість звільнялося (ст. 22) ввезення в Україну сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів (крім підакцизних товарів), які не виробляються в Україні або виробляються, але не відповідають вимогам пріоритетного інноваційного проєкту.

Відповідно до Прикінцевих положень Закону вказані пільги мали набирати чинності з 1.01.2003 р. Проте дію ст. 21, 22 Закону було **зупинено** на 2003, 2004, 2005 рр., а 2005 р. на підставі Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» від 25.03.2005 р. № 2505-IV статті 21, 22 біли виключені.

Щодо діяльності технопарків Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» (від 16.07.1999 р №991-XIV), передбачав:⁶¹

- податок на прибуток та ПДВ не перераховується до бюджету, а зараховується на спецрахунки виконавця проєкту (50%) та технопарку (50%) і використовується виключно на власний інноваційний розвиток;

⁶⁰ Никифоров А.С., Діба В.М., Парнюк В.О. Податкове стимулювання інноваційної діяльності // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 85 – 86.

⁶¹ Технологічні парки: світовий та український досвід. Видання 2-е, виправлене та доповнене / Під ред. Д.В. Табачника. – Київ: ТПЕЗ, 2004. – С. 21.



- товари, що ввозяться за імпортом для виконання проектів, звільняються від ПДВ та мита;
- валютні надходження за проектами не підлягають обов'язковому продажу;
- максимальний термін розрахунків за експортом (імпортом) збільшено з 90 до 150 днів.

Позитивні наслідки цієї податкової мотивації проявились у 2000-2003 роки. Обсяг випуску інноваційної наукоємної продукції склав 2,07 млрд. грн., до Державного бюджету та державних цільових фондів за цей же період було перераховано 65,37 млн. грн.

Аналіз чотирирічної (у самий пік їх створення) діяльності технологічних парків показав високу результативність виконання інноваційних проектів технопарків. Так, обсяг реалізованої інноваційної продукції, яку виробляли 70 підприємств-учасники технопарків у 2003 р. дорівнював 1,28 млрд. грн., що склало до 10,3% всієї виробленої інноваційної продукції України. У 2002 р. на зовнішньому ринку було реалізовано виробленої технопарками України інноваційної продукції на суму 82,6 млн. грн., а за 2003 р. – 143,2 млн. грн.⁶²

За період 2004-2006 років зменшився загальний обсяг інвестицій (у тому числі й за рахунок коштів державного бюджету) в добувну, легку, хімічну та нафтохімічну промисловість. Як наслідок, знизилась індекси зростання продукції (зокрема, хімічної та нафтохімічної промисловості – зі 114,4% у 2004 році до 109,8% у 2005-му і 103,2% у 2006-му)⁶³. Поряд з тим зросли інвестиції в обробну промисловість, металургію та обробку металу. Збільшилася величина державних вкладень у машинобудування, ремонт і монтаж машин та устаткування. Однак, незважаючи на зростання державних інвестицій у машинобудування, індекси нарощування обсягу продукції галузі зменшилися зі 128,0% у 2004р. до 107,1% у 2005-му і 111,8% у 2006р. Це вплинуло на прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України» від 25.03.2005р. №2505 – IV, яким було скасовано 87 кодів пільг, припинено дію законів України, за якими надавалися пільги щодо податків і зборів для стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків, їх учасників, дочірніх і спільних підприємств, пільги для суб'єктів спеціальних економічних зон⁶⁴. Таким чином, ефект технопарків втратив свою перспективу з вини оподаткування, а намірів поновити зазначені податкові стимули для технопарків не має, а у прийнятому ПКУ такі стимули відсутні. Досвід технопарків свідчить про потребу *відродити податкове стимулювання з урахуванням практики їх діяльності в Російській Федерації та ЄС*.

Одночасно, у ПКУ передбачені податкові пільги, які пов'язані з енергозбереженням та здійсненням енергоефективних заходів на п'ять років з моменту отримання першого прибутку внаслідок підвищення енергоефективності виробництва.

Так, відповідно до п. 158.1. ст. 158 ПКУ звільняється від оподаткування 80 відсотків прибутку підприємств, отриманого від продажу на митній території України товарів власного виробництва за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України:

устаткування, що працює на відновлюваних джерелах енергії;

матеріали, сировина, устаткування та комплектуючі, які будуть використовуватись у виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії;

енергоефективне обладнання і матеріали, вироби, експлуатація яких забезпечує економії та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів;

засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів;

устаткування для виробництва альтернативних видів палива.

Крім того, відповідно до п. 158.2. ст. 158 ПКУ звільняється від оподаткування 50 відсотків прибутку, отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних

⁶² Технологічні парки: світовий та український досвід. Видання 2-е, виправлене та доповнене / Під ред. Д.В. Табачника. – Київ: ТПІЕЗ, 2004. – С. 33 – 34.

⁶³ <http://www.ukrstat.gov.ua>

⁶⁴ Мельник В.М., Мельничук Г.С. Вплив бюджетно-податкового регулювання на розвиток промислового виробництва в Україні // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 50.



проектів підприємств, що включені до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які здійснюють розроблення, впровадження та використання енергоефективних заходів та енергоефективних проектів.

З зазначеного, впровадження та використання енергоефективних заходів та енергоефективних проектів за аналогією можна було б поширити на пріоритетні наукоємні виробництва (інноваційні проекти) та ННТР (R&D) з урахуванням європейського досвіду (практики), що сприяло би розвитку інноваційної діяльності в Україні.

д) Особливості податкового стимулювання нових інноваційних підприємств, малих та середніх інноваційних підприємств

До спеціального податкового стимулювання відноситься сприяння розвитку малих і середніх інноваційних підприємств, як важливих суб'єктів конкуренції. Тому, необхідним є збереження спрощеної системи оподаткування та її реформування через удосконалення процедур реєстрації та обліку платників, усунення можливостей щодо мінімізації податкових платежів, нейтралізацію ефекту податкової дискримінації та стимулювання інноваційної діяльності. Сьогодні в Україні діє три режими спрощеного оподаткування для суб'єктів малого підприємництва: єдиний податок (для фізичних осіб – підприємців за ставкою від 20-ти до 200 грн. на місяць та для юридичних осіб – за ставкою 6% від виручки, якщо платник єдиного податку є платником ПДВ, і за ставкою 10%, якщо він не є платником ПДВ); фіксований податок (для фізичних осіб – підприємців за ставкою від 20-ти до 100 грн. на місяць); фіксований сільськогосподарський податок (0,03 – 0,45% від грошової оцінки землі за рік). Причому запроваджені в 1998р. ставки оподаткування не переглядалися, тоді як індекс інфляції за останні 10 років значно зріс. З огляду на це доцільно збереження спрощеної системи оподаткування (це передбачено в наступних змінах до ПКУ), але за умови здійснення не тільки індексації показника єдиного податку й обсягу виручки від реалізації продукції з урахування рівня інфляції за період 1998-2008 років та здійснення окремо платежів до Пенсійного фонду, але й з одночасним реформуванням цієї податкової системи з позиції її удосконалення, зокрема, в напрямку *стимулювання інноваційного підприємництва* (введенням для них мотиваційних пільг, для тих хто займається інноваційною діяльністю) та підвищенням відповідальності суб'єктів малого підприємництва, що сприятиме розвитку економіки сектора малих і середніх підприємств в Україні.⁶⁵

Зазначимо, що у ПКУ передбачені податкові канікули для підприємств, віднесених до малого і середнього бізнесу.

Так, відповідно до п. 154.6. ст. 154 ПКУ на період з 1 квітня 2011 року до 1 січня 2016 року застосовується ставка 0 відсотків для платників податку на прибуток, у яких розмір доходів кожного звітного податкового періоду наростаючим підсумком з початку року не перевищує трьох мільйонів гривень та нарахованої за кожний місяць звітного періоду заробітної плати (доходу) працівників, які перебувають з платником податку у трудових відносинах, є не меншим, ніж дві мінімальні заробітні плати, розмір якої встановлено законом, та які відповідають одному із таких критеріїв:

а) утворені в установленому законом порядку після 1 квітня 2011 року;

б) діючі, у яких протягом трьох послідовних попередніх років (або протягом усіх попередніх періодів, якщо з моменту їх утворення пройшло менше трьох років), щорічний обсяг доходів задекларовано в сумі, що не перевищує трьох мільйонів гривень, та у яких середньооблікова кількість працівників протягом цього періоду не перевищувала 20 осіб;

в) які були зареєстровані платниками єдиного податку в установленому законодавством порядку в період до набрання чинності цим Кодексом та у яких за останній календарний рік обсяг виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) становив до одного мільйона гривень та середньооблікова кількість працівників становила до 50 осіб.

При цьому, якщо платники податку, які застосовують норми цього пункту, у будь-якому звітному періоді досягли показників щодо отриманого доходу, середньооблікової чисельності або середньої заробітної плати працівників, з яких хоча б один не відповідає критеріям, зазначеним у

⁶⁵ Філюк Г.М. Вплив бюджетно-податкової політики на трансформацію ринкових структур в Україні // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 64.



цьому пункті, то такі платники податку зобов'язані оподаткувати прибуток, отриманий у такому звітному періоді, за ставкою, встановленою п. 151.1 ст. 151 ПКУ.

У порівняння слід звернути увагу на досвід Великобританії з надання податкових пільг на наукові дослідження. Ще у 2000 р. було запроваджено стимулювання для малих і середніх підприємств (МСП) через надання додаткового 50% зниження податків на доходи, які витрачаються на R&D. Зниження на 100% сплати податків на капітали також залишилось серед засобів стимулювання, але базувалося на більш широкому визначенні R&D. Знижка на сплату податків у розмірі 50% надається для МСП, якщо воно здійснює витрати, незалежно від того, чи така робота є внутрішньою чи здійснюється по контракту для іншої сторони, хоча якщо МСП здійснює якусь роботу по контракту, то лише 65% виплат за субконтрактом підпадають під ці податкові пільги. А в Російській Федерації малим інноваційним фірмам дозволено вираховувати з прибутку суми, які використовуються на будівництво, реконструкцію та оновлення основних фондів, освоєння передової техніки та технології. Податок не береться з грантів, які були надані іноземними благодійними організаціями бюджетним закладам або іншим не комерційним організаціям для здійснення цільових програм, які відносяться до їх основної діяльності. Від податків на майно та земельний податок звільнені академічні та галузеві науково-дослідні заклади, державні наукові центри. Ці заходи сформували *систему податкових пільг*, яка сьогодні розвивається.

е) Особливості податкового стимулювання використання об'єктів права інтелектуальної власності.

ПКУ передбачено оподаткування доходів у вигляді лізингових платежів (у тому числі роялті) за користування об'єктами інтелектуальної власності. Згідно п. 137.11 ст. 137 ПКУ датою нарахування таких доходів є дата, яка встановлена відповідно до умов укладених договорів.

При визначення об'єкта оподаткування відповідно до п. 140.1.2 ст. 140 ПКУ враховуються витрати (крім тих, що підлягають амортизації), пов'язані з науково-технічним забезпеченням господарської діяльності, на винахідництво і раціоналізацію господарських процесів, проведення дослідно-експериментальних та конструкторських робіт, виготовлення та дослідження моделей і зразків, пов'язаних з основною діяльністю платника податку, витрати з нарахування роялті та придбання нематеріальних активів (крім тих, що підлягають амортизації) для їх використання в господарській діяльності платника податку.

Слід звернути увагу, що у ПКУ не зазначено особливих умов визнання доходу, пов'язаного з наданням послуг, а саме передачі права відповідно до авторських або ліцензійних договорів, а також інші способи передачі прав на об'єкти авторського права, патенти, знаки для товарів і послуг, інші об'єкти інтелектуальної власності, в тому числі промислової власності. У ПК не передбачається пільгове оподаткування доходів від використання об'єктів права інтелектуальної власності, як це має місце в ряді іноземних країн, що зменшує зацікавленість творців та юридичних осіб до впровадження об'єктів права інтелектуальної власності.

ж) Особливості податкового стимулювання інжинірингу

Під інжинірингом розуміють надання послуг (виконання робіт) із складення технічних завдань, проектних пропозицій, проведення наукових досліджень і техніко-економічних обстежень, виконання передпроектних, проектних, інженерно-вишукувальних, інженерно-розвідувальних робіт (послуг) з будівництва об'єктів, розроблення технічної документації, проектування та конструкторського опрацювання об'єктів техніки і технології, надання консультації та авторського нагляду під час монтажних та пусконаладжувальних робіт, а також надання консультацій економічного, фінансового або іншого характеру у складі таких послуг (робіт). Варто зазначити, що враховуючи те, що Законом від 17.05.01 р. № 2408-III «Про стандартизацію» технічні умови визначено як документ, що встановлює технічні вимоги, яким повинні відповідати продукція, процеси чи послуги, необхідно процес надання послуг з розробки технічних умов в цілях оподаткування вважати інжинірингом.

У п. 139.1.14 ст. 139 ПКУ передбачено обмеження, а саме: витрати, пов'язані з придбанням у нерезидента послуг (робіт) з інжинірингу, можуть бути включені до складу витрат в обсязі не більше 5 відсотків митної вартості обладнання, імпортованого згідно з відповідним контрактом, за винятком випадків, визначених п. 139.1.15 п. 139.1. ст. 139 ПКУ, а у п. 139.1.15 ст. 139 ПКУ передбачається, що крім зазначених у попередньому пп. 139.1.14 п. 139.1. ст. 139 ПКУ послуг з інжинірингу, що

перевищують 5 % вартості обладнання, до складу витрат такі послуги не включаються також у випадках, коли нерезидент має офшорний статус та не є фактичним отримувачем плати за послуги з інжинірингу.⁶⁶

1.2.2. Податковий кодекс України та інноваційна діяльність

Для поліпшення фінансово-податкового забезпечення сфери науки в Україні потрібен комплекс системних заходів, спрямованих на вдосконалення фінансової та податкової системи України.

Зазначимо, що у ПКУ створені умови для формування сприятливого інституційного середовища оподаткування, внесені зміни до структури податкової системи, здійснено реформування системи й методів адміністрування податків і зборів (обов'язкових платежів), але за межами його залишилось стимулювання інноваційної діяльності з використанням податкових регуляторів, за виключенням оподаткування прибутку підприємств, отриманого у зв'язку із впровадженням енергоефективних технологій (ст. 158 ПКУ). І це за умови, що економіка України реалізує державну стратегічну політику переходу на інноваційну модель розвитку. Застосування податкових стимуляторів в інноваційній діяльності та на проведення R&D сьогодні є головним стратегічним напрямом реформування економіки України в умовах подолання кризових явищ.

Слід зазначити, що у прийнятому ПКУ відсутні такі терміни як «інновації», «інноваційна діяльність», «інноваційна продукція/продукт», «комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності», «інноваційно-активне підприємство» тощо, що не дозволяє реальним інноваторам знаходити своє місце у податкових правовідносинах.

Зазначимо, податковою амортизаційною політикою є те, що в ПКУ зафіксовані мінімально допустимі терміни корисного використання основних засобів та інших необоротних активів без врахування їх фактичного зносу. Це підкреслює посилення податкової амортизаційної політики не на користь розвитку інноваційної діяльності, завдяки чому підприємство буде мати незначні амортизаційні фонди як реальне джерело інвестування.

У ПК критерій *кваліфікованих витрат* на ННТР (R&D) не задіяний. При цьому слід врахувати в більшості відрив витрат на R&D, які обліковуються по їх завершенні в науковій установі, і витрат на впровадження інноваційного проекту у виробництві, що потребує витрати на створення технічних умов реалізації проекту (розробка стендів, обладнання, відповідних матеріальних ресурсів) і витрат на безпосереднє впровадження інноваційного проекту (розробка конструкторської документації, дослідної установки, адаптування до технологічного циклу підприємства тощо).

В Україні інвестиційний податковий кредит не використовується і його не передбачено у ПКУ. Гальмом для його впровадження є не чіткі правила формування витрат, які формуються як в податковому, так і в бухгалтерському обліку за різною методикою. В Україні не стимулюється противитратний механізм формування витрат при розрахунку податку на прибуток, що стримує впровадження податкових інноваційних регуляторів.

Слід також зазначити, що попередній ефект технопарків в Україні втратив свою перспективу з вини оподаткування, а намірів поновити зазначені податкові стимули для технопарків не має, і у прийнятому ПКУ такі стимули відсутні.

Необхідним є *збереження в ПКУ спрощеної системи оподаткування* та її реформування через удосконалення процедур реєстрації та обліку платників, усунення можливостей щодо мінімізації податкових платежів, нейтралізацію ефекту податкової дискримінації та стимулювання інноваційної діяльності.

У ПКУ не зазначено особливих умов визнання доходу, пов'язаного з наданням послуг, а саме передачі права відповідно до авторських або ліцензійних договорів.

1.3. Питання, що потребують вирішення.

а) Амортизаційне стимулювання інноваційної діяльності

⁶⁶ Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України: в 3 т. / кол. авторів [заг. редакція М.Я. Азарова]. – К.: Міністерство фінансів України, Національний університет ДПС України, 2010.



- Запровадити диференційовані амортизаційні відрахування, залежно від об'єктів основних засобів та нематеріальних активів з урахуванням терміну амортизації, які прийняті у провідних зарубіжних країнах, з метою накопичення грошових коштів, які акумулюватимуться на спеціальному рахунку і утворюватимуть реальний грошовий фонд відновлення, який і буде *фондом капітальних інвестицій*⁶⁷, з метою використання його на інноваційне оновлення основних засобів та нематеріальних активів. У зв'язку з цим, кожному підприємству дозволити через облікову політику запровадити свою *інноваційну амортизаційну політику* з врахуванням реального зносу основних засобів та нематеріальних активів, при цьому зняв податкові обмеження стосовно зафіксованих мінімально допустимих термінів корисного використання основних засобів та інших необоротних активів з одночасним узгодженням відповідних індивідуальних шкал амортизаційних норм з податковими адміністраціями.

- Відмовитись від строків дії права користування при нарахуванні амортизації нематеріальних активів, які визначені в п. 145.1.1 ПКУ та становлять не менше 5 років для об'єктів промислової власності і не менше 2 років для авторського права та суміжних прав, і не враховують інноваційний фактор розвитку підприємства в умовах швидкої оновленості і корисної дії нематеріальних активів, про що більш відомо самому підприємству. Замінити термін «відповідно до правовстановлюючого документа», який не дає можливості самим підприємствам встановлювати строк корисної дії права користування, так як правовстановлюючі документи (патенти, свідоцтва) передбачають строки, як правило, більші від строку доцільної корисної дії права користування, а на окремі об'єкти навіть не передбачена видача охоронних документів (наприклад, комерційне найменування, комерційна таємниця, в тому числі ноу-хау, тощо).

б) Стимулювання проведення підприємствами науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт

- Передбачити, враховуючи досвід держав-членів ЄС, податкове стимулювання проведення підприємствами наукових та дослідно конструкторських робіт через збільшення витрат, що враховуються при визначенні оподаткованого прибутку, на певний відсоток від обсягу проведених робіт (125-200 в державах-членах ЄС) чи зменшення сум прибутку на певний відсоток коштів, витрачених на проведення НДДКР (20-35% в державах-членах ЄС).

с) Податкове стимулювання діяльності наукових установ та вищих учбових закладів

- Передбачити звільнення від сплати ввізного мита, податку на добавлену вартість та інших обов'язкових платежів наукові прилади, обладнання, запасні частини і витратні матеріали до них, реактиви, зразки, матеріали для дослідів, науково-технічну та навчальну літературу, що ввозяться в Україну для забезпечення власної науково-технічної діяльності наукових установ і організацій державних академій наук та вищих навчальних закладів України

- Створити умови для можливості накопичення валютних надходжень, що надходять бюджетним установам та організаціям та їх використання на придбання обладнання та інші цілі наукових установ. Передбачити для цього звільнення від оподаткування коштів спеціального фонду, що переходять у науковій установі на наступний рік.

д) Використання податкових пільг при виконанні інноваційних проектів

- Запровадити *податкове стимулювання* реалізації інноваційних проектів і проектів по трансферу технологій в пріоритетних галузях протягом певного терміну із зарахуванням несплачених сум податків на спеціальні рахунки підприємств, з їх подальшим використанням на наукову і науково-технічну діяльність, розвиток науково-технологічної та дослідно-експериментальної бази (інноваційний податковий кредит) для:

- проектів у пріоритетних галузях, відбір та моніторинг реалізації яких здійснює уповноважений орган центральної виконавчої влади;

- проектів, які реалізуються через технологічні і наукові парки, наукогради;

⁶⁷ Довгопол Н., Нестеренко М. Амортизація: предметна сутність і ступінь впливу на відтворення основних засобів // Бухгалтерських облік і аудит. – 2010. – №12. – С. 3 – 13.



- проектів, що реалізуються через вільні економічні зони.

є) Податкове стимулювання інноваційної діяльності створених нових підприємств, малих та середніх підприємств

- Запровадити на певний період часу пільгове оподаткування доходів новостворених підприємств (так званих “start-up”), у разі:
 - реалізації високотехнологічної продукції,
 - експорту високотехнологічної продукції,
 - придбання нових технологій,
 - отримання доходів в результаті застосування винаходів

ж) Стимулювання інноваційної діяльності підприємств

- Запровадити пільгове оподаткування інвестицій у придбання і впровадження нових технологій у формі зменшення податку на прибуток у розмірі, що дорівнює певному відсотку зазначених витрат однак не більше, ніж на 75% від загальної суми податку у випадку при закупівлі вітчизняної технології, обладнання

з) Стимулювання використання об’єктів права інтелектуальної власності

- Введення пільгового оподаткування доходів від використання винаходів підприємствами України

2. Аналіз податкового регулювання інноваційної діяльності в Російській Федерації

2.1. Податкове регулювання інноваційної діяльності до 2010 р.

а) Основі податкові механізми, що застосовуються

Російське законодавство в галузі податкового регулювання наукової діяльності було розроблено в пострадянський період і пройшло кілька етапів розвитку. Система податкового регулювання, діюча в даний час, була введена новим Податковим кодексом (ПК), який набрав чинності з 1 січня 2002 р. В останні 4-5 років розвиток податкового регулювання відбувається в 2-х напрямках: у бік зменшення кількості податкових пільг, що надаються науковим організаціям, і зростанням числа пільг, покликаних стимулювати інноваційну діяльність.

Нижче наведено лише короткий перелік заходів підтримки, прийнятих в останні роки:

- Скорочений до 1 року термін прийняття до відрахування витрат на НДДКР при визначенні податкової бази по податку на прибуток організацій;
- Скасовано обмеження щодо списання витрат на НДДКР, які не дали позитивного результату. Раніше витрати на безрезультатні НДДКР не зменшували базу податку на прибуток організацій;
- Збільшено до 1,5% від виручки (втричі в порівнянні з діючим раніше) норматив витрат на НДДКР, здійснюваних у формі відрахувань на формування Російського фонду технологічного розвитку та інших галузевих фондів;
- Введено підвищувальний коефіцієнт, що дозволяє врахувати у видатках з податку на прибуток організацій в 1,5 рази більше витрат на НДДКР, ніж було фактично здійснено; при цьому затверджений перелік з більш ніж 120-ти напрямків досліджень, витрати на які приймаються з коефіцієнтом;
- Введена можливість прискореної амортизації основних засобів з допомогою "амортизаційної премії" - негайного списання на витрати до 10% (30% - для 3 - 7 амортизаційних груп) первісної вартості основних засобів;

- Надана можливість застосування нелінійного (прискореного) методу нарахування амортизації, що дозволяє віднести на витрати до 50% початкової вартості основних засобів протягом першої чверті строку їх корисного використання;
 - Дозволено перенесення збитків на майбутнє для організацій, що застосовують загальний і спеціальні податкові режими;
 - Встановлені пільгові умови діяльності для фондів цільового капіталу, створених з метою фінансування діяльності некомерційних організацій;
 - Діють пільги з ПДВ, податку на прибуток організацій, податку на майно організацій, земельного податку та страховими внесками для резидентів особливих економічних зон;
 - Існує можливість застосування інвестиційного податкового кредиту, у тому числі при проведенні науково-дослідних, технічного переозброєння, здійсненні впроваджувальної або інноваційної діяльності;
 - Розширені умови для прийняття у витрати витрат на професійну підготовку та перепідготовку працівників;
 - Звільнена від ПДВ передачі виключних прав і прав на основі ліцензійного договору на винаходи, промислові зразки, програми для ЕОМ, ноу-хау;
 - Звільнено від ПДВ і митних зборів ввезення технологічного обладнання, аналоги якого не виробляються в Російській Федерації;
 - Зняті обмеження для терміну прийняття до відрахування ПДВ, сплаченого постачальникам і підрядникам при капітальному будівництві;
 - Введена можливість відшкодування ПДВ у заявному порядку (до завершення камеральної податкової перевірки) для найбільших платників податків або при поданні банківської гарантії.
- Основні інструменти підтримки в країнах з розвинутою економікою включають в себе наступні:
- Вирахування з коефіцієнтом, витрат на НДДКР і аналогічних витрат з бази корпоративного податку на прибуток;
 - Надання податкового кредиту на суму витрат за проведені НДДКР⁶⁸; при цьому розрізняють абсолютний податковий кредит, який представляє собою відрахування повної суми здійснених витрат на НДДКР із суми податку на прибуток, а також приростний податковий кредит, який пов'язаний з вирахуванням із суми податку на прибуток за підсумками року не всієї суми витрат на НДДКР, а лише її приросту порівняно з деяким базовим періодом;
 - Прискорена амортизація (аж до негайного списання і включення в поточні витрати) для окремих видів устаткування, використовуваних в інноваційній діяльності;
 - Перенесення збитків у минуле і в майбутнє для всіх платників податків або окремих інноваційних компаній;
 - Звільнення від майнових податків інноваційних компаній або окремих видів майна, які використовуються для проведення НДДКР;
 - Податкові канікули з податку на прибуток і (або) соціальних платежів для окремих платників податків (по діяльності, пов'язаної з НДДКР, або для компаній, що здійснюють НДДКР);
 - Інвестиційні податкові кредити (відстрочення сплати податку на прибуток на суму здійснених інвестицій) для інвестицій у високотехнологічне обладнання. Всі ці інструменти в тій чи іншій мірі використовуються в Росії.

Передбачається, що підтримка інновацій в Росії за допомогою інструментів податкової політики має реалізовуватися за двома напрямками:

⁶⁸ Поняття "податковий кредит" у зарубіжній практиці відрізняється від поняття "інвестиційний податковий кредит", що застосовується в російському законодавстві про податки і збори. На відміну від Росії податковим кредитом у більшості зарубіжних країн визнається відрахування певної суми із суми податку до сплати без зобов'язання згодом виплатити цю суму до бюджету.

по-перше, необхідна підтримка попиту на інновації (створення стимулів для підприємств до модернізації і споживання інновацій та наукових розробок);

по-друге, необхідна підтримка пропозиції інновацій (створення стимулів для ефективної діяльності підприємств, які формують пропозицію інноваційної продукції)⁶⁹.

б) Підготовка змін до законодавства

Податкове стимулювання інноваційної діяльності до 2007 р. фактично було відсутнє, оскільки ті заходи, які можна розглядати як «інноваційні», були навіть не нейтральними по відношенню до інноваційної діяльності, а такими, що гальмують інновації. Так, виключалися з оподатковуваної бази з податку на прибуток тільки ті НДР, які дали позитивний результат, і не в повному обсязі, а 70% від фактичних витрат. Це робило для підприємств вкладення в дослідження і розробки вкрай не вигідними. У 2006 р. почалося обговорення, а з 2007 р. було введено ряд нових заходів. В Адміністрації Президента спільно з представниками Державної Думи РФ був розроблений пакет законопроектів, який включив 14 нових законів і поправок до чинного законодавства. Зокрема, були запропоновані наступні заходи непрямого регулювання:

- зниження ставки ЄСП для наукових організацій і інноваційних підприємств;
- звільнення від обкладання ПДВ НДР, патентно-ліцензійних та деяких інших операцій;
- виключення з об'єкта оподаткування з податку на прибуток організацій у реципієнта безоплатних перерахувань коштів і майна на фінансування наукової та освітньої діяльності, отриманих платником податків;
- запровадження прискореної амортизації обладнання, що використовується науковими організаціями та інноваційними підприємствами;
- включення витрат на НДР до складу витрат як в разі наявності, так і відсутності позитивного результату.

У результаті обговорень з представниками відомств пропонується пакет був значно скорочений, і до кінця січня 2007 р. було погоджено і введено наступні поправки до Податкового кодексу:⁷⁰

- Про звільнення від ПДВ доходів по патентах і ліцензіях на інноваційні технології (ст. 149);
- Про виключення з об'єкта оподаткування податком на прибуток коштів, безоплатно отриманих організаціями науки і фондами підтримки науки і освіти (ст.251);
- Про включення до складу витрат для оподаткування податком на прибуток частини коштів, витрачених на НДР не тільки науковими, але й інноваційними організаціями (ст.259);
- Про розширення переліку витрат, за якими платник податків, застосовує систему спрощеного оподаткування, зменшує отримані доходи (ст. 346.16);
- Розширення переліку витрат, за якими платник податків, застосовує спрощену систему оподаткування (ССО), зменшує отримані доходи (ст. 346.16). Спрощеною системою оподаткування можуть користуватися тільки малі інноваційні підприємства, тому що відповідно до ПК РФ організації, використовують ССО, повинні мати оборот не більше 15 млн. руб. на рік і чисельність зайнятих не більше 100 чоловік (ст. 346.12 «Платники податків»). До переліку, за яким виключаються з оподатковуваних витрат, увійшли:

- Витрати на придбання виключних прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, програми для електронних обчислювальних машин, бази даних, топології інтегральних мікросхем,

⁶⁹ Основні напрямки податкової політики Російської Федерації на 2011 рік і на плановий період 2012 та 2013 років (Схвалено Урядом Російської Федерації 20 травня 2010).

⁷⁰ Федеральний закон РФ від 27.07.2006 № 144-ФЗ «Про внесення змін до частини другої Податкового кодексу РФ в частині створення сприятливих умов оподаткування для платників податків, що здійснюють діяльність в галузі інформаційних технологій, а також внесення інших трансформаційних змін, спрямованих на підвищення ефективності податкової системи».



секрети виробництва (ноу-хау), а також прав на використання зазначених результатів інтелектуальної діяльності на підставі ліцензійного договору;

- Витрати на патентування і (або) оплату правових послуг з отримання правової охорони результатів інтелектуальної діяльності, включаючи засоби індивідуалізації;

- Витрати на наукові дослідження та (або) дослідно-конструкторські розробки, які визнаються такими відповідно до пункту 1 статті 262 цього Кодексу.

- Збільшення нормативу витрат у формі відрахувань на формування Російського фонду технологічного розвитку, а також інших галузевих і міжгалузевих фондів фінансування науково-дослідних робіт з 0,5% до 1,5% (п. 3 ст. 262).

- Звільнення від сплати податку на майно, який обліковується на балансі організацій-резидентів особливої економічної зони, створеного або придбаного з метою ведення діяльності на території особливої економічної зони і розміщеного на території даної особливої економічної зони, що використовується на території особливої економічної зони в рамках угоди про створення особливої економічної зони, протягом п'яти років з моменту постановки на облік зазначеного майна.

Одночасно з формуванням особливих економічних зон вийшло розпорядження про створення семи ІТ-парків, і тоді ж були прийняті поправки до Податкового кодексу РФ, спрямовані на створення сприятливих умов оподаткування організацій, що працюють в області інформаційно-комунікаційних технологій.

Відповідно до закону, змінилися правила обчислення ставки єдиного соціального податку (ЄСП) для таких організацій (за винятком тих, які є резидентами техніко-впроваджувальних зон). Для того, щоб платити пільговий ЄСП, організації повинні бути акредитовані, не менше 70% їх фінансування повинно бути з зарубіжних джерел, а середньоспискова чисельність працівників організацій повинна становити не менше 50 чоловік. Таким чином, дана пільга спрямована на заохочення не будь-яких компаній в ІТ-сфері, а тих, які працюють в режимі аутсорсингу, і таким чином може стимулюватися експорт ІТ-продукції. Фактично в перший раз була зроблена спроба пов'язати інструменти прямого (створення інфраструктури) і непрямого (пільгове оподаткування) стимулювання інноваційної діяльності, поки тільки в особливих економічних зонах і ІТ-сфері. Подальша практика показала, що дуже невелика кількість ІТ-компаній прагнуть отримати пільги по ЄСП. Станом на березень 2008 р., акредитацію для одержання пільги по ЄСП пройшла 51 російська ІТ-компанія, і великих розробників програмного забезпечення серед них немає. Справа в тому, що компанії поки не можуть скористатися податковими пільгами, оскільки відповідна поправка про пільги не відображена в пенсійному законодавстві.

- Звільнення від сплати земельного податку організацій-резидентів особливої економічної зони - щодо земельних ділянок, розташованих на території особливої економічної зони, строком на п'ять років з моменту виникнення права власності на кожен земельну ділянку⁷¹.

в) Проблемні питання податкового стимулювання

На практиці застосування пільги з ПДВ і ряду інших податкових пільг пов'язане з деякими юридичними проблемами, в тому числі:

- віднесення робіт до науково-дослідних і технологічних;
- визначення статусу організацій, які мають право на звільнення виконуваних ними науково-дослідних робіт.

Норми, що встановлюють конкретні права і обов'язки, в основному не містять посилань на термін «інноваційна діяльність». Так, податкові пільги надаються за фактом здійснення «НДДКР» (наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки), патентні права - за фактом патентування «винаходу» і т.п. Крім того, не розроблені методичні рекомендації з оцінки товарів, послуг, видів діяльності, технологій та критерії їх віднесення до інноваційних (новим, вдосконаленим), що в ряді випадків ускладнює застосування наданих законом пільг. Податковий кодекс не дає визначення «науково-дослідних робіт», а визначення наукової діяльності,

⁷¹ Налоговое стимулирование инновационных процессов. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 160 с.



дане в ФЗ «Про науку і державну науково-технічну політику» (М 127-ФЗ від 23.08.1996 р.), складно застосувати для цілей оподаткування: відповідно до цього закону, науковою діяльністю є «діяльність, спрямована на одержання і застосування нових знань». Поняття «нового знання» дуже суб'єктивно і тому його важко формалізувати. Таким чином, застосовувати пільги з ПДВ можуть тільки ті організації, які змогли подолати описані вище складності.

2.2. Напрямки розвитку податкового стимулювання інноваційної діяльності

2.2.1. Амортизаційне регулювання інноваційної діяльності

Реформа нарахування амортизації поки ще не завершена так, як передбачалося в «Основних напрямках податкової політики на 2009 рік і на плановий період 2010 та 2011 років». У Кодексі закріплена можливість використання платниками податків нелінійного методу нарахування амортизації, який базується на нарахуванні амортизації методом убутого залишку не пооб'єктно, а виходячи з усієї вартості амортизаційної групи.

В даний час склад амортизаційних груп, затверджений Постановою Уряду Російської Федерації від 1 січня 2002 р. N 1 «Про класифікацію основних засобів, що включаються в амортизаційні групи», заснований на фізичному терміні служби того чи іншого об'єкта основних засобів.

Таким чином, пропонується в середньостроковій перспективі переглянути підходи до класифікації основних засобів на групи і визначення норм амортизації для цих груп, для чого можливе використання пропозицій, розроблених Міністерством фінансів Російської Федерації в ході підготовки проекту Кодексу в другій половині 90-х років. Разом з тим реалізація такої реформи в силу її масштабності та можливого істотного впливу на доходи бюджетів може зайняти кілька років.

Одночасно діє дозвіл застосовувати до основної норми амортизації спеціальний коефіцієнт, але не вище 3, у відношенні амортизованих основних засобів, які використовуються тільки для здійснення науково-технічної діяльності. За кордоном амортизаційні пільги є інструментом промислової політики та стимулювання розвитку окремих галузей.

2.2.2. Податкове стимулювання досліджень та розробок

В даний час зміна законодавства триває, зокрема, з 2009 р. введена така важлива поправка, як можливість одноразового визначення деяких витрат на НДР, у тому числі і безрезультатних, і списання їх із застосуванням коефіцієнта 1,5. Іншими словами, у витрати буде включатися сума, в півтора рази більша, ніж фактичні витрати.

Введення норми списання витрат на НДР з коефіцієнтом 1,5 є, на перший погляд, прогресивним кроком. Однак ефект може бути нижче, ніж у розвинених країнах світу. За кордоном діє прогресивна ставка податку на прибуток, а зменшення оподатковуваної бази скорочує ще і ставку податку. Більш істотно те, що ця пільга поширюється тільки на певні види НДДКР, перелік яких затверджений Постановою Уряду РФ від 24.12.2008 р. № 988 «Про затвердження переліку наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок», витрати платника податку, на які відповідно до пункту 2 статті 262 частини другої Податкового кодексу Російської Федерації включаються до складу інших витрат у розмірі фактичних витрат з коефіцієнтом 1,5. У даний перелік входять 32 технології. У той же час наукові дослідження і розробки, спрямовані на розвиток технологій у традиційних галузях, до переліку не входять, що гальмує в них інноваційну активність. У цілому цей крок може призвести до ускладнення податкового адміністрування та підвищення ризиків зловживань як з боку платників податків, так і податкових органів.

Передбачається в цьому напрямку розвитку уточнення порядку обліку витрат на наукові дослідження та (або) дослідно-конструкторські розробки.

Застосовувані в даний час норми ПК, які регулюють порядок податкового обліку витрат на НДДКР з метою податку на прибуток організацій, не дають можливість однозначного тлумачення в наступних ситуаціях:

- Порядок обліку витрат на НДДКР, що завершилися позитивно, але результати яких починають використовуватися у виробництві і (або) реалізації товарів (робіт, послуг) або оформляються у вигляді об'єктів інтелектуальної власності через деякий час після завершення НІОКР;

- Визнання витрат на НДДКР, результати яких організація перестас використовувати до закінчення терміну, встановленого законодавством про податки і збори на їх списання;
- Момент початку обчислення 12 місяців, протягом яких враховуються у витратах витрати на НДДКР, що не дали позитивного результату.

Крім того, деякі норми ПК після внесення змін, спрямованих на зближення порядку обліку для цілей оподаткування витрат на НДДКР незалежно від того, завершилися вони позитивним результатом чи втратили актуальність.

Доцільно також визначати у ПК перелік статей витрат (заробітна плата персоналу, амортизація обладнання тощо), які відносяться до витрат на НДДКР. Це питання є особливо актуальним у зв'язку затвердженням Урядом Російської Федерації скорочення податкових зобов'язань в умовах дії з 1 січня 2009 р. підвищуючого коефіцієнта 1,5 до витрат на НДДКР за напрямками.

Окремим питанням податкового обліку витрат на НДДКР є створення резервів майбутніх витрат на НДДКР. Пропонується надати можливість організаціям створювати резерви майбутніх витрат на НДДКР. Механізм створення і використання резерву може бути аналогічним, який вже передбачений у ПК по резервам.

Зокрема, у ПК буде встановлено, що платник податку на підставі розроблених та затверджених ним програм самостійно приймає рішення про створення резерву, відбиваючи його в обліковій політиці для цілей оподаткування. При цьому витрати платника податку, здійснювані ним при реалізації зазначених програм, проводяться за рахунок зменшення такого резерву.

Сума відрахувань у резерв майбутніх витрат на НДДКР включається до складу позареалізаційних витрат станом на останнє число звітного (податкового) періоду. При цьому законодавством про податки і збори буде встановлений граничний розмір відрахувань у вказаний резерв і граничні терміни використання перерахованих в резерв сум. Сума резерву, не повністю використана платником податку протягом запланованого періоду, підлягатиме включенню до складу позареалізаційних доходів платника податку поточного звітного (податкового) періоду.

Внесено зміни в порядку використання *інвестиційного податкового кредиту*. Згідно ст.67 ПК, для отримання інвестиційного податкового кредиту повинна виконуватись хоча б одна з чотирьох умов: проведення наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР), здійснення впроваджувальної і інноваційної діяльності, виконання особливо важливого замовлення по соціально-економічному розвитку регіону, виконання державного оборонного замовлення.

Звільнені від ПДВ такі операції, як виконання НДДКР за умови, що до складу робіт входить розробка конструкції інженерного об'єкта; розробка нових технологій або створення дослідних зразків для власних потреб; уступка (придбання) прав (вимог) за договорами позики або кредитним договором.

Виключені з об'єкта оподаткування податком на прибуток фінансування, отриманого з Російського фонду фундаментальних досліджень (РФФД), Російського фонду технологічного розвитку, Російського гуманітарного наукового фонду (РГНФ), Фонду сприяння розвитку малих форм підприємств у науково-технічній сфері, Федерального фонду виробничих інновацій. Не оподатковуваними стали також кошти, що надійшли на формування Російського фонду технологічного розвитку та інших галузевих і міжгалузевих фондів фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, зареєстрованих у порядку, передбаченому ФЗ від 23 серпня 1996 року N 127 - ФЗ "Про науку і державну науково-технічну політику", за переліком, затвердженим Урядом Російської Федерації (підп.14 п.1 ст. 251 ПК РФ);

Розвитком означеного механізму стала передача повноважень щодо прийняття рішення про надання інвестиційного податкового кредиту з податку на прибуток організацій і податку на майно організацій суб'єктам Російської Федерації.

ПК в даний час врегульовані основні положення про зміну термінів сплати податків і зборів у формі відстрочки (розстрочки), інвестиційного податкового кредиту. При цьому зміни, внесені до ПК у 2008 році і спрямовані на передачу Міністру фінансів Російської Федерації повноважень щодо

прийняття до 1 січня 2010 р. рішень про надання відстрочки (розстрочки) зі сплати федеральних податків, стосувалися обмежених випадків. Зазначені повноваження припинені з 1 січня 2010 року.

З метою забезпечення більш широких масштабів використання *інвестиційного податкового кредиту* та уточнення діючих правил зміни строків сплати податків і зборів, зокрема, пропонується в РФ:

- З метою підвищення оперативності прийняття рішень, а також з метою ув'язки прийнятих рішень з бюджетною політикою регіону, передати повноваження щодо прийняття рішення про надання інвестиційного податкового кредиту (у тому числі - інноваційним організаціям) з податку на прибуток організацій (за ставкою, встановленою для зарахування до бюджету суб'єктів Російської Федерації) і податку на майно організацій суб'єктам Російської Федерації з наступним адмініструванням податковими органами у відповідному порядку (тобто збереження за податковими органами повноважень з адміністрування процедури застосування кредиту, але не прийняття рішення за фактом його надання та його сумі);

- Збільшити розмір інвестиційного податкового кредиту, що надається зацікавленій організації при проведенні цією організацією науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт або технічного переозброєння власного виробництва з 30 до 100% вартості придбаного зацікавленою організацією обладнання.

2.2.3. Податкове стимулювання інвестицій у нові технології

Законодавством РФ передбачено звільнення від оподаткування податком на майно організацій енергоефективного обладнання строком на 3 роки з моменту введення в експлуатацію, а також обладнання, яке використовується для створення науково-технічної продукції.

Вступ в силу Федерального закону "Про енергозбереження і про підвищення енергетичної ефективності та про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації" створило можливість для класифікації устаткування в залежності від його енергетичної ефективності. У міру розвитку системи такої класифікації створюється можливість для звільнення від сплати податку на майно організацій технологічного обладнання з високими класами енергоефективності (за аналогією з уже існуючою можливістю застосування підвищувального коефіцієнта 2 при нарахуванні амортизації на об'єкти, що мають високу енергетичну ефективність). Також передбачено розглянути питання про звільнення від сплати податку на майно організацій, переданого освітнім та науковим (інноваційним) організаціям майна для створення науково-технічної продукції.

Дана міра передбачає звільнення від сплати податку на майно організацій машин, обладнання, дослідних зразків, макетів та інших основних засобів, які були передані для випробувань і експериментів або безоплатно надані замовником у користування освітнім та науковим (інноваційним) організаціям в процесі виконання договору (замовлення) на створення науково-технічної продукції відповідно до умов договору (замовлення).

2.2.4. Особливості податкового стимулювання нових інноваційних підприємств, малих та середніх інноваційних підприємств

Специфіка інноваційної діяльності, пов'язана з великим підприємницьким ризиком, потребою в мінімізації часового лагу між прийняттям рішення до його реалізації, робить ефективними малі та середні підприємства (Федеральний закон «Про розвиток малого та середнього підприємництва в Російській Федерації» від 24.07.2007р. №209-ФЗ). *Різноманітність податкових пільг в сфері малого підприємництва* привели до швидкого зростання цього сегменту інноваційної сфери Росії. Сьогодні нараховується 1,3 млн. малих підприємств, на яких працює 10,4 млн. чоловік, чи 13,8% від активного населення країни, та оборот на яких становив у 2008 р. 18,7 трлн. руб.⁷²

Малим інноваційним фірмам було дозволено вираховувати з прибутку суми, які використовуються на будівництво, реконструкцію та оновлення основних фондів, освоєння передової техніки та технології. Податок не береться з грантів, які були надані іноземними благодійними організаціями бюджетним закладам або іншим не комерційним організаціям для здійснення цільових програм, які відносяться до їх основної діяльності. Від податків на майно та земельний податок

⁷² Малое и среднее предпринимательство в России 2009: стат. сб. / Росстат. – М., 2009. – С. 151.



звільнені академічні та галузеві науково-дослідні заклади, державні наукові центри. Ці заходи сформували *систему податкових пільг*, які компенсують недоліки діючої податкової системи, полегшують тяжке фінансове становище мережі наукових закладів, що сприяє залученню іноземних коштів у вигляді грантів, наукового обладнання та літератури. Це сприяло швидкому зростанню малих інноваційних підприємств.

З одного боку, йдуть постійні обговорення інструментів підтримки та стимулювання малого інноваційного підприємництва, пропонуються різні заходи, спрямовані на зниження для них податкового тягаря. Так, в даний час обговорюють питання про скасування ряду обмежень для організацій, охочих застосовувати спрощену систему оподаткування, в тому числі запропоновано Постановою уряду РФ від 15 липня 2009 р. № 602 «Про затвердження переліку російських організацій, одержувані платниками податків гранти (безоплатна допомога) яких, надані для підтримки науки, освіти, культури і мистецтва в Російській Федерації, не підлягають оподаткуванню»:

1) збільшення верхньої межі річного доходу, що дає право на застосування спрощеної системи оподаткування для інноваційних малих підприємств - до 200 млн. рублів;

2) зняття обмеження на суб'єктний склад засновників, акціонерів наукової організації та інноваційного підприємства;

3) зниження ставки податку з 6% до 3% у рамках спрощеної системи оподаткування в разі, якщо об'єктом оподаткування є доходи, і з 15% до 5% у разі, якщо об'єктом оподаткування є доходи, зменшені на величину витрат - для всіх інноваційних малих підприємств;

4) введення відкритого переліку витрат для тих платників податків, які використовують систему «доходи мінус витрати».

З іншого боку, з 1 січня 2010 р. набирає чинності Федеральний закон «Про страхові внески в Пенсійний фонд Російської Федерації, Фонд соціального страхування Російської Федерації, Федеральний фонд обов'язкового медичного страхування і територіальні фонди обов'язкового медичного страхування» (№ 212-ФЗ від 24.07.2009 р.). Згідно з даним законом, з 1 січня 2010 ЄСП замінюється страховими внесками в Пенсійний фонд Російської Федерації, Фонд соціального страхування Російської Федерації, Федеральний фонд обов'язкового медичного страхування і територіальні фонди обов'язкового медичного страхування. При цьому в 2010 році ставки залишаються колишніми, а з 2011 року будуть збільшені, так що податкове навантаження на підприємства, що використовують спрощену систему оподаткування, виросте в 2,4 рази.

В цьому напрямку розвитку також передбачено звільнення від оподаткування доходів у вигляді залишкової вартості майна, що залишилося після закінчення дії договору про надання гранту.

В даний час, якщо в організації після закінчення дії договору про надання гранту залишається майно, придбане (створене) за рахунок коштів гранту, виникає обов'язок збільшити доходи організацій на залишкову вартість такого майна на момент закінчення договору про надання гранту.

Пропонується звільнити від оподаткування доходи у вигляді вартості майна, що залишилося після закінчення дії договору про надання гранту, але в межах 20 відсотків первісної вартості такого майна. Оскільки по майну, придбаному (створеному) за рахунок коштів цільового фінансування, у тому числі грантів, амортизація для цілей оподаткування не нараховується, пропонується використовувати дані бухгалтерського обліку про первісної і залишкової вартості такого майна.

При цьому метою податкової політики має стати усунення наявних перешкод для модернізації та інноваційної діяльності, як з точки зору величини податкових зобов'язань, так і складності їх виконання.

Для досягнення поставленої мети пропонується реалізувати набір заходів за такими основними напрямками:

1. Коригування тарифів страхових внесків на обов'язкове пенсійне, медичне та соціальне страхування.

Як зазначалось, з 1 січня 2010 р. набув чинності Федеральний закон від 24 липня 2009 р. N 212-ФЗ "Про страхові внески в Пенсійний фонд Російської Федерації, Фонд соціального страхування Російської Федерації, Федеральний фонду обов'язкового медичного страхування і територіальні фонди обов'язкового медичного страхування", передбачає відмову від сплати єдиного соціального податку і перехід до страхового принципу формування доходів системи обов'язкового пенсійного, соціального та медичного страхування зі збільшенням сукупного тарифу страхових внесків на ці цілі з 26 до 34 відсотків, якої оподатковуються виплати на одного працівника в розмірі до 415 тис. рублів на рік (гранична межа по нарахуванню за 2010 рік).

Інструментом підтримки інноваційного сектора, який буде реалізовано вже найближчим часом, є зниження на тривалий період (до 2015 року, а для окремих категорій - до 2020 року) сукупного тарифу страхових внесків для окремих категорій платників до 14% у межах страхованого річного заробітку. При цьому сплату внесків за повною ставкою за зазначених платників пропонується здійснювати за рахунок коштів федерального бюджету. Перш за все, зазначена пільга буде надана тим платникам внесків, що здійснюють діяльність в інноваційних галузях, які до скасування ЄСП користувалися зниженими ставками або пільговими шкалами ставок зазначеного податку. Мова йде про організації та індивідуальних підприємців, що мають статус резидента техніко-впроваджувальної особливої економічної зони і здійснюють виплати фізичним особам, які працюють на території техніко-впроваджувальної особливої економічної зони, а також про організації, що здійснюють діяльність в галузі інформаційних технологій.

2. Тимчасове застосування зниженої ставки внесків буде поширено і на інші категорії платників, які здійснюють діяльність в інноваційній сфері.

Зокрема, мова йде про організації, створені у відповідності з Федеральним законом від 2 серпня 2009 р. N 217-ФЗ «Про внесення змін в окремі законодавчі акти Російської Федерації з питань створення бюджетними науковими та освітніми установами господарських товариств з метою практичного застосування (впровадження) результатів інтелектуальної діяльності», а також про організації, які здійснюють не тільки експорт програмного забезпечення, але і його постачання на внутрішній ринок.

Крім того, буде передбачений перехідний період до 2015 року для сплати страхових внесків організаціями засобів масової інформації, в рамках якого в 2011 році зберігається ставка на рівні 26%, з підвищенням її в 2012 році до 27% з наступним плавним підвищенням до загального рівня в 2015 році.

2.2.5. Особливості податкового стимулювання використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Передбачено уточнення порядку прийняття для цілей оподаткування витрат у вигляді платежів за ліцензійними (субліцензійними) договорами.

В даний час існує невизначеність у частині прийняття для цілей оподаткування прибутку витрат на придбання прав користування програмами для ЕОМ і баз даних по субліцензійному договору, а також одноразових платежів за користування правами на результати інтелектуальної діяльності і засобами індивідуалізації.

Пропонується уточнити відповідні положення ПК таким чином, щоб зазначені витрати за умови їх економічної обґрунтованості та документального підтвердження приймалися при визначенні податкової бази по податку на прибуток організацій. При цьому суми одноразового платежу за ліцензійними (субліцензійними) договорами можуть прийматися для цілей оподаткування або одноразово, або рівними частками протягом терміну дії договору за вибором платника податку, який повинен бути закріплений в обліковій політиці для цілей оподаткування.

2.2.6. Інші напрямки підтримки інноваційної активності

Планується звільнення від оподаткування доходів від реалізації цінних паперів, що не обертаються на організованих ринках і перебувають у власності особи не менше 5 років. Введення даного звільнення передбачається поширити на цінні папери, придбані починаючи з 2011 р. Вказана міра дозволить невеликим інноваційним компаніям залучати довгострокові інвестиції на більш вигідних умовах.

Планується забезпечити можливість безперешкодного переходу на спрощену систему оподаткування, створених при вузах малих впроваджувальних підприємств.

Передбачене звільнення деяких некомерційних організацій від податку на прибуток організацій, для яких не передбачено звільнення від звітності, пов'язаної з веденням статутної діяльності, надходженням та використанням коштів, які отримуються, що збереже можливість контролю з боку податкових органів як за правомірністю застосування звільнення, так і з метою запобігання зловживань.

Ключовим кроком для ефективного впровадження запропонованих заходів у цій галузі є створення системи ідентифікації некомерційних організацій (можливо, шляхом виділення різних категорій НКО) з метою отримання права на звільнення від податку на прибуток організацій.

У міру створення інституційного середовища пропонується найближчим часом внести зміни до ПК, спрямовані на встановлення особливого порядку оподаткування некомерційних організацій, у тому числі бюджетних установ, податком на прибуток організацій. Цей порядок передбачає звільнення доходів зазначених організацій (шляхом застосування нульової ставки податку), одержуваних у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності, від оподаткування податком на прибуток при дотриманні обмежень і умов, що стосуються зв'язку здійснюваної ними підприємницької діяльності з основною діяльністю.

Передбачено поширення податкового вирахування з податку на доходи фізичних осіб на суми сплачених відсотків за освітніми кредитами.

В даний час ПК являє право на застосування соціального податкового вирахування з податку на доходи фізичних осіб у частині перерахованої платником податку сум плати за своє навчання, при цьому подібне відрахування не застосовується в частині сплати відсотків за освітнім кредитом.

Після вступу в силу правових норм, що регулюють порядок надання освітніх кредитів, пропонується поширити податкові відрахування з податку на доходи фізичних осіб, що надається в даний час на суму плати за навчання, на сплату відсотків по освітніх кредитах.

3. Порівняльний аналіз законодавчого регулювання податкового стимулювання інноваційної діяльності в країнах ЄС, Україні та інших країнах

3.1. Види податкових пільг, що застосовуються для стимулювання інноваційної діяльності

Узагальнення світового досвіду дозволяє виділити такі види податкових пільг, що застосовуються для стимулювання інноваційної діяльності⁷³:

- 1) списання витрат на проведення R&D, що зменшує базу для розрахунку податку;
- 2) інвестиційний податковий кредит;
- 3) зниження податкових ставок для суб'єктів інноваційної діяльності;
- 4) встановлення неоподаткованого мінімуму об'єкта оподаткування на рівні зацікавленості початку малого та середнього бізнесу;
- 5) звільнення від сплати окремих податків для венчурних фірм;
- 6) вирахування з визначеної суми податку для тих, хто займається виробництвом інноваційної продукції за результатами інноваційної діяльності;
- 7) прискорену амортизацію при технічному переозброєнні та на обладнання, яке використовується при наукових дослідженнях та ін.;
- 8) пільги при придбанні нових технологій;
- 9) зменшення суми корпоративного податку на суму, еквівалентну певному відсотку збільшення R&D, або на суму, рівну певному відсотку витрат підприємства на проведення R&D;

⁷³ Никифоров А.С., Діба В.М., Парнюк В.О. Податкове стимулювання інноваційної діяльності // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 82.



- 10) податкове стимулювання діяльності нових інноваційних підприємств;
- 11) податкові пільги при здійсненні інвестицій у наукомісткі галузі;
- 12) податкові пільги при об'єднанні підприємств для реалізації інноваційних проектів;
- 13) зниження ставок податку для високотехнологічних підприємств;
- 14) зниження ставок податку для експортно-орієнтованих підприємств.

3.2. Амортизаційне регулювання інноваційної діяльності

Досвід країн з розвинутою економікою показує відповідні переваги, які використовуються в амортизаційній політиці цих країн, та які можуть бути придатними для умов інноваційної діяльності в Україні.

Країни OECD, які використовують податкові стимули (далі – ПС) на R&D, дозволяють щоб чинні витрати на R&D (напр., зарплатня) вираховувались з прибутку чи сплачуваних податків в тому році, коли вони були отримані. Стосовно до інвестицій капіталу (наприклад, машини, обладнання та/чи інфраструктури, які стосуються R&D), деякі країни також дозволяють це списати в той рік, коли вони були набуті, тоді як інші вимагають, щоб ці інвестиції, чи їх деякі частини, були знижені на протязі циклу їх економічного використання. Інші аспекти співпадають (щодо термінів та умов ПС), щодо прибутку до оподаткування R&D мають тенденцію бути нижчими в країнах, в яких дозволено термінове чи прискорене списання відповідних інвестицій (див. Таблицю 2).⁷⁴

⁷⁴ OECD (2002), <http://www.cesifo-group.de>



Амортизаційна політика, яка стосується ПС на R&D з прикладами країн, базуючись на нових порівняльних даних за 2005 р.

<i>Країна</i>	<i>Прилади та обладнання</i>	<i>Пільги</i>
<u>Європа</u>		
Австрія	5 років	40 років
Бельгія	3 роки	20 років
Чехія	5 років	30 років
Данія	30%	20 років
Фінляндія	25%	20%
Франція	40%	20 років
Німеччина	20%	33 роки
Греція	3 роки	12,5 років
Ірландія	100%	100%
Італія	10	33 роки
Нідерланди	5 років	25 років
Польща	5 років	40 років
Португалія	4 роки	20 років
Іспанія	100%	33 років
Швеція	30%	25 років
Об'єднане королівство	100%	100%
Норвегія	20%	4%
Швейцарія (Цюріх)	40%	8%
<u>Інші країни</u>		
Австралія	5 років	40 років
Канада (федеральний устрій)	100%	4%
Нова Зеландія	22%	4%
US (federal)	5 років	39 років

Суттєвого значення в Великобританії набувають податкові пільги при амортизаційних відрахуваннях. Відповідно до діючого податкового законодавства, компанії мають право на податкові пільги, що надаються підприємству у вигляді норм прискореної амортизації відносно окремих видів придбаних основних засобів (устаткування, автомобілі й т.п.), які поширюються на R&D. У цей час діє ставка в розмірі 100% амортизаційних відрахувань відносно інвестицій в R&D, а також наступні схеми по пільгах відносно амортизаційних відрахувань за перший рік господарської діяльності організацій:

- 40% амортизаційних відрахувань для малих і середніх підприємств при інвестиціях у заводи й машинне устаткування (не підпадають під дію цих пільг автомобілі, основні засоби, а також заводи й машинне устаткування, що перебувають у лізингу);

- 100% амортизаційних відрахувань для малих підприємств відносно інвестицій в інформаційно-комунікаційні технології (комп'ютери, програмне забезпечення й мобільні телефони нового покоління з виходом в Інтернет);

- 100% амортизаційних відрахувань відносно інвестицій в енергозберігаюче устаткування й технології (у відповідності зі Списком енерготехнологій (Energy Technology List));

- 100% амортизаційних відрахувань відносно інвестицій в устаткування по ощадливому використанню води (у відповідності зі Списком водних технологій (Water Technology List));

- 100% амортизаційних відрахувань відносно інвестицій в автомобілі зі зниженим рівнем вироблення CO₂;

- 100% амортизаційних відрахувань відносно інвестицій малих і середніх компаній у Північну Ірландію в частині машинного устаткування.

3.3. Податкове стимулювання проведення підприємствами досліджень та розробок

Для зіставного аналізу рівня податкового стимулювання інноваційної діяльності в ОЕСР використовується показник граничного навантаження на одиницю витрат на ННТР (R&D) (Marginal Effective Tax Rate on investment in R&D assets – METR). Він показує величину зростання податкового навантаження інноваційно-активного підприємства при збільшенні обсягів інвестицій в інноваційну діяльність на одну умовну одиницю. Чим менше величина граничного податкового навантаження, тим сприятливішим є режим оподаткування. Найменшу величину показника METR демонструють Іспанія, Канада, Чехія, Нова Зеландія, Португалія, Угорщина, Франція, Австралія, Японія. Для малих інноваційних підприємств порівняно з великими більші податкові пільги встановлено в Італії, Канаді, Японії, Нідерландах і Данії.⁷⁵

Таблиця 3⁷⁶ презентує ступінь та основні типи ПС ініціатив з R&D, які є у використанні в країнах OECD (використані аббревіатури країн) на 2007 р. Таблиця не включає регулярні зниження витрат на податки на R&D, хоча ці зниження іноді також визнаються як ПС R&D.

Таблиця 3

Огляд типів ПС на R&D в країнах OECD

	Тип зниження податку	
	Податковий кредит на прибуток	Списання податків для платників
Базис для зниження податків		
R&D обсяг витрат	BE, CZ, DK ⁷⁷ , HU, TR, UK	AT, BE, CA, MX, NL, NO, PL, NZ
R&D зростання витрат		US
R&D обсяги та зростання	AU, AT	FR, IE, JP, KR, PT, ES
Законні витрати		
Різноманітні витрати	AU, AT, CZ, DK, HU, TR, UK	AT, CA, ES, FR, IE, JP, KR, MX, NO, PT, NZ, US
Фіксована вартість власного капіталу	BE	KR, ES
Фіксовані інвестиції	AT	AT, CA, MX, PL, IE
Амортизація	AU	FR, JP, NZ
Персонал R&D		BE, NL
Визначення R&D		
Довідник Фраскатті, який було підготовлено для OECD (Frascati Manual - (FM))	AT, DK, HU	AT, BE, JP, MX, NO, UK
Більш широкі за обсягом, ніж FM	AU, BE	FR, KR, NL, PL, ES, NZ
Більш вузькі за обсягом, ніж FM	AU	CA, IE, NL, ES, US

⁷⁵ Никифоров А.С., Діба В.М., Парнюк В.О. Податкове стимулювання інноваційної діяльності // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 83.

⁷⁶ OECD, 2007.

⁷⁷ Матеріали, на які є посилання, включають дослідження Аткинсона (Atkinson, 2007), Гарсії Куведі (Garcia-Quevedo, 2004), Холла і Ван Реєна (Hall and Van Reenen, 2000), а також тих, на кого є посилання у Блума та інш. (2000 р.), як основних авторів, які надали порівняльні дані по країнах.



Офшорні R&D Які не покриваються Які покриваються Покриваються, але з обмеженнями	DK,BE UK AU,AT	CA, HU,KR,MX,PT,US JP,NO,PL AT,BE,ES,FR,IE,NL,NO,NZ
Спеціальні умови Додаткове стимулювання малих підприємств Додаткове стимулювання для проектів зі співробітництва у сфері R&D Лише спільні проекти у сфері R&D	UK DK,HU	CA,JP,NL,NO,PL NO BE
Регламентация неприбуткових кампаній Зниження витрат, запланованих на майбутні роки Зниження витрат, здійснених в минулі роки Пряма підтримка Пряма підтримка лише деяких кампаній	AU,BE,CZ,DK,HU,UK UK,AU	CA,FR,IE,JP,MX,PL,PT,ES,US US FR,NO,NZ CA,AT

Значення аббревіатур назв країн:

Австрія - AT,	Норвегія - NO,	Ірландія - IE,
Бельгія - BE,	Польща - PL,	Японія - JP,
Данія - DK	Нова Зеландія – NZ,	Корея - KR,
Канада - CA,	США – US,	Португалія - PT,
Мексика - MX,	Угорщина – HU,	Естонія - ES
Нідерланди - NL,	Франція - FR,	

Таблиця визначає різницю між двома типами ПС, тобто (1) надання податкового кредиту чи списань податків на прибуток.

Коротка узагальнена інформація щодо податкового стимулювання наведена у таблиці 4.⁷⁸

Таблиця 4

Загальна структура схем ПС на R&D по країнах

Країна	Структура схеми ПС R&D
Австралія	Дозволяє знизити витрати на R&D на 125% Додаткове зниження на витрат на 175% на R&D, яке перевищує базовий обсяг витрат в минулому році.
Канада	Пропонується постійний податковий кредит у 20% на R&D. Багато урядів провінцій пропонують різноманітні заходи із сприяння R&D – діяльності (наприклад, кредити, які відшкодовуються), які дійсно застосовуються у їх провінціях.

⁷⁸ Цей документ є доступним на сторінці: <http://www.ibm.com/ibm/governmentalprograms/global-rd-incentives-2008.pdf>.



Китай	Пропонує підприємствам з іноземними інвестиціями 150% зниження витрат на R&D, з огляду на те, що витрати на R&D зросли на 10%, порівняно з минулим роком.
Франція	Дозволяє отримати 40% - кредит на витрати на R&D як надлишок середніх витрат на R&D, які були витрачені за два попередніх роки, чи 10% прямий кредит на обсяг витрат на R&D.
Індія	Кампанії, які провадять наукові дослідження та розробки, є уповноваженими на отримання 100% зниження податку на прибуток (deduction of profits) на 10 років. Галузь машинобудування також отримує 150% зниження витрат на внутрішні виробничі потужності у сфері R&D.
Ірландія	Пропонує 20% податковий кредит на R&D та повне їх скасування, а також загальний низький рівень оподаткування цієї діяльності, які застосовується всюди 12.5% рівень корпоративного податку на прибуток. R&D – гранти є також доступними, які покривають до 50% вартості персоналу та капіталів. Капітальні витрати також можуть кваліфікуватись на отримання окремого кредиту з єдиною ставкою. Відсутність митних зборів на трансфер інтелектуальної власності до Ірландії.
Японія	Пропонує єдину ставку податкового кредиту у 10% на R&D (15% єдина ставка податку пропонується малим підприємствам), на додаток до інших заходів із сприяння.
Корея	Податкові канікули на строк до 7 років, пропонуються для бізнесу у секторі високих технологій. На додаток, різноманітні податкові кредити пропонуються для витрат на R&D.
Польща	Вартість надбання результатів діяльності отримує зниження податків до 150% Підприємства, в яких є центри R&D, можуть запроваджувати внутрішній інноваційний фонд. Щомісячні внески до цього фонду – до 20% щомісячних прибутків, будуть обраховуватись як такі, що виключаються із оподатковуваних сум. Прибутки, отримані від R&D діяльності, яку провадять у спеціальних економічних зонах, звільняються від корпоративного податку на прибуток до 70% від інвестованих коштів, чи в обсязі витрат на робочу силу за два роки.
Сінгапур	«Схема управління науково-дослідницькою діяльністю та інтелектуальною власністю» пропонує компаніям з США п'ятирічні податкові канікули: звільнення від податку на прибуток, отриманий ззовні через застосування наукових розробок і досліджень, здійснюваних в Сінгапурі.
Таїланд	Пропонує 100% зниження витрат та звільнення від податку на прибуток на результати R&D-діяльності
Велика Британія	Дозволено 125% зниження витрат на R&D (з підвищенням до 130% , починаючи з 1 квітня 2008 р.), а також 175% зниження для МСП на витрати на R&D, які перевищують базову вартість витрат на R&D в попередньому році.
США	Наявний закон США у цій сфері втратив чинність, але попередній закон визначав 3 схеми: Надання максимального 10% кредиту на кваліфіковані витрати на R&D, які б перевищували базові суми за період 1984-88 рр. (заходи по витратах на R&D проти

	<p>валового обсягу продажів за цей же період).</p> <p>Альтернативна спрощена схема кредитування надавала кредит у 12% на витрати у сфері R&D, які перевищують 50% середнього рівня витрат на R&D за період попередніх 3 років.</p> <p>Альтернативний диференціальний дослідницький кредит, формула якого поєднує три-рівневу відсоткову базу із трирівневим кредитним відсотком, що знижується.</p> <p>Зниження витрат на бізнес в сфері R&D має бути зменшеним на суму будь-якого кредиту, взятого на R&D- діяльність.</p>
--	---

З точки зору перспектив розвитку України, цікавими мають бути приклади Великобританії та Франції, як великих Європейських країн з порівняно сприятливими схемами регламентації ПС на R&D, які існують в тій чи іншій формі на протязі довгого часу. Однак, інші країни з порівняльного аналізу включають країни з перехідною економікою – Угорщину і Польщу, обидві з яких порівняно нещодавно провели істотні економічні реформи, які слідували за зникненням Радянського Союзу та соціалістичної/комуністичної політичної систем. На жаль, однак, дані щодо обсягів державних інвестицій до R&D, спричинених застосування схем податкового стимулювання, є доступними для вивчення лише у двох країнах – Об'єднаному Королівстві Великобританії та у Франції.

У **Великобританії** податкові пільги на наукові дослідження існували, починаючи ще з 1940-х рр. - у вигляді негайного анулювання витрат на сплату податків на активи, які використовувались для проведення наукових досліджень і розробок. Видатність такої політики була, зазвичай, порівняно невисокою, адже визначення терміну «наукові дослідження» розумілось багатьма лише як дослідження, які провадились спеціалістами в лабораторіях, та, у будь-якому разі єдиною вигодою від цього був лише рух готівкових коштів. У 2000 р. було запроваджено стимулювання для малих і середніх підприємств (МСП) через надання додаткового 50% зниження податків на доходи, які витрачаються на R&D. При цьому R&D отримали нове визначення замість застарілого терміну «наукові дослідження». В новому визначенні наголошувалось на включенні дослідно-конструкторських робіт (development) до кваліфікаційних ознак такої науково-дослідної діяльності. Зниження на 100% сплати податків на капітали також залишилось серед засобів стимулювання, але також базувалося на більш широкому визначенні R&D. Знижка на сплату податків у розмірі 50% надається для МСП, якщо воно здійснює витрати, незалежно від того, чи така робота є внутрішньою чи здійснюється по контракту для іншої сторони, хоча якщо МСП здійснює якусь роботу по контракту, то лише 65% виплат за субконтрактом підпадають під ці податкові пільги.

Таблиця 5⁷⁹

Податкові пільги в сфері R&D Великобританії

Схема для малих і середніх компаній	Схема для великих компаній
150% ставка податкових відрахувань	125% ставка податкових відрахувань
На кожні 100ф.ст. витрат на НДДКР надається 24ф.ст. відшкодування	Не надається
Компанія може вимагати податкові відрахування на витрати, пов'язані з НДДКР, включаючи за договором підяду	Компанія може вимагати податкові відрахування на витрати, пов'язані з НДДКР, тільки якщо вона здійснює таку діяльність самостійно, або за договором підяду з університетами, некомерційними організаціями й науковими лабораторіями
Компанія не може претендувати на податкові пільги за внесок у незалежні дослідження	Компанія може вимагати податкові пільги за внесок у незалежні дослідження
Розмір податкових відрахувань може бути знижений, якщо діяльність компанії в області НДДКР субсидіюється або отриманий грант у	Не передбачені зниження відрахувань при використанні гранта або субсидій

⁷⁹ Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Автори-упорядники: Г.О. Андрощук, І.Б.Жиляєв, Б.Г. Чижевський, М.М.Шевченко. – К: Парламентське вид-во, 2009. – С. 351 – 352 с.



відношенні НДДКР	
Однією з обов'язкових умов для відшкодування компанії податку є обов'язкова наявність прав інтелектуальної власності на результати НДДКР	Компанія не зобов'язана мати права інтелектуальної власності на результати НДДКР

Щодо рівня податку на доходи корпорацій, то оскільки його рівень на протязі багатьох років був на рівні 30%, таке додаткове зниження податків отримало готівкову вартість 15 фунтів стерлінгів на кожні 100 фунтів стерлінгів, які підтверджено витрачені на R&D. Важливим для МСП є те, що якщо втрата податків буде збільшуватись, це може коштувати уряду по 24 фунти з кожного фунта стерлінгів, витраченого на R&D. Отримання (повернення) цих коштів є дуже важливим для заявників. Це була мета регулювання, спрямована на вирішення труднощів, з якими стикаються щойно створені компанії при збереженні капіталів. Додаткова вимога для МСП - якщо воно є власником будь-якої інтелектуальної власності, створеної в результаті його діяльності, яка підтверджує факт виключно самостійно проведеної підприємством роботи у сфері R&D. Додаткове зниження податків було підвищено з 50% до 75% на витрати, починаючи з 1 квітня 2008 р. Рівень податку на доходи компаній було знижено до 28% з цієї ж самої дати.

У 2002 р. подібна ініціатива з податкового стимулювання щодо податку на прибуток була впроваджена для компаній, які не є МСП (наприклад, «великі» підприємства), однак, додаткове зниження податків обраховувалось на рівні 25% від доходів, які було витрачено, і без можливості відновлення витрат готівковими коштами. Податкове сприяння надається особі, яка залучена до R&D, незалежно від того, хто за це платить, тож R&D, проведене компанією для своїх замовників, також підпадає під отримання таких пільг. Метою такого регулювання було запровадити стимул для багатонаціональних компаній підвищити чи утримувати на попередньому рівні інвестиції у R&D Великобританії, аніж до інших країн. Крім того, рівень додаткових податкових пільг для великих компаній також було підвищено з 25% до 30% на витрати, які було здійснено після 1 квітня 2008 р.

У **Франції** ПС відбувається у формі кредиту на проведення досліджень (crédit d'impôt recherche (CIR)). Вони надаються у формі податкових пільг – до 30% коштів на R&D, які можуть бути використаними обсягом до 100 млн. Євро. Зниження у 5% застосовується до коштів, сума яких перевищує 100 млн. Євро. Компанії, які звертаються за податковими пільгами вперше, можуть отримати зниження на 50% витрат на R&D в перший рік роботи та 40% - в другий рік. Спрощення системи Податкової підтримки R&D у Франції було запроваджено на початку 2008 р., а податкова підтримка на даний час лише впроваджується в повному обсязі витрат на R&D. До цього схема базувалась на залежності від рівнів зростання R&D.

Є спеціальна форма для заповнення з метою використання податкової підтримки R&D. Прямі субсидії, надані компанії з використанням податкової підтримки R&D, повинні бути знижені до обрахунку CIR. Кожна компанія може звернутись до податкових органів за попередньою оцінкою витрат на R&D.

Види діяльності, які є правомірними для податкової підтримки R&D, повинні співпадати з міжнародним визначенням діяльності R&D, визначеним у довіднику Фраскатті, опублікованому OECD (Frascati Manual). У 2004 р. зниження кількості підприємств, які вимагали податкових пільг у податкових деклараціях призвело до впровадження комбінації нових податкових знижок, що базуються на розрахунку обсягів витрат (5% зниження) та податкових знижках, що базуються на прирості коштів (45% знижки в межах порогу – 8 млн. Євро).

Франція займає перше місце серед країн OECD, які витрачають найбільші кошти на податкову підтримку R&D. За складеними прогнозами передбачалось, що у 2008 р. щорічний обсяг коштів, витрачених на податкову підтримку R&D, складатиме 3 млрд. Євро.

Законодавство **Угорщини** містить багато засобів ПС, спрямованих на підтримку діяльності R&D. Основні види ПС, спрямовані на підтримку R&D, є ті, що стосуються податків на доходи компаній та спеціальних податків, де вартість R&D стягується з суми валових прибутків до сплати податків компанії; можливим також є і подвійне зниження податків. Додаткові податкові кредити є можливими в сфері податків на доходи компанії, однак, це засоби ПС, пов'язані з кількома критеріями та адміністративними вимогами. У сфері інноваційного розвитку законодавство також надає можливість отримання податкового кредиту компаніям, задіяним у діяльності R&D. Зокрема,

законодавство Угорщини містить два основні види ПС витрат на R&D та відповідних інвестицій: зниження податків на дохід компаній та податкове кредитування, яке може бути застосованим для зменшення податкових зобов'язань.

Відповідно до Закону про податок на доходи компаній (Corporate Income Tax Act), прямі витрати на внутрішню діяльність R&D чи купівлю R&D спричиняють зниження податків на доходи компанії в той податковий рік, коли вони мали місце, чи, якщо кошти, на які було здійснено купівлю R&D чи їх розробку, визначені як активи згідно вартості експериментальних розробок (інтелектуальної власності). Компанії можуть отримати дозвіл знижити податок на корпоративний прибуток на суму амортизаційних коштів, зазначених в бухгалтерських документах за податковий рік, пов'язаний з цими активами. Згідно вищезазначеного, ефективне подвійне зниження коштів на R&D в Угорщині існує. Цей захід було впроваджено у 1997 році.

На додаток до вищенаведеного, якщо діяльність R&D здійснюється на засадах співпраці та базується на основі підписаної угоди з інститутами, які засновані університетами чи Угорською академією наук, компанія може вимагати вартість повернення коштів на R&D у потрібному розмірі – як додаткове зниження податків з її податкової основи на суму до 50 млн. угорських форинтів. Таке ж саме зниження податків є можливим для компанії, якщо угоду про співпрацю укладено з такою ж самою організацією з Єдиного економічного простору (European Economic Area). Цей захід було запроваджено у 2004 р.

Крім того, законодавство Угорщини пропонує спеціальне ПС для інвестицій до R&D (податкове кредитування). Такий вид стимулювання є відкритим для платників податків, які інвестують, щонайменше, 100 млн. угорських форинтів у проекти, пов'язані з діяльністю R&D. Згідно цього регламенту, компанія буде уповноважена зменшити податок на прибуток своєї компанії (максимально – на 80% зобов'язань зі сплати податків, знижених завдяки іншим видам податкових знижок) на визначену суму зроблених інвестицій по існуючій на той момент ціні. Однак, впровадження такої податкової пільги підлягає виконанню кількох критеріїв, зазначених у окремому урядовому указі. Цей захід було впроваджено у 2003 р.

Інший захід з підтримки, який закріплено в законодавстві Угорщини, - це спеціальна знижка на певні кошти, пов'язані з R&D. Згідно цього засобу ПС, зобов'язання сплачувати податок на прибуток компанії (до 70% податку на прибуток компанії знижується через інші види податкових пільг) за чинний податковий рік та наступні три роки може бути знижене на 10% на зарплатню, як прямі витрати на фундаментальні та прикладні дослідження та експериментальні розробки чи кошти, сплачені розробникам програмного забезпечення. Використання цієї політики ПС застосовується незалежно від того, чи використано можливість зниження базисних податків. Цей захід було впроваджено у 2005 р.

Крім вищезазначеної податкової підтримки R&D, також можливим є використання двох додаткових типів податкових пільг, які стосуються діяльності R&D. Починаючи з 1 вересня 2006 р. з корпоративних підприємств стягується солідарний податок у 4%. Цей податок стягується з валового прибутку до відрахування податків, зазначених у фінансовому звіті, і змінюється в залежності від спеціальних умов. Цей податок може знижуватись через віднімання коштів, потрачених компанією на R&D.

Умови використання спеціальної бази для зменшення рівня податків є так само детальними, як і норми щодо сплати корпоративного податку на прибуток компаній. Цей захід було запроваджено у 2006 р. В той же час, починаючи з 2004 р., від компаній вимагається сплачувати так званий інноваційний внесок. Інноваційний внесок у розмірі 0.3% на основі податкової бази для місцевої підприємницької діяльності, який є доходом від мережевих продажів за відрахуванням вартості матеріальних коштів, коштів від проданих товарів та посередницьких послуг. Зобов'язання по інноваціям може бути зменшеним через віднімання витрат на внутрішні R&D, а також на їх замовлення в приватних та державних організаціях. Цей засіб ПС було впроваджено у 2004 р.

У Польщі є два основних заходи зі сприяння діяльності R&D чи інноваційній діяльності: (1) положення про надання статусу R&D – центра, який дозволяє впроваджувати спеціальні податкові пільги та щомісячне списання витрат до Інноваційного фонду, та (2) підтримка, спрямована на купівлю нової технології. Статус Центру R&D може надаватись підприємству через адміністративне

рішення Міністра економіки, яке приймається після подання формальної заяви. Умови для отримання цього статусу наступні: чисті прибутки від торгівлі цим товаром та фінансові операції на протязі року, який є попереднім до року подання заяви на отримання цього статусу, повинні складати, щонайменше, 800 000 Євро, чисті надходження від продажу результатів діяльності R&D повинні складати, щонайменше, 50% від загальних надходжень; при цьому не повинно бути жодної заборгованості по сплаті податків та національного страхування. Як тільки підприємство набуває статусу R&D центру, воно може отримати звільнення від податку на нерухоме майно, а також – від податку на сільське господарство та податку на лісове господарство.

Додатковий інструмент зі сприяння інноваційній діяльності відноситься до Інноваційного фонду, який може бути створений на основі центра R&D. Центр R&D уповноважений направляти до Інноваційного фонду кошти, списуючи до 20% щомісячного прибутку. Це списання здійснюється за рахунок коштів, які виключаються з оподаткованої суми. Ресурси Інноваційного фонду повинні бути локалізовані для покриття витрат на R&D діяльність, яка провадиться центром R&D на протязі даного року.

Інший захід з підтримки потенційно спрямований на підтримку діяльності R&D - можливість утримувати з оподаткованої бази витрат кошти, спрямовані на купівлю так званих нових технологій. Нові технології визначаються як технологічне знання у формі нематеріальних активів (зокрема, результати R&D діяльності), яке робить можливим виробництво нових чи вдосконалених продуктів чи послуг і використовується по всьому світі строком не більше, ніж п'ять років. Виконання вищезазначених умов повинно бути підтверджене незалежним науковим відділом. Якщо вищезазначений та деякі інші критерії дотримані, підприємство може списати зі своєї податкової бази до 50% витрат на нову технологію.

Щодо іншої підтримки, яка відноситься до діяльності R&D, після приєднання Польщі до ЄС, вона може претендувати на подання заяви на отримання гранту від Структурного фонду ЄС на впровадження нових інвестицій до R&D сектору чи проведення діяльності R&D.

Деяка підтримка здійснення R&D діяльності може надаватись у формі позбавлення сплати податку на прибуток підприємства, яке знаходиться у Спеціальній економічній зоні, чи у формі звільнення від податку на нерухоме майно, яке надається на регіональному рівні.

У податковому законодавстві **Іспанії**, що стимулює інноваційну діяльність, передбачається комбінація *об'ємних і прирістних пільг*. У 2006 р. інноваційним підприємствам дозволялося списувати на собівартість 100% витрат на R&D . Також вони можуть претендувати на податковий кредит у розмірі 30% від обсягу витрат на R&D у поточному податковому році та 50% від перевищення середніх витрат на останні два роки. Крім того, додаткові пільги в інноваційній сфері запровадженого і на регіональному рівні.

У **Канаді** податкове стимулювання інноваційної діяльності передбачає разом із 100-відсотковим віднесенням на собівартість кваліфікованих витрат на R&D (витрати на фундаментальні й прикладні дослідження та експериментальні розробки, у тому числі капітальні витрати на основні засоби, придбані на умовах лізингу, науково-технічні послуги), надання *інвестиційного податкового кредиту* щодо сплати податку на прибуток шляхом зменшення оподаткованого прибутку на 20-35% витрат на R&D. На практиці означає зниження суми податку на прибуток на 100-120%. Не використана у поточному році сума інвестиційного податкового кредиту може бути перенесена на податкові зобов'язання протягом наступних 20 років або попередніх 3 років з метою зменшення податку на прибуток у цих періодах.

Для стимулювання розвитку малого інноваційного підприємництва (з обсягом витрат на R&D до 2 млн. канадських дол. на рік) дозволяється компенсувати невикористаний кредит коштами.

В **Австралії** починаючи з 2002 р. компанії мають право відносити на собівартість 125% витрат на проведення R&D і, за умови перевищення у звітному періоді середнього рівня цих витрат за три попередні роки, претендувати на їх додаткові списання у розмірі 50%.

У **США** застосовується *інвестиційний податковий кредит*, що розраховується за прирістним методом. Ця пільга була запроваджена у 1981 р. на п'ять років , і надалі термін її дії неодноразово подовжувався. Вона ефективно спрацювала й до теперішнього часу. Величина цієї пільги (зменшення

розрахованої за базовою ставкою суми податку на прибуток) становить 20% приросту кваліфікованих витрат на проведення R&D порівняно з середніми витратами за 4 попередніх роки.



10. Питання законодавчого регулювання підтримки інноваційного розвитку малих та середніх підприємств

1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин

Нормативне і законодавче регулювання інноваційної діяльності надзвичайно важливо для забезпечення інноваційного розвитку МСП. В Україні законодавча база інноваційного розвитку та підтримки малих і середніх підприємств продовжує формуватися. Механізми підтримки МСП та інноваційної діяльності містяться в законодавчих актах і регулюють основні принципи підприємницької діяльності. До них відносяться Цивільний Кодекс, Господарський кодекс, закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів, стратегії інноваційного розвитку і програми підтримки малого підприємництва, прийняті на загальнодержавному, регіональному і галузевому рівнях.

В Україні перші закони, що стосуються підприємництва та інноваційної діяльності, були ухвалені в 1990-і роки. До 2010 року в Україні створена відносно широка законодавча база у сфері науки, інновацій і підприємництва, включаючи закони, які визначають формування та функціонування інноваційної інфраструктури.

До основних законодавчих актів, які регулюють інноваційний розвиток в Україні відносяться наступні нормативні акти:

- Господарський кодекс України Закон України № 436-IV від 16.01.2003 // ОВУ.-2003.-№ 11.- ст. 462.
- Цивільний кодекс України Закон України № 435-VI від 16.01.2003 // ОВУ.-2003.-№ 11.- ст. 461.
- Податковий Кодекс України № 2755-17, від 01.01.2011.
- Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII // ВВРУ.-1991.-№ 47 ст. 646.
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 р. № 1977-XII // ВВРУ.-1992.-№ 12.- ст. 165.
- Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. №3322-XII // ВВРУ.- 1993- № 33 від 17.08.1993.
- Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16 липня 1999 р. № 991-XIV // ВВРУ.- 1999, № 40 ст. 363.
- Закон України «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р. № 2623-III// ВВРУ.- 2001.- № 48.- ст. 253
- Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV // ВВРУ-2002-№ 36-ст.266.Із змінами, внесеними згідно із Законами N 380-IV (380-15) від 26.12.2002, ВВР, 2003, N 10-11, ст.86 N 1344-IV (1344-15) від 27.11.2003, ВВР, 2004, N 17-18, ст.250 N 2285-IV (2285-15) від 23.12.2004, ВВР, 2005, N 7-8, ст.162 2505-IV (2505-15) від 25.03.2005, ВВР, 2005, N 17, N 18-19, ст.267 N 2314-VI (2314-17) від 03.06.2010, ВВР, 2010, N 34, ст.484
- Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» від 16 січня 2003 р. № 433-IV//ВВРУ-2003.-№ 13.- ст.93.
- Постанова Верховної Ради України «Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України», від 13.07. 1999. № 916-XIV//ОВУ-1999-№ 29 від 06.08.1999.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів», від 22.05.1996 р. № 549.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про порядок розгляду і державної реєстрації інвестиційних та інноваційних проектів, що реалізуються за пріоритетними напрямками діяльності технологічного парку», від 17 грудня 1999 р. №2311//ОВУ.- 1999- № 5 від 06.01.2000.



- Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про порядок здійснення контролю за цільовим використанням сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів, що ввозяться в Україну для виконання інвестиційних та інноваційних проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічного парку» від 17 грудня 1999 р. №2311// ОВУ.-1999-№ 5 від 06.01.2000.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004-2006 роки» від 25 серпня 2004 р. № 1085// ОВУ.-2004.-№ 34.-ст.2254
- Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів"» від 21 жовтня 2010 року, № 2632-VI.

Державна підтримка малих підприємств виконується згідно з Законом України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 21 грудня 2000 року N 2157-III (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 7, ст.35) із змінами, внесеними згідно із Законом N 2388-VI (2388-17) від 01.07.2010, ВВР, 2010, N 37, ст.496.

1.2. Аналіз ефективності законодавства

Факторами, що стримують інноваційну діяльність підприємств можна вважати суперечливу інноваційну політику, несприятливий інноваційний клімат, які обумовлені існуючим законодавством та законодавчою практикою. Продовжується практика призупинення дії окремих статей законів, які стосуються фінансування інноваційної діяльності, прийняття нових законодавчих актів і нормативно-розпорядчих документів без належного аналізу і оцінки виконання попередніх.⁸⁰

Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002 зі змінами та доповненнями передбачає низку заходів щодо державного регулювання інноваційної сфери. Так, стаття 6 цього Закону декларує “фінансову підтримку виконання інноваційних проектів, встановлення пільгового оподаткування суб’єктів інноваційної діяльності”. Разом з тим, у вказаному Законі існують істотні протиріччя щодо забезпечення фінансування інноваційної діяльності за кошти державного бюджету. У статті 13, п.10 йдеться про те, що “державна реєстрація інноваційного проекту не передбачає будь-яких зобов’язань щодо бюджетного кредитування його виконання чи іншої державної підтримки”, а статті 21 і 22, що передбачають пільгове оподаткування та митне регулювання інноваційної діяльності, у 2005 р. взагалі вилучені із Закону. Підтримка інноваційних підприємств практично не здійснюється державою і суб’єкти господарювання не зацікавлені в реалізації інноваційних проектів.

З метою створення умов для кооперації суб’єктів господарювання прийнято Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” та інших законів України” № 3333-IV від 12.01.2006 р., яким частково відновлено спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків, а також збільшено кількість технопарків. У 2004 році було скасовано пільговий режим інноваційної діяльності технопарків, що завдало їм значних втрат. Відновлення пільгових умов функціонування технопарків забезпечило реалізацію інноваційної продукції на 1,69 млн. грн за три квартали 2006 р.⁸¹, що свідчить про істотний вплив інституційного середовища на ефективність інноваційної діяльності.

Законом України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” № 143-V від 14.09.2006 р. передбачено низку заходів щодо стимулювання підприємств, які здійснюють передачу технологій та впроваджують інновації: мінімальна ставка винагороди особам, які здійснюють трансфер технологій; цільове субсидювання трансферу технологій на суми податку на прибуток підприємств, одержаного від впровадження технологій, та суми ввізного мита при ввезенні в Україну для реалізації проектів трансферу технологій устаткування, обладнання та комплектуючих, що не виробляються в Україні; надання державних гарантій щодо погашення кредитів комерційних банків, наданих для придбання технологій та їх складових, підприємствам, що належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, Національної та галузевих академій наук.

⁸⁰ Бабець І., Полякова Ю., Мокій О. Обґрунтування напрямів розвитку інноваційного підприємництва з урахуванням світового досвіду. Регіональний філіал НІСД у м. Львові. <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September/10.htm>

⁸¹ Показники діяльності технологічних парків у 2006 р. // www.mon.gov.ua/science/innovation



Прийняття Закону України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій”, який спрямований на забезпечення ефективного використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу, підвищення рівня захисту майнових прав на вітчизняні технології, тривало п’ять років, науковці витратили багато зусиль на усунення неприйнятних положень Закону і процес його ухвалення виявився досить проблемним. Крім того, для забезпечення основних положень вказаного Закону передбачено прийняття низки підзаконних актів, змін до окремих законів, приведення у відповідність із Законом державних стандартів, що на даний час ще не реалізовано.

Указом Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України” № 606/2006 від 11.07.2006 р. передбачено цілу низку регуляторних заходів, спрямованих на створення, вдосконалення та забезпечення функціонування інноваційної інфраструктури.

Недосконалість правової бази інноваційної діяльності посилює практика призупинення окремих статей чинних законів законодавчими або підзаконними актами. Це підтверджують і матеріали парламентських слухань, що відбулися 17 червня 2009 року. При прийнятті законів України про державний бюджет на поточний або наступний роки набула поширення практика ігнорування законодавства або призупинення дії статей законів, які стосувалися фінансової підтримки інноваційної діяльності (в т.ч. і окремих положень Закону України «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» тощо. Статтями 21 і 22 Закону України «Про інноваційну діяльність» передбачалося стимулювання інноваційної діяльності шляхом встановлення податкових пільг. Проте чинність цих статей була призупинена спочатку в 2003 р., а згодом, і у 2004 р. Насамкінець у 2005 р. ці статті були повністю скасовані.⁸²

Учасники парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів», зазначили, що в Україні наявні:

- неузгодженість законодавства в інноваційній сфері насамперед з корпоративним, інвестиційним, податковим, соціальним законодавством, невідповідність норм підзаконних актів прогресивним нормам чинних законів, що не забезпечує практичне введення останніх у дію;
- непослідовність дій держави щодо підтримки суб'єктів інноваційної діяльності;
- значне зниження інноваційної активності підприємств та загальне погіршення інноваційної культури суспільства;
- неефективність механізмів правового захисту інтелектуальної власності;
- відсутність належної системи прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку;
- поширення при прийнятті законів про державний бюджет на поточний або наступний роки практики ігнорування чинних норм законодавства та призупинення дії статей законів, які стосуються фінансової підтримки інноваційної.⁸³

В Україні не сформований механізм стимулювання створення інноваційної інфраструктури.⁸⁴ Значною мірою ефективність державної політики з формування та розвитку інноваційної інфраструктури знижується внаслідок її безсистемності, неналежної обґрунтованості, відсутності чіткого розмежування завдань між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, нескоординованості їх діяльності, відсутності міжгалузевих та міжрегіональних зв'язків. У рамках державних програм розвиток інноваційної інфраструктури не визначено як окрему проблему, їх заходи спрямовані на створення окремих інноваційних структур.

⁸² Кучеренко Р.А. До питання правового регулювання інноваційної діяльності в Україні. <http://intkonf.org/kucherenko-ra-do-pitannya-pravovogo-regulyuvannya-innovatsiynoyi-diyalnosti-v-ukrayini/>

⁸³ Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів"» від 21 10 2010 року, № 2632-VI

⁸⁴ Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки»» 381-2007 р., від 06.06.2007



Податковий Кодекс України не передбачає податкових пільг для інноваційних підприємств. Стаття 14. Визначення понять не містить такого поняття, як «інноваційна діяльність».

Податковим Кодексом України не включається до оподаткованого доходу цільова благодійна допомога, що надається резидентами - юридичними чи фізичними особами у будь-якій сумі (вартості): ... д) платнику податку, який проводить наукове дослідження або розробку, для відшкодування вартості обладнання, матеріалів, інших витрат (крім виплат заробітної плати, додаткових благ, інших витрат для особистих потреб) за умови, якщо результати таких досліджень чи розробок оприлюднюються та не можуть бути предметом патентування чи інших обмежень у оприлюдненні чи безоплатному поширенні об'єктів права інтелектуальної (промислової) власності, отриманих у результаті таких досліджень або розробок, а також якщо отримання такої допомоги не буде передумовою для виникнення будь-яких договірних зобов'язань між благодійником або третьою особою та набувачем благодійної допомоги у майбутньому, крім обов'язків з цільового використання такої благодійної допомоги.

Недосконале законодавче регулювання інноваційної діяльності роблять негативний вплив на інноваційну активність підприємств усіх розмірів, проте малі підприємства потребують особливої уваги з боку держави. В Україні відсутні законодавчо закріплені економічні механізми підтримки інноваційної активності малих підприємств. Чинне законодавство не передбачає спеціальних заходів з підтримки інноваційної активності малих підприємств і новостворених підприємств, орієнтованих на впровадження наукових результатів і нових технологій.

1.3. Питання, що мають бути вирішені

- 1) Законодавче забезпечення стимулювання інноваційної діяльності малих, середніх та великих підприємств;
- 2) Законодавче забезпечення стимулювання комерційних банків у сфері надання кредитів для інноваційних проектів підприємств;
- 3) Кабінету Міністрів України необхідно під час підготовки проектів Державного бюджету України на 2011 рік та наступні роки забезпечити виконання положень
 - a. законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та;
 - b. постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки» від 7 травня 2008 року № 439; «Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки» від 11 вересня 2007 року № 1118; «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки» від 14 травня 2008 року № 447.⁸⁵

2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання

Європейський підхід до проблеми сприяння інноваціям полягає у створенні сприятливих умов через систему стимулів для різних гравців процесу створення та комерціалізації результатів наукових досліджень. Слід зазначити, що цей підхід використовувався не завжди. Декількома десятиліттями раніше законодавство носило обмежувальний характер у більшій мірі, ніж стимулюючий. На загальноєвропейському рівні прийнята рамкова програма «Конкурентоспроможність та інновації» (Competitiveness and innovation CIP), яка покликана сприяти інноваційному розвитку малих і середніх підприємств і забезпечувати широкий доступ до фінансових ресурсів і послуг з підтримки бізнесу в регіонах. Рамкова програма «Конкурентоспроможність та інновації» розрахована на 2007-2013 роки і має загальний бюджет у розмірі € 3621 млн. Одним з компонентів рамкової програми є програма «Підприємництво та інновації» (Entrepreneurship and Innovation Programme EIP), яка спрямована на підтримку інновацій на малих і середніх підприємствах (МСП) за наступними напрямками:

⁸⁵ Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів"» від 21 10 2010 року, № 2632-VI



- Доступ до фінансування;
- Надання бізнес послуг через європейську мережу підприємництва (Центри послуг з питань бізнесу та інновацій);.
- Підтримка щодо вдосконалення інноваційної політики;
- Проекти з еко-інновацій;
- Підтримка політики МСП та інновацій через систему контрактів і грантів.⁸⁶

У країнах ЄС застосовуються різні інструменти стимулювання інновацій, які можна класифікувати за характером засобів:

- Податкові преференції. Податкове законодавство є спеціальною правовою сферою і вимагає окремого розгляду, проте очевидно, що податкові преференції учасникам інноваційного процесу є одним з поширених інструментів, що застосовуються в ЄС.
- Фінансові стимули. У ЄС існують різні приклади програм, які направляють значні фінансові ресурси для стимулювання інновацій. Ці програми діють на національному та загальноєвропейському рівні, і називаються структурні фонди. Наприклад, програми спільного фінансування контрактних наукових досліджень, субсидування послуг з комерціалізації технологій, надання стартового капіталу для стартап компаній і т.д.
- Натуральні преференції. Крім фінансових стимулів широко застосовується метод «надання послуг замість грошей». До таких послуг, як правило, відносяться: навчання персоналу; сприяння у патентуванні; сприяння в сертифікації продукції; надання площ в інкубаторах і технопарках і т.п.

Вартість європейських програм непорівнянна з українськими можливостями, однак важливий не стільки масштаб програм, а їх спрямованість та механізми, які використовуються. Досвід нових індустріальних країн (таких, як Південна Корея, Чилі, Мексика, Ізраїль), яким вдалося істотно просунути в розвитку інноваційної активності, свідчить, що принципи та інструменти ЄС, застосовні і можуть бути успішними в умовах вкрай обмежених ресурсів.

В останні роки за звітном досягнень в Європейській інноваційної політики за 2009 рік European (Innovation Progress Report 2009)⁸⁷ спостерігалось поглиблення та диверсифікація інструментів інноваційної політики стосовно МСП. Співробітництво між приватними підприємствами та державними науковими організаціями було визнано як одне з найважливіших завдань інноваційної політики, зокрема, на Кіпрі, в Німеччині, Бельгії, Австрії, Греції, Іспанії, Угорщини та Словенії. Нові заходи політики були прийняті для сприяння співробітництву та приватно-державному партнерству в інноваційному розвитку. Для вирішення фінансових проблем новостворених підприємств (стартап) і МСП, спеціальні програми були ініційовані в Ірландії (в тому числі, підтримка газелей - швидкозростаючих підприємств), Угорщини, Греції, Болгарії, Італії, Латвії, Словенії та Іспанії. Подальшого розвитку та поширення в Європі отримали інноваційні ваучери, які дозволяють малим і середнім підприємствам отримувати послуги консультантів у сфері інновацій та підвищувати попит на результати досліджень і розробок. Цей вид інноваційних заходів було здійснено в Бельгії, Естонії, Греції, Португалії та Словенії.

Далі наведено приклади підтримки інновацій на підприємствах в окремих країнах ЄС.

Підтримка інноваційної активності підприємств у Великобританії

Великобританія не має великомасштабних програм прямого фінансування промислових досліджень і розробок, в уряді вважають, що непрямі і «м'які» заходи щодо сприяння і стимулювання досліджень і розробок є більш ефективним використанням фінансових ресурсів, ніж пряма фінансова підтримка інновацій на підприємствах. Спеціальні ініціативи фінансування спрямовані на підтримку інновацій на МСП, в тому числі гранти для досліджень і розробок і ряд схем надання венчурного

⁸⁶ Коммерциализация результатов научно-технической деятельности: европейский опыт, возможные уроки для России. Иванов В.В., Клесова С., Лукши О.П., Сушкова П.В. (ред.), Москва: Центр исследований проблем развития науки РАН. – 2006.

⁸⁷ European Innovation Progress Report 2009. ProInno Europe Paper N 17. www.proinno-europe.eu.



фінансування і фінансування на ранніх етапах розвитку підприємств для новостворених (старт-ап), і малих і середніх підприємств. Крім того, системи стимулювання для всіх фірм існують у вигляді податкових кредитів для проведення досліджень і розробок на підприємствах. Інноваційна стратегія Великобританії характеризується зміщенням акценту на регіональний розвиток, тому частково державна підтримка інновацій здійснюється на регіональному рівні для забезпечення того, щоб більш чуйно реагувати на регіональні та місцеві потреби та умови. Ці функції виконують агентства регіонального розвитку. Агентства регіонального розвитку APP грають важливу роль у сприянні зв'язків між бізнесом та університетами.⁸⁸

Податкова політика на користь розвитку підприємств, що підтримують проведення наукових досліджень в промисловості у Франції⁸⁹

Підтримка новостворених інноваційних підприємств (ПНПП). Така міра є важливою для новостворених підприємств, що спеціалізуються в сфері інновацій і виконують дослідження і розробки, що дозволяє їм долати труднощі становлення в перші роки роботи. Закон про фінансування на поточний рік встановлює податкові та соціальні положення для «новоствореного інноваційного підприємства». Ці положення поширюються на новостворені малі та середні підприємства, які діють менш восьми років і які взяли на себе витрати з проведення наукових досліджень в обсязі не менше 15% від їх бюджету.

Податковий кредит для наукових досліджень. Ця податкова міра діє з 1983 р. і має на меті розвивати на підприємствах наукові дослідження. Вона застосовується для підприємств і особливо для МСП. Наприклад, податковий кредит у 2002 р. представляв собою суму в 489 млн. євро і був наданий 2760 підприємствам.

Індивідуальне інвестиційне підприємство підвищеного ризику (ІППР). У законі про фінанси 2004 р. передбачений новий інструмент інвестування для індивідуальних підприємців, що діє з 1 січня 2004 р. Програма «Індивідуальне інвестиційне підприємство підвищеного ризику» дозволяє підприємцям вносити свої кошти і поширювати досвід на новостворені підприємства. ІППР звільняється від податку на підприємство протягом 10 років і від податку на прибуток на той же термін за умови, що підприємець є єдиною дійовою особою.

Заходи, що сприяють створенню інноваційних підприємств, застосовувані у Франції. Національний конкурс з питань допомоги при створенні підприємств з технологічних інновацій. Метою конкурсу є виявлення і розвиток проектів по створенню підприємств, заснованих на застосуванні нових технологій. Лауреати отримують фінансову підтримку і відповідну допомогу. Можливе фінансування двох типів проектів: проекти в стадії «розвитку», що вимагають реалізації додаткової фази «дозрівання»; при цьому лауреати отримують субвенцію (в межах 45000 євро), призначену на проведення робіт з оцінки можливості реалізації проекту, як з економічної точки зору, так і технічної; проекти «створення/розвитку», вони є більш просунутими, і їм дається субвенція (в межах 450000 євро), що передається організованому підприємству для фінансування частини інноваційної програми.

Інкубатори інноваційних підприємств, пов'язані з науковими дослідженнями. Мета заходів полягає в наданні допомоги в створенні інноваційних підприємств на основі результатів держбюджетних наукових досліджень або у зв'язку з проведеними держбюджетними науковими дослідженнями. Інкубатори інноваційних підприємств, пов'язані з держбюджетними науковими дослідженнями, відбираються в рамках положень проекту «Інкубатори і стартовий капітал технологічних підприємств» від 24 березня 1999 р., розробленого міністерством, відповідальним за проведення наукових досліджень і міністерством економіки, фінансів і промисловості. Ці інкубатори були створені, головним чином, за ініціативою установ вищої освіти і наукових досліджень, об'єднаних на регіональному рівні.

⁸⁸ INNO-Policy TrendChart – Innovation Policy Progress Report. United Kingdom. 2009 European Commission Enterprise Directorate-General. <http://www.proinno-europe.eu/index.cfm?fuseaction=page.display&topicID=52&parentID=52>

⁸⁹ Коммерциализация результатов научно-технической деятельности: европейский опыт, возможные уроки для России. Иванов В.В., Клесова С., Лукши О.П., Сушкова П.В. (ред.), Москва: Центр исследований проблем развития науки РАН. – 2006.



Стартовий капітал. У березні 1999 р. були обрані п'ять національних фондів для формування початкового капіталу за темами: біотехнології, інформаційні технології та зв'язок, енергія та охорона навколишнього середовища, а також шість спільних регіональних фондів. Ці фонди спеціально призначені для інноваційних підприємств. Організації з проведення наукових досліджень та установи вищої освіти можуть брати участь у роботі цих фондів, щоб гарантувати тісні зв'язки між інвесторами і економічним середовищем.

Підтримка малих технологічних фірм у Швеції

У Швеції підтримка малих технологічних фірм здійснюється через Шведський Фонд промислового розвитку (Swedish Industrial Development Fund - IDF). Фонд надає кредитування і прямі інвестиції малим фірмам, продукція яких належить до пріоритетних галузей технологічного розвитку (інформаційні та комунікаційні технології, науки про життя, промислові технології), має чисельність працівників до 250 чоловік і оборот до 400 млн. шведських крон. Для отримання кредиту малій фірмі необхідно продемонструвати, що проект має хорошу комерційну перспективу і високий рівень менеджменту. Повна вартість проекту повинна бути не менше 4 млн. шведських крон. Кредит IDF може покрити до 50% повної вартості проекту. Процентна ставка кредиту оцінюється на ринковій основі. IDF пропонує різні схеми, у тому числі і конвертацію кредиту в акції компанії при успішному розвитку бізнесу. IDF може здійснювати інвестування на різних стадіях розвитку проекту (посівної, початкової, а також на стадії розширення компанії). Для отримання посівного капіталу компанія повинна довести, що проект містить унікальну ідею, що має явний потенціал комерціалізації. Дуже важливим аспектом є демонстрація потенціалу нового бізнесу з точки зору розширення ринку. Права інтелектуальної власності на базові технології повинні належати компанії. При цьому IDF не надає гранти (безоплатне фінансування). У першу чергу IDF цікавиться технологічними компаніями, що вийшли з університетів. Сума запрошуваних інвестицій повинна бути в межах від 250 тис. до 2 млн. шведських крон.

Фінансування стартап-компаній у Фінляндії

Національний фонд досліджень та розвитку – SITRA. Фонд має статус незалежного державного фонду під егідою парламенту і управляється як фонд, а не як урядове агентство. SITRA є гібридною програмою, в рамках якої здійснюється пряме фінансування фірм-початківців (стартап), і фінансування регіональних фондів підтримки технологічних підприємств. SITRA фінансує фірми венчурним способом - в обмін на частку акцій, від 15 до 40%, і на суми від 200 тис. євро до 2 млн. євро. Щорічні інвестиції з цього фонду складають близько 50 млн. євро. Як тільки компанії проходять перший етап становлення, в них починають надходити приватні кошти. В сумарному обсязі фінансування державні кошти складають 10%, проте роль державної підтримки значно вище. Державне фінансування є не тільки каталізатором залучення зовнішніх джерел фінансування, а й сприяє підвищенню рівня технічного досвіду підприємств.

Підтримка інновацій у Чеській Республіці⁹⁰

Одним з напрямів підтримки досліджень та розробок в Чеській Республіці є підвищення рівня інноваційної активності малих та середніх підприємств та поглиблення співробітництва компаній з науковими інститутами. З цією метою особлива увага приділяється розвитку інфраструктури для трансферу технологій і інновацій, а також кластерів та технологічних платформ. Основні документи інноваційної політики Чеської Республіки включають наступні:

- Операційна програма «Підприємництво та інновації» (Operational Programme 'Enterprise and Innovation'); прийнята Європейською Комісією 3 грудня 2007 р.
- Реформа системи досліджень, розробок та інновацій в Чеській Республіці (Reform of the Research, Development and Innovation System in the Czech Republic); прийнята Урядом 26 березня 2008 р.

⁹⁰ INNO-Policy TrendChart – Innovation Policy Progress Report . The Czech Republic 2009
European Commission Enterprise Directorate-General.
europe.eu/index.cfm?fuseaction=page.display&topicID=52&parentID=52

<http://www.proinno->



- «Національна політика досліджень, розробок та інновацій в Чеській Республіці на 2009-2015 роки» (National Policy of Research, Development and Innovation in the Czech Republic for 2009-2015); прийнята Урядом 8 червня 2009 р.

Широкий план реформування чеської системи досліджень, розробок та інновацій (Reform of the Research, Development and Innovation System in the Czech Republic) був схвалений урядом 26 березня 2006 року, який включає сім ключових цілей. У питаннях допомоги інновацій на підприємствах заплановано, зокрема, посилити співпрацю між дослідницьким сектором (наукою) та користувачами наукових результатів за рахунок надання підтримки дослідницьких проєктів, які фінансуються спільно з приватним сектором. Така проєктно-орієнтована підтримка буде надаватися новоствореним Технологічним агентством (Technology agency). Крім того, було заплановано звільнення від податків результатів досліджень і розробок, придбаних підприємствами у державних наукових інститутів та університетів. План реформування чеської системи досліджень, розробок та інновацій супроводжується юридичними, фінансовими та організаційними заходами, які було заплановано завершити до кінця 2010 року. Основним документом є «Національна політика досліджень, розробок і інновацій в Чеській Республіці на 2009-2015 роки» (National Policy of Research, Development and Innovation in the Czech Republic for 2009–2015). Підтримка інновацій на підприємствах зафіксована в рамках напрямку «Використання результатів досліджень і розробок в інноваційних процесах та сприяння співробітництву державного та приватного сектору в галузі досліджень, розробок та інновацій». До заходів з підтримки інновацій на підприємствах відносяться, зокрема, підтримка співробітництва МСП та дослідницьких інститутів шляхом надання інноваційних ваучерів для спільних досліджень, розробок та інновацій; підтримка розвитку консультаційних послуг для посилення досліджень, розробок та інновацій в МСП та використання наукових результатів.

Підтримка інновацій на підприємствах Естонії

В Естонії основоположним законодавчим актом, який регулює систему досліджень, розробок та інновацій є «Закон про організацію досліджень і розробок» (Organisation of Research and Development Act), прийнятий в 1997 році і модифікований в 2006 році⁹¹. Закон регулює відносини у двох сферах, при цьому Міністерство освіти і досліджень відповідає за науку, а Міністерство у справах економіки і комунікацій відповідає за технологічний розвиток (інновації). Основну відповідальність за політику досліджень, розробок та інновацій покладено на уряд і парламент. Роль парламенту зводиться до прийняття бюджету на дослідження, розробки та інновації. В Естонії розроблена стратегія наукового та інноваційного розвитку на 2007-2013 роки (Knowledge-Based Estonia. Estonian Research and Development and Innovation Strategy 2007-2013), яка визначає політику і заходи підтримки науки та інновацій. Enterprise Estonia є державний орган, що відповідає за підтримку підприємництва та інновацій, який впроваджує різноманітні інструменти підтримки підприємства, включаючи фінансову підтримку, консультаційні послуги, та інформацію про можливості встановлення партнерських відносин в бізнесі. В Естонії визначено три основні цілі інноваційного розвитку:

- Конкурентна якість та інтенсифікація досліджень і розробок;
- Інноваційне підприємництво для створення нового у глобальній економіці;
- Сприятливе для інновацій суспільство, орієнтоване на довгостроковий розвиток.

Розвитку інноваційного підприємництва сприяють спеціальні заходи для підвищення рівня інноваційної активності підприємства. До них відносяться центри компетентності (платформи для співробітництва підприємств та університетів в охороні здоров'я, харчової промисловості, електроніці, ІКТ та нанотехнології), підтримка інкубаторів підприємств, технологічна підтримка на промислових підприємствах, інноваційні ваучери, програма SPINNO (сприяння створенню спін-офф компаній при університетах); кластерна програма для розширення експорту за рахунок нових продуктів і послуг, і для створення умов для більш тісної співпраці між підприємствами різних галузей, а також між наукою і бізнесом.

⁹¹ INNO-Policy TrendChart – Innovation Policy Progress Report. Estonia. 2009.



Важливою формою державного субсидування, спрямованої на оптимізацію розповсюдження науково-технічних знань серед малих і середніх підприємств є «інноваційні ваучери». У Нідерландах, наприклад, інноваційний ваучер - сертифікат на максимальну суму 7,5 тис. євро, використовуючи який МСП можуть придбати інформацію науково-технічного характеру, замовити проектно-конструкторські роботи у державних науково-дослідних установ, університетів і приватних дослідницьких організацій. Підприємства отримують інноваційний ваучер у рамках програми і використовують його для оплати послуг зовнішніх консультантів або співвиконавців, які, у свою чергу, пред'являють інноваційні ваучери до оплати державним органам, відповідальним за таку субсидію. Програма субсидування у формі інноваційних ваучерів реалізується з 2004 року під егідою Міністерства економіки Нідерландів через підпорядковане державне агентство SenterNovem. Застосування інноваційних ваучерів у Нідерландах дозволяє здійснювати паралельне стимулювання інновацій в сфері МСП та мотивування науково-дослідних установ до співпраці з бізнесом.

Висновки

Підвищення рівня інноваційної активності середніх та великих підприємств можливо шляхом приведення нормативно-правової бази науково-технологічної та інноваційної діяльності у відповідність із завданнями Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. З цією метою необхідно:

- розробити, законодавчо закріпити і ввести в дію механізми стимулювання інвестицій у наукові дослідження і розробки, а також в сферу освіти, подібні до тих, які застосовуються в розвинених країнах світу. Наприклад, вилучення з оподаткування сум, що витрачаються на НДДКР, включаючи витрати на обладнання та виготовлення дослідних зразків і демонстраційних моделей; або на підтримку навчальних закладів, прискорена амортизація наукових приладів та експериментального обладнання науково-дослідних установ та інноваційних підприємств і т.п.;
- вдосконалити нині чинний Закон «Про інноваційну діяльність», передбачивши в ньому реальні механізми стимулювання інноваційної діяльності виробничих підприємств і організацій, особливо спрямованої на реалізацію визначених державою пріоритетних напрямів;
- відновити діяльність Державного інноваційного фонду, передбачивши його наповнення шляхом певних відрахувань від валового доходу (доцільними для України є 1,5–2%) всіх платників податку;
- здійснити узгодження законів, що регулюють правовідносини у даній сфері, розробити й запровадити Кодекс законів про науково-технологічну та інноваційну діяльність. Ним мають бути унормовані принципи і правовий статус недержавних джерел фінансування науково-технологічної та інноваційної діяльності. Зокрема:
 - через вагу кредитування як другого виду фінансування слід приділити увагу програмному підходу до зацікавленості банків та інших кредитно-фінансових установ до інноваційного фінансування. Законодавче забезпечення створення програми стимулювання комерційних банків надавати кредити для інноваційних проектів підприємств;
 - сприяти посиленню ролі приватних інвесторів шляхом забезпечення державної підтримки інноваційного підприємництва через створення венчурних фондів та запровадження підтримки їх діяльності. Зокрема. Через участь держави у капіталі фондів;
 - нагальним є створення державно-приватної страхової компанії, якою б здійснювалося страхування венчурних проектів від притаманних цій ризиковій діяльності збиткових результатів.

⁹² INNO-Policy TrendChart – Innovation Policy Progress Report. The Netherlands. 2008.



Законодавча система України в галузі інноваційного розвитку потребує суттєвого посилення норм, які визначають відповідальність органів влади і всіх учасників інноваційних процесів за повне і ефективне виконання законодавства.

Підвищення рівня інноваційної активності малих підприємств вимагає законодавчо закріпити механізми державної підтримки для малих і новостворених підприємств. Заходами державної підтримки можуть бути наступні:

- введення пільгового оподаткування випуску продукції МП у разі реалізації ними високотехнологічної продукції, Венчурне фінансування малих новостворених підприємств в обмін на частку акцій з боку приватних інвесторів.
- Запровадження механізму надання інноваційних ваучерів для сприяння співробітництву малих підприємств та наукових установ шляхом надання інноваційних ваучерів для спільних досліджень, розробок та інновацій; або для підвищення кваліфікації персоналу підприємств та надання консультаційних послуг малим підприємствам з боку наукових установ, що сприяє підвищенню рівня технічного досвіду.
- Кредитування і прямі інвестиції малим фірмам, продукція яких належить до пріоритетних напрямів інноваційного розвитку.
- Запровадження податкового стимулювання досліджень та розробок, що виконуються на підприємствах.



11. Наукові дослідження та виробництво наукоємної продукції: наявність стимулів та перспективи розвитку⁹³

1.1. Державні пріоритети та розвиток матеріалознавства

Відповідно до Закону України № 2519-VI від 09.09.2010 про внесення змін до Закону України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" на період до 2020 р. напрямом «нові речовини і матеріали» віднесено до стратегічних пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки на період до 2020 року.

Необхідність виділення пріоритетного напрямку «Нові речовини і матеріали» визначається наявністю в Україні унікального, принаймні для Європи, науково-технічного потенціалу матеріалознавства та багатих природних ресурсів, необхідних для практичної реалізації його недооцінених можливостей. За результатами стратегічних маркетингових досліджень за напрямом «Нові речовини і матеріали» із загальної кількості технологій експертами сформовано перелік із 22 пріоритетних критичних технологій за п'ятьма групами, які стосуються способів отримання композиційних, конструкційних, нано, функціональних та інших матеріалів. Їх відбір здійснювався у 2009 р. Українським інститутом науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ) у відповідності з Державною програмою прогнозування науково-технологічного розвитку в Україні на 2008-2012 роки, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 р. № 1118. Метою цієї Програми є створення правових, економічних і організаційних умов для прогнозування науково-технологічного розвитку, відпрацювання технологій проведення стратегічних маркетингових досліджень та систематичне уточнення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні. Сформовані експертами та схвалені Науково-технічною радою Державної програми прогнозування науково-технологічного розвитку в Україні на 2008-2012 роки переліки критичних технологій надано Кабінету Міністрів України для врахування при формуванні Урядом державного замовлення на науково-технічну продукцію та інноваційні проекти. Водночас, зазначений перелік надано галузевим міністерствам, обласним та міським державним адміністраціям для можливого впровадження критичних технологій і розміщено на офіційній web-сторінці УкрІНТЕІ.

Відібрані критичні технології відповідають стратегічним пріоритетним напрямкам інноваційного розвитку країни на 2003-2013 рр., щодо розробки, технології виготовлення і впровадження нових матеріалів, що визначені Законом України від 16.01.2003 р. № 433 - IV "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні". Так, Верховною Радою України визначені такі стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні на 2003-2013 роки: нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації; вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій. За стратегічним пріоритетним напрямом «нові матеріали» визначені такі середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні на 2003-2013 роки загальнодержавного рівня:

- сучасні конструкційні матеріали, технології їх виробництва та застосування;
- обладнання та матеріали для зварювання і здійснення споріднених процесів, довговічні зварні конструкції;
- обладнання, матеріали та новітні технології для антикорозійного захисту;
- керамічні матеріали широкого спектра застосування;
- надтверді інструментальні матеріали;
- напівпровідникові матеріали на основі надчистого кремнію, германію, арсеніду галію та складних сполук;
- скінтиляційні матеріали, оптичні та конструкційні монокристали.

З метою забезпечення динамічного і ефективного управління процесами інноваційного розвитку України, своєчасного внесення коректив у здійснювану державну науково-технологічну та

⁹³ На прикладі сфери матеріалознавства.

Рекомендації підготовлені з врахування практики України та виходячи з планів та стратегій розвитку досліджень та розробок, інноваційної діяльності у Австрії, ФРН, Чехії, Угорщині, інших держав-членів ЄС.



інноваційну політику Кабінет Міністрів України організовує систематичний моніторинг реалізації пріоритетних напрямів інноваційного розвитку України.

Усі міністерства і відомства України щорічно в першому кварталі наступного року подають до Кабінету Міністрів України звіти про заходи, здійснені ними для реалізації стратегічних і середньострокових інноваційних пріоритетів, та про досягнуті результати.

Спільним Наказом Міністерства освіти і науки України та Національної академії наук України (№ 1066/609 від 26.11.2009 р.) затверджені Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2009-2013 роки. Серед них з фізико-технічних проблем матеріалознавства є наступні:

- металеві конструкційні матеріали;
- міцність матеріалів, зварних з'єднань та конструкцій (їх діагностика, матеріалознавчі проблеми їх ресурсу);
- керамічні, композитні, монокристалічні і плівкові матеріали різного функціонального призначення (високотемпературного, інструментального, електронного, оптичного, біомедичного тощо);
- інженерія поверхні;
- наноструктурні (нанодисперсні, нанокристалічні) матеріали: проблеми синтезу матеріалів при екстремальних параметрах температури і тиску;
- водневе матеріалознавство;
- комп'ютерне матеріалознавство.

В рамках визначених інноваційних напрямів досліджень в НАН України затверджені Розпорядженнями Президії НАН України наступні бюджетні програми: Відомча програма фундаментальних досліджень; Цільова програма відділення ФТПМ «Фундаментальні проблеми створення матеріалів з наперед заданими властивостями, методів їх з'єднання і обробки»; Цільова комплексна програма «Проблеми ресурсу і безпеки експлуатації конструкцій, споруд та машин («Ресурс»).

Що стосується державної підтримки промислового освоєння результатів фундаментальних досліджень, то вона повністю відсутня. Більше того, при підтримці фундаментальних досліджень виділяються недостатні кошти навіть на придбання витратних матеріалів, новітнього устаткування приладів, що значно ускладнює проведення досліджень на світовому рівні.

Цільовими програмами НАН України, наприклад “Ресурс”, передбачаються деякі кошти на виготовлення дослідних зразків розроблюваної продукції. Про підтримку державою виконання Державних цільових програм, затверджених Кабінетом Міністрів, викладено у розділі 3.2. Закон України про державні цільові програми (№ 1621-15 від 18.03.2004 р.).

У Національній академії наук України сформувався потужний науковий центр із матеріалознавства, який здобув світове визнання. Зусилля вчених Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства (ВФТПМ) НАН України спрямовані на виконання пріоритетних фундаментальних та прикладних досліджень у галузі сучасного матеріалознавства, розробку та впровадження сучасних наукоємних технологій, створення нових матеріалів з заданими властивостями, формування та виконання найважливіших для господарства України цільових комплексних науково-технічних програм. Серед найбільш важливих напрямів слід відзначити дослідження з теорії процесів зварювання та паяння, металургії, рідкого стану матеріалів, з розроблення теоретичних засад створення матеріалів з наперед заданими властивостями, фізико-хімічної механіки матеріалів, з теорії взаємодії матеріалів з робочими середовищами і процесів кристалізації, впливу високих тисків і температур на властивості матеріалів, з теорії створення нових монокристалів. Вказані дослідження становлять наукову основу розроблення багатьох новітніх матеріалів та технологічних процесів. Їх використання дало змогу істотно вдосконалити наявні та створити нові методи і види оброблення матеріалів, нові види виробництва, що значною мірою вплинуло на розвиток цілих галузей національної економіки. Фахівці з матеріалознавства мають



широкі науково-технічні зв'язки з провідними науковими центрами та фірмами Західної Європи, США, Японії, Китаю та Кореї. В останні роки виконувались роботи за 105 міжнародними проектами УНТЦ, ІНТАС, НАТО, CRDF.

Першочергове значення надавалось виконанню Державних програм фундаментальних досліджень та цільових, як ефективному засобу забезпечення інноваційного розвитку галузей економіки, розв'язання найважливіших проблем держави.

Налагодження виробництва в Україні вказаних матеріалів за інноваційними технологіями дозволить підняти на світовий рівень такі важливі галузі промисловості як зварне металобудування (мости, трубопроводи, резервуари, посудини під тиском та багато інших металоконструкцій), хімічне машинобудування, авіаційну і аерокосмічну промисловість та сонячну енергетику.

1.2. Проблеми розвитку досліджень та розробок у сфері матеріалознавства

Розвиток наукових досліджень галузі стримується обмеженими ресурсами на проведення фундаментальних досліджень та відсутністю цілеспрямованого фінансування стадії дослідно-конструкторських робіт та підтримки трансферу результатів досліджень до промисловості.

Необхідні кошти на придбання сучасних приладів, устаткування, витратних матеріалів та запасних частин.

В цілому рівень досліджень у сфері матеріалознавства в Україні є достатньо високий і для більшості з них знаходиться на світовому рівні. Так, наприклад, у світовій практиці опір конструкційних сталей руйнуванню оцінюється і попереджається величиною ударної в'язкості KCV, яка визначається випробуваннями стандартних зразків. Але в ІЕЗ НАН України встановлено, що показник KCV для високов'язких мікролегованих трубних сталей вітчизняного і зарубіжного виробництва не відображає їх опір зародженню в'язкої тріщини, який оцінюється характеристикою механіки руйнування δ_i (критичне розкриття вершини тріщини). З підвищенням KCV величина δ_i залишається практично незмінною. Встановлена залежність δ_i від хімічного складу та параметрів структури металу. Це дає широкі можливості для виготовлення конструкційних сталей із заданим опором в'язкому руйнуванню.

В Україні вперше розроблено технологію і освоєно виробництво вітчизняних сплавів титану з механічними і експлуатаційними властивостями вищими за світові для використання їх в медицині, хімічному машинобудуванні, автомобілебудуванні, в авіаційній і військовій техніці.

Створено нове електронно-променеве обладнання промислового типу для одержання великогабаритних зливків круглого, прямокутного та полого перетинів. Вперше у світовій практиці одержано титанові зливки вагою до 20 тонн.

Таким чином наявний науково-технічний потенціал в Україні у галузі матеріалознавства свідчить **про можливість наукового забезпечення розвитку сучасного конкурентоспроможного у Європі та інших регіонів світу сектору виробництва нових матеріалів в Україні** (композиційних, конструкційних, нано, функціональних та інших) та **визначає потенційний суттєвий експортний потенціал цієї галузі.**

2. Виробництво нових матеріалів та виробів у сфері матеріалознавства в Україні

Нижче надається короткий огляд виробничих потужностей, що є в Україні для запровадження та розширення виробництва нових матеріалів.

2.1. Конструкційні сталі

Найбільш важливими на сьогодні для України є можливості у виготовленні сучасних конструкційних сталей і зварних металоконструкцій стратегічного призначення в таких галузях як мосто- та суднобудування, будівельних металоконструкцій та трубопроводів.

Металургійний комбінат «Азовсталь» (м. Маріуполь) – одне з найбільших всесвітньо відомих металургійних підприємств України. Комбінат входить до трійки лідерів металургійної галузі країни з виробництва чавуну, сталі та прокату. Високу якість продукції «Азовсталі» визнано більш як в 70 країнах світу.

МК «Азовсталь» входить до Дивізіону сталі і прокату Групи Метінвест і є стабільно працюючим високотехнологічним підприємством з повним циклом металургійного виробництва. На комбінаті «Азовсталь» діє система управління якістю продукції, що відповідає вимогам стандартів ДСТУ, ISO 9001:2000, ISO 9001:2001 і Специфікації API Spec Q1, восьме видання, та підтверджена сертифікатами Американського інституту нафти (API) та Класифікаційним Товариством TUV NORD SERT (Германія). Система охоплює всі сфери діяльності підприємства, починаючи від формування структури управління та функціональної взаємодії підрозділів, розмежування функцій і професійної підготовки персоналу і закінчуючи відвантаженням готової високоякісної продукції.

Якість продукції комбінату підтверджено 32 документами (сертифікатами і атестатами схвалення), що охоплюють майже всю продукцію, що виробляється.

Продукція сертифікована майже усіма провідними Класифікаційними товариствами, у тому числі:

- для суднобудування: Регістр Ллойда (Великобританія), Німецький Ллойд, Американське бюро судноплавства, Бюро Веритас (Франція), DNV (Норвегія) Морський реєстр судноплавства (Росія), Nippon Kaiji Kyokai (Японія) і RINA (Італія);

- для котлів і казанів відповідального призначення: Регістр Ллойда, (Великобританія), ТЮФ НОРД (Німеччина);

- для конструкцій глибоководних морських платформ: Американський інститут нафти API (США);

- для конструкцій, які застосовуються у будівництві: Німецький Ллойд, ТЮФ НОРД (Німеччина);

Проектні потужності «Азовсталі» дають змогу виробляти більш як 6,2 млн. тонн чавуну, понад 6,4 млн. тонн сталі, в тому числі конвертерної 4,4 млн. тонн, більш як 4,4 млн. тонн прокату, до 285 тис. тонн рейкових скріплень і 170 тис. тонн помольних куль на рік.

Товстолистовий цех у своєму складі має товстолистовий стан 3600 проектною потужністю 1950 тис. тонн на рік. Сортамент товстолистого цеху – товстолистовий прокат товщиною 6-200 мм і шириною 1500-3200 мм для суднобудування, важкого, енергетичного і спеціального машинобудування, мостобудування, для виготовлення труб великого діаметра для магістральних газів – і нафтопроводів, у тому числі, північного виконання, глибоководних споруджень та ін.

На МК «Азовсталь» велику увагу приділяють розвитку виробництва, удосконалюванню діючих, розробленню і впровадженню нових технологічних процесів та обладнання, освоєнню нових видів продукції, розширенню експортного потенціалу. На комбінаті успішно реалізується інвестиційна програма, що охоплює усі переділи

ВАТ «Укрстальконструкція». Це - керуюча холдингова компанія. Сьогодні вона контролює і координує операційну діяльність підприємств, які входять до холдингу. Крім того вона виконує функції генерального підрядника.

В склад холдингу входять п'ять провідних заводів металоконструкцій різної спеціалізації.

Парк існуючого устаткування і технологічної оснастки заводів Холдингу дозволяє виготовляти як стандартні металоконструкції, так і унікальні підвищеного рівня складності (с масою одного елемента до 50 тонн).

Серед п'яти заводів - **ВАТ «Дніпропетровський завод металоконструкцій імені І.В. Бабушкіна» (ДЗМК).** Його спеціалізація сьогодні - виготовлення **мостових металоконструкцій** та конструкцій для важкої промисловості, у тому числі для металургійної, хімічної, оборонної та гірничодобувної галузей. Виробничі потужності підприємства складають 95 тис. тонн металоконструкцій на рік. Завод обладнано сучасним устаткуванням та технологічним оснащенням.

Продукція заводу, що підлягає обов'язковій сертифікації, є сертифікованою в системі УкрСЕПРО. Триває робота з атестації персоналу та комерційної сертифікації продукції відповідно до вимог AWS та ASME, а також з впровадження системи менеджменту якості за стандартом ISO 9001:

2000. Додатковий контроль якості зварюваних швів здійснюється з використанням неруйнівних методів контролю (рентгенівські апарати, ультразвуковий дефектоскоп, вакуум-камера).

З проектування і будівництва зварних мостів Україна посідає передові позиції у світі. 5 листопада 2003 року минуло п'ятдесят років (мости проектується на сто років) унікальному за конструктивним вирішенням, технологією виготовлення (була створена спеціальна низьковуглецева „сталь для зварних мостів”) і монтажу першому у світі суцільнозварному мосту ім. Є.О. Патона через р. Дніпро у м. Києві. З введенням його в експлуатацію було завершено найвідповідальніший і найскладніший етап становлення світового зварного мостобудування. У 1991 році міст ім. Є.О. Патона був визнаний Американською спільнотою зварників (American Welded Society - AWS) видатною зварною конструкцією з врученням ІЕЗ ім.Є.О. Патона НАН України Памятного знака AWS.

Будівництво менш ніж за 2 роки моста ім. Є.О. Патона є видатним прикладом інноваційної діяльності Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України і Укрпроектстальконструкції. В стислі терміни були розроблені наукові основи проектування, технології виготовлення і забезпечення роботоздатності зварних мостів.

Збудовані в наступні роки в м. Києві 2 вантові мости через р. Дніпро за участю ІЕЗ ім.Є.О. Патона – Московський (1976 р.) і Південний (1990 р.) – увійшли в збірку “Видатні мости світу” (Юхані Вірола Видатні мости світу. – Київ: НТУ, 2001.-56 с.)

2.2.Титан.

Виходячи з того, що Україна має у своєму розпорядженні сировину і виробничу базу для того, щоб стати лідером в титановій галузі, з державних і приватних підприємств створено холдинг "Титан України". Це вертикально інтегрований холдинг - від видобутку сировини (Вільногірський гірничо-металургійний і Іршанський гірничо-збагачувальний комбінати) до виробництва готової продукції (ДАК "Титан", ЗАТ "Кримський титан", "Сумихімпром" і Запорізький титаномagneзійовий комбінат (ЗТМК).

«Запорізький титано-магнезійовий комбінат» (ЗТМК). На сьогодні ДП «ЗТМК» єдине в Європі підприємство з виробництва губчастого титану. На підприємстві сертифікована система менеджменту якості з вимог ISO 9001:2000. За змістом документації, критеріїв оцінки діяльності процесів система менеджменту якості ЗТМК перевищує рівень аналогічних відомих систем. Це забезпечує зростання ефективності виробництва та стабільності якості продукції.

Перспективними стратегічними напрямками розвитку комбінату на найближчі роки є:

- здійснення технічного переоснащення виробництва губчастого титану;
- створення виробництва титанових зливок та виробів з титану;
- проведення комплексу заходів з енергозбереження та поліпшення екології.

Сьогодні ДП «ЗТМК» є виробництвом, що випускає продукцію за світовими стандартами. Більша частина продукції (напівфабрикат - губчастий титан – вихідний матеріал для виготовлення титанових зливок з наступним їх прокатом на листи та профілі) реалізується сьогодні на зовнішніх ринках. Так, наприклад, в 2009 році експорт титанової губки склав 90% від її виробництва.

Оскільки виробництво титанової губки екологічно дуже небезпечне (за технологією використовується хлор) то доцільно організувати в Україні повний цикл виробництва титанової продукції. В експериментальному режимі ДП «ЗТМК» почав переплавляти титанову губку у зливки. На черзі - прокат. Саме ці продукти повинні і приносити основні прибутки. Ця програма потребує відповідного інвестування.

В останні роки налагоджена виплавка за сучасною електронно-променевою технологією (ЕПТ) титанових зливок з губчастого титану і титанового лому ДП **„Науково-виробничий центр „ТИТАН” ІЕЗ ім. Є.О.Патона** (Київ) та приватними підприємствами Міжнародна компанія **„Антарес”** (Київ) і **„Стратегія БМ”** (Київ). Загальна продуктивність цих підприємств складає біля 7000 тонн зливок на рік.



Електронно-променева технологія (ЕПТ) забезпечує отримання високоякісної продукції при відносно низькій собівартості у порівнянні з вакуумно-дуговою технологією, яка використовувалась раніше. Зростання вимог до якості металу і останні досягнення у підвищенні надійності роботи електронно-променевого обладнання і його автоматизація обумовили все більш широке використання ЕПТ при металургійній переробці титану. На границі XX і XXI століть були введені в експлуатацію нові електронно-променеві печі (ЕПП) для виплавки титанових зливків у США (фірми TIMET, Allegheny Technologies Inc.), Україні (Науково-виробничий центр „ТИТАН” ІЕЗ ім. Є.О.Патона, Міжнародна компанія „Антарес”, «Стратегія БМ»), Росії (Південно-Уральський металургійний комбінат, НВО «Композит») та Японії (ТОНО Titanium). Ведеться будівництво нових ЕПП для плавлення губчастого титану і титанового лому в США (TIMET), Китаї (Баоцзі), Японії (ТОНО Titanium), Україні (Науково-виробничий центр „ТИТАН” ІЕЗ ім. Є.О.Патона, Міжнародна компанія „Антарес”, «Стратегія БМ»).

Загальна річна виробнича потужність випуску титанових зливків ЕПТ найближчим часом може досягти в Україні 50 тис. тонн.

2.3. Чистий кремній.

ВАТ «Завод напівпровідників»(м.Запоріжжя). Створено у січні 2002 р. на базі виділеного з ДП "Запорізький титано-магнієвий комбінат" виробництва напівпровідникового кремнію. Відродження підприємства почалося з липня 2007 р., а 5 грудня 2008 року вперше після зупинки виробництва у 1998 році на ВАТ «Завод напівпровідників» отримані з давальницької сировини монокристали кремнію сонячної якості діаметром 167 мм.

Потужності з виробництва чистого кремнію у провідних країнах світу поступово нарощуються. На сьогодні утворився дефіцит чистого кремнію, внаслідок чого у кілька разів підвищилася ринкова ціна на нього. Світовий від'ємний баланс виробництва кремнію для потреб сонячної енергетики, що склався після 2003 року, за прогнозними даними, зростатиме протягом найближчих 10-15 років.

Підприємства, що функціонували в Україні за часів існування СРСР та у достатньому обсязі виробляли полі- та монокристалічний кремній, потребують оновлення основних фондів, впровадження новітніх технологій, розрахованих на використання вітчизняної мінерально-сировинної бази.

У зв'язку з відсутністю вітчизняного чистого кремнію підприємства, що використовують його для виробництва елементів сонячних модулів, зокрема відкриті акціонерні товариства "Завод напівпровідників" (300 тонн на рік) у м. Запоріжжі, "Чисті метали" (200 тонн на рік) у м. Світловодську Кіровоградської області та підприємства недержавної форми власності у м. Києві (близько 2800 тонн на рік), змушені працювати з використанням давальницької сировини.

Відсутність виробництва в Україні чистого та надчистого кремнію стримує подальший розвиток підприємств, які використовують кремній як сировину. Проблема задоволення попиту зазначених підприємств у чистому кремнії виникла внаслідок припинення його виробництва за традиційною технологією, яка заснована на використанні енерговитратних хіміко-металургійних процесах.

Постановою Кабінету Міністрів України N 1173 від 28 жовтня 2009 р. затверджена Державна цільова науково-технічна програма "Створення хіміко-металургійної галузі виробництва чистого кремнію протягом 2009-2012 років"

Метою Програми є створення сучасної хіміко-металургійної галузі виробництва кремнію для потреб вітчизняних підприємств - виробників високотехнологічних виробів (модулі сонячної енергетики), забезпечення розвитку наноелектроніки та нанофотоніки, зменшення залежності від імпортової сировини та одночасне створення потужного експортного потенціалу.

Для випуску нових видів продукції сонячної енергетики з застосуванням сучасних технологій в Україні створюється на базі Запорізького заводу напівпровідників вертикально-інтегрована компанія з повним циклом виробництва фотогальванічної продукції (видобуток кварцитів, виготовлення полікристалічного кремнію, сонячних модулів, реалізація проектів сонячної енергетики). До співпраці запрошена компанія Centrotherm AG (Німеччина) – одна із найбільш відомих виробників устаткування для фотогальванічного ринку і автор технології виробництва полікристалічного кремнію та продукції на його основі. Це дозволить підняти науково-технічний і



технологічний рівень виробництва фотогальванічної продукції в Україні на світовий рівень і забезпечити її конкурентоспроможність.

Загальні заплановані обсяги виробництва трихлорсилану – 22000 тонн на рік, полікристалічного кремнію – 5000 тонн на рік, монокристалічного кремнію – 500 тонн на рік.

Відновлення виробництва чистого та надчистого кремнію передбачається інноваційно-інвестиційним шляхом - впровадження сучасних технологій та обладнання на базі кращих світових і вітчизняних розробок безвідходних технологій з підвищеним рівнем екологічної безпеки. Головними чинниками виконання Програми є:

- використання вітчизняного науково-технічного потенціалу для розроблення та впровадження новітніх технологій виробництва, що відповідають та перевищують сучасний світовий рівень;
- державна підтримка фундаментальних досліджень з розроблення хіміко-металургійних технологій, отримання чистого кремнію, вирощування монокристалів та виплавки мульткристалічних зливок, виготовлення сучасних перетворювачів сонячної енергії;
- створення сприятливих умов для залучення інвестицій з метою розвитку галузі.

Її реалізація буде сприяти відновленню та виведенню вітчизняного виробництва чистого кремнію на високий технологічний рівень, дасть можливість посісти гідне місце серед його світових виробників, задовольнити потреби у сировині вітчизняних підприємств, що виробляють сонячні модулі та електронну техніку, і створити потужний експортний потенціал.

Майнові права на технології, розроблені в рамках виконання Програми, належать державі. Передача державою технологій користувачам здійснюватиметься згідно з договорами, в яких визначаються права держави як власника технологій та їх користувачів, умови виплати та розмір винагороди за передачу і використання таких технологій відповідно до положень Закону України ["Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій"](#).

На даний момент підприємство має можливість виробництва монокристалів кремнію сонячної якості (круглі калібровані або некалібровані і псевдокалібровані зливки) до 3 тонн на місяць.

У червні – серпні 2008 року у відповідності з Державною цільовою науково-технічною програмою "Створення хіміко-металургійної галузі виробництва чистого кремнію протягом 2009-2012 років" укладені контракти на постачання імпортного устаткування для виробництва полікристалічного кремнію і трихлорсилану з одним з провідних світових розробників технології виробництва полікристалічного кремнію і трихлорсилану і виробником устаткування для цих виробництв. Зараз готується до введення в експлуатацію лінія потужністю 5 000 тонн, а в майбутньому планується розширення потужностей до 10000 тонн на рік.

Висновки. З приведеного аналізу витікає, що сьогодні Україна має значний потенціал з виготовлення конструкційних сталей і металоконструкцій з них. Що стосується потужностей для виготовлення титанового прокату і чистого кремнію, то вони знаходяться на стадії становлення і розвитку. Тут необхідна законодавча і фінансова підтримка державою з врахуванням того, що в становленні цих виробництв приймають участь державні і приватні підприємства.

3. Питання, що потребують вирішення

3.1. Науковий та виробничий потенціалі в Україні у галузі нових матеріалів, експортні можливості створює засади до зайняття Україною певної ниши у цьому високотехнологічному виробництві у світі.

Досвід європейських країн з реалізації програм розвитку певних галузей та напрямків, Росії свідить про важливість запровадження системи заходів з підтримки розвитку галузі.

Це включає:

- запровадження програм державно-приватного партнерства у розвитку експортоспрямованих виробництв нових матеріалів,
- запровадження пільгового податкового стимулювання виробництв,

- запровадження програм пільгового кредитування виробництв нових матеріалів,
- застосування системи організаційних заходів, в тому числі на рівні державних органів (враховуючи досвід Японії, США, ряду європейських країн) з просування продукції галузі на світові ринки.

Зазначені заходи могли б стосуватися певних конкретних проектів, що мають бути реалізовані протягом 4-6 років.

3.2. Щодо Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості» (N 694-VI від 18.12.2008 р., набрав чинності з 1 січня 2009 р.).

Закон прийнято з метою подолання кризових явищ в економіці України, забезпечення збалансованого інноваційного розвитку всіх галузей, оновлення фондів та створення додаткових робочих місць, стимулювання внутрішнього попиту на промислову продукцію вітчизняного виробництва та збільшення експортного потенціалу держави.

В прикінцевих положеннях цього закону є пункт 2 “З метою захисту вітчизняної економіки від наслідків світової фінансово-економічної кризи” тимчасово, до 1 січня 2011 року, встановити, що закупівля товарів, робіт і послуг за державні кошти здійснюється у вітчизняних виробників цих товарів, робіт і послуг (юридичних та фізичних осіб), крім товарів, які не виробляються в Україні.

Цей пункт не виконувався в Україні від початку його введення з тяжкими наслідками для України. З цього приводу Інститут електрозварювання звертався (лист N К-31-К-32/924 від 08.05.2009 р.) до Прем'єр-міністра України, в якому викладена суть проблеми:

Протягом 1950-1990 років виконання усього комплексу робіт з будівництва мостів в Україні здійснювалось переважно українськими організаціями і підприємствами.

Проте, в останні роки склалась практика залучення зарубіжних організацій, зокрема російських та турецьких, до проектування і виготовлення металоконструкцій прогонових будов мостів. Так, наприклад, для спорудження залізнично-автомобільного переходу через р. Дніпро у м. Києві виготовлення конструкцій було передано турецькій фірмі “Боем лтд” та російським ЗАТ “Курганстальміст”, ЗАТ “Улан-Удестальміст”. Значна частина металоконструкцій Подільського мостового переходу через р. Дніпро у м. Києві виготовлялась ЗАТ “Воронежський ЗМК” (Росія). При реконструкції транспортної розв'язки на Московській площі у м. Києві, проект здійснював ВАТ “Трансміст” (м. Санкт-Петербург, Росія), а виробником металоконструкцій був ЗАТ “Курганстальміст” теж Росія.

На наше переконання, така практика є хибною, тому що при цьому згадані іноземні виконавці замість створених в Україні новітніх прогресивних матеріалів і технологій застосовували матеріали давньої розробки за старими нормативами (сталь 10ХСНД), або не передбачені чинними державними нормами (сталі 10ХСНД-А та 15ХСНД-А), а також навіть технологію болтових з'єднань замість сучасних технологій зварювання, що значно погіршило характеристики металоконструкцій.

Все вищезазначене призводить, з одного боку, до руйнування вітчизняної галузі мостобудування як в частині проектування, так і виготовлення металевих конструкцій прогонових будов, а з іншого боку - до великих економічних втрат, що особливо відчутно в умовах загострення фінансової кризи.

В той же час, Україна й досі має значний науково-технічний і виробничий потенціал в галузі мостобудування. В таких організаціях як Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона, АТЗТ “Київсоюзшляхпроект”, Державний дорожний науково-дослідний інститут ім. М.П. Шульгіна, АТ “Київпроект”, Український науково-дослідний і проектний інститут сталевих конструкцій ім. В.М. Шимановського, “Київгіпротранс”, ВАТ “Укрстальконструкція”, АТ “Ленінська кузня” та інш. є висококваліфіковані кадри і технічні можливості для проектування і виготовлення на сучасному світовому рівні зварних мостових металоконструкцій будь-якої складності.

Виходячи зі сказаного Кабінету Міністрів було запропоновано прийняти рішення з захисту вітчизняного товаровиробника. В усній відповіді на лист було сказано, що це зроблено, послались на вище згаданий закон (пункт 2). А те, що він не працює, Кабінет Міністрів, як виявилось, не цікавить.



Нещодавно АТЗТ “Київсоюзшляхпроект” та Київське АТЗТ “Союзтранспроект” успішно виконали техніко-економічне обґрунтування спорудження мостів великої окружної автомобільної дороги навколо м. Києва. Проектування і виготовлення металоконструкцій прогонових будов мостів на великій кільцевій автомобільній дорозі навколо м. Києва іноземними фірмами буде останньою краплею у розвалі галузі мостобудування України.

Така недалекоглядна політика набуває системного характеру і в інших галузях промисловості і зумовлює виникненню реальних загроз національній безпеці України. В результаті економіка стане зовсім не сприйнятливою до інноваційних технологій а держава стане постачальником дешевої робочої сили і набуде статусу сировинної замість того, щоб розвивати і нарощувати обсяги експорту з високою часткою доданої вартості. Між іншим, сталь, що йде на експорт з України, теж є сировиною для виготовлення високотехнологічної продукції (металоконструкції, устаткування та інш.). Так, вартість однієї тонни виготовленої металоконструкції на порядок вища, ніж металевого прокату. З цих причин пошук ефективних механізмів та інструментів вдосконалення структури українського експорту стає першочерговим державним завданням. Слід ввести експортне мито на сировину. Вивозити сировину за низькими цінами немає сенсу, а країна, яка не може переробляти її, є взірцем безладдя на державному рівні.

3.3. Щодо Закону України «Про державні цільові програми» (N 1621-15 від 18.03.2004 р.).

Інститутом електрозварювання ім. Є.О. Патона та іншими організаціями і підприємствами виконується затверджена Кабінетом Міністрів (Постанова № 1173 від 28 жовтня 2009 р.) Державна цільова науково-технічна програма “Створення хіміко-металургійної галузі виробництва чистого кремнію протягом 2009-2012 років”. Передбачено, що фінансування Програми здійснюється за рахунок залучення інвестиційних коштів, державного бюджету, власних коштів підприємств. Загальний обсяг фінансування необхідний для виконання Програми становить 2750 млн. гривень, з яких не більше 7 відсотків кошти бюджету. Другим пунктом Постанови про затвердження передбачено, що на відповідний рік видатки на виконання Програми визначаються **виходячи з можливостей бюджету**. В результаті бюджетне фінансування на 2010 р. розглядуваної Програми склало близько 0,2 відсотка. Це тільки для того, щоб не можна було сказати, що Постанова державою не виконується. Таке виконання не дає позитивних результатів. У рамках перегляду державних програм вказана програма була зовсім скасована (постанова № 1173 від 28.10.2009 р. втратила чинність відповідно до постанови Кабінету Міністрів України N 704 від 22.06.2011).

В цілому, декларативна політика держави в сфері інноваційного розвитку, яка полягає в неналежних обсягах фінансування науки та освіти, призводить до відтоку висококваліфікованих наукових кадрів, зниження рівня науково-дослідних розробок і, як наслідок, до стрімкого погіршення науково-технічного забезпечення виробництва, подальшого відставання промислових підприємств у напрямі техніко-технологічного оновлення виробництва, скорочення частки впровадження та виробництва нових видів наукоємної конкурентоспроможної продукції. На жаль, в Україні ситуація така, що іноземні інвестори активно фінансують, головним чином, галузі посередницького спрямування – торгівля, сектор фінансових послуг та операцій з нерухомістю, у яких рівень прибутковості в середньому перевищує 200%. Ці галузі зосереджують близько 36,5% усіх прямих іноземних інвестицій. Отже, залучений іноземний капітал в Україні не направлений на структурні зрушення в економіці.

3.4. Щодо Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (N 194 від 15.12.1993 р.).

Патентній системі України ще далеко до завершення. На жаль, сьогодні діяльність Держпатенту спрямована на вилучення коштів тільки із заявників в процесі розгляду заявок, оформлення та видачі патентів і підтримання їх в силі, а не за рахунок організації найбільш ефективного і широкомасштабного використання досягнень науки і техніки. Зовсім не розроблені ні механізм, ні законодавча база отримання винагороди за використання запатентованих винаходів і корисних моделей як авторами, так і державою. Більшість керівників підприємств і особливо власників не йдуть на оформлення ліцензійних договорів на використання інноваційних технологій через не впевненість у застрашньому дні.



Керуючись метою отримання значного прибутку (доходів) у короткостроковій перспективі, власники підприємств більш зацікавлені використовувати дешеву робочу силу, навіть за умов експлуатації енерговитратного устаткування, аніж впроваджувати у виробничий процес дорогі нововведення. В Україні в нинішніх економічних умовах статистичні дані свідчать про незадовільний стан оплати праці в промисловості, що є результатом дії моделі соціально-економічного розвитку, орієнтованої на дешеві технології, техніку, сировину та робочу силу.

В результаті поєднання трьох факторів – високої ризиковості розробки та реалізації інноваційних ідей, сприятливих умов для використання дешевої робочої сили, застарілих виробничих технологій і техніки, створюють умови для відхилення на вітчизняних підприємствах 80-90% всіх запропонованих науковцями інноваційних ідей. Тоді як, наприклад, у Польщі частка прийнятих до виробництва інноваційних ідей у їхній загальній структурі становить 30 %, Швеції – 45 %, США – 52 %, Японії – 63 %.

З другого боку, невисокі разові виплати при отриманні патенту і практично не визначені обсяги авторських винагород за його використання на виробництві не стимулюють науковців до активізації інноваційної діяльності.



12.1. Питання законодавчого регулювання створення територіальних інноваційних структур (інноваційні кластери)

1.1. Досвід законодавчого регулювання інноваційних кластерів в ЄС, державах-членах ЄС

Відсутність в Україні на рівні закону регламентації створення, організаційно-правових форм, механізмів державної підтримки інноваційних кластерів призводить до актуальності розгляду в першу чергу відповідного досвіду ЄС, інших країн.

В 2008 році на рівні ЄС були розроблені два важливих робочих документи: перший – Повідомлення Європейської Комісії Раді Європи, Європейському парламенту, Європейському економічному і соціальному комітету і Комітету регіонів *«До світових кластерів у Європейському Союзі: Реалізація широкої основи інноваційної стратегії»*⁹⁴ і другий в доповнення до першого – *«Концепція кластерів і кластерної політики і їх роль для конкурентоспроможності та інновацій: Основні статистичні результати і уроки»*⁹⁵. Ці документи були розроблені з метою вивчення світового досвіду створення біля 2000 інноваційних кластерів, зокрема у США, та використання цього досвіду для впровадження найбільш ефективних з них у Європейському просторі. Статистичні висновки та узагальнення, представлені в даних документах були отримані на основі результатів Європейської Кластерної Обсерваторії, роботи Європейського Кластерного Альянсу, INNOVA ініціативи ЄК, INNO-Policy TrandChart, дослідження ролі кластерів Innobarometer 2006, Огляду кластерної ініціативи (Зелена книга) та ряду інших публікацій ЄК, ОЕСР.

Основні засади і категорії кластерної моделі

В цих документах зазначається, що у той час як деякі визначення інноваційних кластерів концептуального характеру носять описовий, абстрактний характер для того, щоб захопити найбільш широкий спектр елементів, що характеризує кластери, юридичне визначення повинно бути більш технічним для того, щоб забезпечити основу для застосування державної допомоги та інших форм фінансової підтримки. Такий термін запропонувало «Співтовариство Рамкової програми державної допомоги для досліджень і розробок та інновацій»⁹⁶, яке визначило **інноваційний кластер** як *групу незалежних підприємств: інноваційних стартапів, малих, середніх і великих підприємств, а також науково-дослідних організацій, які працюють в конкретній галузі і регіоні, та спрямовані на стимулювання інноваційної діяльності шляхом заохочення інтенсивної взаємодії, спільного використання об'єктів і обміну знаннями і досвідом, а також шляхом сприяння ефективній передачі технологій, створення мереж і розповсюдження інформації серед підприємств у кластері*. В більш загальному формулювання кластери можуть бути визначені як групи фірм, пов'язаних економічних суб'єктів та інститутів, які розташовані поряд один з одним, і досягли масштабів для розробки спеціальних знань, послуг, ресурсів і навичок.

Створення кластеру та налагодження мереж може відбуватися при наявності чіткого мандату і державного фінансування з боку влади на регіональному рівні або стихійно розпочато в трикутнику університетів, інкубаторів та фінансів з метою подолання перешкод на шляху співробітництва і встановлення довіри між партнерами. Розташування кластеру може бути пов'язане з географією виробництва, особливостями клімату, ґрунту, природними ресурсами, корисними копалинами, транспортними шляхами, портами, а може відноситися до історичної випадковості (декілька успішних підприємств та талановитих вчених зібралися і вирішили організувати кластер).

Ознаками кластеру є наступні характерні риси:

⁹⁴ COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL, THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Towards world-class clusters in the European Union: Implementing the broad-based innovation strategy COM (2008) 625 final of 17.10.2008, Brussels.

⁹⁵ THE CONCEPT OF CLUSTERS AND CLUSTER POLICIES AND THEIR ROLE FOR COMPETITIVENESS AND INNOVATION: MAIN STATISTICAL RESULTS AND LESSONS LEARNED Commission Staff Working Document SEC (2008) 2637 Annex to the Communication from Commission "Towards world-class clusters in the European Union: Implementing the broad-based innovation strategy" COM (2008) 625 final of 17.10.2008.

⁹⁶ Community Framework for State Aid for Research and Development and Innovation, which is published in the Official Journal of the European Union (2006/C 323/01) of 30.12.2006 and available at http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/c_323/c_32320061230en00010026.pdf



1. По-перше, кластери розглядаються як специфічні географічні концентрації спеціалізованих підприємств, установ і організацій, передових знань, навичок, людських ресурсів в результаті їх близькості один до одного. Завдяки спільному розміщенню фірми можуть дістати вигоду з ефекту агломерації навколо перспективної технології. Просторові межі є змінними і не обов'язково повинні відповідати політичним кордонам. Завдяки новим формам транспорту і зв'язку, таких як Інтернет, змінюються просторові розміри кластеру. Географія кластеру визначається у межах відстані і часу, що співробітники і власники компаній вважають за розумне для зустрічей та мереж.
2. По-друге, кластери мають функціональне призначення забезпечити спеціалізовані та індивідуальні послуги для конкретної групи фірм, такі як надання сучасної спеціалізованої інфраструктури, конкретної підтримки бізнесу. Кластерні організації надають доступ до об'єктів і послуг, які включають спеціалізовані дослідження і випробувальні центри, консультації, навчання тощо.
3. По-третє, кластери характеризуються певною організаційно-інституціональною сукупністю різних взаємопов'язаних суб'єктів інноваційної діяльності, таких як університети, суб'єктів бізнесу та державної влади і сприяють інтенсивній взаємодії і співробітництву між ними.
4. По-четверте, ця взаємодія відбувається у трикутнику знань (освіти), досліджень і розробок (науки) і інновацій для реалізації конкурентних переваг на ринку нових технологій, продуктів та послуг.
5. П'ята риса виражається у інтенсифікації формальних і неформальних контактів, обміні діловою інформацією, ноу-хау і технічними знаннями, що може реалізовуватися у нових несподіваних ідеях і нових творчих проектах, продукції, послугах, бізнес-концепціях, що покращують продуктивність інновацій.

Ефект від інноваційної діяльності в кластері досягається завдяки взаємодії академічних досліджень (університети), динамічності підприємництва і доступності ризикового капіталу (приватний сектор), а також створенню сприятливих умов політики (державне управління). У кластері відбуваються відносини з державного управління, підготовки кадрів, дослідження і розробки, генерації знань і трансферу технологій, спільного маркетингу і брендингу тощо.

Участь держави знаходить своє відображення у джерелах фінансування кластерних ініціатив: так звичайно вони фінансуються урядом (54 %), промисловістю (18 %) або у рівній мірі (25%). Спільна рисою більшості кластерів є тенденція до зниження державної фінансової підтримки з перебігом часу, яка з початку необхідно для налагодження інфраструктури кластеру і організації мереж. Частіше створення кластерів ініціюється урядом та промисловими компаніями. Тільки невелика кількість кластерних ініціатив відходила від університетів.

Частіше всього кластери створюються у формі державно-приватних партнерств і управляються спеціалізованою кластерною організацією. ***Кластерні організації можуть бути визначені як юридичні особи, що виконують інжинірингові, управлінські та менеджерські функції щодо кластеру, включаючи, як правило, право участі і доступу до приміщень, сприятливих умов та діяльності кластеру.***

Основними задачами кластерної організації є: організація ринку і технічна розвідка на предмет майбутнього впровадження розробок; налагодження співробітництва, пошук партнерів, ідентифікація контрактних завдань; розвиток транснаціональних відносин з іншими кластерами; обмін інформацією між її членами та партнерами шляхом проведення семінарів, конференцій, створення веб-сайтів; налагодження діалогу між промисловістю, науковим співтовариством і органами влади; організація і управління персоналом; зв'язок із спеціалізованими освітніми установами; консультації та допомога у фінансуванні проектів, оформленні прав інтелектуальної власності. Інші види діяльності кластерних організацій можуть включати засоби сприяння комерційному співробітництву між її членами, налагодження спільних закупок, логістики, виробництва, стимулювання експорту і продаж, розробку брендингу регіону і продуктів в рамках маркетингу кластеру. І, нарешті, кластерні організації відповідають за забезпечення відкритого доступу учасників кластеру до інфраструктурних об'єктів (лабораторій, випробувальних центрів, учбових центрів тощо).



Результативності кластерам надає ефективний менеджмент. Кластер менеджер повинен розуміти особливості конкретного кластеру, організацію і структуру зв'язків, бюджет, чітку стратегію та вимірні цілі. Професійність кластер менеджерів (керівників) має суттєве значення для успіху кластеру. Вони також повинні брати на себе роль брокерів, тобто посередників у налагодженні зв'язків між фірмами, фірмами і університетами, урядовими установами і учасниками кластерних ініціатив на постійній основі.

Кластерна політика

Необхідно відрізняти кластери, кластерні політики і кластерні ініціативи. **Кластерна політика** може бути визначена як конкретні зусилля уряду з підтримки кластерів. Кластерні політики виявляються у конкретній цілеспрямованій стратегії, визначенні політичних пріоритетів, виділенні фінансування для підтримки інновацій, регіонального розвитку, політики для МСП, щодо наукових досліджень та інноваційної політики. **Кластерна ініціатива** це організовані зусилля по збільшенню темпів росту та конкурентоспроможності кластерів в регіоні, включаючи кластерні фірми, державу та/або дослідницьке співтовариство в рамках регіональних і галузевих систем.

На сьогодні більше 130 конкретних національних заходів у підтримку кластерів були визначені в 31 європейській країні і зареєстровані INNO-Policy TrendChart у співробітництві з ERAWATCH. Майже всі держави-члени ЄС застосовують конкретні кластерні засоби або кластерні програми, розроблені на національному і/або регіональному рівні, передбачаючи що вони є одним з ключових елементів національних і регіональних стратегій у підтримку інноваційної діяльності. За даними європейських Innovation Scoreboard існує сильний зв'язок між численністю національної інноваційної системи та інноваційною продуктивністю. Кластерна політика може успішно впроваджуватися коли є загальний сприятливий «горизонтальний підхід» у межах національної інноваційної системи. Основний ризик кластерного підходу пов'язаний у невідповідності порівняльних переваг регіону і конкурентоспроможних умов в інших областях.

Кластерні політики можна розділити на три категорії:

1. Перша, найбільш горизонтальна «політика сприяння» спрямована на створення загального сприятливого макроекономічного середовища в підприємницькій та бізнес сфері для зростання та інновацій, яка буде опосередковано стимулювати виникнення і динаміку кластерів;
2. Друга включає «традиційну рамкову політику» у відношенні до промисловості, МСП, наукових досліджень, інновацій, регіонів, які часто використовують кластерний підхід як інструмент підвищення її ефективності;
3. Третя «політика розвитку» запроваджується з метою створення, мобілізації та укріплення певної категорії кластеру в результаті ініціатив конкретних секторальних груп. Строго кажучи, саме ця політика є «кластерною політикою».

Основні зарубіжні кластерні моделі

Американська модель. Вперше кластерна концепція була реалізована в США. Два величезних інноваційних кластери створилися біля таких університетів, як Масачусетський технологічний інститут і Стенфордський університет. Стенфорд став творцем Силіконової долини, надав в оренду частину території, що належала університету під дослідницькі центри. Перший start-up Долини – компанія Hewlett-Packard, що була створена випускниками Стенфорду на кошти венчурного інвестору – професора того ж університету. Сьогодні кошти, що інвестуються заснованими в Силіконовій Долині компаніями, складають третину національних інвестицій в економіку США, а самі компанії фактично володіють 10% всіх патентів, зареєстрованих у США. Більш ніж 50-річний американський досвід створення інноваційних кластерів, як і системи комерціалізації технологій є найбільш досконалим та широко використовується як базова модель.

Можна виділити такі особливості американських кластерів:

- існування трьох основних видів: наукових парків, дослідних парків, в яких інновації розробляються до стадії технологічного прототипу, та бізнес-інкубаторів;
- існування регіональної агломерації “Силіконова долина”, що не має аналогів за своїм



планетарним значенням для розвитку новітніх технологій;

- тісний зв'язок з університетами та державними дослідними центрами, причому частіше університети створюють кластер як свій внутрішній структурний підрозділ (20%), як самостійну господарську одиницю (10%), на базі контрактів з виконавцями інноваційних проєктів (28%), як партнерство (38%);
- базування меншою мірою на державному фінансуванні, а більшою – на корпоративному, приватному та фондовому інвестуванні.

Європейська модель. Хоча перший європейський парк був створений в 1971 р. в Шотландії при Единбурзькому університеті та в студентському містечку Кембриджського університету, особливо бурхливого розвитку вони набули в 80-х роках минулого століття, тому мають значно менший накопичений досвід. Кембриджський кластер є одним з провідних високотехнологічних кластерів у світі, у ньому задіяні майже 1500 підприємств високих технологій і створено 40000 робочих місць.

Характерні риси європейських кластерів:

- термінологічні особливості: у Франції кластери мають назву поліси конкурентоспроможності, у ФРН – інноваційні та технологічні центри, у Великобританії та Голландії – наукові парки, у Бельгії – дослідницькі парки, що відображає специфіку й особливості регіональних утворень у конкретних країнах;
- наявність кількох засновників, що ускладнює механізм управління технопарком, але полегшує доступ до фінансування;
- державна підтримка на всіх етапах діяльності технопарків, у тому числі централізоване фінансування та податкові пільги. Виключенням з цієї західноєвропейської практики є підтримка інноваційної діяльності у Великобританії, що фінансується переважно з приватних джерел.

Заслуговує уваги **прикладі конкретних політичних заходів щодо покращення інфраструктури кластеру**, що були розроблені під егідою Європейського Кластерного Альянсу⁹⁷, який був створений на базі 4 INNO-Net проєктів: P1 регіону Балтійського моря Innovation Network (BSR InnoNet), на чолі з Північним інноваційним центром, Норвегія; P2 Центральної і Східної Європи і кластерної мережі (CEE-ClusterNetwork), на чолі з TMG m.b.H., Австрія; P3 кластерної політики мереж і обміну з тем інтернаціоналізації та інкубації (CLUNET), під керівництвом Північно-Західного агентства розвитку (NWDA), Великобританія; P4 мережі національного/регіонального фінансування та інноваційних організацій за участю МСП на базі технології інноваційних кластерів в Європі (INNETH), на чолі з OSEO, Франція. Біля 55 регіональних і національних учасників з 22 країн-членів, кандидатів та асоційованих членів працюють разом в межах цієї ініціативи для обміну компетенцією та досвідом.

Дослідження демонструє, що інноваційний кластер має три стадії розвитку:

1 стадія – запуск бізнес-інкубатору на початковому етапі першого року експлуатації;

2 стадія – розвиток наукового парку, розширення території та набуття навичок;

3 стадія – визрівання у бізнес парк, який надає безпосередню допомогу у зростанні підприємств, має тісний зв'язок з науково-дослідною базою та розгалужену інфраструктуру трансферу технологій.

Якщо діяльність бізнес-інкубатору виявиться успішною, розшириться, з'явиться необхідність у нових приміщеннях і технічній допомозі бізнес-інкубатор трансформується у науковий парк, а потім у бізнес-парк який доводить розробки до стадії впровадження їх на ринок. Бізнес-парк передбачає наявність бізнес технологічних центрів, які можуть включати досвідні заводи, демонстранти, спеціальне обладнання, пілотні установки тощо. Такі наукові парки третього покоління включають у себе бізнес інкубатори, малі та середні інноваційні підприємства, дослідницький центр, високі темпи росту починаючих компаній за рахунок спин-аут вихідців з

⁹⁷ Improving the cluster infrastructure through policy actions PRODUCED BY THE CLUNET - EUROPEAN CLUSTER ALLIANCE CONSORTIUM OF PARTNERS, 2010. – 60 p./ www.proinno-europe.eu/eca



університетів, внутрішніх інвесторів, бази знань та ефективну систему менеджменту.

Найбільш великими осередками інноваційних кластерів є Великобританія, Німеччина, і Франція.

У **Великобританії** Південно-західне агентство регіонального розвитку (SWRDA) в 2009 році був підготовлений документ Керівництво з розвитку проектів інкубації⁹⁸. Цей документ використовується як краще керівництво з практики створення інкубаторів та наукових парків UK Business Incubation UK Science Park Association. Керівництво підкреслює важливість створення інкубаторів, налагодження управління інкубатором та розвиток мереж, пов'язаних з інкубатором. На практиці більшість інкубаторів називаються «інноваційними центрами», тому що багатьом бізнесменам не подобається назва бізнес-інкубатору, яка демонструє, що вони є початківцями і потерпають допомоги. На даний момент у Великобританії діє 300 інкубаторів, що підтримують широкий спектр кластерів, серед них зростає чисельність «віртуальних» інкубаторів, які забезпечують аналогічний пакет підтримки і розвиток підприємництва.

Як приклад можна навести великий Північно-західний кластер біомедицини, який включає 356 компаній. Він включає два інкубатори: Manchester Bioscience Incubator в кампусі Манчестерського університету та MerseyBio в Ліверпулі у Ліверпульському університетському кампусі. Обидва управляються University of Manchester Incubator Company. В кластер входять три наукові парки: Manchester Science Park, Liverpool Science Park, та Daresbury Science and Innovation Campus, що розташований між Манчестером і Ліверпулем. Також є декілька Business Technology Centres: National Biomanufacturing Centre, Northwest Institute for BioHealth Informatics, Nowgen – Genetic Knowledge Park та Wolfson Molecular Imaging Centre. Крім того до кластеру входять клінічні випробування об'єктів, клінічні лікарні і великі фармацевтичні компанії, у тому числі AstraZeneca, R&D установа якої розташована в Alderley Edge біля Манчестерського міжнародного аеропорту. Біомедицинський кластер в Ангії є відмінним зразком кластеру, у якому є всі складові.

У **Німеччині** в Бранденбурзі діють 23 інкубатори та технологічних центри. Деякі з них спеціалізуються у нових секторах. Існує чіткий зв'язок між розвитком кластеру і інфраструктурою передачі технології. В Баварії програми кластерного розвитку фокусуються на 19 секторах і областях технології. Деякі з них мають широке коло застосування. Є 23 інкубатори, що мають 450 хай-тек орендарів, з кількістю працюючих 2700 чоловік. Велике значення мають зразки інкубаторів при підтримці бізнесу та венчурного капіталу. У Східній Германії з 2001 року діє Програма підтримки інноваційних регіональних ядер росту⁹⁹, яка знаходиться у веденні агентства адміністрування програми (так званий "Projektraeger" на німецькій мові), та Міністерства освіти та наукових досліджень BMBF, який має право на експертизу заявок та прийняття рішення про фінансування (гранти і кредити). Керівними принципами підприємницького підходу до регіонального розвитку, що передбачений програмою є:

1. Орієнтація на сильні сторони (потенціал) регіону;
2. Партнерство на регіональному рівні між промисловим, науковим, академічним та адміністративним співтовариством, засноване на стратегії гнучкості, творчому підході та ініціативі;
3. Ринкова орієнтація інновацій, заснована на довгостроковій маркетинговій стратегії і плануванні;
4. Розробка регіонів з чітким профілем – регіонального кластеру, заснованому на якісній технологічній платформі, високих стандартів фінансування і оцінки.

У **Франції**¹⁰⁰ кластери (поліси конкурентоспроможності), кількість яких на травень 2010 року склала 71, спрямовані на мобілізацію мережі економічних та академічних гравців в даній

⁹⁸ SOUTH WEST RDA GUIDANCE THE DEVELOPMENT OF COLLABORATIVE ENVIRONMENTS Workspace, Incubation and Science Parks, 2009
http://www.southwestrda.org.uk/working_with_you/working_with_business/innovation_for_business/incubation/incubation_development.aspx

⁹⁹ <http://www.unternehmen-region.de/en/index.php>

¹⁰⁰ <http://competitivite.gouv.fr/>



географічній зоні навколо стратегії розвитку та інноваційних проектів з додатковою вартістю. Оригінальність підходу полягає в ефективному співробітництві бізнесу, дослідницьких центрів та навчальних організацій, що виражається у наступних діях:

- партнерство бізнес-центрів у спеціальній підготовці, передачі навичок, управлінні;
- партнерство компаній, науково-дослідних установ (інкубатори, центри передачі технологій, дослідницькі контракти, R&D проекти тощо);
- партнерство учбових центрів та дослідницьких організацій у наукових дослідженнях.

Динаміку та розвиток інноваційних кластерів визначають ідеї, таланти та навички (креативна складова) та фінансові ресурси такі, як приватне фінансування (бізнес-ангелів, венчурних капіталістів) та адресна допомога уряду.

Закріплення поліса на певній території відбувається на основі існуючих структур (промислових компаній, кампусу, загальної інфраструктури) і повинно спрямовуватися на:

- розвиток структурних проектів з укріплення співробітництва між його членами та іншими суб'єктами, платформ для інновацій та обслуговування, кампусу, лабораторій, тощо;
- використання земельної політики і розвиток міста, що забезпечує узгоджений розвиток промислового, наукового потенціалу і державних установ вищої освіти.

Одним з найважливіших активів кластеру є наявність біля полісів постачальників та лабораторій використання, де клієнти можуть перевірити об'єкти інновацій перед розміщенням на ринку на ранній стадії прийняття інноваційних рішень.

Держава сприяє створенню загальних сприятливих умов для бізнесу та інновацій, а також підтримки наукових досліджень і розробок в кластері. Фінансова підтримка надається:

- шляхом надання конкурсної фінансової допомоги кращім R&D та пропозиціям щодо створення інноваційних платформ через Державний Міжвідомчий фонд (FUI) та за програмою «інвестиції в майбутнє»;
- фінансування частини структури управління кластерів з місцевими органами влади і компаніями;
- надання фінансової допомоги в рамках децентралізованих державних служб SGAR, або регіональних управляючих компаній конкуренції і споживання, труду і зайнятості DIRECCTE колективних рішень з тематичних блоків;
- за участю різних партнерів: Національне агентство досліджень (ANR), OSEO фінансування, компанії Caisse des Dépôts та її дочірніх структур;
- спираючись на фінансування місцевої громади.

Загальна сума, закладена на фінансування другого етапу реалізації Програми політики конкурентоспроможності кластеру на період 2009 – 2011 років встановлена на рівні 1,5 млрд. євро протягом 3 років. Програма інвестиції в майбутнє передбачає фінансування 35 млрд. євро в чотирьох пріоритетних секторах: вища освіта і підготовка кадрів для досліджень (19 млрд. євро), промисловість та МСП (6,5 млрд. євро), стійке зростання (5 млрд.), цифрових технологій (4,5 млрд.).

Для французьких кластерів передбачені також податкові пільги для компаній, що беруть участь у R&D всередині кластеру, що фінансується урядом. Так Закон про фінанси № 2004-1484 від 30.12.2004 р. визначив ряд податкових пільг щодо податку на бізнес, звільнення від податку на прибуток та подоходного податку, скорочення соціальних виплат (більшість призупинена з 2009 року); звільнення від земельного податку та на податку вбудоване майно (Інструкція податкової № 6-С 3-06 від 11.05.2006 р.). Умовами звільнення від податків є дві кумулятивні умови: 1) компанія знаходиться всередині R&D полісу; 2) компанія бере участь у спільних R&D.

1.2. Питання, що потребують вирішення

1. Доцільним є розробити і впровадити в законодавство ефективні елементи кластерної моделі, концепція якої розроблена на рівні ЄС, зокрема:

- кластерну політику;
- організаційно-правові форми кластерних організацій;



- фінансування кластерних утворень;
- проекти кластерів;
- екосистема та зв'язки (мережі) всередині кластерів.

2. Доцільним є врегулювати у Законі України «Про інноваційну діяльність» категорію інноваційний кластер і визначити її як партнерську форму агломерації наукових і(або) освітніх установ, малих, середніх інноваційних підприємств і(або) великих промислових підприємств, за територіальним або функціональним принципом, які організовуються за власною ініціативою або за ініціативою органів державної влади або місцевого самоврядування для забезпечення технологічних коридорів для просування результатів наукових досліджень і розробок на ринок і забезпечення інноваційної інфраструктури.

Важливим є визначення механізмів підтримки інноваційні кластерів на центральному та регіональному рівні.

3. В базовому Законі України «Про інноваційну діяльність» визначено, що інноваційна інфраструктура – це сукупність підприємств, організацій установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікаційні, юридичні, освітні тощо). Таке визначення не можна визнати задовільним, бо воно не відбиває ознаки інноваційної інфраструктури та її місце в структурі інноваційних відносин (інноваційній системі). В Законі про інноваційну діяльність досі не розкриті види інноваційної інфраструктури та конкретні механізми забезпечення та активізації інноваційної діяльності за її допомогою. Таке становище є неприпустимим.

Крім того, інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор віднесено до інноваційних підприємств (об'єднань підприємств), що розробляють, виробляють і реалізують інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг. Таким чином, законодавець по суті відніс типових представників інноваційної інфраструктури до суб'єктів інноваційної діяльності комерційних підприємств, що безпосередньо впроваджують інновації (бо некомерційний суб'єкт, зокрема, наукова установа, взагалі не може відповідати цим вимогам). Це є неправомірним з двох основних причин. По-перше, інноваційні структури згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» взагалі можуть не мати організаційно-правову форму юридичної особи (інноваційного підприємства, об'єднання підприємств). Те ж саме передбачає Закон України «Про спеціальний режим технологічних парків», так більшість технопарків діє на основі договору про спільну діяльність без утворення юридичної особи. По-друге, як показує міжнародний, зокрема європейський досвід, утворення вказаних структур взагалі має інші задачі. Це вже не кажучи про те, що саме поняття інноваційне підприємство не відповідає міжнародним стандартам і на практиці не є ефективним в Україні.

Таким чином, Закон про інноваційну діяльність повинен піддатися суттєвим удосконаленням стосовно визначення ролі і місця інноваційної інфраструктури в здійсненні інноваційної діяльності. Саме визначив загальні засади створення і функціонування інноваційної інфраструктури, зокрема за територіальним принципом, можна прописувати окремі її механізми в спеціальних законах, зокрема про технологічні та наукові парки. Потребує уточнення питання, чи є технологічний та науковий парк інноваційною інфраструктурою та запровадження у зв'язку з цим терміну інноваційний кластер, який буде означати агломерацію суб'єктів та інфраструктурних елементів навколо інноваційної діяльності.

12.2. Засоби стимулювання інноваційної діяльності на регіональному рівні (на прикладі Донецького регіону)¹⁰¹

1. Пряме фінансування регіональних інноваційних програм за рахунок коштів обласних бюджетів

Відповідно до статті 10 Закону України «Про інноваційну діяльність» обласні ради затверджують регіональні інноваційні програми та визначають кошти обласного бюджету для фінансової підтримки цих програм, а також делеguють повноваження облдержадміністраціям фінансування регіональних інноваційних програм через державні інноваційні фінансово-кредитні установи (їх регіональні відділення) у межах виділених коштів.

Проте відповідно до Бюджетного кодексу України джерелом фінансування регіональних інноваційних програм є бюджет розвитку обласного бюджету, який на даний час дуже обмежений і спрямовується, в першу чергу, на будівництво, капітальний ремонт і реконструкцію об'єктів соціально-культурної сфери комунальної власності та житлово-комунального господарства.

Відсутність закріпленого джерела в обласному бюджеті для фінансування інноваційної діяльності не забезпечує обов'язкового виділення коштів на зазначені цілі. У зв'язку з цим пропонується внести зміни до Бюджетного кодексу України та передбачити в бюджеті розвитку обласних бюджетів фіксоване джерело на регіональні інноваційні програми, наприклад частину податку на прибуток (крім податку на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності).

Слід зазначити, що податок на прибуток підприємств (крім податку на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності) відповідно до додаткових ставок такого податку, у розмірах, визначених законом з питань оподаткування, до прийняття Податкового кодексу України (з 08.07.2010 по 02.12.2010) включався до складу бюджету розвитку районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування (сіл, селищ, міст районного значення).

Отже, передбачався такий розподіл надходжень від податку на прибуток підприємств (крім податку на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності): 30 відсотків - до бюджетів розвитку бюджетів сіл, селищ, міст районного значення; 70 відсотків - до бюджетів розвитку районних бюджетів.

Розмір частини податку на прибуток (крім податку на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності), який має акумулюватися в обласних бюджетах і спрямовуватись на виконання регіональних інноваційних програм, визначається Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік за кожним регіоном окремо.

2. Залучення коштів підприємств на фінансування інноваційних програм

Кожна область має свої галузеві та територіальні особливості, сформовані протягом тривалого часу. Зокрема Донецька область є старопромисловим регіоном, в якому переважають базові галузі промисловості – вугільна, металургійна промисловість, електроенергетика. Підвищення конкурентоспроможності економіки регіону можливе за умови структурної перебудови та диверсифікації промислового виробництва на основі інноваційної моделі розвитку. Весь промисловий комплекс перебуває у приватній власності, тому структурні перетворення мають здійснюватися завдяки створеному сприятливому середовищу.

Донецька область має позитивний досвід залучення значного обсягу інвестиційних ресурсів (понад 4,0 млрд.дол.США) в модернізацію промислового комплексу (в основному трансфер зарубіжних технологій) з використанням спеціального режиму інвестиційної діяльності, який діяв на територіях пріоритетного розвитку в рамках Закону України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області».

¹⁰¹ При підготовці рекомендацій використовувався відповідний іноземний досвід щодо регіонального інноваційного розвитку, наведений у звітах проекту PR3, PR4.

Однак в Україні поки що не створено умови для стимулювання впровадження інновацій. Так, Законом України «Про інноваційну діяльність» було передбачено певні податкові та митні преференції щодо інноваційної діяльності, які протягом 2003-2004 років призупинялися законами України про Державний бюджет України на відповідний рік, а в 2005 році взагалі скасовані.

Функціонування спеціального режиму інвестиційної діяльності в Донецькій області підтвердило ефективність застосування пільгових режимів для залучення приватних інвестицій, в тому числі іноземних. Це дає підстави запропонувати аналогічний механізм стимулювання інноваційної діяльності. Зокрема пропонується в Законі «Про інноваційну діяльність»:

1) в статті 21 «Особливості в оподаткуванні інноваційної діяльності» передбачити звільнення від сплати податку на прибуток підприємства, які реалізують пріоритетні інноваційні проекти, кошторисною вартістю понад 1,0 млн.дол.США, протягом перших трьох років реалізації та сплату цього податку у розмірі 50 % до діючої ставки протягом наступних трьох років.

2) в статті 22 «Особливості митного регулювання інноваційної діяльності» передбачити звільнення від сплати податку на додану вартість та мита під час ввезення на митну територію України устаткування, обладнання, в тому числі наукового та лабораторного, а також звільнення від сплати мита під час ввезення на митну територію України комплектуючих, які не виробляються в Україні, для реалізації пріоритетних інноваційних проектів. Митні пільги застосовуються протягом п'яти років з моменту початку реалізації пріоритетного інноваційного проекту.

При цьому пріоритетними інноваційними проектами слід вважати інноваційні проекти, які відповідають вимогам статей 14 та 15 Закону України «Про інноваційну діяльність» та реалізуються в межах середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіону, які затверджені відповідною обласною радою. Статус пріоритетного інноваційного проекту надається спеціально створеною Радою з питань науки та інновацій при облдержадміністрації за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності. Нагляд за діяльністю Ради здійснює Кабінет Міністрів України.

3. Включення «забезпечення науково-технічного та інноваційного розвитку» як пріоритетного напрямку Угоди щодо регіонального розвитку відповідного регіону між Кабінетом Міністрів України та обласною радою

У разі, якщо пріоритетні напрями стратегії розвитку регіону відповідають пріоритетним напрямкам Державної стратегії регіонального розвитку, а також спільні дії Кабінету Міністрів України і відповідної обласної ради передбачають виконання заходів в межах пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, затверджених відповідним законом України, та/або середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіону, затверджених відповідною обласною радою, пріоритетний напрям «забезпечення науково-технічного та інноваційного розвитку» включається до Угоди щодо регіонального розвитку відповідного регіону між Кабінетом Міністрів України та обласною радою.

Доцільно, щоб сформовані спільні заходи Кабінету Міністрів та відповідної обласної ради передбачали фінансування відповідної інноваційної діяльності за рахунок державного та обласного бюджету. Перелік проектів та обсяги фінансування щорічно можуть уточнюватися в Законі України про Державний бюджет та рішеннях обласної ради про обласний бюджет.

13. Питання законодавчого регулювання державно-приватного партнерства у сфері досліджень і розробок та інноваційної діяльності

1.1. Акти, що регулюють сферу правовідносин

1. Господарський кодекс України.
1. Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002 р.
2. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” N 1977-XII від 13.12.1991 р.
3. Закон України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” N 991-XIV від 16 липня 1999 р.
4. Закон України “Про наукові парки” N 1563-VI від 25.06.2009 р.
5. Закон України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” № 143-V від 14.09.2006 р.
6. Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 01.07.2010 р.
7. Постанова Верховної Ради України „Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» від 13 липня 1999 р. № 916-XIV від 13.07.1999 р.
8. Указ Президента України «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України "Шляхом європейської інтеграції" на 2004-2015 роки.

1.2. Аналіз законодавства

1.2.1. Загальний аналіз законодавства в сфері досліджень та розробок та інноваційної діяльності

Активне формування правового забезпечення інноваційної діяльності почалося в 1999 році з прийняттям Концепції науково-технічного та інноваційного розвитку. Потім був прийнятий ряд законів та підзаконних нормативно-правових актів, у тому числі спеціальний базовий Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. які повинні були лягти в основу активізації відповідних відносин, але очікуване не відбулося.

Наукоємність ВВП України протягом 2000 – 2009 рр. зменшилася з 1,16 до 0,95%. Рівень зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється лише у 0,7 – 1%. Державним бюджетом України на 2011 р. на фінансування інноваційних програм передбачено 9,2 млрд. грн, що складає 0,7% від ВВП. За Європейським інноваційним табло, що оцінює ефективність інноваційної політики, Україна знаходиться в останній четвертій групі – «країни, що рухаються навздогін» зі значенням індексу інноваційності 0,23. Таким чином, розрив між країнами ЄС та Україною за рівнем інноваційності складає більш ніж в 5 разів.

Окреслимо загальний стан ефективності законодавства в означеній сфері:

- В Україні до сьогодні відсутня прийнята на державному рівні стратегія інноваційного розвитку світового, зокрема європейського зразка. Таким чином, державно-правове регулювання відповідної сфери не спирається ані на стратегію, засновану на світовому досвіді, ані на відповідну економічну основу (структурні інноваційні відносини, які нерозвинені в Україні), тобто будується схоластично.
- У відсутності стратегії інноваційного розвитку, орієнтованої на передові процеси перетворень в інноваційній сфері, ринкова категорія інновацій покладається на стару парадигму науково-технічної політики, що спирається на державне фінансування масштабних програм і проектів із залученням традиційного капіталу. Це модель традиційно-орієнтованої економіки у сфері інновацій базується на трьох кітах: державних цільових програмах, спрямованих на технічні досягнення із залученням невеликої кількості учасників під централізованим адміністративним контролем; бюджетному фінансуванні і цільовому субсидіюванні науково-технічних розробок та інновацій; та системі державних закупівель.



- Існуюча система, що закладена в основу законодавства у науково-технічній та інноваційній сфері, в якій держава приймає активну участь у відповідних відносинах (при визначенні пріоритетів інноваційної та науково-технічної діяльності, фінансуванні зазначеної сфери, експертизі інноваційних проектів, визначенні режиму інноваційної діяльності тощо), на практиці обертається відсутністю всілякої фінансової та будь-якої іншої допомоги з боку держави для розвитку вказаних відносин.
- У сучасних обставинах держава втрачає важелі регулювання як основного фінансиста та замовника в науково-технічній та інноваційній сфері. В Україні фактично не реалізуються пріоритети інноваційного та науково-технічного розвитку. На їх виконання асигнується неприпустимо мала частина коштів державного бюджету. Дотепер нема єдиного підходу до визначення основних пріоритетів інноваційного розвитку. Систематично не виконуються об'єми фінансування, закладені у Законі України «Про наукову та науково-технічну діяльність» на рівні не нижче 1,7% ВВП, та витрати на фінансування державних програм відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» не нижче 30%. Не виконує своїх функцій державна фінансово-кредитна установа. Не працює механізм повного або часткового безвідсоткового кредитування інноваційної сфери та механізм здешевлення банківських кредитів на інновації за рахунок повної або часткової компенсації процентів, не виконується механізм надання державою гарантій щодо банківських кредитів на інноваційні проекти, що передбачені Законом України «Про інноваційну діяльність» та «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» через неузгодження з бюджетним законодавством.
- Поряд із скудністю прямого державного фінансування науки і інновацій відсутня підтримка і механізми стимулювання інноваційної сфери за допомогою непрямих форм державного фінансування. Всі норми Закону України «Про інноваційну діяльність» щодо пільгового оподаткування та особливостей митного регулювання інноваційної діяльності спочатку призупинялися, а потім були остаточно вихолощені у 2005 році у зв'язку із змінами в податковій політиці. У зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України в 2011 році скасований спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків.
- Існуючий стан речей демонструє нестабільність умов здійснення інноваційної діяльності, що ніяк не може сприяти її активізації. І в цьому теж вбачається недолік державно-правового регулювання. Основні закони у сфері науки та інновацій залишаються по-суті декларативними документами, тому що не виконуються на практиці: Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» - крім норм щодо пенсійного забезпечення науковців, Закон України «Про інноваційну діяльність» - значною мірою. Часто норми законів не мають прямої дії, а повинні реалізовуватися через численні порядки, методики, затверджені підзаконними нормативно-правовими актами. Дотепер в законодавстві не закріплюються державні гарантії щодо стабільності інноваційного законодавства.
- Більш того, законодавство про інноваційну діяльність не має під собою єдиних концептуальних підходів до визначення основних категорій. Так, не узгоджуються між собою норми Глави 34 «Правове регулювання інноваційної діяльності» Господарського Кодексу України та положення Закону України «Про інноваційну діяльність» стосовно її визначення. Взагалі існуюча нормативно-правова база наукової та інноваційної діяльності не будується на основі єдиної концепції, зокрема Концепції науково-технічного та інноваційного розвитку, яка була прийнята ще у 1999 році, та теж залишилася на рівні декларації.
- Крім означених проблем у державно-правовому регулюванні інноваційної сфери в Україні фактично не сформовані приватноправові інноваційні відносини. Ця проблема є дуже важливою бо вона заважає підприємницькій ініціативі в інноваційній діяльності, тобто в інноваційній сфері не відбуваються процеси «знизу». Між тим в західній теорії інновацій останні ототожнюються із підприємництвом. У цьому ракурсі українське законодавство не відповідає міжнародним стандартам, зокрема Керівництву Осло. Це стосується передусім орієнтації Керівництва Осло на приватнопідприємницьку сферу і більш демократичний підхід до визначення основних категорій. За законодавством України до визначення інновацій застосовуються такі оціночні характеристики як «конкурентоздатні», «що істотно



поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери», при цьому оцінює інновації на відповідність цим характеристикам держава, проводячи реєстрацію інноваційного проекту в рамках якого повинна обов'язково провадитись інноваційна діяльність. Між тим ефективність інновації повинна оцінюватися за ринковими принципами. Здійснення інноваційної діяльності в межах проекту, що реєструється повинно стосуватися інновацій, які відбуваються на особливих, визначених державою умовах (наприклад, щодо пріоритетних напрямків інноваційної діяльності в межах спеціального режиму підтримки). Не відповідають Керівництву визначення інноваційного підприємства, видів інновацій, підхід до визначення інновації тощо.

- Нормальному функціонуванню інноваційних відносин у приватній площині заважає відсутність чітких, заснованих на міжнародних стандартах, підходів до визначення інновації як правової категорії, видів інновацій та форм інноваційної діяльності. Варто відмітити, що визначення інноваційної діяльності в Законі «Про інноваційну діяльність» як діяльності, що «спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» є в цілому дуже вдалим, і потребує незначних уточнень і доповнень щодо «випуску на ринок нових і удосконалених продукції, технологій і послуг». Суттєвих змін і уточнень потребує визначення об'єктів інноваційної діяльності. Більш розгорнутого вигляду має набути перелік суб'єктів інноваційної діяльності із врахуванням специфіки відносин. В законі відсутні окремі положення щодо інноваційної інфраструктури та форм здійснення інноваційної діяльності (зокрема договірних).
- Ще один напрямок державного регулювання, який не виконується всупереч ст.6 Закону України «Про інноваційну діяльність», гарантії виконання якого містяться у ст. 329 Господарського кодексу України, є розвиток і підтримка інноваційної інфраструктури. Фактично із усієї інноваційної інфраструктури, що відома світовій, зокрема європейській практиці, на українському інноваційному просторі представлені технологічні парки. Але технопарки в Україні є скоріш суб'єктами інноваційної діяльності, аніж інноваційною інфраструктурою, бо не відповідають ознакам сучасного інноваційного кластеру. Більш продуктивною в українському законодавстві є модель наукового парку, яка до речі, визначається Законом України «Про наукові парки» як партнерська, але запровадження якої є доки що випробною.

Таким чином, в Україні діє неефективна модель інноваційних відносин з суттєвим привалюванням публічної складової, орієнтована на традиційну економіку, що передбачає активне втручання держави в науково-технічну та інноваційну сферу виключно через публічно-правові засоби державного регулювання та систему бюджетного фінансування науки. Така модель, що відбивається у сучасному законодавстві, не здатна забезпечити сталого інноваційного розвитку, тим більше інноваційного прориву України.

Стан політико-правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні не відповідає сьогодні світовим тенденціям суспільно-економічного і технологічного розвитку. Це неодноразово відзначалося спеціалістами на парламентських слуханнях у Верховній Раді України: „Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування” (21 березня 2007 року), „Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації” (20 червня 2007 року), „Стратегія інноваційного розвитку на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” (17 червня 2009 року). Розвиток інноваційної сфери світового зразку можливий тільки за умови активного залучення у інноваційні процеси і комерціалізацію розробок приватного сектору (промислових підприємств, бізнесу, недержавних фінансових установ).

Сьогодні необхідно провести системні перетворення в науково-технічній та інноваційній сфері та запровадити нову модель інноваційних відносин на основі збалансованого публічно-приватного підходу. Ця модель повинна будуватися на ринковій теорії інновацій, де центральне місце займуть суб'єкти підприємництва (представники промисловості і бізнесу), з визначенням нової ролі держави у інноваційних процесах.



1.2.2. Запровадження моделі державно-приватного партнерства в сфері досліджень та розробок та інновацій та проблеми її реалізації в діючому законодавстві України

Тема державно-приватного партнерства (ДПП) в інноваційній сфері та досліджень та розробок (R&D) в Україні є дуже актуальною, бо основна частка наукових R&D сконцентрована в державному секторі (академічній і вузівській науці), яка не пристосована для здійснення інноваційної діяльності бо є некомерційною сферою господарювання, а також не має необхідних фінансових та інфраструктурних ресурсів. Чинне регулювання означеної сфери, що побудовано на основі активної участі держави в інноваційних процесах з явним привалюванням публічної складової на практиці розходиться з реальними пріоритетами та фінансовими можливостями держави.

При цьому в рамках регулювання відсутні будь-які мотиваційні важелі для залучення приватного сектору в інноваційне середовище. Навіть за таких умов українські підприємства неминуче стикаються з необхідністю впровадження інновацій в умовах старіння базових галузей промисловості України, що базуються на 3-му та 4-му технологічному укладі в нових конкурентних умовах. Але інновації на сьогодні можуть собі дозволити тільки великі промислові підприємства, середній та малий інноваційний бізнес в Україні залишається осторонь від інноваційних процесів. Тому держава, з одного боку, повинна зберегти та реалізувати свій науковий та інноваційний потенціал, а з іншого, - забезпечити мотивацію та активізацію інноваційних відносин в приватній сфері. Ці завдання реалізуються у моделі ДПП.

Спрямування вітчизняного науково-технічного потенціалу на забезпечення потреб інноваційного розвитку шляхом ДПП передбачено як першочерговий етап (до кінця 2010 р.) Програми економічних реформ на 2010 – 2014 р. ДПП передбачено серед механізмів Програми розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності на 2011 рік і на період до 2015 року, що схвалена урядом 02.02.2011 р.

Між тим, модель ДПП в інноваційній сфері та сфері R&D не відбита у діючому законодавстві. Відсутні проекти законів, що стосувалися б саме науково-технічної та інноваційної сфери. 01.07.2010 року був прийнятий Закон України «Про державно-приватне партнерство» який регулює загальні організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи ДПП виключно на договірній основі. Ще однією характерною рисою даного закону є те, що він регулює відносини ДПП щодо об'єктів, які перебувають виключно у державній або комунальній власності чи належать Автономній Республіці Крим.

Окремі заходи ДПП передбачені законами України «Про державне регулювання трансферу технологій», «Про наукові парки», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», але всі вони є скоріш полу-заходами, що призводить до їх недостатньої ефективності. В Україні привалює договірна форма ДПП (заснована в основному на традиційній моделі замовлення науково-технічної продукції та спільній діяльності без об'єднання вкладів), яка не дозволяє в повній мірі реалізувати науково-технічний та інноваційний потенціал та отримати адекватні прибутки.

Державно-приватне партнерство є не тільки договірною формою взаємодії держави і приватного партнера, і навіть, не тільки організаційно-інституціональною основою цієї взаємодії, скільки ефективною моделлю гармонізації публічних і приватних інтересів в інноваційній стратегії, визнаною світовою практикою. Ця модель, що розроблюється на рівні країн ЄС, та країн-учасниць ОЕСР, могла б реалізовуватися в Україні при грамотній її адаптації до українських умов як пріоритетний напрямок інноваційної політики. Для реалізації моделі ДПП треба провести системні, взаємоузгоджені та послідовні перетворення в чинному законодавстві.

Проблемними зонами для запровадження ефективних форм ДПП залишаються академічна і вузівська наука, яка в основному діє в організаційно-правовій формі некомерційних установ з майновим режимом оперативного управління, який не дозволяє розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності та іншими нематеріальними активами повноцінно. Тому впровадження ДПП потребує реформування відносин власності в державній науці в бік автономізації та адаптації її до ринкових умов. Зокрема повинна бути розмежовані сфери досліджень, що не передбачають і передбачають можливість переходу прав власності на результати R&D.

Визначення ефективних або не ефективних актів, або певних положень таких актів відповідно до Технічного завдання проекту викладено у формі 1 (додається).



1.3. Питання, що потребують вирішення

1.3.1. Питання, що потребують вирішення на рівні законодавства.

1. Розробити та впровадити моделі державно-приватного партнерства у правовому регулюванні інноваційної сфери. Вирішення цього питання потребує системних і комплексних підходів щодо реформування інноваційного законодавства і законодавства про науково-технічну діяльність. Тому доцільно прийняти Концепцію реформування законодавства про інноваційну та науково-технічну діяльність, де буде:

- обґрунтована необхідність реалізації в Україні правової моделі державно-приватного партнерства у забезпечення обраної інноваційної стратегії на основі досвіду європейських держав і США;
- розроблені ефективні механізми взаємодії всіх елементів національної інноваційної системи в моделі ДПП у «трикутнику знань»: наука, освіта та інновації;
- запроваджено правило «потрійної спіралі» для досягнення ефективної взаємодії у рамках ДПП структури досліджень і розробок (вузи та академічна наука), динамічності підприємництва і доступності ризикового капіталу (приватний сектор), а також створення сприятливих умов інноваційної політики (державне управління);
- розроблені організаційно-інституціональні основи ДПП в інноваційній сфері;
- здійснені конкретні пропозиції щодо реалізації концептуальних положень у законодавстві України.

2. Друге питання - на базі якого нормативно-правового акту є можливим запровадити регулювання державно-приватного партнерства в інноваційній сфері. Є три можливі варіанти:

- включити спеціальні норми у діючий Закон України «Про державно-приватне партнерство»;
- розробити і прийняти проект Закону України «Про державно-приватне партнерство в інноваційній сфері»;
- розробити і прийняти нову редакцію Закону України «Про інноваційну діяльність», в структуру якого включити окремий Розділ «Державно-приватне партнерство в сфері інновацій».

Третій варіант є найбільш раціональний, бо:

- ДПП у сфері R&D та інновацій потребує окремого регулювання, тому ще не вписується в традиційний варіант запровадження ДПП в інфраструктурній сфері, що представлений в Законі України «Про державно-приватне партнерство», який взагалі не передбачає механізму переходу права власності на об'єкти ДПП, що знаходяться в державній власності. Це фактично початкова модель ДПП, яка наближує її до відносин концесії;
- можливо запровадити механізми державно-приватного партнерства сфері R&D та інновацій в рамках окремого закону (хоча європейська практика не знає таких прикладів), але модель, яка пропонується у даному дослідженні потребує системних змін у взаємодії всіх елементів національної інноваційної системи. Таким чином, спеціальний закон все одно необхідно буде узгоджувати з Законом України «Про інноваційну діяльність».

4. Третє питання – це питання узгодження законодавства у сфері R&D та інновацій, які дозволять провести системні перетворення в регулюванні вказаної сфери у відповідність з моделлю державно-приватного партнерства. Це передусім стосується таких нормативно-правових актів, як

1. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” N 1977-XII від 13.12.1991 р.;
2. Закон України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” N 991-XIV від 16 липня 1999 р.;
3. Закон України “Про наукові парки” N 1563-VI від 25.06.2009 р.;
4. Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 01.07.2010 р.;
5. Закон України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” № 143-V від 14.09.2006 р.

1.3.2. Питання, врегульовані на законодавчому рівні, проте не реалізовані (реалізовані частково).



Тут хотілося б особливу увагу зосередити на **Законі України «Про державне регулюванні діяльності у сфері трансферу технологій»**, який незважаючи на загальну назву присвячений саме державному (вертикальному) трансферу, тобто трансферу технологій, що створені за рахунок державних коштів. Даний закон робить крок уперед на шляху комерціалізації результатів державних R&D, проте не містить жодних механізмів ДПП, що відповідали б сучасній моделі. Фактично законом регулюються тільки договірні форми трансферу. Зокрема, законом не передбачена можливість створення корпоративних комерційних підприємств, в яких державні наукові установи брали б участь майновими правами на технології поряд з фінансовою участю приватних інвесторів та промислових підприємств, що заінтересовані у впровадженні технологій. Не згадана можливість створення господарських об'єднань: корпорацій, консорціумів, технологічних альянсів за участю державних установ. Ці ефективні організаційно-правові форми суб'єктів ДПП повинні бути запроваджені в Законі.

Законом не вирішені питання передачі майнових прав на технології, що створені за державні кошти. Законом також не розкриті механізми недержавного або часткового державного фінансування створення і впровадження таких технологій. Відсутня також інфраструктурна допомога трансферу технологій з державного сектору. Частково ці питання вирішуються у **Проекті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»**, про який згадується у п.1.1. і який потребує доробці і прийняття.

2. Порівняльний аналіз досвіду регулювання

Щодо досвіду ЄС слід відзначити, що **розвиток партнерства у інноваційній сфері віднесено до «Флагманської ініціативи інновацій союзу до 2020 року»¹⁰²**. Ця ініціатива розроблена з метою підвищення конкурентоспроможності Європи в умовах дефіциту публічних фінансів та вирішення багатьох соціальних проблем, зміни клімату, енергетики, недостачі ресурсів, демографічних змін. Ініціатива передбачає проведення стратегічно послідовної та комплексної рамкової політики, спрямованої на стимулювання інноваційної діяльності. Велику увагу в ній надається підтримці інноваційного підприємництва та бізнес інвестиціям в дослідження і розробки. При цьому окреслюється важлива роль держави:

- у фінансуванні фундаментальної науки, пріоритетних, у тому числі соціально-важливих напрямів;
- у державно-приватному партнерстві для мобілізації інвестування з приватного сектору;
- у використанні податкових важелів для розвитку інноваційного підприємництва.

В документі стверджується, що Партнерство в інноваційній сфері – нова концепція, тому вона буде запроваджена в рамках експериментального Європейського інноваційного партнерства, для перевірки її економічної вигідності, калібрування балансу інтересів партнерів, забезпечення ефективності управління всередині партнерств. 2011 рік буде «пробним етапом» для виробки підходу до партнерства. Комісія пропонує приступити до здійснення пілотного проекту до активного і здорового старіння. Готуються потенціальні партнерства у таких галузях як енергетика, «розумні міста», стійкі постачання сировини, підвищення ефективності використання води, смарт-мобільності, сільськогосподарської продуктивності і стійкого розвитку. До кінця 2011 року Комісія буде оцінювати ефективність підходу партнерства і приймати рішення про створення її підтримки на базі наступної Рамкової програми досліджень.

В **«Обзорі інноваційної політики Союзу в світі, що змінюється»¹⁰³** 2009 року вказується, що співтовариство в галузі наукових досліджень та інновацій було посилено. В останні роки були створені нові ДПП були створені в різних галузях з використанням різноманітного інструментарію і правової бази. П'ять Спільних технологічних ініціатив були створені як самостійні юридичні особи із

¹⁰² COM(2010) 546 final COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS **Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union**, Brussels, 6.10.2010 SEC(2010) 1161;

¹⁰³ COM(2009) 442 final COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS **Reviewing Community innovation policy in a changing world**, Brussels, 2.9.2009;



значним бюджетним асигнуванням Сьомої Рамкової програми. ДПП запроваджені в рамках Європейського плану оздоровлення економіки.

Дослідження ролі ДПП в інноваційних процесах провела Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)¹⁰⁴. Вона визначила ДПП як будь-які офіційні відносини або домовленості на фіксований/ необмежений період часу між державними і приватними учасниками, у якому обидві сторони взаємодіють у процесі ухвалення рішення і співінвестують обмежені ресурси, такі як гроші, персонал, устаткування й інформацію для досягнення конкретних цілей у визначеній сфері науки, технологій й інновацій.

На основі аналізу інноваційної політики Австралії, Австрії, Франції і Нідерландів ОЕСР виділила чотири типи заходів, що використовуються в традиційній політиці у сфері інновацій:

- політика державних закупівель, що має цільову орієнтацію;
- державне виконання R&D, та політика трансферу технологій з державного сектору;
- субсидювання бізнесових R&D за допомогою прямих та непрямих методів фінансування;
- інфраструктурна допомога бізнесовим R&D різними службами (кластероорієнтована політика).

Дослідження ОЕСР чітко демонструє, що в умовах нової економіки система традиційно-орієнтованої інноваційної моделі втрачає свою ефективність через особливості нових технологій, через зміщення глобальних пріоритетів у бік соціально-економічних цілей (охорони навколишнього середовища, здоров'я, безпеки), через більш відчутну соціальну потребу у матеріальних результатах та розширенні сфер інвестування в дослідження. Для того, щоб бути ефективними, програми нового покоління повинні розробити систему впровадження технологій, орієнтовану на ринкове використання і споживчий попит, тобто „знизу вгору”.

Партнерство держави з приватним сектором стає ключовим компонентом державної політики, яка характеризується:

- розстановкою пріоритетів у зв'язку з соціальними потребами суспільства;
- спрямованістю результатів досліджень на застосування та економічний ефект;
- координацією між основною метою – покращенням якості життя з іншими цілями технологічної політики;
- залучення всіх учасників інноваційного процесу, незалежно від їх статусу, розміру та місця в інноваційній системі.

Традиційно виділялися три стратегічних напрямки інноваційної політики:

Європейська політика в сфері R&D та інновацій (окрім Великобританії) традиційно будувалася на стратегії активного втручання держави у відповідну сферу. При здійсненні *стратегії активного втручання* держава визнає сферу досліджень і розробок та інноваційну діяльність головними і визначальними факторами економічного зростання і відіграє активну роль в організації і фінансуванні багатьох важливих програм і проектів, як-то фінансування освіти, надання значних пільг комерційним організаціям, що здійснюють власні R&D. Така стратегія реалізується у Франції, Німеччині, Австрії, Італії, Нідерландах і включає у себе законодавчо оформлені процедури індикативного планування, обрання пріоритетів національного соціально-економічного розвитку, механізми їх реалізації через цільові програми, державні закупівлі, інститути розвитку, спеціально створені організації, планування бюджету і державний сектор. Аналогічні системи діють у деяких країнах Південно-Східної Азії, Індії, Латинської Америки, Близького і Середнього Сходу, що успішно розвиваються. Складна, але доволі ефективна система планування діє у Китаї.

Інша *стратегія децентралізованого регулювання*, в якій на перше місце у сфері R&D та інновацій виходять приватні суб'єкти підприємництва і бізнесу, а держава намагається створити їм сприятливі правові, економічні та інші умови для цієї діяльності. Така стратегія застосовується у **політиці США і Великобританії**. У цих країнах цільопокладання пріоритетів соціально-економічного розвитку оформлюється у політичних документах, що, як правило, мають форму доповідей голів уряду. Реалізація пріоритетів здійснюється через цільові програми, державний

¹⁰⁴ OECD Science, Technology and Industry Outlook, 2004. – Paris, 2004. – 234 с.



бюджет і законодавство. І хоча формально цілісних індикативних планів може і не бути, їх замінює фактичний набір елементів планування.

Змішана стратегія використовується у країнах, в економіці яких значну частину складає державний сектор. У цьому випадку по відношенню до державних підприємств використовується стратегія активного втручання, а до решти суб'єктів господарювання – стратегія децентралізованого регулювання, як наприклад, відбувається у **Швеції**.

Зараз в умовах глобалізаційних викликів виснаження ресурсів, екологічних і соціальних проблем світового значення, посилення конкурентної боротьби за інноваційне лідерство Європи з країнами США, Японії, Китаю, таке стратегічне розмежування втрачає свою актуальність. Зараз **моделі партнерства у першій і у другій групі країн відрізняються хіба що послідовністю слів «державно-приватне»**. Так у першій групі в рамках партнерства все ж таки пріоритет віддається державі, а у другій – приватному сектору.

Батьківщиною **концесійної моделі ДПП** є Великобританія. На початку 90-х років у Великобританії уряд Джона Мейджора подав ініціативу приватного фінансування (PFI) – першу системну програму, спрямовану на стимулювання державно-приватного партнерства, яка з'явилася як результат стурбованості з приводу зростаючого державного боргу в стандартній моделі державних закупівель 80-х років. У західній практиці використання ДПП суттєво розширилося і стало своєрідною альтернативою приватизації важливих об'єктів, які є державною монополією у непривабливих з ринкових позицій галузях (освіти, оборони, охорони здоров'я, соціальної, інфраструктурної) з метою залучення приватних інвестицій. Держава, яка не мала фінансової можливості забезпечити розширене відтворення в цих галузях, передавало об'єкти в довгострокову оренду бізнесу, залишаючи за собою право контролю за його діяльністю.

Ця модель реалізується у Законі України «Про державно-приватне партнерство».

Поступово такі правовідносини почали розповсюджуватися на окремі масштабні проекти від надання послуг до сфери НДДКР та впровадження інновацій. За допомогою **моделі ДПП, що часто називають полуприватизацією (semi-privatization)** і розглядають як проміжну форму між державною та приватною власністю, у 80-х роках у США і країнах Західної Європи відбувається передача технологій із державного сектору в ринкове середовище, а ДПП починає розглядатися як інструмент державної інноваційної політики. Форми такого трансферу технологій, відомі практики розвинутих країн активно вивчалися наприкінці 90-х років українськими спеціалістами і *частково реалізувалися у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»*.

Нова модель ДПП у технологічній та інноваційній політиці починає формуватися з 80-х років ХХ ст. у США, коли з'являються Spin-off програми, що створюють належні умови для полегшення комерціалізації інновацій. Нова парадигма передбачає зрівняння участі державного і приватного сектору в федеральних програмах. Первинно ДПП застосовувалося до кооперації у технологічних програмах і до спільних підприємств, що впроваджувати технічні знання.

В 2003 році Національна Дослідна Рада США дає визначення *ДПП як кооперації R&D навколо промисловості, уряду і університетів, що відіграє інструментальну роль у впровадженні нових технологій на ринок. Партнерства сприяють національній місії у сфері охорони здоров'я, енергетики, навколишнього середовища, оборони і державних R&D, що здатні до комерціалізації*.

Розробник **сучасної концепції ДПП „Government as Entrepreneur”**¹⁰⁵ віце-голова Комісії з інновацій та конкурентної політики ЄЕК ООН Альберт Н. Лінк, чий дослідження активно використовуються Національним науковим фондом США, ОЕСР і Світовим банком, наголошує, що попри на те, що у дефініції «державно-приватне партнерство» слова «державне» і «приватне» стоять на першому місці, головний акцент повинен ставитися на «партнерстві»¹⁰⁶. *В умовах сучасної ринкової стратегії інноваційної політики концепція ДПП змінюється. Провідну роль в ній повинні відіграти приватний бізнес і підприємницька ініціатива. Змінюється і роль держави в інноваційних*

¹⁰⁵ Albert N. Link. Government as Entrepreneur. – N.-Y.: Oxford University Press, 2009. – 196 с.;

¹⁰⁶ Albert N. Link. Public/Private Partnerships Innovation Strategies and Policy Alternatives. – N.-Y.: Springer Science+Business Media, Inc., 2006. – p.2;



відносинах. Держава виступає у відносинах ДПП не як суб'єкт влади, а як рівноправний партнер, як підприємець, що готовий розділити ризики від інноваційної діяльності.

Бюро технічної політики США класифікує ДПП в залежності від характеру взаємовідносин з урядом на:

- 1) відносини, де держава є замовником досліджень;
- 2) відносини, де держава є рівноправним партнером.

Підвищення ролі держави у такій ринковій країні як США пов'язане з падінням ринку початку 90-х років та з національною програмою повернення позицій лідера у технологічному розвитку. Причому держава не втручається у розробки, що мають очевидну комерційну привабливість. Національна Дослідна Рада США визначила участь держави у таких напрямках як:

- дослідження і розробки у соціально-важливих напрямках, що потребують великих витрат;
- дослідження, що не мають ринкової привабливості;
- сприяння інноваціям, які є високоризиковими і потребують достатньо великого часу на отримання очікуваних прибутків.

Держава фактично знижує ризики інноваційної діяльності за рахунок їх розподілення між державою і підприємцями як партнерами.

Через вплив кредитної кризи на економіку, Великобританія теж визначила ключові напрямки втручання держави в інноваційну діяльність: Зелену економіку, Креативну економіку; сферу охорони здоров'я та біотехнології. Про це йдеться у звіті Сполученого Королівства за 2009 рік INNO-Policy Trend Chart.

Сучасну концепцію ДПП доцільно розглядати:

- як *ефективну модель* реалізації політики в сфері інновацій та R&D;
- як *відносини* формальні і неформальні між учасниками R&D процесів публічного сектору (національні та регіональні уряди і локальні органи) і приватного сектору (будь-які організаційно-правові форми, особливо спеціалізовані комерційні фірми);
- як *інституційне об'єднання* державних і/або приватних фінансових, інфраструктурних та дослідних ресурсів. Причому участь держави може бути головною, а може й ні.

До структури ДПП з врахуванням досвіду ЄС та держав-членів ЄС відноситься:

- сфера R&D та інновацій;
- виробнича база, що займається проблемами впровадження продуктових і процесних інновацій;
- фінансова інфраструктура для залучення приватного і державного капіталу;
- Start-app інфраструктура, та підтримка малого та середнього бізнесу;
- допомога в оформленні стратегічних партнерств та альянсів.

В огляді основних інструментів дослідницької політики країн ЄС в рамках Європейського дослідницького простору ERAWATCH¹⁰⁷ державно-приватне партнерство вивчається як ключовий фактор досягнення конкурентоспроможності. Державно-приватне співробітництво тим чи іншим чином присутнє у дослідницькій політиці всіх країн – учасниць ERA. Серед них потрібно виділити країни – члени ЄС, які використовували модель ДПП як ключову в інноваційній політиці за останні 10 років. Це такі країни як Франція, Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія та Швеція. Решта країн теж прийняли ряд документів, спрямованих на укріплення співтовариства між державним і приватним сектором. Окремо слід виділити інструменти політики ДПП в інноваційній сфері країн:

Франція

Співробітництво державних науково-дослідних установ і компаній розпочалося у Франції з кінця 1990-х років впродовж реформ 1997 року. У 1999 році був прийнятий **Закон про інноваційну діяльність і дослідження** № 99-587 від 12 липня 1999 р., метою якого було *налагодження*

¹⁰⁷ <http://cordis.europa.eu/erawatch/index.cfm?fuseaction=about.collaboration>;



господарського використання результатів досліджень, зв'язку з промисловим використанням і створення ефективних партнерських відносин між державними дослідними установами і компаніями.

Чотири основних ідеї Закону:

1. Запровадити мобільність досліджень з державного в приватний сектор;
2. Партнерство між державними дослідними центрами і компаніями;
3. Заложити фінансові основи такого партнерства;
4. Розробити правові основи партнерства.

Досягнення цілей Закону відбулося за рахунок наступних механізмів:

а) *дослідницької мобільності*. Так дослідник державної установи може бути залучений до створення компаній для використання власних результатів досліджень із зберіганням за ним протягом 6 років статусу державного службовця. По закінченні цього строку дослідник обирає або повернутися до державного сектору, або залишитися у компанії. Статус дослідника по відношенню до компанії визначається трьома можливими варіантами: 1) він стає партнером, володіючи пакетом акцій до 15%; 2) консультує компанію, витрачаючи на консалтинг не більше 20% свого часу; 3) стає менеджером компанії;

б) *створення інкубаторів* – стартового майданчика для нових технологічних компаній (бізнесів), які можуть бути засновані співробітником науково-дослідної установи і навіть студентами. Серед таких конкуруючих компаній проводився конкурс і переможець отримував фінансову допомогу.

в) *створення спеціальних служб промислової та комерційної активності (SAICs)*. Ці служби допомагали впровадженню результатів наукових досліджень у господарський обіг і виробництво. Надавали кваліфіковану допомогу у бухгалтерському обліку та оподаткуванні, патентному забезпеченні та розподілі прав інтелектуальної власності.

У 2003 році новий уряд Франції продовжує реформи у інноваційній сфері, приймаючи **Інноваційний план** – офіційний урядовий документ (Wight paper), розробником якого виступили Міністерство досліджень і Міністерство промисловості. *Інноваційний план поставив задачі удосконалення системи державного управління дослідженнями та спрощення адміністративної організації з метою ефективної координації різних типів інститутів, університетів та державних дослідницьких лабораторій та укріплення відносин між державними науково-дослідними організаціями і компаніями на основі стратегічного і міцного союзу.*

У 2005 році був прийнятий **Пакт про дослідження**, який закріпив основні задачі системи досліджень і дій уряду в сфері наукових досліджень. Пакт був підготовленим Міністерством освіти, вищої освіти і наукових досліджень з метою сприяння передачі знань від наукових досліджень до інновацій, укріпленню державних досліджень та посиленню конкуренції у цій сфері. *Розвиток форм ДПП увійшов то політичних пріоритетів даного Пакту.*

Наступним кроком щодо реформування дослідної системи Франції позначився **Закон про наукові дослідження 2006 р.**, відповідно до якого були визначені стратегічні підходи до 2010 року та з метою їх реалізації створені Вища Рада з науки і техніки (NCST) та посилені повноваження Національного Агентства по дослідженням (NAR). Закон передбачав нові інструменти підтримки співробітництва між вузами та науково-дослідними установами. *Так закон передбачав створення Центрів досліджень у сфері освіти, науково-дослідній сфері із залученням науково-дослідних організацій та установ, вузів як державних так і приватних, включаючи медичні заклади, академічні центри боротьби проти раку, установи культури, що можуть прийняти рішень про консолідацію всієї або частини їх діяльності, ресурсів для реалізації проектів за угодою між учасниками. Як партнери можуть бути залучені підприємства, місцеві органи влади та асоціації. Центри створюються у формі некомерційної юридичної особи приватного права.*

У 2007 році відбувається чергова реформа у системі вищої освіти, що полягає у автономізації вузів. Відповідно до **Закону про реформу університетів** від 10.08.2007 р. 60% вузів отримали автономний статус.

У вересні 2008 створюється **Стратегія наукових досліджень та інноваційної політики на 2008 – 2012 рр.**, для реалізації якої з представників державної і приватної сфери досліджень засновується Керівний комітет щодо національних досліджень та інноваційної стратегії.

У 2008 році уряд Франції об'явив про „**План Кампус**”, який направлений на підйом десяти університетських конкурентоспроможних кластерів. Проект повинен відповідати таким умовам:

- *включати співробітництво між державним та приватним сектором щодо інвестицій та управління нерухомістю;*
- *передбачати оновлення та модернізацію нерухомості;*
- *бути пов'язаним з освітою та науковими очікуваннями;*
- *розвивати студентське містечко;*
- *відповідати місцевій ситуації.*

У 2005 році створюється **Агентство з інновації OSEO** з Національного агентства з інноваційної привабливості досліджень (ANVAR), яке було створене у 1979 для безоплатної цільової допомоги для малих і середніх підприємств з інноваційними технологіями у партнерстві з бізнес-янгелами та приватними інвесторами, і банка розвитку середніх та малих підприємств (BDPME), який в свою чергу виник у 1996 році в результаті злиття CERME (фінансової установи для кредитування малих та середніх підприємств) та SOFARIS (Французького товариства страхування ризиків, та гарантування фінансування банків і капіталу малих та середніх підприємств).

OSEO на початку створювалося як державна установа з публічним статусом, але щодо Закону про банківське та фінансове регулювання 2010 року він перетворюється на акціонерне товариство приватного права, яке складається з холдингу та дочірніх компаній, 50% капіталу якого належить державі. **OSEO типовий приклад державно-приватного партнерства**, який діє за трьома напрямками:

- **OSEO інновацій** (акціонерне товариство), колишній ANVAR (100% належить OSEO);
- **OSEO фінансування** (AT), колишній BDPME (53,35% належить OSEO);
- **OSEO гарантія** (AT) колишній SOFARIS (60% належить OSEO, 40% банкам і страховим компаніям).

Австрія

В 1990-х роках відсутність зв'язку між наукою і промисловістю було визначено головною проблемою австрійської інноваційної системи. Укріплення зв'язків всередині НІС стало основним напрямком інноваційної політики, а ДПП – основним інструментом політики. Питання державно-приватного співтовариства були неодноразово включені в стратегічні урядові документи і політичні програми. Найбільш впливовими і помітними з точки зору бюджетного фінансування стали програми із створення так званих Центрів компетенції, які сприяли довгостроковому стратегічному партнерству в сфері R&D між компаніями і дослідними інститутами.

Серед них слід виділити **програми К-плюс і К-ind/K-net**. Програма К-плюс передбачала створення і просування центрів компетенції для покращення взаємодії між діловими колами та дослідницькою сферою з питань передачі ділового досвіду конкуренції на міжнародному рівні. Програма К-ind/K-net була спрямована на створення промислових центрів компетенції і мережі установ для проведення досліджень і передачі технологій під управлінням промислових компаній і консорціумів. Ця програма передбачала швидкі економічні заходи комерціалізації результатів R&D в продукти і услуги. К-ind підтримувала створення спільних центрів на базі підприємств та науково-дослідних установ. К-net підтримувала створення промислових кластерів, тобто географічних осередків досліджень за спільною тематикою.

У 2007 естафету програм попередників прийняла **програма COMET** (Центрів компетенції з досконалих технологій), що стала найбільш впливовою в історії державно-приватного партнерства Австрії. Ця програма фінансується спільно Федеральним міністерством транспорту, інновацій і технологій (BMVIT) і Федеральним міністерством економіки, сім'ї та молоді (BMWFJ) через Агентство сприяння дослідженням (FFG), австрійськими провінціями і приватним сектором та науковими партнерами. Програма передбачає можливість створення ДПП у формі великих (K2) і середніх та малих спільних підприємств (K1) та без інституціоналізації (K), що частково



фінансуються (K2 60% фінансування протягом 10 років, K1 – 55% протягом 7 років, K – 50% протягом 3-5 років).

Як приклад ДПП слід навести **програму Асоціації з досліджень Крістіана Доплера**, яка підтримує створення тимчасових CD лабораторій в університетах, які працюють над орієнтацією на застосовність фундаментальних досліджень. Програма має такі умови:

- лабораторія створюється при умові підтримки хоча б однієї галузі партнера;
- промисловий партнер вкладає 50% в бюджет лабораторії в грошовій формі, решта 50% фінансується державою в основному Федеральним міністерством економіки, сім'ї та молоді через Асоціацію;
- строк дії лабораторії обмежений до 7 років;
- промисловість приймає активну участь в керівництві лабораторією;
- процес відбору надає великої уваги науковій компетенції та перспективності завідуючих лабораторією.

Схема підтримки була введена в 1989 році, з того часу було створено біля 65 лабораторій, більш ніж 50 працюють понині.

Аналогічним чином діє механізм ДПП **Товариства Людвіга Больцмана**, яке фінансує наукові дослідження в медицині, сфері соціальних, культурних і гуманітарних наук, об'єднуючи дослідників і партнерів з практики. Товариство діє як зареєстроване об'єднання, що виконує по-суті дві функції: 1) узгодження стратегії, бюджетів, а також спільного управління; 2) створення організацій, що діють на базі окремих інститутів як товариства з обмеженою відповідальністю.

Бельгія

За даними обстеження нововведень Співтовариства 2006 року за період (2004 – 2006 рр.) 35% всіх підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність є тією чи іншою формою партнерства в інноваційній діяльності (це більше, ніж в середньому по ЄС – 25,5%). В основному це партнерства за участю приватного сектору, рідше – університетами і вузами (13,7%), а також урядовими та державними науково-дослідними інститутами (9,1%).

У всіх трьох регіонах Бельгії існує різномірний набір заходів ДПП. Він включає в себе фінансування забезпечення послуг з трансферу у вузах, фінансування інкубаторів, наукових центрів за участю університетів і ділових кіл; полюсів компетенції і різних програм підтримки в мережі. Так, **Декрет з R&D та інноваційної діяльності Валлонії 2008 року** сприяє створенню партнерських відносин між учасниками досліджень і підприємствами, що здійснюються у співтоваристві (конкурентоспроможному полюсі) і пропонує в цьому випадку можливість вибору між субсидуванням або відшкодуванням витрат діяльності на досвідно-конструкторські розробки.

Типовим прикладом реалізації ДПП є **програма СТАРТ**, що запущена в 2008 році в Валлонії, яка фінансується на одну третину з коштів, що є у розпорядженні університетів, на одну третину – з приватного сектору (підприємств, приватних осіб, фондів), на одну третину з регіонального бюджету Валлонії.

Швеція

В Білій книзі 2004 р. «Стратегія зростання за рахунок оновлення» було піднято питання налагодження відносин між наукою і промисловістю як запорука ефективності інноваційної системи. В урядовому законопроекті «Дослідження для кращого життя» 2005 р. передбачав ряд ініціатив, спрямованих на покращення передачі знань між науковими установами і промисловістю. Запропоновані інструменти включали створення холдингових компаній в університетах, спільні R&D програми і фінансування галузевих інститутів розвиваються в новому **законопроекті «Підтримка для досліджень та інновацій»** 2008 року. Крім того, законопроектом передбачено фінансування інфраструктури комерціалізації розробок і створення «офісів інновацій» аналогічно центрам компетенції.

Програма створення VINN Excellence центрів компетенції була створена в 2005 р. Шведським урядовим Агентством з інноваційних систем (VINNOVA) як програма підтримки співтовариства між



приватним і державними секторами, університетами, науково-дослідними інститутами та іншими організаціями, що займаються дослідженнями.

Участь приватних компаній означає, що дослідження, спрямовані на проблемні галузі, в яких заінтересовані як наука так і промисловість, і результати яких принесуть користь для бізнесу. Це дозволить створити на базі нових знань і технологій нову продукцію, процеси та послуги. Центри компетенції передбачають дві основні мети:

- підвищення продуктивності академічних досліджень шляхом активного залучення приватних компаній і дослідних груп до спільних досліджень;
- сприяння впровадженню і впровадження нових технологій у шведську промисловість.

3. Механізми державно-правового партнерства у проведенні досліджень та розробок та інноваційної діяльності

На основі аналізу європейського та міжнародного досвіду запровадження ДПП в інноваційній сфері є можливим зробити такі узагальнення:

1. Державно-приватне партнерство можна розглядати як:
 - модель реалізації стратегії і політики в галузі R&D та інновацій;
 - відносини між державою та приватним сектором, які будуються на основі рівності сторін та розподілу ризиків від результатів R&D та інновацій;
 - організаційно-інституціональну основу співробітництва держави та приватних суб'єктів у сфері R&D та інновацій.
2. В залежності від рівню ДПП державно-правове партнерство розподіляється на партнерство::
 - **на стратегічному рівні** (партнерства для вироблення стратегії і політики в галузі R&D та інновацій із врахуванням приватних і публічних інтересів) на кшталт французького Керівного комітету щодо національних досліджень та інноваційної стратегії, який створено з представників державної і приватної сфери;
 - **на рівні науки** – некомерційні партнерства *спеціальні служби*, що будуть оцінювати інноваційну спроможність (ринкову орієнтованість) результатів наукових досліджень, кваліфікувати об'єкти інновацій, надавати допомогу у бухгалтерському обліку та оподаткуванні, патентному забезпеченні та оформленні прав інтелектуальної власності (на кшталт французьких SAICs та Центрів досліджень, шведських Центрів компетенції VINNOVA);
 - **на рівні впровадження у виробництво** – комерційні партнерства на базі університетів, науково-дослідних установ з метою інноваційної діяльності, тобто комерціалізації розробок, в які державні наукові установи входять правами інтелектуальної власності, а приватні інвестори фінансовими внесками. Такі партнерства були запроваджені австрійськими програмами K-ind/K-net та COMET (Центри компетенції з досконалих технологій), бельгійською програмою СТАРТ.
 - **на рівні фінансування**: венчурні та інші фонди спільного державно-приватного (як приклад можна навести французький OSEO, який створено у організаційно-правовій формі акціонерне товариство приватного права і складається з холдингу та дочірніх компаній, 50% капіталу якого належить державі) та програми спільного фінансування (австрійські програми спільного фінансування Асоціації з досліджень Крістіана Доплера за якою промисловий партнер вкладає 50%, решта 50% фінансується державою в основному Федеральним міністерством економіки, сім'ї та молоді через Асоціацію та аналогічна Товариства Людвіга Больцмана);
 - **на рівні кластеру** (створення інноваційних полісів, парків, центрів) активно запроваджується у Франції, Австрії, Німеччині, Великобританії, Італії, Бельгії скандинавських країнах на базі університетів та інших наукових та освітніх центрів;
 - **на рівні старт-ап допомоги**: бізнес інкубатори, венчурні механізми (активно запроваджується у Франції, Великобританії);
 - **міжнародний рівень** - стратегічні та міжнародні партнерства (ініціатива Європейського інноваційного партнерства).



3. За ініціативою створення:
 - **за ініціативою бізнесу** у комерційно привабливих сферах;
 - **за ініціативою держави** у сфері фундаментальних досліджень та стратегічно важливих, критичних напрямках розвитку.
4. За формою функціонування:
 - **інституціональні партнерства** (партнерства у вигляді об'єднань підприємств, холдингів, корпоративних партнерств (господарських товариств);
 - **договірні партнерства** без інституціоналізації.
5. В залежності від мети вони розподіляються на **комерційні та некомерційні**;
6. В залежності від спрямованості – на **функціональні та територіальні**.



Пропозиції щодо змін та доповнень законодавства у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності¹⁰⁸

1. Пряме бюджетне фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності

№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1.	Ввести Положення про кодифікацію видатків програмної класифікації бюджету, передбачивши єдиний наскрізний розподіл кодів видатків за видами робіт, що фінансуються (безвідносно до переліку видатків конкретних відомств-розподільників коштів)	Бюджетний кодекс України, закон N 2456-VI від 8.07.2010 р., підготовка проекту постанови Кабінету Міністрів України	
2.	Переглянути кількісні орієнтири щодо обсягів бюджетного фінансування науково-технічної діяльності попередньо визначивши та нормативно оформивши порядок їх розрахунку	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1977-XII від 13.12.1991 р.	
3.	Вдосконалити класифікацію бюджетного фінансування науково-технічної діяльності, доповнивши існуючу систему каналів бюджетної підтримки в аспектах напрямів (об'єктів) підтримки та механізмів здійснення останньої	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1977-XII від 13.12.1991 р.	
4.	Вдосконалити положення щодо інструментів бюджетного фінансування через оформлення змісту та цілей посівного та предконкурентного фінансування науково-технічної діяльності (наприклад замість непрацюючої статті про Державний інноваційний фонд)	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1977-XII від 13.12.1991 р.	досвід Франції та Фінляндії
5.	Ввести Положення про інституціональне, грантове та цільове фінансування науково-	новий акт Кабінету Міністрів	

¹⁰⁸ У колонці Інформація щодо використання досвіду зазначається, які країни мають відповідний досвід підтримки інноваційної діяльності. Більш детально досвід держав-членів ЄС та інших країн у сфері інноваційної діяльності наведений у Додатку 19 «Законодавче регулювання прямого фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності».

У випадку відсутності посилань на досвід іноземних країн – наведені пропозиції стосуються практики та умов України.

	технічної діяльності	України	
6.	Створити Фонд сприяння розвитку малих підприємств в інноваційній сфері для фінансування інноваційних проектів на їх початкових стадіях	новий Закон України	досвід Франції, Німеччини, Фінляндії, Ізраїлю тощо
7.	Ввести положення щодо використання бюджетних коштів в програмах і проектах приватно - державного партнерства для «start-up» компаній (попередньо надавши їм визначення)	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р.	досвід Франції, Німеччини, Фінляндії, Ізраїлю та ін.
8.	Розробити Положення про сумісне державно-приватне фінансування та співвиконання наукових, науково-технічних та інноваційних проектів	новий акт Кабінету Міністрів України	
9.	Внести науково-технічну та інноваційну діяльності до змісту статті 4 «Сфери застосування державно-приватного партнерства»	Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 01.07.2010 р.	
10.	Зняти протиріччя в положенні про порядок розроблення та реалізації державних цільових програм, де замовником та виконавцем програми може виступати один і той же орган виконавчої влади, та врахування цієї зміни у порядку обліку програм.	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку розроблення та виконання державних цільових програм» №106 від 31.01.2007 р., Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження порядку обліку державних цільових програм» №250 від 31.07.2007 р.	
11.	Переглянути на предмет зменшення ставок зборів за дії, пов'язані з охороною прав на винаходи та корисні моделі, що сплачуються юридичними особами	Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку	

		сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності» № 1148 від 19.09.2007 р.	
12.	Вдосконалити статистичне відображення Платіжно-технологічного балансу країни в частині врахування як кількості операцій, так і їх обсягів за країнами світу шляхом введення регулярного статистичного спостереження	новий акт Державної статистичної служби України	
13.	Вдосконалити статистичне відображення науково-технічних робіт та інноваційних проектів, фінансування яких здійснюється за рахунок Державного бюджету, в тому числі – з виділенням тих, що здійснюються на умовах спільного фінансування з недержавними інвесторами	новий акт Державної статистичної служби України	

2. Визначення та реалізація пріоритетів інноваційного та технологічного розвитку, досліджень та розробок, прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку

№ /№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1	2		3
1.	Запровадити ієрархічну структуру пріоритетів, аналогічно Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Вточнити пріоритетні напрями розвитку науки і техніки з урахуванням результатів прогнозно-аналітичних досліджень	Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» № 2623-III від 11.07.2001 р.	досвід Великобританії, Франції, ФРН тощо
2.	Передбачити законодавче закріплення порядку формування державних інноваційних програм як головного механізму реалізації інноваційних пріоритетів з фінансуванням державою певної частки витрат на реалізацію таких програм	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р., Закон України «Про пріоритетні напрями	

		інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV від 16.01.2003 р.	
3.	Вточнити пріоритетні напрями інноваційної діяльності з урахуванням результатів прогнозно-аналітичних досліджень та світових тенденцій розвитку технологій.	Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” № 433-IV від 16.01.2003 р.	
4.	Розробити доповнення до Закону України “Про інноваційну діяльність ” щодо закріплення механізмів державного стимулювання інноваційної діяльності, пов’язані з інноваційними пріоритетами	Закон України “Про інноваційну діяльність ” № 40-IV вад 04.07.2002 р.	практика України, досвід Іспанії, Чехії, Польщі
5.	Розробити доповнення до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» щодо ув’язку прогнозів соціально-економічного розвитку з науково-технологічним та інноваційним розвитком і прогнозами розвитку науки і технологій, а також механізмів та порядку залучення наукової спільноти до проведення форсайтних досліджень	Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602 – III від 23 березня 2000 року	
6.	Збільшити обсяги фінансування державних науково-технічних програм, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки (до 5% у 2012 р.; до 15% у 2013 р)	Закон України про державний бюджет України	досвід Польщі, Чехії, Угорщини, Іспанії, ФРН
7.	Передбачити визначення у Законі України про державний бюджет України сум коштів, які виділяються для реалізації кожного з затверджених державою пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки і пріоритетних напрямів інноваційної діяльності	Бюджетний кодекс України, закон N 2456-VI від 8.07.2010 р., Закон України про державний бюджет України	— —
8.	Ввести практику перепідготовки кадрів апарату управління міністерств і відомств щодо основних принципів стратегічного управління, інноваційного менеджменту, а також можливостей програмно-цільового підходу	підготовка постанови Кабінету Міністрів України	

3. Правовий статус суб'єктів інноваційної системи

№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1.	Надати більш чітке визначення поняття «національна інноваційна система», її структурних елементів, визначити різновиди та особливості інноваційних відносин, чітко визначити, хто є суб'єктами НІС (учасниками інноваційних відносин) та їх правовий статус.	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р., Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» № 680-р від 17.06.2009 р.	
2.	<p>Чітко визначити природу, організаційно-правові форми, статус, мету створення технопарків, наукових парків, бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, інших типів інноваційних структур, подолавши таким чином неузгодженості та протиріччя, що містяться у чинному законодавстві.</p> <p>В Україні не приділено достатньої уваги законодавця таким структурам як бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, технополісам. Не достатньо розвинута організація діяльності технопарків за територіальним принципом (коли технопарк є не юридичною особою чи об'єднанням таких осіб, а є території зі спеціальним режимом діяльності).</p> <p>Законодавчо закріпити механізми державного стимулювання діяльності бізнес-інкубаторів, технопарків, наукових парків, технополісів тощо.</p>	ГК України, ЗУ «Про інноваційну діяльність», ЗУ «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», ЗУ «Про вільні економічні зони», ЗУ «Про наукові парки», ЗУ «Про науковий парк «Київська політехніка», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» № 549 від 22.05.1996 р., Розпорядження Кабінету	досвід Франції, Фінляндії, Нідерландів, практика України

		Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» № 680-р від 17.06.2009 р.	
3.	Надати чіткі визначення таким поняттям як «інновації», «інноваційний продукт», «інноваційна продукція», визначити їх кваліфікаційні критерії, надати їх класифікацію, визначити як вони співвідносяться з ОПІВ	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р.	
4.	Якщо законодавець дійде висновку, що така форма функціонування технопарку як група осіб, що діють на підставі договору про спільну діяльність, є доцільною, то слід усунути наступні прогалини: чітко закріпити правові підстави можливого припинення діяльності технопарку та його ліквідації, а також самої процедури ліквідації технопарку; визначити правові наслідки припинення дії договору про спільну діяльність, якщо такий юридичний факт настане до закінчення строку виконання зареєстрованого проекту технопарку; слід визначити питання пов'язані з відповідальністю учасників технологічного парку за зобов'язаннями по виконанню проекту технологічного парку; визначити питання розподілу прав на ОПІВ та інноваційні продукти між учасниками технопарку	Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» N 991-XIV від 16.07.1999 р., постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» № 549 від 22.05.1996 р.	
5.	Визначити, якою правоздатністю наділені технопарки, кому надано спеціальний режим інноваційної діяльності –технопарку чи проекту технопарку	Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» N 991-XIV від 16.07.1999 р. , Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування	

		технопарків та інноваційних структур інших типів» № 549 від 22.05.1996 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про нормативно-правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» N 2311 від 17 грудня 1999 р.	
6.	Усунути неузгодженості щодо порядку реєстрації технопарку (щодо того, що підставою для державної реєстрації технологічного парку є включення його до переліку технопарків, що наведений у преамбулі Закону, з іншого боку відповідні Закон і Постанова КМУ зазначають, що реєстрація здійснюється центральним органом виконавчої влади з питань науки (згідно постанови Кабінету Міністрів України це Міносвіти) за поданням Комісії з організації діяльності технологічних, яка проводить експертизу відповідних документів технопарку)	Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» № 549 від 22.05.1996 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» № 549 від 22.05.1996 р.	
7.	Слід усунути протиріччя, яке полягає в наступному. Користування умовами спеціального режиму при реалізації інноваційних проектів обмежено для технопарку 15-річним терміном. Однак при цьому свідоцтво про реєстрацію проекту технопарку, який є підставою запровадження спеціального режиму, чинне на протязі строку реалізації проекту технопарку, але не більше 5 років. Слід відзначити, що	Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» №	

	вищезгаданим Законом України не передбачена можливість продовження дії свідоцтва або отримання нового у разі, якщо реальний строк виконання проекту перевищує п'ятирічний термін, а термін діяльності технопарку ще не вичерпаний	549 від 22.05.1996 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про нормативно-правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» N 2311 від 17 грудня 1999 р.	
8.	Слід визначити правовий статус суб'єктів, що причетні до реалізації проекту технопарку, таких як співвиконавці та виробники продукції. Слід визначити правові підстави їх участі у проекті технологічного парку	Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» № 549 від 22.05.1996 р.	

4. Формування та реалізації державних цільових наукових і науково-технічних програм

№ /№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1	2	3	4
1.	До Закону необхідно включити статті, характерні для базових законів, зокрема, «Визначення термінів», «Основні принципи формування і виконання державних цільових програм». У визначенні ДЦП (ст. 1) варто підсилити стратегічні аспекти цього документу, його спрямованість на досягнення конкретних кінцевих цілей	Закон України «Про державні цільові програми» N 1621-IV від 18.03.2004 р.	

2.	В класифікацію ДЦП за спрямованістю слід ввести інноваційні програми, передбачені Законом України «Про інноваційну діяльність».		
3.	Слід в Закон ввести статті щодо конкурсного відбору виконавців завдань і заходів ДЦП, мети, змісту і механізму обов'язкової комплексної експертизи проектів ДЦП. В коло ініціаторів ДЦП (ст. 6) варто включити галузеві академії наук, підприємства, об'єднання, наукові організації, окремих громадян, позаяк в чинній редакції ст. 6 порушуються їх конституційні права.		
4.	Закон необхідно доповнити статтями: «Державна статистична звітність щодо ДЦП» та «Повноваження центрального органу виконавчої влади з питань статистики у сфері реалізації ДЦП».		
5.	З метою посилення ролі і відповідальності державних замовників за виконання ДЦП, підвищення оперативності коригування програм, варто доручити замовникам внесення часткових змін до програм щодо уточнення окремих показників і заходів, строків їх виконання і переліку виконавців(Ст.12).		
6.			
7.			

9.	В «Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» необхідно відобразити чіткі механізми експертизи, конкурсного відбору завдань і виконавців, організації виконання і моніторингу та фінансування ДЦП і ДЦНТП ¹⁰⁹ .	Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про державну наукову і науково-технічну програму” №796 від 10.10.1995р.	
10.	Варто в спеціальному пункті передбачити організаційну структуру управління ДЦП, яка повинна функціонувати згідно з основними засадами програмно-цільового управління. Крім керівника програми і координаційної ради (яка чомусь утворюється лише в «разі необхідності») до згаданої оргструктури повинен входити головний розробник ДЦП (головна наукова організація) і робоча група при координаційній раді (або дирекція програми в разі крупних інноваційних програм). Органи управління програмою повинні призначатись зразу після прийняття рішення про її розроблення. Це дозволить істотно підвищити організаційний рівень і контроль за формуванням ДЦП.		
	В «Порядку» слід передбачити періодичність, терміни і процедуру державної статистичної звітності щодо виконання ДЦП, яка б забезпечувала ефективний контроль і аналіз результатів виконання програм і ефективності використання державних коштів на їх реалізацію.		
	Необхідно розкрити механізм включення завдань ДЦП, виконання яких передбачено у бюджетному році, до паспортів бюджетних програм, до складу яких згідно із Бюджетним кодексом повинні входити завдання ДЦП.		
11.	Слід конкретизувати механізм державної експертизи проектів ДЦП, зокрема комплексної державної експертизи.		
	В перелік додатків до «Порядку » варто включити форми: 1. «Пропозиції щодо включення завдання ДЦП до проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України». 2. «Заявка на асигнування з державного бюджету для фінансування виконання ДЦП і		

¹⁰⁹ Після прийняття змін та доповнень до Закону України “Про державні цільові програми” постанови Кабінету Міністрів України щодо Порядку розроблення та виконання державних цільових програм



12.	<p>включення її завдань у бюджетному році до паспорту бюджетної програми».</p> <p>В додатку 2 до «Порядку »необхідно передбачити виконавців завдань і заходів ДЦП з метою посилення і конкретизації контролю за реалізацією ДЦП.</p> <p>Привести Положення про державну наукову і науково-технічну програму у відповідність із скоригованими Законом України “Про державні цільові програми” та Порядком розроблення та виконання державних цільових програм</p>		
13.			
14.			
15.			
16.			



17.	Закон України “Про державні цільові програми” доповнити статтею “Органи управління програмою”, в якій передбачити основні функції, повноваження і права керівника програми, науково-технічної ради і головної наукової організації програми	Закон України “Про державні цільові програми” № 1621-IV від 18.03.2004р.	В країнах ЄС управління програмою є ключовим критерієм для прийняття рішення щодо її державного фінансування. Постановление Правительства РФ «Об утверждении Положения о разработке, утверждении и реализации ведомственных целевых программ» № 239 от 19.04.2005 г.
18.	У Законі України “Про державні цільові програми” доповнити статтю 15 “Джерела фінансування державних цільових програм” положенням щодо відкриття державного фінансування програми лише після укладення державним замовником угод про наміри з виконавцями та приватними інвесторами про спів- фінансування завдань і заходів програми	Закон України “Про державні цільові програми” №1621-IV від 18.03.2004р.	в багатьох країнах ЄС спільне фінансування з приватним сектором часто є необхідною умовою для фінансування програми з державного бюджету Порядок разработки и реализации федеральных

			целевых программ и межгосударственных целевых программ, в осуществлении которых участвует Российская Федерация, постановление Правительства РФ № 594 от 26.06.1995 г.
19.	Доповнити Порядок розроблення та виконання державних цільових програм положенням про спрямування коштів державного бюджету у розмірі 3-4% від загального обсягу фінансування завдань і заходів з досліджень і розробок в рамках програми на фінансування робіт з організації управління програмою ¹¹⁰	постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007р. №106 “Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових	

¹¹⁰ Після прийняття змін та доповнень до Закону України “Про державні цільові програми”.



		програм”	
20.	Доповнити “Порядок” положеннями про моніторинг, експертні перевірки та оцінку програм ¹¹¹	- ‘ -	досвід Європейської комісії щодо виконання програм фінансування за рахунок структурних фондів, досвід Данії, Великобританії, Франції, Швеції тощо.

5. Національна інноваційна системи та питання правового забезпечення її функціонування

1.1. Пропозиції до законодавства з врахуванням досвіду України

№ /№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1	2		3
1.	Доповнити Господарський кодекс України ст. 328-1 та Закон України «Про інноваційну діяльність» ст. 3-1 «Національна інноваційна система» наступного змісту: «Національна інноваційна система становить собою комплекс економічно, організаційно та юридично взаємодіючих суб’єктів наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, інші підприємства, установи, організації, які здійснюють, забезпечують та/або сприяють проведенню наукових досліджень, розробленню, комерціалізації та практичному застосуванню (в реальному секторі економіки) результатів	Господарський кодекс України, закон № 435-IV від 16.01.2003 р.	

¹¹¹ Після прийняття змін та доповнень до Закону України “Про державні цільові ”програми”.

	<p>інтелектуальної діяльності та інноваційних об'єктів в межах національних кордонів.</p> <p>Національна інноваційна система об'єднує регіональні інноваційні системи, які утворилися або створюються у межах однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць та функціонування яких має на меті стимулювання проведення наукових досліджень, використання наукового потенціалу та знань, перш за все, в реальному секторі економіки, активізацію інноваційної діяльності суб'єктів господарювання на відповідній території та забезпечення економічного розвитку відповідної (-их) адміністративно-територіальної (-их) одиниці (одиниць) на основі впровадження (реалізації) результатів інтелектуальної діяльності та інноваційних об'єктів.</p> <p>Національна інноваційна система складається з:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) підсистеми науки, в межах якої відбувається генерація нових ідей, розроблення нововведень та яку утворюють суб'єкти наукової діяльності; 2) підсистеми технічного забезпечення (виробництва) інноваційних продуктів, яку утворюють суб'єкти інноваційної діяльності, діяльність яких спрямовано на доведення результатів наукової та науково-технічної діяльності до придатного для впровадження й комерціалізації стану, – інноваційних продуктів; 3) інноваційно-впроваджуваної (виробничої) підсистеми, яку утворюють суб'єкти господарювання, що впроваджують (реалізують) інноваційні продукти у власному виробництві та/або господарській діяльності та випускають нову та/або інноваційномістку продукцію (роботи, послуги); 4) підсистема інфраструктури національної інноваційної системи (інноваційної інфраструктури), яку утворюють суб'єкти господарювання та інші особи, діяльність яких спрямовано на забезпечення або сприяння реалізації інноваційних проєктів, забезпечення ефективного здійснення інноваційної діяльності й впровадження інновацій. <p>Метою функціонування інфраструктури національної інноваційної системи є створення умов для ефективної взаємодії між наукою та виробництвом, поєднання реального попиту на нову, суттєво удосконалену продукцію, процеси (технології), нові/суттєво удосконалені роботи (послуги), нове /суттєво удосконалене виробництво з відповідними пропозиціями.</p> <p>Однією із складових інноваційної інфраструктури є підсистема інноваційного посередництва, яку утворюють суб'єкти господарювання, діяльність яких спрямовано на поєднання попиту та пропозиції на нові розробки, інноваційні продукти забезпечення просування розробок від їх розробників до суб'єктів господарювання, які впроваджують (реалізують) інноваційні продукти у власному виробництві чи власній господарській діяльності.</p> <p>При функціонуванні національної інноваційної системи складаються відносини між суб'єктами господарювання – її учасниками, а також між ними та іншими суб'єктами, в тому числі фізичними особами, щодо різних об'єктів у зв'язку із розробленням, створенням, впровадженням та оборотом інноваційних продуктів з метою забезпечення реалізації останніх як інновацій.</p>		
--	--	--	--

6. Правовий статус державних установ, що працюють в науково-дослідній та інноваційній сферах

№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1.	<p>Створити дієвий механізм, який би забезпечував реальну можливість державних наукових установ та ВНЗ формувати статутний капітал юридичних осіб / їх об'єднань не лише за рахунок майнових прав/нематеріальних активів (майнових прав на ОПВ), але й іншого майна.</p> <p>В розрізі цього доцільним є використання досвіду Швеції, де уряд надає державним науковим організаціям та ВНЗ кошти для формування статутного капіталу холдингових компаній.</p> <p>Таким чином, можна передбачити різноманітні процедури, коли ВНЗ чи державна наукова установа могла б звертатися до відповідних розпорядників бюджетних коштів чи до спеціально створених з такою метою державних фондів тощо за отримання грошових коштів чи інших видів майна для формування статутних капіталів юридичних осіб/їх об'єднань.</p> <p>Або дозволити направляти позабюджетні кошти ВНЗ та державних наукових установ для вищезазначених цілей.</p> <p>Якщо ж держава зупиниться на самому економному варіанті для неї – внесення саме майнових прав ІВ на ОПВ, то слід усунути всі ті прогалини та колізії, що зараз перешкоджають внесенню вказаних прав до статутного капіталу юридичних осіб/їх об'єднань.</p>	<p>Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III, Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 р. № 185-V,</p> <p>Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» від 07.02.2002 р. № 3065-III,</p> <p>Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» від 05.09.1996 р. N 1074, Бюджетний кодекс України, закон № 2456-VI від 08.07.2010 р.,</p> <p>Податковий кодекс України, закон № 2755-VI від 02.12.2010 р., Господарський кодекс</p>	досвід Швеції, ФРН, Великобританії, Данії тощо

		України від 16.01.2003 р. № 436-IV	
2.	<p>Вирішити питання як повинні розподілятися майнові права інтелектуальної власності на ОПІВ/ інноваційний продукт (інноваційну продукцію), створені за державні кошти.</p> <p>Як показує досвід європейських країн самим ефективним способом є залишення вказаних прав за організацією-виконавцем відповідних НДДКТР.</p> <p>При цьому слід забезпечити виплату відповідної винагороди творцеві ОПІВ.</p> <p>Також для забезпечення інтересів держави можна залишити права на ОПІВ у певних сферах (ОПІВ воєнного призначення тощо).</p> <p>В будь-якому випадку слід при вирішенні цього питання слід забезпечити баланс інтересів держави, організації – виконавця НДДКТР та творця ОПІВ.</p>	<p>Цивільний кодекс України, закон від 16.01.2003 р. № 435-IV, Господарський кодекс України, закон від 16.01.2003 р. № 436-IV,</p> <p>Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-XII, Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI,</p> <p>Закон України «Про науковий парк "Київська політехніка"» від 22.12.2006 р. № 523-V, Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV, Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. № 991-XIV</p>	досвід Німеччини, Франції, Данії, Австрії
3.	<p>Слід розглянути можливість покладення обов'язку комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, створені за бюджетні кошти на суб'єкта майнових прав. Однак при цьому повинні бути визначені реальні механізми здійснення такої комерціалізації та законодавчо закріплені різноманітні стимули комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності</p>	<p>Бюджетний кодекс України, закон № 2456-VI від 08.07.2010 р., Податковий кодекс України, закон № 2755-VI від 02.12.2010 р., Закон</p>	досвід Ірландії, Німеччини, Франції, Нідерландів

		України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-XII	
4.	Переглянути доцільність існування положення про те, що наукові установи та ВНЗ можуть формувати статутний капітал підприємств/наукового парку лише шляхом внесення майнових прав чи нематеріальних активів (майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності) відповідно	Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI, Закон України «Про науковий парк "Київська політехніка"» від 22.12.2006 р. № 523-V, Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» від 07.02.2002 р. № 3065-III	практика України, досвід Швеції, ФРН
5.	Вирішити питання щодо співвідношення поняття «ОПВ», «інноваційний продукт», «інноваційна продукція»	Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV	
6.	Вирішити питання щодо розподілу майнових прав інтелектуальної власності між роботодавцем – ВНЗ чи державною науковою установою та працівником на створені останнім ОПВ / інноваційний продукт (інноваційну продукцію)	Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-XII, Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI, Закон України «Про науковий парк	акти ЄС, досвід Великобританії, Франції, Швеції

		"Київська політехніка"» від 22.12.2006 р. № 523-V, Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV, Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. № 991-XIV, спеціальні закони щодо ОПІВ.	
7.	Вирішити питання щодо здійснення виплати винагороди суб'єктам права інтелектуальної власності згідно зі спеціальним законодавством у цій сфері	Спеціальні закони щодо ОПІВ, Бюджетний кодекс України, закон № 2456-VI від 08.07.2010 р., Податковий кодекс України, закон № 2755-VI від 02.12.2010 р., Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р. № 1563-VI, Закон України «Про науковий парк "Київська політехніка"» від 22.12.2006 р. № 523-V	акти ЄС, досвід Великобританії, ФРН, Франції
8.	Нормативне закріплення методики, за якою слід здійснювати оцінку ОПІВ, постановку їх на баланс наукових установ та ВНЗ	Акти Міністерства фінансів України, Державного казначейства України щодо бухгалтерського обліку та проведення інвентаризації в бюджетних наукових	практика України, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, оцінки нематеріальних

		установах та ВНЗ	активів
9.	Вирішити питання щодо виду договору (ліцензійного чи про передачу (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності) мають бути внесені вказані права до статутного капіталу створюваної юридичної особи	Цивільний кодекс України, закон від 16.01.2003 р. № 435-IV, спеціальні закони щодо ОПІВ	практика України, досвід РФ
10.	Вирішити питання щодо етапу, на якому можливо внести майнові права інтелектуальної власності до статутного капіталу юридичної особи (до чи після державної реєстрації).	Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV, спеціальні закони щодо ОПІВ	практика України, досвід РФ
11.	<p>Внести зміни до законодавства України зі спрощення утворення науковими установами та вищими навчальними закладами господарських товариств в цілях запровадження ефективного механізму використання об'єктів права інтелектуальної власності, що створюються вказаними установами та закладами (далі – установи), передбачивши:</p> <ul style="list-style-type: none"> - право установ бути засновниками господарських товариств без згоди власника їх майна з повідомленням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки (для навчальних закладів), національних академій наук (для наукових установ); - відсутність надання спеціальних дозволів на внесення права користування об'єктами права інтелектуальної власності до статутних фондів господарських товариств з проведенням оцінки майнових прав інтелектуальної власності відповідно до законодавства та рецензуванням звіту про оцінку уповноваженим центральним органом (для закладів) та національними академіями наук (для установ); - здійснення управління вкладів установ до статутних фондів господарських товариств представниками вказаних закладів та установ, - можливість перерахування дивідендів установам у повному обсязі з включенням їх до спеціального фонду бюджетних коштів установ. 	Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу»	Досвід РФ. Федеральний закон N 217-ФЗ «Про внесення змін у окремі законодавчі акти Російської Федерації з питань створення бюджетними науковими та освітніми установами господарських товариств в цілях практичного застосування (впровадження) результатів інтелектуальної діяльності»

7. Конкурсне фінансування досліджень та розробок та державне замовлення науково-дослідних робіт

№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1.	Привести законодавство з проведення тендерів на НДДКР у відповідність зі стандартами держав-членів ЄС, передбачаючи, що: - у випадку: проведення конкурсів проектів за певними напрямками досліджень та розробок – фінансування проектів здійснюється за наслідками конкурсного відбору; - у випадку проведенні головними розпорядниками бюджетних коштів тендерів на виконання конкретних проектів переважними критеріями відбору мають стати якість проекту та рівень наукового колективу – виконавця проекту	Закон України «Про здійснення державних закупівель» № 2289-VI від 01.06.2010 р., Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” N 285-XIV від 1.12.1998 р.	досвід фінансування проектів Рамкових наукових програм ЄС, досвід Данії, Швеції, Франції, ФРН тощо
2.	Встановити, що при визначенні переможця державних закупівель наукових досліджень питома вага цінового критерію не може бути вищою 30 відсотків При цьому, критеріями якісної характеристики Учасника повинні бути: досвід з виконання аналогічних досліджень; наявність фахівців з науковим ступенем та вченим званням у відповідній галузі науки; наявність належної матеріально-технічної бази тощо.	Закон України «Про здійснення державних закупівель»	досвід фінансування проектів Рамкових наукових програм ЄС Досвід
3.	Доцільно запровадити систему конкурсного відбору та фінансування наукових досліджень без проведення тендерних закупівель, при якій визначальними критеріями повинні стати якісні характеристики учасника та запропонованого проекту, а не ціна договору (як це має місце сьогодні).	Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” N 285-XIV від 1.12.1998 р.	досвід грантового фінансування в ЄС, Фінляндії, Данії тощо
4.	Розробити Типове положення про грантове фінансування	Новий нормативно-правовий акт	з урахуванням досвіду грантового фінансування в ЄС, Фінляндії, Данії

5.	Удосконалити положення, що регулюють укладення державних контрактів у сфері науки на конкурсній основі	«Про здійснення державних закупівель» № 2289-VI від 01.06.2010 р., Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» Закон України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб» № 493/95-ВР від 22.12.1995 р.	-“-
----	--	--	-----

8. Фінансово-кредитна підтримка інноваційної діяльності

№ п/п	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1.	Внести зміни до законодавства, передбачивши механізми пільгового кредитування інноваційної діяльності: <ul style="list-style-type: none"> - компенсацію (повну або часткову) відсотку по кредитах, що сплачуються підприємствами банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів - безвіссоткове кредитування (з інфляційною індексацією) інноваційних проектів у пріоритетних напрямках - надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування інноваційних проектів у пріоритетних напрямках 	Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002 р., Закон про державний бюджет України	досвід ФРН, Італії, Австрії, Франції, Люксембургу тощо
2.	Внести зміни до законодавства щодо утворення національної венчурної компанії як фонду фондів та регламентації її діяльності	Господарський кодекс, закон № 435-IV від 16.01.2003 р., Закон України “Про	досвід Австрії (Фонд ERP), ФРН (Фонд для



		інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002 р.	початківців ERP), Франції (діяльність OSEO), РФ (Російська венчурна компанія) тощо
3.	Увести доповнення до законодавства щодо створення та діяльності інноваційних фондів та фондів інноваційного розвитку для: <ul style="list-style-type: none"> - залучення коштів юридичних та фізичних осіб з метою інвестування в науково-технічні розробки та інноваційні проекти; - залучення коштів юридичних та фізичних осіб для створення нових інноваційних підприємств 	Господарський кодекс, закон № 435-IV від 16.01.2003 р., Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002 р.	досвід діяльності фондів підтримки створення технологічно орієнтованих підприємств, реалізації інноваційних проектів, придбання обладнання Австрії, ФРН, Великобританії, Франції, РФ
4.	Законодавчо передбачити утворення фондів страхових гарантій щодо забезпечення страхових зобов’язань, пов’язаних з реалізацією інноваційних проектів, відповідно до статті 32 Закону України «Про страхування»	Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 04.07.2002 р.	
5.	Розробити проект закону України щодо Загальнодержавної програми фінансової підтримки прямого та венчурного фінансування	Новий нормативний акт	Досвід державних програм фінансування досліджень, розробок та інноваційної діяльності Угорщини. Чехії, Польщі, ФРН тощо

9. Податкове стимулювання інноваційної діяльності



№ /№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1	2		3
	Амортизаційне регулювання інноваційної діяльності		
1.	В системі <i>податкової амортизації</i> запровадити диференційовані амортизаційні відрахування, залежно від об'єктів основних засобів та нематеріальних активів з урахуванням терміну амортизації, які прийняті у провідних зарубіжних країнах, з метою накопичення грошових коштів, які <i>акумулюватимуться на спеціальному рахунку і утворюватимуть реальний грошовий фонд відновлення</i> , який і буде <i>фондом капітальних інвестицій</i> , з метою використання його на інноваційне оновлення основних засобів та нематеріальних активів. У зв'язку з цим, кожному підприємству дозволити через облікову політику запровадити свою амортизаційну політику з врахуванням реального зносу основних засобів та нематеріальних активів, при цьому зняв <u>податкові обмеження</u> стосовно зафіксованих мінімально допустимих термінів корисного використання основних засобів та інших необоротних активів з одночасним узгодженням відповідних <u>індивідуальних шкал амортизаційних норм</u> з податковими адміністраціями, а також зі збереженням порядку нарахування амортизації для нових придбаних чи створених основних засобів та інших необоротних активів, передбаченого ПКУ.	Указ Президента України «Про Концепцію амортизаційної політики» №169/2001 від 07.03.2001р., Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р.	досвід Великобританії, ФРН
2.	Відмовитись від строків дії права користування при нарахуванні амортизації нематеріальних активів, які визначені в п. 145.1.1 ПКУ та становлять не менше 5 років для об'єктів промислової власності і не менше 2 років для авторського права та суміжних прав, і не враховують інноваційний фактор розвитку підприємства в умова швидкої оновленості і корисної дії нематеріальних активів, про що більш відомо самому підприємству. Замінити термін «відповідно до правовстановлюючого документа», який не дає можливості самим підприємствам встановлювати строк корисної дії права користування, так як правовстановлюючі документи (патенти, свідоцтва) передбачають строки, як правило, більші від строку доцільної корисної дії права користування, а на окремі об'єкти навіть не передбачена видача охоронних документів (наприклад, комерційне найменування, комерційна таємниця, в тому числі ноу-хау, тощо).	Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р.	–“–

	Стимулювання проведення підприємствами науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт		
3.	<p>Передбачити, враховуючи досвід держав-членів ЄС, податкове стимулювання проведення підприємствами наукових та дослідно конструкторських робіт через:</p> <ul style="list-style-type: none"> - збільшення витрат, що враховуються при визначенні оподаткованого прибутку, на певний відсоток від обсягу проведених робіт (125-200 в державах-членах ЄС) чи - зменшення сум прибутку на певний відсоток коштів, витрачених на проведення НДДКР (20-35% в державах-членах ЄС) 	<p>Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р.</p> <p>Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» №1977-XII від 13.12.1991р.</p>	досвід Франції, Іспанії, Великобританії, Швеції, Чехії, інших країн ЄС, РФ, Японії, Австралії, Таїланду
	Податкове стимулювання діяльності наукових установ та вищих учбових закладів		
4.	Передбачити звільнення від сплати ввізного мита, податку на добавлену вартість та інших обов'язкових платежів наукові прилади, обладнання, запасні частини і витратні матеріали до них, реактиви, зразки, матеріали для дослідів, науково-технічну та навчальну літературу, що ввозяться в Україну для забезпечення власної науково-технічної діяльності наукових установ і організацій державних академій наук та вищих навчальних закладів України	<p>Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р.</p> <p>Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» №1977-XII від 13.12.1991р.</p>	
5.	Створити умови для можливості накопичення валютних надходжень, що надходять бюджетним установам та організаціям та їх використання на придбання обладнання та інші цілі наукових установ. Передбачити для цього звільнення від оподаткування коштів спеціального фонду, що переходять у науковій установі на наступний рік.	-“-	
	Податкове стимулювання інноваційної діяльності створених нових підприємств, малих та середніх підприємств		
6.	Запровадити на певний період часу пільгове оподаткування доходів новостворених підприємств (“start-up”), у разі: реалізації високотехнологічної продукції, експорту високотехнологічної продукції, придбання нових технологій, отримання доходів в результаті застосування винаходів	<p>Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р.</p> <p>Закон України «Про інноваційну діяльність»</p>	досвід Бельгії, Угорщини, Франції, Іспанії

		№40-IV від 04.07.2002р.	
	Стимулювання інноваційної діяльності підприємств		
7.	Запровадити пільгове оподаткування інвестицій у придбання і впровадження нових технологій у формі зменшення податку на прибуток у розмірі, що дорівнює певному відсотку зазначених витрат однак не більше, ніж на 75% від загальної суми податку у випадку при закупівлі вітчизняної технології, обладнання	Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р. Закон України «Про інноваційну діяльність» №40-IV від 04.07.2002р.	досвід Угорщини, Великобританії, Бельгії, Польщі
8.	Запровадити зниження ставок податку для підприємств, що працюють виключно у сфері певних пріоритетних напрямків високих технологій (Досвід Кореї: Податкові канікули на строк до 7 років для бізнесу у певний напрямках високих технологій)		досвід Кореї
9.	Запровадити зниження ставок податку для експортно-орієнтованих підприємств, що експортують високотехнологічну продукцію у певних напрямках високих технологій	Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р. Закон України «Про інноваційну діяльність» №40-IV від 04.07.2002р.	досвід Китаю
	Податкове стимулювання реалізації інноваційних проектів		
10.	Запровадити податкове стимулювання реалізації інноваційних проектів і проектів по трансферу технологій в пріоритетних галузях протягом певного терміну із зарахуванням несплачених сум податків на спеціальні рахунки підприємств, з їх подальшим використанням на наукову і науково-технічну діяльність, розвиток науково-технологічної та дослідно-експериментальної бази (інноваційний податковий кредит) для: - проектів у пріоритетних галузях, відбір та моніторинг реалізації яких здійснює уповноважений орган центральної виконавчої влади; - проектів, які реалізуються через технологічні і наукові парки, наукогради;	Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р. Закон України «Про інноваційну діяльність» №40-IV від 04.07.2002р., Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» №143-V від	

	- проектів, що реалізуються через вільні економічні зони	14.09.2006р., Закон України «Про наукові парки» №1563-VI від 25.06.2009р., Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» №1977-XII від 13.12.1991р.	
	Стимулювання використання об'єктів права інтелектуальної власності		
11.	Передбачити введення пільгового оподаткування доходів від використання винаходів підприємствами України		Досвід Бельгії
	Стимулювання венчурної діяльності та кредитування інноваційної діяльності		
12.	Передбачити пільгове оподаткування дивідендів венчурних інноваційних фондів на певний час їх становлення	Закон України «Про інноваційну діяльність» №40-IV від 04.07.2002р. Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р.	досвід Франції, Великобританії, США
13.	Передбачити зменшення податкових зобов'язань банкам, які фінансуватимуть інноваційну діяльність, їх пільгове рефінансування або ж передання їм частки прибутку у профінансованому інноваційному проекті з метою активізації інноваційної діяльності перспективних інституційних інвесторів, інвестиційних фондів та компаній, а також комерційних банків. При цьому дозволити банкам здійснювати операції сек'юритизації, тобто емісії власних цінних паперів інвестора, який вкладає кошти у R&D. Неформальним забезпеченням по цінних паперах є реалізація наукового проекту	Закон України «Про банки і банківську діяльність» №2121-III від 07.12.2000р., Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» №3480-IV від 23.02.2006р., Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р.	досвід США
14.	Створити інститут податкового пресингу для застарілих, енергоємних технологій, передбачивши супроводження таких заходів з запровадженням можливостей для	Закон України «Про пріоритетні напрями	досвід Японії

	отримання підприємствам пільгових податкових кредитів на модернізацію, освоєння нових технологій	інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV від 16.01.2003р., Закон України «Про інноваційну діяльність» №40-IV від 04.07.2002р. Податковий кодекс України. закон № 2755–VI від 2.12.2010 р.	
--	--	--	--

10. Інноваційний розвиток малих та середніх підприємств

№/№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1	2	3	4
1.	Вдосконалити нині чинний Закон «Про інноваційну діяльність», передбачивши в ньому механізми стимулювання інноваційної діяльності малих підприємств і новостворених підприємств, спрямованих на реалізацію визначених державою пріоритетних напрямів	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 4.07.2002 р.	досвід ФРН, Австрії, Франції, Великобританії, Чехії, Іспанії, інших держав-членів ЄС
2.	Законодавче закріпити механізми державної підтримки інноваційної діяльності малих і новостворених підприємств. Введення податкового стимулювання інноваційної діяльності МСП, проведення досліджень та розробок Запровадження венчурного фінансування малих новостворених підприємств. Запровадження механізму сприяння співробітництву малих підприємств та наукових установ шляхом надання інноваційних ваучерів для спільних досліджень,	Підготувати законопроект «Про сприяння інноваційної активності малих та новостворених підприємств»	European Innovation Progress Report 2009. ProInno Europe Paper N 17. www.proinno-europe.eu . Досвід ФРН, Австрії, Франції, Великобританії, Чехії, Іспанії, Естонії



	розробок та інновацій; або для підвищення кваліфікації персоналу підприємств та надання консультаційних послуг, що сприяє підвищенню рівня технічного досвіду підприємств. Запровадження програм пільгового кредитування та прямих інвестицій для МСП, продукція яких належить до пріоритетних напрямів інноваційного розвитку		інших держав-членів ЄС
4.	Забезпечити державну фінансову підтримку інноваційної діяльності малих та новостворених підприємств шляхом запровадження бюджетної програми	Закон України про Державний бюджет України на 2012 рік та наступні роки	-“-
5.	Доповнити статтю III.3 Активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва Законом положенням «Розроблення та запровадження ефективних кредитно-гарантійних механізмів сприяння інноваційної діяльності суб'єктів малого підприємництва»	Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» N 2157-III від 21.12.2000 р	досвід Угорщини, Франції
6.	Вдосконалити нині чинний Закон «Про інноваційну діяльність», передбачивши в ньому механізми державної підтримки МСП та великих підприємств, які виробляють в Україні конкурентоспроможну інноваційну продукцію шостого технологічного укладу (нанотехнології, біотехнології, інформаційно-телекомунікаційні технології), зокрема за такими напрямками: мікроелектроніка; транспортні засоби з гібридними двигунами; високоефективне сільськогосподарське виробництво; комп'ютеризоване медичне обслуговування; альтернативні джерела енергії та енергозберігаючі технології; інтелектуальна мобільна робототехніка	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 4.07.2002 р.	досвід Великобританії, ФРН, Австрії
7.	Забезпечити під час підготовки проектів Державного бюджету України на 2011 рік та наступні роки виконання положень законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та постанов Кабінету Міністрів України від 7 травня 2008 року № 439 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки», від 11 вересня 2007 року № 1118 «Про затвердження Державної програми	Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік»	врахування національної практики

	прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки», від 14 травня 2008 року № 447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки».		
--	---	--	--

11. Розвиток виробництва наукоємної продукції¹¹²

№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1.	Запровадити державну програму підтримки державно-приватного партнерства розвитку експортоспрямованих виробництв нових матеріалів, Запровадження програм пільгового кредитування виробництв нових матеріалів. Введення пільгового оподаткування доходів виробництв нових матеріалів, що спрямовуються на експорт Застосування системи організаційних заходів з просування продукції галузі на світові ринки.	Розробка державної програми Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 4.07.2002 р.	досвід державної підтримки досліджень та інноваційної діяльності у пріоритетних напрямках Великобританії, ФРН, Австрії, Чехії, Угорщини тощо
2.	Прийняти зміни до законодавчих актів щодо розміру та порядку виплати винагороди авторами винаходів та корисних моделей	Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» N 3687-XII від 5.12.1993 р.	досвід ФРН, Франції

12.1. Створення територіальних інноваційних структур (інноваційні кластери)

№	Пропозиції	Назва акту, до якого	Інформація щодо використання
---	------------	----------------------	------------------------------

¹¹² На прикладі сфери матеріалознавства.

/№		вносяться зміни	досвіду
1	2	2	3
1.	<p>В межах реалізації Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури" на 2009-2013 роки" розробити і впровадити в законодавство ефективні елементи кластерної моделі, концепція якої розроблена на рівні ЄС, зокрема:</p> <ul style="list-style-type: none"> • кластерну політику; • визначення організаційно-правових форм кластерних організацій; • визначення механізмів фінансування кластерних утворень; • визначення порядку підготовки та реалізації проектів кластерів; • запровадження механізмів розвитку зв'язків (мереж) всередині кластерів 	<p>Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури" на 2009-2013 роки" від 14 травня 2008 р. № 447</p>	<p>досвід ЄС:</p> <p>European Commission communication "Towards world-class clusters in the European Union: Implementing the broad-based innovation strategy" COM (2008) 625 final of 17.10.2008, Brussels.</p> <p>THE CONCEPT OF CLUSTERS AND CLUSTER POLICIES AND THEIR ROLE FOR COMPETITIVENESS AND INNOVATION: MAIN STATISTICAL RESULTS AND LESSONS LEARNED Commission Staff Working Document SEC (2008) 2637 Annex to the Communication from Commission "Towards world-class clusters in the European Union:</p>



			Implementing the broad-based innovation strategy” COM (2008) 625 final of 17.10.2008.
2.	Підготувати доповнення до Закону України «Про інноваційну діяльність» щодо поняття, ознак інноваційного кластеру	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р.	-“-
3.	Визначити механізми участі держави в інноваційних кластерах як публічної сторони (через пряму та непряму фінансову підтримку, інші преференції), як партнера (через корпоративні і венчурні механізми).	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р.	досвід Франції, ФРН
4.	<p>Розбудувати ефективну інфраструктуру бізнес-інкубіювання, як одного з центральних елементів інноваційних кластерів. Стратегічна роль розвитку середовища інкубації полягає в збільшенні зростання бізнесу, створенні більш стійких до змін підприємств та укріпленні регіональних економік.</p> <p>Впровадити такі інкубатори, як бізнес-парки, інноваційні центри, наукові та технологічні парки, попередні інкубатори, віртуальні інкубатори.</p> <p>Розробити інфраструктурну підтримку та цільову орієнтацію інкубаторів, зокрема на створення малих і середніх інноваційних підприємств (старт-ап), спін-оф інфраструктуру для фірм, здатних виділитися в окремий бізнес, що заснований на інтелектуальній власності, зокрема для вихідців з університету, фінансову інфраструктуру (приватних інвесторів, венчурних фондів), професійну інфраструктуру компетенції, інфраструктуру доступу до баз знань</p>	<p>Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р.</p> <p>Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XIV від 16 липня 1999 р.</p> <p>Закон України «Про наукові парки» № 1563-VI від 25.06.2009 р.</p>	досвід Великобританії, Франції, ФРН
5.	Визначити на рівні законодавства поняття інноваційної інфраструктури	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р.	врахування національної практики

12.2. Засоби стимулювання інноваційної діяльності на регіональному рівні¹¹³

№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо використання досвіду
1.	Законодавчо передбачити в бюджеті розвитку обласних бюджетів фіксоване джерело на регіональні інноваційні програми, наприклад частину податку на прибуток. Розмір частини податку на прибуток, який має акумулюватися в обласних бюджетах і спрямовуватись на виконання регіональних інноваційних програм, визначається Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік за кожним регіоном відповідно до особливостей виконання програм	Бюджетний кодекс України, закон N 2456-VI від 8.07.2010 р., Закон України про Державний бюджет України на відповідний рік	
2.	Передбачити для пріоритетних інноваційних проектів спеціальний режим інноваційної діяльності,(на зразок того який застосовувався на територіях пріоритетного розвитку в Донецькій області до 25 березня 2005 року відповідно до Закону України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області»).	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р.	
	При цьому пріоритетними інноваційними проектами слід вважати інноваційні проекти, які відповідають вимогам статей 14 та 15 Закону України «Про інноваційну діяльність» та реалізуються в межах середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності конкретного регіону, які затверджені відповідною обласною радою. Статус пріоритетного інноваційного проекту надається спеціально створеною при облдержадміністрації Радою з питань науки та інновацій за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності. Контроль за діяльністю Ради має здійснювати Кабінет Міністрів України.		

13. Державно-приватне партнерство у сфері досліджень і розробок та інноваційної діяльності

№ /№	Пропозиції	Назва акту, до якого вносяться зміни	Інформація щодо досвіду ЄС держав-членів ЄС, інших
---------	------------	--------------------------------------	--

¹¹³ На прикладі Донецького регіону.

			країн
1	2	2	3
1.	<p>Передбачити визначення ознак, видів, форм та інструментів державно-приватного партнерства у науково-технічній та інноваційній сфері, механізми участі держави, зокрема, на рівні</p> <ul style="list-style-type: none"> - проведення наукових науково-дослідних робіт (некомерційні партнерства); - впровадження у виробництво (інноваційні центри та центри трансферу технологій, спільне фінансування проектів з трансферу технологій, інноваційних проектів). - територіальної інноваційної інфраструктури (технологічні і наукові парки та інші форми територіальних структури, бізнес інкубатори); - створення інноваційних підприємств; - діяльності інноваційних фондів (венчурних організацій), що здійснюють фінансування утворення інноваційних підприємств та інноваційної діяльності підприємств; - міжнародному рівні. <p>Визначити особливості комерційного та некомерційного партнерства, галузевих та територіальних партнерств</p>	<p>Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1977-ХІІ від 13.12.1991,</p> <p>Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р.</p>	досвід Франції, Бельгії, Швеції
2.	Законодавчо закріпити механізми державно-приватного партнерства при трансфері технологій	Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» N 143-V від 14.09.2006 р.	досвід Франції, Бельгії, Швеції, Великобританії, інших держав-членів ЄС

Оцінка законодавчих актів у сфері досліджень та розробок та інноваційної діяльності¹¹⁴

№	Назва законодавчого акта	Оцінка ефективності застосування
1.	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 1977-ХІІ від 13.12.1991 р.	Закон є частково ефективним. Норми закону широко не застосовуються у зв'язку з відсутністю фінансово-кредитних та податкових важелів державного регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності, а також неспроможністю забезпечити бюджетне фінансування у розмірі не менше 1,7 відсотка ВВП України та забезпечити діяльність Державного інноваційного фонду. Передбачалось, що згідно цього Закону бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності буде реалізовуватиметься поетапно з 1999 до 2001 року шляхом щорічного збільшення частки видатків на науку, починаючи з одного відсотка валового внутрішнього продукту, але це не виконувалось.
	Стаття 30. Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органів виконавчої влади <i>Абзац четвертий та п'ятий частини першої:</i> «створюють місцеві інноваційні фонди відповідно до законодавства України;	Місцеві інноваційні фонди відсутні.
	Стаття 34. Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності <i>Частини друга та третя:</i> «Держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менше 1,7	Норма не дотримується.

¹¹⁴Відповідно до Технічного завдання проекту InnoPolicy закони, що прийнято у галузі досліджень та розробок та інноваційної діяльності, мають бути оцінені як ефективні або неефективні. Відповідний аналіз зроблено у документі «Аналіз діючого законодавства у сфері досліджень та розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства» (Додаток 19-20-22).

У таблиці, що наводиться, надані узагальнені короткі висновки щодо ефективності (неефективності) нормативних актів.

	відсотка валового внутрішнього продукту України. Видатки на наукову і науково-технічну діяльність є захищеними статтями видатків Державного бюджету України».	
	Стаття 36 щодо формування державних цільових наукових і науково-технічних програм(ДЦНТП) з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки (ПН РНТ) лише центральним органом виконавчої влади у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності	Реалізація статті є неефективною.
	Стаття 38. Державний інноваційний фонд	Фонд ліквідовано.
2.	Господарський кодекс України «Глава 34 Правове регулювання інноваційної діяльності» , стаття 325	Визначення «інноваційна діяльність» не сприяє розвитку інноваційного підприємництва і не відповідає істинній меті інноваційної діяльності – комерціалізації розробок і отримання прибутку.
3.	Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 04.07.2002 р. (останні зміни від 23.06.2010 р.)	<p>Закон є неефективним.</p> <p>Відсутні механізми податкових пільг для стимулювання інноваційної діяльності.</p> <p>У зв'язку з відсутністю фінансування, визначені у ст. 19 та 20 Закону державні та комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи не в змозі за рахунок коштів Державного бюджету України та інших бюджетів надавати суб'єктам інноваційної діяльності для реалізації ними інноваційних проектів фінансову підтримку, види якої передбачені статтею 17 цього Закону.</p> <p>Закон містить ускладнений механізм надання державної допомоги інноваторам.</p> <p>Закон помилково відносить типових представників інноваційної інфраструктури (інноваційні центри, технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори) до інноваційних підприємств, які безпосередньо розробляють, виробляють і реалізують інноваційні продукти і (або) інноваційну продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі</p>

		<p>повинен перевищувати 70 відсотків загального обсягу продукції і (або) послуг.</p> <p>Закон відбиває модель інноваційних відносин традиційно-орієнтованої економіки, що будується виключно на механізмах прямого і непрямого державного фінансування, які фактично не працюють.</p> <p>Цей Закон претендує на комплексний нормативно-правовий акт, що регулює приватні і публічні відносини в інноваційній сфері, але в ньому превалюють публічні, тобто вертикальні відносини між державою із суб'єктами інноваційної діяльності.</p> <p>Закон також не містить жодних сучасних форм і механізмів ДПП в інноваційній сфері.</p> <p>Відсутня чіткість у визначеннях таких понять як «інноваційна діяльність», «інноваційне підприємство», інноваційна інфраструктура», «суб'єкти інноваційної діяльності». Вказані визначення не узгоджені з визначеннями, наданими в інших нормативно-правових актах.</p> <p>Відсутнє визначення поняття «національна інноваційна система».</p>
	<p>«Стаття 7. Повноваження Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері інноваційної діяльності</p> <p><i>Абзац четвертий частини третьої:</i></p> <p>«3. Представницькі органи місцевого самоврядування - сільські, селищні, міські ради відповідно до їх компетенції:</p> <p>.....</p> <p>створюють комунальні інноваційні фінансово-кредитні установи для фінансової підтримки місцевих інноваційних програм за кошти місцевих бюджетів, затверджують їх статuti чи положення про них, підпорядковують їх своїм виконавчим органам;»</p>	<p>Не ефективно.</p> <p>Утворена лише одна комунальна установа.</p>
	«Розділ V ОСОБЛИВОСТІ В ОПОДАТКУВАННІ ТА МИТНОМУ	Норми щодо податкової підтримки інноваційної діяльності з Закону

	РЕГУЛЮВАННІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	вилучені (статті 21, 22).
4.	Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інноваційної діяльності» (винесений на громадське обговорення ДКНП http://www.dknii.gov.ua/images/stories/20101110_proekt_zu.doc	Проект Закону є ефективним. В разі прийняття цей закон може внести кардинальні зміни в стимулювання інновацій, надати ряду чинних законів значно більшої ефективності.
5.	Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602 – III від 23 березня 2000 року	Реалізація закону не є ефективною.
6.	Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» № 2623-III від 11.07.2001 р.	Закон частково ефективний за причиною неопрацьованості механізму створення та виконання програм, що реалізують пріоритети.
	Стаття 6 щодо обсягів фінансування із Державного бюджету ДЦНТП за пріоритетними напрямками науки і техніки передбачала, що вони повинні становити не менше 30% загального обсягу бюджетного фінансування видатків на науку	Положення є ефективним, проте не застосовувалось. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» № 2519-VI від 9.09.2010р. вказана норма вже не передбачена.
7.	Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV від 16.01.2003 р.	Закон є частково ефективним. Є неопрацьованим механізм розробки та виконання програм, що реалізують пріоритети
8.	«Стаття 8. Середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності Верховна Рада України на строк до 2007 року за стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності в Україні на 2003-2013 роки визначає такі середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного рівня:»	Реалізація статті є неефективною. Станом на 01.05.2011 року середньострокові пріоритети не прийняті.
9.	Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності» № 7333 від 04.11.2010	Може бути ефективним за умови внесення певних змін та доповнень.
10.	Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» № 143-V від 14.09.2006 р.	Закон та його реалізація є частково ефективними. Норми Закону щодо цільового субсидювання трансферу технологій

		не застосовуються. Закон не містить податкових пільг щодо трансферу технологій.
	Стаття 1. Визначення термінів Абзац п'ятнадцятий частини першої: «цільова субсидія на трансфер технологій - субсидія або фінансове сприяння, що надається державою для реалізації трансферу технологій.	Норма не застосовується.
	Стаття 21. Особливості кредитування трансферу технологій	Норми статті не застосовуються.
11.	Закон України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18.03.2004 р.	Закон є неефективним, потребує істотного вдосконалення.
	Ст.6.Ініціювання розроблення державної цільової програми(ДЦП) та розроблення її концепції	Положення є неефективні.
	Ст..8. Державний замовник призначає керівника ДЦП	Положення є неефективні.
	Ст.9,10,11,13,14 щодо розроблення проекту ДЦП, затвердження її та виконання, внесення змін до ДЦП	Положення є ефективні.
	Ст.12. Внесення змін до ДЦП	Положення є неефективні.
	Ст.15.Джерела фінансування ДЦП	Положення є ефективні.
	Ст..16-20. Повноваження органів державної влади у сфері розроблення та виконання ДЦП	Положення є ефективні.
	Ст.21. Повноваження центрального органу виконавчої влади з питань освіти і науки у сфері розроблення та виконання ДЦП	Неефективне.
12.	Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. № 2984-III (із наступними змінами та доповненнями)	Закон є ефективним. Проте положення інших нормативних актів зводять позитивні норми вказаного Закону нанівець. Це стосується: - положень, що майно надане вищим навчальним закладам знаходиться у них на праві оперативного управління (що накладає значні обмеження у порядок розпорядження ним – відчуження, надання в оренду, безоплатного передання з балансу на баланс здійснюється лише з дозволу відповідних структур, тощо); можливість витратити бюджетні кошти, що надані для забезпечення

		їх діяльності, лише за чітко визначеним цільовим призначенням, - позабюджетні кошти, отримані ВНЗ в результаті дозволеної їм господарської діяльності, можуть бути витрачені останніми лише відповідно до затвердженого кошторису, - існують проблеми, пов'язані з оцінкою ОПІВ, постановкою їх на баланс, розподілом прав на ОПІВ, створених за бюджетні кошти тощо.
13.	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про державні цільові програми" N 3421-IV від 9.02.2006 р.	Закон є ефективним.
14.	Закон України «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XI від 25.06.1993 р.	Закон є ефективним.
15.	Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» № 51/95-ВР від 10.02.1995 р.	Закон є ефективним.
16.	Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» № 991-XIV від 16.07.1999 р. (редакція від 12.01.2006 р., останні зміни від 02.12.2010 р.)	Закон в редакції Закону України № 3333-XIV від 12.01.06 р. є неефективним. Закон може стати ефективним за умови повернення пільгового оподаткування діяльності технопарків (вказані пільги були визначені Законом № 991-XIV від 16.07.99 р.), а також уточнення певних питань діяльності технопарків. Потребує уточнень: визначення природи технопарку, його організаційно-правової форми, спеціального режиму інноваційної діяльності технопарків тощо.
17.	Закон України «Про наукові парки» № 1563-VI від 25.06.2009 р. (останні зміни від 22.12.2010 р.)	Закон є частково ефективним. Недосконалим є визначення поняття «науковий парк», чітко не визначена природа наукового парку (зокрема, чи це суб'єкт інноваційної інфраструктури чи це суб'єкт інноваційної діяльності тощо), є труднощі при реалізації ряду положень: - стосовно того, що внеском до статутного капіталу наукового

		<p>парку є нематеріальні активи (майнові права на ОПІВ);</p> <ul style="list-style-type: none"> - стосовно розподілу прав на ОПІВ та технології, створені в результаті виконання проектів наукового парку; - стосовно можливості створення ВНЗ та науковою установою, що є засновником наукового парку, юридичних осіб для організації та виконання проектів наукового парку тощо). <p>Закон не містить податкових пільг для стимулювання інноваційної діяльності.</p>
18.	Закон України «Про науковий парк "Київська політехніка"» № 523-V від 22.12.2006 р.	<p>Закон є частково ефективним.</p> <p>Недосконале визначення поняття «науковий парк».</p> <p>Визначено що це є «договірне об'єднання суб'єктів господарювання, створене з метою організації, координації та контролю процесу виконання проектів наукового парку». При цьому, враховуючи положення вказаного закону та Глави 12 ГКУ, можна сказати, що дане визначення не закріпило нового виду об'єднання підприємств, але й не використало існуючи понятійний апарат. В підсумку, на практиці, науковий парк «Київська політехніка» створено у формі корпорації, при державній реєстрації якої його засновники мали багато труднощів саме через відсутність чіткого визначення статусу наукового парку).</p> <p>Закон не містить податкових пільг для стимулювання інноваційної діяльності</p>
19.	Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 21 грудня 2000 року N 2157-III.	Закон є неефективним у частині «Фінансового забезпечення заходів щодо реалізації регіональних програм розвитку підприємництва».
20.	Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755–VI	<p>Частково ефективний стосовно податкового стимулювання інноваційної діяльності.</p> <p>У ПКУ створені умови для формування сприятливого інституційного середовища оподаткування, внесені зміни до структури податкової системи, здійснено реформування системи й</p>

	<p>методів адміністрування податків і зборів (обов'язкових платежів).</p> <p>За межами ПКУ залишилось ефективно стимулювання інноваційної діяльності з використанням податкових регуляторів.</p> <p>У ПКУ відсутні такі терміни як <i>«інновації»</i>, <i>«інноваційна діяльність»</i>, <i>«інноваційна продукція/продукт»</i>, <i>«комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності»</i>, <i>«інноваційно-активне підприємство»</i> тощо, що не дозволяє реальним інноваторам знаходити своє місце у податкових правовідносинах.</p> <p>Щодо податкової амортизаційної політикою - в ПКУ зафіксовані мінімально допустимі терміни корисного використання основних засобів та інших необоротних активів без врахування їх фактичного зносу. Проте податкова амортизація відношення ні до активів, ні тим більше до строків їх корисної експлуатації не має.</p> <p>У ПКУ критерій кваліфікованих витрат на дослідження та розробки не задіяний. При цьому слід врахувати в більшості відрив витрат на ДР, які обліковуються по їх завершенні в науковій установі, і витрат на впровадження інноваційного проекту у виробництві, що включає витрати на створення технічних умов реалізації проекту (розробка стендів, обладнання, відповідних матеріальних ресурсів) і витрати на безпосереднє впровадження інноваційного проекту (розробка конструкторської документації, дослідної установки, адаптування до технологічного циклу підприємства тощо).</p> <p>Не передбачено використання інвестиційного податкового кредиту. Гальмом для його впровадження є не чіткі правила формування витрат, які формуються як у податковому, так і в бухгалтерському обліку за різною методикою.</p> <p>Не стимулюється противитратний механізм формування витрат при розрахунку податку на прибуток, що стримує впровадження податкових інноваційних регуляторів.</p> <p>Не зазначено особливі умови визнання доходу, пов'язаного з</p>
--	--

		наданням послуг, а саме передачі права відповідно до договорів про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (авторськими, ліцензійними тощо).
21.	Закон України «Про державно-приватне партнерство» № 2404-VI від 01.07.2010 р.	Ефективний в частині закладання загальних правових засад державно-приватного партнерства, проте у законі відсутні спеціальні норми щодо видів та механізмів ДПП у сфері досліджень та розробок та інноваційної діяльності.
22.	Закон України «Про інститути спільного фінансування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди» № 2299-III від 15.03.2001 р. (останні зміни від 01.07.2010 р.)	Закон є частково ефективним. Закон не передбачає участі в венчурних фондах таких інституційних інвесторів, якими виступають страхові компанії і пенсійні фонди тощо.
23.	Закон України «Про здійснення державних закупівель» від 01.06.2010 р. № 2289-VI (із змінами, останні зміни від 03.02.2011 р.)	Закон є неефективним та не відповідає досвіду ЄС в частині фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, проекти яких були відібрані для фінансування за загальнодержавними конкурсами науково-технічних програм, за програмами Фонду фундаментальних досліджень тощо.
24.	Постанова Верховної Ради України Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні № 1786-IV від 16.06.2004р.	Постанова є ефективною, проте на сьогодні неповністю реалізована. Зокрема, постановою передбачалось, що Кабінет Міністрів України у двотижневий термін внесе пропозиції до чинного законодавства щодо звільнення: а) від оподаткування прибутку (доходу) наукових установ, вищих навчальних закладів, дослідно-конструкторських і конструкторсько-технологічних організацій, дослідних виробництв і дослідних заводів в частині, що направляється на вдосконалення власної матеріально-технічної бази та проведення науково-дослідних робіт власними силами; б) від сплати ввізного мита, податку на добавлену вартість та інших обов'язкових платежів наукові прилади, обладнання, запасні частини і витратні матеріали до них, реактиви, зразки, матеріали для дослідів, науково-технічну та навчальну літературу, що ввозяться в

		Україну для забезпечення власної науково-технічної діяльності наукових установ і організацій Національної академії наук, галузевих академій, вищих навчальних закладів України; в) від обов'язкового продажу на міжбанківському валютному ринку 50 відсотків валютних коштів, які надходять до установ і організацій науки і освіти від експорту власної науково-технічної продукції, розробок, науково-технічних і освітніх послуг, а також від іноземних юридичних та фізичних осіб, міжнародних організацій для підтримки безприбуткової науково-технічної діяльності.
	Рекомендовано Кабінету Міністрів України при підготовці проектів Закону про Державний бюджет України на 2005 і наступні роки забезпечити досягнення параметрів видатків на фінансування ДЦНТП з ПН РНТ на рівні 30% видатків на науку	Положення є ефективним, проте не виконано.
	Рекомендовано Кабінету Міністрів України розробити рекомендації щодо формування загальнодержавних, галузевих та регіональних інноваційних програм	Положення є ефективним, проте не виконано.
25.	Указ Президента України „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 липня 2001 року "Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку" № 640/2001 від 20 серпня 2001 р.	Указ Президента України є ефективним, проте не застосовується, у зв'язку з відсутністю розроблених пропозицій Кабінету Міністрів України щодо: впровадження механізму диференційованого пільгового оподаткування підприємств залежно від рівня їх інноваційної активності, стимулювання науково-дослідних та дослідно-конструкторських установ і організацій до введення в господарський обіг нематеріальних активів, утворення галузевих інноваційних фондів тощо.
	Доручення Кабінету Міністрів України підготувати і внести на розгляд Верховної Ради України проект Державної програми науково-технологічного розвитку України	Положення є ефективним, проте не виконано.
26.	Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки	

	і України від 6 квітня 2006 року “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України” N 606/2006 від 11 липня 2006 р.	
	Доручення Кабінету Міністрів України опрацювати пропозиції про збільшення обсягів програмно-цільового фінансування прикладних наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок	Положення є ефективним, проте не виконано
	Доручення Кабінету Міністрів України розробити та прийняти нормативно – правовий акт щодо врегулювання порядку розроблення та виконання державних цільових програм	Доручення є ефективне.
27.	Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.1995р. № 796 «Про затвердження Положення про державну наукову і науково-технічну програму»	
	П.3. Ініціатором розроблення програми можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, академії наук, підприємства, установи, організації та громадяни.	Положення є ефективним, проте не застосовується
	П.3. Органом управління програмою може бути центральний орган виконавчої влади, академія наук (за згодою), національний науковий центр, а в окремих випадках – провідна державна наукова або проектно-конструкторська організація	Положення є неефективним.
	П.5.Уряд Україниприймає рішення про формування програми, визначення замовника, органу управління та керівника програми	Положення є ефективним.
	П.12 передбачено створення органом управління програмою науково-технічної ради, її повноваження і статус	Положення є ефективним, проте не застосовується при реалізації всіх ДЦНТП
	П.п.15-18 щодо відповідальності державних замовників за впровадження результатів виконання ДЦНТП	Положення є ефективним, проте не застосовується
	П.19 передбачена статистична звітність організацій та підприємств про використання науково-технічної продукції, переданої їм для наукової та виробничої діяльності	Положення є ефективним, проте не застосовується
28.	Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007р. №106 “Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм”	

	П.п.3-18.Ініціювання розроблення програми, розроблення та громадське обговорення концепції ДЦП	Положення є ефективним.
	П.п.23-33.Розроблення проекту програми	Положення є ефективним.
	П.41.Державний замовник утворює координаційну(науково-технічну) раду лише у разі потреби	Положення є неефективне
	П.п.43-50.Контроль і звітність за виконанням ДЦП	Положення є ефективним.
	Додаток 2 до Порядку - форма з виконання завдань і заходів	Положення є неефективним.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФРАНЦІЇ¹¹⁵

У Франції політика в сфері інновацій традиційно характеризувалася відносно потужним впливом з боку державної влади. Проте, концепція інноваційної політики зазнала змін, зокрема, під впливом економічної теорії. У доповіді, присвяченій темі національних політик в галузі досліджень та вищої освіти 2010 року¹¹⁶, йдеться про те, що свободи, якими користуються університети в сфері організації досліджень, а також проекти підтримки приватного сектора економіки в цій галузі мали на меті зміцнення інноваційних потужностей промисловості Франції. Нові заходи, оголошені у 2008 році, покликані сприяти розвитку комплексних та багатосторонніх механізмів підтримки. На сьогоднішній момент ці заходи забезпечують підтримку науково-дослідницької діяльності в рамках приватного сектора економіки на безпрецедентному рівні в умовах, коли соціально-економічна та екологічна ситуація висуває все вищі вимоги до досліджень та інновацій. У зв'язку із цим Рада Міністрів ініціювала план розробки національної стратегії в галузі досліджень та інновацій — **Stratégie nationale de recherche et d'innovation (SNRI)**. Мета цієї стратегії полягає у створенні правової бази, сприятливої для розвитку творчого та інноваційного потенціалу, а також у зосередженні уваги громадські на питаннях досліджень та інновацій.

1. Політична структура Франції

Французька правова система є централізованою. Місцеві адміністрації, департаменти та регіональні управління мають обмежені повноваження. Однак, на сучасному етапі спостерігається зміцнення впливовості регіональної влади у Франції, що також є результатом впровадження політик ЄС.¹¹⁷ Ця тенденція особливо яскраво виражена в контексті заснування важливих кластерів конкурентоспроможності, яким французький уряд надає значну фінансову підтримку та які є результатом успішної реалізації інноваційної політики в країні.

Створення Національної дослідної агенції — **Agence Nationale de la Recherche (ANR)** та Національної агенції з оцінювання досліджень та вищої освіти — **Agence d'Evaluation de la Recherche et de l'Enseignement Supérieur (AERES)**, а також надання автономії університетам дозволяють Міністерству вищої освіти та досліджень зміцнити свою роль у стратегічному плануванні. Укладання угод з державними дослідними організаціями дає їм більшу автономію, і в той же час як наслідок відбувається посилення державного контролю. Такий підхід також сприяє більш чіткому розмежуванню між функціями планування та, власне, здійснення дослідницької діяльності. Ці зміни, а також оновлена законодавча база повинні допомогти університетам визначити та реалізувати свої власні стратегії, надавши їм більшої самостійності.¹¹⁸

2. Законодавство у сфері інноваційної діяльності

У ході правового аналізу повинні чітко розмежовуватися предмет інновацій (наприклад, запатентований винахід) та умови, які сприяють або зміцнюють інноваційний процес (наприклад, дослідження, промислове застосування, комерціалізація).¹¹⁹ Наприклад, кількість патентів, які щорічно видаються національним патентним відомством, може слугувати показником винахідницької діяльності, проте сам по собі цей показник не свідчить про рівень інноваційних потужностей. Можна виділити чотири рівні, на яких вагома роль відводиться творчому пошуку:¹²⁰

- наукові дослідження та конструкторські розробки;

¹¹⁵ Проф., к.н. Арнольд Фаренвальд ЛЛМ., експерт проекту InnoPolicy, Міжнародний консультант з юридичних питань, «Фаренвальд ЛТД».

¹¹⁶ Rapport sur les politiques nationales de recherche et de formations supérieures, Додаток до проекту Закону «Про фінанси» від 2010 року (Annexe au projet de loi de finances pour 2010), с. 9.

¹¹⁷ Див. Pasquier, R.: «Політика зближення ЄС та територіальні можливості: Франція» (EU Cohesion Policy and Territorial Capacities: The Case of France), Асоціація досліджень Європейського Союзу, Конференція, що скликається раз на два роки, Бостон, 03-05.03.2011 р, с. 22.

¹¹⁸ Ministère de l'enseignement supérieur et de la recherche (2009): Національна стратегія у сфері досліджень та інновацій, загальна доповідь, с. 19.

¹¹⁹ Morand, P., i Manceau, D. (2009): "Pour une nouvelle vision de l'innovation", с. 49.

¹²⁰ Там же, с. 50.

- винаходи;
- маркетинг;
- промислові зразки.

Оновлена законодавча база Франції, зокрема, зосереджена на наданні податкових кредитів суб'єктам науково-дослідницької діяльності, розвитку конкурентоздатності кластерів, державній підтримці заснування підприємств та кластерів у сфері досліджень та вищої освіти (*Pôles de recherche et d'enseignement supérieur - PRES*).¹²¹

2.1. Оцінка необхідності державного втручання

Політичні заходи, спрямовані на підтримку інноваційної діяльності, дуже часто зосереджуються на самих винаходах та ноу-хау, проте це питання слід розглядати більш широко. Політика Франції, перш за все, ґрунтується на сприянні інноваційній діяльності в контексті світового ринку.¹²² При розробці необхідних заходів необхідно враховувати п'ять показників, які відображають короткострокові потужності інновацій.¹²³

- частка обсягів продажів від реалізації компаніями нової продукції, випущеної на ринок;
- частка обсягів продажів від реалізації продукції чи послуг, які надійшли на ринок протягом останніх двох років та п'яти років, компаніями, штат яких нараховує понад 250 працівників;
- частка підприємств, які випускають нову продукцію або послуги на ринок;
- кількість патентних заявок та виданих за ними патентів протягом останніх п'яти років;
- кількість французьких торговельних марок серед сотні передових світових торговельних марок.

Якщо ці показники свідчать про незадовільність отриманих результатів, може бути доцільним державне втручання.

2.2. Сфери застосування політичних заходів

Загалом, у доповіді «Новий погляд на інновації 2009 року» (*Pour une nouvelle vision de l'innovation*)¹²⁴ запропоновано 10 напрямків застосування політичних заходів:

(1) підтримка громадської дискусії щодо питань, пов'язаних із інноваціями, з метою привернення більшої уваги до цієї теми (політики та засоби масової інформації повинні пропагувати широку концепцію інноваційної діяльності; слід наголосити на ролі конкретних новаторів; необхідно підвищити імідж державних послуг, які надають підтримку в інноваційній сфері);

(2) розробки [товарного] знака інноваційного підприємства (переважно на основі самооцінки компаній);

(3) у сфері державних закупівель необхідно розробити процедури сприяння інноваційним підприємствам;

(4) інтелектуальна власність, яка може стати основою для інновацій, повинна визначатися у додатку до балансу компаній (на сьогоднішній день інтелектуальна власність, набута компанією, не враховується при складанні фінансових балансів, окрім випадків, коли така власність стає об'єктом продажу, відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності — IFRS-3 та Міжнародних бухгалтерських стандартів — IAS-38, Нематеріальні активи; з метою уможливлення тестування інноваційної продукції пропонується скласти спеціальний додаток до бухгалтерського балансу);

(5) необхідно зосередити увагу на власне французьких якостях інноваційної продукції (фраза «зроблено у Франції» повинна набути відповідного значення із урахуванням нових тенденцій; розробка промислових зразків повинна бути тісно пов'язана з виробництвом; Франція повинна сприйматися як країна, відкрита

¹²¹ Там же, с. 70.

¹²² Там же, с. 51.

¹²³ Там же, с. 62.

¹²⁴ Morand, P., i Manceau, D. (2009): *Pour une nouvelle vision de l'innovation*, с. 67 і далі.

для інновацій та творчих пошуків у всіх сферах; необхідно приділити увагу розробці [товарного] знака, які могли б використовуватися в рамках концепції торговельних марок);

(6) європейські стандарти повинні вийти на світовий рівень;

(7) політика в сфері освіти повинна збільшити акцентування на творчості, прийнятті ризиків, розробці проектів та міждисциплінарному підході (викладання повинне розглядати інновації у ширшому сенсі; викладання в університетах повинне розглядати інновації як рушійну силу конкуренції; викладання повинне орієнтуватися на творчість, оригінальність, прийняття ризиків та ініціативність, командну та проектну роботу);

(8) створення патенту ЄС;

(9) спрощення процедур, які уможливають співпрацю підприємств з державними інституціями та державними науково-дослідними лабораторіями (правова підтримка у питаннях щодо контрактів, пов'язаних із співпрацею між підприємствами та державними досвідними установами, а також подальшим використанням отриманих результатів; заснування установи, яка надає інформацію щодо регіональних інноваційних центрів та здійснює їх координування);

(10) заснування Інституту з питань конкуренції та інновацій (з метою пропагування більш широкого бачення інноваційної діяльності, у тому числі економічних та управлінських аспектів).

У доповіді Національних зборів з питань науки, суспільства та парламентів 2008 року¹²⁵ відзначена необхідність приділяти більшій увазі науковим та технологічним аспектам державних політик. Була озвучена думка про те, що парламенти повинні проводити незалежні експертизи. Зокрема, були проаналізовані умови, за яких парламенти, які повинні піклуватися про громадські інтереси, а також встановлювати довірливі стосунки із науковцями, можуть організувати взаємодію між науковим світом і суспільством.

2.3. Закон про інноваційну діяльність та дослідження 1999 року (Loi Allègre)

Цей закон спрямований на сприяння ефективному трансферу технологій із сектора державних досліджень до приватних компаній, а також на підтримку інноваційних компаній. Закон регулює питання:

- можливості переходу наукових працівників, які працюють на державні установи, до приватних компаній;
- співпраці в галузі досліджень у державному та приватному секторах;
- фінансових заходів, таких як *Crédit d'Impôt Recherche* or the *Fonds Communs de Placement dans l'Innovation*;
- розвитку законодавчої бази для інноваційних компаній через впровадження спрощеної юридично-правової форми акціонерного товариства, притаманної для інноваційних компаній (*Société par Actions Simplifiée*), усім інноваційним компаніям.

2.4. План інноваційного розвитку у Франції 2003 року, Конвенція про розвиток науково-дослідницької діяльності та Закон про Програму науково-дослідницької діяльності

План інноваційного розвитку Франції, який спрямований переважно на підтримку результатів дослідницької діяльності, фінансованої державою, та їх використання в інноваційній сфері, був розроблений французьким Міністерством з досліджень і технологій та колишнім Міністерством промисловості.

План передбачав такі заходи:

- статус «бізнес-янголів»;
- сприятливі умови для реалізації проектів, таких, як «нові інноваційні підприємства»;
- нові заходи для сприяння інноваційній діяльності, такі, як податкові пільги;
- спрощений доступ до державного фінансування через ANVAR (тепер OSEO Anvar);

¹²⁵ Assemblée Nationale Sénat, rapport sur Science, Société et Parlements, 2008 p.

- раціоналізація використання результатів досліджень підприємствами;
- посилення ролі інновацій в контексті загальнонаціонального та Європейського розвитку;
- підтримка науково-промислових стратегічних досліджень.

Конвенція про розвиток науково-дослідницької діяльності

Конвенція про розвиток науково-дослідницької діяльності¹²⁶ була проектом, ініційованим французьким урядом, який у подальшому був реалізований у Законі «Про Програму науково-дослідницької діяльності». Її концепція ґрунтується на думці про те, що необхідність розвитку дослідницької діяльності повинна виходити із суспільних потреб із врахуванням світових проблем та потреби адаптації до мінливого середовища. У преамбулі Конвенції зазначається: «Французька система наукових досліджень та інновацій переживає наразі поворотний момент своєї історії».¹²⁷

Концепція спирається на три основні засади, а саме: теоретичні дослідження, дослідження державних інтересів та дослідження економічних інтересів. У Франції в секторі фінансованих державою досліджень традиційно залучено багато гравців, і цю тенденцію слід продовжувати. Насамкінець, дослідження, підтримувані державою, повинні розвиватися на основі довгострокової стратегії з метою зміцнення довіри громадськості до такого роду діяльності.

Мотивацією інших п'яти цілей слугує думка про те, що завдання Конвенції полягає у посиленні динаміки розвитку інновацій та зміцненні зв'язків між дослідженнями у приватному та державному секторах. Цього можна досягти завдяки підтримці нових інноваційних підприємств через запровадження податкових пільг, впровадження великих технологічних програм у ключових секторах французької економіки, через посилення підтримки малих та середніх підприємств за допомогою традиційних засобів з метою стимулювання науково-дослідницької діяльності та конструкторських розробок, а також через розвиток взаємодії між суб'єктами дослідницької діяльності у приватному та державному секторах.

Закон про Програму науково-дослідницької діяльності

Закон про Програму науково-дослідницької діяльності від 18.04.2006 року¹²⁸ імплементував Конвенцію про розвиток науково-дослідницької діяльності від 2005 року. Його завданням стало здійснення перетворень в існуючій національній системі науково-дослідницької діяльності та інновацій завдяки:

- розвитку трьох основних елементів системи науково-дослідницької діяльності, зокрема, теоретичних досліджень, актуальних для громадськості досліджень та економічних досліджень;
- розвитку взаємодії та співпраці між інституціями та учасниками науково-дослідницької діяльності;
- впровадження всеохоплюючої довгострокової стратегії з метою встановлення довіри до науково-дослідницької діяльності з боку суспільства.

Цим Законом було проголошено заснування **Вищої ради з питань науки та технологій — Haut conseil de la science et de la technologie (HCST)**, — яка займається питаннями відбору та фінансування певних дослідних проектів. Ця установа допомагає президенту та уряду Франції в питаннях розвитку політики наукових досліджень, трансферу економіки та інновацій. Це, зокрема, досягається на базі міжміністерської діяльності.

Оцінка проектів також здійснюється Агентством оцінювання досліджень та вищої освіти — **Agence d'Evaluation de la Recherche et de l'Enseignement Supérieur (AERES)**.

Закон передбачає більш тісну співпрацю між державними дослідницькими установами (**Pôles de Recherche et d'Enseignement Supérieur and Réseaux Thématiques de Recherche Avancée — Кластери у сфері досліджень і вищої освіти та мережі передових тематичних досліджень**) та між представниками державного і приватного секторів (**Pôles de Compétitivité — Кластери конкурентоспроможності**). Закон

¹²⁶ Pacte de la Nation avec sa recherche, Частина I Закон «Про Програму науково-дослідницької діяльності».

¹²⁷ Див. <http://www.inovasyon.org/pdf/France.La.loi.de.prog.pour.la.recherche.pdf>, завантажено 03.05.2011 р.

¹²⁸ Loi de programme pour la recherche № 2006-450 від 17.04.2006 р.

також зосереджується на питаннях покращення зв'язків між наукою та суспільством, підтримці молодих наукових працівників та сприянні створення кращих кар'єрних можливостей для них, а також на нових професійних перспективах дослідників. Цим Законом було проголошено заснування Національної дослідної агенції (ANR), яка надає підтримку через заснування проектів у конкретних сферах.

2.5. Закон про свободи та зобов'язання університетів від 2007 року

Loi relative aux libertés et responsabilités de universités — Закон «Про свободи та зобов'язання університетів» 2007 року надав незалежність університетам в сфері досліджень, сприяння заснуванню компаній, які використовують інтелектуальну власність, створення якої було профінансоване державою.

2.6. Кодекс науково-дослідницької діяльності та національна стратегія в галузі науково-дослідницької діяльності й інновацій

The Code de la recherche — Кодекс науково-дослідницької діяльності — враховує проект Закону «про Програму науково-дослідницької діяльності» 2006 року. Пояснення структури цього Кодексу наведено у Додатку.¹²⁹ У ньому дається комплексний опис різноманітних правових аспектів, пов'язаних із науково-дослідницькою діяльністю.

Національна стратегія в галузі науково-дослідницької діяльності та інновацій

03.09.2008 року Рада міністрів оприлюднила «*plan d'élaboration de la stratégie nationale de recherche et d'innovation*» (SNRI) — Національну стратегію в галузі науково-дослідницької діяльності та інновацій. Цей документ повинен розглядатися як перша стадія тривалого процесу, який багато в чому залежить від внеску та ідей учасників, а також практики, яка складається в ході застосування відповідних програм.¹²⁹

У контексті підтримки інновацій закладами вищої освіти будуть застосовуватися такі практики:¹³⁰

- повідомлення цілей державою (органами державної влади);
- зовнішня оцінка плану та бюджету з боку AERES;
- початок діалогу між відповідальними міністрами та відповідними установами;
- презентація проекту *Direction Générale pour l'enseignement supérieur et l'insertion professionnelle (DGESIP)* — Головного управління з питань вищої освіти та професійної діяльності;
- доопрацювання договору.

На рівні державної підтримки науково-дослідницької діяльності та інновацій, здійснюваних державними установами, договірна практика дозволяє здійснення постійного контролю проведеної роботи та її результатів.

2.7. Loi de modernisation de l'economie, 04/08/2008 — Закон «Про модернізацію економіки» від 04.08.2008 року

Законодавство має опосередкований вплив на інноваційну діяльність, оскільки вона становить частину урядової політики Франції, спрямованої на сприяння зростанню економіки, розвитку творчих здібностей співробітників та купівельну спроможність. Закон передбачає реалізацію 30 різноманітних заходів, які головним чином спрямовані на сприяння економічній діяльності шляхом лібералізації адміністративних вимог для того, щоб підприємства могли зосередити свої зусилля на зміцненні своєї конкурентоспроможності. Так звані «мікро-компанії», тобто, компанії із дуже низьким рівнем річного обороту, близько € 80 000, можуть отримати переваги від зниження адміністративних бар'єрів, пов'язаних із соціальними виплатами та податками.

2.8. Кодекс інтелектуальної власності (патенти)

¹²⁹ Rapport sur les politiques nationales de recherche et de formations supérieures, Додаток до проекту Закону «Про фінансування на 2010 рік», с. 9.

¹³⁰ Rapport sur les politiques nationales de recherche et de formations supérieures, Додаток до проекту Закону «Про фінансування на 2010 рік», с. 21.

У Франції існує всеохоплюючий кодекс, який всебічно розкриває питання, пов'язані із суб'єктами інтелектуальної власності. Законодавство в сфері інновацій, зокрема, регулює питання патентування винаходів. Однак закон також регулює питання проектування та моделювання в Томі V і питання захисту винаходів та технічних знань у Томі VI. Закон також стосується прав працівників-авторів винаходів, стаття L611-7. У випадку, якщо винахід був здійснений державними дослідницькими установами, можуть застосовуватися спеціальні правила.

2.9. Loi organique relative à la loi des finances (LOLF) — Установчі акти фінансового та бюджетного права

Закон, спрямований на покращення прозорості звітності у державному секторі, у тому числі державного фінансування дослідних програм.

Бюджетне право

Щороку французький уряд видає закони про фінансування відповідно до їх проектів, які складають основу щорічного бюджету.¹³¹ Ці закони дають уявлення про розвиток державних програм та проектів фінансування.

3 Адміністративні установи

3.1. Міністерство вищої освіти та наукових досліджень

Міністерство вищої освіти та наукових досліджень (*Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche*) відповідає за координування політики Франції в галузі наукових досліджень.¹³²

3.2. Міністерство економіки, фінансів і зайнятості

Міністерство економіки, фінансів і зайнятості курує, крім іншого, питання, пов'язані з економічним розвитком, діяльністю компаній, малих та середніх підприємств та інформаційними технологіями.¹³³

3.3. CSRT, EPST та HCST

Conseil supérieur de la recherche et de la technologie (CSRT) — Вища рада з питань наукових досліджень та технологій була заснована в 1982 році в якості дорадчого органу з питань наукових досліджень. До її завдань належить контроль за державними науковими та технологічними установами (**Etablissements publics à caractère scientifique et technologique, EPST**).

Відповідно до Закону «Про Програму науково-дослідницької діяльності» від 2006 року **Вища рада з питань наукових досліджень та технологій** та новостворена **Найвища рада з питань наукових досліджень та технологій (Haut Conseil de la Science et la Technologie, HCST)** відповідають за наукове консультування, при цьому **CSRT** займається питаннями наукових досліджень, а **HCST** відповідає за національні стратегії в сфері наукових досліджень та інновацій. **HCST** є радником Президента республіки та уряду з питань, пов'язаних із наукою та технологіями, зокрема, розвитком національної політики в сфері наукових досліджень, трансферу технологій та інновацій. **CSRT** відповідає за налагодження співпраці між дослідними установами та громадськістю.

3.4. EPIC, CRITT та CNRT

¹³¹ Див., наприклад, проект Закону «Про фінансування на 2011 рік», <http://www.senat.fr/rap/110-111-312/110-111-3123.html>, завантажено 05.05.2011 року.

¹³² Див. <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/pid20002/ministere.html>, завантажено 05.05.2011 р.

¹³³ Див. <http://www.economie.gouv.fr/themes/industrie/innovation/index.htm>, завантажено 05.05.2011 р.

Трансфер технологій сфокусований на перевірці та передачі результатів досліджень, що проводяться університетами, державними науковими або технологічними дослідними організаціями (**Etablissements publics à caractère scientifique et technologique, EPST**), а також державними промисловими та комерційними дослідними організаціями (**Etablissements publics à caractère industriel et commercial, EPIC**).

Закон передбачає взаємозв'язок та трансфер технологій між дослідницькою діяльністю, фінансованою державою, та промисловістю завдяки кластерам конкурентоспроможності, мереж передових тематичних досліджень та кластерів у сфері досліджень та вищої освіти. Регіональні центри трансферу технологій **CRITT (Centres régionaux d'innovation et de transfert de technologie)**, регіональні центри інноваційного розвитку та трансферу технологій належать до структури взаємодії між державними дослідними установами та регіональними компаніями.

Послуги **CRITT** (постачальник послуг) зосереджуються на технологічних потребах МСП. Одним із завдань **CRITT** у сфері налагодження зв'язків (налагодження співпраці) полягає у покращенні інформованості компаній завдяки наданню відповідного консультування радниками з питань технологічних розробок (*Conseillers en développement technologique*). Обидва типи **CRITT** мають на меті сприяння розвитку інновацій та технологій на МСП на регіональному рівні.

Centres nationaux de recherche technologique (CNRT) — Національний центр технологічних досліджень — підтримує співпрацю між державними дослідними лабораторіями та дослідними центрами великих промислових груп, тимчасом як *Equipes de recherche technologique* (так звані групи дослідних технологій) представляють собою дослідні групи, які створюються на термін дії середньої тривалості для дослідження специфічних технологічних тем.

Окрім спеціалізованих регіональних організацій, таких, як **CRITT**, які слугують з'єднувальною ланкою між сферою наукових досліджень та промисловістю, відповідальними за організацію трансферу знань у Франції є національні установи та/або (у деяких випадках) їхні регіональні представництва.

3.5. ANR, ANRT, ADEME, ADIT

Серед організацій цієї посередницької структури, наприклад, **Agence Nationale de la Recherche (ANR)** — Національна дослідна агенція, **Association Nationale de la Recherche Technique (ANRT)** — Національна асоціація технічних досліджень, **Agence de l'Environnement et de la Maîtrise de l'Energie (ADEME)** — Агентство з питань довкілля й енергетики або **Agence pour la Diffusion de l'Information Technologique (ADIT)** — Агентство з поширення технологічної інформації. Створення Національної дослідної агенції (ANR) на початку 2005 року стало першим основним кроком на шляху перетворень, які мали вплив на інноваційну діяльність в рамках системи французьких установ. Ця агенція, яка була заснована з метою надання фінансової підтримки дослідницьким проектам, відповідає за підтримку теоретичних та прикладних досліджень. Фінансова підтримка надається на основі конкурсного відбору та за результатами проведеної оцінки; така підтримка може надаватися дослідним інститутам та компаніям, проте її об'єктом є проекти, що реалізуються спеціалізованими групами, які входять до складу організації.

Мета **ANR** полягає у стимулюванні запуску та реалізації дослідницьких проектів шляхом участі у проектах фінансування на конкурсній основі. Таким чином, філософія цієї агенції багато в чому співзвучна із практикою Національного наукового фонду (*NSF*) США, що свідчить про зміни в галузі фінансування дослідницької діяльності у Франції в майбутньому. Оскільки запит на отримання фінансової допомоги можуть зробити як державні, так і приватні лабораторії, очікується, що діяльність **ANR** зміцнить партнерські стосунки між приватним та державним секторами у сфері досліджень у Франції. У 2006 році було затверджено бюджет на реалізацію дослідницьких проектів на найближчі 4 роки в розмірі 800 мільйонів євро, які були виділені на реалізацію гнучких проектів в рамках усіх дисциплін, спеціалізованих програм, промислово-наукової співпраці та інші потреби, які не стосуються проектною діяльності. Разом із Міністерством, яке відповідає за дослідження, та **OSEO**, **ANR** організовує національний конкурс на створення технологічних компаній. У цьому контексті технологічні проекти державних дослідних організацій або приватного сектора, які мають право на отримання фінансування, визначаються у Франції.

Конкретні задачі *ANR* у сфері підтримки інновацій:¹³⁴

- підтримка наукових досліджень та конструктивних розробок кластерів конкурентоспроможності (*Pôles de compétitivité*);
- підтримка створення інноваційних підприємств;
- трансфер технологій;
- підтримка регіональних дослідних структур.

ANR покликана стимулювати дослідницьку та інноваційну діяльність у Франції, що фінансується державою, шляхом:¹³⁵

- підтримки розробки нових концепцій («білі програми», концепція яких визначатиметься винятково науковим співтовариством;
- активізації дослідницької діяльності у сферах, які є стратегічно важливими для розвитку економіки;
- покращення співпраці між державними дослідними установами та промисловістю (стимулювання партнерських проектів);
- розвиток міжнародного партнерства.

3.6. AERES

AERES, Agence d'évaluation de la recherche et de l'enseignement supérieur — Агенція з оцінювання якості досліджень та вищої освіти — відповідає за забезпечення систематичного та об'єктивного оцінювання дослідних інститутів, програм, груп та науковців. *AERES* є незалежним адміністративним органом, який здійснює оцінювання наукових, культурних та професійних державних установ та організацій в контексті наукової співпраці, як і Національна дослідна агенція. *AERES* щорічно представляє звіт про ситуацію у сфері досліджень у Франції.

3.7. OSEO

OSEO було створено у 2005 році шляхом злиття інноваційного агентства *ANVAR* і банку з розвитку підприємств МСП *Banque du développement des petites et moyennes entreprises (BDPME)*. *OSEO*, яка є холдингом з державним статусом, пов'язана з Міністерствами економіки, фінансів і зайнятості, а також з Міністерством з вищої освіти та науки. Її завдання полягає у наданні допомоги та фінансової підтримки підприємствам МСП під час різних критичних фаз, включаючи інновації. *OSEO* з інновацій забезпечує підтримку інновацій та фінансування у сфері передачі технологій та інноваційних технологічних проектів. Вона покращує державну підтримку підприємств МСП та сприяє розвитку інноваційних компаній. Регіональні мережі *OSEO* представлені у всіх регіонах Франції. Вони підтримують підприємців та підприємства МСП, а також допомагають у їх діяльності, особливо під час ризикованих стадій розвитку. *OSEO* також організовує технологічні платформи (*Plate-formes technologiques*), які співпрацюють з освітніми організаціями для підтримки підприємств МСП. Мережі технологічного розвитку (*Réseaux de développement technologique*) координують різних суб'єктів у інноваційних секторах на регіональному рівні.

Відповідно до інформації на веб-сайті,¹³⁶ *OSEO* є державною установою, спрямованою на економічний розвиток, а також основним джерелом фінансування та іншої підтримки для підприємств МСП. Її місія полягає у підтримці інновацій та зростанні підприємств МСП у вирішальних фазах їх розвитку: початок, інновації, зростання та перехід бізнесу через викуп або через інші структури. Поділяючи ризики, *OSEO* полегшує для МСП доступ до банківського та приватного акціонерного фінансування. *OSEO* пропонує установам і банкам, що залучені до фінансування МСП, консультаційні послуги та технічну підтримку, спираючись на свій тривалий та всебічний досвід у цій галузі.

Програма інвестицій у майбутнє з бюджетом у 35 мільярдів євро

¹³⁴ See <http://www.kooperation-international.de/frankreich/themes/international/fub/laender/forschungs-bildungslandschaft/forschungslandschaft/> download on 04/05/2011.

¹³⁵ Rapport sur les politiques nationales de recherche et de formations supérieures, Annex to the Project of a Law on Finances for 2010, p. 31.

¹³⁶ http://www.oseo.fr/international/international_services2/our_mission, завантажено 05.05.2011 р.

На підставі політичних рішень на найвищому рівні, *OSEO* отримала завдання імплементувати програму, яка називається «*Programme d'investissements d'avenir*» — програма інвестицій у майбутнє. Ця програма буде розроблена у рамках міжвідомчої співпраці під керівництвом прем'єр-міністра Франції.

Програма спрямована на модернізацію і посилення конкурентоспроможності Франції шляхом сприяння інвестиціям та інноваціям у п'яти основних секторах. Ці п'ять секторів, які вважаються генераторами зростання та збільшення кількості робочих місць, є такими:

- Вища освіта і навчання
- Дослідження
- Галузі промисловості та підприємств МСП
- Стале зростання
- Перехід на цифрові технології

OSEO вдасться до таких заходів:

У рамках програми інвестицій у майбутнє *OSEO* повинна розпоряджатися 2,44 мільярдами євро у межах сектора «галузі промисловості і МСП». *OSEO* керуватиме фінансуванням МСП та підприємств середнього розміру відповідно до таких принципів:

- Кредитування для малих і середніх підприємств для збільшення частки акціонерів на основі контрактів про участь (1 мільярд євро);
- Фінансування інноваційних підприємств (500 мільйонів євро);
- Підтримка повторної індустріалізації (200 мільйонів євро);
- Запити на тендери зі структурної науково-дослідницької діяльності кластерів конкурентоспроможності (300 мільйонів євро);
- Зміцнення конкурентоспроможності МСП і стратегічних секторів промисловості, запитів на тендери (300 мільйонів євро);
- Збільшення фондів *OSEO* з метою покращення її можливостей допомагати компаніям (140 мільйонів євро).

3.8. *DRRT*¹³⁷

Délégation régionale à la recherche et à la technologie (DRRT) є регіональним представництвом з досліджень і технологій. Це адміністративна місія департаменту, відповідального за децентралізаційну діяльність уряду Франції у галузі досліджень, технологій та інновацій, з поширення науково-технічної культури в соціально-економічних колах, а також серед широкої громадськості. Регіональне представництво з досліджень і технологій (*DRRT*) підзвітне регіональному директору з промисловості, досліджень і довілля (*DRIRE*). Під керівництвом Префекта регіону і радника віце-канцлера з питань науки, *DRRT* працює в тісній співпраці з Генеральним секретаріатом з регіональних питань і відіграє міжвідомчу роль у зв'язку з усіма децентралізаційними службами уряду і віце-канцлера.

DRRT підзвітне Міністерству освіти, досліджень і технологій і має такі основні завдання:

- інформувати регіональних партнерів про національну політику і про плани дій, розроблені відповідальним за дослідження міністерством;
- інформувати міністерство про регіональні ініціативи;
- координувати у регіоні роботу державних установ та організацій під керівництвом міністерства, відповідального за дослідження;
- зміцнювати регіональні технологічні центри і наблизити дослідження до ділових і соціальних кіл;
- розвивати та організовувати передачу технологій;
- заохочувати розповсюдження науково-технічної культури;
- надавати інформаційні звіти про політику міністерства, відповідального за дослідження у регіоні.

3.9. Організації підтримки: *ANR, OSEO, Pôles de Compétitivité, Instituts Carnot*

¹³⁷ Див. <http://www.recherche-technologie-hn.com/en/fiche.php?id=260>, завантажено 05.05.2011 р.

ANR і *OSEO* є дещо більшими організаціями, які підтримують проект. *Pôles de Competitivité* (кластери конкурентоспроможності) та *Instituts Carnot* (Інститути Карно) також є установами, які підтримують співпрацю між державними і приватними організаціями.

На цей час *ANR* призначив 33 *Instituts Carnots*, які спрямовані на розвиток досліджень у галузі державно-приватного партнерства¹³⁸. *Instituts Carnots* також співпрацює із закордонними організаціями, наприклад з *Fraunhofer Institutes* (Інститути Фраугофера). Організації підтримки беруть участь у реалізації великих національних програм, наприклад, програми «*Investissements pour l'avenir*» - Інвестиції у майбутнє, бюджет якої складає 35 мільярдів євро.

4. Масштабні науково-дослідні інфраструктури

Французький уряд надає підтримку так званим **Très grands infrastructures de recherche" (TGIR)** — масштабним науково-дослідним інфраструктурам, наприклад, в галузі космічних чи ядерних досліджень.¹³⁹ Серед найбільших французьких установ, залучених до наукової діяльності, найважливіше місце посідає **Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS)** — **Національний центр наукових досліджень**. В контексті інноваційної діяльності головним завданням цих інфраструктур є сприяння трансферу технологій та інновацій у відповідній галузі промисловості.

4.1. Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) — Національний центр наукових досліджень

CNRS — Національний центр наукових досліджень — покликаний брати участь у процесі створення та трансферу знань, що сприяє економічному розвитку. В ході своєї роботи ця установа застосовує на практиці та впроваджує результати наукових досліджень, розробляє наукові дані та надає підтримку у формуванні національної дослідницької стратегії. Мережа лабораторій *CNRS* охоплює всю Францію. Ці лабораторії постійно проходять оцінювання. Наукові співробітники *CNRS* в основному є державними службовцями.

4.2. INRA, INRIA, INSERM

Institut National de la Recherche Agronomique (INRA) — Французький національний інститут сільськогосподарських досліджень проводить дослідження в галузі сільського господарства. **Institut National de Recherche en Informatique et en Automatique (INRIA)** — це Французький національний інститут досліджень у сфері інформатики та автоматики. **Institut National de la Santé et de la Recherche Médicale (INSERM)** — це Французький національний інститут охорони здоров'я та медичних досліджень.

5. Організація вищої освіти

У Франції вища освіти надається університетами, проте існує велика кількість інститутів на більш високому рівні, мета яких полягає у раціоналізації вищої освіти. З метою об'єднання ресурсів були створені спеціальні групи, багато з яких були юридичними особами, так звані об'єднання з питань підтримки державних інтересів (*groupement d'intérêt public*), або *GIP*, які самі по собі можуть вважатися університетами або університетським центрами. Законом «Про Програму науково-дослідницької діяльності» від 18.04.2006 року¹⁴⁰ було дозволено створення більш тісних об'єднань, які називаються **Pôles de recherche et d'enseignement supérieur (PRES)**.

Кластер у сфері досліджень та освіти поєднує незалежні інституції. Він може стосуватися структури досліджень або викладання у державному або приватному секторі, у Франції або загалом в Європі. Єдина

¹³⁸ Rapport sur les politiques nationales de recherche et de formations supérieures, Додаток до проекту Закону «Про фінансування за 2010 рік», с. 32.

¹³⁹ Rapport sur les politiques nationales de recherche et de formations supérieures, Додаток до проекту Закону «Про фінансування на 2010 рік», с. 34.

¹⁴⁰ Закон про планування досліджень № 2006-450 від 17.04.2006 р.

юридично зобов'язуюча вимога полягає у тому, що він повинен мати у своєму складі хоча б одну державну наукову, культурну або професійну установу (наприклад, університет). Також асоціація або підприємство можуть стати асоційованим членом *PRES*. *PRES* може мати різні правові статуси: державна установа з питань наукової співпраці, об'єднання з питань підтримки державних інтересів або фонд наукової співпраці. Більшість *PRES* мають статус *Établissements publics de coopération scientifique (EPCS)* — державних установ з питань наукової співпраці, оскільки такі організації можуть наймати державних службовців та мають право видавати дипломи державного зразка.¹⁴¹

5.1. Університети

У Франції внаслідок реформи вищої освіти 1970 року великі державні університети були розділені на дрібніші автономні університети (наприклад, Париж I, Париж II, Париж III і так до Парижу XIII). На сьогоднішній день у Франції існує 83 університети. Висновки нещодавно проведеного аналізу¹⁴² наводять на думку про те, що еволюція системи французьких університетів повинна сприяти створенню освітньої системи, яка була б більш орієнтованою на розвиток промисловості. Проблема, скоріш за все, полягає в тому, що академічні кола недостатньо працюють в напрямку адаптування викладання до соціальних та технічних умов життя, або привертають недостатню увагу до потреби в здійсненні змін. Згідно із результатами такого дослідження, багато що залежить від ініціативи керівних осіб.

В результаті нещодавньої ініціативи французького уряду було визначено задачі та повноваження працівників, зайнятих у сфері викладання та досліджень.¹⁴³ Університети та інститути *CNRS* створюють змішані установи (*unités mixtes*). Дослідження загалом знаходяться в компетенції професорів (*enseignants-chercheurs*). Наказом від 25.09.2009 року було змінено статус професорів. Цим наказом також затверджується кількість робочих годин за рік, яка становить 1607, а також надається дозвіл моделювання. Це означає, що діяльність, яка не вписується в рамки викладацької або дослідницької діяльності (наприклад, педагогічні завдання, дистанційне навчання або міжнародна співпраця з іншими університетами) може бути зарахована в робочі години. Крім цього, професор має можливість співпрацювати з дослідницькою групою, яка не належить до складу його інституту. Оцінювання професорів здійснюється **Conseil National des Universités (CNU)** — **Національною радою університетів** протягом чотирирічного періоду.

5.2. Спеціалізовані школи та позауніверситетські дослідження

У Франції існує багато різноманітних змішаних форм дослідних інституцій (державних та недержавних).¹⁴⁴

- 9 **Établissements Publics à Caractère Scientifique et Technologique (EPCST)** — державні правові інституції з фінансовою автономією;
- 15 **Établissements Publics à Caractère Industriel et Commercial (EPIC)** — у загальному значенні державні інституції, організовані на приватній, промислового чи комерційного характеру;
- 9 **Établissements Publics à Caractère Administratif (EPA)** — державні правові інституції з обмеженою адміністративною та фінансовою автономією;
- 125 **Établissements Publics à Caractère Scientifique, Culturel et Professionnel (EPSCP)** — державні інституції, які займаються науковими, культурними та професійними питаннями (у тому числі французькі університети, а також коледжі, музеї тощо);
- **Établissements Publics de Coopération Scientifique (EPCS)** — із численними партнерами;
- **Fondations** — фонди;
- **Groupements d'Intérêt Public (GIP)** — об'єднання, що підтримують державні інтереси;

¹⁴¹ Закон від 12.12.2010 р, LOI n° 2010-1536 du 13 décembre 2010 relative aux activités immobilières des établissements d'enseignement supérieur, aux structures interuniversitaires de coopération et aux conditions de recrutement et d'emploi du personnel enseignant et universitaire (1)

¹⁴² Albero, B.; Linard, M.; Robin, J. (2009): Petite fabrique de l'innovation à l'université. L'Harmattan. Paris. с. 203.

¹⁴³ Див. <http://www.kooperation-international.de/frankreich/themes/international/fub/laender/forschungs-bildungslandschaft/forschungslandschaft/> завантажено 04.05.2011 р.

¹⁴⁴ Див. <http://www.kooperation-international.de/frankreich/themes/international/fub/laender/forschungs-bildungslandschaft/forschungslandschaft/> завантажено 04.05.2011 р.

- **Instituts fédératifs** — федеральні інституції.

5.3. Різноманітні типи співпраці між державними дослідними інституціями, університетами та промисловим сектором

Існує велика кількість різноманітних типів співпраці між державними дослідними інституціями, університетами та промисловим сектором:¹⁴⁵

- **Unité mixte de recherche (UMR)** — змішані дослідницькі групи між державними дослідними інституціями (наприклад, CNRS) та/або університетами;
- **Institut fédérative de recherche (IFR)** — змішані проектні групи, які створюються різними науковими співробітниками з різних дослідних інституцій у місці базування одного партнера із фінансуванням та персоналом з боку іншого партнера; відповідальність за проведення досліджень та використання фінансових коштів покладається на IFR;
- **Groupement de recherche (GDR)** — співпраця в сфері досліджень між різними групами дослідних інституцій або між партнерами інших дослідних інституцій;
- **Réseau national de recherche et d'innovation technologique (RRIT)** — національна мережа у сфері досліджень та технологічних інновацій, яка фінансується переважно у рамках Закону «Про інноваційну діяльність» від липня 1999 року;
- **Action concertée incitative (ACI)** — спеціалізовані дослідження, що отримують спеціальне фінансування на підставі рекомендацій **Comité interministeriel de la recherche scientifique et technique (CIRST)** — Міжміністерського комітету з питань наукових та технічних досліджень;
- **Groupement d'intérêt public (GIP)** — асоціація державних та приватних інституцій з науковими, технічними, культурними або освітніми інтересами;
- **Très grands équipements (TGE)** — великі державні або приватні ініціативи, що створюються з метою проведення досліджень із використанням великого обладнання;¹⁴⁶
- **Pôles de compétitivité** — кластери конкурентоспроможності (дослідження в рамках регіональних структур), починаючи з 2005 року;
- **Instituts Carnot**, пов'язані із «Fédération Carnot» — окремі наукові установи.

6. Прикладна інноваційна політика

6.1. *Jeune Entreprise Innovante (JEI)* — Молоде інноваційне підприємство і *Jeune Entreprise Universitaire (JEU)* — Молоде університетське підприємство

Jeune Entreprise Innovante (JEI) — Молоде інноваційне підприємство¹⁴⁷

Закон «Про фінанси на 2004 рік» запровадив інститут *Jeune Entreprise Innovante (JEI)* — молодого інноваційного підприємства. Цей статус надається підприємствам малого та середнього бізнесу, що існують менше 8 років, і чий витрати на науково-дослідницьку діяльність відповідно до річного звіту становлять щонайменше 15%, а також у випадку виконання таких 5 умов:

- **Бути підприємством малого та середнього бізнесу у рамках концепції законодавства ЄС (наприклад, мати до 250 працівників)**
- Компанія може претендувати на статус молодого інноваційного підприємства аж до кінця восьмирічного терміну, але наприкінці восьмирічного терміну компанія втратить цей статус.
- **Мінімальні витрати на дослідження повинні складати щонайменше 15% від сукупних річних витрат, див. статтю 244 частину В Базового податкового кодексу.**

¹⁴⁵

Див.

<http://www.kooperation-international.de/frankreich/themes/international/fub/laender/forschungs-bildungslandschaft/forschungslandschaft/>

<http://www.kooperation-international.de/frankreich/themes/international/fub/laender/forschungs-bildungslandschaft/forschungslandschaft/> завантажено 04/05/2011.

¹⁴⁶ Див. e.g. "Le Rôle des très grands équipements dans la recherche publique ou privée, en France et en Europe", Assemblée Nationale, Rapport de l'Office parlementaire d'évaluation des choix scientifiques et technologiques, Cuivilliez, C. and Trégouet, R.: Rapport sur les conditions d'implantation d'un nouveau synchrotron et le rôle des très grands équipements dans la recherche publique ou privée, en France et en Europe, том II, 2000 p.

¹⁴⁷ Див. <http://www2.enseignementsup-recherche.gouv.fr/technologie/mesur/jei.htm>, завантажено 05.05.2011 p.

- Компанія повинна бути незалежною. Умову щодо зберігання капіталу необхідно виконувати упродовж усіх дій з правом, на основі якого відповідна компанія прагне отримувати прибуток зі спеціального статусу. Щонайменше половиною капіталу молодого інноваційного підприємства повинні володіти такі акціонери:

- фізичні особи;
- підприємства малого та середнього бізнесу;
- визнані державні наукові установи;
- науково-педагогічні установи та їх філії;
- певні інвестиційні установи, за умови відсутності залежності між цими установами та компанією, що претендує на статус молодого інноваційного підприємства, зокрема:
- компаніями з венчурним капіталом;
- інвестиційними фондами з ризиком, наприклад, інвестиційними фондами у сфері інновацій (FCPI);
- регіональними девелоперськими компаніями;
- фінансовими компаніями у сфері інновацій;
- одноосібними компаніями з ризиковими інвестиціями (SUIR).

Характер надаваних переваг

Молоді інноваційні підприємства отримують переваги у вигляді зниження податків. Наприклад, упродовж 3 років не потрібно сплачувати податок на прибуток, а упродовж 2 наступних років податкова ставка складатиме лише 50%. Інші податки, як-от податок на землю або на нерухомість, також можуть бути скасовані на термін до семи років.

Молоді інноваційні підприємства звільняються від зобов'язання сплачувати частку роботодавця на соціальне забезпечення. Це стосується виплати заробітних плат для науковців, технічних спеціалістів, керівників проектів з досліджень та розробок, юристів, що працюють з промисловою власністю або з пов'язаними з проектом договорами, а також працівників, відповідальних за доконкурентні перевірки. Повне звільнення від виплати частки роботодавця на соціальне забезпечення не може додаватися до інших видів пільг, наприклад, державної допомоги за працевлаштування. Однак молоді інноваційні підприємства можуть накопичувати пільги у вигляді звільнення від податку на прибуток у схемах з податковими пільгами.

***Jeune Entreprise Universitaire (JEU)* — Молоде університетське підприємство¹⁴⁸**

Умови для отримання статусу молодого університетського підприємства

Концепція «*молодого університетського підприємства*» була представлена у 2008 році. Її мета полягає у заохоченні осіб, які проводять дослідження у вищих навчальних закладах, створювати компанії.

Молоді університетські підприємства є різновидом молодих інноваційних підприємств. Окрім вимоги про мінімальні витрати на дослідження, усі інші вимоги до молодого інноваційного підприємства також поширюються на молоді університетські підприємства. *Молоде університетське підприємство* повинне відповідати двом сукупним вимогам:

1. ним повинні керувати студенти або випускники, які отримали ступінь або які здійснювали викладацьку діяльність не більше 5 років тому, або їм повинні належати щонайменше 10% акцій підприємства;
2. його основна діяльність повинна полягати у підвищенні цінності дослідницьких завдань, у яких керівники або зацікавлені сторони брали участь під час свого навчання у вищому навчальному закладі, який може видавати диплом з присвоєнням щонайменше ступеня магістра.

Умови молодого університетського підприємства фіксуються у домовленості між вищим навчальним закладом та компанією. Указ державної ради визначає характер дослідницьких завдань, які повинні регулюватися домовленістю, а також вид послуг, потрібних для компанії, або методів винагороди вищого навчального закладу.

¹⁴⁸ Міністерство вищої освіти та науки, головне управління з досліджень та інновацій (2009): Дослідження та партнерство, с. 53.

Переваги статусу молодого університетського підприємства

На компанії зі статусом молодого університетського підприємства поширюються такі ж податкові та соціальні пільги, які наразі застосовуються до молодих інноваційних підприємств.

6.2. *Crédit d'Impôt Recherche (CIR)* — Податкові пільги на здійснення науково-дослідницької діяльності¹⁴⁹

Програма *CIR* дає можливість заявникам отримувати відшкодування та/або податкові пільги за їх витрати на відповідні дослідження. Починаючи з 2008 року заявник може отримувати податкову пільгу у розмірі 30% від витрат на науково-дослідницьку діяльність до 100 мільйонів євро, або у розмірі 5%, якщо витрати на науково-дослідницьку діяльність перевищили цю суму.

Відповідними витратами є:

- витрати на товари з амортизацією, які призначені для науково-дослідницької діяльності;
- витрати на персонал — науковців та технічних працівників;
- адміністративні витрати, зафіксовані на рівні 75% від витрат на персонал;
- витрати на науково-дослідницьку діяльність, яку міністерство з досліджень у Франції та інших країнах ЄС доручило відповідним організаціям.

Пільги також можуть поширюватися на інші витрати:

- витрати на зберігання, обслуговування та захист патенту;
- витрати, пов'язані зі стандартизацією продукції компанії;
- витрати, пов'язані з вартістю технологічного дослідження до 60 000 євро.

Щоб переконатися, що витрати на науково-дослідну діяльність можна враховувати у рамках *CIR*, заявник може подати попередній запит у податковий орган, *OSEO* або *ANR* для отримання експертного висновку. Якщо податковий орган або організація не відповідають упродовж 3 місяців, вважається, що отримано схвальний висновок.

Загалом, до податку, який має сплатити заявник, буде застосовуватися податкова пільга на науково-дослідницьку діяльність за умови, що оподатковувані доходи були достатніми. У протилежному випадку, а також для компаній з понад 250 співробітниками, податкову пільгу відшкодовує держава через три роки, або вона може бути виплачена через *Banque National de Paris Paribas*, *Société generale* або *OSEO*. У випадку з новими компаніями та підприємствами малого й середнього бізнесу держава відшкодовує пільги миттєво. Через миттєве відшкодування у 2009 та 2010 роках держава зазнала суттєвих збитків у вигляді недоотриманих податків у розмірі приблизно 5 мільярдів євро на рік.

6.3. *Fonds de Capital-Armorçage* — Фонди стартового капіталу¹⁵⁰

Fonds de Capital-Armorçage — це фонди для стартового капіталу. У 1999 році французький уряд вирішив виділити приблизно 22 мільйони євро на фонди, що інвестують в підприємства, пов'язані з державними дослідженнями. План на 2011 рік передбачає платіж у розмірі 399,8 мільйонів євро¹⁵¹. Фонди стартового капіталу — це приватні фонди, які спеціалізуються на вкладенні капіталу в інноваційні підприємства. Вони беруть участь у цих підприємствах від початкової стадії і далі, доки науково-дослідницька діяльність не завершиться і підприємства зможуть пропонувати продукти або послуги. Науково-дослідницькі організації та університети виступають партнерами цих фондів за умови, що проекти для створення компаній, які використовують отримані у результаті лабораторних досліджень технології, є перспективними. Таким чином початкове фінансування є окремим етапом фінансування підприємства. Така система дуже

¹⁴⁹ Див. наприклад http://www.oseo.fr/votre_projet/creation/guides_de_la_creation/credit_d_impot_recherche_cir;
<http://www.industrie.gouv.fr/enjeux/innovation/credit-impot-recherche.php>, завантажено 05.05.2011 р.

¹⁵⁰ Див <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/cid5734/les-fonds-capital-amorcage.html>, завантажено 05.05.2011 р.

¹⁵¹ Див <http://www.senat.fr/rap/110-111-312/110-111-3123.html>, завантажено 05.05.2011 р.; також див. *Projet de loi de finances rectificative pour 2010, présenté au nom de M. François FILLON, Premier ministre, et par M. Éric WOERTH, Ministre du budget et comptes publics de la fonction publique et de la réforme de l'État*, с. 61.

відрізняється від венчурного капіталу, враховуючи, що для цієї діяльності необхідно багато часу і знань, а також, що обсяг інвестицій відносно невеликий.

Наступні етапи фінансування можна організувати з допомогою більш традиційних венчурних фондів. Внесок цих фондів дозволить підприємству завершити промислову розробку свого продукту і покрити витрати на виробництво і маркетинг. У Франції фінансування стартового капіталу не було поширеним явищем, враховуючи відсутність бізнес-янгелів, а також відсутність фінансування підприємств з сумнівними перспективами прибутковості. Таким чином, було визнано за необхідне, щоб держава дала імпульс у цій галузі. Державний стартовий капітал надається дослідницьким установам та вищим навчальним закладам, цей капітал необхідно відшкодувати максимум через 12 років.

6.4. *Fonds Communs de Placement à Risque (FCPR)* — *Фонди венчурного капіталу* + *Fonds Communs de Placement dans l'Innovation (FCPI)* — *Пайові інвестиційні фонди* + *Fonds de Fonds Technologiques (FFT)* — *Фонди технологічних фондів*¹⁵²

FCPR і FCPI

Фонди венчурного капіталу (*FCPR* або *Fonds Commun de Placement à Risque*) є суб'єктом, мета якого полягає в інвестуванні, стимулюванні та розвитку інших корпорацій (якщо ці корпорації не займаються наданням фінансових послуг). Здебільшого це досягається з допомогою фонду венчурного капіталу, який виступає акціонером-учасником у цільовій компанії. Відповідне положення закону міститься у статті 34 Загального податкового кодексу¹⁵³.

Закон про *FCPR* було спочатку ухвалено у 1983 році, коли галузь венчурного капіталу у Франції була у зародковому стані. З тих пір, враховуючи суттєві зміни у сфері французького венчурного капіталу, закон було значно змінено, щоб стимулювати фінансування приватного акціонерного капіталу. Тепер *FCPR* можна використовувати як головний інвестиційний фонд-донор, такий фонд можна ділити на різні серії, він також може виступати фондом фондів.

Останні нормативно-правові документи підтверджують, що *FCPR* є простою та податково-ефективною структурою для валового доходу для керівників. Крім того, *FCPR* не підлягає оподаткуванню у Франції, навпаки, французькі інвестори сплачують податки при розподілі доходів, а не тоді, коли *FCPR* отримує приріст капіталу. Це робить *FCPR* дуже специфічним, унікальним і привабливим інвестиційним інструментом і пояснює велике зростання кількості *FCPR* у Франції за останні кілька років. Станом на 1 січня 2006 року, корпорації, на які поширюється податок на дохід підприємств, скористалися нещодавно запровадженими податковими пільгами на прогресивний приріст капіталу за рахунок продажу своїх акцій у *FCPR* та/або на приріст капіталу, отриманий *FCPR* з продажу власних акцій.

Для того, щоб претендувати у Франції на статус *FCPR* і, відповідно, отримати вигідні податкові пільги, компанія повинна відповідати таким критеріям:

- 50% від активів *FCPR* повинні складатися з акцій, конвертованих облігацій і часток участі у цільових компаніях.
- Цільові компанії повинні бути резидентами держав-членів ЄС. Інвестиції *FCPR* у цільову компанію не повинні перевищувати 40% капіталу цільової компанії, який дає право голосу, і загальний обсяг інвестицій у будь-якій цільовій компанії не повинен перевищувати 25% від акціонерного капіталу *FCPR*. Якщо обсяг інвестицій буде більшим, ніж ці показники, цільова компанія може бути визнана дочірнім підприємством, і тоді до неї будуть застосовуватися інші правила оподаткування.
- Цільова компанія не повинна котируватися на французькій або будь-якій зарубіжній фондовій біржі.
- Цільова компанія повинна займатися промисловою або комерційною діяльністю, але не банківськими чи страховими послугами (як визначено у статті 34 Загального податкового кодексу).
- Одна особа не може володіти понад 30% акцій *FCPR*.

Фіскальні стимули

¹⁵² Див. <http://www.lowtax.net/lowtax/html/offon/france/fravent.html>, завантажено 05.05.2011 р.

¹⁵³ Див. <http://www.lowtax.net/lowtax/html/offon/france/fravent.html>, завантажено 05.05.2011 р.

- *FCPR* не сплачує податок з прибутку підприємств з будь-якого доходу від дивідендів, перерахованих цільовою компанією, у якій *FCPR* має пайову участь.
- *FCPR* не сплачує податок на приріст капіталу з будь-яких вигідних продажів своєї частки у цільовій компанії. У Франції приріст капіталу, як правило, оподатковується як дохід підприємства.
- Дивіденди (які виступають доходом), перераховані *FCPR* на користь окремих акціонерів, підпадають під фіксовану ставку податку у розмірі 16% (на момент написання цього тексту) в руках окремих акціонерів, замість прогресивної ставки податку, яка застосовується у Франції. Дохід від дивідендів, перерахованих акціонерам *FCPR* за вигідну реалізацію активів, якими володіють щонайменше 2 роки, підпадає під нижчу ставку податку на приріст капіталу (у Франції є 2 ставки податку на приріст капіталу — нижча довгострокова ставка і вища короткострокова ставка).

У 2004 році законодавство запровадило місцеві інвестиційні фонди. Такі фонди повинні використовувати не менше 60% свого капіталу для придбання акцій підприємств або надання кредитів по відкритому рахунку, і не менше 10% їх капіталу повинно бути виділено новим підприємствам, створеним менше п'яти років тому. Відповідні підприємства повинні бути підприємствами малого та середнього бізнесу, розташованими головним чином в одному, двох або трьох прилеглих регіонах, або які мають там свій зареєстрований офіс. Ці підприємства не повинні бути фінансовими компаніями або холдингами фінансових компаній, але можуть бути іншими взаємними фондами венчурного капіталу або компаніями венчурного капіталу, а також компаніями, що надають гарантії у цьому регіоні. Жодна фізична особа не може володіти понад 20% фонду, а підприємство — понад 10% фонду, а усі підприємства разом не можуть володіти понад 30% фонду. Податкові пільги такі ж, як і для *FCPR*.

У 2004 році було внесено низку інших змін в індивідуальне оподаткування для покращення становища осіб, що інвестують у *FCPR* та у місцеві інвестиційні фонди. Такі зміни стосувалися *SUIR* (одноосібних компаній з ризиковими інвестиціями). Така компанія інвестує в акції, що не котируються на момент первісної емісії або збільшення капіталу оподаткованої компанії з ЄС, яка володіє від 5% до 20% акцій. *SUIR* на десять років звільняється від податку на дохід підприємств. Дивіденди, які *SUIR* сплачує своєму власнику, не обкладаються податком на дохід фізичних осіб і податком на дивіденди.

Fonds Communs de Placement dans l'Innovation (FCPI) є особливим типом *FCPR*, доступним фізичним особам. Особи мають право на податкове вирахування, що дорівнює 25% від суми інвестицій в *FCPI* до 12000 євро (приблизно 14525 доларів) на одну особу. Щоб отримати право на пільговий податковий режим, принаймні 60% активів *FCPI* повинні бути інвестовані у цінні папери незареєстрованих на біржі компаній, які:

- є інноваційними;
- створені у Європейському економічному просторі (ЄЕП);
- підпадають під податок з доходу підприємств;
- якими здебільшого володіють (прямо чи опосередковано) фізичні особи, а також
- кількість співробітників яких не перевищує 2000.

Однак, вирішивши упорядкувати бюджетні витрати, у 2009 році уряд твердо взяв курс на розгляд питання щодо податкових пільг. Положення, що надають пільги або знижки в оподаткуванні (*niches fiscales*) у 2009 році обійшлися уряду у 70,7 мільярдів євро (75,5 мільярдів євро, включаючи заходи зі стимулювання економіки), це набагато більше, ніж передбачалося раніше. Відповідно до Закону «Про фінансування на 2010 рік», у 2010 році ця цифра зросте до 72,2 мільярдів євро (74,8 мільярдів євро). Стосовно пільг та скорочень щодо соціальних внесків, у 2008 році цей показник мав становити 42 мільярди євро. Хоча у листопаді 2008 року у Франції було запроваджено верхню межу щодо податкових пільг для платників податків-фізичних осіб, обмеживши загальний обсяг, який будь-яка фізична особа може заявити, до 25000 євро, плюс 10% від валового оподаткованого доходу, система — надання знижок, пільг і податкових кредитів — як і раніше є занадто дорогою для держави. Відповідно до Закону «Про фінансування на 2011 рік», представленого у жовтні 2010 року, уряд мав на меті запровадити скорочення податкових пільг на 10%.

Закон «Про фінансування на 2011 рік»¹⁵⁴ передбачає інвестування приблизно 10 мільйонів євро у *Fonds de co-investissement pour les jeunes entreprises (FCJE)* — Фонди спільного інвестування для нових підприємств, який організовує інвестиції у технологічні підприємства МСП, *Fonds de promotion pour le capital risque 2000 (FPCR 2000)* — Фонд сприяння капітальному ризику 2000, та *Fonds de fonds technologique 3 (FFT)* — Фонди технологічних фондів 3: ці фонди, створені у рамках концепції *FCPR*, інвестують у фонди капітального ризику, які беруть участь у фінансуванні та створенні інноваційних підприємств.

6.5. Société Unipersonnelle d'Investissement à Risque (SUIR)

SUIR або **одноосібна компанія з ризиковими інвестиціями** є інструментом, створеним Законом «Про фінансування на 2004 рік» для заохочення персональних інвестицій у нові підприємства. *SUIR* є спрощеним акціонерним товариством (*SAS*), що складаються лише з одного акціонера. Єдиною метою компанії є підписка за готівку на капітал компанії за певних умов, які пояснюються у статті 208 D Загального податкового кодексу.

Відповідно до законодавства від 2004 року умови були такими:

- володіти не менше 5% і не більше 20% капіталу компанії, яка є об'єктом інвестицій;
- один партнер або член його родини не може виконувати жодних адміністративних обов'язків;
- один партнер *SUIR* або члени його родини не повинні прямо або опосередковано володіти понад 25% акцій і правами голосу компанії, в яку інвестує *SUIR*

За умови виконання цих умов *SUIR* звільняється від зобов'язання сплачувати податок з прибутку підприємств упродовж 10 років. Один партнер звільняється від податку на дохід з дивідендів, отриманих від *SUIR* за певних умов.

Закон «Про фінансування на 2006 рік» пом'якшив ці правила:

- *SUIR* повинна володіти не менше 20% і не більше 30% акцій у компанії, у яку здійснюються інвестиції;
- відсоток акцій і прав голосу одного партнера *SUIR* (або його сімейного кола) у тих компаніях, в які інвестує *SUIR*, не повинні перевищувати 30%.

6.6. Pôles de Compétitivité — Кластери конкурентоспроможності

На основі ґрунтовного аналізу французька влада вирішила, що інноваційному процесу може посприяти створення кластерів¹⁵⁵. Французький уряд описує ролі і завдання кластерів конкурентоспроможності таким чином¹⁵⁶:

Їх завдання: посилювати конкурентоспроможність французької економіки та сприяти розвитку і створенню нових робочих місць на ключових ринках:

- **Шляхом розширення інновацій**
- **Шляхом заохочування технологічної та творчої діяльності з високою доданою вартістю**, здебільшого промислової, на регіональному рівні
- **Шляхом залучення бізнесу до Франції**, завдяки вищому міжнародному профілю

Стратегія кластерів конкурентоспроможності:

Кожен конкурентний кластер складає п'ятирічний план, що базується на спільному баченні різних зацікавлених сторін. З цим планом кластер конкурентоспроможності може:

- **Розвивати партнерство** між різними зацікавленими сторонами, виходячи з їх відповідних навичок
- **Будувати спільні стратегічні науково-дослідні проекти**, які можуть фінансуватися за рахунок державних фондів, зокрема, Міжвідомчого фонду (*FUI*)
- **Розвивати загальне середовище, сприятливе для інновацій та для зацікавлених сторін кластерів конкурентоспроможності** з допомогою презентацій, обміну знаннями та взаємної підтримки між членами

¹⁵⁴ Див. <http://www.senat.fr/rap/110-111-312/110-111-3123.html>.

¹⁵⁵ Див., наприклад: CM International et ARCESSOR (2008): Recueil des bonnes pratiques de gouvernance pour les pôles de compétitivité, rapport pour la Direction générale des entreprises (DGE) Ministère de l'Economie, des Finances et de l'Emploi, с. 9.

¹⁵⁶ Див. <http://www.industrie.gouv.fr/poles-competitivite/brochure-en.html>, завантажено 04.05.2011 р.

кластеру з таких тем, як навчання, людський ресурс, інтелектуальна власність, фінансування приватного сектора, міжнародний розвиток, тощо.

Державна підтримка кластерів:

Французький уряд зацікавлений у розвитку середовища, сприятливого для підприємництва та інновацій, а також у підтримці науково-дослідних заходів у рамках конкурентних кластерів. Уряд підтримує розвиток кластерів на місцевому та національному рівнях таким чином:

- **Виділяючи через єдиний Міжвідомчий фонд** фінансову підтримку за кращі науково-дослідні та інноваційні ініціативи шляхом створення закликів до проектів
- **Часткове фінансування структур управління кластерами**, поряд з місцевими органами влади і компаніями
- **Фінансова підтримка тематичних спільних дій**, ініційованих кластерами у різних сферах з допомогою різних регіональних управлінь з питань промисловості, досліджень та довкілля (*DRIRE*)
- **Проводячи дослідження та публікуючи їх результати**, як-от «Ефективні практики управління для кластерів конкурентоспроможності» («*Les bonnes pratiques de gouvernance pour les pôles de compétitivité*») і «Практичний посібник з інтелектуальної власності у кластерах» («*Le guide pratique de la propriété intellectuelle dans les pôles*»)
- **Шляхом залучення різних партнерів**, таких як *Caisse des Dépôts*, або Французького національного дослідного агентства (*ANR*) та *OSEO*, які фінансують науково-дослідницькі проекти на чолі із зацікавленими сторонами кластера
- **Шляхом залучення нових засобів** від державних наукових центрів
- **Нарешті, шляхом пошуку допомоги місцевої влади**, яка також може надавати фінансову підтримку кластерним проектам (науково-дослідницькі проекти, інноваційні платформи)

З урахуванням великого обсягу інвестицій для кластерів конкурентоспроможності було створено міжвідомчий фонд — *Fonds Unique Interministériel (FUI)*, який фінансує науково-дослідницькі проекти, які здійснює кластер конкурентоспроможності. Крім того, *ANR* фінансує певні проекти, особливо партнерські, тобто проекти державних установ з промисловими партнерами. Також *Agence pour l'Innovation Industrielle (AII)*, а потім і програма «*Innovation Stratégique Industrielle*» — Стратегічні інновації у промисловості (*ISI*) в *OSEO* профінансували деякі проекти на приблизно 35 мільйонів євро кожен. Але *OSEO* також профінансувало менші схеми у рамках кластерів конкурентоспроможності, наприклад, приблизно 1300 проектів з малого та середнього бізнесу.

Окрім фінансової підтримки партнерських проектів кластери конкурентоспроможності також досягають великих успіхів, поєднуючи університетську сферу та сферу промисловості, до чого заохочувала Конвенція щодо досліджень.

Існують певні особливі переваги кластерів конкурентоспроможності, які з'явилися лише після отримання першого досвіду¹⁵⁷:

- досвід з кластерами конкурентоспроможності приніс тіснішу співпрацю між регіональними сторонами, які до цього не мали потреби співпрацювати одна з одною і виробляти спільні цілі для поліпшення економіки регіону, зокрема це стосується промисловців, вчених, викладачів, регіональних органів влади та представників держави;
- державні послуги були мобілізовані на місцевому і на державному рівні за підтримки приблизно 120 фахівців з будь-якої галузі, пов'язаної з інноваціями;
- місцеві органи влади і організації взяли участь у заходах для фінансування проектів і для проведення спільних заходів.

Проведене у 2008 році дослідження, у ході якого були проаналізовані робочі кластери конкурентоспроможності, передбачило, що вже починаючи з 2009 року і далі фінансову підтримку кластерів можна було у багатьох випадках скоротити, особливо там, де партнерські проекти розвивалися успішно, де розроблялися нові продукти і створювалися нові робочі місця.

¹⁵⁷ Rapport sur les politiques nationales de recherche et de formations supérieures, Додаток до проекту Закону «Про фінанси на 2010 рік», с. 50.

З метою успішного впровадження першого етапу кластерів конкурентоспроможності французький уряд вирішив витратити 1,5 мільярди євро на кластери конкурентоспроможності упродовж другої фази з 2009 по 2011 рік¹⁵⁸. Державний інтерес у витраті такої великої суми грошей платників податків буде захищено з допомогою таких заходів:

- забезпечення стратегічних цілей кластерів конкурентоспроможності кластерів, зокрема шляхом розробки «угоди про виконання»;
- нові методи фінансування, зокрема, для *plates-formes d'innovation* — інноваційних платформ;
- розвиток екосистеми інновацій та її зростання з особливими шляхами для приватного фінансування та оптимального використання регіональної синергії.

Сума 1,5 мільярдів євро надійде з Міжвідомчого фонду (приблизно 600 мільйонів євро) і від трьох організацій ANR, OSEO та CDC (приблизно 850 мільйонів євро)¹⁵⁹.

6.7. Réseaux Thématiques de Recherche Avancée (RTRA) — Тематичні мережі передових досліджень

Réseaux Thématiques de Recherche Avancée (RTRA) — тематичні мережі передових досліджень — засновані на науковій співпраці¹⁶⁰. Створення RTRA було передбачено конвенцією з досліджень від 2006 року з метою розвитку перспективних наукових досліджень на найвищому міжнародному рівні. Для фінансової підтримки з боку держави було обрано 13 проектів¹⁶¹, з урахуванням переваг, цінності та оригінальності проекту в рамках процедури.

6.8. Pôles de Recherche et d'Enseignement Supérieur (PRES) — Кластери досліджень та вищої освіти

Кластери досліджень та вищої освіти становлять відповідь Франції на необхідність конкурувати із передовими дослідними установами інших країн на глобальному рівні.¹⁶² Співпраця, що виникає між університетами та установами вищої освіти (*grands ecoles*) розпочне рух до інтенсифікації досліджень. Фактично PRES часто поєднуюватимуть різні університети у складі нової організації. Наприклад, університети Бургундії та Франш-Конте заснували PRES під назвою «Університети Бургундії—Франш-Конте».¹⁶³

Поряд зі змінами у законодавстві, що керують зосередженістю та організацією дослідницьких програм, що мають набрати чинності з 2005 року та відповідають Директивам, попередньо визначеним на Конференції голів університетів, французькі університети перебувають у стані реструктуризації. Метою цього є покращення їх конкурентоспроможності на Європейській та міжнародній арені, перетворюючи їх на ключові фігури французької освіти, досліджень та інновацій.¹⁶⁴

До PRES приписують різноманітні групи закладів вищої освіти. Існування PRES призвело до виникнення різних стратегій співпраці та управління між різноманітними блоками. Ці стратегії, що були обрані та ухвалені відповідними закладами, скеровують діяльність університетів у сектори змінного розміру, але які є не менш важливими: визначення спільної стратегії викладання, встановлення спільної політики управління людськими ресурсами; створення справжніх комунальних послуг; індивідуальні аспірантури, спільний комітет з питань стратегічних директив, спільна стратегія досліджень тощо. Приведення цих напрямків політики в дію потребує делегування повноважень закладу і буде досягнуто через співпрацю між партнерами та нагляд за ним.

¹⁵⁸ Rapport sur les politiques nationales de recherche et de formations supérieures, Додаток до проекту Закону «Про фінанси на 2010 рік», С. 51; DATAR et Ministère de l'Économie, des Finances et de l'Industrie: Les pôles des compétitivité, див. <http://competitive.gouv.fr/index.php?id=478>, завантажено 05.05.2011 р.

¹⁵⁹ Див. <http://competitive.gouv.fr/les-financements-des-poles-356.html>, завантажено 05.05.2011 р.

¹⁶⁰ Міністерство вищої освіти та науки: Présentation du concept de réseau thématique de recherche avancée (RTRA), 23.05.2006 р.

¹⁶¹ Див. <http://competitivite.gouv.fr/les-soutiens-d-e-l-anr-oseo-et-la-cdc/les-reseaux-thematiques-de-recherche-avancee-rtra-370.html>.

¹⁶² Сітерман Ж.-П., у своєму звіті від 2007 року «Створення кластерів досліджень та вищої освіти (PRES)» на с.3 посилається на Оксфордський, Мюнхенський та Барселонський університети, а також проводить паралель із німецьким поняттям університетів підвищення кваліфікації.

¹⁶³ Сітерман, там же, с. 12.

¹⁶⁴ Див. <http://www.u-psud.fr/en/research/pres.html>, завантажено 05.05.2011 р.

Приклад: Університет Південного Парижу — UniverSud Paris¹⁶⁵

Радники з питань управління з трьох закладів-засновників переважною більшістю проголосували за інавгураційну конвенцію Університету Південного Парижу. Конвенція деталізує повноваження, що делегуються до *PRES*, відповідну тематику і статут державного закладу з питань наукової співпраці - *Etablissement Public de Coopération Scientifique (EPCS)*. Відповідно, у жовтні 2006 року та 15 лютого 2006 року до Національної ради з питань вищої освіти — *Direction Generale de L'Enseignement Superieur* — були подані пропозиції щодо закладу і статуту Університету Південного Парижу. Університет Південного Парижу був офіційно створений 21 березня 2007 року відповідно до структури *ESPC*.¹⁶⁶

6.9. Промислові угоди про навчання за допомогою досліджень — Conventions Industrielles de Formation par la Recherche (CIFRE) та Угоди про дослідження для висококваліфікованих фахівців — Conventions de recherche pour les techniciens supérieurs (CORTECHS)

Національна асоціація з досліджень і технологій — *Association Nationale de la Recherche et de la Technologie (ANRT)* — пояснює:¹⁶⁷

За останні майже 30 років Промислові угоди про навчання за допомогою досліджень — *Conventions Industrielles de Formation par la Recherche (CIFRE)* — зблизили майже 6 000 компаній, 4 000 лабораторій та 12 000 аспірантів, згрупованих навколо інноваційних та дослідницьких проектів. Компанії, половина з яких є малими і середніми підприємствами, у 70 % випадків заявляють, що вони отримали результати, корисні для їх продуктів та процесів. Близько 15 % угод призвели до депонування щонайменше одного патенту. Близько 12 000 угод виконувались упродовж тривалого часу та у 90 % випадків завершилися захистом докторської дисертації, створюючи міцну основу для професійної кар'єри.

З часу свого створення *CIFRE*, яка повністю фінансується Міністерством у справах досліджень, залишається успішною. Її покликанням є сприяння інноваційному процесу в компаніях та їх конкурентоспроможності. Вона підтримує обмін між урядовими дослідницькими лабораторіями та приватними, великими або малими компаніями. Міністерство у справах досліджень доручило *ANRT* імплементацію рекомендацій *CIFRE*. Її метою є підтримка розвитку досліджень державно-приватного партнерства та розміщення аспірантів з умовами цільового використання. Вона засновується на поєднанні чотирьох учасників:

Компанія приймає на роботу аспіранта, якому вона доручає завдання з проведення стратегічних досліджень для свого соціально-економічного розвитку. Його чистий річний оклад не повинен бути меншим за 23 484 євро. Його робота повинна відповідати його докторській дисертації. Прийняття на роботу реєструється у навчальному закладі аспіранта. Аспірант повинен присвятити завданням дослідження увесь свій робочий час, який може бути поєднаний із роботою в лабораторії чи компанії. Таким чином аспірант отримує також і професійну підготовку.

ANRT укладає з компанією угоду про виробниче навчання за допомогою досліджень (*CIFRE*), на основі якої компанія отримує субсидію. Наприклад, у 2010 році річна субсидія складала до 14 000 євро. Така субсидія підвищується за рахунок податкової пільги (*CIR*), яка обчислюється на основі несубсидійованої частки витрат роботодавця. Таким чином, щороку компанія може отримувати щонайменше 14 294 євро.

Протягом шести місяців після укладення CIFRE компанія і лабораторія укладають контракт про співпрацю в дослідженні, який передбачає, наприклад, умови партнерства та, зокрема, методологію дослідження, місця роботи аспіранта, питання конфіденційності, інтелектуальної власності тощо. Щорічний звіт про хід роботи, підписаний компанією, дослідницькою лабораторією та аспірантом, подається до *ANRT*.

Умовами застосування схеми такі:

¹⁶⁵ Див. примітку вище.

¹⁶⁶ Див. статті Кодексу досліджень та Регламентів з L.144-1 по статті L.344-4 та по L.344-10 того ж кодексу.

¹⁶⁷ Див. http://www.anrt.asso.fr/fr/espace_cifre/mode_emploi.jsp

Компанія повинна бути заснована відповідно до законодавства Франції.

Кандидат повинен бути аспірантом (національність не має значення) з дипломом рівня М. Аспірант повинен пропрацювати над своєю дисертацією менше 12 місяців до початку співпраці з *CIFRE*, а запит щодо *CIFRE* повинен бути здійснений не пізніше, ніж через 9 місяців після дати прийому аспіранта і після першого запису в докторантурі.

Для отримання визнання навчальна дослідна лабораторія повинна належати університету, вищій школі або громадській організації з питань досліджень. Це може бути також іноземна лабораторія. У такому випадку необхідним є **спільний нагляд** з боку визнаної французької лабораторії.

Рішення про прийняття *CIFRE* приймається протягом усього року. Загалом, рішення повідомляється протягом двох місяців після депонування усієї справи. Жодні з даних, що передаються *ANRT*, не можуть бути конфіденційними.

Комітет з питань оцінки та реалізації за підтримки двох експертів готує рішення:

Соціально-економічна експертиза проводиться відповідним регіональним представником з питань досліджень і технологій (*DRRT*). Ця експертиза враховує фінансову міцність компанії, її позицію на ринку та її здатність забезпечувати «професіоналізуючу» освіту для аспіранта.

Наукова експертиза оцінює адекватність та відповідність партнерства і докторської освіти.

Критеріями для оцінки є:

- відповідність між загальною стратегією компанії: предмет дослідження повинен відповідати запланованому розвитку компанії;
- ефективна підготовка у компанії: наприкінці дії угоди доктор повинен бути здатним показати професійний дослідницький досвід;
- пропонування предмета інтересу для ділового світу: наприкінці докторської освіти аспірант повинен бути здатним розвивати і застосовувати свої методологічні та наукові знання;
- презентація повної справи: експерти, відповідальні за наукову експертизу та соціально-економічну експертизу, повинні мати здатність обґрунтувати отримані результати на справі: документах, що презентують компанію, резюме кандидата, розробленому предметі дослідження.

Висновок наукової експертизи зосереджується на:

- користі та науковій якості предмета дослідження, як-то його техніко-економічна користь;
- участь компанії щодо кандидата і проекту дослідження;
- зв'язок та відповідність діяльності компанії щодо проекту дослідження;
- зв'язок та адекватність підготовки кандидата щодо проекту дослідження;
- відповідність та компетенція лабораторії щодо надання результатів дослідження;
- підготовленість лабораторії до співпраці з компанією.

Угоди про дослідження для висококваліфікованих фахівців — Conventions de recherche pour les techniciens supérieurs (CORTECHS)

Державна підтримка надається молодим фахівцям та аспірантам за угодами про дослідження для висококваліфікованих фахівців — *conventions de recherche pour les techniciens supérieurs (CORTECHS)*¹⁶⁸.

Метою цієї програми є стимулювання малих і середніх підприємств до передачі молодим фахівцям з вищою освітою проектів розробки технологій протягом одного року у співпраці з центром підвищення кваліфікації. Угода *CORTECHS* має трьох партнерів: одного серед малих чи середніх підприємств, дипломованого фахівця і центр підвищення кваліфікації. Центром підвищення кваліфікації може бути дослідна установа, університет, інженерна школа, технікум та профтехучилище, інституція з трансферу

¹⁶⁸ Див. <http://www2.enseignementsup-recherche.gouv.fr/technologie/mesur/aides/cortec.htm>.

технологій (*CRITT, CRT, PFT*), бажано поблизу компанії. Робочий контракт між компанією та дипломованим фахівцем повинен діяти щонайменше один рік. Протягом дії угоди фахівець отримує додаткову підготовку для управління інноваційним проектом тривалістю не менше 80 годин.

Угода між компанією та Національним агентством з оцінювання досліджень (*ANVAR*) діє протягом одного року. Вона передбачає надання субсидії для компанії у розмірі 13 000 євро, яка покриває до 50 % дійсних витрат (оплата праці і витрати, внесок до центру підвищення кваліфікації). Такі угоди фінансуються Міністерством у справах досліджень та нових технологій. Агентство *ANVAR* керує *CORTECHS* від імені від імені Міністерства.

7. Огляд регіональних інтересів

Скорочення політичних заходів спрямоване на встановлення формальної структури, яка забезпечить можливість виконання прийнятих рішень за відповідної підтримки державою («*etat facilitateur*»). Відповідним чином, ефективність системи досліджень та максимізація економічних прибутків інвестицій у дослідження і розробки забезпечується посиленням регіонального рівня.

7.1. Регіональний представник з питань досліджень і технологій — *Délégué régional à la recherche et à la technologie (DRRT)*

Регіональний представник з питань досліджень і технологій — *Délégué régional à la recherche et à la technologie (DRRT)* — діє як орган державної влади з питань регіональних відносин у сферах досліджень, технологій, інновацій та науково-технічної культури.¹⁶⁹ Завданням регіонального представника є нагляд за регіональними ініціативами щодо національної політики стосовно програм, пов'язаних із дослідженнями й інноваціями. Зокрема, регіональний представник координує діяльність, пов'язану із кластерами досліджень і технологій, а також розвиває діяльність з оцінювання і передачі технологій, що виникають в результаті державних досліджень, до підприємств, та заохочує поширення нових технологій поміж малими та середніми підприємствами. Окрім цього, регіональний представник висуває пропозиції щодо надання субвенцій у цих сферах діяльності, які розглядаються регіональними адміністраціями.

Відповідно до статті 3 Постанови, регіональний представник відповідає за регіональне делегування досліджень і технологій та у зв'язку з цим регіональний представник може використовувати фінансові засоби та особовий склад Міністра у справах досліджень, або інших відповідних міністерств чи державних інституцій та служб у сферах вищої освіти і досліджень. Регіональний представник призначається на посаду після подання оголошення про вакансію Міністром, відповідальним за дослідження, та повідомлення про кандидатів Комісарові відповідного регіону — стаття 4 Постанови. Кандидати на посаду повинні займати високу посаду в державній службі.

Таким чином Постанова забезпечує погодження інтересів регіонів Франції із політикою центрального керування. Оскільки інноваційна політика Франції зосереджується на особливих французьких рисах відносно глобального ринку, позиція регіонального представника забезпечуватиме належне врахування регіональних справ під час розробки національної інноваційної стратегії.

7.2. Контракти на регіональні державні проекти — *Contrat de Projet Etat-Régions (CPER)*

Протягом періоду між 2007 та 2013 роками уряд Франції інвестує приблизно 639 мільйонів євро на певні дослідні програми інституцій вищої освіти в регіонах.¹⁷⁰

7.3. Регіональні торгові палати

Регіональні торгові палати отримали особливі повноваження для підтримки креативної та інноваційної діяльності компаній. Постанова № 2010-1463 від 01.12.2010 року (стаття 24) внесла з такою метою зміни до

¹⁶⁹ Стаття 1 Постанови № 2009-589 від 25 травня 2009 року «Про Регіонального представника з питань досліджень і технологій».

¹⁷⁰ Звіт про національну політику щодо досліджень та підвищення кваліфікації, Додаток до Проекту закону «Про фінансування на 2010 рік», с. 39.

Комерційного кодексу. На вимогу регіональної ради, регіональна торгово-промислова палата видає висновки щодо питань стосовно підтримки засновників підприємств та підприємств, створення яких бажає регіон. Відповідно до статті R711-33 II пункт 6 Комерційного кодексу, торгово-промислові палати підтримують регіональні кластери, що спеціалізуються на економічній діяльності, економічній розвідці, інноваціях, довкіллі та міжнародному розвитку.

8. Нові ініціативи

Торгово-промислова палата Парижу (CCIP): Методи для способів відшкодування зростання для середніх підприємств (СП)¹⁷¹

СП — це підприємства з кількістю працівників від 250 до 5 000 і оборотом до 1,5 млрд. євро, а також балансом, який не перевищує 2 млрд. євро, як визначено у Законі «Про модернізацію економіки» від 4 серпня 2008 року. СП становлять лише 0,2 % французьких компаній, але вони працевлаштовують близько 25 % робочої сили. Важливо: 40 % СП — промислові компанії, тоді як у випадку МСП ця частка є значно нижчою.

CCIP дійшла висновку про необхідність досягнення трьох стратегічних цілей.

- **Стимулювання спроможності до інновацій для зміцнення конкурентоздатності;**

1.2) Сприяння розвитку на національному рівні;

1.3) Заохочення зовнішнього зростання через поглинання та набуття (M&A).

Питання: Чи необхідно, щоб державна підтримка для МСП була доступною також і для СП?

Захист і сприяння інноваціям за допомогою патентів¹⁷²

На відміну від англосаксонських компаній, французькі МСП та СП **мало або недостатньо використовують патентну систему і, загалом, інтелектуальну власність**. Таку ситуацію пояснюють декілька чинників:

- недостатньо інформації про важливість інтелектуальної власності для управління підприємствами;

- великі затрати на набуття і захист прав інтелектуальної власності;

- ідея, відповідно до якої система інтелектуальної власності є занадто обмежуючою і вимагає забагато часу.

Для CCIP важливо, щоб ЄС створив справжню політику інтелектуальної власності, яка, зокрема, покращує патентну систему (наприклад — створення патенту ЄС та панєвропейської юрисдикції). CCIP здійснить оцінювання покращення методу обчислення працівників-винахідників для їх заохочення. Згідно з французьким кодексом інтелектуальної власності працівники-винахідники повинні отримувати спеціальну винагороду, навіть якщо вони прийняті на роботу для здійснення винаходів; закон повинен визначати суму винагороди.

CCIP також пропонує покращене фінансування JEI (молодих інноваційних підприємств) — та Європеїзації їх статусу.¹⁷³

9. Ефективність імплементації законодавства у сфері інновацій

Французьке агентство промислових інновацій (*Agence de l'Innovation Industrielle*, «AII»), створене у 2005 році, зокрема, відповідало за вимірювання ефективності інноваційних проєктів. Проте, традиційна французька політика підтримки виняткових зусиль із дослідження та розробок великих французьких компаній була переглянута після обрання президентом Саркозі у 2007 році. Відбулась визначна зміна у національній інноваційній політиці. У 2008 році існування AII було припинено, а нова політика особливо сприяє регіональній підтримці малих та середніх підприємств. У своєму звіті «Франція: інноваційна

¹⁷¹ Торгово-промислова палата Парижу: Середнє підприємство — спосіб застосування для досягнення зростання (2010). Звіти і дослідження Торгово-промислової палати Парижу. Французька документація. Париж.

¹⁷² Там же, с. 95.

¹⁷³ Там же, с. 105.

система та інноваційна політика» Інститут Фраунгофера (Еммануель Мюллер, Андреа Зенкер, Жан-Ален Еррб, Інститут Фраунгофера з питань системних та інноваційних досліджень, 2009, С. 24) зазначає:

Нові форми державного втручання, бюджетні обмеження, зокрема, щодо інфраструктури університетів, а також важливість європейського проекту співпали у посиленні регіонального виміру науки та досліджень. Посилене значення, що надається регіональному рівневі, також спричинене потребою в підвищенні ефективності системи досліджень та максимізації економічних прибутків від інвестицій в дослідження та розробки через просторове групування та географічну близькість. **Нові форми державного втручання стали домінуючими із менш важливою але більш процесуальною на вигляд політикою. Поки держава усе ще визначає правила гри, вона не вказує механізми імплементації, зберігаючи вакуум між стратегічним напрямком та необхідними і наявними політичними інструментами.**

Державне втручання можна охарактеризувати як модель «залучення держави»:

У французькому контексті до ключових прикладів належать кластери конкурентоспроможності (*pôles de compétitivité*) і мережі передових тематичних досліджень (*réseaux thématiques de recherche avancée, RTRA*). Центри наукових досліджень вищої освіти (*the pôles de recherche et d'enseignement supérieur, PRES*) представляють дещо іншу ініціативу, оскільки вони є висхідними розробками, що не підлягають дії конкуренції держав та не мають жодного початкового спеціалізованого фінансування. Центри *PRES* є значною мірою видами наукової співпраці та мало пов'язані з місцевими суб'єктами, хоча регіональні/місцеві органи влади висловлюють свою зацікавленість у задумі таких центрів та готові підтримувати їх своїми власними засобами та політикою. **Незважаючи на значні відмінності у масштабі, сфері застосування, фінансуванні та керівництві цих ініціатив, вони представляють різні спроби зближення поєднань наукових, промислових та місцевих суб'єктів у межах географічної близькості.** Наголошення на кластерах та мережах як засобах економічного та наукового розвитку будується на існуючих регіональних наукових характеристиках та інноваційних інфраструктурах.

Ефективність є передумовою вибору між програмами державної підтримки. Рані Жанна ДАНГ (Rani Jeanne DANG, Робота «Економіка та управління інноваціями, технологіями і організаційними змінами» для зимової конференції докторів філософії академії «*DRUID-DIME Academy*» 2009 року, сторінки 8 та 9) пояснює:

Проте, ефективність французьких кластерів конкурентоспроможності у визначенні проектів досліджень та розробок напевне визначить кластер, який зрештою буде обрано. Це дійсно «прихований» стимул для стратегії, яку французькі кластери конкурентоспроможності невдовзі повинні засвоїти. І знову, [товарний] знак ще не є вирішальною; це початок процесу.

Щодо французьких кластерів конкурентоспроможності було помічено (Рані Жанна ДАНГ: «Економіка та управління інноваціями, технологіями і організаційними змінами», робота для зимової Конференції докторів філософії академії «*DRUID-DIME Academy*» 2009 року, С. 8), що **дуже мала кількість проектів досліджень та розробок, поданих більшістю французьких кластерів конкурентоспроможності для фінансової підтримки, показує, що «вони не обов'язково зрозуміли основний процес із ризиком у новій промисловій політиці. Або ж, що вже існуюча конфігурація взаємодій у французьких кластерах конкурентоспроможності, сформована роками централізації, іноді має на увазі винайдення та імплементацію нового дієвого місцевого керівництва».**

Беручи до уваги той факт, що французький кластер конкурентоспроможності представляє важливий елемент інноваційної політики, здається дивним, що «дуже мало робіт пояснюють, як вони працюють, а також перешкоди, з якими вони стикаються, зокрема, щодо інтеграції дрібних та середніх підприємств» (ДАНГ, як зазначено вище, С. 27). Автор вказує (там же):

Питання залучення малих та середніх підприємств до французьких кластерів конкурентоспроможності впливає не лише із технологічних можливостей, а з характеру систем

взаємодії, в яких вони розвиваються, а також способу їх включення в територіальні мережі. Для заохочення інтеграції дрібних та середніх підприємств у проекти співпраці кластерів конкурентоспроможності **необхідно розуміти секторальний характер відношень між малими та середніми підприємствами та різними місцевими суб'єктами**, аніж просто зосереджуватись на слабких сторонах управління дрібних та середніх підприємств або складнощах існуючих програм підтримки, як це зазвичай стверджується. Обміни знаннями між фірмами та інституціями є основними рушіями просторової агломерації характеру знань — тобто кодифіковані-неявні /архітектурні-специфічні/, а також способу управління, систематизації, поширення знань та ступеня формальності, з яким знання відіграють ключову роль в нашому аналізі територіальної динаміки кластерів.

Відповідним чином здається, що ефективність імплементації французької інноваційної політики значно залежить від факторів, які важко виміряти і які суттєво залежать від здатності провідних або відповідальних осіб в межах кластера конкурентоспроможності створювати командний дух серед своїх різноманітних співробітників.

10. Висновки

Цей звіт показує, що французька політика стосовно інновацій є процесом з високою динамікою. Французький уряд розуміє регулювання досліджень та вищої освіти як вирішальне для майбутньої ролі французької промисловості на глобальному ринку. Відповідним чином вживані заходи відображають пошуки оптимального правила державного інтересу, яке розуміється з огляду на продуктивність французької промисловості. Таке розуміння державного інтересу визначається економічним успіхом.

Цікавий фактор: Здається, що існує невеликий супротив такій швидкій зміні інноваційної структури у Франції. Тоді як в останньому столітті французькі студенти були особливо відомі своєю часто критичною позицією щодо урядів, навряд чи існує яка-небудь серйозна критика з боку наукових кіл, яка б протистояла цим пристосуванням політики досліджень та інновацій.

Третє зауваження: французька державна політика рішуче підтримує регіональні інтереси. Розвиток мережі кластерів конкурентоспроможності в межах території держави враховує історичні особливості французького промислового ландшафту та дослідних установ Франції, які розвивалися в регіонах. Виявляється, що централізоване управління у порівнянні з управлінням, яке передало відповідні повноваження регіональним органам влади, могло мати кращі позиції щодо збалансування регіональних інтересів. Ефективність заходів, вжитих централізованим правлінням, могла бути перевагою у порівнянні з неминучим процесом переговорів між різними регіональними органами влади, якщо останні мають більше повноважень для регулювання інноваційної політики.

Особливі результати звіту для української політики можуть полягати в аспектах освітньої та регіональної політики. Підтримка *JEI* — молодих інноваційних підприємств — та *JEU* — молодих університетських підприємств — має не лише вплив на ці підприємства, які отримують таку підтримку. Державний інтерес щодо цих нових інструментів схильний чинити загальний вплив на студентів та їх підхід до своєї наукової освіти та професійної підготовки. Він розширить наміри наступного покоління щодо своєї професійної діяльності шляхом зміцнення соціально-економічного елементу. Заходи з регіональної підтримки, вжиті урядом Франції, здатні призвести до створення впевненості в здатності централізованого управління належно відображати регіональні інтереси. Тому детальний аналіз роботи й успіху кластерів конкурентоздатності у Франції може становити інтерес для інноваційної політики України.

Література

- Albero, B.; Linard, M.; Robin, J-Y. (2008): *Petite fabrique de l'innovation à l'université*. L'Harmattan. Paris.
- Assemblée Nationale Sénat, rapport sur Science, Société et Parlements, 2008
- Baraize, F. (1996): L'entrée de l'enseignement supérieur dans les contrats de plan Etat-Régions: la mise en réseau de la décision universitaire. In: Gaudin J.P. (ed): *La négociation des politiques contractuelles*. Paris: L'Harmattan, 133-67.
- Baudelles, G.; Peyrony, J. (2005): Striving for equity: polycentric development policies in France. In: *Built Environment* 31(2), 103-111.
- Chambre de commerce et d'industrie de Paris: *Entreprise de taille intermédiaire - Mode d'emploi pour retrouver la croissance* (2010). Rapports et études de la Chambre de commerce et d'industrie de Paris. La Documentation Française. Paris.
- Chesnais, F. (1993): The French National System of Innovation. In: Nelson, R.R. (ed.): *National Innovation Systems. A Comparative Analysis*, New York, Oxford: Oxford University Press, 192-229.
- Chevalier, M.: La politique industrielle est de retour. In: *problèmes économiques* no. 3003. La réindustrialisation en marche (2010) 3-7.
- CM International et ARCESSOR (2008): *Recueil des bonnes pratiques de gouvernance pour les pôles de compétitivité, rapport pour la Direction générale des entreprises (DGE) Ministère de l'Economie, des Finances et de l'Emploi*.
- Cole, A. (2006): Decentralisation in France: central steering, capacity building and identity construction. *French Politics* 4, 31-57.
- Crespy, C.; Héraud, J.-A.; Perry, B. (2007): Multi-level governance, regions and science in France: between competition and equality. In: *Regional Studies*, 41(8), November 2007.
- Cytermann, J.-R. (2007): *La mise en place des pôles de recherche et d'enseignement supérieur (PRES), report for the Minister of Higher Education and Research*, Paris.
- <http://media.education.gouv.fr/file/92/8/6928.pdf>
- Edler, J.; Georghiou, L. (2007): Public procurement and innovation – Resurrecting the demand side. In: *Research Policy*, 36, 949-963.
- European Commission, Directorate-General Competition, Industry and Services, *Competitiveness clusters in France*, (04/05/2011), <http://www.industrie.gouv.fr/poles-competitivite/brochure-en.html>
- Ferrandon, B. (2004): *Croissance et innovation*. Cahiers français no. 323. La Documentation Française. Paris.
- Gauron, A.: Désindustrialisation et choix politiques. In: *problèmes économiques* no. 3003. La réindustrialisation en marche (2010) 27-32.
- Héraud, J.-A.; Lévy, R. (2005): University-industry relationships and regional innovation systems. In: Llerena, P.; Matt, M. (eds.): *Innovation policy in a knowledge-based economy*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 193-219.
- Lanciano-Morandat C.; Verdier E. (2004): Dynamiques des régimes sociétaux d'enseignement supérieur et d'innovation. *Revue internationale de politique comparée*, 11(3), 369-87.
- Larédo, P.; Mustar, P. (2001): French Research and Innovation Policy: Two Decades of Transformation. In: Larédo, P.; Mustar, P. (eds.): *Research and Innovation Policies in the New Global Economy. An International Comparative Analysis*. Cheltenham, UK, Northampton MA, USA: Edward Elgar, 447-496.
- Ministère de l'enseignement supérieur et de la recherche (2009): *National Research and Innovation Strategy, general report*.
- Morand, P.; Manceau D. (2009): *Pour une nouvelle vision de l'innovation. Rapport officiel, Ministère de l'Economie, de l'Industrie et de l'Emploi*. La Documentation Française. Paris.

Muller, E.; Zenker, A.; Héraud, J.-A.; France: Innovation System and Innovation Policy, report, Fraunhofer Institute for Systems and Innovation Research (Fraunhofer ISI), Karlsruhe, April. 2009.

Mustar P.; Larédo P. (2002): Innovation and research policy in France (1980-2000) or the disappearance of the Colbertist State. In: Research Policy, 31(1), 55-72.

OSEO (2010): PME et brevets. La Documentation Française. Paris.

Pasquier R. (2003): La régionalisation française revisitée: fédéralisme, mouvement régional et élites modernisatrices (1950-1964). In: Revue française de science politique, 53(1), 101-25.

Pasquier, R. (2011): "EU Cohesion Policy and Territorial Capacities: The Case of France", European Union Studies Association, Biennial Conference, Boston, 03-05/03/2011.

Portnoff, A.: Quand les délocalisations deviennent des erreurs stratégiques. In: problèmes économiques no. 3003. La réindustrialisation en marche (2010) 20-26.

Postel-Vinay, O.: Les critères d'un système de recherche performant. In: problèmes économiques no. 2869. La R&D à l'épreuve de la mondialisation (2005) 2-6.

Pouyet B. (1998): Une réforme de l'université par les moyens. In: Développement universitaire et développement territorial. L'impact du plan U2000. La Documentation française, Paris.

Quéré, M. (1999): The French Innovation System: Some Insights into the Analysis of the Institutional Infrastructure Supporting Innovation. International Conference "Knowledge Spillovers and the Geography of Innovation. A Comparison of National Systems of Innovation" July 1-2, 1999, Château de Goutelas.

Rapport sur les politiques nationales de recherche et de formations supérieures, Annex to the project of the Law of Finances of 2010 (Annexe au projet de loi de finances pour 2010)

Legislation online available at the LEGIFRANCE search machine - www.legifrance.fr

Code général des impôts (CGI) - Basic Tax Code

Code de la propriété intellectuelle (CPI) - Intellectual Property Code

Code de la recherche (CR) - Code of Research

Loi de programme pour la recherche no. 2006-450 of 17/04/2006

<http://www.inovasyon.org/pdf/France.La.loi.de.prog.pour.la.recherche.pdf> (03/05/2011).

Loi relative aux activités immobilières des établissements d'enseignement supérieur, aux structures interuniversitaires de coopération et aux conditions de recrutement et d'emploi du personnel enseignant et universitaire (1) no. 2010-1536 du 13 décembre 2010

Projet de **Loi de finances pour 2011**: Engagements financiers de l'État - compte d'affectation special: participations financières de l'État (Draft Budget for the Year 2011)

<http://www.senat.fr/rap/110-111-312/110-111-3123.html>

Décret no. 2009-589 du 25 mai 2009 relatif au délégué régional à la recherche et à la technologie (Decree Concerning the Regional Delegate for Research and Technology)

¹ Додаток

Структура Кодексу наукових досліджень

Книга 1: Загальна організація досліджень і розробки технологій

Розділ I: Орієнтація досліджень і розробки технологій

Глава 1: Політика досліджень і розробки технологій

Секція 1: Державна політика

Секція 2: Регіональна політика

Глава 2: Цілі та відомчі засоби державних досліджень

Глава 3: Розробка засобів державних досліджень і діяльності з розробки технологій

Глава 4: Оцінка і контроль досліджень і розробки технологій

Секція 1: Цілі оцінки

Секція 2: Агентство з оцінювання досліджень і розробки технологій

Секція 3: Положення про оцінювання і контроль

Розділ II: Дорадчі установи з питань досліджень і розробки технологій

Вступна глава: Вища рада з питань науки і технологій (Le Haut conseil de la science et de la technologie)

Глава 1: Міжміністерський комітет з питань наукових досліджень і розробки технологій (Le Comité interministériel de la recherche scientifique et technique, CIRST)

Глава 2: Національна рада з питань науки (Le Conseil national de la science, CNS)

Глава 3: Національна рада з питань координації гуманітарних та суспільних наук (Le Conseil national de coordination des sciences de l'homme et de la société)

Глава 4: Вища рада з питань досліджень і технологій (Le Conseil supérieur de la recherche et de la technologie, CSR)

Глава 5: Національна рада з питань вищої освіти і досліджень (Le Conseil national de l'enseignement supérieur et de la recherche, CNESER)

Глава 6: Дорадчі установи з питань науково-технічної інформації

Глава 7: Комітети узгодження і координації

Розділ III: Засоби заохочення досліджень і розробки технологій

Глава 1: Податкові пільги досліджень і розробок

Глава 2: Кошти для інвестицій в інновації (Les fonds communs de placement dans l'innovation, FCPI)

Глава 3: Кошти для досліджень і технологій, а також кошти для вітчизняної науки

Глава 4: Підтримка інновацій

Глава 5: Пожертвування

(...)

Книга II: Практика досліджень

Розділ I: Етика досліджень

Розділ II: Дослідження медицини та біології людини

Розділ III: Дослідження на тваринах

Розділ IV: Генні модифікації організмів

(...)

Книга III: Установи і дослідницькі організації

Розділ I: Загальні правила

Глава 1: Державні дослідні установи

Глава 2: Державні установи вищої освіти і досліджень

Глава 3: Оцінка результатів досліджень (La valorisation des resultats de la recherche)

Розділ II: Державні установи адміністративного характеру

Глава 1: Спільні правила для державних установ науково-технологічного характеру

Глава 2: Національний центр досліджень і технологій (CNRS)

Глава 3: Національний інститут агрономічних досліджень (INRA)

Глава 4: Національний інститут здоров'я і медичних досліджень (INSERM)

Глава 5: Інститут досліджень для розробок (IRD)

Глава 6: Установи точних наук і технологій

Глава 7: Установи досліджень гуманітарних та суспільних наук

Глава 8: Академія технологій

Глава 9: Національне агентство досліджень (ANR), статті з L. 329-1 по 329-7

Розділ III: Державні установи промислового та комерційного характеру

Глава 1: Національний центр космічних досліджень (CNES)

Глава 2: Комісаріат з питань атомної енергії (CEA)

Глава 3: Французький інститут досліджень для використання моря (IFRREMER)

Глава 4: Дослідні установи у галузі точних наук і технологій

Секція 1: Національне агентство управління радіоактивними відходами (ANDRA)

Глава 5: Установи для підтримки оцінювання досліджень

Секція 1: Агентство з питань довкілля та освоєння енергії (ADME)

Розділ IV: Структури співробітництва

Глава 1: Класифікації державних інтересів

Глава 2: Промислові центри з питань технологій

Глава 3: Загальні правила

Глава 4: Кластери досліджень та вищої освіти, спеціальні мережі передових досліджень, спеціальні центри досліджень, державні установи з питань наукового співробітництва та засади наукового співробітництва (...)

Книга IV: Науковий персонал

Розділ I: Загальні правила

Глава 1: Завдання і права

Глава 2: Професійна освіта

Глава 3: Участь особового складу науково-дослідної установи у створенні підприємств та у роботі існуючих підприємств

Секція 1: Участь особового складу науково-дослідної установи у створенні підприємства

Секція 2: Наукова робота для існуючого підприємства та участь в капіталі існуючого підприємства

Секція 3: Участь особового складу науково-дослідної установи у керівній або наглядовій раді корпорації

Секція 4: Загальні правила

Глава 4: Права дослідників¹

Розділ 2: Правила, що застосовуються до особового складу державних установ науково-технічного характеру

Глава 1: Загальні правила

Глава 2: Дослідники

Глава 3: Інженери і технічний особовий склад

Глава 4: Керівний особовий склад

Глава 5: Загальні правила для інженерів, технічного та керівного особового складу науково-дослідної установи

Глава 6: Загальні правила для державних службовців державних установ науково-технічного характеру

Розділ 3: Правила, що застосовуються до особового складу науково-дослідної установи

Глава 1: Працівники

Глава 2: Асоційовані дослідники та викладачі

Глава 3: Відпустка для дослідників та викладачів

ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З ЄВРОПЕЙСЬКОЮ ПАТЕНТНОЮ КОНВЕНЦІЄЮ (ЄПК)¹⁷⁴

А. ВІДМІННОСТІ МІЖ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО ОХОРОНУ ПРАВ НА ВІНАХОДИ І КОРИСНІ МОДЕЛІ І ЄПК В ЦІЛОМУ

1. ПРЕДСТАВНИЦТВО ПЕРЕД ВІДОМСТВОМ

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>ДОГОВІР ПРО ПАТЕНТНЕ ПРАВО (PLT)</u>
<u>Стаття 5. Права іноземних осіб та осіб без громадянства</u>	<u>Стаття 133. Загальні принципи представництва</u>	<u>Стаття 7. Представництво</u>
2. Іноземні особи та особи без громадянства, які проживають чи мають постійне місцезнаходження поза межами України, у відносинах з Установою реалізують свої права через представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), зареєстрованих відповідно до закону.	(2) Фізичні або юридичні особи, які не мають місця проживання або основного місця перебування на території однієї з Договірних держав, зобов'язані мати професійного представника і діяти через нього в усіх видах діловодства, передбачених цією Конвенцією, крім подання заявки на європейський патент ;	(2) [Обов'язкове представництво] (а) Договірна Сторона може вимагати, щоб заявник, власник або інша заінтересована особа призначили представника для цілей здійснення будь-якої процедури у відомстві за винятком того, що правонаступник стосовно заявки, заявник, власник або інша заінтересована особа може самотійно діяти у відомстві у зв'язку з такими процедурами, як: (і) подання заявки для цілей встановлення дати подання;

Висновки:

ЄПК, слідуючи PLT, більш ліберальніший, ніж Закон України. Іноземним особам дозволяється подавати європейську патентну заявку і ввести міжнародну заявку за процедурою Договору про патентну кооперацію на регіональну фазу безпосередньо до ЄПВ, тобто без представника. Тільки для подальших кроків у судовому провадженні перед ЄПВ іноземні особи повинні бути представлені європейськими представниками перед ЄПВ.

2. ПАТЕНТОЗДАТНІ ВІНАХОДИ

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>РСТ</u>	<u>Угода ТРІПС</u>
<u>Стаття 1. Визначення</u>	<u>Стаття 52. Патентоздатні винаходи</u>	<u>Стаття 17. Процедура, що застосовується Міжнародним пошуковим органом</u>	<u>Стаття 27. Патентоздатні об'єкти</u>

¹⁷⁴ Аналіз підготовлено паном Інгер Кох, колишнім директором Департаменту патентного права Європейського патентного відомства, експертом проекту InnoPolicy.

Проектом InnoPolicy також було організовано проведення порівняння законодавства України та ЄПК, включаючи порядок розгляду заявок на винаходи у Європейському патентному відомстві та Україні, українськими експертами. Вказані матеріали знаходяться у звітах проекту, що надавалися бенефіціарам.

<p><u>термінів</u></p> <p>"Винахід" означає результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології;</p> <p><u>Стаття 6.</u></p> <p><u>Умови надання правової охорони</u></p> <p>2. Об'єктом винаходу, правова охорона якому надається згідно з цим Законом, може бути:</p> <p>продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо);</p> <p>процес (спосіб), а також нове застосування відомого продукту чи процесу.</p> <p>3. Правова охорона згідно з цим Законом не поширюється на такі об'єкти технології:</p> <p>...</p> <p>топографії інтегральних мікросхем;</p> <p>результати художнього конструювання.</p>	<p>(1) Європейські патенти видаються на будь-які винаходи в усіх галузях техніки, якщо вони є новими, промислово придатними та мають винахідницький рівень.</p> <p>(2) Зокрема, не вважаються винаходами у сенсі пункту 1:</p> <p>(a) відкриття, наукові теорії та математичні методи;</p> <p>(b) естетичні рішення;</p> <p>(c) схеми, правила та методи виконання розумових операцій, правила ігор або методи ведення господарської діяльності та комп'ютерні програми;</p> <p>(d) представлення інформації.</p>	<p>(2)(a) Якщо Міжнародний пошуковий орган вважає,</p> <p>(i) що міжнародна заявка стосується об'єкта, за яким відповідно до Інструкції Міжнародний пошуковий орган не зобов'язаний проводити міжнародний пошук, і в даному випадку він приймає рішення не проводити такий пошук, чи...</p> <p>згаданий Орган зазначає такий факт у декларації і повідомляє заявника та Міжнародне бюро, що звіт про міжнародний пошук не буде підготовлений.</p> <p><u>Правило 39. Об'єкт заявки відповідно до статті 17(2)(a)(i)</u></p> <p><u>39.1 Визначення</u></p> <p>Жоден Міжнародний пошуковий орган не зобов'язаний проводити пошук за міжнародною заявкою, якщо і в тій мірі, в якій об'єкт заявки відноситься до наступного:</p> <p>(i) наукові та математичні теорії;</p> <p>(iii) схеми, правила або методи організації виробництва, виконання чисто розумових операцій або ігор;</p> <p>(v) просте представлення інформації;</p> <p>(vi) комп'ютерні програми в тій мірі, в якій Міжнародний пошуковий орган не має обладнання для здійснення пошуку для визначення рівня техніки щодо таких програм.</p>	<p>1. За положеннями пунктів 2 та 3 патенти видаються для будь-яких винаходів, продуктів чи процесів у всіх сферах технології за умови, що вони є новими, мають винахідницький рівень і придатні для промислового використання.</p> <p>За пунктом 4 статті 65, пунктом 8 статті 70 та пунктом 3 цієї статті, патенти видаються і патентні права використовуються без будь-якої дискримінації за місцем винаходу, сферою технології та незалежно від того, чи є продукція імпортна, чи місцевого виробництва.</p>
--	---	--	--

Висновки:

Стаття 52(1) ЄПК 1973 була приведена у відповідність Дипломатичною Конференцією 2000 року із першим реченням Статті 27(1) Угоди ТРІПС з метою закріплення слова "**технологія**" в основному положенні матеріального Європейського патентного законодавства, чітко визначаючи сферу ЄПК і розповсюджуючи патентну охорону на технічні винаходи усіх видів. Нова редакція **статті 52(1) ЄПК 2000** чітко встановлює, що патентна охорона призначена для результатів технічної сфери. Для того, щоб бути патентоздатним, заявлений об'єкт повинен мати "**технічний характер**", включати "**технічне навчання**", тобто інструкцію, адресовану кваліфікованому фахівцю про те, як вирішити ту чи іншу технічну проблему за допомогою конкретних технічних засобів.

Таке чітке роз'яснення, що патентна охорона доступна для технічних винаходів всіх видів міститься у визначенні терміну "винахід" у статті 1 Закону України.

Стаття 52(2) ЄПК **перераховує** ряд пунктів, які, у будь-якому разі, **не розглядаються як "винаходи"** у будь-якому випадку. Цей перелік був складений на зразок з аналогічними переліками РСТ, хоча текст остаточно прийнятий на Дипломатичній конференції 5 жовтня 1973 року відрізняється кількома пунктами від РСТ. Слід підкреслити, проте, що функція цих переліків РСТ різна, оскільки вони не пов'язані з поняттям "винахід" як таким. Замість цього, Правило 39.1 Інструкції до РСТ встановлює об'єкти, за якими "Міжнародний пошуковий орган не зобов'язаний здійснювати пошук". З відповідними змінами, те ж саме стосується міжнародної попередньої експертизи відповідно до Правила 67.1 Інструкції до РСТ.

Такий перелік повністю відсутній у Законі України. Негативне визначення того, що не повинно розглядатися як винахід як зазначено у статті 52(2) ЄПК не міститься у Законі України. Таким чином, у Законі України прямо не зазначено, що, наприклад, відкриття або комп'ютерні програми, не вважаються винаходами.

3. ВИКЛЮЧЕННЯ З ПАТЕНТОЗДАТНОСТІ**а) Суспільний порядок та мораль**

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>Конвенція Ради Європи про уніфікацію деяких положень патентного права стосовно винаходів від 27 листопада 1963 року (Страсбурзьк а конвенція)</u>	<u>Угода про торговельні аспекти прав інтелектуаль ної власності (Угода ТРІПС)</u>
<u>Стаття 6. Умови надання правової охорони</u>	<u>Стаття 53. Виключення з патентоздатності</u> Європейські патенти не видаються на: (а) винаходи, комерційне використання яких суперечило б громадському порядку або моралі; при цьому таке використання винаходу не може вважатися таким, що суперечить нормам тільки тому, що воно заборонено законодавчими або нормативними актами в усіх або деяких Договірних державах; <u>Правило 28. Виключення з патентоздатності</u> Згідно зі Статтею 53(а), європейські патенти не видаються на біотехнологічні винаходи, які, зокрема, стосуються такого: (а) способів клонування людей; (б) способів модифікування генетичної ідентичності зародкової лінії клітин людей;	<u>Стаття 2</u> Договірні держави не зобов'язані передбачати видачу патентів на	<u>Стаття 27. Патентоздатні об'єкти</u> (2) Члени можуть не допускати патентування винаходів, перешкоджання комерційного використання яких на їх території

	<p>(с) використання людських ембріонів для промислових або комерційних цілей;</p> <p>(d) способів модифікування генетичної ідентичності тварин, які могли б спричинити їх страждання без будь-якої суттєвої медичної користі для людини або тварини, а також тварин, отриманих за допомогою таких способів</p> <p><u>Правило 29. Людське тіло і його складові</u></p> <p>(1) Людське тіло на різних стадіях його формування і розвитку, а також просте відкриття одного з його складових, включаючи послідовність або часткову послідовність гену, не може являти собою патентоздатні винаходи.</p> <p>(2) Складова частина, виділена з людського тіла або іншим чином відтворена за допомогою технічного процесу, включаючи послідовність або часткову послідовність гену, може бути патентоздатним винаходом, навіть якщо структура цієї складової є ідентичною до структури природної складової.</p> <p>(3) Промислове застосування послідовності або часткової послідовності гену має бути розкрито в патентній заявці.</p>	<p>(а) винаходи, опублікування або використання яких суперечить публічному порядку або моралі, за умови, що такий характер використанн я винаходу не визначається лише одним фактом його суперечності положенням закону або адміністрати вних актів;</p>	<p>необхідно для захисту публічного порядку або суспільної моралі, включаючи охорону життя або здоров'я людей, тварин або рослин, або яке необхідне, щоб запобігти завданню значної шкоди навколишньому середовищу за умови, що таке виключення не зроблено тільки тому, що використанн я заборонено їх законодавств ом.</p>
--	--	--	--

Висновки:

Закон України і ЄПК щодо виключення з патентоздатності стосовно "публічного порядку" і "моралі", здаються, більш-менш ідентичними. Термін "і" в Законі України має бути замінений словом "або". Якщо, наприклад, винахід суперечить публічному порядку, правова охорона не надається незалежно від того, чи суперечить винахід гуманності та/або моралі. "Публічний порядок" і мораль два різних поняття. Концепція "публічного порядку" охоплює охорону громадської безпеки та фізичну недоторканність приватних осіб, як частини суспільства і охорону навколишнього середовища. Таким чином, "публічний порядок" встановлений конституційними нормами, заснованими на етичних поняттях. Проте, поняття **моралі** пов'язане з вірою, що деяка поведінка є правильною і прийнятною у той час як інша поведінка, є неправильною. Для цілей ЄПК, щодо питання культури – культура, притаманна європейському суспільству і цивілізації. Термін "гуманність" в Законі України не має жодного подальшого розкриття. Якщо винахід суперечить гуманності він також суперечить "публічному порядку".

Відповідно до статті 53(а) ЄПК, статті 2(а) Страсбурзької конвенції та статті 27(2) Угоди ТРІПС, винахід не видається тільки, якщо комерційне використання винаходу суперечить "публічному порядку" або моралі. Будь-які інші питання "публічного порядку" і моралі не можуть розглядатися відповідно до статті 53(а) ЄПК. Сама по собі можливість зловживання винаходом не достатня, щоб відмовити у патентній охороні відповідно до статті 53(а) ЄПК, якщо винахід може бути використано і шляхом, який не порушує і не буде порушувати "публічний порядок" і мораль. Використання не повинне вважатися таким, що суперечить "публічному порядку" і моралі відповідно до ЄПК, відповідно до Страсбурзької конвенції та Угоди ТРІПС, тільки тому, що це заборонено законом або правилами в деяких або всіх договірних державах. Однією з

причин такої норми є те, що продукт може бути виготовлений відповідно до європейського патенту на експорт до держав, в яких його використання не заборонене.

Повністю відсутнє в Законі України тлумачення терміна "мораль" стосовно біотехнологічних винаходів, згаданих у статтях 28 і 29 ЄПК, що імплементують Директиву ЄС 98/44/ЄС від 6 липня 1998 року про правову охорону біотехнологічних винаходів (Директива ЄС з біотехнологій).

б) Рослини та породи тварин

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>Страсбурзька конвенція</u>	<u>Угода ТРІПС</u>	<u>РСТ</u>
<u>Стаття 6.</u> <u>Умови</u> <u>надання</u> <u>правової</u> <u>охорони</u>	<u>Стаття 53. Виключення з</u> <u>патентоздатності</u>	<u>Стаття 2</u>	<u>Стаття 27.</u> <u>Патентоздатні</u> <u>об'єкти</u>	<u>Правило 39.</u> <u>Об'єкт заявки</u> <u>відповідно до</u> <u>статті</u> <u>17(2)(a)(i)</u>
3. Правова охорона згідно з цим Законом не поширюється на такі об'єкти технології:	Європейські патенти не видаються на: (b) сорти рослин і породи тварин, а також переважно біологічні способи виведення рослин або тварин; це положення не застосовується до мікробіологічних способів або продуктів, отриманих такими способами;	Договірні держави не зобов'язані передбачати видачу патентів на (b) сорти рослин або породи тварин, а також біологічні за своєю суттю способи вирощування рослин або тварин; це положення не застосовується до мікробіологічних способів та до продуктів, отриманих цими способами.	(3) Члени можуть також не дозволяти патентування: (b) рослин та тварин, крім мікроорганізмів, та важливих біологічних процесів для продукування рослин або тварин, крім небіологічних та мікробіологічних процесів.	<u>39.1</u> <u>Визначення</u> Жоден Міжнародний пошуковий орган не зобов'язаний проводити пошук за міжнародною заявою, якщо і в тій мірі, в якій об'єкт заявки відноситься до наступного: (ii) сорту рослин, породи тварин або чисто біологічного способу відтворення рослин та тварин, за виключенням мікробіологічних способів та продуктів, отриманих такими способами,
сорта рослин і породи тварин; біологічні в своїй основі процеси відтворення рослин та тварин, що не відносяться до небіологічних та мікробіологічних процесів;	<u>Правило 27 Патентоздатні біотехнологічні винаходи</u> Біотехнологічні винаходи також є патентоздатними, якщо вони стосуються: (a) біологічного матеріалу, який виділений з природного середовища або створений шляхом технічного процесу навіть якщо він раніше відбувався у природі; (b) рослин або тварин, якщо технічна можливість реалізації винаходу не обмежується для конкретного сорту рослини або тварини; (c) мікробіологічний або інший технічний процес, або продукт, отриманий за допомогою такого процесу, який не є сортом рослини або тварини.			

Висновки:

В принципі виключення з патентоздатності щодо рослин і тварин є однаковими у Законі України і ЄПК. Проте, в Законі України відсутнє положення, встановлене Правилем 27(b) ЄПК, що засноване на статті 4(2) Директиви ЄС з біотехнологій, що винаходи, які відносяться до рослин або тварин, повинні бути патентоздатними (якщо технічні можливості винаходу не обмежуються конкретним сортом рослини чи породою тварини).

с) Методи діагностики і методи лікування; Перше медичне зазначення по суті вже відомої речовини або сполуки; Подальша патентна охорона речовин або сполук, вже відомих як медичні

<u>ЗАКОН УКРАЇН И</u>	<u>ЄПК</u>	<u>Угода ТРИПС</u>	<u>РСТ</u>
<u>И</u>	<u>Стаття 53. Виключення з патентоздатності</u>	<u>Стаття 27. Патентоздатні об'єкти</u>	<u>Правило 39. Об'єкт заявки відповідно до статті 17(2)(a)(i)</u>
./.	<p>Європейські патенти не видаються на:</p> <p>(с) способи лікування людей або тварин за допомогою хірургії або терапії, та методи діагностики, що застосовуються для людей і тварин; це положення не застосовується до продуктів, зокрема, речовин або сполук, які використовуються в цих способах або методах.</p> <p><u>Стаття 54 Новизна</u></p> <p>(4) Пункти 2 і 3 не виключають патентоздатності речовини або сполуки, що належать до рівня техніки, і які застосовуються для здійснення методу, що підпадає під дію пункту (с) Статті 53, якщо їх застосування у будь-якому з таких методів не міститься в рівні техніки.</p> <p>(5) Пункти 2 і 3 не виключають патентоздатності речовини або сполуки, згадуваних в пункті 4, і які застосовуються для спеціального здійснення методу, що підпадає під дію пункту (с) Статті 53, якщо таке застосування не міститься в рівні техніки.</p>	<p>(3) Члени можуть також не дозволяти патентування:</p> <p>(а) діагностичних, терапевтичних та хірургічних методів лікування людини або тварин;</p>	<p>39.1 Визначення</p> <p>Жоден Міжнародний пошуковий орган не зобов'язаний проводити пошук за міжнародною заявою, якщо і в тій мірі, в якій об'єкт заявки відноситься до наступного:</p> <p>(iv) хірургічні або терапевтичні методи лікування людини або тварин, а також способи діагностики;</p>

Висновки:

Хоча законодавець **ЄПК 1973** вибрав юридичну фікцію відсутності промислової придатності, виключення з патентоздатності хірургічних, терапевтичних та діагностичних методів фактично повинне ґрунтуватися на **соціально-етичних** міркуваннях та міркуваннях **охорони здоров'я**. Медичні та ветеринарні лікарі повинні мати можливість вільно здійснювати всі заходи, які вони вважають відповідними, щоб вилікувати хворобу, і в цій справі вони **повинні залишити заборонені патенти**. Дипломатична конференція 2000 року прийняла рішення не підтримувати цю фікцію, тому методи лікування і методи діагностики виключені з патентоздатності в **інтересах охорони здоров'я**. Тому ці винаходи були введені до **виключення з патентоздатності** для того, щоб згрупувати три категорії виключень з патентоздатності разом у **статті 53(a), (b) і (c) ЄПК 2000**.

Стаття 54(4) ЄПК 2000, що відповідає колишній статті 54(5) ЄПК 1973, відноситься до так званого **першого** медичного зазначення такої же відомої речовини або сполуки. Будь-який продукт для

використання в методі відповідно до статті 53(b) ЄПК є новим сам по собі і може бути об'єктом заявленого продукту відповідно до другого речення статті 53(c) ЄПК 2000 або продукт (речовина або сполука) є вже відомим, як такий, але тим не менш може йому бути надана правова охорона відповідно до статті 54(4) ЄПК 2000, зазначений продукт до сих пір не використовується в методі відповідно до першого речення статті 53(c) ЄПК 2000.

Стаття 54(5) ЄПК 2000 на сьогодні чітко дозволяє подальшу патентну охорону речовини або сполуки, вже відомої в якості лікарських засобів за умови їх використання відповідно до статті 53(b) ЄПК для спеціального здійснення методу і які ввійшли до рівня техніки. Стаття 54(5) ЄПК 2000 в даний час передбачає патентну охорону відомої речовини або сполуки для "будь-якого спеціального використання" цього продукту в хірургічних методах або терапії або в методах діагностики за умови, що таке використання не ввійшло до рівня техніки та є патентоздатним.

Ці положення стосовно патентоздатних питань в Законі України і ЄПК суттєво відрізняються. У Законі України відсутні будь-які положення стосовно виключень з патентоздатності діагностичних, терапевтичних і хірургічних методів лікування людей чи тварин, як це передбачено у статті 53(b) ЄПК, статті 27(3)(a) Угоди ТРІПС і Правилі 39.1 (iv) Інструкції до РСТ.

4. ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ДІЇ ПАТЕНТУ

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>
<u>Стаття 6. Умови надання правової охорони</u>	<u>Стаття 63. Строк дії європейського патенту</u>
(4) Строк дії патенту на винахід, об'єктом якого є лікарський засіб, засіб захисту тварин, засіб захисту рослин та, використання якого потребує дозволу відповідного компетентного органу, може бути продовжено за клопотанням власника цього патенту на строк, що дорівнює періоду між датою подання заявки та датою одержання такого дозволу, але не більше ніж на 5 років.	(2) Попередній пункт не обмежує права Договірної держави продовжувати строк дії європейського патенту або надавати відповідну охорону після закінчення цього строку на тих самих умовах, які застосовуються до національних патентів: (a) щоб врахувати наявність воєнного стану або подібної надзвичайної ситуації у цій державі; (b) якщо об'єктом європейського патенту є продукт або спосіб виготовлення або використання продукту, які перед уведенням в обіг повинні пройти встановлену згідно закону дозвільну адміністративну процедуру.

Висновки:

Можливість продовження строку запатентованого продукту або видача додаткового сертифікату після закінчення 20-річного строку патентної охорони в якості компенсації за затримку введення на ринок запатентованого продукту через тривалу адміністративну дозвільну процедуру, як це прийнято для фармацевтичних препаратів, закладена в принципі однаково у статті 6(4) Закону України та статті 63(2) ЄПК. В Законі України відсутня можливість продовження строку патентної охорони для того, щоб врахувати, що під час війни або аналогічних надзвичайних умовах патентна охорона не діє.

5. РОЗКРИТТЯ, ЩО НЕ МАЄ ВПЛИВУ

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>Страсбурзька конвенція</u>
<u>Стаття 7. Умови патентоздатності винаходу,</u>	<u>Стаття 55. Розкриття, що не має впливу</u>	<u>Стаття 4</u>

<p><u>корисної моделі</u></p> <p>6. На визнання винаходу патентоздатним не впливає розкриття інформації про нього винахідником або особою, яка одержала від винахідника прямо чи опосередковано таку інформацію, протягом 12 місяців до дати подання заявки до Установи або, якщо заявлено пріоритет, до дати її пріоритету.</p>	<p>(1) При застосуванні Статті 54 розкриття винаходу не береться до уваги, якщо воно мало місце не раніше, ніж за шість місяців до подання заявки на європейський патент і стало безпосереднім або опосередкованим результатом нижченаведеного:</p> <p>(a) очевидного зловживання, здійсненого стосовно заявника або його правопередника, або</p> <p>(b) факт, що заявник або його законний попередник показав винахід на офіційних або офіційно визнаних виставках, які підпадають під дію Конвенції про міжнародні виставки, підписаної 22 листопада 1928 року в Парижі і востаннє переглянутої 30 листопада 1972 року.</p> <p>(2) У випадку, передбаченому підпунктом 1(b), пункт 1 застосовується лише тоді, коли заявник при поданні заявки на європейський патент зазначить, що винахід дійсно був експонований, і надасть відповідне свідчення цього в строки та відповідно до умов, передбачених "Правилами застосування Конвенції".</p>	<p>У видачі патенту не може бути відмовлено, а патент не може бути визнаний недійсним на тій лише підставі, що винахід був опублікований протягом шести місяців, що передують поданню заявки, якщо розкриття прямо або побічно впливає:</p> <p>з очевидного зловживання стосовно заявника або його правопередника;</p> <p>із факту, що заявник або його правопередник показав винахід на офіційних або офіційно визнаних міжнародних виставках, які підпадають під умови Конвенції про міжнародні виставки, підписаної в Парижі 22 листопада 1928 року та зміненої 10 травня 1948 року.</p>
---	--	---

Висновки:

ЄПК та стаття 4 Страсбурзької конвенції не передбачає загальний "пільговий період" до подання заявки на патент, протягом якого винахідник може розкрити свій винахід без того, що розкриття стає рівнем техніки. Тільки два види випадків розкриття винаходу викликаних або **зловживанням** або показом на офіційних або офіційно визнаних **міжнародних виставках**, встановлених у статті 55 ЄПК є єдиними видами розкриття, що не впливають на новизну розкриттів, визнані ЄПК. Таким чином, **загальний "пільговий період"**, передбачений у статті 7(6) Закону України не відповідає ЄПК. Аргументи "на користь" та "проти" міжнародно визнаного загального "пільгового періоду" досі обговорюються в ході переговорів про проект Договору про матеріальні норми патентного права в рамках Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ).

6. ПРОМИСЛОВА ПРИДАТНІСТЬ

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>Паризька конвенція про охорону промислової власності (Паризька конвенція)</u>
----------------------	------------	--

<u>Стаття 7. Умови патентоздатності винаходу</u>	<u>Стаття 57. Промислова придатність</u>	<u>Стаття 1. Утворення Союзу; поняття промислової власності</u>
(8) Винахід визнається промислово придатним , якщо його може бути використано у промисловості або в іншій сфері діяльності .	Винахід вважається промислово придатним, якщо він може бути виготовлений або використаний у будь-якій галузі виробництва, в тому числі у сільському господарстві .	(3) Промислова власність розуміється в найбільш широкому значенні і розповсюджується не тільки на промисловість і торгівлю у власному значенні слова, але також і на галузі сільськогосподарського виробництва і добувної промисловості та на всі продукти промислового чи природного походження, наприклад: вино, зерно, тютюновий лист, фрукти, худоба, копалини, мінеральні води, пиво, квіти, борошно.

Висновки:

Промислову придатність, передбачену статтею 57 ЄПК слід розуміти як таку, що включає будь-яку фізичну діяльність технічного характеру. Стаття 7(8) Закону України може тлумачитись таким же чином. Проте, формулювання виразу "інші сфери діяльності" може бути зрозуміле ширше, ніж стаття 57 ЄПК або навіть ширше, ніж стаття 1(3) Паризької конвенції, тому що в Законі України не існує жодних обмежень для будь-якої **технічної** сторони діяльності. Вимоги до промислової придатності відповідно до статті 57 ЄПК не включають, наприклад, застосування для приватного використання та комерційне і фінансове застосування. Такий підхід ставить під сумнів те, що такі обмеження можуть бути інтерпретовані відповідно до терміну "**інші сфери діяльності**" відповідно до статті 7(8) Закону України.

7. РОЗКРИТТЯ ВІНАХОДУ

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>Страсбурзька конвенція</u>	<u>РСТ</u>
<u>Стаття 12. Заявка</u>	<u>Стаття 83. Розкриття винаходу</u>	<u>Стаття 8</u>	<u>Стаття 5. Опис винаходу</u>
7. Опис винаходу повинен викладатися у визначеному порядку і розкривати суть винаходу настільки ясно і повно, щоб його зміг здійснити фахівець у зазначеній галузі.	Заявка на європейський патент має розкривати сутність винаходу достатньо ясно і повно, щоб винахід міг бути реалізований фахівцем у даній галузі техніки.	(1) Заявка на патент повинна включати опис винаходу та, за необхідності, креслення, на які в описі є посилання, а також один або декілька пунктів формули, що визначають охорону, що заявляється.	Опис повинен розкривати винахід досить ясно та повно, щоб винахід міг бути здійснений фахівцем у даній галузі
8. Формула винаходу повинна виражати його суть , базуватися на описі і викладатися у визначеному порядку ясно і стисло.	<u>Стаття 84. Формула винаходу</u>	або декілька пунктів формули, що визначають охорону, що заявляється.	<u>Стаття 6. Формула винаходу</u>
<u>Стаття 16. Експертиза заявки</u>	Формула винаходу має визначати об'єкт, стосовно якого є намір отримати охорону. Формула має бути ясною і лаконічною, і базуватися на описі.	2) Опис повинен розкривати	Пункт чи пункти формули винаходу повинні визначати
7. Якщо заявником подано додаткові матеріали, то в процесі експертизи з'ясовується, чи не виходять вони за межі розкритої у поданій заявці суті винаходу.	<u>Стаття 123. Зміни</u>		
Додаткові матеріали виходять за межі розкритої у поданій заявці суті винаходу, якщо вони містять ознаки,			

які необхідно включити до <u>формули винаходу</u> .	(2) Європейська патентна заявка або європейський патент не можуть бути зміненими таким чином, щоб їх об'єкт виходив за межі змісту поданої <u>заявки</u> .	винахід достатньо ясно та повно для того, щоб спеціаліст міг його здійснити.	об'єкт, на який вимагається охорона . Пункти формули винаходу повинні бути ясними й точними. Вони повинні повністю підтверджуватися описом винаходу.
---	--	--	---

Висновки:

Закон України відрізняється від ЄПК щодо **вимог до розкриття інформації**. Стаття 83 ЄПК є одним з базових положень патентного права. Загальним принципом європейського патентного права є принцип, що заявник може отримати патентну охорону свого винаходу, тільки якщо він забезпечує **повне розкриття такого винаходу на дату подання своєї заявки**. У той час як **стаття 83 ЄПК** регулює достатність правильності розкриття, **стаття 84 ЄПК** передбачає, що **формула** повинна бути ясною і **визначати об'єкт, на який заявляється охорона**. Це систематично узгоджується з Страсбурзькою конвенцією та РСТ. Згідно з статтею 8(1) Страсбурзької конвенції та відповідно до статті 6 РСТ **пункт (чи пункти формули) повинні визначати об'єкт, на який заявляється охорона**. Тим не менш, **опис повинен розкривати винахід** (досить ясно і повно для того, щоб бути здійсненим фахівцем в даній області). Недостатнє розкриття може привести до відмови за критерієм промислової придатності. Заявнику **не дозволяється покращити свою позицію шляхом додавання об'єкта, не розкритого у поданій заявці**.

Порівняно з цими принципами, викладеними у статті 83, 84 і 123(2) ЄПК, відповідно до статті 12 Закону України **опис (пункт 7), а також формула (пункт 8) розкриває об'єкт винаходу** (настільки ясно і повно, щоб його зміг здійснити фахівець у зазначеній галузі). З статті 16(7) Закону України випливає, що заборона на розширення об'єкта "додатковими матеріалами" ("зміни" відповідно до статті 123(2) ЄПК) відноситься до **формули**, тоді як стаття 123(2) ЄПК відноситься до **поданої заявки (в цілому)**.

Враховуючи, що згідно з статтею 13(1) Закону України (Правило 40(1) ЄПК), формула винаходу може не подаватися на дату подання заявки, є суттєва відмінність між Законом України та ЄПК щодо принципів розкриття винаходу і розширення об'єкта.

8. ДАТА ПОДАННЯ ЗАЯВКИ, ВИМОГИ ЩОДО МОВИ

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>Договір про патентне право (PLT)</u>
<u>Стаття 13. Дата подання заявки</u>	<u>Стаття 14. Мови європейського патентного відомства, європейських патентних заявок та інших документів</u>	<u>Стаття 5. Дата подання</u>
1. Датою подання заявки є дата	(1) Офіційними мовами Європейського патентного відомства є англійська, французька і німецька.	(1) [Елементи заявки] (а) Якщо інше не передбачено Інструкцією та з урахуванням положень пунктів (2) - (8), Договірна Сторона передбачає, що датою подання заявки є дата одержання її відомством усіх нижченаведених елементів, поданих на вибір заявника на папері або іншими засобами, які дозволяються відомством для цілей визначення дати подання:

<p>одержання Установою матеріалів, що містять принаймні:</p> <p>заяву у довільній формі про видачу патенту, викладену українською мовою;</p> <p>відомості про заявника та його адресу, викладені українською мовою;</p> <p>матеріал, що справляє враження опису винаходу, викладений українською або іншою мовою.</p>	<p>(2) Європейська патентна заявка подається однією з офіційних мов або, якщо вона подається будь-якою іншою мовою, з перекладом однією з офіційних мов відповідно до "Правил застосування Конвенції". В ході розгляду заявки у Європейському патентному відомстві такий переклад може бути приведений у відповідність до поданої заявки. Якщо переклад не подається у встановлений строк, заявка вважається відкликаною.</p> <p>Правило 40. Дата подання</p> <p>(1) Датою подання європейської патентної заявки є дата, на яку документи, подані заявником, містять:</p> <p>(a) зазначення того, що є намір отримати європейський патент;</p> <p>(b) інформацію, яка ідентифікує заявника або дає можливість спілкуватись із заявником;</p> <p>(c) опис або посилання на раніше подану заявку.</p> <p>(2) Посилання на раніше подану заявку згідно з пунктом 1(c) має зазначати дату подання і номер тієї заявки, а також Відомство, до якого заявка було подано. Таке посилання має містити зазначення, що воно замінює опис і будь-які креслення.</p>	<p>(i) явне або імпліцитне зазначення того, що ці елементи розглядаються як заявка;</p> <p>(ii) відомості, що дозволяють визначити особу заявника або дозволяють відомству зв'язатися із заявником;</p> <p>(iii) частина, яка за зовнішніми ознаками є описом.</p> <p>(b) Дня цілей встановлення дати подання Договірна Сторона може приймати креслення в якості елементу, згаданого у підпункті (a)(iii);</p> <p>(c) Для цілей встановлення дати подання Договірна Сторона може в якості елементу, згаданого у підпункті (a)(ii), вимагати надання як відомостей, що дозволяють встановити особу заявника, так і відомостей, що дозволяють відомству зв'язатися із заявником, або вона може прийняти докази, що дозволяють встановити особу заявника або дозволяють відомству зв'язатися із заявником.</p> <p>(2) [Мова] (a) Будь-яка Договірна Сторона може вимагати, щоб відомості, передбачені у пункті (1)(a)(i) і (ii), були подані мовою, прийнятою відомством.</p> <p>(b) Частина, згадана в пункті (1)(a)(iii), для цілей визначення дати подання може бути подана будь-якою мовою</p> <p>(7) [Заміна опису та креслень посиланням на раніше подану заявку] (a) З урахуванням положень, передбачених в Інструкції, для цілей встановлення дати подання заявки посилання на раніше подану заявку, зроблене при поданні заявки мовою, прийнятою відомством, замінює опис і будь-які креслення</p> <p>(b) У разі невиконання вимог, передбачених у підпункті (a), заявка може вважатися неподаною. Якщо заявка вважається неподаною, відомство повідомляє про це заявника, зазначаючи відповідні причини.</p>
---	--	--

Висновки:

Закон України і ЄПК відрізняються в цілому щодо вимог стосовно дати подання та вимог щодо мови.

Для вимог щодо мови ЄПК для відповідності з датою подання обрали мінімальні вимоги PLT. Слова "будь-якою іншою мовою" у статті 14(2) ЄПК означає, що заявка може бути подана будь-якою мовою, відповідно до статті 5 PLT в якій говориться, що для цілей визначення дати подання **опис** винаходу, поданий мовою на вибір заявника повинен бути прийнятий. Однак, згідно з ЄПК повна заявка може бути подана будь-якою мовою на вибір заявника, не тільки **опис**, як встановлено в PLT та законодавством України. На думку законодавця ЄПК не є обов'язком подавати заяву про видачу європейського патенту із зазначенням, що є намір отримати європейський патент та інформації, що ідентифікує заявника або дозволяє заявнику спілкуватись, однією з офіційних мов ЄПВ.

Для визначення дати подання відповідно до ЄПК заявка може містити **посилання на раніше подану заявку**, а не опис. Змінене формулювання "Правил застосування Конвенції" слідує моделі Статті 5(1) і (7) PLT. Відповідно до статті 5(7) і правила 2(5)(a) PLT Договірні сторони зобов'язані приймати **посилання на єдину, раніше подану заявку, а не опис і будь-які креслення**, за умови, що раніше подана заявка належним чином ідентифікована. Ці вимоги введені до нової статті 40(2) ЄПК 2000. У такому випадку, Договірні сторони PLT можуть вимагати надання копії раніше поданої заявки (Правило 2(5)(b) PLT) (якщо така копія не є доступною Договірній стороні (стаття 4(3)PLT)), і, за необхідності, переклад такої заявки. Ця можливість посилатися на раніше подану заявку замість подання опису є сприятливою для заявника і, щонайменше, якщо попередня заявка подана до того ж відомства, наприклад, з запитом внутрішнього пріоритету, і для відомства, оскільки в цьому випадку зміст опису пізніше поданої заявки не може вийти за зміст попередньої заявки. Таким чином, експертиза пріоритету або пізніше поданої заявки, що містить той самий винахід, полегшує роботу відомства.

9. ПРИОРИТЕТ

<u>Закон України</u>	<u>ЄПК</u>	<u>РСТ</u>	<u>Угода ТРІПС</u>
<u>Стаття 15. Пріоритет</u>	<u>Стаття 87. Право пріоритету</u>	<u>Стаття 8. Домагання пріоритету</u>	<u>Стаття 2. Конвенції з інтелектуальної власності</u>
1. Заявник має право на пріоритет попередньої заявки на такий же винахід протягом 12 місяців від дати подання попередньої заявки до Установи чи до відповідного органу держави - учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності, якщо на	(1) Будь-яка особа, яка належним чином подала у або стосовно (a) держави-учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності, або (b) будь-якого члена Світової організації торгівлі , заявку на патент, корисну модель або свідоцтво на реєстрацію корисної моделі або ж правонаступник такої особи в цілях подання заявки на європейський патент на той самий винахід користується правом пріоритету протягом 12 місяців, починаючи від дати подання першої заявки. (5) Якщо перше подання було здійснене до відомства промислової власності держави, що не є членом Паризької конвенції про охорону промислової власності або Угоди, якою засновується	(1) Міжнародна заявка може містити у порядку, встановленому Інструкцією, заяву про пріоритет однієї чи декількох ранішніх заявок, поданих до будь-якої країни-учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності чи відносно будь-якої такої країни. <u>Правило 4.10. Домагання пріоритету</u> (a) Будь-яка заява, згадана у статті 8 (1) ("домагання на пріоритет"), може вимагати пріоритет однієї чи декількох ранішніх заявок, поданих	(2) Ніщо у Частинах I - IV цієї Угоди не означає послаблення існуючих зобов'язань, які члени можуть мати щодо інших членів згідно з Паризькою Конвенцією, Бернською Конвенцією, Римською Конвенцією та Договором з інтелектуальної власності стосовно

попередню заявку не заявлено пріоритет.	Світова організація торгівлі, то пункти 1-4 застосовуються тільки у тому випадку, коли це відомство згідно із сповіщенням Президента Європейського патентного відомства визнає, що перше подання, здійснене до Європейського патентного відомства, є підставою для права пріоритету за умовами і з наслідками, рівнозначними тим, що передбачені у Паризькій конвенції.	або в одній, або стосовно однієї з країн-учасниць Паризької конвенції про охорону промислової власності, або в одній, або щодо однієї з країн членів Світової організації торгівлі , яка не є учасницею Конвенції.	інтегральних схем.
---	--	---	--------------------

Висновки:

ЄПК і РСТ більш ліберальні, ніж Закон України щодо права пріоритету. Відповідно до **ЄПК 1973**, автоматичне визнання цих прав було обмежене державами, які є учасниками Паризької конвенції. **Стаття 87(1) ЄПК 2000** з змінами, внесеними Дипломатичною конференцією 2000 року, приводить у відповідність ЄПК до статті 2 Угоди ТРІПС та вимагає, щоб права пріоритету були поширені і на перше подання заявки, подану до будь-якого **члену СОТ**.

Крім того, **стаття 87(5) ЄПК 1973**, яка встановлювала механізм **взаємного визнання права пріоритету** з третіми країнами, як автоматичне визнання відповідно до статті 87(1) ЄПК, не застосовується. Цей механізм був настільки громіздким, що він ніколи не застосовувався. Таким чином, стаття 87(5) ЄПК 2000 була змінена Дипломатичною конференцією 2000 року щоб зробити її застосування простим, швидким і прийнятним, коли взаємне визнання права пріоритету між ЄПВ і не членами Паризького союзу, і не членами СОТ вважається бажаним. Нова стаття 87(5) ЄПК 2000 дозволяє, таким чином, Президенту відомства ЄПВ видавати повідомлення про визнання, що перше подання до ЄПО надає право пріоритету і відноситься до органів з промислової власності, а не держав. Ці дві зміни усунули по суті технічне питання визнання права пріоритету з політичної арени Адміністративної ради ЄПО, таким чином, що воно може бути вирішене більш доцільно і ефективно на технічному, робочому рівні. Крім того, оскільки умови визнання права пріоритету достатньо викладені у Паризькій конвенції, немає жодної необхідності для створення всеосяжної основи щодо такого визнання, та повідомлення, що визначає де-факто взаємне визнання права пріоритету відповідно до Паризької конвенції має бути достатнім. Таким чином, вимога щодо укладення двосторонніх або багатосторонніх угод видалена. Вимога, щоб інші країни надавали такі права пріоритету для першого подання заявки, поданої до ЄПВ або будь-якої Договірної держави ЄПВ також видалена, тому що збереження такої вимоги призведе до того, що стаття 87(5) ЄПК залишиться повністю непридатною для роботи.

Проте, стаття 15 Закону України не містить умови взаємного визнання прав пріоритету і тільки допускає більш ранні заявки, подані до відомства або відповідного органу держави, яка є членом **Паризької конвенції**.

10. ЕКСПЕРТИЗА ЗАЯВКИ

а) Експертиза під час подання та експертиза щодо формальних вимог, складання звіту про пошук і публікація

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>РСТ</u>
<u>Стаття 16. Експертиза заявки</u>	<u>Стаття 90. Експертиза під час подання та експертиза щодо формальних вимог</u>	<u>Стаття 11. Дата і наслідки подання міжнародної заявки</u>
9. Під час проведення	(1) Європейське патентне відомство перевіряє відповідно до "Правил	(1) Відомство, що одержує, встановлює як дату

<p>формальної експертизи:</p> <p>встановлюється дата подання заявки на підставі статті 13 цього Закону;</p> <p>визначається, чи належить об'єкт, що заявляється, до об'єктів технології, зазначених у частині другій статті 6 цього Закону, та чи не відноситься він до об'єктів технології, зазначених у частині третій статті 6 цього Закону;</p> <p>заявка перевіряється на відповідність формальним вимогам статті 12 цього Закону та правилам, встановленим на його основі Установою;</p> <p>16. По закінченні 18 місяців від дати подання заявки на видачу патенту на винахід, а якщо заявлено пріоритет, то від дати її пріоритету, Установа публікує у своєму офіційному бюлетені визначені нею відомості про заявку за умови, що вона не відкликана, не вважається відкликаною або за</p>	<p>застосування Конвенції", чи задовольняє заявка вимогам, виконання яких необхідно для присвоєння їй дати подання.</p> <p>(3) У випадку, коли європейській патентній заявці присвоюється дата подання, Європейське патентне відомство перевіряє, чи задовольняє заявка вимоги Статей 14, 78 та 81 і, за необхідності, пункту 1 Статті 88 та пункту 2 Статті 133, а також інші вимоги "Правил застосування Конвенції".</p> <p><u>Стаття 92. Складання звіту про європейський пошук</u></p> <p>Європейське патентне відомство складає і публікує звіт про європейський пошук за європейською патентною заявкою на підставі формули винаходу з врахуванням опису та наявних креслень так, як це передбачено "Правилами застосування Конвенції".</p> <p><u>Стаття 93. Публікація заявки на європейський патент</u></p> <p>(1) Європейське патентне відомство невідкладно публікує заявку на європейський патент</p> <p>(а) по закінченню 18 місяців від дати її подання або, якщо заявлено пріоритет, від дати її пріоритету,</p> <p><u>Правило 61. Зміст звіту про європейський пошук</u></p> <p>Звіт про європейський пошук повинен посилатись на документи, доступні Європейському патентному відомству на час складання цього звіту, які можна взяти до уваги під час прийняття рішення стосовно того, чи є винахід, заявлений у європейській патентній заявці, новим і чи має він винахідницький рівень.</p> <p><u>Правило 62. Розширений звіт про європейський пошук</u></p> <p>(1) Звіт про європейський пошук повинен супроводжуватись висновком стосовно того, чи відповідає заявка і винахід, якого вона стосується, вимогам цієї Конвенції, у випадку, якщо не можна опублікувати сповіщення відповідно до пункту 1 або 3</p>	<p>міжнародного подання дату одержання міжнародної заявки, якщо під час її одержання відомство приходить до висновку, що:</p> <p><u>Стаття 15. Міжнародний пошук</u></p> <p>(1) За кожною міжнародною заявкою проводиться міжнародний пошук.</p> <p>(2) Метою міжнародного пошуку є виявлення відповідного рівня техніки.</p> <p><u>Стаття 21. Міжнародна публікація</u></p> <p>(1) Міжнародне бюро здійснює публікацію міжнародних заявок.</p> <p>(2) (а) За винятком випадків, передбачених у підпункті (b) і в статті 64 (3), міжнародна публікація міжнародної заявки здійснюється негайно по закінченні 18 місяців від дати пріоритету цієї заявки.</p> <p>(3) Звіт про міжнародний пошук чи декларація, згадана в статті 17 (2) (а), публікуються як встановлено Інструкцією.</p> <p><u>Правило 43bis1. Письмове повідомлення</u></p> <p>(A) Відповідно до правила 69.1 (b-bis) Міжнародний пошуковий орган одночасно з підготовкою звіту про міжнародний пошук або декларації, згаданої в статті 17(2)(а), складає письмове повідомлення, що містить думку Міжнародного пошукового органу щодо:</p> <p>(i) того, представляється заявлений винахід новим, має винахідницький рівень (є</p>
--	---	--

нею не прийнято рішення про відмову у видачі патенту.	Правила 71.	неочевидним) і промислово придатним;
---	-------------	--------------------------------------

Висновки:

В цілому існують відмінності між Законом України і ЄПК та РСТ під час експертизи стосовно подання заявки. Відповідно до Закону України, ЄПК і РСТ відомство (що отримує) визначає під час експертизи стосовно подання вимоги щодо **дати подання** заявки та відповідність заявки **формальним вимогам**.

Проте, потім Відомство України перевіряє, чи належить заявлений об'єкт до об'єктів технології, зазначених у статті 6(2) і (3) Закону України, тоді як в ЄПК, відповідно до РСТ, буде складений Європейський (Міжнародний) звіт про пошук щодо новизни і винахідницького рівня стосовно заявленого винаходу. І цей Європейський (Міжнародний) звіт про пошук супроводжується висновком чи вважається винахід, якого стосується заявка таким, що задовольняє вимогам новизни, винахідницького рівня та промислової придатності.

Відповідно до Закону України після закінчення 18 місяців від дати подання або, якщо заявлений пріоритет, від його дати пріоритету, відомство публікує у своєму офіційному бюлетені відомості про заявку. Однак, згідно з ЄПК (і РСТ) в той час не тільки відповідні дані заявки повинні бути представлені, але й заявка як така та звіт про пошук. Крім того, письмовий висновок, що супроводжує звіт про пошук, будуть доступні громадськості для перевірки.

Таким чином, громадськість (і заявник) мають через 18 місяців від дати подання заявки або дати пріоритету, якщо така дата застосовується, відповідно до ЄПК і РСТ всю інформацію про відповідний рівень техніки щодо новизни і винахідницького рівня заявленого винаходу, тоді як згідно з статтею 6(3) Закону України громадськість (і заявник) мають на цьому етапі процедури тільки інформацію, що об'єкт заявленого винаходу, не виключений з технології.

б) Відсутність частин опису або відсутність креслень

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>	<u>PLT</u>
<u>Стаття 16.</u> <u>Експертиза</u> <u>заявки</u>	<u>Правило 56. Відсутність частин опису або відсутність креслень</u>	<u>Дата подання</u>
12. Якщо в матеріалах заявки, що відповідає вимогам статті 13 цього Закону, є посилання на креслення, але такого креслення в ній немає , заявнику надсилається про це повідомлення і пропонується на його вибір	(1) Якщо в ході експертизи згідно з пунктом 1 Статті 90, виявляється, що частини опису або креслення, зазначені в описі або формулі винаходу, відсутні, Європейське патентне відомство повинно запросити заявника подати відсутні частини протягом двох місяців. Заявник не може посылатись на неотримання такого повідомлення. (2) Якщо відсутні частини опису або відсутні креслення подаються пізніше дати подання заявки, але протягом двох місяців від дати подання заявки або, якщо надсилається вимога згідно з пунктом 1, протягом двох місяців від надсилання зазначеної вимоги, для заявника визначається нова дата подання відсутніх частин опису або відсутніх креслень.	<u>(6) [Дата подання у разі подання частини опису або відсутнього креслення]</u> (а) Якщо відсутня частина опису або відсутнє креслення подані у відомство протягом терміну, встановленого в Інструкції, ця частина опису або креслення включається до заявки, і з урахуванням положень підпунктів (b) і (c) датою подання є дата одержання відомством цієї частини опису або цього креслення, або дата, на яку виконані

<p>надіслати креслення чи вилучити посилення на нього у заявці. У разі подання креслення протягом двох місяців від дати одержання заявником повідомлення датою подання заявки вважається дата одержання закладом експертизи креслення. Якщо у цей строк заявник не зробить запропонованого йому вибору, то заявка вважається неподаною, про що заявнику надсилається повідомлення.</p>	<p>Європейське патентне відомство відповідним чином повідомляє про це заявника.</p> <p>(3) Якщо відсутні частини опису або відсутні креслення подаються протягом строку, зазначеного в пункті 2, а у заявці вказано більш ранню заявку як пріоритетну, датою подання, за умови, що відсутні частини опису або відсутні креслення повністю містяться в більш ранній заявці, залишається дата, на яку були виконані вимоги, викладені у пункті 1 Правила 40, якщо заявник вимагає цього і подає протягом строку, вказаного в пункті 2:</p> <p>(a) копію більш ранньої заявки, якщо така копія не була надана Європейському патентному відомству згідно з пунктом 2 Правила 53;</p> <p>(b) якщо мовою більш ранньої заявки не є офіційна мова Європейського патентного відомства, її переклад однією з цих мов, якщо такий переклад не був наданий Європейському патентному відомству згідно з пунктом 3 Правила 53; а також</p> <p>(c) зазначення того, де містяться відсутні частини опису або відсутні креслення в повному обсязі у більш ранній заявці і, за необхідності, їх переклад.</p>	<p>всі вимоги, що застосовуються Договірною Стороною згідно з пунктами (1) і (2), залежно від того, яка з них є пізнішою.</p> <p>(b) Якщо відсутня частина опису або відсутнє креслення подані відповідно до підпункту (a) для виправлення їх відсутності у заявці, в якій на дату, коли один або декілька елементів, передбачених у пункті (1)(a), були вперше отримані відомством, заявляється пріоритет попередньої заявки, датою подання, на прохання заявника, подане протягом терміну, встановленого в Інструкції, і з урахуванням вимог, визначених Інструкцією, є дата, на яку виконані всі вимоги, що застосовуються Договірною Стороною відповідно до пунктів (1) і (2).</p>
---	---	---

Висновки:

ЄПК набагато гнучкий щодо відсутніх частин поданої заявки. У **Правило 56 ЄПК 2000** були внесені зміни на Дипломатичній конференції 2000 року з метою приведення у відповідність цього положення про відсутні частини поданої заявки з відповідними положеннями **статті 5(6) PLT**. Якщо заявник, або після запрошення відповідно до Правила 55 ЄПК 2000 або за власною ініціативою, подає відсутню частину опису або відсутнє креслення протягом двох місяців від дати подання заявки або повідомлення згідно з правилом 56(1) ЄПК 2000, заявка **буде мати нову дату (Правило 56(2) ЄПК 2000, Правило 2(3) PLT)**. Однак, якщо заявка містить пріоритет, а відсутня частина опису або відсутнє креслення міститься у пріоритетній заявці, така відсутня частина опису або креслень, може, якщо вимоги **правила 56(3) ЄПК 2000** будуть виконані, включатися до заявки **без втрати первинної дати подання заявки** (стаття 5(6) (b) і правило 2(4) PLT).

Таким чином, на відміну від статті 16(12) Закону України, не тільки відсутні креслення, але і **відсутні частини опису** можуть бути подані пізніше, і, без втрати первинної дати подання, коли ці частини були включені в більш ранню заявку, якщо заявник вимагає пріоритет, навіть якщо пріоритетний документ не був поданий на первинну дату подання заявки.

11. ВІДСРОЧЕНА ЕКСПЕРТИЗА

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>
<p><u>Стаття 16. Експертиза заявки</u></p> <p>17. Під час кваліфікаційної експертизи перевіряється</p>	<p><u>Стаття 94. Експертиза заявки на європейський патент</u></p>

<p>відповідність заявленого винаходу умовам патентоздатності, визначеним статтею 7 цього Закону.</p> <p>Кваліфікаційна експертиза проводиться після одержання закладом експертизи відповідної заяви будь-якої особи та документа про сплату збору за її проведення.</p> <p>Заявник може подати зазначені заяву та документ протягом трьох років від дати подання заявки. Інша особа може подати їх після публікації відомостей про заявку на винахід, але не пізніше трьох років від дати подання заявки. При цьому вона не бере участі у вирішенні питань щодо заявки. Їй надсилається лише затверджений Установою висновок експертизи за заявкою.</p>	<p>(1) Європейське патентне відомство відповідно до "Правил застосування Конвенції" проводить за клопотанням експертизу заявки на європейський патент та винаходу, який являє собою об'єкт заявки, на відповідність вимогам цієї Конвенції. Клопотання вважається поданим після сплати мита за проведення експертизи.</p> <p><u>Правило 70. Клопотання про проведення експертизи</u></p> <p>(1) Заявник може подати клопотання про проведення експертизи європейської патентної заявки у термін до шести місяців після дати, на яку в Європейському патентному бюлетені було розміщено повідомлення про публікацію звіту про європейський пошук. Це клопотання не може бути відкликаним.</p>
---	---

Висновки:

Існує відмінність між Законом України та ЄПК щодо заяви про проведення кваліфікаційної експертизи. Відповідно до ЄПК для будь-якої європейської патентної заявки звіт про пошук і висновок про патентоздатність буде складений ЄПВ, за умови, що заявник сплатив відповідні мита в установлений короткий строк після подання заявки. Жодна європейська патентна заявка не публікується через 18 місяців після дати подання заявки або дати пріоритету, якщо така застосовується, без звіту про пошук, який містить відповідний рівень техніки щодо новизни і винахідницького рівня винаходу, заявленого у заявці. Звіт про пошук супроводжується висновком про патентоздатність заявленого винаходу, включаючи вимоги щодо промислової придатності і достатності розкриття винаходу поданої заявки. Відповідно до правила 70(1) ЄПК заявник може звернутися з проханням про проведення експертизи заявки на європейський патент у строк до **шести місяців** після дати, на яку в Європейському патентному бюлетені опублікований звіт про європейський пошук.

Проте, відповідно до Закону України відомості про заявку будуть загальнодоступними через 18 місяців після дати подання заявки або дати пріоритету, якщо така застосовується, без будь-якого звіту про пошук і без будь-яких висновків про патентоздатність заявленого винаходу. Заявник або будь-яка третя особа, може подати заявку на проведення кваліфікаційної експертизи протягом **3 років** з дати подання заявки.

Можливість **відстрочення проведення кваліфікаційної експертизи (або навіть будь-якого запиту на складання європейського звіту про пошук)** на 3 (або на 7 років після подання заявки відповідно до законодавства Німеччини) широко обговорювалася в рамках Адміністративної Ради ЄПО в останні 2-3 роки. Чітким результатом цієї дискусії стало те, що будь-яке відстрочення складання і публікації звіту про європейський пошук було одностайно відхилено. Крім того, будь-яке продовження строку подання заяви на проведення кваліфікаційної експертизи після поточного періоду у 6 місяців після публікації звіту про пошук було відхилено більшістю Адміністративної Ради. **Відстрочена експертиза була описана як небажаний "підводний човен"**. Громадськість і конкуренти заявника повинні бути проінформовані шляхом публікації заяви про відповідний рівень техніки щодо заявленого винаходу. Таким чином, система Закону України щодо відстроченої експертизи, не зможе знайти будь-яку відповідну підтримку в рамках Адміністративної Ради ЄПО.

12. АПЕЛЯЦІЙНА ПРОЦЕДУРА

<u>ЗАКОН УКРАЇНИ</u>	<u>ЄПК</u>
<u>Стаття 24. Оскарження рішення за заявкою</u>	<u>Стаття 21. Апеляційні палати</u>
1. Заявник може оскаржити рішення Установи за заявкою у судовому порядку, а також до Апеляційної палати протягом двох місяців від дати одержання рішення Установи чи копій матеріалів, затребуваних відповідно до частини третьої статті 16 цього Закону.	(1) Апеляційні палати є відповідальними за розгляд апеляцій на рішення секції прийому заявок, відділу експертизи, відділу розгляду заперечень та юридичного відділу.
9. Заявник може оскаржити затверджене Установою рішення Апеляційної палати у судовому порядку протягом двох місяців від дати одержання рішення.	<u>Стаття 106. Рішення, які можуть бути оскаржені</u> (1) Апеляція може бути подана на рішення секції прийому заявок, відділу експертизи, відділу розгляду заперечень і юридичного відділу. Апеляції призупиняють дію цих рішень. (2) Рішення, яке не припиняє розгляду справи по відношенню до однієї зі сторін, може бути оскаржене тільки разом із остаточним рішенням за умови, що на нього не може бути подана окрема апеляція. <u>Стаття 112а. Клопотання щодо перегляду рішення Розширеної апеляційної палати</u> (1) Будь-яка сторона розгляду апеляційної справи може подати клопотання щодо перегляду рішення апеляційної палати, яким зачіпаються її інтереси, Розширеною апеляційною палатою. (2) Клопотання може подаватися тільки у випадках, коли: (а) член апеляційної палати брав участь у прийнятті рішення на порушення пункту 1 Статті 24, або незважаючи на виведення зі складу палати за пунктом 4 Статті 24; (б) у складі апеляційної палати була особа, не призначена членом палати; (с) відбулося серйозне порушення Статті 113; (д) відбулося будь-яке інше серйозне порушення процедури, передбаченої Правилами щодо застосування Конвенції; або (е) на прийняте рішення могло справити вплив злочинне діяння, передбачене Правилами щодо застосування Конвенції.

Висновки:

В цілому існують відмінності між апеляційною процедурою відповідно до Закону України і ЄПК. Згідно з статтею 24(1) Закону України заявник має право оскаржити будь-яке **"остаточне" рішення** відомства за його заявою **на будь-якій стадії процедури** або до Апеляційної палати відомства або до компетентного суду. Якщо він вирішить звернутися до Апеляційної палати, він має право оскаржити рішення Апеляційної палати у компетентному суді, тобто в даному випадку заявник має дві інстанції для оскарження.

Згідно з статтею 106 ЄПК заявник має тільки одну звичайну апеляційну інстанцію, тобто Апеляційні палати та може оскаржити **остаточне** рішення у відділі першої інстанції ЄПВ, **якщо проміжне рішення першої інстанції прямо дозволяє подання окремої апеляції. Проміжне або попереднє рішення**, тобто

рішення, що не припиняє розгляд справи, підлягає оскарженню, якщо відділ першої інстанції, який приймає таке рішення дозволяє подавати окрему апеляцію відповідно до статті 106(2) ЄПК. Попереднє рішення, яке дозволяє окрему апеляцію надає підстави, згідно з якими вона подається, а якщо окрема апеляція не допускається, підстави можуть бути надані тільки в остаточному рішенні.

Дипломатична конференція 2000 року надала нове повноваження Розширеній Апеляційній палаті приймати рішення за клопотаннями стосовно обмежених типів випадків щодо рішень Апеляційних палат. Відповідно до нової **статті 112a(1) ЄПК**, сторона розгляду апеляційної справи, інтересам якої нанесений збиток рішенням Апеляційної палати, може подати клопотання про перегляд до Розширеної Апеляційної палати. Однак таке клопотання про перегляд може бути засноване лише на підставах, визначених в ЄПК. Такі підстави є **принциповими процесуальними порушеннями**, які сталися під час апеляційного розгляду та наявність **злочинного діяння** яких, можливо, мало вплив на прийняття рішення.

Приклади, наведені у статті 112a(2)(a)-(c) ЄПК і, зокрема формулювання статті 112a(2)(d) ЄПК дають зрозуміти, що тільки **принципальні** (але не незначні) **процесуальні порушення** можуть бути основою для подання клопотання про перегляд. Ні за яких обставин клопотання про перегляд не може бути засобом для перегляду застосування норм **матеріального права**. Це обмеження представляється виправданим, оскільки функція клопотання про перегляд - виправлення **неприпустимих недоліків**, що сталися під час окремого апеляційного розгляду, а не подальший розвиток процедурної практики ЄПВ або забезпечення однакового застосування закону.

13. ВИЗНАННЯ ПАТЕНТУ НЕДІЙСНИМ

ЗАКОН УКРАЇНИ

Стаття 33. Визнання патенту недійсним

1. Патент може бути визнано у судовому порядку недійсним повністю або частково у разі:

невідповідності запатентованого винаходу умовам патентоздатності, що визначені статтею 7 цього Закону;

наявності у формулі винаходу ознак, яких не було у поданій заявці;

порушення вимог частини другої статті 37 цього Закону;

видачі патенту внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб.

Стаття 37. Патентування винаходу в іноземних державах

2. Якщо патентування винаходу (корисної моделі) провадиться за процедурою Договору про патентну кооперацію, міжнародна заявка подається до Установи.

ЄПК

Стаття 138. Анулювання європейських патентів

(1) Відповідно до Статті 139, європейський патент може бути анульований на території Договірної держави за наступними підставами:

(a) об'єкт європейського патенту є непатентоздатним у розумінні Статей з 52 по 57;

(b) європейський патент не розкриває винаходу з достатньою ясністю і повнотою для його реалізації фахівцем;

(c) об'єкт європейського патенту виходить за межі змісту заявки у її первісній редакції або у випадку, коли він був виданий за виділеною заявкою або за новою заявкою, поданою у відповідності до Статті 61, об'єкт яких виходить за межі змісту поданої раніше заявки у її первинній редакції;

(d) охорона, що надається європейським патентом, була розширена; або

(e) власник європейського патенту не має на нього права у відповідності до пункту 1 Статті 60..

Висновки:

Підстави для визнання патенту недійсним/анулювання патенту, більш-менш ідентичні відповідно до статті 33 Закону України та статті 138 ЄПК. В статті 138 ЄПК відсутня норма, яка є в Законі України, що підставою для анулювання патенту є неподання міжнародної заявки до компетентного міжнародного органу за процедурою РСТ, тобто норма щодо неподання українським громадянином міжнародної заявки до відомства України.

14. ПРОЦЕДУРА ЗАПЕРЕЧЕННЯ

<u>Закон України</u>	<u>ЄПК</u>
./.	<u>Стаття 99. Заперечення</u> <i>(1) Протягом дев'яти місяців після публікації у Європейському патентному бюлетені повідомлення про видачу європейського патенту, будь-яка особа може подати до Європейського патентного відомства заперечення проти видачі цього європейського патенту, згідно з "Правилами про застосування Конвенції".</i>

Висновки:

Закон України не передбачає процедуру подання заперечення після видачі патенту.

В. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ З ЄПК

1. Основа для подальшої уніфікації у сфері інтелектуальної власності закладена з часу набуття чинності у 1884 році **Паризької конвенції**. В першу чергу Паризька конвенція поклала край дискримінації і взаємним вимогами між державами, передбачивши "національний режим". По-друге, Паризькою конвенцією створений загальний мінімальний стандарт щодо охорони інтелектуальної власності. Проте, Паризькою конвенцією введений елемент гнучкості, передбачений для "спеціальних угод", укладених між її державами-членами. Подальший прогрес у напрямку інтернаціоналізації патентного права було знайдено за допомогою цих більш гнучких "спеціальних угод" поряд з адаптацією та розширенням "материнської" конвенції. В історії створення європейського патенту, можна виділити три періоди. Перший може мати назву епоха **Ради Європи**, другий - епоха **Європейського економічного співтовариства [ЄЕС]**, а фінальний раунд відбувся в рамках так званої "**Міжурядової конференції із створення європейської системи видачі патентів**" [**Міжурядова конференція**] (див. *see M. van Empel, [Official Observer of the Diplomatic Conference 1973], The Granting of European Patents, 1975, No. 10, 19*).

2. Епоха **Ради Європи** характеризується безліччю планів. Про це свідчить план, представлений у 1949 році французьким сенатором Лонгчамбоном (Longchambon). Потім була підписана **Страсбурзька конвенція ("Конвенція про уніфікацію деяких положень патентного права стосовно винаходів")** в Страсбурзі 27 листопада 1963 року. Її головною метою є **гармонізація національних патентних законів**, особливо щодо **вимог до патентоздатності і обсягу охорони, що надається патентом**. Страсбурзька конвенція зіграла головну роль в обговореннях щодо ЄПК. Разом з Страсбурзькою конвенцією ЄПК забезпечує міцну основу для подальшого прогресу в рамках ЄПК (*van Empel, see above, No. 25*).

3. Загальні принципи ЄПК викладені в її **Преамбулі і перших чотирьох статтях**. По-перше, загальна система права, встановлена ЄПК стосується тільки **видачі патентів**. Це не означає, однак, що ЄПК стає ізольованою на міжнародній арені. Згідно з третьою Декларацією Преамбули, ЄПК є "спеціальною угодою" в значенні статті 19 Паризької конвенції, а також "регіональною патентною угодою" в значенні статті 45(1) РСТ.

4. При підготовці статей ЄПК **Робоча група I "Міжурядовій конференції із створення європейської системи видачі патентів"**, заснувала себе, зокрема, на підставі положень редакції 1965 року проекту Конвенції про європейське патентне законодавство, розробленого в ЄЕС, і на проекті відкритої Європейської патентної конвенції, розробленої членами Європейської асоціації вільної торгівлі [ЄАВТ]. Крім того, щодо положень, що стосуються патентного права, **Робоча група також спиралася на відповідні статті Страсбурзької конвенції**, див. *Протокол засідання Робочої групи I Міжурядової конференції, що відбулася в Люксембурзі з 8 по 11 липня 1969 року, від 29 липня 1969, BR/7/69, стор. 4.*

5. Про особливий характер патентної системи йдеться у **другій Декларації Преамбули та статті 2 і 3 ЄПК**: ЄПК забезпечує загальну, єдину процедуру видачі "європейських патентів". У статті 1 ЄПК встановлено, що ця процедура регулюється автономною "системою права, загальною для Договірних держав". Проте, як тільки європейський патент виданий, він в принципі не регулюється такими загальними правилами. Дійсно, згідно з **статтею 2(2) ЄПК**:

"У будь-якій Договірній державі, для якої він видається, європейський патент має ту саму дію і підлягає тим самим умовам, як і національний патент, виданий даною державою, якщо Конвенцією не передбачено інше."

6. Тут з'являється поняття **"патентний пакет"**: "європейський патент" є передовим інструментом, що дозволяє Договірним державам об'єднатись щодо їх діяльності з попередньої експертизи і в той же час зберегти свій суверенітет щодо режиму для патентів, що діють на їх території. Таким чином, європейський патент є не більш ніж "пакетом" національних патентних заявок, які розглядаються разом. Такою є "пакетна" концепція в чистому вигляді. **Як зазначено наприкінці статті 2(2) ЄПК, однак, чистота не є повною.**

7. Як проголошено у **другій Декларації Преамбули, ЄПК містить "певні стандартні правила, що регулюють видані таким чином патенти"**.

"Прагнучи забезпечити надання такої охорони у вказаних державах за єдиною процедурою видачі патентів та завдяки запровадженню певних стандартних правил, що регулюють видані таким чином патенти."

8. Ці "стандартні правила" стосуються в першу чергу, **терміну "європейський патент"**. На другому місці - **стаття 138 ЄПК**, яка містить **вичерпний перелік підстав для анулювання європейського патенту**. Цей останній елемент має принципове значення, оскільки він гарантує, що європейський патент відповідає **однаковим вимогам патентоздатності** протягом його строку.

(1) Відповідно до Статті 139, європейський патент може бути анульований на території Договірної держави тільки за наступними підставами:

(a) об'єкт європейського патенту є непатентоздатним у розумінні Статей 52 - 57;

(b) європейський патент не розкриває винахід з достатньою ясністю і повнотою для його реалізації фахівцем;

(c) об'єкт європейського патенту виходить за межі змісту поданої заявки або у випадку, коли він був виданий за виділеною заявою або за новою заявою, поданою відповідно до Статті 61, об'єкт яких виходить за межі змісту поданої раніше заявки;

(d) охорона, що надається європейським патентом, була розширена; або

(e) власник європейського патенту не має на нього права відповідно до пункту 1 Статті 60.

9. Міжурядова конференція визнала вкрай необхідним, щоб кожна Договірна держава змінила національне законодавство з метою узгодження з положеннями статті 138(1) ЄПК, див. *Протокол засідання Робочої*

групи I Міжурядової конференції, що відбулася в Люксембурзі з 7 по 11 вересня 1970 року, від 26 жовтня 1907 BR/49/70, стор 40. Пізніше Робоча група I Міжурядової конференції зазначила, що підстави для анулювання, перераховані у статті 138(1) ЄПК можуть бути використані надалі як моделі для гармонізації національних законодавств Договірних держав ЄПК, див. Протокол 4-го засідання Міжурядової конференції, яка відбулася в Люксембурзі з 20 по 28 квітня 1971 року, від 7 липня 1971 р., BR/125/71, стор 31.

10. По суті це означає, що європейський патент це все таки щось більше, ніж просто "пакет" заявки. Існує набір правил, який, таким чином, є загальним для всіх Договірних держав і який встановлює, що європейський патент видається для певної держави, не кажучи вже про національні патенти тієї ж держави. Дипломатичною конференцією 1973 року очікувалося, що національне патентне законодавство Договірних держав буде адаптовано відповідно до цих загальних "стандартних правил" (див. *van Empel, see above, No. 58*).

11. Тому, відповідно до другої Декларації Преамбули і правила 2(2) і 138(1) ЄПК, Договірні держави узгодили свої національні закони щодо патентоздатності таким чином, щоб у міру можливості національні суди кожної держави наблизилися у вирішенні питання щодо недійсності патенту на винахід таким же чином, як в ЄПВ. Для того, щоб асимілювати національне патентне законодавство у Договірних державах у систему законодавства ЄПК, національними законодавцями внесено багато змін до свого національного законодавства про патенти. На сьогодні можна сказати, що матеріальне патентне право здебільшого узгоджене між Договірними державами ЄПК. Таким чином, необхідно, щоб всі держави, що приєднуються до ЄПК спочатку узгодили своє національне законодавство щодо матеріальних норм патентного права з положеннями матеріального права ЄПК, тобто статтями 52 - 57, 83 і 123 ЄПК.

12. Положення Закону України, які потребують гармонізації з ЄПК (див. А вище):

- a) гармонізувати статтю 6(2) Закону України з статтею 52(1) ЄПК, що закріплює слово "технологія" в основному положенні матеріальних норм патентного права, див. А(2) вище;
- b) імплементувати до статті 6(2) Закону України перелік **об'єктів**, які, у будь-якому разі не вважаються винаходами відповідно до статті 52(2) ЄПК, див. А(2) вище;
- c) узгодити статтю 6(1) Закону України з статтею 53(a) ЄПК щодо виключення з патентоздатності з підстав "публічного порядку" і моралі, див. А(3)(a) вище;
- d) внести до статті 6(1) Закону України тлумачення терміну "мораль" стосовно **біотехнологічних винаходів**, як встановлено у Правилах 28 і 29 ЄПК, див. А(3)(a) вище;
- e) внести до статті 6(3) Закону України чіткий вираз як у Правилі 27(b) ЄПК, що винаходи, які стосуються **рослин і тварин**, повинні бути патентоздатними, див. А(3)(b) вище;
- f) внести до статті 6(3) Закону України положення щодо виключення з патентоздатності відносно **методів діагностики і методів лікування**, як згадано в статті 53(c) ЄПК, див. А(3)(c) вище;
- g) ввести до статті 7 Закону України положення про патентоздатність **першого медичного зазначення** такої же відомої речовини або сполуки, як згадано в статті 54(4) ЄПК, див. А(3)(c) вище;
- h) внести до статті 7 Закону України положення про патентоздатність **подальшої патентної охорони речовини або сполуки, вже відомої в якості лікарських засобів**, як згадано в статті 54(5) ЄПК, див. А(3)(c) вище;
- i) видалити статтю 7(6) Закону України про загальний "пільговий період", див. А(5) вище;

- j) гармонізувати статтю 8(7) Закону України з статтею 57 ЄПК щодо умови **промислової придатності**, див. А(6) вище;
- k) гармонізувати статтю 12(7) Закону України з статтею 83 ЄПК щодо умови **достатності розкриття**, див. А(7) вище;
- l) гармонізувати статтю 16(7) Закону України з статтею 123 стосовно умови **розширення об'єкта**, див. А(8) вище.

ПІДТРИМКА ІНОЗЕМНОГО ПАТЕНТУВАННЯ В ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ¹⁷⁵

Анотація

У огляді наведена інформація щодо механізмів урядової та приватної підтримки іноземного патентування у державах-членах ЄС та інших країнах. Приклади з чотирнадцяти країн ЄС, трьох інших країн та одного міжнаціонального проекту надані у трьох розділах: пряма підтримка іноземного патентування, державна підтримка через фінансування досліджень та розробок, приватна та приватно-державна підтримка. Наведені данні щодо мети підтримки іноземного патентування, опису механізму підтримки, її результатів, сильних та слабких сторін, посилання на джерела відповідних актів.

Зміст

ЧАСТИНА 1: ПРОГРАМИ ПРЯМОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Польща 1: Програма «Патент Плюс»

Ірландія: Патентний фонд для дослідників у вищих навчальних закладах

Фінляндія: Фундація фінських винаходів

Угорщина: Підтримка охорони прав інтелектуальної власності на угорські винаходи за кордоном

Греція: Нагороди та фінансова підтримка винахідників

Австрія: Юні:інвент

Польща 2: Управління правами інтелектуальної власності

Індія: Підтримка міжнародної охорони винаходів у галузі електроніки та інформаційних технологій (SIP-EIT)

Італія, Мілан: Програми фінансової підтримки малих та середніх підприємств з метою патентування їх винаходів за кордоном

Німеччина: Проект INSTI/ Програма підтримки патентування для малих та середніх підприємств INSTI

Кіпр: Підтримка патентування

Португалія: Система заохочення використання промислової власності (SIUPI)

ЧАСТИНА 2: ПРОГРАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ЧЕРЕЗ ФІНАНСУВАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА РОЗРОБОК

Чехія: Державна інноваційна політика та робоча програма у сфері підприємництва та інновацій 2007-2013

Польща 3: Підтримка прикладних науково-дослідних проектів наукових установ

Польща 4: Інвестиції для проведення досліджень та розробок в середині підприємств

Бельгія: Валлонія – поворотні позики підприємствам на дослідження та розробки

Франція: OSEO – колишнє ANVAR

Малайзія: Інвестиційна програма Cradle (CIP)

ЧАСТИНА 3: ПРИВАТНА ПІДТРИМКА, ПРИВАТНО-ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА

Великобританія: Британська технологічна група (BTG)

Швейцарія: Акціонерне товариство ErfindungVerwertung (EVA)

Австрія та країни Південно-Східної Європи: Європейський південно-східний фонд інтелектуальної власності (SEE.IP Fund)

¹⁷⁵ Підготовлено паном Терзієвим М., експертом проекту, Болгарія.

ЧАСТИНА 1: ПРОГРАМИ ПРЯМОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Польща 1: Програма «Патент Плюс»¹⁷⁶

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Загальноновизнано, що запровадження прозорих та системних умов охорони інтелектуальної власності на результати досліджень, створених науковими установами, є вихідним пунктом для ліквідації бар'єрів, які перешкоджають трансферу технологій із науково-дослідних установ. Хоча нещодавно й спостерігалася загальна тенденція до збільшення кількості наданих патентів, їхня кількість поки що є достатньо низькою. Так, на кінець 2005 року було підраховано, що трохи більше ніж з 2000 заявок резидентів, отримано трохи більше ніж 1000 патентів.

В. Опис механізму

Головною метою програми «Патент Плюс» є полегшення трансферу технологій із наукових установ у промисловість шляхом підтримки охорони інтелектуальної власності на результати досліджень, отриманих у цих установах. Програма також має за мету підвищення рівня обізнаності наукових кадрів про важливість прав інтелектуальної власності у процесі комерціалізації нових рішень та полегшенні співпраці із бізнес-сектором.

Програма складається із двох блоків. Перший блок стосується витрат та участі у покритті деяких витрат, пов'язаних із охороною інтелектуальної власності. Другий блок стосується полегшення співпраці з бізнес-партнерами та поширенні знань про охорону інтелектуальної власності у державних наукових установах.

Орган управління та фінансування: Міністерство науки та вищої освіти.

Нормативно-правова база: Наказ Міністерства науки та вищої освіти «Патент Плюс» від 12 серпня 2008.

Форма фінансування: гранти (одноразові виплати).

Суб'єкти, які мають право на отримання фінансування: Науково-дослідні центри/підрозділи вищих навчальних закладів.

Критерії відбору:

Наступні критерії відбору використовуються у процесі оцінювання проектів:

- можливість комерціалізації
- можливість застосування нового рішення підприємством
- показник поданих заявок на патенти та кількість отриманих патентів
- здатність отримати прибуток від міжнародної торгівлі ліцензіями або відповідні виплати
- співпраця між одержувачем допомоги та підприємствами щодо комерціалізації результатів досліджень та розробок, створених науково-дослідними установами
- наявність процедури управління інтелектуальною власністю у наукових установах або намір застосовувати таку процедуру.

Сума фінансування: Загальний бюджет – 1 324 678 євро. Фінансування може покрити до 90 % запланованих витрат.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Перед тим, як розпочинати дану програму, схожий інструмент було запроваджено польським Агентством з питань розвитку підприємництва з метою підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу у сфері охорони їх прав інтелектуальної власності. Основною відмінністю даної програми від інших програм є те, що програма «Патент Плюс» є комплексною програмою, яка передбачає надання підтримки науково-дослідним установам не тільки у процесі отримання охорони інтелектуальної власності, але

¹⁷⁶ Джерела інформації: <http://www.nauka.gov.pl/ministerstwo/inicjatywy-ministerstwa/programy-ministra/patent-plus/>, <http://proinno.intrasoft.be/index.cfm?fuseaction=wiw.measures&page=detail&id=-1512&CO=27>

інвестує у підтримку міцних зв'язків між наукою та промисловістю, для прикладу, шляхом участі у фінансуванні досліджень здійсненності проектів. Поряд з цим, програма забезпечує підвищення кваліфікації працівників у сфері управління інтелектуальною власністю або навіть підтримку дослідників у отриманні кваліфікації патентних повірених.

Програма «Патент Плюс» сприймається потенційними одержувачами допомоги з великим інтересом, що підтверджує необхідність підтримки наукового сектору у сфері патентування результатів досліджень.

Ірландія: Патентний фонд для дослідників у вищих навчальних закладах¹⁷⁷

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Виявлення, охорона та трансфер цінної з комерційної точки зору інтелектуальної власності є необхідними для створення високооплачуваних робочих місць та експорту в Ірландії. «Enterprise Ireland» зосереджує увагу на посиленні комерціалізації досліджень, які фінансуються за рахунок держави, і встановлює систему підтримки комерціалізації результатів досліджень у ірландських **вищих навчальних закладах та науково-дослідних установах**. Патентний фонд «Enterprise Ireland» надає фінансування для покриття витрат, пов'язаних із патентуванням, у цих установах.

Установам, які працюють на підставі контрактів, укладених в рамках **Ініціативи щодо посилення трансферу технологій (TTSI)**, більше немає необхідності звертатися до Патентного фонду «Enterprise Ireland», оскільки в результаті нещодавньої зміни у структурі їх фінансування до неї включено фінансування витрат на патентування. Установа буде вирішувати, чи охороняти винаходи, створені її дослідниками, які вони вважають придатними для комерціалізації.

В. Опис механізму

Фінансування може здійснюватися на будь-якому (або всіх) із трьох етапів патентної охорони у вищих навчальних закладах та науково-дослідних установах, на які не розповсюджується дія контрактів, укладених згідно програми TTSI. Максимальний внесок з боку «Enterprise Ireland» складає до 75 % санкціонованих витрат, підтверджених документально. Діяльність у сфері патентування з 01/01/2010 відповідає вимогам для надання допомоги.

Дослідники, які зацікавлені в охороні прав інтелектуальної власності на свої розробки шляхом подання патентної заявки, повинні звернутися до **Відділу з передачі технологій** або іншого рівноцінного підрозділу у своїй установі. Відділ з передачі технологій має подати **заявку до «Enterprise Ireland»** для фінансування процедури отримання патенту. «Enterprise Ireland». «Enterprise Ireland» не приймає заявки від дослідників безпосередньо – вам необхідно звертатися через Відділ з передачі технологій.

Установам необхідно отримати попереднє підтвердження з боку «Enterprise Ireland» для здійснення 1-го, 2-го та 3-го етапу фінансування процедури отримання патенту. Відділ з передачі технологій або інший аналогічний підрозділ має заповнити форму відповідної заявки, до якої входить наступна інформація:

- Реквізити
- Стратегія комерціалізації винаходу
- Технічний опис та статус винаходу як науково-дослідної розробки

Суб'єкти, які мають право на отримання допомоги: Вищі навчальні заклади Ірландії та науково-дослідні установи, які не є учасниками контрактів, укладених в рамках Ініціативи щодо посилення трансферу технологій (TTSI програми).

Критерії відбору: На першому етапі фінансування очікується, що у заявці буде наведено план комерціалізації винаходу. Для заявок другого етапу фінансування очікується, що сьогодення стратегія комерціалізації винаходу установи містить переконливу аргументацію на користь надання допомоги. Для

¹⁷⁷ Джерело інформації: <http://www.enterprise-ireland.com/en/Funding-Supports/Researcher/Funding-to-Commercialise-Research/Patent-Fund.html>

заявок третього етапу фінансування «Enterprise Ireland» вимагає надання доказів проведення комплексної перевірки комерційних можливостей здійснення винаходу. Мають бути розпочаті та успішно здійснюватися переговори щодо ліцензій на винаходи.

Сума фінансування:

Етап	Найвища межа	Внесок «Enterprise Ireland» у межах 75 %
заявки на 1-му етапі (Пріоритет патентної заявки)	7 000 євро	5 250 євро
заявки на 2-му етапі (Договір про патентну кооперацію, РСТ)	15 000 євро	11 250 євро
заявки на 3-му етапі (Національна стадія заявки)	50 000 євро	37 500 євро

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Фінляндія: Фундація фінських винаходів¹⁷⁸

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Фундація приділяє особливу увагу охороні винаходів шляхом набуття прав інтелектуальної власності, особливо патентів. Патентоздатність винаходу є головним критерієм відбору проекту для фінансування Фундацією. Крім того, винахідники та суб'єкти малого та середнього бізнесу отримують юридичну допомогу для охорони патентів у Фінляндії та на потенційних експортних ринках, а також поради щодо розвитку стратегії охорони винаходів. В решті-решт, у процесі комерціалізації Фундація надає консультації щодо ліцензування та забезпечує функціонування ринку винаходів (он-лайн доступ на <http://www.innofin.com>) для об'єднання винахідників і потенційних ліцензіатів.

Консультаційні послуги та фінансування ризиків, що здійснюється Фундацією фінських винаходів, призначені для особливої цільової групи, яка включає індивідуальних винахідників та малих підприємств, яким допомога іншими громадськими організаціями у сфері підтримки інновацій не надається або надається лише опосередковано.

В. Опис механізму

Фундація фінських винаходів надає підтримку та допомагає індивідуальним винахідникам розвивати та розробляти винахідницькі пропозиції. Послуги та фінансування, яке надається Фундацією, забезпечує **мережу підтримки протягом усього процесу винахідництва до самої комерціалізації**. Фінансування, яке надається, це фінансування ризиків, для якого забезпечення не вимагається. **Фінансування** надається у вигляді **грантів або субсидування**. Максимальний обсяг фінансування для винаходу становить 2 000 до 200 000 євро залежно від проекту. Помірні гранти надаються спочатку за розробку ідеї на перших етапах, таких як розробка дослідного зразка. Гранти становлять від 1 000 до 2 000 євро. Субсидування має за мету розвиток винаходів. Субсидування призначене для патентування, розробки продукту та комерціалізації. Субсидування зазвичай здійснюється у декілька етапів на загальну суму від 2 000 до 200 000 євро на винахід. Про використання субсидування Фундацію слід повідомляти щорічно. Субсидування підлягає поверненню, якщо проект є комерційно успішним. Максимальна сума, яка підлягає поверненню, дорівнює сумі допомоги без врахування коефіцієнту підвищення. Якщо винахід не використовується комерційно, тоді не потрібно повертати отримане субсидування. Права на винахід залишаються у винахідника.

Фінансування розвитку та комерціалізації винаходів зазвичай здійснюється одним із чотирьох способів:

- "Keksi" фінансування: покриває витрати на початковий розвиток винаходу максимально до 8 000 євро. Зобов'язок повернення коштів не встановлюється.

¹⁷⁸ Джерела інформації: http://www.wipo.int/sme/en/best_practices/finland.htm; http://cordis.europa.eu/erawatch/index.cfm?fuseaction=prog.document&UUID=EB14DFDC-2DA3-46BC-B9F25AC1408D41A2&hwd=patenting_%20support

- Субсидування (від 2 000 до 200 000 євро): використовується для покриття витрат на патентування, розвиток продукту та комерціалізацію. Включає повернення коштів залежно від успіху проекту та отриманого винахідником доходу. Відсотки не сплачуються.
- Гранти: надається менша сума без обов'язку повернення (від 1 000 до 2 000 євро).
- Позики: винахідникам та суб'єктам малого та середнього бізнесу надаються оборотні засоби на перших етапах комерціалізації винаходів

Суб'єкти, які мають право на отримання фінансування: Винахідники та суб'єкти малого та середнього бізнесу; індивідуальні винахідники, університетські дослідники та малі підприємства.

Критерії відбору: Індивідуальні винахідники та малі підприємства, які мають винахідницьку ідею, мають право на отримання фінансової допомоги від Фондації фінських винаходів. Експерти Фондації оцінюють кожен винахід в індивідуальному порядку. Фінансування, яке надається, є дискреційним, заснованим на індивідуальній оцінці винаходу. Критерії оцінки включають:

- ринковий потенціал;
- функціональність та технологія, яка використовується;
- новизна та винахідницький рівень;
- потенціал для бізнесу.

Сума фінансування: загальний бюджет – 7 100 000 євро за 2006-2008 роки. Фінансування варіюється між 1 000 та 200 000 євро залежно від суті винаходу та його комерційної цінності. Більшість із оперативних коштів Фондації надходять із Міністерства торгівлі Фінляндії.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

За ці роки Фондація фінських винаходів отримала 16000 заявок на фінансування. З яких **2000 винаходів отримали фінансову підтримку, включаючи фінансування патентування**. На сьогоднішній день всього 500 нових продуктів комерційно використовувалися за підтримки Фондації або винахідником/підприємцем, або на підставі ліцензійного договору.

Угорщина: Підтримка охорони прав інтелектуальної власності на угорські винаходи за кордоном¹⁷⁹

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Виходячи з наявних даних, Угорщина відстає від ЄС в середньому у діяльності з охорони прав інтелектуальної власності, включаючи патенти, а також торговельні марки і промислові зразки. Дійсно, виходячи із показників Європейської системи оцінки інновацій (EIS), одним із напрямків, де Угорщина має найнижчі показники є даний напрямок: лише 5-20% від ЄС в середньому. Хоча патентування не є єдиним (чи більш відповідним) показником інноваційної діяльності, рівень його показників коливається залежно від галузей економіки, є загальноновизнаним, що низький рівень патентування угорськими фірмами є слабкою стороною національної інноваційної системи Угорщини. Таким чином, для подолання цього недоліку в рамках даного заходу заплановано деякі відповідні засоби.

В. Опис механізму

Метою даного заходу є прискорення інноваційних процесів в економіці Угорщини, підвищення її конкурентоздатності, полегшення експорту шляхом **підтримання міжнародної охорони прав інтелектуальної власності** угорськими суб'єктами малого та середнього підприємництва, окремими особами, науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами. Фінансові ресурси надаються для набуття, поновлення та підтримання прав на корисні моделі, промислові зразки та міжнародну охорону інтелектуальної власності. Програма підтримує дотримання прав інтелектуальної власності на міжнародному рівні.

Інноваційний процес стосується: розвитку/розробки дослідного зразка; комерціалізації інновації (включаючи права інтелектуальної власності).

¹⁷⁹ Джерело інформації: <http://cordis.europa.eu/erawatch/index.cfm?fuseaction=prog.document&UUID=51A5A2E7-AE91-4CEF-826F0FFC0335E0D8&hwd>

Національний офіс з питань досліджень та технології здійснює управління даною схемою. Поточні завдання, такі як розгляд заявок, здійснює Угорський центр економічного розвитку.

Угорський центр економічного розвитку оцінює заявки за формальними критеріями. Заявки, які відповідають вимогам, оцінюються на підставі критеріїв, складених Комітетом з питань оцінки (який складається із незалежних експертів, призначених Національним офісом з питань досліджень та технології, НКТН). Виходячи з рангового порядку проектів, Комітет може або рекомендувати даний проект для фінансування (повністю або зі зменшенням витрат та/або діяльності), або відхилити його (на підставі недоліків змісту або нестачі доступних коштів). Формальне рішення приймає Президент НКТН.

Санкціоновані витрати: зовнішня експертиза (консультації, навчання тощо); витрати, безпосередньо пов'язані із набуттям, підтриманням чинності та поновленням прав інтелектуальної власності.

Спосіб фінансування: пільгові кредити (включаючи відсоткові знижки); гарантії; податкові пільги (включаючи зменшення соціальних внесків). Прямого фінансування не передбачено.

Суб'єкти, які мають право на отримання допомоги: тільки суб'єкти малого та середнього підприємництва; вчені/дослідники (в індивідуальному порядку); науково-дослідні підрозділи/центри вищих навчальних закладів; інші неприбуткові науково-дослідні організації.

Критерії відбору: Проекти, яким надається підтримка, проходять відбір на підставі наступних критеріїв (показник вагомості критерію не встановлено):

- Відповідність головним цілям програми;
- Професійна, наукова, технологічна новизна та корисність для суспільства;
- Можливість набуття охорони у визначених країнах;
- Перспективи економічної експлуатації винаходу у визначених країнах;
- Вплив продукту або процесу на навколишнє середовище;
- Попередня інноваційна та господарська діяльність фірми;
- Можливість реалізації винаходу та його міжнародне соціальне та економічне значення;
- Належність винаходу до передових технологій;
- Обґрунтування витрат, відповідність між необхідним фінансуванням та очікуваними результатами.

Сума фінансування: Загальний бюджет 800 000 євро (передбачений обсяг фінансування здійснюється протягом усієї дії програми (2008-2010 роки)), шляхом конкурсів індивідуальних заявок. Максимальний обсяг фінансування становить 40 000 євро, що покриває до 100% санкціонованих витрат.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Станом на березень 2009 року два конкурси заявок були завершені. Перший конкурс розпочався у 2008 році (16 відібраних проектів, виділено 136 000 євро) та інший у 2009 році (14 відібраних проектів, виділено 115 000 євро). Це означає, що приблизно одна третина коштів в рамках даної програми уже виділена.

Греція: Нагороди та фінансова підтримка винахідників¹⁸⁰

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Соціальне сприйняття винахідників засноване на містечкових поглядах окремого техніка, який створює прилади в більшості випадків для власних потреб. Першочерговою є необхідність зміни даного сприйняття у процесі побудови економіки, заснованої на знаннях. Науковці та інженери мають стати головними дійовими особами у даному процесі, що супроводжується складними правилами та зовнішніми зв'язками. Винаходи, які створюються в Греції мають збільшитись не тільки у кількісному

¹⁸⁰ Джерело інформації: <http://cordis.europa.eu/erawatch/index.cfm?fuseaction=prog.document&UUID=5738AA21-E844-4AFE-BFE8D84BF39F722D&hwd=patenting%20support>

вигляді, але й якісно. Нагороди є тим інструментом, який у світовій практиці використовується для зміни ставлення та у меншій мірі порядків.

В. Опис механізму

Конкурс заявок розпочинається через нерівномірні проміжки часу (первісно запланований кожного року). Заявки подаються до **Патентного відомства Греції (ОВІ)**. Заявки, які стосуються **наданих патентів або патентних заявок**, подаються у визначені строки. Комітет з питань оцінки складається із 7 професорів з університетів, інженерів та підприємців і затверджується наказом міністерства для відбору **винаходів, які будуть нагороджені міністром під час урочистої події**, яка широко рекламується. Спосіб фінансування: гарантії.

Особи, які мають право на отримання фінансування: Усі компанії; науковці/дослідники (як окремі особи); науково-дослідні центри/підрозділи вищих навчальних закладів; інші неприбуткові науково-дослідні організації. Винахідники або бенефіціари, які мають постійне місце проживання в Греції та: а) які подали заявку до Патентного відомства Греції або до Європейського патентного відомства із збереженням чинності для Греції або б) які вже зареєстрували винахід протягом останніх п'яти років у Патентному відомстві Греції або Європейському патентному відомстві із збереженням чинності для Греції.

Критерії відбору:

- Ступінь зміни рівня техніки винаходом;
- Наявність суттєвої винахідницької діяльності;
- Наявність прототипів;
- Можуть зробити внесок у технологічний розвиток Греції;
- Винахід використовується комерційно та є привабливими з точки зору інвестицій.

Сума фінансування: Загальний бюджет – 50 000 євро, який передбачає покриття витрат на премії, діяльність тендерного комітету та проведення церемоній вручення нагород.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Австрія: Юні:інвент¹⁸¹

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Закон про університети 2002 року, який вступив у дію у 2004 року перетворив державні університети Австрії на юридичних осіб згідно закону, які отримали широку автономію та фінансування із державного бюджету на основі трирічних контрактів. Новий статус також передбачає, що університети також можуть незалежно використовувати свої відповідні бюджети та створені знання. Таким чином, **університети зараз мають можливість подавати заявки на отримання патентів**. Програма Юні:інвент має за мету підтримку австрійських університетів у реалізації цієї нової можливості щодо їх інтелектуальної власності.

В. Опис механізму

Головною метою програми юні:інвент є посилення використання створених знань в економіці шляхом підвищення рівня обізнаності про важливість винаходів та патентів для економіки та шляхом **збільшення кількості патентних заявок, поданих австрійськими університетами**. Головними інструментами такої підтримки є запровадження агентів з питань інновацій в університетах-учасниках та фінансування розробок дослідних зразків. Програма юні:інвент була започаткована Федеральним міністерством з питань науки та досліджень (**BMWF**) та Міністерством економіки, сім'ї та молоді (**BMWFJ**). Юні:інвент була започаткована у 2004 році, керівництво програмою здійснює **федеральне інноваційне агентство Austria Wirtschaftsservice (AWS)**.

AWS надає наступні послуги:

¹⁸¹ Джерело інформації: <http://cordis.europa.eu/erawatch/index.cfm?fuseaction=prog.document&UUID=60EFF49E-E0A9-7EAC-3EF289CD93F6F7CF&hwd=patenting%20support>

- **Оцінка винаходів**, переданих університетами, з точки зору змісту та правової ситуації та надання акту оцінки університету
- Рекомендації університетам стосовно підбору винаходів
- **Управління процесом патентування**
- Управління ліцензіями: активний пошук потенційних ліцензіатів, проведення переговорів із ліцензіатами та контроль від імені університету за сплатою ліцензійних платежів
- Підвищення кваліфікації науковців в університетах та здобуття кваліфікації агентів з питань інновацій контактними особами
- Управління процесом здійснення патентних звітів.

AWS постійно надає вказані послуги університетам-учасникам. У цих університетах місцеві послуги були встановлені за підтримки програми, особливо це стосується діяльності агентів з питань інновацій, які допомагають науковцям у використанні перспективних результатів досліджень. Суттю програми є не фінансування проектів, а розвиток та запровадження нової інноваційної послуги в університетах, діяльність згідно програми здійснюється протягом усієї її тривалості (тобто відсутній конкурс заявок).

Суб'єкти, які мають право на отримання фінансування: Кожен університет в Австрії згідно нового Закону про університети 2002 року уповноважений брати участь у програмі.

Критерії відбору: Хоча програма юні:інвент не досить чітко визначає галузь дослідження або технології, для якої призначена, вона стосується патентування та використання в економіці результатів університетських досліджень і передбачає, що галузі дослідження, для яких патентування не є важливим (суспільні та гуманітарні науки), не будуть підтримуватися. Відповідно, Університет мистецтва та Віденський університет економіки та управління не беруть участь у даній програмі.

Сума фінансування: 9 000 000 євро на три роки. Для кожного із трирічних періодів юні:інвент (2004-2006 та 2007-2009) бюджет у вигляді 9 000 000 євро забезпечувався міністерствами, по 3 000 000 євро на рік.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Програма була оцінена протягом 2004-2006 років; експерти запропонували продовження програми, зробивши деякі поліпшення. Звіт доступний для завантаження: [interim reports](#) та у [final version](#), обидва німецькою мовою. Програма юні:інвент була продовжена на наступні три роки після позитивної проміжної оцінки першого періоду 2004-2006 років. У даний момент програма триває; її майбутнє після 2009 року є предметом роздумів.

Польща 2: Управління правами інтелектуальної власності¹⁸²

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Головною метою даного заходу є поліпшення функціонування ринку інновацій та заохочення інноваційних рішень шляхом активізації та стимулювання подання заявок на об'єкти інтелектуальної власності. Більш точно, дана **програма покриває витрати, пов'язані із поданням заявки та охороною прав інтелектуальної власності (особливо) за кордоном**, а також сприяє підвищенню рівня обізнаності підприємців про важливість охорони інтелектуальної власності.

Розвиток ринку інновацій вимагає здійснення його правової охорони. У Польщі, рівень обізнаності про ефективність подання заявок на об'єкти інтелектуальної власності та переваги, які з цього випливають, є досить низьким. Більше того, **кількість заявок на патенти, так само як і кількість переданих патентів, є значної нижчою, ніж в середньому у ЄС**. Головною причиною такого становища є висока вартість подання заявок для польських компаній та науково-дослідних установ. Підтримка прав інтелектуальної власності має за мету зниження зазначених витрат та пов'язаних з ними фінансових ризиків; використання переваг, які надає правова охорона, зробить вкладання інвестицій у дослідження і розробки більш прибутковою справою, створення нових рішень буде приносити прибуток їх авторам.

В. Опис механізму

¹⁸² Джерела інформації:
<http://www.parp.gov.pl/index/index/636>

<http://proinno.intrasoft.be/index.cfm?fuseaction=wiw.measures&page=detail&id=9225>.

Польське агентство з питань розвитку підприємництва (PARP) є відповідальним за оцінку та відбір проектів, договорів для фінансування, здійснення контролю та виплат одержувачам коштів. **Міністерство економіки** діє як посередник, що здійснює контроль за даним процесом. Наприклад, воно здійснює контроль за загальним процесом оцінки та відбору та приймає рекомендовані проекти для фінансування. Крім того, Міністерство економіки може брати участь у діяльності, пов'язаній із здійсненням контролю за проектами. **Міністерство регіонального розвитку** приймає усю документацію, пов'язану із виконанням проекту, та приймає рекомендовані проекти для фінансування. Відбірний комітет є командою експертів, залучених до оцінки поданих заявок. Він складається із зовнішніх та внутрішніх (PARP) експертів.

Питання надання державної допомоги врегульовано наказом Міністерства регіонального розвитку від 07 квітня 2008 року, який стосується фінансової допомоги, яка надавалася PARP в рамках Робочої програми «Інноваційна економіка» 2007-2013.

Суб'єкти, які мають право на отримання допомоги: Існує два типи проектів – ті, які здійснюються за участі підприємства, та ті, які здійснюються організаціями посередниками у сфері заохочення охорони інтелектуальної власності серед компаній. Мають право на отримання допомоги: усі компанії, науковці/дослідники (в індивідуальному порядку), неприбуткові технологічні та інноваційні центри.

Критерії відбору: Існує декілька критеріїв відбору, один з яких стабільність розвитку протягом 5 років для компаній та 3 років для малих та середніх підприємств.

Сума фінансування: Загальний бюджет в євро: 39 000 000.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

На кінець 2008 року було підписано 25 контрактів загальною вартістю 452 000 євро.

На кінець 2015 року очікуються наступні результати:

- кількість проектів, яким надається підтримка становитиме: 1800;
- кількість поданих до Європейського патентного відомства та патентного відомства США патентних заявок становитиме: 200;
- кількість поданих заявок на корисні моделі становитиме: 150;
- кількість поданих заявок на промислові зразки становитиме: 800.

Індія: Підтримка міжнародної охорони винаходів у галузі електроніки та інформаційних технологій (SIP-EIT)¹⁸³

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Зустрівшись із байдужістю дослідників та винахідників у галузі інформаційних технологій, уряд вирішив протягнути їм руку допомоги. З цією метою Департамент інформаційних технологій (DIT), уряд Індії та Центр розвитку передової обчислювальної техніки (C-DAC) розпочали спеціальну програму. В рамках цієї програми дослідники можуть отримати покриття половини витрат на подання міжнародних патентних заявок.

Це один із заходів, вжитих DIT та C-DAC для підвищення рівня обізнаності про права інтелектуальної власності, особливо серед малих та середніх підприємств. Метою програми є сприяння розвитку вітчизняних інновацій та усвідомлення значення та можливостей міжнародної системи охорони інтелектуальної власності, а також забезпечення можливостей зростання у таких галузях як інформаційні технології та електроніка.

Спроба сприяти усвідомленню значення та можливостей міжнародної системи охорони інтелектуальної власності та забезпечення можливостей зростання у таких галузях як інформаційні технології та електроніка заснована на дослідженні вибірки даних щодо опублікованих патентних заявок у галузі інформації та комунікаційних технологій, проведеного DIT разом з Центром розвитку передової

¹⁸³ Джерело інформації: <http://www.mit.gov.in/content/about-scheme>

обчислювальної техніки (C-DAC). Сумна картина у розрізі **поданих патентних заявок (менше ніж 10%)** у галузі інформації та комунікаційних технологій, підтверджена показниками опублікованих патентних заявок у даній галузі, змушує приділити велику увагу підвищенню рівня правової культури у сфері охорони інтелектуальної власності в індійських організаціях, правової культури окремих дослідників, особливо в малих та середніх підприємствах.

В. Опис механізму

Метою програми є допомога індійським дослідникам у поданні міжнародних патентних заявок. Згідно програми DIT **відшкодовує 50 % витрат на подання заявки для будь-якої міжнародної заявки**, поданої малими та середніми підприємствами, якщо їх патентоздатний винахід належить до галузі інформаційних технологій або електроніки незалежно від остаточної кваліфікації заявки.

Програма створена Департаментом інформаційних технологій, урядом Індії та має за мету сприяти малим, середнім підприємствам та компаніям, що з'явилися нещодавно. Заявники, які подали патентну заявку на зазначений винахід в Індії, та винаходи у галузі електроніки та інформаційних технологій матимуть право на отримання підтримки.

Департамент інформаційних технологій (DIT), Міністерство зв'язку та інформаційних технологій, уряді Індії для підвищення рівня обізнаності про права інтелектуальної власності, особливо серед малих та середніх підприємств, запровадили програму надання фінансової підтримки міжнародного патентування винаходів для малих та середніх підприємств та технологічних компаній, які з'явилися нещодавно. Програма отримала назву «Підтримка міжнародної охорони винаходів у галузі електроніки та інформаційних технологій (SIP-EIT)», і має за мету заохочення вітчизняних інновацій шляхом покриття 50% витрат на подання заявки для будь-якої міжнародної заявки, поданої суб'єктами малого та середнього бізнесу, якщо їх патентоздатний винахід належить до галузі інформаційних технологій або електроніки незалежно від остаточної кваліфікації заявки.

C-DAC сподівається, що дана програма сприятиме підвищенню рівня обізнаності підприємців про їх інтелектуальну власність та поданню ними заявок на винаходи. Цей захід узгоджується із завданням C-DAC використовувати інтелектуальну власність, створену у галузі інформаційних технологій, на користь суспільству шляхом створення сприятливих умов здійснення підприємницької діяльності.

Підтримка у розмірі до 50% загальних витрат на патентування здійснюватиметься у формі компенсації фактичних витрат заявнику і обмежується 1 500 000 рупій або 50% загальних витрат, здійснених під час подання заявки на кожен винахід, дивлячись, що менше. Компенсація покриває усі витрати, здійснені під час проходження патентної заявки, включаючи винагороду патентним повіреним, збір за подання заявки, збір за проведення експертизи, збір за проведення патентного пошуку, додаткові збори за перехід заявки на національну стадію аж до видачі патенту.

Подання міжнародної заявки на винахід може здійснюватися як по системі РСТ, так і шляхом подання заявки до патентного відомства будь-якої країни. При цьому, заявник має обґрунтувати свій вибір способу патентування та країни/країн, до яких він бажає подати патентну заявку.

Перелік документів, які компанія має надати для участі у програмі:

- Реєстраційна форма (містить необхідну інформацію стосовно заявника та винаходу)
- Інформація про компенсацію (згідно стандартних вимог наводиться у заявці)
- Звіт про патентний пошук
- Каталог виробів (якщо такий наявний)
- Копія свідоцтва про реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності
- Копія заявки на видачу патенту, поданої до патентного відомства Індії
- Річний звіт компанії за останній рік
- Доказ визнання внутрішніх промислових розробок Управлінням наукових та промислових досліджень (бажано)/ Доказ державної підтримки підприємства

- Заява (наведена у реєстраційній формі).

Компенсація здійснюється після перевірки відповідності встановленим вимогам, зокрема, критеріям патентоздатності як підстави надання підтримки, процес надання компенсації розпочинається одразу і платіж здійснюється у електронній формі.

Суб'єкти, які мають право на отримання допомоги: Суб'єктами малого та середнього бізнесу, які мають право подавати заявки на отримання компенсації згідно програми «Підтримка міжнародної охорони винаходів у галузі електроніки та інформаційних технологій (SIP-EIT)», є зареєстровані індійські мікро, малі та середні підприємства, підприємства, залучені у виробництво товарів, із капіталовкладеннями у промислову установку та обладнання не більше 100 000 000 рупій або підприємства, які надають послуги, із капіталовкладеннями у промислову установку та обладнання не більше 50 000 000 рупій, підприємства із внутрішніми промисловими розробками, сертифікованими Управлінням наукових та промислових досліджень або технологічні бізнес-інкубатори, зареєстровані як компанії, яким надається підтримка за деякими державними програмами.

Критерії відбору: Критерії відбору патентної заявки для надання фінансової підтримки є наступними:

- Заявники вже подали патентну заявку на даний винахід в Індії.
- Винахід належить до галузі електроніки/інформаційних технологій.
- Заявка має супроводжуватися попереднім звітом про патентний пошук, проведеним Міжнародним пошуковим органом/ патентним повіреним або іншою компетентною установою.
- Патентна заявка має подаватися через патентного повіреного, який працює у патентній фірмі з досвідом подачі міжнародних патентних заявок щонайменше 5 років.
- Заявник може подавати заявку на отримання підтримки на будь-якій стадії подання міжнародної заявки. Тим не менше, компенсація буде покривати лише витрати, здійснені після дати, на яку заявка була відібрана для надання допомоги.

Сума фінансування: до 50% загальних витрат на патентування буде відшкодовано згідно даної програми. Підтримка обмежується сумою 1 500 000 рупій або 50% загальних витрат, здійснених під час подання заявки на кожен винахід, дивлячись, що менше.

С. Результати; сильні, слабкі сторони¹⁸⁴

За словами пана Таруна Курана, партнера та патентного повіреного Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності (IPRD), суть запропонованої програми, яка називається SIP-EIT, є наступною:

1. Зареєстровані мікро, малі та середні підприємства, компанії, сертифіковані Управлінням наукових та промислових досліджень, та технологічні бізнес-інкубатори мають право брати участь у даній програмі.
2. Фінансування надається у вигляді грантів – тобто, повернення коштів не передбачається.
3. Заявники можуть вільно обирати будь-яких патентних повірених, вартість послуг яких включена до кошторису та буде компенсована в межах нижченаведеної суми.
4. 50% усіх витрат, включаючи оплату послуг юристів, відшкодовуються Департаментом інформаційних технологій. Таким чином, ці “50%” не повинні перевищувати 1 500 000 рупій.
5. Поряд із даними про реєстрацію та фінансовою інформацією, заявник має надати звіт про патентний пошук, який вказує на патентоздатність винаходу, каталог виробів та офіційну копію заявки на видачу патенту, поданої до патентного відомства Індії.
6. Нещодавно створена компанія/мале або середнє підприємство не обов'язково має здійснювати діяльність у сфері інформаційних технологій; це може бути фармацевтична або будь-яка інша компанія, яка має продукт, пристрій або процес у галузі інформаційно-комунікаційних технологій.

Видається, що це чудова нагода, яка, за умови умілого використання, надасть компанії можливості ліцензування та комерціалізації продукту.

¹⁸⁴ Джерело інформації: <http://iprd.wordpress.com/2010/12/16/international-patent-protection-in-electronics-it-sip-eit-scheme-by-dit/>

На думку пана Курана сьогодні слід звернути увагу на дотримання відповідності між наданням патенту у галузі ІКТ в Індії та їх захистом у суді, який діє на підставі норм загального права, враховуючи норму статті 3(k). Існують приклади, коли деяким із патентів у галузі комп'ютерних технологій, отриманим в Індії, було відмовлено у правовій охороні Європейським патентним відомством та в інших країнах, в яких здійснюється перевірка технічного ефекту та помітних результатів винаходу. Таким чином, враховуючи невідповідність патентів, які надаються патентним відомством Індії, можливо час запровадити об'єктивні критерії для забезпечення захищеності патентів в галузі ІКТ.

Італія, Мілан: Програми фінансової підтримки малих та середніх підприємств з метою патентування їх винаходів за кордоном¹⁸⁵

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

В. Опис механізму

У 2008 році в **Мілані** була започаткована нова програма з надання фінансової підтримки (**1 200 000 євро**) суб'єктам малого та середнього бізнесу для **патентування їх винаходів за кордоном**.

Суб'єкти, які мають право на отримання допомоги: Програма призначена для мікро, малих та середніх підприємств, які здійснюють свою діяльність в Мілані та Монзі і стосується лише проектів промислових винаходів, корисних моделей та художньо-конструкторських рішень.

Критерії відбору:

Сума фінансування: Допомога становить 50% витрат, максимально 8 000 євро у випадку подання однієї заявки; 16 000 євро для двох заявок та 24 000 євро для трьох і більше заявок.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Німеччина: Проект INSTI/ Програма підтримки патентування для малих та середніх підприємств INSTI¹⁸⁶

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Головною метою проекту є посилення використання системи патентування та науково-технічних баз даних з метою уникнення непотрібних інвестицій або дублювання зусиль двох чи більше компаній, які працюють над одним продуктом. Більше того, заохочуючи використання системи патентування, проект має за мету створити умови для удосконалення правової охорони своїх продуктів та процесів підприємствами, що в перспективі сприятиме зміцненню позицій підприємств на нових ринках шляхом набуття конкурентних переваг у заснуванні нових підприємств.

В. Опис механізму

Проект INSTI був заснований у 1995 році Федеральним міністерством освіти та наукових досліджень Німеччини (**BMBF**) з метою створення сприятливого середовища для винахідників та інновацій у Німеччині, а також поліпшенню комерціалізації результатів наукових досліджень та науково-технологічних розробок. Проект, дія якого спочатку була розрахована на п'ятирічний термін, був продовжений на невизначений час. **Управління проектом здійснює Інститут німецької економіки (IW), фінансування здійснює Федеральне міністерство освіти та наукових досліджень Німеччини (BMBF).**

Проект INSTI має національну мережу **партнерів INSTI**, яка включає патентних повірених, регіональні патентні інформаційні центри, інформаційних посередників, бізнес-консультантів та центри трансферу технологій. Суб'єкти малого та середнього бізнесу можуть звертатися до партнерів INSTI для отримання допомоги з таких питань:

- Отримання патентної інформації та навчання користування патентними базами даних,

¹⁸⁵ Джерело інформації: <http://www.insme.org/page.asp?IDArea=1&page=financings&action=detail&IDObject=63&IDObjectType=11>

¹⁸⁶ Джерело інформації: http://www.wipo.int/sme/en/best_practices/germany.htm

- Отримання інформації про патентну систему, торговельні марки, вартість патентів та можливості використання правової охорони нових продуктів,
- Практичних аспектів інновацій, наприклад, як використовувати творчі засоби або як управляти інноваціями,
- Запровадження нового продукту на національному або міжнародному рівні або встановлення нових ділових контактів,
- Обмін досвідом,
- **Фінансування**, ліцензування або використання послуг відомих патентних повірених.

Програма підтримки патентування для малих та середніх підприємств зосереджує увагу головним чином на малих та середніх підприємствах (SMEs). Головною метою цієї програми є надання **фінансової допомоги малим та середнім підприємствам, які бажають здійснити необхідні заходи для патентування своїх винаходів.**

Сфера, у якій ВМБФ пропонує фінансову допомогу:

- Пошук для встановлення рівня техніки щодо розробок в галузі техніки;
- Здійснення оцінки економічної ефективності патентування продукту або технічної розробки;
- Відшкодування вартості послуг патентних повірених та адміністративних зборів патентного відомства Німеччини;
- Підготовка до використання патенту або корисної моделі;
- Відшкодування вартості послуг патентного повіреного та адміністративних зборів для подання патентної заявки за кордоном;
- Відшкодування витрат на підготовку та отримання необхідних свідоцтв.

Якщо мале або середнє підприємство не використало увесь грант, присуджений у певній сфері, залишок суми може бути використаний для покриття витрат у іншій сфері, якщо у цій сфері грант буде використано повністю.

Групи осіб, які мають право на отримання фінансування: У даній програмі мають право брати участь малі та середні підприємства у сфері торгівлі та сільського господарства, включаючи засновників, які зареєстровані та здійснюють свою діяльність у Німеччині.

Критерії відбору: Програма передбачає надання фінансової підтримки малим та середнім підприємствам, які вперше подають заявку на винахід або корисну модель або не подавали відповідну заявку протягом останніх п'яти років.

Сума фінансування:

Згідно програми, мале або середнє підприємство отримує грант у розмірі 50 % зовнішніх витрат, максимум 15 000 німецьких марок (станом на 01.01.02 8 000 євро), які виплачуються наступним чином:

- Секція 1: максимум 1 500 німецьких марок (станом на 01.01.02/ 800 євро) для пошуку щодо встановлення рівня техніки
- Секція 2: максимум 1 500 німецьких марок (станом на 01.01.02/800 євро) для здійснення оцінки економічної ефективності
- Секція 3: максимум 4 000 німецьких марок (станом на 01.01.02/2 100 євро) для подання патентної заявки в Німеччині
- Секція 4: максимум 1 500 німецьких марок (станом на 01.01.02/800 євро) для підготовки до використання
- Секція 5: максимум 5 000 німецьких марок (станом на 01.01.02/2 700 євро) для подання зарубіжної патентної заявки
- Секція 6: максимум 1 500 німецьких марок (станом на 01.01.02/ 800 євро) для підготовки та отримання необхідних свідоцтв

Одержувачі грантів мають самостійно здійснювати решту зовнішніх та внутрішніх витрат.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Станом на червень 2001 року, 2340 суб'єктів малого та середнього бізнесу подали заявки на фінансування (26,6 % з яких є засновниками підприємств). Багато суб'єктів малого бізнесу брали участь у програмі. 52,6 % заявників мають до трьох найманих працівників. Із малих та середніх підприємств, які отримали фінансування, 91,6 % подали патентні заявки у Німеччині.

Кіпр: Підтримка патентування¹⁸⁷

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Особливості інноваційної системи Кіпру засвідчують, що використання знань в ній є обмеженим. Показники патентування у Європейському патентному офісі є досить низькими, щороку видається 10-15 патентів, що становить 10-13 % від європейських показників в середньому; ще гіршою є ситуація із патентуванням у патентному відомстві США, яке становить 1% і 0 стосовно тріадичного патентування. Гірше те, що ситуація погіршується (Європейська система оцінки інновацій, 2007). Вищенаведені недоліки вперше були виявлені в ході виконання плану дій в рамках Регіональної інноваційної стратегії Кіпру (RISC). В результаті було запроваджено спеціальний захід в рамках стратегічного постулату 1 "Посилення внутрішніх можливостей компаній для розвитку інноваційної діяльності". Підтримка патентування, що здійснюється Фондацією заохочення досліджень (RPF), відбувається в рамках виконання Регіональної інноваційної стратегії (RISC).

В. Опис механізму

Метою програми є забезпечення **фінансової підтримки реєстрації патентів**. Установи та підприємства, які здійснюють науково-дослідну діяльність (фундаментальні дослідження, технічні/прикладні дослідження), яка була завершена протягом останніх трьох років та фінансувалася **Фондацією заохочення досліджень (RPF)**, Європейською комісією (наприклад, EUREKA, FP6) або будь-яким іншим органом з питань фінансування наукових досліджень, мають право на фінансування витрат, здійснених з моменту подання до моменту видачі патенту.

Програма стосується дослідницьких проектів, які були завершені. Фінансування, яке надається в рамках програми, **покриває усі витрати, пов'язані із набуттям патентних прав, включаючи кошти, пов'язані із підготовкою, поданням, перекладом, розглядом заявки та підтвердження правомірності отримання патенту протягом офіційної процедури розгляду заявки та можливої процедури опротестування, а також річні збори за охорону патентних прав протягом двох років.** У випадку комерціалізації винаходу винахідником, сума отриманої допомоги повертається Фондації заохочення досліджень (RPF).

Головною метою програми є збільшення у річному вимірі кількості патентів, поданих кіпрськими підприємствами, науково-дослідними установами, окремими дослідниками та винахідниками та їх подальше використання окремими місцевими особами та органами.

Підтримка патентування здійснюється Фондацією заохочення досліджень (RPF). Організації або окремі особи, які зацікавлені у поданні заявки на нинішній конкурс, спочатку мають подати патентну заявку до відповідного національного або міжнародного органу. Патентна заявка має стосуватися дослідницьких проектів, які були завершені протягом останніх трьох років. Заявки, подані до RPF, мають включати опис процедури та додаткові витрати. Для кожного етапу патентування, який міститься у заявці, одержувач має продемонструвати, що фінансування RPF надає можливості здійснення відповідних витрат. RPF оцінює заявку та повідомляє кандидата про умови, на яких організація буде надавати йому фінансову підтримку. Після цього учасник проходить наступні етапи процедури патентування. RPF очікує, що заявка, подана до RPF, буде включати щонайменше один із наступних способів патентування:

¹⁸⁷

<http://cordis.europa.eu/erawatch/index.cfm?fuseaction=prog.document&UUID=B019CD9B-95B2-4806-A0EBC7DB829542CA&hwd=patenting%20support>

- отримання патенту на національному рівні, включаючи Кіпр та будь-яку іншу країну, шляхом подання патентної заявки до відповідного національного органу,
- отримання європейського патенту шляхом подання патентної заявки до Європейського патентного відомства (ЕПО),
- сплата річних зборів за охорону патентних прав строком до двох років,
- подання патентної заявки відповідно до Договору про патентну кооперацію (PCT), через Всесвітню організацію інтелектуальної власності (WIPO).

RPF уповноважено здійснювати управління даним процесом. Заявки подаються до RPF і потім оцінюються у порядку пріоритету, виходячи з номеру заявки, поки в бюджеті нинішнього конкурсу є доступним фінансування.

Спосіб фінансування: пільгові кредити (включаючи відсоткові знижки); гарантії; податкові пільги (включаючи зменшення соціальних внесків); прямого фінансування не передбачено.

Санкціоновані витрати: **усі витрати, пов'язані із набуттям патентних прав, включаючи кошти, пов'язані із підготовкою, поданням, перекладом, розглядом заявки та підтвердження правомірності отримання патенту протягом офіційної процедури розгляду заявки та можливої процедури опротестування.**

Суб'єкти, які мають право на отримання допомоги: малі та середні підприємства; науковці/дослідники (у індивідуальному порядку); науково-дослідні підрозділи/центри вищих навчальних закладів; інші неприбуткові науково-дослідні організації.

Критерії відбору: Головний офіс кандидата має знаходитись у сфері контролю Республіки Кіпр. Патентна заявка має належати до дослідницьких проектів, які були завершені протягом останніх трьох років.

Сума фінансування: 200 000 євро загальний бюджет конкурсу 2008 року (як першого конкурсу програми). Максимальне фінансування для проекту: 40 000 євро. Фінансування сплати річних зборів за патентну охорону здійснюється шляхом надання мінімальної субсидії. Виплата здійснюється RPF після подання одержувачем необхідної кошторисної документації. У випадку комерціалізації винаходу винахідником сума підтримки буде повернута RPF.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Португалія: Система заохочення використання промислової власності (SIUPI)¹⁸⁸

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

SIUPI підтримує ті ж заходи, що й попередня програма PEDIP. SIUPI пов'язана із програмою PRIME у питаннях модернізації португальської економіки.

В. Опис механізму

Метою SIUPI є підтримка використання португальськими компаніями прав промислової власності **в середині країни, так і за її межами, власне патентування.** У 2005 році підтримка, яка надавалася, поширювалася також на витрати, пов'язані із входження фармацевтичної продукції на іноземні ринки.

Спосіб фінансування: Гранти; гарантії; податкові пільги (включаючи зменшення податкових внесків).

Санкціоновані витрати: обладнання; зовнішня експертиза (консультації, навчання тощо); інші витрати: збори за реєстрацію та підтримання чинності прав на об'єкти промислової власності.

Суб'єкти, які мають право на отримання допомоги: усі компанії; науковці/дослідники (в індивідуальному порядку); науково-дослідні підрозділи/центри вищих навчальних закладів; інші неприбуткові науково-дослідні установи; неприбуткові технологічні та інноваційні центри.

¹⁸⁸

<http://cordis.europa.eu/erawatch/index.cfm?fuseaction=prog.document&UUID=C21FEA88-9063-45B7-9C9D4A67CA51063F&hwd=patenting%20support>

Критерії відбору: Проекти, які стосуються вимоги національних та міжнародних патентів, корисних моделей та промислових зразків, а також проекти підтримки існуючих прав власності.

Сума фінансування:

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Система була заснована з метою заохочення патентування, враховуючи, що це одне із важливих питань інноваційного розвитку, де Португалія має слабші результати. Проте, за результатами проміжної оцінки було встановлено, що стимулююче значення SIUPI є досить низьким.

ЧАСТИНА 2: ПРОГРАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ЧЕРЕЗ ФІНАНСУВАННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА РОЗРОБОК

Чехія: Державна інноваційна політика та робоча програма у сфері підприємництва та інновацій 2007-2013¹⁸⁹

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Однією із трьох проблем національної інноваційної системи є низькі показники патентної діяльності та комерціалізації результатів наукових досліджень.

Загалом, незважаючи на позитивні зрушення, Чехії слід і надалі вживати заходів з метою сприяння зростанню інноваційного потенціалу. Особливо проблемним є питання налагодження зв'язків між університетами та промисловістю, фінансування інноваційних підприємств та нових компаній, а також **низькі показники у сфері патентування та комерційного використання наукових розробок.**

В. Опис механізму

Витрати, пов'язані із патентуванням, належать до санкціонованих витрат, в рамках науково-дослідних програм, які здійснюються в Чехії. Проте, відсутня програма підтримки власне самого патентування. Хоча ситуація у даній сфері має згодом покращитися. У дослідженні «Аналіз пріоритетів та рекомендації щодо здійснення заходів з метою побудови економіки знань в рамках підготовки державних програмних документів у Чехії на 2007-2013 роки», опублікованому Міністерством регіонального розвитку, **запропоновано програму з метою підвищення показників патентної діяльності чеських юридичних осіб (наприклад фірм) за кордоном та у Чехії.** В рамках програми буде також здійснюватися навчання та підвищення правової обізнаності фахівців в університетах, науково-дослідних установах та малих та середніх підприємствах, а також підвищення кваліфікації фахівців у галузі права промислової власності, які надають відповідні консультації. Підтримка патентування здійснюється також в рамках Державної інноваційної політики, у якій пропонується **запровадити спеціальні короткострокові фінансові схеми (із відрахуваннями з державного бюджету) для підтримки охорони прав інтелектуальної власності.** Крім того, **спеціальну програму, спрямовану на підтримку патентування,** запропоновано у новій Робочій програмі «Підприємство та інновації», підготовленій на період 2007-2013 років.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Сильні сторони: Необхідність посилення патентування у промисловості Чехії та доступ до фінансування нових компаній на ранній стадії (початковий капітал) визнана урядом Чехії у Державній інноваційній політиці та Робочій програмі «Підприємство та інновації».

Слабкі сторони: Програма «European Trend Chart on Innovation» (тренди інновацій у Європі) вказує на недостатній рівень співробітництва між університетами та бізнес сектором як один із головних бар'єрів на шляху зростання конкурентоспроможності Чехії. Відсутність посередників, що є важливим для комерційного використання результатів наукових досліджень, таких як агентства з питань трансферу технологій або патентні та ліцензійні агентства й надалі знижує потенційний вплив державного втручання в економіку. Децентралізована система державної підтримки досліджень та інновацій та

¹⁸⁹ Джерело інформації: "Policy Mix" project, Country Review Czech Republic, March 2007

недостатня державна підтримка шляхом непрямого фінансування негативно відображується на процесі здійснення інновацій. Таким чином, взаємовплив та координація між різними політичними гравцями та організаціями у сфері здійснення науково-дослідних розробок є досить слабкою.

Польща 3: Підтримка прикладних науково-дослідних проектів наукових установ¹⁹⁰

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Очікується, що фінансування таких проектів призведе до більш ефективної та більш швидкої реалізації цільових науково-дослідних проектів. Іншою причиною запровадження програми була **підтримка правової охорони результатів своїх науково-дослідних робіт науковими установами на національному та міжнародному рівні**. У 2006 році кількість наданих патентів за заявками резидентів становила близько 1 122.

В. Опис механізму

Програма забезпечує спільне фінансування науково-дослідних проектів для особливих галузевих та суспільних потреб. Під такими науково-дослідними проектами слід розуміти проекти, метою яких є виконання науково-дослідного завдання, результат якого буде мати практичне застосування. Дана програма передбачає здійснення **спільного фінансування витрат, пов'язаних із охороною прав інтелектуальної власності** на результати наукових досліджень, створені науковими установами, **на національному та міжнародному рівні**.

В рамках даної програми можуть здійснюватися два напрямки діяльності. Перший напрямок пов'язаний із наданням фінансування науково-дослідним проектам. Другий напрямок пов'язаний із отриманням науковою установою підтримки у процесі набуття прав інтелектуальної власності.

Програма складається із двох напрямів:

1. Підтримка науково-дослідних проектів, які мають прикладне значення
2. Забезпечення охорони інтелектуальної власності наукових установ

Центр обробки інформації (CPI) є відповідальним за здійснення відповідного напрямку, в той час коли **Міністерство науки та вищої освіти та Міністерство регіонального розвитку** виконують відповідно функції установи посередника та органу управління. На практиці це означає, що перший здійснює контроль за проектами та оцінку проектів, які потребують підтримки, а останній приймає необхідні документи, пов'язані із здійсненням програми та схвалює перелік проектів, які отримають фінансування. Так, якщо мова йде про стратегічні науково-дослідні проекти, Міністерство науки та вищої освіти здійснює нагляд за їх здійсненням, в той час, коли Міністерство регіонального розвитку здійснює функції органу управління.

Заявки проходять відбір на підставі наступних критеріїв.

Науково-дослідні проекти

1. Новизна запропонованого рішення у порівнянні із існуючими знаннями
2. Науковий рівень проекту
3. Соціально-економічне значення запланованих результатів досліджень
4. Корисність запроваджених технологій, що призведе до збільшення конкурентноздатності у певному секторі
5. Потреба у результатах дослідження
6. Відповідність завдань політиці у науково-дослідній та інноваційній сфері
7. Система проекту
8. Можливість використання результату більш ніж одним підприємством
9. Кадровий потенціал та ефективність керівництва

¹⁹⁰ Джерела інформації: <http://proinno.intrasoft.be/index.cfm?fuseaction=wiw.measures&page=detail&id=-1497>,
http://www.nauka.gov.pl/mn/index.jsp?place=Menu08&news_cat_id=1330&layout=9

10. Взаємодія з іншими проектами
11. Важливість для міжнародного співробітництва
12. Важливість поточної співпраці з національними та іноземними науково-дослідними організаціями
13. Участь молодих науковців у проекті

Проекти охорони інтелектуальної власності

Як мінімум половину балів можна отримати шляхом надання доказів того, що:

1. Проект стосується високих технологій як визначено ОЕСР;
2. Існує потреба у результатах дослідження.

Заявки приймаються до встановленого терміну. Процес розгляду заявки складається з двох етапів. Протягом першого етапу здійснюється відбір проектів та формується їх перелік. Протягом другого етапу відбувається схвалення переліку проектів, який потім передається до Міністерства науки та вищої освіти для прийняття остаточного рішення.

Межі державної субсидії: згідно Додатку до Робочої програми «Інноваційна економіка 2007-2013» **державної субсидії не передбачено.**

Форма фінансування: гранти.

Витрати, які фінансуються: витрати на оплату праці (включаючи адміністративно-управлінські витрати), обладнання, зовнішню експертизу (консультації, навчання тощо), **витрати, пов'язані із набуттям прав інтелектуальної власності**, інше.

Суб'єкти, які мають право на отримання допомоги: Наукові установи.

Критерії відбору: Як мінімум половину балів можна отримати шляхом надання доказів того, що :

1. Проект стосується високих технологій як визначено ОЕСР;
2. Існує потреба у результатах дослідження.

Сума фінансування: Загальний бюджет у євро: 373 880 771.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Після першого конкурсу, проведеного у 2008 році, три нових конкурси заплановано у 2009 році.

Для відображення прогресу у досягнутих результатах використовуються наступні показники: кількість науково-дослідних проектів, які отримали допомогу (200 у 2008 році; 200 у 2015 році); кількість проектів щодо охорони інтелектуальної власності (500 у 2008 році; 500 у 2015 році); кількість впроваджень (130 у 2008 році; 130 у 2015 році); **кількість національних та міжнародних патентів (250 у 2015 році).**

Польща 4: Інвестиції для проведення досліджень та розробок в середині підприємств¹⁹¹

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Основним принципом даної програми є сприяння приватним інвестиціям у науково-дослідні розробки та заохочення дизайнерської діяльності. На кінець 2006 року валові внутрішні витрати на НДДКР на душу населення становили близько 14 євро на особу, при цьому майже 70% загальних витрат на НДДКР у сфері промисловості здійснювалися великими компаніями (> 499 найманих працівників) та ще більше у сфері послуг. Що стосується промислових зразків, дослідження, проведене Інститутом промислових зразків у 2007 році за дорученням Міністерства економіки показало, що тільки 1/10 компаній розробляє виключно новий дизайн, в той час як більшість компаній використовує та видозмінює вже існуючий дизайн.

В. Опис механізму

Основна мета цієї програми полягає в наданні підтримки компаніям, які прагнуть отримати статус науково-дослідного центру, що надає низку податкових пільг. Крім того, дана програма надає **підтримку**

¹⁹¹ Джерело інформації: <http://proinno.intrasoft.be/index.cfm?fuseaction=wiw.measures&page=detail&id=-1007>

компаніям для часткового покриття витрат, пов'язаних з промисловими зразками та корисними моделями.

Незважаючи на те, що це одна програма, існує два різних типи проектів, які мають право на фінансування в рамках програми. Один з них має допомагати бенефіціарам в отриманні статусу науково-дослідного центру, в той час як інший спрямований на посилення можливостей компаній в галузі дизайну. У випадку участі в обох проектах, надається фінансування інфраструктури та консультативної/навчальної діяльності.

Установа, яка здійснює управління проектом/агентство впровадження: **Міністерство регіонального розвитку**; Установа посередник: **Міністерство економіки**; Установа, яка здійснює виконання проекту/фінансування проекту: **Польське агентство з питань розвитку підприємництва.**

Форма фінансування: гранти.

Санкціоновані витрати, щодо яких здійснюється пряме фінансування: інфраструктура (будівлі), обладнання, навчання (у тому числі навчальні поїздки).

Групи, які мають право на отримання фінансування: Компанії, які бажають отримати статус науково-дослідного центру. Здійснюється фінансування інфраструктури та консультативної/навчальної діяльності.

Критерії відбору:

Для відбору компанії використовуються наступні критерії:

Стосовно допомоги для отримання статусу науково-дослідного центру:

1. Заявник здійснює науково-дослідну діяльність або здійснює такі витрати протягом останніх 12 місяців
2. Проект здійснюється відповідно до мети програми
3. Проект стосується нових інвестицій
4. Заявник буде забезпечувати стабільність результатів проекту (3 роки для малих і середніх підприємств і 5 років для великих компаній)
5. Ноу-хау, професійний і технічний потенціал
6. Заплановані витрати належать до санкціонованих витрат
7. Можливість спільного фінансування
8. Показники моніторингу є об'єктивними і відображають цілі проекту
9. Нейтральний вплив на горизонтальну політику ЄС

Стосовно допомоги для посилення можливостей компаній в галузі дизайну:

1. Передбачається, що кінцевим результатом проекту буде впровадження **промислового зразка/корисної моделі**
2. Проект передбачає здійснення консультаційних послуг або має відповідний штат спеціалістів
3. Проект є фінансово значимим
4. Проект здійснюється відповідно до мети програми
5. Проект стосується нових інвестицій
6. Заявник буде забезпечувати стабільність результатів проекту (3 роки для малих і середніх підприємств, і 5 років для великих компаній)
7. Ноу-хау, професійний і технічний потенціал
8. Заплановані витрати належать до санкціонованих витрат
9. Можливість спільного фінансування
10. Показники моніторингу є об'єктивними і відображають цілі проекту
11. Нейтральний вплив на горизонтальну політику ЄС

Сума фінансування: Загальний бюджет у євро: 186 000 000.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Наступні показники були обрані для оцінки ходу реалізації програми:

1. Кількість проектів, яким надається підтримка (1200 до 2015 року)

2. Кількість компаній, яким надається підтримка (1100 до 2015 року)
3. Кількість МСП, яким надається підтримка (200 до 2015 року)
4. Кількість модернізованих і новостворених науково-дослідних лабораторій (250 до 2015 року)
5. Кількість компаній, яким надається підтримка (у тому числі малих і середніх підприємств), які впроваджують інновації (300/100 до 2015 року)
6. Кількість винаходів, заявлених для отримання правової охорони (100 до 2015 року)
7. Кількість заявок на промислові зразки (150 до 2015 року)
8. Кількість заявок на корисні моделі (150 до 2015 року)
9. Кількість новостворених науково-дослідних центрів (20 до 2015 року)
10. Кількість компаній (у тому числі малих і середніх підприємств), які розпочали науково-дослідну діяльність в результаті здійснення даної програми (30/15 до 2015 року)
11. Кількість нових або удосконалених науково-дослідних проектів, що здійснюються компаніями в результаті наданої підтримки (250 до 2015 року)

Бельгія: Валлонія – поворотні позики підприємствам на дослідження та розробки¹⁹²

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Поворотні позики на дослідження та розробки дозволяють підприємствам здійснювати фінансування своєї науково-дослідної діяльності, зменшуючи ризик, пов'язаний із здійсненням такої діяльності. Що стосується завдань у сфері інноваційної діяльності, які поставили перед регіоном, схема сприяє диверсифікації, збільшенню доданої вартості продукції регіону, її технологічного вмісту. Схема враховує необхідність збільшення можливостей доступу до інновацій та підвищення рівня фінансової підтримки інновацій підприємств регіону. Схема є наслідком отримання менших грантів, спрямованих на підвищення потенціалу регіональних малих та середніх підприємств до розробки інноваційних проектів, та передумовою регіональної підтримки комерціалізації та охорони інтелектуальної власності, рівень якої залишається низьким, хоча й був посилений за рахунок підтримки венчурного капіталу та патентування в останні роки.

В. Опис механізму

Регіон Валлонія підтримує прикладні науково-дослідні проекти підприємств регіону, їх науково-дослідну та дослідно-конструкторські роботи з метою **виявлення нових знань та інтелектуальної власності**, що на більш пізніх етапах відобразиться у дизайні та розвитку нового продукту, процесу або послуги. Позики можуть також бути використані для здійснення дослідно-конструкторських робіт, пов'язаних із створенням дослідних зразків, демонстраційних проектів тощо, спрямованих на створення нового або суттєво поліпшеного продукту, процесу або послуги. Підтримка надається у вигляді безвідсоткової позики, яка покриває 50% витрат на проведення досліджень (70% для малих та середніх підприємств або для проектів з високим ступенем комерційного ризику). Допомога повертається лише у випадку успішності проекту, тобто у випадку комерціалізації результатів проекту, шляхом щорічних виплат, нарахованих у вигляді відсотків від обсягу реалізації результатів дослідження, з фіксованим мінімумом. Право власності на результати належить підприємству у випадку їх використання, та Регіону у випадку невикористання.

Компанія отримує позику після спливу 8 тижнів з моменту повідомлення про її присудження Головним управлінням досліджень, технології та енергії Регіону Валлонія ([DGTRE](http://dgtre.be)). Кожні 3 місяці компанія має звітувати про стан виконання робіт та кожні 6 місяців подавати науковий звіт та звіт про витрати. В кінці дослідження компанія має вирішити, здійснювати чи ні комерціалізацію його результатів. В обох випадках компанія залишається власником проведених досліджень. Якщо компанія використовує результати дослідження, у неї зберігаються усі права. Якщо вона вирішує не комерціалізувати їх, вона має передати виключне право на їх використання Регіону (або доручити кому-небудь це зробити). Компанія повертає позику лише у випадку комерціалізації результатів дослідження.

¹⁹² Джерело інформації: <http://proinno.intrasoft.be/index.cfm?fuseaction=wiw.measures&page=detail&id=-1285>

Форма фінансування: пільгові кредити (включаючи відсоткові знижки); поворотні позики (які повертається тільки у випадку комерційного використання).

Санкціоновані витрати, щодо яких здійснюється пряме фінансування: витрати на оплату праці (включаючи адміністративно-управлінські витрати), обладнання, зовнішню експертизу (консультації, навчання тощо).

Групи, які мають право на отримання допомоги: прикладні промислові науково-дослідні проекти регіональних підприємств, включаючи малі та середні підприємства, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Критерії відбору:

- новий продукт, процес або послуга повинні мати свій ринок та достатній рівень рентабельності;
- промислове застосування результатів дослідження повинне привести до комерційного використання у Валлонії протягом максимум 5 років з початку дослідження;
- мале та середнє підприємство має бути фінансово здоровим та мати змогу отримати необхідне фінансування для проекту;
- команда дослідників має бути компетентною та зацікавленою;
- дослідження та їх застосування не повинні мати негативний вплив на навколишнє середовище.

Сума фінансування: Загальний бюджет у євро: 49 000 000.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Поворотні позики були оцінені в ході комплексної оцінки субсидій та кредитів на інновації та дослідження, доступних в регіоні у 2004 році. Оцінка здійснювалася шляхом проведення анкетування 250 підприємств регіону, діяльність яких пов'язана із дослідженнями та інноваціями, з яких 50% отримували допомогу за схемою DGTRE та інша половина здійснювала в останні роки дослідження без регіональної фінансової підтримки. За результатами оцінки виявлено, що поворотні позики були головним інструментом посилення науково-дослідної діяльності в регіоні. Було рекомендовано і надалі здійснювати аналіз комерційного використання та окупності інвестицій, які здійснюються за схемою поворотних позик.

Франція: OSEO – колишнє ANVAR ¹⁹³

A. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

B. Опис механізму

OSEO утворилося у 2005 році шляхом об'єднання ANVAR (Французьке національне інноваційне агентство) та BDPME (Банк розвитку малого та середнього бізнесу), навколо мети підтримки регіональної та національної політики, що становить спільний інтерес. Його мета полягає у забезпеченні сприяння та фінансової підтримки малим та середнім підприємствам Франції у найбільш важливі етапи їх життєвого циклу: початок діяльності, здійснення інновацій, розвиток, передача бізнесу/викуп. Група OSEO полегшує доступ малих та середніх підприємств до фінансування банками-партнерами та інвесторами шляхом розподілу ризику.

OSEO здійснює три напрямки діяльності:

- **Підтримка інновацій та фінансування:** для передачі технології та здійснення інноваційних технологічних проектів, які є перспективними з точки зору маркетингу, включаючи підтримку патентування.
- **Забезпечення фінансування, наданого банками та інвесторами.**

¹⁹³ Джерело інформації: <http://www.oseo.fr/>

- **Фінансування інвестицій та виробничого циклу** на ряду з банками.

OSEO є державним холдингом. Він підзвітний Міністерству економіки, фінансів та промисловості та Міністерству вищої освіти та досліджень.

Партнерами OSEO є: банки, фінансові установи та інвестори; науково-дослідні лабораторії, університети, технікуми, великі компанії; торгово-промислові палати, торговельні об'єднання; суб'єкти, які надають підтримку у створенні компаній; державні органи та приватні організації, які сприяють використанню інформаційних технологій малими та середніми підприємствами; Європейські структурні фонди та програми Співтовариства з досліджень...

OSEO охоплює усі райони Франції через свою регіональну мережу. Він працює з місцевими громадами та регіонами Франції. Він забезпечує їм доступ до своїх послуг та мережі, діє від їх імені та відповідно до пріоритетів їх економічного розвитку.

Стратегічна програма OSEO у сфері промислових інновацій (ISI) сприяє появі європейських чемпіонів. Вона підтримує великі спільні промислово-орієнтовані інноваційні проекти, які здійснюються компаніями-посередниками та малими та середніми підприємствами і які пов'язані із удосконаленням існуючих технологій. У випадку успіху проекти приносять вигоду, так як вони націлені на комерціалізацію інновацій завдяки технологічним проривам, що в свою чергу не було би можливими без державного фінансування. Фінансування надається у вигляді грантів та позик від 3 до 10 мільйонів євро.

Суб'єкти, які мають право на отримання допомоги: французькі малі та середні підприємства.

Критерії відбору:

Сума фінансування: згідно Стратегічної програми OSEO у сфері промислових інновацій: гранти та позики від 3 до 10 мільйонів євро.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Малайзія: Інвестиційна програма Cradle (CIP)¹⁹⁴

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Метою CIP є забезпечення підтримки підприємців щодо:

- Генерації нових ідей у галузі технологій та інновацій від приватних осіб, науково-дослідних інститутів та вищих навчальних закладів
- Створення зайнятості за рахунок розвитку технологій та комерціалізації підприємства
- Дії в якості каталізатора для нових галузей економічного зростання
- Розподілу нестачі фінансових ресурсів та виробничих очікувань між достартовим, стартовим фінансуванням та більш пізніми стадіями фінансування основних засобів та оборотних активів
- Забезпечення достатньої кількості підприємців, особливо тих, що задіяні у сфері високих технологій
- Створення фундації підприємців, задіяних у сфері високих технологій, для забезпечення комерціалізації їх підприємств

В. Опис механізму

Інвестиційна програма Cradle (CIP) є першою в Малайзії програмою **розвитку та до-стартового фінансування технологічних ідей**. Вона робить можливим починаючим винахідникам та цілеспрямованим підприємцям, які працюють у сфері інновацій, зробити ривок від інноваційної ідеї до створення успішної починаючої компанії. CIP затверджує умовні гранти до 50 000 малайзійських рупій на транш за ідею (максимально до трьох умовних траншів) для інноваційних технологічних ідей з гарним

¹⁹⁴ Джерело інформації: http://www.cradle.com.my/cms/content.jsp?id=com.tms.cms.article.Article_881a6715-c0a8646c-1177e750-57f92d90

потенціалом для комерціалізації, наданих зацікавленими групами підприємців, які працюють у сфері високих технологій.

CIP відслідковує ідеї у галузі інформаційно-комунікаційних технологій та швидкого зростання, включаючи:

- Програмне забезпечення та інформаційні послуги
- Інтернет: електронні-послуги, електронна комерція та електронний контент
- Комунікації та мережі мобільної передачі даних
- Споживчі та бізнес-продукти у галузі високих технологій
- Електроніка та напівпровідники
- Медична техніка
- Біотехнології та біологічні науки
- Управління екологічними ресурсами та відновлювальні джерела енергії
- Технологічні інновації для будь-якої галузі промисловості

Продукти, які пропонує CIP: інвестиційні програми CIP Catalyst та U-CIP Catalyst охоплюють широкі сфери фінансування, включаючи:

- Розробку прототипу;
- Обґрунтування концепції;
- Бізнес-план;
- Здійснення ринкового обґрунтування дослідження;
- **Виявлення та реєстрація інтелектуальної власності;**
- Опитування щодо конкретних статистичних даних;
- Витрати на зразки продукції.

Заявки, подані в електронному вигляді, оцінюються аналітиками CIP перед тим, як їх передають для схвалення до Комітету з питань затвердження проектів.

Групи, які мають право на отримання допомоги: Зацікавлені групи підприємців, які працюють у сфері високих технологій.

Критерії відбору: Інноваційні технологічні ідеї з гарним потенціалом для комерціалізації.

Сума фінансування: Умовні гранти до 50 000 малайзійських рупій на транш за ідею (максимально до трьох умовних траншів).

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Станом на травень 2008 року близько 270 підприємців, які працюють у сфері високих технологій отримали вигоди від участі у Інвестиційній програмі Cradle (CIP). Вони отримали 50 000 малайзійських рупій з ідею, на загальну суму 15 700 000 малайзійських рупій і багато з них здійснили успішну комерціалізацію своїх ідей. **42% завершених ідей досягли стадії комерціалізації, що вважається найвищим показником комерціалізації серед грантів у Малайзії.**

ЧАСТИНА 3: ПРИВАТНА ПІДТРИМКА, ПРИВАТНО-ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА

Великобританія: Британська технологічна група (BTG)¹⁹⁵

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

В. Опис механізму

¹⁹⁵ Джерело інформації: BTG plc Annual report and accounts 2004; BTG Corporate Profile January 2011

Історія BTG починається у 1948 році із заснування урядом Великобританії Національної корпорації розвитку досліджень з метою комерціалізації досліджень, яким надається державна підтримка. У 1992 році BTG було приватизовано та у 1995 році BTG plc було включено до переліку Лондонської фондової біржі.

У 2004 році BTG стає компанією з інтелектуальної власності та комерціалізації технологій та здійснює фінансування проектів, пов'язаних із інтелектуальною власністю. Працюючи з мережею контактних пунктів в університетах, корпораціях та науково-дослідних установах, компанія виявляла потенційно цінну інтелектуальну власність та технології, зміцнювала навколо них патентну ситуацію, і якщо це було виправдано з комерційної точки зору, здійснювала інвестиції у подальший розвиток технологій. В той же час BTG здійснювала аналіз ринкових можливостей та визначала найкращий шлях виходу на ринок. Потім вони здійснювали комерціалізацію технології шляхом:

- Надання ліцензій корпораціям, які завершать розвиток та будуть здійснювати збут отриманого продукту, взамін на здійснення комбінації виплат у вигляді авансованого платежу, поетапних платежів та роялті від продажу продукту; або
- Відстоювання патентів та проведення переговорів щодо укладання ліцензійних договорів щодо продуктів, які вже реалізуються на ринку; або
- Створення компанії навколо технології та в кінцевому випадку продаж частки BTG у майні компанії іншим інвесторам та корпораціям.

У 2011 році стає міжнародною спеціалізованою компанією у сфері охорони здоров'я, яка здійснює інвестиції у пошук та пропонування патентів для реалізації.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Швейцарія: Акціонерне товариство ErfindungVerwertung (EVA)¹⁹⁶

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Інновації є фактором успіху та стабільних високих показників роботи на все більш складному глобальному ринку. Шлях від оригінальної ідеї до впровадження нового продукту на ринок є тривалим, і саме тут EVA може надати допомогу, користуючись своїм досвідом у сфері трансферу технологій та фінансової підтримки, починаючи від розвитку детального бізнес-плану та пошуку інвесторів для підтримки проекту.

В. Опис механізму

У 1996 році з метою **полегшення виходу на ринок нових винаходів та інноваційних розробок та продуктів** була заснована компанія ErfindungsVerwertung AG (EVA) та встановлена мережа експертів та інвесторів. (Примітка. Erfindung = винахід; Verwertung = використання). Метою компанії є:

- **Вкладання початкових інвестицій для прискорення виведення на ринок нових винаходів та нових технічних розробок.**
- **Забезпечення необхідних ресурсів для роз'яснення правових питань і патентних прав, оцінки економічної обґрунтованості проекту, здійснення аналізу ринку.**
- Представлення потенційним інвесторам та бізнес-партнерам.
- Допомога у реєстрації нових компаній та відповідної фінансової участі в них.

Групи, які мають право на отримання допомоги: проекти у галузі біологічних наук

Критерії відбору: Географічне розташування у північно-західній Швейцарії

Сума фінансування:

С. Результати; сильні, слабкі сторони

¹⁹⁶ Джерело інформації: <http://www.eva-basel.ch/main.php>

Австрія та країни Південно-Східної Європи: Європейський південно-східний фонд інтелектуальної власності (SEE.IP Fund)¹⁹⁷

А. Стислий опис концептуальних причин застосування механізму

Впровадження ідеї на ринку вимагає творчості, активної діяльності, експертизи та головне фінансів - як для компанії, так і для науково-дослідної установи.

Так звана «долина смерті» – фатальне розходження між доведенням правильності концепції та початком масового виробництва, коли багато нових компаній та науково-дослідних розробок зриваються - це реальність. Це загрожує багатьом **починаючим компаніям, які не можуть вижити, коли державні гранти на дослідження припиняються та неможливо залучити приватний капітал**. Це загрожує результатам дослідження, науково-дослідним розробкам, багато з яких залишаються у лабораторіях та на сторінках наукових журналів.

Це розходження може бути покрито коштами венчурного капіталу. На жаль, «інноваційні проекти, які можуть бути поширені на міжнародні ринки мають обмежений доступ до фінансування засобами венчурного капіталу. Багато венчурних фондів в Європі є дуже малими для підтримки зростання інноваційних компаній та не мають достатньої кількості ресурсів для спеціалізації та роботи у міжнародному масштабі», як вірно зауважує Комісія.

Інноваційний, глобальний ринок вимагає таких нових розумних рішень та засобів, які забезпечать доступ до фінансування досліджень та інновацій, для того щоб забезпечити перетворення ідей у товари та послуги, які сприяють зростанню та появі нових робочих місць. Ці нові інструменти сприяють побудові «Інноваційного Союзу», який є «важливим фактором досягнення мети Європейської стратегії 2020 для розумного, стійкого та всеохоплюючого зростання».

В. Опис механізму

SEE.IP Fund є новою організацією у сфері міжнародного трансферу технологій. Він є розумною комбінацією державної фінансової допомоги та приватного венчурного капіталу. Приватним інвесторам потрібна безпека – вони хочуть бути впевнені, що ідея, у яку вони інвестують кошти, стане успішним продуктом та приносить прибутки. Участь держави у SEE.IP Fund – як на національному, так і на рівні ЄС – має запевнити їх у цій безпеці та мінімізувати ризик у випадку невдачі проекту – з одного боку шляхом вдосконалення інфраструктури трансферу технологій та зростання обізнаності про інтелектуальну власність, з іншого боку виступаючи в ролі гаранта якості та прозорості.

SEE.IP Fund стане першим транснаціональним Фондом венчурного капіталу в Південно-Східній Європі, покликаним сприяти економічній інтеграції, єдності та конкурентоспроможності регіону. Це буде служити поліпшенню європейського ринку венчурного капіталу, цілі ЄС, як зазначено в обговоренні в середині «Інноваційного Союзу».

Багатоступенева модель Фонду враховує різноманітні потреби та досягає передбачені цілі, перераховані вище. Заявки на участь, отримані Фондом, оцінюються та проходять відбір у чотири етапи, що забезпечує більш сувору перевірку заявки на кожному наступному етапі. Ця чотирьох-ступенева модель працює наступним чином:

Надходження та попередній відбір: цей перший етап включає попередній відбір технологій щодо можливості їх прийняття Фондом. На цьому етапі відбір здійснюється на підставі таких критеріїв як загальна інвестиційна привабливість, галузь технології (сфера інтересу), максимальний розмір державної підтримки тощо. Очікується отримати від 3 000 до 5 000 заявок на участь.

Створення інтелектуальної власності: на цій стадії попередньо відібрані проекти проходять подальше вивчення та оцінку. Близько 300 винаходів, які мають високий потенціал для інновацій та розвитку

¹⁹⁷ Джерело інформації: SEE.IP Fund Feasibility Study, December 2010

будуть відібрані для отримання пільгових позик для патентних заявок (наприклад, на отримання європейського патенту), в той час як права інтелектуальної власності будуть залишатися у власності винахідників. Патентні заявки, які отримали фінансування, пройдуть спеціальну процедуру сертифікації Фондом.

Розвиток: на цій стадії технології, які мають найбільший потенціал, мають бути передані та використані для промислового впровадження та комерціалізації. Планується прийняти 25-40 проектів на цій стадії. Перспективні технології, які вони відповідають критеріям відбору, можуть бути прийняті одразу, навіть якщо вони не проходять через стадію *створення інтелектуальної власності*. Фонд буде здійснювати інвестування у подальший розвиток цих технологій та їх підготовку до промислового впровадження та комерціалізації. **Права інтелектуальної власності мають бути передані винахідниками до Фонду.**

Впровадження: стосується технологій, які мають потенціал для комерціалізації. Фінансування нових технологій стимулюватиме передачу технологій, яка згодом може бути посилена шляхом додаткових ліцензій на використання. Через цю стадію пройдуть близько 10 проектів.

Групи, які мають право на отримання допомоги: Винахідники, державні науково-дослідні установи та малі та середні підприємства (МСП), зацікавлені у отриманні фінансової допомоги з Фонду. Проекти, які будуть розглядатися для надання інвестицій, будуть отримані в основному від МСП, державних науково-дослідних установ та приватних дослідників з країн, які беруть участь у Фонді і які виступають у ролі інвесторів. Проекти, які походять з країн, які не беруть участь у Фонді, можуть бути прийняті до розгляду, якщо вони пропонують значні можливості для трансферу та впровадженню технологій в країнах-учасниках, і таким чином створюють умови для економічного зростання у Південно-Східній Європі.

Критерії відбору: Усі подані для прийняття на кожній із стадій заявки проходять оцінку на основі стандартних критеріїв. Результати оцінки у вигляді рейтингу проектів дозволяють здійснити відбір проектів для можливого прийняття. Відібрані проекти представляють наглядовій раді, яка приймає рішення щодо їх прийняття або відхилення. Усі наступні етапи оцінки, передбачені в ході проходження проектом стадій *Розвитку* та *Впровадження*, здійснюються менеджерами Фонду.

Сума фінансування:

Фонд може здійснити покриття **до 100% витрат на патенту заявку** для відібраних проектів у формі пільгових позик. Сума фінансування, яка надається для подання патентної заявки, залежить від галузі технології, якої вона стосується. Пріоритетні галузі та ставки фінансування будуть визначатися з одного боку шляхом оцінки ринкового попиту, здійсненої управлінням Фонду, а з іншого боку на підставі технологічних пріоритетів, визначених країнами-учасниками. Ці пріоритетні галузі та ставки фінансування будуть затверджені наглядовою радою. Це буде стимулювати появу покоління інтелектуальної власності, направленої на комерціалізацію технологій. Країни, які беруть участь у Фонді, можуть використовувати дану схему з метою підтримки власних національних інтересів шляхом додаткового фінансування витрат на подання заявки на національному рівні. У тому випадку, якщо управління Фонду виявить середній попит на відповідну галузь технології на ринку і якщо країна, яка задіяна в проекті, бажає підтримати цю галузь з власних макроекономічних причин, тоді вона може збільшити ставки фінансування, виходячи з власного бюджету. **Фінансування може бути пов'язано із зобов'язанням отримати національний патент.** Дане зобов'язання дозволяє країні стимулювати не тільки власних винахідників, але й винахідників із інших країн-учасниць здійснювати науково-дослідні розробки та патентування, забезпечуючи при цьому доступність технології на національному рівні.

Фінансування здійснюється на засадах приватно-державного партнерства (змішане фінансування, до якого залучені як державні, так і приватні кошти). Як описано у техніко-економічному обґрунтуванні, Фонд вимагає оборотних коштів обсягом близько **50 мільйонів євро на п'ять років**. Підрахунки здійснені, виходячи з мінімального терміну від 8 до 10 років для забезпечення реальної можливості

завершення трансферу технологій із отриманням прибутку навіть для тих галузей, де очікуються більш тривалі строки здійснення проектів (таких як фармацевтична галузь та медицина). Звичайно, Фонд може бути засновано і з меншим обсягом доступних коштів, який буде різнитися залежно від кількості країн-учасниць, масштабів проектів тощо, але повинен досягти **критичного мінімуму 15 мільйонів євро**.

С. Результати; сильні, слабкі сторони

Даний проект знаходиться на стадії техніко-економічного обґрунтування.

АНАЛІЗ СТАНУ МІЖНАРОДНОГО ПАТЕНТУВАННЯ В УКРАЇНІ¹⁹⁸

1. Стан та динаміка закордонного патентування установ та організацій в Україні.

В Україні усіма експертами визнається проблема формування національної статистичної бази з питань промислової власності, зокрема невідповідність статистичних спостережень Державної служби інтелектуальної власності (далі –Держслужби)та Держкомстату як за кількісними параметрами, так і за структурою таблиць. Це утруднює оброблення статистичних даних при підготовці рішень управлінського характеру.

Дані табл. 1 свідчать про практичну відсутність подач заявок національними заявниками за процедурою РСТ до Держслужби протягом років незалежності та практично нульову питому вагу таких подач у загальній кількості подач заявок на патент на винахід.

Таблиця 1

Подано заявок на винаходи

	Всього	за національною процедурою	за процедурою РСТ	у т.ч. від національних заявників	
				до Держслужби*	до ВОІВ
1992	920	910	10	–	14
1993	11684	10596	1088	–	11
1994	6687	5910	777	–	30
1995	5960	5117	843	–	11
1996	4893	3985	908	–	20
1997	6256	4980	1276	–	14
1998	6950	5560	1390	–	26
1999	7035	5657	1378	–	30
2000	7239	5861	1378	–	40
2001	8813	7448	1365	–	58
2002	10189	8806	1383	2	75
2003	12605	11322	1283	5	58
2004	5778	4356	1422	4	89
2005	5592	3842	1750	3	59
2006	5930	3788	2142	2	77
2007	6163	3766	2397	–	90
2008	5697	3149	2548	2	94
2009	4815	2681	2134	–	79

¹⁹⁸ Підготовлено Хаустовим В.К., експертом проекту, к.т.н., вченим секретарем ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”.

2010	5311	2811	2500	Н.д.	Н.д.
-------------	------	------	------	------	------

Джерело. Складено за даними Державної служби інтелектуальної власності та ВОІВ

Примітка: * Згідно процедур РСТ (див. відповідний підрозділ) можлива подача міжнародної заявки або до національного відомства, або безпосередньо до ВОІВ. Дані таблиці віддзеркалюють вибір процедури подачі національними заявниками переважно до ВОІВ. Н.д. – дані відсутні

У 2009 р. продовжилася негативна тенденція падіння активності винахідників до подач заявок на патент на винаходи під впливом кризи - до Держслужби надійшло 4815 заявок на винаходи, при цьому активність національних заявників зменшилася на 13% порівняно з попереднім роком, активність іноземних заявників у поданні заявок на винаходи за процедурою РСТ – на 16%. Частка заявок від іноземних заявників у 2009 р. становила 49% від загальної їх кількості (проти 51% у 2008 р.).

За попередніми даними Держслужби у 2010 р. відбулося певне зростання кількості подач заявок на патент, проте у кількісному вимірі дані 2010 р. не перевищили дані 2008 р.

Найактивнішими серед іноземних заявників у 2009 р. були заявники зі США (647 заявок), Німеччини (417), Швейцарії (211), Франції (158), Російської Федерації (99), Японії (93 заявки), Сполученого Королівства (81 заявка), Швеції (74 заявки), Бельгії (72), Нідерландів (60 заявок) та Італії (56 заявок).

Розподіл заявок на винаходи, що надійшли від іноземних заявників за національною процедурою та процедурою РСТ за країнами походження, наведено у табл. 2. Дані таблиці свідчать про значну активність іноземних заявників у патентуванні за процедурою РСТ, вітчизняних заявників – переважно за національною процедурою.

Таблиця 2

Заявки на винаходи (розподіл за країнами)

Країна	Національна процедура					Процедура РСТ				
	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
Всього	3842	3788	3766	3149	2681	1750	2142	2397	2548	2134
Україна	3535	3472	3440	2823	2436	3	2	-	2	-
Австрія	4	5	3	9	6	26	30	48	54	41
Австралія	-	-	-	-	-	14	19	28	26	10
Бельгія	7	7	4	4	2	47	84	98	73	70
Болгарія	-	4	1	-	-	4	-	2	3	1
Білорусь	22	21	15	10	7	4	1	4	-	1
Канада	-	3	1	2	2	19	23	21	21	27
Швейцарія	16	8	13	8	16	100	118	139	216	195
Китай	3	-	1	4	1	7	14	10	14	11
Чеська Республіка	-	2	1	2	-	10	17	15	15	20
Німеччина	52	67	77	61	42	338	467	435	479	375
Данія	2	4	2	3	3	37	64	51	66	43
Іспанія	1	1	2	3	1	14	33	26	16	19
Фінляндія	-	2	2	1	3	35	21	19	22	32
Франція	75	47	33	45	23	118	119	140	165	135
Сполучене Королівство	-	5	3	-	3	48	65	90	132	78
Угорщина	-	-	-	-	-	12	30	14	34	23
Ірландія	-	-	-	-	1	11	16	25	11	2
Ізраїль	5	4	3	3	-	17	12	16	19	12
Індія	-	1	-	-	-	8	18	37	27	10
Італія	5	3	19	9	5	53	42	68	65	51

Японія	1	6	3	6	1	53	51	77	88	92
Корея, Республіка	-	3	-	2	-	16	23	34	17	13
Люксембург	-	1	2	1	1	10	14	9	17	12
Нідерланди	2	1	-	-	1	66	82	82	82	59
Норвегія	-	1	1	-	-	4	12	20	16	7
Польща	2	-	14	16	3	9	9	8	4	10
Російська Федерація	66	44	36	44	45	23	48	45	49	54
Швеція	3	6	8	2	2	67	82	87	81	72
Словаччина	1	-	2	-	1	1	3	3	2	3
США	34	54	72	67	64	520	559	676	657	582
Інші	6	16	8	24	12	56	64	70	75	74

Джерело. Складено за даними Державної служби інтелектуальної власності

Статистична звітність в Україні (Держслужба інтелектуальної власності та Держкомстат) не надає можливість оцінити динаміку патентування за кордоном. Зокрема Державна служба інтелектуальної власності у річних звітах не визначає країни, до яких подаються заявки на винаходи, оцінюючи лише країну походження заявки (див. табл. 2). Держкомстат України у 2007 р. припинив публікувати дані щодо подач заявок на видачу охоронних документів на винаходи до патентних відомств іноземних держав (табл. 3), при цьому відомство не визначає поділ по процедурах подач (національна країни-отримувача заявки або РСТ). Дані табл. 3 свідчать про переважання подач заявок до Росії та поодинокі випадки подач заявок до патентних відомств інших іноземних держав.

Таблиця 3

Подано заявок на видачу охоронних документів на винаходи до патентних відомств іноземних держав (розподіл за країнами)

Країна	1995	2000	2005	2006	2007
Всього	315	164	160	296	174
Австралія				2	
Австрія				1	
Азербайджан		1		2	1
Білорусь	1	1	3	11	9
Болгарія				2	1
Бразилія				2	
В'єтнам		1			
Сполучене Королівство	1	1		2	1
Вірменія		1		2	1
Індія				1	
Іран		2			
Італія				4	
Казахстан		1		4	5
Канада				2	1
Киргизстан				2	1
Китай	2			3	
КНДР				2	
Корея, Республіка				3	
Мексика				2	
Молдова				2	2
Нідерланди				3	
Німеччина	4	1		5	

Норвегія				3	
Польща				1	2
Російська Федерація	297	152	151	116	130
Словаччина				2	
США	3		2	3	4
Таджикистан		1		3	3
Туркменістан		1		2	1
Угорщина				2	
Узбекистан				3	
Франція	1	1		2	2
Швейцарія			3		2
Японія	5			2	
Інші	1			96	

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2006 році. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2007 році. К. Держкомстат України.

У таблиці 4 наведено дані Держкомстату, які свідчать про поступове скорочення чисельності творців та понижувальну динаміку кількості подач заявок та отримання охоронних документів на винаходи. При цьому у даних держкомстату не зазначається, за якою процедурою подано заявки на винаходи (міжнародною або національною).

Таблиця 4

Основні показники діяльності підприємств та організацій по створенню об'єктів промислової власності

	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2008	2009
Чисельність творців (винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій), тис. осіб	64,8	44,6	45,1	47,6	44,4	44,4	42,8	42,3	41,1	36,8	30,7
Подано заявок на видачу охоронних документів на винаходи	2896	3308	4029	4994	5869	7266	3645	2649	2447	1943	1491
<i>в тому числі</i>											
до Державної служби інтелектуальної власності	2581	3166	3865	4798	5705	7013	3466	2489	2151	1840	1418
до патентних відомств зарубіжних країн	315	142	164	196	164	253	179	160	296	103	73
Отримано охоронних документів на винаходи	2960	1857	3064	6557	5653	6835	6228	2463	2123	1914	1750
<i>у тому числі</i>											
у Державній службі інтелектуальної власності	1540	1699	2944	6468	5546	6706	6088	2297	1956	1832	1667
у патентних відомствах зарубіжних країн	1420	158	120	89	107	129	140	166	167	82	83

Джерело: Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2006 році. – К. Держкомстат України; Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2009 році. – К. Держкомстат України.

2. Стан та динаміка закордонного патентування в Україні, країнах СНД, країнах Східної Європи та інших країнах ЄС

Стан та динаміка закордонного патентування визначаються даними порівняльного аналізу статистичної бази ВОІВ.

Попри тривале нарощування темпів зростання кількості подач міжнародних патентних заявок та отримання патентів на винаходи, сучасна глобальна фінансово-економічна криза позначилася й на динаміці основних показників патентної активності. За оцінками в 2009 р. загальна кількість міжнародних патентних заявок, поданих відповідно до Договору ВОІВ про патентну кооперацію (РСТ), зменшилась на 4,5% до 155 900. Спад у подачі заявок по процедурі РСТ виявився не таким гострим, як це прогнозувалося – результати року знаходяться на рівні 2007 р. На думку експертів це є свідомством широкого визнання того факту, що почуття ділової доцільності, незалежно від економічних умов, постає в продовженні охорони комерційно принадних технологій на міжнародному рівні^{199[1]}.

У табл. 5 наведено дані динаміки подач заявок за процедурою РСТ, проранжовані за підсумками 2010 р. для вибірки країн. До вибірки увійшли усі країни рейтингу до України, а також усі країни Європи та СНД, які включені до статистичної бази ВОІВ.

Серед країн, які продемонстрували найвищі темпи приросту подач міжнародних заявок в 2009 р. у порівнянні з 2008 р. – три країни з четвертого десятку рейтингу – Португалія (+164%), Польща (+133,6%) і Словенія (+131,8%), а також Китай, що стрімко нарощує темпи патентування (+129,7%), завдяки чому увійшов в 2009 р. до першої п'ятірки найбільших користувачів РСТ.

Позитивна динаміка подач міжнародних заявок у кризовому 2009 р. зафіксована у ряді країн Східної Азії: у Японії, яка є другим найбільшим користувачем системи РСТ, темпи зростання склали 3,6%; у Республіці Корея, що була четвертим найбільшим користувачем системи, приріст склав 2,1%. Найбільші темпи падіння подач міжнародних заявок продемонстрували: Барбадос (-61%), Україна (-29,3%), Росія (-29,1%), Індія (-28,9%) й Нова Зеландія (-26,5%). Серйозний спад зафіксовано в ряді промислово розвинених країн: в Ізраїлі (-17,2%), Канаді (-11,7%), США (-11,4%), Швеції (-11,3%), Німеччині (-11,2%) та Італії (-5,8%).

Аналізуючи кількість поданих заявок слід відзначити, що використання патентної системи занадто сконцентровано: на 5% відомств (США, Японія, Китай, Республіка Корея і Європейське патентне відомство) доводиться понад 80% всіх поданих патентних заявок.

Україна замикає четвертий десяток країн, які здійснюють патентування за процедурою РСТ, проте кількість поданих заявок у сотні разів є меншою, ніж у США, Японії та Німеччині, й у десять разів порівняно з Росією.

В 2010 р. кількість міжнародних патентних заявок, поданих відповідно до Договору РСТ, виросла на 4,8%. Найбільший ріст був відзначений у Китаї (+56,2%), Республіці Корея (+20,5%) і Японії (+7,9%), і він частково компенсував змішані показники в європейських країнах і триваюче скорочення в Сполучених Штатах (-1,7%). Високі темпи росту в Східній Азії відображають зростаючу економічну диверсифікованість інноваційної діяльності. Ця тенденція має безліч наслідків, одним із яких є збільшення числа мов, використовуваних патентними відомствами як основи для визначення патентоспроможності винаходу

Попередні дані свідчать про те, що в 2010 р. було подано майже 164 тис. міжнародних патентних заявок, що дозволило дещо перевищити до кризовий рівень (табл. 5).

Представлені в табл.5 дані дозволяють визначити різні темпи приросту поданих міжнародних заявок за період 2000-2009 років. Так, якщо кількість поданих заявок у цілому збільшилася в 1,7 рази, то в азіатських країнах-лідерах цей показник склав: для Китаю – понад 10 разів, Республіки Корея – 5,1 рази, Японії – 3,1 рази.

^{199[1]} Сокращение числа подач международных патентных заявок в 2009 г. на фоне глобального экономического спада. Пресс-коммюнике / Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Женева, 8 февраля 2010 г. PR/2010/632(R) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wipo.int/>

Незважаючи на скорочення в 2010 р. на 1,7%, Сполучені Штати зі своїми 44 844 міжнародними заявками залишаються найбільшим користувачем системи РСТ. За ними ідуть Японія (32 181 поданих заявок) і Німеччина (17 559). В 2010 р. Китай (12 292) обігнав Республіку Корея (9 668), ставши четвертою країною по числу подач по процедурі РСТ.

Винахідники України (місце проживання першого заявника) вперше за роки незалежності подали понад 100 заявок за процедурою РСТ. Більшість країн СНД подає до десяти заявок.

Таблиця 5

Динаміка подач заявок на патент за процедурою РСТ у 2000-2010 рр.

	Країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	Всього	93 239	108 229	110 393	115 204	122 632	136 749	149 641	159 925	163 233	155 399	163 938
1.	США	38 010	43 055	41 318	41 048	43 408	46 882	51 280	54 041	51 637	45 618	44 844
2.	Японія	9 574	11 911	14 060	17 413	20 267	24 870	27 025	27 743	28 760	29 802	32 181
3.	Німеччина	12 580	14 035	14 323	14 658	15 218	15 991	16 736	17 821	18 855	16 797	17 559
4.	Китай	780	1 729	1 016	1 299	1 707	2 503	3 942	5 455	6 120	7 900	12 292
5.	Республіка Корея	1 578	2 319	2 519	2 941	3 549	4 686	5 945	7 064	7 899	8 035	9 668
6.	Франція	4 140	4 697	5 088	5 173	5 182	5 742	6 256	6 560	7 072	7 237	7 243
7.	Велика Британія	4 805	5 499	5 389	5 213	5 036	5 099	5 097	5 542	5 466	5 044	4 890
8.	Нідерланди	2 933	3 409	3 981	4 479	4 284	4 497	4 553	4 433	4 363	4 462	4 055
9.	Швейцарія	1 997	2 356	2 757	2 864	2 908	3 293	3 621	3 833	3 799	3 671	3 725
10.	Швеція	3 090	3 422	2 989	2 606	2 851	2 884	3 336	3 655	4 137	3 567	3 313
11.	Канада	1 801	2 114	2 258	2 270	2 103	2 316	2 575	2 879	2 976	2 527	2 689
12.	Італія	1 390	1 623	1 977	2 164	2 184	2 349	2 698	2 946	2 883	2 652	2 658
13.	Фінляндія	1 582	1 695	1 762	1 559	1 672	1 893	1 846	2 009	2 214	2 123	2 139
14.	Австралія	1 573	1 660	1 761	1 679	1 834	2 005	1 996	2 052	1 938	1 740	1 771
15.	Іспанія	555	617	719	787	822	1 125	1 204	1 297	1 390	1 564	1 749
16.	Ізраїль	961	1 306	1 171	1 126	1 223	1 453	1 593	1 737	1 899	1 555	1 476
17.	Індія	190	295	525	763	725	678	833	902	1 072	962	1 262
18.	Данія	795	917	980	1 036	1 052	1 123	1 158	1 151	1 357	1 344	1 173
19.	Австрія	483	618	550	643	708	853	911	1 009	953	1 024	1 140
20.	Бельгія	582	692	695	776	830	1 075	1 030	1 124	1 135	1 008	1 056
21.	Норвегія	528	592	550	535	476	584	611	595	630	630	708
22.	Російська Федерація	530	554	538	575	515	645	687	689	763	711	674
23.	Сінгапур	222	289	330	283	433	450	474	519	586	593	641
24.	Бразилія	178	173	201	219	276	270	333	398	472	493	487
25.	Туреччина	72	76	85	112	116	174	269	359	392	389	478
26.	Ірландія	243	243	310	312	326	343	428	422	481	482	443
27.	Малайзія	5	18	18	31	45	34	61	110	206	224	350
28.	Нова Зеландія	258	288	299	300	340	349	354	400	358	301	298
29.	Південна Африка	387	417	384	354	411	360	421	406	392	374	295
30.	Люксембург	138	134	143	117	127	119	128	166	228	229	251
31.	Польща	109	99	116	154	107	97	101	107	128	173	199
32.	Мексика	73	104	132	131	118	142	169	186	203	194	191

33.	Угорщина	136	127	185	113	136	158	144	166	173	142	172
34.	Чеська Республіка	94	82	73	83	95	117	107	132	155	178	137
35.	Словенія	39	42	44	66	62	85	80	87	108	137	126
36.	Португалія	21	42	34	36	49	56	68	93	98	163	116
37.	Україна	40	58	75	58	89	59	77	90	94	79	108
38.	Греція	49	55	75	67	79	55	87	87	106	100	91
39.	Барбадос	81	109	123	190	244	256	251	366	251	96	84
	Ліхтенштейн	64	48	53	55	48	73	76	68	371	55	73
	Ісландія	24	38	39	58	46	45	55	51	66	57	57
	Хорватія	43	56	69	72	76	72	76	79	56	38	50
	Естонія	6	11	11	8	12	13	18	29	36	30	45
	Словаччина	31	28	26	25	26	31	31	38	41	33	44
	Кіпр	19	39	24	31	43	33	53	65	38	41	43
	Болгарія	35	20	31	45	24	22	25	29	28	25	32
	Латвія	3	8	10	12	12	16	17	21	18	24	26
	Мальта	3	7	6	5	3	11	17	16	25	32	21
	Сербія							8	23	37	26	19
	Казахстан	5	9	16	7	7	8	17	16	4	21	19
	Білорусь	9	23	11	16	26	22	19	9	10	19	15
	Боснія і Герцеговина	4	7	5	7	3	7	8	13	9	11	13
	Литва	1	3	10	4	10	8	10	13	18	23	11
	Румунія	24	21	25	16	18	15	28	31	14	24	10
	Вірменія	5	15	5	2	2	3	7	4	7	5	5
	Грузія	5	5	9	3	2	4	9	8	8	4	5
	Узбекистан	2		2			2	1		2		4
	Азербайджан	2		1	6	5	5	13	7	4	8	2
	Молдова	3	1	1	2	3	5	7	4	6	2	1
	Киргизстан				2	1	1		2		1	1
	Туркменистан									1		

Джерело. Number of PCT Filings by Country of Origin, December 2010, PCT Monthly Statistics, April 2011 Source: WIPO Statistics Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/>; Примітка: Таблиця базується на даних про подачі міжнародних заявок в розбивці по місцю проживання першого заявника

2.1 Індикатори ефективності патентування

В останні роки ВОІВ публікує доповіді, у яких визначає певні індикатори розвитку патентування в світі та в окремих країнах. До таких важливих індикаторів відносять кількість подач резидентами заявок на патент на винахід на 1 млн. населення. Нами проранжовано і складено відповідні дані по країнах-лідерах (табл. 6): список із 27 країн замикають Україна, Китай та Білорусь з показниками, близькими до 100 подач. При цьому для Китаю, Білорусі та Росії цей індикатор має стабільну висхідну тенденцію, а для України – коливальну з пониженням. Безумовними лідерами є Японія та Республіка Корея з величиною показника понад 2,6 тис. подач. США відстають від лідерів у понад 3 рази, Німеччина – у понад 4 рази.

Таблиця 6

Кількість подач резидентами заявок на патент на винахід на 1 млн. населення
по окремих країнах світу

Країна	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Японія	2660,82	3028,30	3010,76	2865,58	2804,49	2883,63	2879,79	2716,58	2610,13
Республіка Корея	1313,46	1549,33	1556,56	1607,87	1887,06	2190,93	2538,29	2598,01	2656,04
США	465,54	583,98	622,61	639,99	650,52	646,46	702,50	742,36	800,17
Німеччина	466,71	629,32	607,16	576,89	579,32	587,13	586,48	582,84	581,67
Нова Зеландія	349,54	379,23	455,61	465,75	458,13	399,02	457,92	514,51	447,46
Фінляндія	402,90	498,24	460,68	415,72	378,29	384,65	348,83	344,84	341,10
Монако	–	–	–	–	154,80	216,05	61,54	184,05	336,39
Данія	236,04	324,13	328,10	337,72	328,93	347,52	306,13	276,43	303,95
Демократична республіка Корея	–	–	–	–	–	–	248,18	267,85	287,86
Велика Британія	321,10	374,41	362,43	347,63	342,90	320,27	296,10	288,49	284,83
Швеція	446,27	476,27	441,42	376,29	337,76	307,83	279,48	269,37	276,23
Австрія	217,27	244,77	225,66	239,00	261,15	274,99	275,71	274,20	–
Норвегія	258,72	291,92	263,46	259,59	236,37	248,70	247,23	246,53	259,71
Франція	214,70	235,50	228,05	226,83	224,60	235,12	235,36	236,81	238,58
Швейцарія	410,45	289,94	257,13	250,80	–	235,74	220,92	232,50	224,10
Ізраїль	228,31	254,25	193,82	184,63	198,66	39,80	45,60	36,43	224,93
Ісландія	70,90	181,49	171,93	246,53	196,86	225,95	158,38	148,13	196,14
Ірландія	232,76	243,08	263,55	232,46	215,73	193,44	189,70	196,68	193,99
Російська Федерація	118,47	159,78	169,76	163,19	172,68	159,78	165,17	195,68	193,56
Словенія	157,79	154,35	151,10	150,45	155,33	171,26	171,96	143,01	164,01
Канада	82,82	136,08	127,50	126,24	124,04	163,49	160,40	169,13	151,56
Сінгапур	41,14	128,11	126,39	149,43	152,13	153,84	133,39	142,23	151,68
Австралія	98,72	100,66	112,66	120,30	121,54	127,14	125,28	137,07	129,34
Нідерланди	137,32	154,78	131,50	131,40	141,01	134,32	135,85	132,63	126,91
Білорусь	61,21	99,35	93,28	90,18	109,58	108,40	119,28	122,07	–
Китай	8,31	20,07	23,62	31,09	44,06	50,75	71,71	93,30	116,10
Україна	93,26	114,28	148,06	33,21	34,20	86,19	75,11	74,25	–

Джерело: Number of resident patent filings per million population. WIPO Statistics Database and World Bank (World Development Indicators), June 2009. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.wipo.int/>

Ще одним важливим індикатором, який певним чином визначає ефективність патентування, є кількість подач заявок на патент у розрахунку на 1 млрд. дол. ВВП (табл. 7). Складений нами рейтинг країн-лідерів за цим показником дозволяє відзначити доволі високе місце України (11-те). Для більшості провідних країн світу за цим показником притаманна висхідна тенденція з певним відхиленням від тренду. Для України цей показник має декілька характерних періодів: зростання до 2001 р. за дії декларативних патентів і

пониження з 2004 р. У трійку лідерів поряд з лідерами за кількістю патентів (Республікою Корея та Японією) увійшла Молдова.

Таблиця 7

Кількість подач заявок на патент резидентами на 1 млрд. дол. ВВП

Країна	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Республіка Корея	89,20	88,60	86,32	83,87	95,98	106,74	118,63	116,18	113,89
Японія	96,47	105,84	105,17	100,06	96,81	96,95	95,08	87,42	82,35
Молдова	39,76	39,79	68,28	34,64	39,84	37,60	44,39	34,05	36,34
Китай	4,49	7,54	8,25	10,03	12,99	13,68	17,61	20,63	22,84
Нова Зеландія	17,27	17,26	20,10	19,90	19,29	16,39	18,56	20,70	17,68
США	13,76	14,98	15,99	16,30	16,29	15,79	16,76	17,46	18,57
Німеччина	16,71	20,53	19,60	18,67	18,83	18,85	18,67	18,05	17,53
Киргизстан	21,19	10,84	10,81	15,83	21,52	—	—	—	15,63
Російська Федерація	15,13	18,55	18,77	17,06	16,76	14,37	13,91	15,32	13,96
Білорусь	14,58	17,10	15,28	14,00	15,81	13,96	13,97	12,94	—
Україна	23,90	30,88	36,40	7,66	7,17	15,98	13,45	12,32	—
Фінляндія	18,21	18,16	16,37	14,61	13,06	12,81	11,37	10,75	10,25

Джерело: Resident patent filings per \$billion Gross Domestic Product (1995-2007) : WIPO Statistics Database and World Bank (World Development Indicators), June 2009. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.wipo.int/>

Визнано, що патентування результатів науково-технічної діяльності відіграє важливу роль у процесі створення інновацій і поширення нових технологій. В цьому зв'язку ВОІВ розглядає індикатор кількості поданих резидентами патентних заявок на 1 млн. доларів вкладень в НДДКР (R&D). При цьому Україна посідає достатньо високе місце в складеному нами рейтингу - 12-те (табл. 8).

Таблиця 8

Кількість поданих резидентами патентних заявок на 1 млн. доларів
вкладень в НДДКР (R&D)

Країна	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Словенія	150,51	157,51	131,47	143,36	133,01	118,98	120,93	149,79	131,49	102,24	102,26
Грузія	8,58	7,9	7,1	7,43	10,67	7,02	—	8,43	6,41	8,49	—
Вірменія	—	6,67	7,48	8,35	10,75	9,24	6,83	—	8,81	7,12	—
Монголія	—	17,37	—	—	11,13	8,32	11,52	9,18	5,48	5,94	—
Казахстан	—	5,83	8,6	10,39	11,03	—	6,63	—	5,11	3,83	—
Таджикистан	—	—	—	—	—	6,39	5,71	5,67	4,94	2,82	—
Японія	3,5	3,45	3,37	3,6	3,47	3,22	3,1	3,11	3,06	2,7	2,48
Білорусь	1,71	2,54	2,65	2,14	2,22	2,07	2,73	2,54	2,44	2,1	—
Нова Зеландія	—	1,39	—	1,78	—	1,84	—	1,44	—	1,81	—
Китай	0,91	0,8	0,83	1,08	0,99	1,15	1,33	1,33	1,58	1,72	1,82
Російська Федерація	1,39	1,39	1,94	2,05	1,87	1,52	1,44	1,2	1,29	1,54	1,41
Україна	—	2,54	2,94	3,38	4,12	0,79	0,78	1,61	1,28	1,28	—
Румунія	1,42	1,4	1,42	1,66	1,99	2,31	1,36	1,35	1,22	0,98	0,83
Польща	1,01	0,95	0,84	0,82	0,77	0,82	0,89	0,93	0,73	0,73	0,78
Латвія	2,36	2,86	1,21	1,4	1,29	1,67	0,92	1,13	0,97	0,67	—

Джерело: Number of Resident Patent Filings per \$Million Research & Development (R&D) Expenditure. : WIPO Statistics Database and UNESCO, June 2009. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.wipo.int/>

2.2. Патентно-інформаційні підходи обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та підтримки міжнародного патентування

У сучасній науковій літературі формуються патентно-інформаційні підходи вибору та обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки^{200[2]}. Розвиваючи такі підходи з метою використання при прогнозуванні пріоритетів технологічного розвитку економіки України нами сформульовано наступні методологічні положення.

Патентно-інформаційні підходи базуються на дослідженні потенційних можливостей об'єктів права промислової власності, передусім патентів на винаходи. Основу методології складає концептуальне положення, що патентно-інформаційна активність відображає потенціал розвитку науково-технологічного напрямку. Можливість використання патентної інформації як джерела виявлення науково-технічних напрямків за результатами аналізу інноваційної патентно-інформаційної активності відображає суспільні, наукові, технічні, технологічні потреби людства.

Патентно-інформаційна активність, вимірювана відповідними показниками, має стати одним з критеріїв вибору пріоритетних напрямків підтримки міжнародного патентування та охорони промислової власності з позицій національних інтересів. Серед таких показників – кількісні оцінки та визначення тенденцій патентування по видах (класах) науки та техніки, показники галузевого розподілу об'єктів права промислової власності тощо.

Необхідно здійснити порівняльний аналіз класифікації існуючих або потенційно прогнозованих пріоритетних напрямків і критичних технологій та рубрик міжнародної патентної класифікації (МПК). Відповідно до отриманих результатів можливі такі висновки: якщо рубрики пріоритетних напрямків технологічного розвитку і рубрики найбільш патентно-інформаційно активних галузей збігаються, то пріоритетні напрямки дійсно відображають тенденції розвитку і можливості країни; якщо виявлені значні розбіжності, то необхідний більш ретельний аналіз при визначенні напрямків активізації інноваційної діяльності.

Застосування цього підходу потребує аналізу та оцінки рівня технологічного розвитку. Новому поколінню техніки передують тривалий період наукової розробки технологічної ідеї, що завершується патентуванням винаходів, виготовленням промислових зразків та корисних моделей.

Нині формується відтворювальна система нового, шостого технологічного укладу. Його «ядро» – наноелектроніка, молекулярна і нанофотоніка, наноматеріали і наноструктуровані покриття, оптичні наноматеріали, наногетерогенні системи, нанобіотехнології тощо^{201[3]}. Українські вчені прогнозують, що шостий технологічний уклад буде спиратися на «на біотехнології, нанотехнології, фотоніку, оптоелектроніку, аерокосмічну промисловість, нетрадиційні джерела енергії та ін»^{202[4]}

Саме ці технології будуть визначати глобальний економічний розвиток у найближчі два-три десятиліття. Основними галузями шостого укладу залишаються провідні сектори п'ятого укладу, зокрема електротехнічний, авіаційний, ракетно-космічний, атомний, а також приладобудування, верстатобудування, освіта, зв'язок, інформаційно-комунікативний сектор, фармацевтика, насінництво та ін. Революційні зміни відбуваються в охороні здоров'я (завдяки застосуванню клітинних технологій і методів діагностики генетично обумовлених хвороб) і сільському господарстві (у зв'язку з використанням досягнень молекулярної біології й генної інженерії), а також у створенні нових матеріалів із заздалегідь заданими властивостями. Очікується, що нанотехнології забезпечать підйом у хіміко-металургійному комплексі, будівництві, судно- і автомобілебудуванні.

Новий уклад розвивається, незважаючи на кризу. Нано-, біо-, інформаційно-комунікаційні технології трансформують промисловість, збільшуючи ефективність, знижуючи матеріалоємність і енергоємність виробництва від 3 до 5, навіть до 10 разів у ряді галузей. Якісний стрибок відбудеться років через 5-7 після

^{200[2]} Мазур Н.З., Мазур З.Ф. Патентно-информационный подход к выбору и обоснованию приоритетных направлений развития науки и техники в регионе (на примере Самарской области) / Камская государственная инженерно-экономическая академия // Социально-экономические и технические системы: исследование, проектирование, организация. – 2006. № 8. [Электронный ресурс] : Режим доступа: <http://sets.ru/base/24nomer/mazur/1.pdf>

^{201[3]} Глазев С. Ю. Мировой экономический кризис как процесс замещения доминирующих технологических укладов. 21 июля 2009 г. [Электронный ресурс] Режим доступа <http://www.glazev.ru/scienexpert/84/>

^{202[4]} Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України. В 3 т. / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П.Семиноженка, чл.-корр. НАН України Б.Кваснюка. Т.1. Економіка знань – модернізаційний проект України / / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П.Семиноженка, чл.-корр. НАН України Б.Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – С 18.

завершення структурної перебудови провідних економік світу. За прогнозами наукового фонду США, оборот ринку нанотехнологій до 2015 р. досягне 1-1,5 трильйона доларів^{203[5]}.

Період заміщення технологічних укладів створює для відстаючих країн вікно можливостей для ривка. Саме в такий спосіб відбувалися прориви у минулому столітті: Японія й Західна Європа були відновлені на основі четвертого технологічного укладу, швидкий ріст якого вивів їх у світові лідери.

Випереджальне освоєння ключового фактору й формування ядра нового технологічного укладу (біо- і лазерні технології, наноматеріали, трансформація охорони здоров'я, телекомунікацій, сільського господарства, авіа-, судно-, приладобудування та ряд інших галузей) можуть дати Україні поштовх структурній перебудові економіки.

В цьому зв'язку слід відмітити, що сучасна міжнародна патентна класифікація змінюється відповідно до змін технологічних укладів, а її структура відбиває пріоритети патентування.

Спад і зростання числа подач заявок по процедурі РСТ у 2009 р. у порівнянні з 2008 р. варіювався залежно від областей техніки (табл. 9). Найбільший спад (вищий за середній) спостерігався по таких областях: комп'ютерні технології (-10,6%); меблі, ігри (-9,4), ІТ методи менеджменту (-9,2), хімія продовольства (-9,0), чиста органічна хімія (-8,7), фармацевтика (-8,0%), медична техніка (-5,9%). Найбільші темпи зростання спостерігалися в областях мікроструктурних і нанотехнологій (+10,2%), напівпровідників (+10%) та теплових процесів і апаратів (+7,2%).

Зважаючи на те, що дані за 2009 р. дещо порушують позитивну динаміку зростання подач заявок, нами проаналізовано структуру подач патентів за 2008 р. і прораховано приріст кількості подач заявок у 2009 и 2008 роках по відношенню до 2004 р.

Таблиця 9

Основні області техніки у відповідності з МПК, в яких у 2004-2009 рр. були опубліковані заявки по РСТ, подань

	Області техніки	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Приріст 2008/ 2004, %	Приріст 2009/ 2004, %	Приріст 2009/ 2008, %
I	Електротехніка									
1	Електроустаткування, апарати, енергія	6 543	7 826	9 017	10 055	11 303	11 393	172,7	174,1	0,8%
2	Аудіовізуальні технології	5 742	6 000	6 597	6 812	6 726	6 375	117,1	111,0	-5,2%
3	Телекомунікації	7 256	7 276	8 471	9 511	10 216	9 343	140,8	128,8	-8,5%
4	Цифровий зв'язок	4 862	6 416	7 289	8 918	10 187	10 452	209,5	215,0	2,6%
5	Основні процеси зв'язку	1 553	1 544	1 721	1 765	1 892	1 809	121,8	116,5	-4,4%
6	Комп'ютерні технології	7 993	10 455	12 209	13 516	14 048	12 560	175,8	157,1	-10,6%
7	ІТ методи менеджменту	1 899	1 551	2 075	2 409	2 947	2 677	155,2	141,0	-9,2%
8	Напівпровідники	3 956	4 615	5 941	6 409	6 897	7 588	174,3	191,8	10,0%
II	Інструменти									
9	Оптика	4 273	5 088	5 897	6 045	6 420	6 174	150,2	144,5	-3,8%
10	Вимірювання	6 291	6 981	8 088	8 776	9 158	9 070	145,6	144,2	-1,0%
11	Аналіз біоматеріалів	2 565	3 008	3 045	2 935	3 014	2 968	117,5	115,7	-1,5%
12	Контроль	2 746	2 965	3 363	3 509	3 620	3 429	131,8	124,9	-5,3%
13	Медичні технології	9 404	9 688	11 324	12 221	12 852	12	136,7	128,6	-5,9%

^{203[5]} Там же

							091			
III	Хімія									
14	Чиста органічна хімія	8 205	8 873	9 614	9 625	9 680	8 841	118,0	107,8	-8,7%
15	Біотехнології	7 698	7 605	7 506	7 540	7 752	7 446	100,7	96,7	-3,9%
16	Фармацевтика	8 681	10 343	12 947	13 071	13 254	12 200	152,7	140,5	-8,0%
17	Макромолекулярна хімія, полімери	3 653	4 010	4 718	4 812	4 995	4 917	136,7	134,6	-1,6%
18	Хімія продовольства	1 851	1 986	2 331	2 329	2 429	2 211	131,2	119,4	-9,0%
19	Хімія основних матеріалів (сировини)	4 745	5 393	6 300	6 967	7 484	7 136	157,7	150,4	-4,6%
20	Матеріали, металургія	3 005	3 192	3 724	4 012	4 309	4 280	143,4	142,4	-0,7%
21	Технологія поверхні, покриття	3 330	3 667	4 373	4 306	4 411	4 150	132,5	124,6	-5,9%
22	Мікроструктурні та нанотехнології	237	242	357	430	531	585	224,1	246,8	10,2%
23	Хімічні технології	4 638	4 721	5 392	5 566	6 015	5 800	129,7	125,1	-3,6%
24	Технології оточуючого середовища	2 085	2 121	2 562	2 920	3 326	3 282	159,5	157,4	-1,3%
IV	Машинобудування									
25	Обробне	3 563	4 281	4 855	5 085	5 079	4 830	142,5	135,6	-4,9%
26	Верстати	2 755	3 329	3 589	3 730	4 249	3 953	154,2	143,5	-7,0%
27	Двигуни, насоси, турбіни	3 222	3 440	3 951	4 542	5 182	5 330	160,8	165,4	2,9%
28	Устаткування для виробництва тканин та паперу	2 746	3 050	3 467	3 135	3 224	2 997	117,4	109,1	-7,0%
29	Інше спеціальне устаткування	4 164	4 853	5 400	5 466	6 035	5 874	144,9	141,1	-2,7%
30	Термічні процеси та апарати	1 624	1 907	2 173	2 493	2 816	3 018	173,4	185,8	7,2%
31	Механічні елементи	3 724	4 110	4 751	5 132	5 856	5 566	157,3	149,5	-5,0%
32	Транспорт	4 926	5 590	6 098	6 795	7 601	7 415	154,3	150,5	-2,4%
V	Інші галузі									
33	Меблі, ігри	2 975	3 638	4 187	4 488	4 436	4 018	149,1	135,1	-9,4%
34	Інші споживчі товари	2 757	3 197	3 713	3 853	4 127	3 848	149,7	139,6	-6,8%
35	Цивільне будівництво	3 856	3 906	4 412	4 734	5 313	5 397	137,8	140,0	1,6%

Джерело. Складено за даними ВОІВ: Сокращение числа подач международных патентных заявок в 2009 г. на фоне глобального экономического спада. Пресс-коммюнике / Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Женева, 8 февраля 2010 г. PR/2010/632(R) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wipo.int/>

7

Найбільша кількість заявок по процедурі РСТ, опублікованих в 2008 р. (табл. 9), відносилася переважно до галузей 5-го технологічного укладу: комп'ютерних технологій (14,048 тис.), фармацевтики (13,254 тис.), медичних технологій (12,852 тис.), електроустаткування, апарати, енергія (11,303 тис.), чиста органічна хімія (9,680 тис.). Проте найбільший приріст у 2008 р. у порівнянні з 2007 р. продемонстрували такі класи, як: ІТ методи менеджменту (22,7%), мікроструктурні та нанотехнології (20,7%), механічні елементи (13,7%), верстати (13,3%) та технології оточуючого середовища (13,2%). Причому приріст класів,

які будуть визначати 6-й технологічний уклад значно перевищує темпи приросту по інших класах. Також можна констатувати, що найбільшу увагу винахідників привертають галузі «високих технологій».

Найбільший приріст у 2008 р. у порівнянні з 2004 р. зафіксовано у таких класах: «мікроструктурні та нанотехнології» (+246,8%), «цифровий зв'язок» (+209,5%), «комп'ютерні технології» (+175,8%), «напівпровідники» (+174,3%), «термічні процеси та апарати» (+173,4%), «електроустаткування, апарати, енергія» (+172,7%), «двигуни, насоси, турбіни» (+160,8%), «технології оточуючого середовища» (+159,5%), «хімія основних матеріалів» (+157,7%), «ІТ методи менеджменту» (+155,2%), «фармацевтика» (+152,7%). Звертає на себе увагу випереджальний (майже у 2,5 рази) приріст подач заявок у базовій області шостого технологічного укладу – нанотехнологіях, а також областях, які складуть інфраструктуру цього укладу, зокрема цифрового зв'язку, комп'ютерних технологій, ІТ методах менеджменту.

За даними ВОІВ щодо кількісних оцінок подач заявок в цілому по окремих країнах та класах МПК нами складено таблицю для визначення пріоритетів патентування в Україні^{204[6]}. Згідно з даними таблиці 10 у 2002-2006 рр. найбільше подано заявок на патенти за класом І «Електротехніка» (підкласи «комп'ютерна техніка», «електроустаткування» і «телекомунікації»), а також підкласу «медичні технології» класу ІІ. Для України пріоритети патентування із загальносвітовими співпадають лише по підкласу «медичні технології», решта пріоритетів відносяться до технологій третього-четвертого укладів («матеріали, металургія», «вимірювання», «цивільне будівництво») і практично не патентуються винаходи за підкласами «нанотехнології», «ІТ-методи управління», «цифровий зв'язок». Крім того, кількість подач заявок за 2003-2007 рр. по усіх підкласах виявилася значно нижчою, ніж за період 2002-2006 рр.

Таблиця 10

Заявки на патент за класами техніки в Україні

	2002-2006, всього подач	2003-2007, всього подач
І - Електротехніка		
Електроустаткування, апарати, енергія	848	665
Аудіо-візуальна техніка	147	106
Телекомунікації	167	118
Цифровий зв'язок	26	16
Основні процеси зв'язку	102	78
Комп'ютерна техніка	263	189
ІТ-методи управління	31	23
Напівпровідники	125	93
ІІ - Інструменти		
Оптика	152	104
Вимірювання	1 400	1111
Аналіз біологічних матеріалів	323	218
Контроль	351	255
Медичні технології	2 514	1757
ІІІ - Хімія		
Чиста органічна хімія	315	177
Біотехнології	227	135
Фармацевтика	1 111	956
Макромолекулярна хімія, полімери	241	160
Хімія продовольства	852	706

^{204[6]} Patent applications by field of technology and country of origin: 2002-2006 total. - WIPO Statistics Database, July 2009. <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/>

Хімія основних матеріалів (сировини)	802	542
Матеріали, металургія	1 455	1200
Технологія поверхні, покриття	319	236
Мікроструктурні та нанотехнології	6	5
Хімічні технології	1 035	730
Технології оточуючого середовища	546	389
IV - Машинобудування		
Обробне	420	353
Верстати	857	701
Двигуни, насоси, турбіни	961	768
Устаткування для виробництва тканин та паперу	181	137
Інше спеціальне устаткування	1468	1174
Термічні процеси та апарати	558	433
Механічні елементи	661	517
Транспорт	628	524
V – Інші класи		
Меблі, ігри	182	145
Інші споживчі товари	190	139
Цивільне будівництво	1174	941

Джерело. Складено за даними BOIB: Patent applications by field of technology and country of origin: 2002-2006 total. - WIPO Statistics Database, July 2009; Patent applications by field of technology and country of origin: 2003-2007 total. - WIPO Statistics Database, September 2010. <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/>

Крім того, існують певні розходження у співвідношенні подач заявок за процедурою РСТ за класами техніки в Росії та Україні (табл. 11). У переважній більшості підкласів кількість подач в Росії перевищує аналогічний показник в Україні у *5,5-7 разів. Проте у підкласі «біотехнології» Україна поступається РФ майже у 29 разів, у підкласі «Мікроструктурні та нано технології» – у 21,5 рази, у підкласі «Цифровий зв'язок» – у понад 19 разів, у підкласі «Хімія продовольства» – у понад 13 разів, у підкласах «Телекомунікації» та «Основні процеси зв'язку» – у 12 та 10 разів відповідно.*

Таблиця 11

Заявки на патент за класами техніки в Україні та РФ
за 2002-2006 рр.

	Україна	РФ	Співвідношення РФ/Україна
I – Електротехніка			
Електроустаткування, апарати, енергія	848	4 687	5,5
Аудіо-візуальна техніка	147	1 189	8,1
Телекомунікації	167	1 991	11,9
Цифровий зв'язок	26	501	19,3
Основні процеси зв'язку	102	1 034	10,1
Комп'ютерна техніка	263	1 697	6,5
ІТ-методи управління	31	285	9,2
Напівпровідники	125	775	6,2
II - Інструменти			
Оптика	152	1 185	7,8

Вимірювання	1 400	9 184	6,6
Аналіз біологічних матеріалів	323	2 577	8,0
Контроль	351	2 206	6,3
Медичні технології	2 514	15 648	6,2
III - Хімія			
Чиста органічна хімія	315	2 668	8,5
Біотехнології	227	6 556	28,9
Фармацевтика	1 111	6 387	5,7
Макромолекулярна хімія, полімери	241	1 435	5,9
Хімія продовольства	852	11 203	13,1
Хімія основних матеріалів (сировини)	802	5 016	6,3
Матеріали, металургія	1 455	8 067	5,5
Технологія поверхні, покриття	319	2 303	7,2
Мікроструктурні та нанотехнології	6	129	21,5
Хімічні технології	1 035	6 109	5,9
Технології оточуючого середовища	546	3 296	6,0
IV - Машинобудування			
Обробне	420	2 386	5,7
Верстати	857	5 490	6,4
Двигуни, насоси, турбіни	961	6 713	7,0
Устаткування для виробництва тканин та паперу	181	1 034	5,7
Інше спеціальне устаткування	1468	9 857	6,7
Термічні процеси та апарати	558	2 857	5,1
Механічні елементи	661	4 556	6,9
Транспорт	628	5 976	9,5
V – Інші класи			
Меблі, ігри	182	1 689	9,3
Інші споживчі товари	190	1 971	10,4
Цивільне будівництво	1174	9 375	8,0

Джерело. Складено за даними BOIB: Patent applications by field of technology and country of origin: 2002-2006 total. - WIPO Statistics Database, July 2009. <http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/>

Аналіз динаміки патентування в Україні за класами МПК дозволяє ще раз підтвердити тезу щодо проблем статистичної інформації.

Слід відзначити, що Державна служба інтелектуальної власності узагальнює дані щодо подач заявок на патент з використанням абсолютно іншого підходу (табл. 11а та 11б). При цьому Держслужба у річних звітах визначає пріоритети заявок на патент на винаходи без поділу на процедури (національну або РСТ), а при поділі на процедури не визначає резидентів та нерезидентів. В цілому пріоритетом для іноземних заявників є класи «Органічна хімія», «Медицина або ветеринарія; гігієна» та «Сільське господарство ...».

Таблиця 11а

Пріоритети розподілу заявок на винаходи за класами МПК

Клас МПК	Назва класу	Кількість заявок	Національні заявники	Іноземні заявники
C07	Органічна хімія	580 (12%)	35 (1,4%)	545 (22,9%)

A61	Медицина або ветеринарія; гігієна	566 (11,8%)	196 (8%)	370 (15,6%)
A01	Сільське господарство; лісництво, тваринництво; мисливство; відловлювання тварин; рибництво	270 (5,6%)	103 (4,2%)	167 (7%)
G01	Вимірювання; випробування	186 (3,9%)	166 (6,8%)	20 (0,8%)
H04	Техніка електричного зв'язку	144 (3%)	10 (0,4%)	134 (5,6%)
C12	Біохімія; пиво; алкогольні напої; вино...	97 (2%)	35 (1,4%)	62 (2,6%)
A23	Їжа або харчові продукти; їх оброблення, не охоплене іншими класами	96 (2%)	40 (1,6%)	56 (2,4%)
B01	Фізичні чи хімічні процеси або устаткування взагалі	94 (2%)	44 (1,8%)	50 (2,1%)
C01	Неорганічна хімія	91 (1,9%)	66 (2,7%)	25 (1,1%)
H01	Основні електричні елементи	91 (1,9%)	68 (2,8%)	23 (1%)
E21	Буріння ґрунту та гірських порід; гірничі справи	78 (1,6%)	67 (2,7%)	11 (0,5%)
B65	Транспортування; пакування; зберігання; оброблення тонких або ниткоподібних матеріалів	77 (1,6%)	17 (0,7%)	60 (2,5%)
E04	Наземне будівництво	76 (1,6%)	38 (1,6%)	38 (1,6%)
F16	Вузли та деталі машин	67 (1,4%)	37 (1,5%)	30 (1,3%)

Джерело: Річний звіт 2009. Офіційне видання Державного департаменту інтелектуальної власності. Київ. – 2010. www.sdip.gov.ua

При подачах заявок за національною процедурою пріоритетами є класи: «Прилади (вимірювання, оптика, фотографія)», «Хімія (неорганічна)» і «Здоров'я; рятування життя; дозвілля». При подачах заявок за процедурою РСТ пріоритетами є класи: «Хімія (органічна)» і «Медикаменти для терапевтичних, стоматологічних або гігієнічних цілей».

Таблиця 116

Заявки на винаходи (розподіл за МПК)

	Підрозділ		Національна процедура					Процедура РСТ				
			2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
	Всього		3842	3788	3766	3149	2681	1750	2142	2397	2548	2134
1	Сільське господарство	A 01, крім	204	198	207	143	124	24	27	26	45	24
2	Харчові продукти; тютюн	A 21-A 24	108	121	133	69	60	39	53	80	65	90
3	Предмети особистого або домашнього вжитку	A 41 -A 47	33	23	32	12	14	19	36	24	26	19
4	Здоров'я; рятування життя; дозвілля	A 61-A 63, крім A 61K	223	213	199	224	163	216	67	79	92	81
5	Медикаменти для терапевтичних, стоматологічних або гігієнічних цілей	A 61K	114	127	130	120	104	353	366	401	360	273
6	Розділення; змішування	B 01-B 09	144	160	185	144	104	71	62	74	88	74
7	Формовка (металу)	B 21-B 23	135	149	151	136	94	53	65	75	89	61

8	Формовка (обробка матеріалів)	B 24-B 30, B 32	59	38	85	69	27	40	41	62	44	60
9	Друкування	B 41-B 44	11	12	9	7	9	16	15	9	15	8
10	Транспортування	B 60-B 68	188	203	248	213	142	80	83	106	121	81
11	Мікроструктурні технології; нанотехнології	B 81-B 82	0	2	2	0	2	0	0	0	1	0
12	Хімія (неорганічна)	C 01-C 05	159	195	202	190	173	49	71	67	99	61
13	Хімія (органічна)	C 07, A	72	116	102	80	65	289	685	685	761	649
14	Хімія (макромолекулярні сполуки)	C 08	53	35	45	26	20	20	36	38	46	30
15	Хімія (фарбники, мастила тваринного і рослинного походження)	C 09-C 11	76	66	99	60	50	35	64	48	72	63
16	Хімія (біохімія, виробництво цукру, шкіри)	C12-C 14	59	66	95	62	45	27	51	60	78	60
17	Металургія	C21-C23, C25, C30	159	158	161	199	106	62	50	71	78	66
18	Текстиль або еластичні матеріали	D01-D07	20	16	15	9	6	11	7	13	16	12
19	Папір (включаючи клас B31)	D21 ,B31	3	2	10	10	5	1	6	10	11	9
20	Будівництво	E01-E06	122	101	146	109	91	50	53	71	82	67
21	Буріння ґрунту та гірських порід; гірнича справа	E21	104	123	94	81	75	10	7	11	12	10
22	Двигуни та насоси	F01-F04	292	233	195	168	147	19	27	20	40	34
23	Загальне машинобудування	F15-F17	118	106	98	91	48	18	13	22	30	30
24	Освітлювання; опалювання	F21-F28	123	146	143	148	98	23	32	40	40	36
25	Зброя; підривні роботи	F41, F42,	63	45	63	32	31	7	13	3	2	5
26	Прилади (вимірювання, оптика, фотографія)	G01-G03	323	285	321	263	195	19	45	47	50	22
27	Прилади (годинникова справа, регулювання, обчислення)	G04-G08	89	93	91	62	34	19	16	41	31	24
28	Прилади (музичні інструменти, накопичення інформації)	G09-G12	42	39	30	32	18	9	17	12	7	12
29	Ядерна техніка	G 21	14	12	14	19	5	6	4	10	1	3
30	Електрика (електричне обладнання)	H01, H02, H05	181	211	226	162	151	19	23	62	58	34
31	Електрика (електронні схеми, техніка зв'язку)	H03, H04	33	58	37	49	41	143	104	129	88	134
32	Інші (некласифіковані)		518	436	198	160	434	3	3	1	0	2

Джерело: Річний звіт 2009. Офіційне видання Державного департаменту інтелектуальної власності. Київ. – 2010. www.sdip.gov.ua

Стосовно активності національних та іноземних винахідників щодо патентування за процедурою РСТ можна відзначити наступні тенденції (див. табл. 12). По-перше, темпи зростання у докризовому п'ятирічному періоді – лише 1,86 рази. По-друге, існують певні відмінності за підрозділами МПК з найбільшими темпами зростання, зокрема: «Формування (обробка матеріалів)» та «Хімія (фарбники,

мастила тваринного і рослинного походження)» – у 3,9 рази, «Металургія» – у 3,2 рази, «Хімія (органічна)» – 3,1 рази, «Буріння; гірнична справа» – 2,75 рази, «Електрика (електронні схеми, техніка зв'язку)» та «Освітлення; опалення» – 2,4 рази, «Папір» та «Формування (металу)» – 2,2 рази, «Транспортні засоби» – 2,1 рази. По-третє, питома вага окремих підрозділів має більший розкид: «Хімія (органічна)» – 28,7%, «Медикаменти для терапевтичних, стоматологічних або гігієнічних цілей» – 16,4%, «Електрика (електронні схеми, техніка зв'язку)» – 5,4%, «Транспортні засоби» – 4,4%, «Здоров'я; розваги» – 3,3%, «Формування (металу)» – 3,2%, «Сепарація; змішування» – 3,1%. І, нарешті, класифікація підрозділів в національній статистиці не дає можливості визначити патентну активність за технологіями 5-го та 6-го укладів.

Таблиця 12

Заявки на винаходи (розподіл за МПК) за процедурою РСТ

№	Підрозділ	2003	2004	2005	2006	2007	Приріст 2007/ 2003,%	Питома вага, 2007, %
	Всього	1283	1422	1750	2142	2397	186,83	100,00
1.	Сільське господарство	20	18	25	25	25	125,00	1,04
2.	Харчові продукти; тютюн	41	27	28	41	51	124,39	2,13
3.	Речі особистого або домашнього вжитку	12	5	19	37	24	200,00	1,00
4.	Здоров'я; розваги	47	60	220	68	79	168,08	3,29
5.	Медикаменти для терапевтичних, стоматологічних або гігієнічних цілей	377	447	354	361	394	104,51	16,44
6.	Сепарація; змішування	54	40	71	64	74	137,04	3,09
7.	Формування (металу)	35	50	53	65	76	217,14	3,17
8.	Формування (обробка матеріалів)	16	28	41	38	63	393,75	2,63
9.	Друкарська справа	1	21	16	15	9	900,00	0,37
10.	Транспортні засоби	50	57	82	85	105	210,00	4,38
11.	Мікроструктурні технології; нанотехнології	-	-	-	-	-	-	-
12.	Хімія (неорганічна)	32	37	49	73	67	209,37	2,79
13.	Хімія (органічна)	219	249	285	686	688	314,15	28,70
14.	Хімія (макромолекулярні сполуки)	24	13	20	35	39	162,50	1,63
15.	Хімія (фарбники, мастила тваринного і рослинного походження)	12	26	36	68	47	391,67	1,96
16.	Хімія (біохімія, виробництво цукру, шкіри)	45	38	19	49	59	131,11	2,46
17.	Металургія	22	44	61	48	70	318,18	2,92
18.	Текстиль або еластичні матеріали	10	5	10	7	14	140,00	0,58
19.	Папір (включаючи клас В31)	4	11	1	6	9	225,00	0,37
20.	Будівництво	37	27	49	53	70	189,19	2,92
21.	Буріння; гірнична справа	4	7	10	7	11	275,00	0,46
22.	Двигуни або насоси	22	30	21	27	21	95,45	0,88
23.	Запальне машинобудування	16	13	19	13	20	125,00	0,83
24.	Освітлення; опалення	17	12	23	32	40	235,29	1,67
25.	Зброя; вибухові роботи	5	4	7	12	3	60,00	0,12
26.	Прилади (вимірювання, оптика, фотографія)	27	33	18	47	46	170,37	1,92
27.	Прилади (годинникова справа, регулювання, обчислення)	24	18	19	16	41	170,83	1,71
28.	Прилади (музичні інструменти, накопичення інформації)	8	10	9	17	12	150,00	0,50
29.	Ядерна фізика	5	4	6	4	9	180,00	0,37

30	Електрика(електричне обладнання)	31	15	19	24	63	203,23	2,63
31	Електрика (електронні схеми, техніка зв'язку)	54	60	143	105	129	238,89	5,38
32	Інші (не класифіковані)	12	13	17	14	39	325,00	1,63

Джерело: Складено і розраховано за даними Держдепартаменту інтелектуальної власності.

Держкомстат України, як вже відзначалося, не визначає процедури патентування. Аналізуючи дані Держкомстату щодо подач заявок на видачу охоронних документів на винаходи до Державного департаменту інтелектуальної власності за видами економічної діяльності слід відмітити, що близько 80% усіх заявок подаються винахідниками науково-дослідної та освітньої сфер діяльності (табл.13).

Таблиця 13

Подано заявок на видачу охоронних документів

Державного департаменту інтелектуальної власності за видами економічної діяльності (включаючи заявки на видачу національних охоронних документів за національною процедурою та за процедурою РСТ)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Всього по економіці	4798	5705	7013	3466	2489	2151	2075	1840	1418
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	1	-	-	13	2	10	8	3	-
Промисловість	400	482	637	387	341	306	279	229	126
<i>у тому числі</i>									
Добувна промисловість	22	20	12	8	17	23	11	19	3
<i>у тому числі</i>									
добування енергетичних матеріалів	18	14	8	7	15	22	10	19	3
добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	4	6	4	1	2	1	1	-	-
Переробна промисловість	364	452	608	368	315	275	265	208	122
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	32	35	29	24	17	21	11	7	53
легка промисловість	1	-	-	-	-	-	-	1	1
виробництво деревини та виробів з деревини	-	-	-	-	2	1	-	-	
целюлозно-паперова промисловість; видавнича справа	-	3	-	-	-	2	-	-	-
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	22	25	20	11	4	2	5	7	4
хімічна та нафтохімічна промисловість	45	41	68	48	17	21	19	16	7
виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	8	9	12	3	8	3	-	2	1
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	79	117	178	84	65	64	61	61	8
машинобудування	174	220	298	187	199	161	169	110	47
<i>у тому числі</i>									
виробництво машин та устаткування	94	136	143	92	91	84	79	67	28
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	31	39	95	52	65	48	60	22	8
виробництво транспортних засобів та устаткування	49	45	60	43	43	29	30	21	11
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	14	10	4	11	9	8	3	2	1
Будівництво	6	4	-	6	2	4	3	-	5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів	-	1	12	33	30	21	11		

та предметів особистого вжитку								9	11
Готелі та ресторани	-	-	12	-	-	2	-	-	-
Діяльність транспорту та зв'язку	5	4	6	3	6	29	11	26	2
Фінансова діяльність	-	-	-	-	1	1	1	2	1
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	1725	2000	2446	1340	1020	853	867	649	556
у тому числі									
дослідження та розробки	1699	1966	2417	1327	987	815	851	634	538
Державне управління	2	3	7	26	3	17	9	3	2
Освіта	2645	3159	3852	1631	1059	885	870	900	705
Охорона здоров'я та соціальна допомога	-	36	15	16	24	16	12	12	10
Колективні, громадські та особисті послуги	14	16	26	11	1	7	4	7	-

Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2006 році. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2009 році. К. Держкомстат України.

Аналогічні висновки можна зробити при аналізі розподілу кількості поданих до патентних відомств інших країн заявок на видачу охоронних документів за видами економічної діяльності – найбільшу питому вагу мають сфери НДДКР та освіта (табл.. 14).

Таблиця 14

Розподіл кількості поданих до патентних відомств інших країн заявок на видачу охоронних документів за видами економічної діяльності

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Всього по економіці	196	164	253	179	160	296	174	103	73
Промисловість	80	94	67	78	58	55	47	31	5
Добувна промисловість	—	—	—	—	—	2	—	1	—
добування паливно-енергетичних корисних копалин	—	—	—	—	—	2	—	1	—
Переробна промисловість	80	94	67	78	58	53	46	30	4
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	3	—	—	—	1	1	—	—	—
хімічна та нафтохімічна промисловість	19	13	10	12	2	2	4	1	—
хімічне виробництво	19	13	10	11	2	1	4	1	—
виробництво гумових та пластмасових виробів	—	—	—	—	—	1	—	—	—
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	—	2	1	2	7	7	9	2	—
машинобудування	56	79	56	64	48	41	33	26	4
виробництво машин та устаткування	30	35	32	37	27	20	17	9	2
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	4	12	7	15	6	19	11	8	—
виробництво транспортних засобів та устаткування	22	32	17	12	15	2	5	9	2
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	—	—	—	—	—	—	1	—	1

Будівництво	4	—	—	—	1	4	3	—	—
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	—	—	—	9	4	—	2	2	3
Діяльність транспорту та зв'язку	—	—	—	—	—	8	16	—	—
Фінансова діяльність	—	—	—	—	3	15	1	—	—
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	99	46	164	74	65	201	95	61	52
у тому числі									
дослідження та розробки	98	44	161	72	56	186	87	59	47
Освіта	13	23	19	15	25	7	10	9	13
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	—	—	2	3	4	6	—	—	—

Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2006 році. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2009 році. К. Держкомстат України.

Наведені дані щодо динаміки процесів створення об'єктів права промислової власності у промисловості України свідчать, що управління промисловою власністю на рівні держави та окремих галузей є неефективним і не відповідає сучасним пріоритетам технологічного розвитку.

2.3. Проблеми підтримки іноземного патентування в Росії

На наш погляд розглянуті нижче проблемні питання закордонного патентування в Росії та шляхи їх розв'язання повною мірою притаманні українській системі охорони промислової власності. Запропоновані науковцями Росії заходи щодо врегулювання проблемних питань можуть бути адаптовані до ситуації в Україні.

За 2007 р. у РФ по процедурі РСТ було подано 692 заявки, у патентне відомство США – 537 заявок, у Європейське патентне відомство – 146 заявок. По виданих документах показники наступні: в 2007 р. отриманий 291 патент США, 45 патентів ЄПВ, 94 патенту ЄАПВ. Показники патентування за кордоном залишаються стабільними протягом останніх десяти років, демонструючи лише незначні зміни в той або інший бік.

На тлі цих цифр показові дані по патентуванню іноземних розробок у Росії. Самі великі масиви патентів належать заявникам зі США, які одержали в 2007 р. 888 патентів РФ, і заявникам із ФРН, що получили в тому ж році 697 патентів РФ. Незважаючи на те що показники іноземного патентування в Росії перевершують показники російського патентування за кордоном у кілька разів, абсолютні російські показники є дуже низькими, що свідчить про невисокий ступінь технологічної інтеграції Росії й розвинених країн та включеності Росії в світогосподарські зв'язки.

Про низький інтерес власників запатентованих сучасних технологій до реалізації своїх розробок у Росії свідчать наступні дані. В 2007 р. іноземні заявники одержали 4597 патентів РФ (тобто приблизно 20% від загальної кількості виданих у РФ патентів), тоді як для розвинених країн характерні інші пропорції. Так, у США на частку іноземних патентовласників доводиться в останні роки приблизно 48-49% від загальної кількості виданих патентів (в 2007 р. іноземні патентовласники одержали 77 756 патентів при загальній кількості 157 283 виданих патентів, в 2006 р. – 83 949 при загальній кількості 173 772 виданих патентів).

У даний момент мають місце наступні варіанти закордонного патентування залежно від складу авторів, заявників /патентовласників, пріоритетних даних:

- патенти чисто російського походження, коли російський заявник патентує за рубежом розробку російських авторів із вказівкою Росії як країна пріоритету;
- патенти з російським заявником, але з іноземним або змішаним авторським колективом і вказівкою Росії як країна пріоритету;
- патенти з іноземним заявником, але з російським або змішаним авторським колективом і вказівкою Росії як країна пріоритету;

- патенти російських заявників разом з іноземними (змішані заявники), при цьому авторські колективи можуть бути як повністю російськими, так і іноземними й змішаними із вказівкою Росії як країна пріоритету;
- патенти російських або змішаних заявників з російськими, іноземними або змішаними авторськими колективами без вказівки Росії як країна пріоритету, але зі згадуванням Росії в переліку зазначених держав при патентуванні по процедурі РСТ;
- патенти іноземних заявників з російськими або змішаними авторськими колективами без вказівки Росії як країна пріоритету, але зі згадуванням Росії в переліку зазначених держав при патентуванні по процедурі РСТ;
- патенти російських або змішаних заявників з російськими, іноземними або змішаними авторськими колективами без вказівки Росії як країна пріоритету й без згадування Росії в переліку зазначених держав при патентуванні по процедурі РСТ;
- патенти іноземних заявників з російськими або змішаними авторськими колективами без вказівки Росії як країна пріоритету й без згадування Росії в переліку зазначених держав при патентуванні по процедурі РСТ.

Самі великі масиви іноземних патентів на російські розробки сформувалися у двох найбільших центрах науково-технічного розвитку – США й країнах Євросоюзу, які охоплюються Європейським патентним відомством. При аналізі складу патентів США й ЄПВ російського походження по різних способах поширення технологій залежно від його «рушійних сил» – заявників/ патентовласників і авторів, було виявлено, що 64% іноземних патентів на винаходи, у створенні яких брали участь російські автори, належать іноземним патентовласникам; 30% – російським, з яких 19% – фізичні особи, 11% – російські юридичні особи, і 6% належать спільно російським і іноземним патентовласникам.

Таким чином, **тільки десята частина російських винаходів**, що виходять на світові патентні ринки, належить російським юридичним особам – розроблювачам нових технологій. Для цих організацій патентування за кордоном – це насамперед інформування ділових кіл відповідної держави про розробку, що може знайти практичну реалізацію в інтересах правовласника. Серед таких організацій - відомі розроблювачі нових технологій, такі як ряд інститутів Російської Академії наук (РАН), Інститут нафтохімічного синтезу РАН, Інститут каталізу Сибірського відділення РАН, ракетно-космічна корпорація «Енергія», які займають міцні позиції в міжнародному поділі праці по своїх технологічних напрямках, чії розробки широко застосовуються за кордоном, а також деякі малі російські інноваційні фірми. Низький показник активності російських юридичних осіб свідчить про слабкість, невисокий інноваційний потенціал основної маси російських підприємств, або не привабливими конкурентоспроможними розробками, які можна реалізувати за кордоном через продаж ліцензій, або не здатних самостійно, без державної або спонсорської підтримки забезпечити своє представництво на іноземних патентних ринках.

Що ж стосується діяльності окремих розроблювачів, які патентують за кордоном свої винаходи в індивідуальному порядку, то, як правило, це фахівці, що виявили себе як професіонали у Росії. Вони подавали заявки, перебуваючи у відрядженнях або працюючи по контрактах, або перебуваючи в еміграції. Показники патентування подібної категорії – це фактично кількісні характеристики процесу «витоку мозків». Відсутність у російських учених реальних перспектив використання своїх розробок у Росії змушує їх звертатися до закордонних партнерів як при спробах освоєння створених розробок, так і для більше ефективного здійснення своєї наукової діяльності й сприяє «сірому» експорту знань.

Говорячи про патентування розробок, створених російськими спеціалістами для іноземних фірм, важливо відзначити, що російський пріоритет зазначений приблизно лише в 25% випадків патентування. Це показники діяльності російських філій транснаціональних компаній, а також результатів робіт із замовлень і грантів іноземних компаній. Серед них – великі корейські (Samsung Electronics Co., Ltd., Plasma Tech. Co., Ltd., Samjin Co., Ltd., Orion Electric Co., Ltd і т.д.), фірми США General Electric Company, Cytran, Inc., McDonnell Douglas Corporation і ін.), ряд японських компаній. Організуючи в Росії проведення науково-дослідних робіт і здійснюючи правову охорону їхніх результатів, подібні компанії (а їхній список можна продовжити) готові до стратегічного партнерства й здатні зіграти позитивну роль у рішенні завдань модернізації відповідних галузей російської промисловості, «впроваджуючи» у Росії результати своїх

розробок на конкретних промислових підприємствах. Ці компанії «беруть в оренду» людський капітал, який у цей час вільно переміщається й створює охоронювані патентами інтелектуальні активи компаній.

Таким чином, на практиці має місце багато випадків, що відхиляються від варіанта, на який орієнтується законодавче регулювання. За вказівкою в складі бібліографічних даних місця розташування заявника/патентовласника в сполученні із вказівкою країни пріоритету постають різні процеси закордонного патентування, у тому числі «виток» технологій і факти порушення патентного законодавства РФ.

У зв'язку із широким поширенням спільних робіт російських і іноземних підприємств і фахівців виникло чимало проблем, пов'язаних із правовою охороною результатів цих робіт. При такій формі патентування зустрічаються факти, що свідчать про нерівноправне положення партнерів. Нерідкі випадки, коли шановні російські організації, проводячи спільні роботи з іноземними партнерами, не здійснюють правову охорону їх результатів у Росії.

Коротка характеристика сучасного стану процесу закордонного патентування дозволяє зробити наступні висновки.

Закордонне патентування, будучи формою поширення технологій, створених у Росії, характеризує як рівень інноваційного розвитку в країні, так і ділову активність розроблювачів і правовласників. Реалізація об'єктів інтелектуальної власності, що ставляться до цивільних технологій, на світовому ринку може стати важливим фактором зміни структури російського експорту у бік високотехнологічної продукції з відповідними фінансовими наслідками.

Маючи значний науково-технічний потенціал, Росія проте в цей час відстає від промислово розвинених країн по комерційному виведенню результатів науково-технічної діяльності на світовий ринок і не одержує належної економічної віддачі від залучення в господарський оборот результатів науково-технічної діяльності. Рівень технологічної інтеграції російської економіки у світову невисокий, і в той же час існує проблема витоку технологій. Пояснити цю ситуацію можна специфікою соціально-економічного розвитку Росії в останні роки й відповідній цій специфіці недосконалістю офіційно діючого механізму в даній області.

У Росії проблема забезпечення прав і балансу інтересів всіх суб'єктів правовідносин, що беруть участь у створенні результатів інтелектуальної діяльності, включаючи державу, дотепер остаточно не врегульовані. Відсутність збалансованого рішення проблеми закріплення прав на результати науково-технічної діяльності сприяє догляду російських технологій за кордон, і цей процес не завжди носить легальний характер.

При наявності в глобальному світі конкурентного рівня розвитку «людського капіталу» запобігти витокам технологій із країни в умовах економічної відкритості здатне лише нормативне закріплення раціонального, справедливого порядку придбання прав на результати науково-технічної діяльності, створені як із залученням державних коштів (бюджети всіх рівнів і позабюджетні фонди), так і приватних інвестицій, що забезпечує баланс інтересів всіх учасників правовідносин: авторів і роботодавців, виконавців робіт і споживачів результатів науково-технічної діяльності, державних замовників і приватних інвесторів.

У цей час відсутня будь-яка система державного контролю й статистики передачі технологій в інші країни, як і система ліцензування передачі російських технологій за кордон. Відсутній також інформація про умови передачі прав на використання вітчизняних об'єктів промислової власності, що істотно знижує рівень інформованості про стан одного з важливих напрямків інноваційної діяльності в країні.

У цьому зв'язку вдосконалювання законодавчих норм і практики передачі за кордон прав на результати науково-технічної діяльності, у тому числі отриманих за рахунок коштів федерального бюджету, є сьогодні однією з необхідних умов забезпечення успішного соціально-економічного розвитку Росії, підвищення конкурентоспроможності російських підприємств всіх форм власності й ефективності використання вітчизняного науково-технічного потенціалу, головним чином шляхом широкої комерціалізації технологій на світових ринках і правовому захисті експорту вітчизняної наукомісткої продукції, що містить інтелектуальну власність, створену російськими фахівцями, як в Росії, так і за її межами.

Серед винахідників, якщо судити по численних зверненнях до Роспатенту і Міністерство утворення й науки Російської Федерації, широко поширена думка про необхідність державної підтримки закордонного патентування. Воно мотивується, *по-перше*, досить високою вартістю процедури закордонного патентування для заявника й, *по-друге*, турботою про більше широке поширення у світі досягнутих у Росії результатів науково-технічної діяльності, і тим самим про підвищення престижу російської держави. При цьому висловлюються побажання довести показники російського патентування за кордоном до рівня показників економічно розвинених країн, для чого необхідно збільшити їх у кілька разів. Для виконання цих намірів висловлюються пропозиції про організацію бюджетних фондів підтримки закордонного патентування.

Одним з напрямків державної інноваційної політики проголошується розвиток державної підтримки експорту конкурентоспроможної інноваційної продукції із захищеними правами на об'єкти інтелектуальної власності, отримані за рахунок коштів федерального бюджету. Підходи до рішення цього завдання припускають створення інфраструктури підтримки цієї діяльності, що на даний момент відсутній.

У якості одного з компонентів такої інфраструктури в плані закордонного патентування може розглядатися створення Фонду підтримки закордонного патентування розробок, виконаних за рахунок коштів федерального бюджету як державними підприємствами, так і фірмами інших форм власності. Цей Фонд міг би взяти на себе сприяння ефективному просуванню за кордоном російських охороноздатних розробок, створених за рахунок коштів федерального бюджету. Фонд повинен мати можливість залучати експертів для оцінки вірогідності представлених здобувачами матеріалів.

ПРОПОЗИЦІЇ З ПІДТРИМКИ ПАТЕНТУВАННЯ ВИНАХОДІВ, СТОВРЕНИХ В УКРАЇНІ, В ІНОЗЕМНИХ КРАЇНАХ²⁰⁵

Аналіз форм державної підтримки патентування національних винаходів в держав-членах ЄС та інших іноземних країнах свідчить про поширеність державних програм підтримки іноземного патентування як в розвинутих країнах ЄС, так і в країнах Східної Європи, що нещодавно увійшли до ЄС. Підтримка іноземного патентування в державах-членах ЄС відповідно до програмних документів цих країн – є одним з важливих засобів посилення технологічного розвитку країн, нарощування експорту наукоємної продукції.

Україна - стосовно щодо подання заявок на винаходи в іноземні країни займає 39 місце у світі (данні за заявками за системою РСТ) з кількістю заявок у 400-300 разів менше ніж в США та Японії, 70-30 разів менше ніж у більшості європейських країн та в 10 разів менше порівняно з Росією. Вказане безпосередньо відображається на низькій частки наукоємного експорту українських підприємств. Відсутність коштів на іноземне патентування призведе у випадку навіть подання заявок - до отримання патентів значною мірою іноземними організаціями, що фінансово підтримують патентування.

У 2001 р. було прийнято Указ Президента України від 27 квітня 2001 року № 285 «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні», де було передбачено - запровадження механізмів державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності в іноземних державах.

Проте вже 10 років з моменту прийняття Указу діючі механізми підтримки іноземного фінансування в Україні не впроваджені.

У 2006 р. прийнято Закон України «Про трансфер технологій», де до функцій уповноваженого органу у сфері трансферу технологій входило «за пропозицією осіб, які мають права на технології та їх складові, створені за державні кошти, (*уповноважений орган*) здійснює заходи щодо забезпечення фінансування закордонного патентування винаходів (промислових зразків) за рахунок коштів, передбачених на такі цілі в Державному бюджеті України, а також організовує залучення інших надходжень для фінансування закордонного патентування» (стаття 6).

Проте відповідне витрати на іноземне патентування з державного бюджету на вказані цілі в Державному бюджеті до цього часу не були передбачені. Підготовка ж проекту постанови Кабінету Міністрів України з порядку іноземного патентування та запровадження для цього спеціальної бюджетної програми було розпочато лише у 2011 р. за ініціативою Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України.

1. Досвід держав-членів ЄС. Для держав-членів ЄС характерним є запровадження спеціальних державних програм з підтримки патентування винаходів в іноземних країнах. За звичай такі програми покривають до 90 відсотка витрат на патентування з поетапним фінансування витрат. Отримувачі грантів наукові установи та вищі учбові заклади. Інколи такі програми розповсюджуються на малі підприємства (Польща, Ірландія, Фінляндія, Угорщина, Греція, Австрія, Індія, Італія, ФРН, Кіпр, Португалія тощо).

Крім того значна кількість країн передбачає витрати на іноземне патентування в рамках кошторисів витрат на фінансування наукових та дослідницьких проектів (Чехія, Польща, Бельгія, Франція, Малайзія тощо)

²⁰⁵ Рекомендації підготовлені експертами проекту: Хаустовим В., Україна, Терзієвим М., Болгарія, Капіцей Ю., Україна та обговорені під час проведення Міжнародного семінару "Особливості та практика патентування українських винаходів у державах-членах ЄС, інших зарубіжних країнах, а також у рамках міжнародних угод" (23-24 березня 2011, Київ) та Міжнародної конференції «Охорона прав інтелектуальної власності в Україні та Європейському Союзі: політика, законодавство, практика» (15- 16 червня 2011, Київ).

Має місце і система приватної підтримки іноземного патентування (Великобританія, Швейцарія, Австрія тощо).

2. Патентування українських винаходів в іноземних країнах. Данні Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) та статистичні данні в Україні свідчать про незначну кількість подач заявок національними заявниками за процедурою РСТ з 1991 р. та за звичай близьку до нуля питому вагу таких подач у загальній кількості подач заявок на патент на винахід.

Існуюча на цей день статистична звітність в Україні (Державний комітет статистики України, Державна служба інтелектуальної власності (ДСІВ)) не надає можливість оцінити динаміку патентування за кордоном.

Зокрема ДСІВ у річних звітах не визначає країни, до яких подаються заявки на винаходи, оцінюючи лише країну походження заявки. Держкомстат України у 2007 р. припинив публікувати дані щодо подач заявок на видачу охоронних документів на винаходи до патентних відомств іноземних держав. При цьому відомство не визначає поділ по процедурах подач (національна або РСТ). Наявні дані свідчать про переважання подання заявок до Росії та поодинокі випадки подач заявок до патентних відомств інших іноземних країн.

У кількісному вимірі Україна замикає четвертий десяток країн, які здійснюють патентування за процедурою РСТ, проте кількість поданих заявок у сотні разів є меншою, ніж у США, Японії та Німеччині, й у десять разів порівняно з Росією. За попередніми даними у 2010 р. винахідники України (місце проживання першого заявника) вперше за роки незалежності подали понад 100 заявок за процедурою РСТ.

В останні роки ВОІВ публікує узагальнення, у яких визначає індикатори розвитку патентування в світі та в окремих країнах.

До таких важливих індикаторів відносять кількість подач резидентами заявок на патент на винахід на 1 млн. населення. Список із 27 країн замикають Україна, Китай та Білорусь з показниками, близькими до 100 подач. При цьому для Китаю, Білорусі та Росії цей індикатор має стабільну висхідну тенденцію, а для України – коливальну з пониженням. Лідерами є Японія та Республіка Корея з величиною показника понад 2,6 тис. подач.

За оцінками ВОІВ найбільша кількість заявок по процедурі РСТ, опублікованих в 2008 р. по усіх країнах світу, відносилася переважно до галузей 5-го технологічного укладу: комп'ютерних технологій (14,048 тис.), фармацевтики (13,254 тис.), медичних технологій (12,852 тис.), електроустаткування, апаратів, енергії (11,303 тис.), чистої органічної хімії (9,680 тис.). Найбільший приріст у 2008 р. у порівнянні з 2007 р. продемонстрували такі класи, як: ІТ методи менеджменту (22,7%), мікроструктурні та нанотехнології (20,7%), механічні елементи (13,7%), верстати (13,3%) та технології оточуючого середовища (13,2%). Причому приріст класів, які будуть визначати 6-й технологічний уклад значно перевищує темпи приросту по інших класах. Також можна констатувати, що найбільшу увагу винахідників привертають галузі «високих технологій».

Для України пріоритети патентування із загальносвітовими співпадають лише по підкласу «медичні технології», решта пріоритетів відносяться до технологій третього-четвертого укладів («матеріали, металургія», «вимірювання», «цивільне будівництво») і практично не патентуються винаходи за підкласами «нанотехнології», «ІТ-методи управління», «цифровий зв'язок». Крім того, кількість подач заявок за 2003-2007 рр. по усіх підкласах виявилася значно нижчою, ніж за період 2002-2006 рр. У переважній більшості підкласів кількість подач в Росії перевищує аналогічний показник в Україні у 5,5-7 разів, але у підкласі «біотехнології» Україна поступається РФ майже у 29 разів, у підкласі «Мікроструктурні та нано технології» – у 21,5 рази, у підкласі «Цифровий зв'язок» – у понад 19 разів, у підкласі «Хімія продовольства» – у понад 13 разів, у підкласах «Телекомунікації» та «Основні процеси зв'язку» – у 12 та 10 разів відповідно.

3. Пропозиції щодо створення системи підтримки патентування винаходів в іноземних країнах

3.1. Рамкові заходи

а) необхідним є врегулювання питань щодо набуття та розпоряджання правами інтелектуальної власності на об'єкти, створені за рахунок коштів державного бюджету.

З цією метою необхідним є підготовка відповідного законопроекту з закріпленням прав на ОІВ, що не становлять державної таємниці, відповідно до досвіду держав-членів ЄС, РФ, США, за установами – виконавцями науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються з державного бюджету. Законопроектом необхідно передбачити надання з боку таких організацій безоплатної ліцензії на використання винаходів для державних потреб та закріпити порядок ліцензування ОПІВ, права на які закріплені за органами державної влади.

Слід зазначити, що ще у 2001 р. Указом Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» було передбачено підготовка та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту про порядок набуття прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені за рахунок коштів державного бюджету та державних цільових фондів.

б) важливим є запровадити заходи з підтримки інноваційної та винахідницької діяльності за напрямками розвитку галузей промисловості України 5-го та 6-го технологічних укладів.

У зв'язку з цим доцільно підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України зміни до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», передбачивши корегування пріоритетних напрямків інноваційного розвитку 5-го та 6-го укладів разом з запровадженням дієвих механізмів розвитку вказаних напрямків.

в) потребує запровадження державної статистичної звітності з виділенням країн патентування, міжнародних організацій, через які здійснюється патентування (ВОІВ, ЄПВ).

3.2. Заходи з підтримки іноземного патентування

Заходи з підтримки іноземного патентування мають на меті:

- сприяння охороні винаходів в іноземних країнах в цілях розвитку високотехнологічного експорту;
- збільшення обсягів комерціалізації результатів досліджень, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, сприяння трансферу технологій від науково-дослідних інститутів до промисловості шляхом підтримки охорони прав інтелектуальної власності.
- подолання розриву між дослідженнями та інноваціями, винаходами та бізнесом, затвердженням концепції та початком масового виробництва.

а) Рекомендується утворення Урядом України Фонду іноземного патентування для фінансування міжнародного патентування відібраних українських винаходів установ та організацій шляхом надання державної підтримки у вигляді грантів з фінансуванням, що покриває 80% витрат на патентування (Польща, програма Patent Plus – покриття до 90 відсотків витрат).

При цьому найдоречніші рекомендовані приклади з міжнародного досвіду, що могли б бути використані в Україні для розробки відповідної національної системи підтримки патентування, є програма «Патент Плюс» (Польща), патентний фонд для наукових дослідників (Ірландія), програма «Фонд фінських винаходів» (Фінляндія), підтримка охорони прав інтелектуальної власності на угорські винаходи за кордоном (Угорщина) і фонд SEE.IP Fund (Австрія та країни Південно-Східної Європи).

Державну підтримку, враховуючи досвід держав-членів ЄС, рекомендується надавати для підтримки іноземного патентування винаходів, що створені за бюджетні кошти в науково-дослідних установах, вищих учбових закладах та інших установах.

Перевагу слід надати поетапному фінансуванню, оскільки воно відповідає етапам процесу патентування, на кожному з яких потенціал комерціалізації винаходу може змінюватися (приклади: Ірландія, Фінляндія, Німеччина, Кіпр, фонд SEE IP Fund).

Вказаний захід має бути розробленим та впровадженим під керівництвом Уряду як захід стратегічного значення для країни.

Організаційна система підтримки охоплюватиме:

- законодавчий/нормативно-правовий аспект,
- встановлені процедури (включно з комп'ютеризованими он-лайн процедурами),
- пакети стандартної документації,
- портал за принципом «єдиного вікна» для заявників/отримувачів,
- ІТ підтримку (веб-портал, реєстри, електронний документообіг й управління бізнес-процесами),
- затверджені та публічно оголошені правила та критерії оцінки/відбору, інструменти звітування (приклад: Бельгія/Валлонія) та
- моніторинг процесу патентування, а також контролю належного використання виділених фінансових ресурсів. Щороку слід проводити аналіз діяльності та рентабельності з метою підтримки рішень щодо обґрунтованості, беззбитковості та строків функціонування Фонду.

Патентний фонд може надавати бенефіціарам послуги з підтримки патентування, залучаючи (з затвердженого списку) консультантів з міжнародного патентування, оцінки ПІВ, управління ПІВ, правових, фінансових й адміністративних питань, пов'язаних з діяльністю Фонду (приклади: Австрія, Німеччина, Франція, фонд країн південно-східної Європи SEE.IP Fund).

Критерії та процедура відбору

Процедура та критерії оцінки й відбору винаходів для фінансування мають першочергове значення для правильного функціонування механізму. З цією метою необхідно створити постійний або тимчасовий орган, що складатиметься з незалежних експертів. Це може бути Комітет з оцінки/відбору (Угорщина, Греція), Бюро з трансферу технологій (Ірландія), Фонд (Фінляндія, Кіпр) або Наглядова рада патентного фонду (SEE.IP Fund).

Критерії відбору повинні бути стандартизовані та доступні для широкого загалу; їх можна повідомити шляхом проведення інформаційної кампанії серед цільової аудиторії. Критерії оцінки залежатимуть від конкретних українських потреб і повинні бути відповідно до них розроблені. До переліку критеріїв відбору для України з тих, що застосовуються в обстежених країнах, пропонується включити наступні:

- потенціал комерціалізації (можливості, обґрунтованість, стратегія, план, комплексна експертиза);
- обґрунтованість витрат: порівняння затребуваного фінансування з очікуваними результатами;
- патентоспроможність винаходу, вірогідність отримання патентної охорони у вказаних країнах;
- здатність отримувати прибуток від міжнародного продажу ліцензій;

- звіт про пріоритетність заявки та дослідження попереднього рівня техніки;
- відсутність шкідливого впливу на довколишнє середовище.

В цілях створення системи державної підтримки патентування в іноземних країнах доцільним є підготовка проекту постанови Кабінету Міністрів України щодо механізмів підтримки патентування, утворення Фонду іноземного патентування та введення бюджетної програми підтримки патентування.

б) Рекомендується утворити в рамках державно-приватного партнерства систему підтримки іноземного патентування для малих та середніх підприємств та інших підприємств як можливість отримання часткового (до 30-50 відсотків) грантового покриття витрат на патентування, отримання позик для патентування без сплати відсотків, надання гарантій банкам при кредитуванні патентування за кордоном тощо (приклади SEE.IP Fund, OSEO, Франція; BTG, Великобританія тощо).

Вказана діяльність мала б здійснюватися спеціальною фінансово-кредитною установою, а також через запровадження відповідної державної програми з підтримки іноземного патентування.

Патентний фонд міг би також періодично публікувати перелік винаходів, як отримали фінансування, та розповсюджувати цей список серед зацікавлених приватних інвесторів та промислових компаній, що можуть бути зацікавленими у ліцензуванні технології або інвестуванні в її подальшу розробку.

Доцільним є:

- підготувати доповнення до Закону України «Про інноваційну діяльність», передбачити засоби державної підтримки іноземного патентування для підприємств,
- передбачити в рамках програм державно-приватного партнерства у галузі інноваційної діяльності – фінансування витрат на іноземне патентування винаходів, створених в Україні.